

Miha Šimac  
VOJAŠKI DUHOVNIKI  
IZ SLOVENSKIH DEŽEL  
POD HABSBUŠKIM ŽEZLOM



© Vse pravice pridržane

Založila Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani  
Za založbo: dr. Christian Gostečnik  
Izid znanstvene periodične publikacije je omogočila Javna agencija  
za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

---

**ACTA**

---

**ECCLESIASTICA**

---

**SLOVENIAE**

---

**36**

---

**Miha Šimac**

---

**VOJAŠKI DUHOVNIKI  
IZ SLOVENSКИH DEŽEL  
POD HABSBURŠKIM  
ŽEZLOM**

---

---

**Ljubljana 2014**

---



ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE  
Izdaja Inštitut za zgodovino Cerkve  
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani  
Poljanska c. 4, p.p. 2007, SI-1001 Ljubljana

*Uredil:*

Dr. Bogdan Kolar

*Recenzenta:*

Prof. dr. Rafko Valenčič

Prof. dr. Tomaž Kladnik

*Lektorica slovenskega besedila:*

Rosana Čop

*Naklada:*

300 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji  
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

27-722.53:355.48(100)"1914/1918"  
355.098:27-722.53(497.4)"1914/1918"

ŠIMAC, Miha

Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom /  
Miha Šimac. - Ljubljana : Teološka fakulteta, 2014. - (Acta Ecclesiastica  
Sloveniae, ISSN 0351-2789 ; 36)

ISBN 978-961-6844-37-6

276750848

Na naslovni strani je posnetek bronastega Kristusovega monograma  
iz Emone (druga polovica 4. stoletja)

# Kazalo

|   |    |
|---|----|
| TABLE OF CONTENTS .....   | 9  |
| Kratice in krajšave .....   | 13 |
| Predgovor .....   | 17 |
| 1. UVOD .....   | 19 |
| 1.1 Literatura o vojaški duhovščini v habsburški monarhiji .....  | 20 |
| 1.2 Uporabljeni viri in časopise.....   | 22 |
| 1.3 Strukturna razdelitev .....   | 23 |
| 2. ORIS RAZMER V SLOVENSKIH DEŽELAH OB KONCU<br>19. STOLETJA.....   | 26 |
| 3. DUHOVNA OSKRBA V HABSBUŠKIH OBOROŽENIH SILAH .....   | 30 |
| 3.1 Vojaška duhovna oskrba do leta 1773.....  | 30 |
| 3.2 Od ustanovitve apostolskega vojaškega vikariata leta 1773 do<br>dvojne monarhije v letih 1867/1868.....         | 34 |
| 3.2.1 Vojaški superiorji in vojaški kaplani.....  | 37 |
| 3.2.2 Ekskurz: Druge veroizpovedi v vojski do reform vojaške<br>duhovščine v letih 1868/1869 .....                  | 43 |
| 4. VOJAŠKA DUHOVŠČINA V DVOJNI MONARHIJI V LETIH<br>1867–1918.....  | 45 |
| 4.1 Reorganizacija vojaške duhovščine .....   | 45 |
| 4.2 Duhovna oskrba muslimanskih vojakov po zasedbi Bosne in<br>Hercegovine leta 1878.....                           | 49 |
| 4.3 Nove strukturne preureditve vojaške duhovščine.....   | 51 |
| 4.4 Ekskurz: Beseda o znanju jezikov.....   | 54 |
| 4.5 Ob začetku 20. stoletja .....   | 58 |
| 4.6 Nova valuta, nove ureditve (plače, štolnine in pokojnine).....  | 64 |
| 4.6.1 Štolnine .....  | 66 |
| 4.6.2 Pokojnine.....  | 67 |
| 4.7 Vojaški duhovniki in odlikovanja.....   | 69 |
| 4.8 »Temna plat« medalje .....  | 73 |
| 4.9 Imenovanje zadnjega apostolskega vojaškega vikarja in zadnje<br>spremembe pred letom 1914.....                  | 75 |
| 4.9.1 Ureditev vojaške duhovščine pred začetkom vojne .....   | 77 |
| 4.9.2 Ekskurz: O duhovni oskrbi oboroženih sil v nekaterih drugih<br>evropskih državah v začetku 20. stoletja ..... | 82 |

|       |  |     |
|-------|--|-----|
| 5.    | IZBRUH VOJNE VIHRE LETA 1914 IN VOJAŠKA DUHOVŠČINA .....                                   | 88  |
| 5.1   | »Vojska je tu!« .....  | 89  |
| 5.2   | Pisma škofov ob izbruhu vojne .....  | 90  |
| 5.3   | Vojaška duhovščina med vojno .....   | 94  |
| 5.3.1 | Mobilizacija .....   | 94  |
| 5.3.2 | Ekskurz: Vojaške poroke.....   | 101 |
| 5.3.3 | Težave ob razporeditvi vojaških duhovnikov .....   | 104 |
| 5.4   | Navdušenost malo drugače: preganjanje duhovščine ob izbruhu vojne .....                    | 106 |
| 5.4.1 | Janko Maierhofer – »župnik infanterist« .....  | 107 |
| 5.4.2 | Zaprti vojaški kurat Marko Krajnc.....   | 111 |
| 6.    | VOJAŠKI KURATI V AKTIVNI SLUŽBI .....  | 113 |
| 6.1   | Odhodi na fronto in razporeditev .....   | 113 |
| 6.2   | Na bojiščih v prvih mesecih .....  | 114 |
| 6.3   | Aktivnosti vojaškega škofa .....   | 118 |
| 6.4   | Novi vpoklici na podlagi osebnih prošenj in vojaških seznamov .....                        | 122 |
| 6.5   | Napredovanja vojaške duhovščine med vojno.....   | 126 |
| 6.6   | Nepriherni za vojaško službo.....  | 128 |
| 6.7   | O dopustih (in upokojitvah) častnikov in vojaških kuratov .....                            | 129 |
| 6.8   | Spremembe pri razporeditvi vojaške duhovščine.....   | 130 |
| 6.9   | Ekskurz: Drobci o premestitvah in razporeditvah vojaških kuratov iz slovenskih dežel ..... | 132 |
| 6.10  | O številu kuratov v habsburških oboroženih silah .....                                     | 135 |
| 6.11  | Delež duhovnikov iz slovenskih dežel .....   | 141 |
| 7.    | PASTORALNO DELOVANJE VOJAŠKE DUHOVŠČINE .....  | 146 |
| 7.1   | Vera in vojaštvo.....  | 146 |
| 7.2   | O ureditvi vojaške pastorale (nekatera navodila, kritike in predlogi) ...                  | 151 |
| 7.2.1 | Vojaške kapele in oprema .....   | 153 |
| 7.2.2 | Ekskurz: O graditvi kapel in cerkva v neposrednem zaledju bojišč .....                     | 156 |
| 7.2.3 | Vprašanje o mašnem vinu in hostijah.....   | 158 |
| 7.3   | Vojaška pastorala v praksi .....   | 159 |
| 7.4   | Iz pastoralnih poročil.....  | 161 |
| 7.4.1 | Maše .....   | 163 |
| 7.4.2 | Pridige.....   | 169 |
| 7.4.3 | Spovedovanje in obhajilo.....  | 174 |
| 7.4.4 | Ekskurz: Vprašanje jezikovnega znanja in vojaški kurati iz slovenskih dežel .....          | 177 |
| 7.4.5 | Skrb za ranjene in umirajoče .....   | 179 |
| 7.4.6 | Skrb za umrle vojake.....  | 182 |
| 7.4.7 | Ekskurz: Izkop in prevoz mrtvih vojakov v domače kraje.....                                | 189 |

|       |   |     |
|-------|---|-----|
| 7.4.8 | Nekatere druge aktivnosti vojaških kuratov .....  | 190 |
| 7.5   | Pastorala vojnih ujetnikov (doma in v tujini).....  | 196 |
| 8.    | OD ODLIKOVANJ DO GRAJ VOJAŠKE DUHOVŠČINE.....   | 203 |
| 8.1   | Pohvale in odlikovanja vojaških duhovnikov .....  | 203 |
| 8.2   | » <i>Dulce et decorum est pro patria mori</i> « – o vojaških kuratih,<br>padlih in umrlih med vojno ..... | 209 |
| 8.3   | Kritike in pritožbe .....   | 212 |
| 8.3.1 | Kritike iz vrst krajevne duhovščine, ljudstva in vojaštva .....   | 212 |
| 8.3.2 | Kritika iz vrst vojaške duhovščine in vprašanje primerne<br>starosti.....                                 | 217 |
| 8.3.3 | Nekateri primeri disciplinskih obravnjav vojaške duhovščine.....  | 220 |
| 8.3.4 | Ekskurz: Vprašanje o blagoslovu orožja .....  | 225 |
| 9.    | ZADNJE LETO VOJNE.....  | 227 |
| 9.1   | Pastorala med vojaki v prvih mesecih leta 1918.....   | 227 |
| 9.2   | Mirovni sporazum z Rusijo in taborišča za vračajoče se iz ruskega<br>ujetništva.....                      | 229 |
| 9.3   | Duhovna oskrba taborišč .....   | 230 |
| 9.4   | Upori vojaštva v maju 1918 in vojaška duhovščina .....  | 232 |
| 9.5   | Junjska ofenziva in stanje po njej .....  | 236 |
| 9.6   | Frontna propaganda.....   | 241 |
| 9.7   | Ekskurz: Upor 2. gorskega strelskega polka v oktobru 1918 in<br>vprašanje vojaškega kurata .....          | 243 |
| 10.   | OB RAZPADU MONARHIJE IN NA PREHODU V NOVO DRŽAVO  |     |
|       | SHS 1918.....   | 246 |
| 10.1  | Vračanje vojaških kuratov .....   | 246 |
| 10.2  | Vojaška duhovna oskrba v Državi SHS.....  | 248 |
| 10.3  | Vojaška duhovščina in boji za severno mejo .....  | 251 |
| 10.4  | Duhovniki v vojski nove države Kraljevine SHS/Jugoslavije – oris.....                                     | 255 |
| 11.   | POVZETEK.....   | 258 |
| 12.   | SUMMARY .....   | 264 |
| 13.   | PRILOGE.....  | 270 |
| 14.   | VIRI IN LITERATURA .....  | 389 |
| 14.1  | Arhivski viri.....  | 389 |
| 14.2  | Drugi tiskani viri .....  | 391 |
| 14.3  | Rokopisi, neobjavljeno gradivo (diplomska dela, doktorske<br>disertacije) .....                           | 392 |
| 14.4  | Časopisi in revije.....   | 392 |
| 14.5  | Literatura .....  | 393 |
| 14.6  | Spletni viri .....  | 400 |

---

|                                   |     |
|-----------------------------------|-----|
| 14.6.1 Elektronska pisma:.....    | 401 |
| 15. IMENSKO KAZALO .....          | 402 |
| 16. SEZNAM PRILOG .....           | 409 |
| ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE..... | 415 |



# TABLE OF CONTENTS

|   |    |
|---|----|
| ABBREVIATIONS AND ACRONYMS .....  | 13 |
| FOREWORD.....   | 17 |
| 1. INTRODUCTION .....   | 19 |
| 1.1 The literature on military chaplaincy in the Habsburg Monarchy.....   | 20 |
| 1.2 Used sources and newspapers.....  | 22 |
| 1.3 The structural division.....  | 23 |
| 2. THE OUTLINE OF THE LIVING CONDITIONS IN THE SLOVENE<br>LANDS AT THE END OF THE 19TH CENTURY.....                         | 26 |
| 3. PASTORAL CARE IN THE HABSBURG ARMED FORCES.....  | 30 |
| 3.1 Military pastoral care until 1773 .....   | 30 |
| 3.2 From the establishment of the Apostolic Military Vicariate in 1773<br>to the Dual Monarchy in the years 1867/1868.....  | 34 |
| 3.2.1 Military superiors and military chaplains .....   | 37 |
| 3.2.2 Excursus: Other religions in the armed forces until reforms of the<br>military chaplaincy in the years 1868/1869..... | 43 |
| 4. MILITARY CHAPLAINCY IN THE DUAL MONARCHY IN THE<br>YEARS 1867-1918 .....   | 45 |
| 4.1 The reorganization of the military chaplaincy.....  | 45 |
| 4.2 Pastoral care of Muslim soldiers after the occupation of Bosnia and<br>Herzegovina in 1878.....                         | 49 |
| 4.3 New structural realignment of military chaplaincy.....  | 51 |
| 4.4 Excursus: language knowledge .....  | 54 |
| 4.5 At the beginning of the 20th century.....   | 58 |
| 4.6 The new currency, the new regime (salaries, stipends and pensions) .....  | 64 |
| 4.6.1 Stipends.....   | 66 |
| 4.6.2 Pensions.....   | 67 |
| 4.7 Military chaplains and decorations.....   | 69 |
| 4.8 The “dark side” of the medal .....  | 73 |
| 4.9 The appointment of the last Apostolic Military Vicar and the last changes<br>before 1914 .....                          | 75 |
| 4.9.1 The arrangements of military chaplaincy prior to the beginning of<br>the war .....                                    | 77 |
| 4.9.2 Excursus: The pastoral care of the armed forces in some other<br>European countries in the early 20th century .....   | 82 |

|       |   |     |
|-------|---|-----|
| 5.    | THE OUTBREAK OF THE MAELSTROM OF WAR IN 1914 AND THE MILITARY CHAPLAINCY .....                      | 88  |
| 5.1   | “War is here!” .....  | 89  |
| 5.2   | Bishops’ letters at the outbreak of war .....   | 90  |
| 5.3   | Military chaplaincy during the war.....   | 94  |
| 5.3.1 | Mobilization .....  | 94  |
| 5.3.2 | Excursus: Military marriages.....   | 101 |
| 5.3.3 | Problems with the distribution of military chaplains.....   | 104 |
| 5.4   | Slightly different enthusiasm: the persecution of the chaplaincy at the outbreak of war .....       | 106 |
| 5.4.1 | Janko Maierhofer – “an infrantry priest” .....  | 107 |
| 5.4.2 | Marko Krajnc – an imprisoned military chaplain.....   | 111 |
| 6.    | MILITARY CHAPLAINS ON ACTIVE SERVICE.....   | 113 |
| 6.1   | Departures to the front lines and distribution.....   | 113 |
| 6.2   | First months at the battlefield .....   | 114 |
| 6.3   | The activities of the military bishop.....  | 118 |
| 6.4   | New recalls on the basis of personal requests and military lists.....                               | 122 |
| 6.5   | Promotion of military chaplaincy during the war .....   | 126 |
| 6.6   | Unsuitable for military service.....  | 128 |
| 6.7   | Holidays (and retirement) of officers and military chaplains.....                                   | 129 |
| 6.8   | Changes in the distribution of military chaplaincy.....   | 130 |
| 6.9   | Excursus: Fragments of relocation and deployment of military chaplains from the Slovene Lands ..... | 132 |
| 6.10  | The number of military chaplains in the Habsburg armed forces .....                                 | 135 |
| 6.11  | The proportion of priests from the Slovene Lands.....   | 141 |
| 7.    | PASTORAL ACTIVITY OF THE MILITARY CHAPLAINCY .....  | 146 |
| 7.1   | Religion and military service .....   | 146 |
| 7.2   | The organization of the military pastorage (some instructions, criticism and suggestions) .....     | 151 |
| 7.2.1 | Military chapels and equipment.....   | 153 |
| 7.2.2 | Excursus: The construction of chapels and churches in the immediate hinterland of battlefields..... | 156 |
| 7.2.3 | A question of the mass wine and communion wafers.....   | 158 |
| 7.3   | Military pastorage in practice .....  | 159 |
| 7.4   | Fragments from the pastoral reports .....   | 161 |
| 7.4.1 | Masses .....  | 163 |
| 7.4.2 | Sermons .....   | 169 |
| 7.4.3 | Confession and communion.....   | 174 |
| 7.4.4 | Excursus: The question of linguistic knowledge and military chaplains from the Slovene Lands.....   | 177 |
| 7.4.5 | Caring for the wounded and dying.....   | 179 |

---

|       |  |     |
|-------|--|-----|
| 7.4.6 | Caring for dead soldiers .....   | 182 |
| 7.4.7 | Excursus: Excavation and transportation of dead soldiers<br>back home .....  | 189 |
| 7.4.8 | Other activities of military chaplains.....  | 190 |
| 7.5   | Pastorale of military prisoners (at home and abroad).....  | 196 |
| 8.    | DECORATION AND CRITICISM OF MILITARY CHAPLAINCY.....   | 103 |
| 8.1   | Compliments and decoration of military chaplains .....   | 203 |
| 8.2   | “ <i>Dulce et decorum est pro patria mori</i> ” – military chaplains<br>who died during the war.....   | 209 |
| 8.3   | Criticism and complaints .....   | 212 |
| 8.3.1 | Criticism from the local chaplaincy, the people and<br>the military.....   | 212 |
| 8.3.2 | Criticism from the military chaplaincy and the question<br>of the appropriate age.....   | 217 |
| 8.3.3 | Some examples of disciplinary hearings of the military chaplaincy .....  | 220 |
| 8.3.4 | Excursus: Question about the blessing of weapons .....   | 225 |
| 9.    | THE LAST YEAR OF WAR.....  | 227 |
| 9.1   | Pastorale among soldiers in the first months of 1918.....  | 227 |
| 9.2   | Peace treaty with Russia and camps for returnees from the<br>Russian captivity.....  | 229 |
| 9.3   | Pastoral care in the camps .....   | 230 |
| 9.4   | Soldiers’ revolts in May 1918 and military chaplaincy.....   | 232 |
| 9.5   | The June offensive and its consequences .....  | 236 |
| 9.6   | The propaganda of front .....  | 241 |
| 9.7   | Excursus: The resistance of the 2nd Mountain Range Regiment in<br>October 1918 and the question of a military chaplain .....                 | 243 |
| 10.   | UPON THE DISSOLUTION OF MONARCHY AND THE PROCESS OF<br>TRANSITION TO A NEW COUNTRY – THE STATE OF SLOVENES,<br>CROATS AND SERBS IN 1918..... | 246 |
| 10.1  | The returning of military chaplains.....   | 246 |
| 10.2  | Military pastorale care in the State of Slovenes, Croats and Serbs.....  | 248 |
| 10.3  | The military chaplaincy and struggle for the northern border .....   | 251 |
| 10.4  | The chaplains in the army of the new state – the Kingdom of Serbs,<br>Croats and Slovenes /Kingdom of Yugoslavia – an outline.....           | 255 |
| 11.   | SLOVENE SUMMARY.....   | 258 |
| 12.   | SUMMARY .....  | 264 |
| 13.   | APPENDICES.....  | 270 |
| 14.   | SOURCES AND LITERATURE.....  | 389 |

---

|                                   |     |
|-----------------------------------|-----|
| 15. INDEX OF NAMES .....          | 402 |
| ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE..... | 415 |

## Kratice in krajsave

|                 |  |
|-----------------|--|
| A. B.           | Augsburger Bekenntnis  |
| A. K.           | Armeekommando  |
| Abt.            | Abteilung  |
| AES             | Acta Ecclesiastica Sloveniae   |
| AFV             | Apostolisches Feldvikariat   |
| AS              | <i>Amerikanski Slovenec</i>  |
| AOK             | Armeeoberkommando  |
| ARS             | Arhiv Republike Slovenije  |
| ASFP            | Arhiv slovenske frančiškanske province   |
| ASPDJ           | Arhiv slovenske province Družbe Jezusove   |
| AUSL            | Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani   |
| b.              | bei  |
| BA              | Belohnungsakten  |
| Bg              | <i>Bogoljub</i>  |
| Brig.           | Brigade  |
| c. in kr.       | cesarski in kraljevi   |
| Catalogus cleri | <i>Catalogus cleri et beneficiorum ecclesiarum Dioecesis Labacensis ineunte anno ... – Šematizem ljubljanske škofije za leto ...</i> |
| CFr             | <i>Cvetje z vrtov sv. Frančiška</i>  |
| CL              | Conduite-Liste   |
| CM              | Misijonska družba (lazaristi)  |
| D. M.           | dieses Monats  |
| D. S. A.        | Divisions-Sanitätsanstalt (Div. San. Anst.)  |
| DJ              | Družba Jezusova  |
| DL              | <i>Dolenjski list</i>  |
| Dm              | <i>Domoljub</i>  |
| DN              | <i>Dolenjske novice</i>  |
| E               | <i>Edinost</i>   |
| E. H.           | Euer Hochwürden  |
| Epid. Spit.     | Epidemie Spital  |
| Erl.            | Erlass   |
| Etapp.          | Etappen  |
| fasc.           | fascikel   |
| Feldspit.       | Feldspital   |
| fl.             | forint   |
| Fldk. (Fkt)     | Feldkurat  |

|                 |   |
|-----------------|---|
| FML             | Feldmarschalleutnant                            |
| Freiw. SchBaon. | Freiwillige Schützenbataillon                   |
| G. (Gb.) Brig.  | Gebirgsbrigade                                  |
| Geb. Sch. Rgt.  | Gebirgsschützenregiment                         |
| GM              | Generalmajor                                    |
| Gr. Kath.       | Griechisch-katholisch                           |
| Gr. Or.         | Griechisch-orientalisch                         |
| GVK             | Geistliches Verdienstkreuz                      |
| H. B.           | Helvetische Bekenntnis                          |
| HHStA           | Haus-, Hof- und Staatsarchiv                    |
| HIR             | Honvédinfanterieregiment                        |
| Hl.             | Heilige   |
| Hptm            | Hauptmann                                       |
| HR              | Hauptreihe                                      |
| i. d. R.        | in der Reserve                                  |
| I.R.            | Infanterie-Regiment (pehotni polk)              |
| IG              | <i>Ilustrirani glasnik</i>                      |
| IMK             | <i>Izvestja muzejskega društva za Kranjsko</i>  |
| Islam.          | Islamisch                                       |
| Isol.           | isoliert  |
| Isr.            | israelitisch                                    |
| J               | <i>Jutro</i>                                    |
| JD              | Jegličev dnevnik                                |
| Jsla            | <i>Jugoslavija</i>                              |
| k. k. (KK)      | kaiserlich-königlich (cesarsko-kraljevi)        |
| k. u. k.        | kaiserlich und königlich (cesarski in kraljevi) |
| KA              | Kriegsarchiv                                    |
| Kl.             | Klasse  |
| KM              | Kriegsministerium                               |
| KMD             | <i>Koledar družbe sv. Mohorja</i>               |
| Komp.           | Kompagnie                                       |
| l. J.           | laufenden Jahres                                |
| Ldst. Baon      | Landsturmataillon                               |
| Ldst. G. Brig.  | Landsturm-Gebirgsbrigade                        |
| Ldst. IR.       | Landsturminfanterieregiment                     |
| Letopis 2000    | <i>Letopis Cerkve na Slovenskem 2000</i>        |
| LIR.            | Landwehrintanterieregiment                      |
| Lj Db           | <i>Laibacher Diöcesanblatt</i>                  |
| LŠL             | <i>Ljubljanski škofijski list</i>               |
| m.              | v mašnika posvečen                              |
| M. G. Komp.     | Maschinengewehr-Kompagnie                       |
| M. S.           | Marine Sektion                                  |

|                             |  |
|-----------------------------|--|
| MfLV                        | Ministerium für Landesverteidigung   |
| Mil. Kdo.                   | Militarkommando  |
| Mil. Teil                   | Militärische Teil  |
| Mil.                        | Militär-   |
| MKSM                        | Militärkanzlei Seiner Majestät des Kaisers   |
| MLA                         | Militärliquidierungsamt  |
| MMK                         | mrliška matična knjiga   |
| Mob. Res. Spit.             | Mobiles Reserve Spital   |
| Msgr.                       | Monsignor  |
| N                           | <i>Kmetijske in rokodelske novice</i>  |
| NBA                         | Neue Belohnungsakten   |
| ND                          | Nova doba  |
| Necrologium<br>ab anno 1823 | <i>Necrologium cleri saecularis et regularis archidioeceseos<br/>Goritiensis ab anno 1823</i>  |
| Necrologium<br>Tergestinae  | <i>Necrologium cleri saecularis et regularis unitarum Dioeceseon<br/>Tergestinae et Justinopolitanae ab anno 1830-1912</i>                             |
| NŠAL                        | Nadžkofijski arhiv Ljubljana   |
| NŠAM                        | Nadžkofijski arhiv Maribor   |
| OBA                         | Offiziersbelohnungsanträge   |
| Obst.                       | Oberst   |
| Obstl.                      | Oberstleutnant   |
| OCist.                      | Ordo cisterciensis   |
| Offz.                       | Offizier   |
| OFM                         | Ordo Fratrum Minorum   |
| OFMCap                      | Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum  |
| OFMConv.                    | Ordo Fratrum Minorum Conventualium   |
| Okrožnica LJ                | <i>Okrožnica duhovnikom in vernikom ljubljanske (nad)škofije</i>   |
| Orth.                       | Orthodox   |
| ÖSTA                        | Österreichisches Staatsarchiv  |
| Pastoralblatt               | <i>Pastoralblatt für die k. u. k. Katholische Militär- u.<br/>Marinegeistlichkeit</i>  |
| Pers                        | Personalakten  |
| Personalstand<br>Gurk       | <i>Personalstand der Säkular- und Regular-Geistlichkeit der<br/>Diözese Gurk in Kärnten im Jahre ... – Šematizem krške škofije<br/>za leto ...</i>     |
| Personalstand<br>Lavant     | <i>Personalstand des Fürstbistums Lavant in Steiermark<br/>für das Jahr ... – Šematizem lavantinske škofije za leto ...</i>                            |
| Personalstand<br>Seckau     | <i>Personalstand der Säkular- und Regular-Geistlichkeit<br/>in der Seckauer Diözese: für das Jahr ... – Šematizem sekavske<br/>škofije za leto ...</i> |
| PMSMP                       | Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran   |

|                   |  |
|-------------------|--|
| Prospectus        | <i>Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno ...</i><br>– Šematizem tržaške škofije za leto ... |
| PSBL              | <i>Primorski slovenski biografski leksikon</i>   |
| PSt               | <i>Posavska straža</i>   |
| Qu. Abt.          | Quartiermaisterabteilung   |
| Quali             | Qualifikationslisten   |
| Quali-Marine      | Qualifikationslisten-Marine  |
| r.                | rojen  |
| Res. Nr.          | Reservat Nummer  |
| RMK               | rojstna matična knjiga   |
| Röm.-kath.        | Römisch-katholisch   |
| Rum.              | Rumänisch  |
| Russ.             | Russisch   |
| Ruth.             | Ruthenisch   |
| S                 | <i>Slovenec</i>  |
| S. H. B. 60/1     | Schwer Haubitze Baon 60/I  |
| Sapp. Komp.       | Sappeur-Kompagnie  |
| SBL               | <i>Slovenski biografski leksikon</i>   |
| Schematismus      | <i>Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums/</i>  |
| Heer              | <i>Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer</i>  |
| SDB               | Don Boskovi salezijanci  |
| Serb.             | Serbisch   |
| Sgp               | <i>Slovenski gospodar</i>  |
| SHS               | (Država) Slovencev, Hrvatov in Srbov/ (Kraljevina) Srbov, Hrvatov in Slovencev   |
| SLS               | Slovenska ljudska stranka  |
| SMS               | Seiner Majestät Schiff   |
| SN                | <i>Slovenski narod</i>   |
| SPj               | <i>Slovenski prijatelj</i>   |
| Status personalis | <i>Status personalis et localis Archidioeceseos Goritiensis: ineunte anno ...</i>  |
| Stmk              | Steiermark   |
| ŠAL               | Škofijski arhiv Ljubljana  |
| Ung. R. K. Spit.  | Ungarische Rote Kreuz Spital   |
| Ung.              | Ungarisch  |
| UT                | <i>Učiteljski tovariš</i>  |
| v. J.             | vorigen Jahres   |
| VBV               | <i>Voditelj v bogoslovnih vedah</i>  |
| ZD                | <i>Zgodnja danica</i>  |
| ZSS               | <i>Zbornik svobodne Slovenije</i>  |
| ŽA                | Župnijski arhiv  |



## Predgovor

Moje prvo srečanje z vojaškimi duhovniki je povezano s tržiškim pokopališčem. Na enem od spomenikov med drugim preberemo: »*Tukaj počiva velečastiti gospod Franc Čarman c. in kr. vojaški duhoven v pokoju, odlikovan s zlatim križcem za zasluge.*« Prvo radovednost o njegovem delovanju sem lahko potešil v pogovorih s tržiškimi zgodovinarji in ob knjigi Viktorja Kragla, toda ti podatki so bili le okvirni in skromni. O vojaških duhovnikih dodatne literature pri nas namreč sploh ni bilo. Zanimanje za to tematiko se mi je znova obudilo v srednji šoli, ko sem se malo bolj zanimal za spominska obeležja, postavljena v čast padlim vojakom v prvi svetovni vojni. Praviloma na takšnem obeležju najdemo le glavne podatke o padlih domačinih, brez navedbe stanu ali čina. Zato je bilo toliko bolj zanimivo prebrati zapis na brezniškem spomeniku: »*kurat Bulovec Joža*«. Kdo je bil ta mož, kakšno poslanstvo je opravljal v vojski? Kakšne so bile sicer dolžnosti in naloge vojaške duhovščine? Okvirno sem se s temi vprašanji srečal pri pisanju diplomske naloge, podrobneje pa sem se želel poučiti o tej tematiki in jo raziskati ob pisanju doktorske disertacije pod mentorstvom red. prof. dr. Bogdana Kolarja. Disertacijo sem uspešno zagovarjal junija 2013 na Teološki fakulteti v Ljubljani pred komisijo, ki so jo sestavljali red. prof. dr. Rafko Valenčič, izr. prof. dr. Tomaž Kladnik in red. prof. dr. Bogdan Kolar. Ta razprava, katere podlaga je prav doktorska disertacija, je nadgrajena in dopolnjena z novimi dognanji in raziskavami, pri tem pa so mi koristile tudi pripombe članov komisije.

Namen razprave je, osvetliti razvoj in organiziranost vojaške duhovne oskrbe z vsemi težavami, ki so bile s tem povezane. Poseben poudarek predstavlja čas prve svetovne vojne in aktivnosti vojaške duhovščine v teh izrednih razmerah. Ob tem je bila vsa pozornost usmerjena na duhovnike iz slovenskega etničnega prostora, ki so v večjem številu, zlasti med prvo svetovno vojno, sodelovali pri pastoralnih in drugih opravilih med vojaštvom. V tej luči sem pregledal razpoložljivo literaturo in raziskal vire v domačih in v tujih arhivih. Pričujoča razprava tako pomeni prvi poizkus, osvetliti in predstaviti delo in življenje vojaških duhovnikov s posebnim poudarkom na obdobju tako imenova-

ne velike vojne. Razpravo pomembno dopolnjujejo objavljeni izbrani arhivski dokumenti.

Na koncu bi se rad zahvalil vsem prijateljem in kolegom zgodovinarjem, raziskovalcem, ki so me pri delu spodbujali in mi stali ob strani. Najprej hvala red. prof. dr. Bogdanu Kolarju, ki je usmerjal moje delo in nastajanje doktorske disertacije, pa tudi vsa nadaljnja raziskovanja. Hvala tudi vsem zaposlenim v ustanovah, iz katerih sem pridobil gradivo za svojo raziskavo, zlasti Vojnemu arhivu na Dunaju, Nadškofijskima arhivoma v Ljubljani in v Mariboru, uršulinskemu samostanu v Ljubljani, Arhivu Slovenske frančiškanske province sv. Križa, Arhivu Republike Slovenije, Teološki knjižnici Ljubljana, Škofijski pastoralni knjižnici in knjižnici Inštituta za novejšo zgodovino. Z nasveti, s koristnimi podatki in z nesebično pomočjo pa so mi stali ob strani tudi dr. Josef Jerko, dr. John Deak, dr. Patrick Joseph Houlihan, dr. Matjaž Ambrožič, dr. Walter Lukan, Tomaž Šimec, msgr. Martin Davídek, Klemen Lužar, Klemen Kocjančič, major Vojske Srbije dr. Miljan Milkić, major Slovenske vojske mag. Zvezdan Marković, mag. Marko Štepec, dr. Kornelija Ajlec, Anže Hrast, prof. Vinko Avsenak, Nina Ditmajer, Kristina Vardjan, Pavel Car, Maja Kovačič, mag. Tone Krampač, Jasna Vanček in dr. Jure Volčjak.

Kaj hitro se zgodi, da človek nehote koga izpusti ali pozabi, zato je prav, da se posebej zahvalim tudi vsem neimenovanim. Vsakemu posebej sem hvaležen za izkazano pomoč in prav vsako spodbudno besedo.

Miha Šimac

# 1. UVOD

»Oh, ko bi bilo še mnogo tako dobrih ljudi, kakor je ta gospod! Vidimo ga, kako se trudi, da bi nam olajšal naše bolečine in stori vse, da bi nam lajšal naše gorje. Zanj ni nobeno delo prenizko; on nas čisti, nam zrahlja slamo, na kateri ležimo, nam prinese zdravila in jih sam prej poskusi, da bi nas svojim zgledom navdušil, da se ne branimo piti neokusne tekočine. Z eno besedo. G. Dejak se ravnano tako potrudi, kakor ljubeča mati za svojega bolnega otroka. Noč in dan prebije pri nas. Ako opazi, da gre kakemu bolniku na boljše, se mu svetijo oči od veselja in prijazen smehljal mu zaigra na njegovem suhem in skoro vedno žalostnem licu. Ko pa vidi kakega bolnika v zadnjem smrtnem boju, se mu oči v solzah topijo, briše mu pot z bledega lica in se ne odstrani od njega, dokler ga ni srečno pripravil na pot v večnost. In to se ponavlja dan za dnevom.« S temi besedami so ranjeni in bolni vojaki v vojnem letu 1915 med drugim opisali požrtvovalnost in trud vojaškega duhovnika Alojzija Dejaka.<sup>1</sup>

Leta 1919, le leto dni po koncu prve svetovne vojne, je izšlo delo *Poslednji dnevi človeštva*, v katerem je Karl Kraus predstavil bojevitega avstrijskega vojaškega duhovnika Antona Allmerja, ki je streljal na sovražnika.<sup>2</sup> Štiri leta pozneje, leta 1923, pa je luč sveta ugledala slovita satira Jaroslava Haška, ki v nasprotju z zgoraj opisano požrtvovalnostjo slika vojaškega duhovnika v temačni podobi pijanca, razvratneža, omeji ga le na vlogo državnega propagandista, itd. Vojaški duhovnik v očeh mnogih pravzaprav s tem prevzame vse tiste značilnosti, ki jih je Hašek ovekovečil v liku pivskega bratca, nesmrtnega kurata Otta Katza<sup>3</sup> ali višjega vojaškega kurata Ludvika Lacine,<sup>4</sup> pa morda še kakega drugega vojaškega duhovnika.<sup>5</sup> Pred nami je torej ta literarna podoba vojaškega duhovnika, ki – kakor ugotavlja ameriški zgodovinar Patrick J. Houlihan – tudi v današnji družbi vpliva na predstavo o delovanju vojaške duhovščine, zlasti med prvo svetovno vojno.<sup>6</sup> Ti diametralno nasprotni opisi pretirane graje na eni strani in skorajda hagiografske pohvale na drugi strani v resnici odpirajo vprašanja o tem, kakšna je bila stvarna podoba vojaškega duhovnika v tem obdobju. Kaj je mogoče o njihovem življenju in delu izvedeti iz arhivskih virov? A vprašanje je

1 Sgp, 9. 9. 1915, str. 3–4.

2 Prim. Karl Kraus, *Die letzten Tage der Menschheit: Buchnenfassung es Autors*, Frankfurt am Main, 2014, str. 36–37.

3 Prim. J. Hašek, *Dobri vojak Švejk*, 1, Ljubljana, 2004, str. 131–198.

4 Prim. J. Hašek, *Dobri vojak Švejk*, 2, Ljubljana, 2004, str. 115–119.

5 O resničnosti in fikciji Haškovih opisov glej npr.: M. Hodik, P. Landa, *Švejk – fikce a fakta*, Praga, 2006. O kritiki duhovščine v kontekstu Haškove satire glej tudi kratki seminar: S. Heberling, *Die Kleruskritik im Kontext der Kriegssatire am Beispiel des Romans »Die Abenteurer des braven Soldaten Schwejk«*, München, 2007.

6 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches: Catholic military chaplains of Germany and Austria-Hungary during the First World War*, University of Chicago, 2011, str. 115–117. Odslej: P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*.

mogoče še bolj natančno opredeliti in ga zastaviti še drugače: v kolikšni meri so takšne kritike ali pohvale v resnici veljale za duhovnike, ki so danes v slovenskem prostoru poznani po literarnem ali znanstvenem ustvarjanju? Pohvala vojaškemu duhovniku Dejaku<sup>7</sup> in graja, ki jo je v satiri Jaroslav Hašek namenil višjemu kuratu Ludviku Lacini,<sup>8</sup> sta bili namreč pravzaprav že namenjeni duhovnikoma iz slovenskih dežel. To se sliši nekoliko presenetljivo, vendar le malokdo ve, da je Hašek v svojem delu ovekovečil duhovnika češkega rodu, ki je prihajal iz goriške nadškofije. Pravzaprav se zelo malo govori in piše tudi o vseh drugih duhovnikih iz slovenskih dežel, ki so med veliko vojno v cesarskih oboroženih silah prevzeli skrb za dušno pastirstvo med vojaštvom. Med njimi so bila takšna imena kakor dr. Izidor Cankar<sup>9</sup> ali Janez Jalen,<sup>10</sup> če omenimo le dva od znamenitih mož, ki so poznani po svojem kulturnem, znanstvenem in političnem udejstvovanju v slovenski zgodovini. Res je, da je tu navzoč tudi temeljni problem: v slovenskem prostoru je bilo doslej opravljenih zelo malo raziskav, ki bi se – vsaj v grobem – dotaknile zgodovinskega razvoja ureditve organizirane duhovne oskrbe vojaštva.

Pričujoča razprava v središče preučevanja postavlja kronološko ureditev organizirane duhovne oskrbe v cesarskih oboroženih silah (in pozneje v novih, spremenjenih razmerah), težišče pa predstavljajo vojaški kurati iz slovenskih dežel, njihov položaj in delovanje med prvo svetovno vojno. Ob koncu se razprava dotakne še razpada monarhije in oriše organizacijo duhovne oskrbe v novih državnih okvirih. Kolikor je bilo mogoče, sem se pri pisanju izognil političnim segmentom, ki so – poleg vojaške zgodovine – v razpravo vključeni le ponekod, tam, kjer je bilo to res nujno potrebno za lažje razumevanje nekaterih vidikov delovanja vojaških kuratov. Zavedam se, da je marsikaj v razpravi še nepopolno in je ponekod le nakazano. Posamezne ugotovitve bo mogoče ustrezno dopolniti in nadgraditi z nadaljnjimi raziskovanji.

## 1.1 Literatura o vojaški duhovščini v habsburški monarhiji

Raziskovanje te še neobdelane tematike je v prvi vrsti zahtevalo pregled doslej objavljene tuje literature, povezane z vojaško duhovščino pod habsburškim žezlom. Med prvimi tovrstnimi deli je treba izpostaviti knjigo, ki jo je o zgodovini vojaške duhovščine pod habsburškimi vladarji že leta 1901 napisal

7 Alojzij Dejak (SDB), r. 30. 4. 1884, Ribnica; m. 23. 9. 1911; † 2. 2. 1945. V: 5, 6. 2. 1945; str. 2; 5, 31. 10. 1911, str. 3.

8 Ludvik (Ludwig) Lacina, r. 24. 7. 1868, Nedakonice, Češka; m. 18. 4. 1892; † 15. 8. 1928, Valašské Meziříčí, Češka. V: *Status personalis 1923*, str. 136. Za podatke o smrti se zahvaljujem msgr. Martinu Davideku. Elektronsko pismo z dne 26. 7. 2012 (hrani avtor).

9 Izidor Cankar, r. 22. 4. 1886, Šid; m. 12. 7. 1909; † 22. 9. 1958, Ljubljana. V: *Catalogus cleri 1917*, str. 179; ZSS 1968, str. 152–155. Novejša študija o njem: A. Rahten, *Izidor Cankar: diplomat dveh Jugoslavij*, Ljubljana, 2009.

10 Janez Jalen, r. 26. 5. 1891, Breznica; m. 22. 6. 1915; † 12. 4. 1966, Ljubno, pokopan Breznica (Rodine). V: *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000*, Ljubljana, 2000, str. 454. Odslej: *Letopis 2000*.

zadnji vojaški vikar avstro-ogrskih oboroženih sil, dr. Emmerich Bjelik.<sup>11</sup> Še bolj kakor njegova knjiga pa je predvsem za obdobje prve svetovne vojne pomembno delo, ki ga je napisal nekdanji vojaški kurat Viktor Lipusch in ga objavil z naslovom *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*.<sup>12</sup> Pravzaprav njegova knjiga, spisana na podlagi arhivskih dokumentov, pisem in pastoralnih poročil vojaške duhovščine – kljub temu da ni navajal virov, kakor bi si želeli –, še danes velja za temeljno literaturo vsem, ki se ukvarjajo z avstro-ogrsko vojaško duhovščino v tem obdobju.

Po koncu prve svetovne vojne so predvsem nekateri nekdanji vojaški kurati, ki so po vojni delovali v avstrijskih zveznih deželah, izdali svoje spominske ali dnevniške zapise v knjižni obliki. Med temi je denimo Brunno Spitzl opisal svoje delovanje med pripadniki 59. pehotnega polka Rainerjev,<sup>13</sup> nekdanji poslanec dr. Karel Drexel (1949) pa je objavil svoje izkustvo ruskega ujetništva.<sup>14</sup> Na podlagi tovrstne literature, podprte z dokumenti in z drugimi tiskanimi viri, povezanimi z vojaško duhovščino, so v Avstriji leta 2001 izdali knjigo z naslovom *Zwischen Himmel und Erde: Militärseelsorge in Österreich*. V njej je zgodovinski pregled, ki zajema delovanje vojaške duhovščine v habsburški monarhiji od ustanovitve pa do konca prve svetovne vojne leta 1918, obdelala Claudia Ham.<sup>15</sup> Zdi se, da so v tretjem tisočletju tudi na Madžarskem vse bolj aktivni raziskovalci, ki se ukvarjajo z vojaško duhovščino v času habsburških vladarjev. Péter Zakar je tako napisal knjigo, v kateri se je podrobneje posvetil vojaški duhovščini v obdobju od ustanovitve vojaškega vikariata leta 1773 do preureditve države v dvojno monarhijo.<sup>16</sup> Zadnja novejša raziskava, ki obravnava vojaške kurate v dvojni monarhiji med prvo svetovno vojno, je izpod peresa že omenjenega ameriškega zgodovinarja Patricka J. Houlihana. Za svojo disertacijo je obdelal delovanje vojaške duhovščine in njene strukturne ureditve in to primerjal z ureditvijo, ki je takrat veljala v nemškem cesarstvu.<sup>17</sup>

Večina literature, povezane z Avstro-Ogrsko, praktično zaobjema vso monarhijo in tako ne daje odgovorov na bolj ozko zastavljena vprašanja o duhovnikih iz slovenskih dežel. Kakor že omenjeno, je vse doslej v slovenskem zgodovinopisju na tem področju vladalo zatišje, ki ga ni premaknilo niti vnovično poglobljeno zanimanje za dogodke v tej veliki vojni, še posebno v povezavi s

11 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, Wien, 1901.

12 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, Wien, 1938.

13 Prim. B. Spitzl, *Die Rainer. Als Feldkurat mit IR 59 im Weltkrieg*, Innsbruck, Wien, München, 1938.

14 Prim. K. Drexel, *Feldkurat in Sibiren, 1914–1920*, Innsbruck, 1949.

15 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge bis zur Liquidierung des Apostolischen Feldvikariates im Jahr 1918*. V: G. R. Hans, C. Ham, A. Sammer, *Zwischen Himmel und Erde, Militärseelsorge in Österreich*, Verlag Styria, Wien-Köln, 2001, str. 13–98. Odslej: C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*.

16 Prim. P. Zakar, *A tábori püspökség története 1773 – 1868*, Szeged, 2010.

17 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*.

soško fronto. Zelo na kratko se je orisa zgodovinskega razvoja duhovne oskrbe v habsburških silah in delovanja duhovnikov iz slovenskih dežel dotaknil Jože Plut v svoji doktorski disertaciji in v poznejši monografiji *Za pravice človeka*.<sup>18</sup> Pavlina Bobič je v svojem delu z naslovom *War and Faith: the Catholic Church in Slovenia 1914–1918* (2008)<sup>19</sup> vojaške kurate omenila le obrobno; bolj podrobno je zato obravnavala odnose med Cerkvijo in državo med prvo svetovno vojno. V letu 2010 je pri Ministrstvu za obrambo Republike Slovenije izšel zbornik *Vojaški vikariat: 10 let delovanja* (2010), ki je, vsaj kar zadeva zgodovinski pregled delovanja vojaške duhovščine na naših tleh vse do današnjih dni, edini boljši poskus predstavitve njihovega delovanja doslej.

## 1.2 Uporabljeni viri in časopisje

Ob pregledani literaturi je postalo jasno, da se bo v raziskavi potrebno opreti predvsem na arhivske vire. Najprej je bilo treba na podlagi tiskanih vojaških in cerkvenih šematizmov ustvariti vsaj osnovno bazo podatkov vojaških duhovnikov, ki so izhajali iz slovenskih dežel. Ta podlaga je bila nato dopolnjena še s podatki, objavljenimi v slovenskih časopisih v času habsburške monarhije ali pozneje; posamezne omembe oseb, ki so delovale kot vojaški duhovniki v različnih časovnih obdobjih, pa so se našle tudi v *Slovenskem biografskem leksikonu*. Zbrane podatke je bilo mogoče nadgraditi še z dragocenimi podrobnostmi, ki so na voljo v cerkvenih arhivih. Tako sem v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani (NŠAL) pregledal arhivsko gradivo, ki posebej zadeva čas prve svetovne vojne, pa tudi personalne mape tistih duhovnikov, ki so bili povezani z vojaško službo. Podobno gradivo sem preveril tudi v Nadškofijskem arhivu Maribor (NŠAM).

Šele na podlagi tako zbranega gradiva je bilo mogoče misliti na raziskovanje arhivskega gradiva v Vojnem arhivu na Dunaju (ÖSTA/KA). V njem obstaja poseben fond Apostolskega vojaškega vikariata, v katerem hranijo 282 kartonov gradiva, ki obravnava njegovo delovanje skozi zgodovino. Posebej se je bilo treba posvetiti gradivu, ki zadeva delovanje vojaškega vikariata in vojaške duhovščine med prvo svetovno vojno; zlasti na pastoralna poročila.<sup>20</sup> Kolikor je bilo v danih razmerah mogoče, sem poskušal pridobiti tudi čimveč dokumentov iz personalnih map vojaške duhovščine, čeprav so za duhovnike, vpoklicane med vojno, ohranjeni le zaznamki takšnih map, ki praviloma obsegajo le list s podatki o vpoklicu in mestu službovanja ter morebitne zaznamke o bolniških dopustih itd. Precej bolj izčrpne so personalne mape aktivnih voja-

18 Prim. J. Plut, *Za pravice človeka*, Ljubljana, 2002.

19 Razprava je izšla tudi v knjižni obliki: P. Bobič, *War and Faith: the Catholic Church in Slovenia 1914–1918*, Leiden, 2012. Odslej: P. Bobič, *War and Faith*.

20 Prim. ÖSTA/KA, AFV, kartoni 215–248.

ških duhovnikov. Ob tem raziskovanju pa ni bilo mogoče spregledati povezanosti in prepletenosti vojaškega vikariata z vojnim ministrstvom in predvsem avstrijskim domobranskim ministrstvom; slednje je še posebej pomembno za slovenske dežele. Prav tako sem vsaj nekoliko pregledal še dokumente povezane z vojaškimi duhovniki, ki so se znašli v cesarjevi vojaški pisarni in so pretežno obravnavali bodisi odlikovanja bodisi disciplinske postopke, ki so jih vodili proti posameznim vojaškim kuratom. Žal pa mi zato ni bilo mogoče pregledati vojaških matrik, ki bi tudi dale zanimive podatke, denimo o številu vojaških porok med vojno, o padlih vojaki posameznih polkov, v katerih so službovali vojaški kurati iz slovenskih dežel itd. Raziskovalno delo je potekalo po ustaljenih metodah zgodovinske stroke: s kritično analizo in z interpretacijo vseh zbranih zgodovinskih virov.

Ob pomanjkanju spominskih zapisov ali objavljenih dnevnikov vojaških kuratov iz slovenskih dežel je bilo zanimive podatke mogoče pridobiti iz slovenskega časopisja in različnih glasil (predvsem iz duhovniškega glasila *Vzajemnost*). Bolj podrobno sem tako pregledal dnevno časopisje iz obdobja prve svetovne vojne (v celoti predvsem *Slovenca* in *Slovenski narod*), nekoliko manj podrobno tudi časopisje iz pred- in povojnega časa. Te podatke sem skušal dopolniti s spominsko literaturo in z dnevniškimi zapisi slovenskih vojakov in častnikov. Pri tem ne gre zanemariti niti dnevniških zapisov Evgena Lampeta,<sup>21</sup> pa tudi ne še neobjavljenih dnevniških zapisov ljubljanskega knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča.<sup>22</sup>

### 1.3 Strukturna razdelitev

Sama razprava je urejena kronološko in razdeljena na dva obsežna dela. V prvem delu, ki obsega prva tri poglavja, je strnjeno predstavljen razvoj vojaške duhovščine in duhovne oskrbe v habsburških oboroženih silah od njenih začetkov v 16. stoletju pa vse do predvečera prve svetovne vojne. Nekoliko bolj poglobljeno je prikazano obdobje po preureditvi države v dvojno monarhijo leta 1867, ko so omenjene državne spremembe in reforme oboroženih sil vplivale tudi na organiziranost zagotavljanja vojaške duhovne oskrbe ne le za katoliške, ampak tudi za druge v državi priznane verske skupnosti. Predstavljene so naloge vojaških duhovnikov, obenem pa tudi njihov položaj, prizadevanja vojaških vikarjev in težave, na katere so vojaški duhovniki naleteli pri svojem delu. Kolikor je bilo na podlagi zbranega gradiva mogoče, sem v to predstavitev vključil tudi številne drobne zanimivosti, povezane z duhovniki iz slovenskih dežel, ki so v različnih obdobjih opravljali svoje poslanstvo med vojaštvom. Ta-

21 Prim. E. Lampe, *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1918)*, ur. M. Ambrožič, Ljubljana, 2007. Odslej: E. Lampe, *Dnevniški zapiski*.

22 Prim. NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, Jegličev dnevnik (odslej: JD) za obdobje 1914–1918.

kšnih podatkov je bilo moč najti precej več za 19. stoletje kakor za čas predtem. Ob koncu prvega sklopa je na kratko orisana tudi ureditev duhovne oskrbe v nekaterih drugih evropskih državah na kontinentu.

Osrednji del razprave (naslednjih pet poglavij) je osredotočen na prvo svetovno vojno in na delovanje vojaške duhovščine v vojnih razmerah. V teh poglavjih so na podlagi arhivskih dokumentov predstavljeni njihova pastoralna skrb za vojaške osebe, delovanje na frontah v različnih razmerah in časovnih obdobjih, delovanje v ujetniških taboriščih in v taboriščih za avstro-ogrške vojake, ki so se vračali iz ruskega ujetništva. Kljub temu da je v ospredju duhovna oskrba katoliških vojakov, so posamezni odkriti drobci in pastoralna poročila vojaških duhovnikov drugih veroizpovedi, ki so delovali na naših tleh, dobrodošlo dopolnilo same razprave. Že na tem mestu je morda treba opozoriti, da v razpravi ni posebej obravnavano delovanje mornariških vojaških duhovnikov. Le ti so večinoma – zaradi omejenih operacij vojne mornarice – svoje poslanstvo lahko opravljala praktično nemoteno in skorajda tako kakor v mirnem času. Zato pa je bilo mogoče zapisati nekaj več ugotovitev o številu vojaške duhovščine iz slovenskih dežel in o deležu posameznih škofij in redovnih skupnosti, ki so imele svoje predstavnike v vojaški službi. Težave škofijskih ordinariatov zaradi številnih vpoklicev duhovnikov so v razpravi le omenjene, podrobnejša predstavitev tega vprašanja pa bo predmet nadaljnjega raziskovanja. Na podlagi pregledanih in zbranih dokumentov je sestavljen tudi prvi, še nepopolni seznam tistih vojaških kuratov, ki so delovali pri tako imenovanih slovenskih enotah.

V razpravi so obravnavane nekatere pohvale, ki so bile namenjene vojaški duhovščini za njeno delovanje, nekateri svetli zgledi požrtvovalnih vojaških kuratov, ki so se s svojo hrabrostjo in predvsem predanostjo izkazali bodisi na bojišču bodisi v bolnišnicah, kjer so kosile različne epidemije. Na drugi strani ni bilo mogoče spregledati druge, temačnejše plati, kritik, ki so bile namenjene vojaškemu kuratom zaradi svojega delovanja ali celo slabega zgleda, predstavljeni pa so tudi nekateri disciplinski postopki proti posameznim vojaškim kuratom. Ob razpadu dvojne monarhije so se tudi vojaški duhovniki znašli v novih državnih okvirih. V zadnjem poglavju je na kratko orisana ureditev vojaške duhovščine tako v Državi SHS kakor v poznejši Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Vendar bi si tudi to obdobje, zlasti v luči raziskovanja arhivskega gradiva v Vojnem arhivu Srbije, prav gotovo zaslužilo še temeljitejše obravnave.

Najbrž je ob koncu prav, da se na kratko pojasni še to, zakaj tu ni govora o »slovenskih vojaških duhovnikih«, kakor bi marsikdo pričakoval, ampak je skorajda ves čas uporabljen izraz »duhovniki iz slovenskih dežel«. Predvsem je treba upoštevati, da so skozi vso zgodovino v tako imenovanih slovenskih deželah živeli tudi pripadniki drugih narodnosti in so zato predstavniki teh narodnosti



delovali tudi po slovenskih župnijah oziroma med slovenskimi katoliškimi duhovniki. Zlasti velja tu opozoriti na konec 19. in na začetek 20. stoletja, ko je bilo med takšnimi duhovniki drugih narodnosti v prvi vrsti precej Čehov, ki so se izšolali v semeniščih v Ljubljani, Mariboru, Celovcu ali v Gorici. Nekateri od njih so med Slovenci ostali in delovali tudi še po razpadu dvojne monarhije.

Prav tako je treba povedati, kaj se pravzaprav skriva pod izrazom duhovniki »iz slovenskih dežel«. V prvi vrsti bi bili lahko tu mišljeni tisti duhovniki, ki so prihajali iz ljubljanske in lavantinske škofije, oziroma če govorimo o deželah, iz Kranjske in Spodnje Štajerske. Vendar so pod tem pojmom dejansko upoštevani vsi duhovniki, povezani s slovenskim prostorom, ki so prihajali še iz goriške nadškofije ter iz tržaško-koprške in iz celovške škofije, manjši del tudi iz sekavske (grške) škofije. Kolikor je bilo mogoče, so v razpravo vključeni tudi s slovenskim prostorom povezani duhovniki iz ogrskega dela monarhije oziroma tisti, ki so (praviloma) sodili pod sombotelsko škofijo. V pričujoči razpravi tako pojem »iz slovenskih dežel« v resnici pomeni vse našteté škofije, ki so pokrivalé dežele, v katerih so takrat dejansko živeli Slovenci pod habsburškim žezlom.

## 2. ORIS RAZMER V SLOVENSKIH DEŽELAH OB KONCU 19. STOLETJA<sup>23</sup>

Slovenci so ob koncu 19. stoletja živeli »v 6 avstrijskih deželah, dveh ogrskih županijah (Zala in Vas) ter eni lombardsko-beneški, pozneje italijanski provinci (Udine)«, kakor je zapisal Vasilij Melik.<sup>24</sup> V omenjenih deželah je večino še vedno pomenilo kmečko prebivalstvo, do katerega so le počasi prihajale nove tehnologije in izboljšave na kmečkem področju. Kljub temu da se je v dvojni monarhiji po polomu liberalne politike v sedemdesetih letih 19. stoletja gospodarski položaj postopoma izboljševal, skupaj z uvajanjem naprednejših tehnologij in z nenehnim razvojem, to ni moglo preprečiti izseljevanja prebivalstva. Vse več kmetij v slovenskih deželah je bilo namreč zadolženih, dolg pa je velikokrat privedel do propada. V želji po boljšem zaslužku in v iskanju sreče se je zato mnogo Slovencev, posebno ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, izseljevalo v tujino.<sup>25</sup>

Samo izseljevanje je deloma vplivalo tudi na nacionalne boje. Nemci so tako s svojim kapitalom pri tem začutili priložnost in kupovali slovenska kmetijska posestva, tja pa naseljevali svoje družine. Slovenci so se nemškemu kapitalu in potujčevanju skušali upreti z ustanavljanjem posojilnic in pozneje tako imenovanih Krekovih zadrug. Na boj proti potujčevanju so pomembno vplivala tudi različna slovenska prosvetna in cerkvena društva, ki so jih ustanovljali po deželah. Ob tem je kot protiutež proti potujčevanju pomembno izpostaviti zahtevo političnih predstavnikov po enakopravnosti slovenskega jezika v vseh deželah, v katerih so prebivali Slovenci. Prav tako so poudarjali potrebo po slovenskem učnem jeziku v osnovnih in srednjih šolah in pri slovenskem uradovanju v uradih. Te zahteve so se v preurejeni državi najprej izrazile v taborškem gibanju: do leta 1871 so organizirali 18 taborov. Vidno vlogo pri krepitevi narodne zavesti, zlasti še ob narodnostnih mejah, so imeli tudi zavedni slovenski duhovniki.

Katoliška Cerkev se je morala po uvedbi dualistične ureditve države soočiti z liberalno vlado in z idejami liberalizma. S svežnjem zakonov (t. i. majski zakoni) leta 1868 so v monarhiji omejili vpliv Cerkve (izguba nadzora nad šolstvom) ter na novo uredili šolstvo, zakonsko pravo in medkonfesionalne odnose. S tem konkordat, ki je bil med Svetim sedežem in habsburškim im-

23 Povzeto po: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848 - 1992*, I, ur. J. Fischer, Ljubljana, 2006, str. 72–122.

24 V. Melik, *Slovenske dežele v Avstro-Ogrski, v: Dajnkov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih*, ur. M. Jesenšek in B. Rajh, Maribor, 1998, str. 27.

25 Obširneje o problematiki izseljevanja tudi: Ž. Šifrer, *Izseljevanje s slovenskega ozemlja, v: Prikazi in študije*, 8, 1962 (2), str. 1–24.

perijem sklenjen leta 1855, resda še ni bil preklican, je pa praktično že izgubil svojo veljavno moč. Formalno je bil preklican med I. vatikanskim koncilom. Kot izgovor jim je prišla prav razglasitev dogme o papeževi nezmotljivosti. Dokončno je bil konkordat ukinjen 7. maja 1874, v tem času pa so se z novimi zakoni znova urejala nekatera cerkvena vprašanja, ki jih je prej urejal konkordat. Kljub trudu, da bi se vpliv katoliške Cerkve omejil, je bil ta med preprostim, kmečkim ljudstvom – iz katerega je izhajala večina duhovščine – še precejšen.

Za habsburško dvojno monarhijo v splošnem lahko rečemo, da je vse do razpada ostala v veliki meri katoliška. Po podatkih iz popisa iz leta 1900 je takrat v avstrijskem delu dvojne monarhije živelo 26 150 708 prebivalcev, od tega jih je bilo 20 660 279 katoličanov latinskega obreda (79,0 %), 3 134 439 katoličanov grškega obreda (11,98 %) in 2096 katoličanov armenskega obreda (0,008 %). Skupaj so torej predstavljali 23 796 814 prebivalcev oziroma dobrih 90, 988 %. Med predstavniki drugih verujočih so bili v avstrijski polovici države po številu najmočnejši judje, teh je bilo 1 224 899 (4,68 %), protestantov (augsburske in helvetske veroizpovedi) pa je bilo 494 011 (1,89 %). Poleg njih je v avstrijskem delu monarhije prebivalo še 606 765 (2,32 %) pravoslavnih grškega obreda in 1275 (0,005 %) pravoslavnih armenskega obreda, 12 937 (0,005 %) oseb starokatoliške vere, 1281 (0,005 %) se jih je izreklo za muslimane, 6149 (0,02 %) oseb pa se je izreklo za brezverce. Preostali prebivalci so bili predstavniki drugih veroizpovedi.<sup>26</sup> Vse to se je v večji ali manjši meri zrcalilo tudi v posameznih kronovinah.

Večina Slovencev, ki je po preureditvi države ostala v avstrijski polovici dvojne monarhije, se je znašla v teh škofijah: v lavantinski, celovški, ljubljanski, tržaško-koprski in v goriški nadškofiji. Zadnje tri so, skupaj s poreško-puljsko škofijo in s škofijo na otoku Krku, sestavljale ilirsko cerkveno provinco. Ustanovljena je bila leta 1830, njen metropolit je bil goriški nadškof s sedežem v Gorici. Lavantinska in krška (celovška) škofija sta bili drugače še vedno podrejeni salzburški nadškofiji.<sup>27</sup> Podatke o številu vernikov in duhovnikov deloma postreže razpredelnica, povzeta po precej obširnejši tabeli, ki prikazuje stanje v letu 1890.

26 P. Leisching, *Die römisch-katholische Kirche in Cisleithanien*, v: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. IV: *Die Konfessionen*, ur. A. Wandruszka/P. Urbanič, Wien 1985, Tabelle 3. Odslej: P. Leisching, *Die römisch-katholische Kirche*. Tabela ni posebej signirana.

27 F. M. Dolinar, *Cerkvenopravna podoba Slovenije*, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*, ur. M. Benedik et al., Ljubljana, 2002, str. 7.

**Tabela 1: Število vernikov in duhovščine po posameznih škofijah leta 1890**

| Škofija                | Katoliki | Nekatoliške veroizpovedi | Svetni duhovniki | Redovniki | Župnije | Drugi beneficiji             |
|------------------------|----------|--------------------------|------------------|-----------|---------|------------------------------|
| <b>Krška</b>           | 347 250  | 20 000                   | 316              | 73        | 267     | 188                          |
| <b>Lavantinska</b>     | 483 076  | ?                        | 416              | 34        | 189     | 121 (od tega 66 nezasedenih) |
| <b>Goriška</b>         | 219 288  | 500                      | 289              | 34        | 73      | 245                          |
| <b>Ljubljanska</b>     | 575 010  | 716                      | 540              | 55        | 275     | 305                          |
| <b>Tržaško-koprska</b> | 350 930  | 5000                     | 279              | 38        | 112     | 210                          |

(Vir: *Tabelle 4: Die Personelle Zusammensetzung der katholischen Kirche (um 1890)*. V: P. Leisching, *Die römisch-katholische Kirche*, str. 89.)

Vsaka od teh škofij je seveda imela svoje posebnosti – in ne nazadnje je vsako od njih vodil njen lastni škof. Na začetku 20. stoletja je krško (celovško) škofijo tako vodil škof Joseph Kahn (1887–1910). Njegova naslednika sta bila Balthasar Kaltner (1910–1914) in Adam Hefter (1914–1939). Tržaško-koprsko škofijo so takrat vodili Andrej Šterk (1896–1902), Frančišek Ksaver Nagl (1902–1910), v letih od 1911 do 1919 pa je škofijo vodil Andrej Karlin. Škof lavantinske škofije je bil ob prelomu stoletja Mihael Napotnik (1889–1922), ljubljansko škofijo je vodil Anton Bonaventura Jeglič (1898–1930), zadnja goriška nadškofa v habsburškem imperiju pa sta bila poznejši slovenski kardinal Jakob Missia (1898–1902) in njegov naslednik Frančišek Borgia Sedej (nadškof 1906–1931).<sup>28</sup> Vsi ti škofje so bili seveda tudi člani avstrijskega episkopata.

Vsak škof je po svoje skušal upoštevati nove smernice in težnje po prenovi Cerkve, ki so, zlasti v času papeževanja Leona XIII., prihajale s Svetega sedeža. Škofje so si prizadevali za prenovo verskega življenja po škofijah, za izboljšavo pastoralnega delovanja duhovnikov ter za krepitev katoliške zavesti med svojimi verniki. Zato so ustanavljali številna duhovna gibanja in društva, poživili so ljudske misijone, ustanavljali nove župnije, v svoje škofije so vabili tudi različne redovne skupnosti.<sup>29</sup> Pri tem so se škofje še kako zavedali, da za uresničevanje zastavljenih ciljev in idej potrebujejo predvsem izobražene in dobro usposobljene duhovnike. Ti so bili namreč močno povezani z ljudstvom in Cerkev je prek njih lahko posredovala krščanska načela in jih vnašala v javno, pa tudi v zasebno življenje.<sup>30</sup>

28 Prim. F. Kralj, *Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda*, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, ur. M. Benedik, Celje, 1991, str. 184–188. Odslej: F. Kralj, *Versko in cerkveno življenje*.

29 Prav tam.

30 Prim. B. Kolar, *Delo Družbe sv. Frančiška Saleškega na Slovenskem do leta 1945 s posebnim poudarkom na vzgojno-izobraževalnih ustanovah*: Doktorska disertacija, Ljubljana, 1995, str. 15.

Škofije v habsburški monarhiji so imele svoja izobraževalna središča, svoje lastne izobraževalne ustanove pa so poznale tudi različne redovne skupnosti. Tako je bilo v študijskem letu 1889/1890 v avstrijskih deželah za duhovščino latinskega – rimskega – obreda na voljo 41 teoloških šol, od tega je bilo 12 škofijskih in 24 redovnih teoloških šol. V ilirski provinci so tako imeli bogoslovno šolo v ljubljanski škofiji, v Gorici pa je delovalo centralno semenišče. Tam so se poleg kandidatov iz goriške nadškofije izobraževali tudi duhovniški kandidati iz drugih škofij; med njimi so bili kandidati, ki so prihajali iz tržaško-koprske škofije. Lavantinska in krška (celovška) škofija sta imeli svoji izobraževalni ustanovi v Mariboru in v Celovcu. Slovenski fantje, ki so se želeli posvetiti duhovniškemu poklicu in so bili z Ogrskega, so se deloma šolali v bogoslovni šoli, ki jo je vzdrževala sombotelska škofija, deloma pa tudi v Zagrebu.<sup>31</sup> Nadarjene študente so tako škofje kakor tudi redovni predstojniki pošiljali na univerze na Dunaj, v Rim ali na katero od drugih univerz (npr. Gradec, Innsbruck).

Ob tem je treba omeniti, da je takrat v semeniščih študiralo tudi precejšnje število čeških fantov. Ob koncu osemdesetih oziroma v začetku devetdesetih let 19. stoletja je bilo namreč na Češkem in na Moravskem med mladimi Čehi veliko zanimanja za duhovniški poklic, zato so bila češka semenišča polna in mladi fantje so odhajali na študij drugam. Na povabilo tržaškega škofa Ivana Nepomuka Glavine jih je nekaj prišlo študirat v goriško centralno semenišče,<sup>32</sup> nekaj pa jih je sprejel tudi škof Missia na ljubljansko bogoslovje. Med njimi je bil denimo tudi pozneje znani skladatelj in glasbeni pedagog Vojteh Hybašek, ki je kot profesor deloval v Zavodu sv. Stanislava.<sup>33</sup> Češki bogoslovci so drugače študirali tudi še po drugih bogoslovnih šolah, med drugim v Celovcu. Po koncu študija so nekateri ostali v novih škofijah in tam uspešno delovali še v začetku 20. stoletja.

31 Prim. M. Ambrožič, *Teološki študij na Slovenskem od konca 18. stoletja do prve svetovne vojne*, v: AES 32, Ljubljana, 2010, str. 101–118.

32 Prim. F. Kralj, *Versko in cerkveno življenje*, str. 186.

33 Prim. S, 30. 3. 1943, 2.

### 3. DUHOVNA OSKRBA V HABSBURŠKIH OBOROŽENIH SILAH

»Od kar poznamo vojske, so bili njihov del tudi duhovniki oziroma posvečene osebe, ki so na področju verskih zadev skrbele za vojaštvo in jim svetovale.« To so besede generalmajorja Huga Kerchnaweja, ki jih med drugim lahko preberemo v knjigi Viktorja Lipuscha.<sup>34</sup> Pravzaprav navzočnost duhovnikov svečnikov zares zasledimo že v opisih prvih vojska, od opisov v *Iliadi*<sup>35</sup> pa vse do organiziranih legij rimskega imperija in Marsovih svečnikov. V času cesarja Konstantina je po letu 313 postopno prišlo do sprememb tudi v duhovni oskrbi v rimski armadi. Krščanstvo ni bilo več preganjana vera in posamezni duhovniki so ponekod že delovali tudi v vojaških vrstah.<sup>36</sup> Cerkev se je tako že zgodaj soočila z vprašanjem vojaške službe in duhovne oskrbe in nanj poskušala odgovoriti.<sup>37</sup> Prvega duhovnika, ki se je popolnoma posvetil vojaški službi, bi sicer lahko zasledili šele v 6. stoletju.<sup>38</sup> Ob pokristjanjevanju germanskih ljudstev je bilo med vojaštvom mogoče najti duhovnike, ki so deloma opravljali vojaško dolžnost, hkrati pa so bili še dušni pastirji. Mnogi od njih so tako uporabljali namesto evangelija tudi meče in šele s prvim frankovskim zborom leta 742 jim je bilo prepovedano nositi orožje.<sup>39</sup> Tega leta je bila tudi organizirana duhovna oskrba z vojaškimi škofi in duhovniki. Ta oskrba se je nanašala predvsem na vojni čas. Vojaškemu duhovniku sta v vojnem času pripadala konj in bivanje v poveljniškem šotoru, v katerem je imel svoj urad, pravno pa je bil podrejen stotniku. Organizirana duhovna oskrba vojaštva se je oblikovala le postopoma, vzporedno z razvojem oboroženih sil.

#### 3.1 Vojaška duhovna oskrba do leta 1773

Uvajanje trajnejše duhovne oskrbe v oboroženih silah habsburških vladarjev je povezano z vzpostavljanjem stalne cesarske vojske. V času cesarja Maksimiljana I. (1493–1519) so se v cesarstvu začele resne reforme financ, vojaštva, sodstva in uprave. Cesar si je na vojaškem področju predvsem prizadeval, da bi mu uspelo ustvariti stalno vojsko, ki bi bila vse bolj vezana le na vladarja, in tako omejiti moč stanovom oziroma deželnemu plemstvu. Cesar Maksimiljan

34 V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 1.

35 Prim. Homer, *Iliada*, Ljubljana, 1950, str. 40–41.

36 Pri tem morda velja posebej izpostaviti razpravo R. W. Mathisena, v kateri je avtor razmišljal o vprašanju navzočnosti krščanskih vojaških duhovnikov – kakor jih poznamo danes – v vojski rimskega imperija. Glej: R. W. Mathisen, *Emperors, Priests and Bishops: Military Chaplains in the Roman Empire, v: The Sword of the Lord*, ur. Doris L. Bergen, Indiana, 2011, str. 29–43.

37 O dilemi Cerkve glede vprašanja duhovnikov in vojaške službe glej: J. Plut, *Za pravice človeka*, str. 52–57.

38 Prim. Jože Plut, *Za pravice človeka*, str. 58.

39 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 1.

I. zastavljenih načrtov o stalni vojski resda ni uspel uresničiti, so pa zato ta program zvesto uresničevali njegovi nasledniki. Tako je, denimo, Ferdinandu I. (1531–1564) leta 1556 ob prevzemu cesarstva uspelo centralizirati vojaško upravo v dednih deželah. Na Dunaju je ustanovil dvorni vojni svet (*Hofkriegsrat*) in tako povezal vojaške zadeve vseh dednih dežel, ki so mu bile podrejene.<sup>40</sup> Nadaljnji posegi in dokončna uveljavitev stalne vojske so se zgodili v 17. stoletju, med tridesetletno vojno (1618–1648) in zlasti neposredno po njej.

S postopnim reformiranjem vojske in z uveljavljanjem stalnih vojaških enot so se dogajale spremembe tudi pri duhovni oskrbi čet. Duhovniško službo med vojaki so dotlej nekateri duhovniki opravljali prostovoljno, od takrat dalje pa so bili tudi oni pod vojaško prisego in podrejeni vojaški disciplini. Pri vojaški enoti, ki je štela okoli 500 mož in je bila pod poveljstvom stotnika, je v tem času praviloma deloval po en vojaški kaplan; po svojih močeh je poskušal delovati tudi pri sanitetni oskrbi.<sup>41</sup> Katoliška Cerkev je na začetku 16. stoletja vojaške duhovnike izvzela izpod jurisdikcije krajevnih škofov in zanje postavila predstojnike, ki so imeli podobno vlogo in poslanstvo kakor vojaški škofje. Prav 16. stoletje je bilo obdobje napetosti v Cerkvi in čas korenitih sprememb; to je bila namreč doba reformacijskih gibanj in verski razkol je bilo čutiti tudi v vojski. »V prvi polovici 16. stoletja je bil pri konjenici prisoten katoliški duhovnik (*Feldcaplan*), v drugi polovici stoletja pa protestantski duhovnik (*Feldpredicant*).<sup>42</sup> V zadnjem desetletju stoletja srečamo v nekaterih letih spet katoliškega duhovnika,«<sup>43</sup> je o navzočnosti vojaškega duhovnika v vojaških vrstah zapisal Simoniti v svoji študiji in tako strnjeno povzel dogajanje.<sup>44</sup> Po koncu tridesetletne vojne je cesarski dvor dokončno ukinil protestantske pridigarje v cesarskih oboroženih silah.<sup>45</sup>

Jože Plut je v svoji študiji zabeležil, da temelji organizirane duhovne oskrbe pod habsburškimi vladarji segajo v leto 1551, ko je bil imenovan prvi vikar cesarske vojske, zadolžen za nadzor in vodstvo polkovnih duhovnikov. Navadno so bili ti vikarji ob tem tudi cesarjevi spovedniki.<sup>46</sup> Josef Symersky in Emmerich Bjelik<sup>47</sup> pa v študijah opozarjata, da bi bilo začetke generalnega vikariata mo-

40 Prim. V. Simoniti, *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*, Ljubljana, 1999, str. 26–71.

41 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 15–25.

42 Simoniti pri tem navaja, da je bil v šestdesetih letih 16. stoletja med temi duhovniki tudi »Jurij Juričič (*Georg Jurischisch*) – prevajalec v Urachu, pridigar v Kamniku in v omenjenem času pomožni pridigar v Ljubljani«. Glej: V. Simoniti, *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*, str. 87.

43 V seznamu konjenikov in domobrancev iz leta 1591, ki so se v novembru tega leta odpravili na vojsko zoper Turke, najdemo tudi vojaškega kaplana Thomanna. Glej: A. Koblar, *Vojska kranjskih konjikov in domobrancev l. 1591, v: Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 1893*, 3, str. 115–116.

44 V. Simoniti, *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*, str. 87.

45 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 15–25.

46 Prim. J. Plut, *Za pravice človeka*, str. 59.

47 Kratko pojasnilo glede priimka Bielik oziroma Bjelik. Večkrat se v zapisih najde oblika Bielik, tako kakor je priimek objavljen tudi v njegovi knjigi. V najdenih arhivskih dokumentih in tudi na vseh dopisih, ki jih je sam podpisoval, pa je njegov priimek zapisan kot Bjelik. V tekstu sem sam zato uporabljal ta priimek, pri navajanju njegovih del pa Bielik.

goče iskati tudi že nekoliko pred omenjenim letom.<sup>48</sup> Bjelik je v opombi svoje knjige celo navedel, da naj bi bil po arhivskih zapisih generalni vikariat ustanovljen 1. novembra 1534.<sup>49</sup> Med vidnejšimi prvimi znanimi generalnimi vikarji sta bila Anton Brus von Müglitz (imenovan leta 1554), takratni najvišji mojster viteškega križniškega reda z rdečo zvezdo (*Kreuzherren mit dem Roten Stern*), Heinrich Fastroyd, škof iz Arbe, ki je bil za generalnega vikarja cesarske vojske imenovan leta 1623. V letu 1639 je bil za vikarja imenovan pičenski škof Anton Marenzi,<sup>50</sup> ki je ob nastopu službe v vojski našel precej slabe razmere med vojaško duhovščino. O tem je pozneje napisal poročilo in predložil smernice, kako naj bi uredili dušno pastirstvo med vojaki. Omenjene predloge je v letu 1641 tudi objavil, tako da sta izšla dva spisa: *Constitutiones pro Capellanis castrensisibus* in *Observanda a Dominis Colonellis*.<sup>51</sup>

Do pomembnega napredka v smeri učinkovitejšega zagotavljanja duhovne oskrbe v vojski je prišlo, ko je papež Urban VIII. 18. septembra 1643 s posebnim apostolskim pismom (breve) cesarjevemu spovedniku podelil škofovska pooblastila nad vso cesarsko vojsko, s čimer je imel enaka pooblastila kot delegati Svetega sedeža. Njegova jurisdikcija je bila resda urejena le za vojni čas, vendar je takrat zadevala vse vojaštvo. Vse do ukinitve reda leta 1773 so imeli jezuiti pri zagotavljanju duhovne oskrbe med cesarskimi vojaki najvidnejšo vlogo. Ob tem je vendarle treba reči, da so se ti cesarski spovedniki večino časa zadrževali na dvoru in so bili zato pri skrbi za vojaško duhovno oskrbo omejeni le na duhovna vprašanja, praktične zadeve pa so največkrat prepuščali svojim namestnikom, ki so v vojski delovali pod različnimi imeni (vikarji, generalni vikarji, superiorji).<sup>52</sup>

Cesar Ferdinand III. (1637–1657) je v vojsko uvedel še vojaški misijon (*Feldmission*), za njegovo delovanje je zagotovil tudi potrebna sredstva. Jezuitski provincial je za to službo določil štiri duhovnike, ki so pod vodstvom vojaškega superiorja sestavljali tako imenovani vojaški kolegij oziroma vojaški misijon. Cesar sam je za superiorja tega kolegija imenoval jezuita p. Petra Puschmanna. Zaradi vse večjega vpliva jezuitov so drugi redovi in škofijski duhovniki dosegli, da je bil poleg superiorja iz jezuitskih vrst vedno imenovan še po en generalni vikar, ki je izhajal iz svetne duhovščine.<sup>53</sup> V takšnem vojaškem misijonu so delovali nekateri jezuitski duhovniki, ki so prihajali iz slovenskih dežel. Med

48 Prim. J. Symersky, *Die Verehelichung der Stellungspflichtigen und der Militärpersonen*, Olmütz, 1874, str. 119.

49 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 18, op. 2.

50 Anton Georg (Antonio Georgio) Marenzi von Tagliano und Talgate, Freiherr von Mahrenfeld und Schöneegg, r. 20. 9. 1596, Trst; † 22. 10. 1662. Podrobnejšo biografijo glej: A. A. Strnad, *Anton Freiherr von Marensfeld und Schöneegg*. Dostopno na spletu: <http://www.deutsche-biographie.de/pnd137324243.html> (pridobljeno 20. 7. 2012).

51 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 19–20.

52 Prav tam, str. 21–22.

53 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 22–23.



njimi sta to službo nekaj let opravljala tudi patra Andrej Batič (Battig) (1636–1702),<sup>54</sup> doma s Primorskega, in Ptujčan Anton Auer (1728–1800).<sup>55</sup> V vojaški službi so delovali tudi frančiškani, med njimi je bil tudi Novomeščan, p. Nikolaj Paskal(j).<sup>56</sup>

Z začetkom vladanja cesarja Leopolda I. (1658–1705) se je začela dolga vrsta vojaških pohodov in vojn. Zato je postajala tudi vse večja aktivna navzočnost duhovnikov v vojaških vrstah. Zaradi nerešenih vprašanj med vojaško in krajevno škofijsko duhovščino glede pristojnosti se je vladar obrnil na Sveti sedež in prosil, da bi se pristojnost cesarskim spovednikom smela razširiti.<sup>57</sup> Papež Inocenc XI. je z brevejem leta 1689 določil, da ima jurisdikcijo nad vojsko vsakokratni papeški nuncij na Dunaju, ki pa to pristojnost opravlja tudi v obdobju miru. Poleg tega je nuncij prejel še pooblastilo, da to jurisdikcijo lahko kadarkoli podeli cesarjevemu osebemu spovedniku, ta pa ob tem dobi naslov véliki kaplan (*Gross-Kapellan*) oziroma *Capellanus maior castrensis*.<sup>58</sup>

Ko je oblast prevzel cesar Karel VI. (1711–1740), je vodenje vojaške duhovne oskrbe že takoj leta 1711 prevzel cesarjev spovednik, jezuit dr. Georg Tönnemann, ki se je zaradi še vedno odprtih in nerešenih vprašanj jurisdikcije nad vojaško in svetno duhovščino obrnil na Sveti sedež z utemeljeno prošnjo, da bi njemu in njegovim naslednikom v tej službi podelili škofovsko jurisdikcijo ter tako vojsko izvzeli izpod pristojnosti krajevnih škofov. Papež Inocenc XI. je z brevejem dne 20. junija 1720 na to odgovoril pozitivno in mu jurisdikcijo podelil. Ob tem je véliki kaplan prejel naziv *vicarius apostolicus castrensis vel campestris*. Tudi papež Benedikt XIV. je dne 10. marca 1741 za vélikega kaplana cesarske vojske, ki ga je imenovala Marija Terezija, apostolskemu nunciju na Dunaju podelil škofovsko jurisdikcijo in posebne fakultete (pooblastila).<sup>59</sup>

Tönnemannov naslednik, jezuit dr. Ignac Kampmüller, se je aktivno trudil za izboljšanje razmer in učinkovitejše delovanje vojaške duhovščine. Tako je sodeloval pri vprašanju vojaških štolnin, še posebno pa si je prizadeval glede vprašanj, povezanih z jurisdikcijo in z odnosom med vojaško in drugo duhovščino. Nazadnje so vprašanje jurisdikcije skušali rešiti po načelu razdelitve vojske na gibljivo oziroma operativno armado (*militia vaga*) in na stoječe vojaštvo (*militia stabilis*). Pri tem se je znova pokazala težava: vprašanje točne razmejitve med stoječo in operativno vojsko in katere osebe sodijo v eno ali drugo skupino. Dne 21. oktobra 1752 je bila zato izdana cesarska uredba, ki je natančno opredelila,

54 Andrej Batič (Battig), r. 16. 10. 1636, Gorica; † 17. 6. 1702, Trst. V: ASPDJ, osebni dokumenti – Battig Andrej.

55 Anton Auer, r. 30. 12. 1728, Ptuj; † 1800, Transilvanija. V: ASPDJ, osebni dokumenti – Auer Anton.

56 Prim. Cfr 1905, str. 251.

57 C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 23.

58 Plut, *Za pravice človeka*, str. 60.

59 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 32–34. Ob tem Bjelik piše, da je bila podelitev že 10. marca 1741, Jože Plut pa v svoji razpravi navaja, da naj bi se to zgodilo šele 10. septembra 1751. Glej: J. Plut, *Za pravice človeka*, str. 60.

katere vojaške osebe sodijo v tako imenovano gibljivo vojsko (*militia vaga* – npr. vsi pripadniki polkov, vojaški štabi, pratež, inženirske enote itd.) in s tem pod pristojnost vojaške duhovščine ter katere v tako imenovano stoječo armado (*milita stabilis* – npr. poveljstva utrdb s pripadajočim moštvo, vojaški izobraževalni zavodi itd.) in zato pod pristojnost civilne duhovščine. Ta ureditev se je v pozneje velikokrat spreminjala, nekatere skupine so prehajale zdaj pod pristojnost vojaškega škofa, zdaj spet pod jurisdikcijo krajevnih škofov. Z ukinitvijo jezuitskega reda leta 1773 je dr. Kampmüller odstopil s svojega položaja.<sup>60</sup>

### 3.2 Od ustanovitve apostolskega vojaškega vikariata leta 1773 do dvojne monarhije v letih 1867/1868

Po Kampmüllerjevem odstopu so na dvoru razmišljali, kako bi najbolje reformirali vojaško duhovno oskrbo. V tem vmesnem času, ko so torej še iskali prave rešitve, je bil za provizoričnega vodjo vojaških kaplanov imenovan dunajski stolni kanonik, dr. Adam Dwertitsch, ki je bil zadolžen za njihovo delovanje, vse dokler ne bi dvor odločil drugače.<sup>61</sup> Dvorni vojni svet je že marca 1773 pripravil poseben referat o preureditvi vojaške duhovne oskrbe in izrazil mnenje, da se vodenje vojaške duhovščine zaupa škofu škofije Dunajskega Novega mesta. Ob upoštevanju tega mnenja in ob vseh pripombah krajevnih škofov je bil s posebnim dekretom 4. decembra<sup>62</sup> 1773 ustanovljen Apostolski vojaški vikariat (*Apostolisches Feldvikariat*). Na željo vladarice Marije Terezije in ob podpori dvornega vojnega sveta je bil na čelo vikariata imenovan takratni administrator škofije Dunajsko Novo mesto, škof dr. Heinrich Johann von Kerens.<sup>63</sup> Z njegovim imenovanjem se je strinjal tudi Sveti sedež in papež Klemen XIV. mu je 22. decembra 1773 z brevejem podelil jurisdikcijo nad cesarsko vojsko tako za obdobje miru kot za obdobje vojne. Papež Pij VI. je to jurisdikcijo 12. oktobra 1778 potrdil, pri čemer je dodal še, da za imenovanje na položaj vojaškega apostolskega vikarja ni nujno potrebno, da bi to bil prav nekdo, ki je posvečen v škofa.<sup>64</sup> Apostolskemu vojaškemu vikarju so bila iz kameralnega fonda dodeljena letna sredstva v višini 6000 goldinarjev, pripadalo mu je tudi zanj urejeno stanovanje v dunajski hiši vojaškega vikariata.<sup>65</sup> Tu je treba omeniti, da je bil v času Jožefa II., ki je na novo preuredil meje škofij in pri tem ukinitel škofijo v Du-

60 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 36–40.

61 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 85–86.

62 Zanimivo je, kar navaja avtor v svoji knjigi, da je bil namreč vikariat ustanovljen že par dni prej, in sicer 1. decembra 1773. Prim. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 87–88.

63 C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 29.

64 Sprva naj bi veljalo, da apostolskega vojaškega vikarja imenuje papež, potrdi pa ga cesar, toda po reformah Jožefa II. in po njegovih posegih v imenovanje škofov se je ta postopek dejansko spremenil v vrstnem redu. Od takrat dalje je tako tudi vojaškega apostolskega vikarja imenoval cesar, imenovanje pa je potrdil Sveti sedež in mu ob tem podelil tudi vse potrebne fakultete.

65 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 87–88.

najskem Novem mestu, sedež apostolskega vojaškega vikariata najprej prenesen v St. Pölten, leta 1826 pa so ga prenesli na Dunaj.<sup>66</sup>

Vojaški apostolski vikar je bil odgovoren za opravljanje različnih zaupanih mu nalog. Kot predstojnik vojaškega klera (superiorjev in kaplanov) je bil pristojen za podeljevanje ustrezne jurisdikcije duhovnikom, za podeljevanje spregledov (dispenzov), skrbel je za nadzor in disciplino, za napredovanja, pregledoval je letna poročila o duhovniškem delu; skratka, skrbeti je moral za primerno zagotavljanje duhovne oskrbe cesarske vojske.<sup>67</sup> V tej skrbi je vojaški vikar sodeloval tudi pri vzpostavljanju vojaških cerkva in kapel po garnizijah, vojaških bolnišnicah in drugih vojaških ustanovah ter pri zagotavljanju potrebne opreme (npr. paramentov) za cerkveno rabo.

Vprašanje jurisdikcije in natančne razmejitve med vojaško in drugo duhovščino je burilo duhove tudi še po ustanovitvi apostolskega vojaškega vikariata. Vojaški vikar Gottfried Josef Crüts von Creits je na podlagi elaborata posebne komisije leta 1808 na novo uredil vprašanje jurisdikcije. Po novem so pod vojaško duhovščino sodili vsi aktivni generali, celoten generalštab, poveljniki utrd in mest, skupaj z ustreznim osebjem, vsi polki in vojaški korpusi, cesarski gardisti in dvorna straža, komisije, povezane z vojaško opravo, pripadniki inženirskih, saperskih, minerskih in pratežnih enot, pa tudi pripadniki vojaške oskrbe in pekarn. Pod vojaško duhovščino so sodile tudi nekatere vojaške šole in akademije, tako akademija za inženirce, pripadniki vojaškega vojnega komisariata, garnizijske artilerije, pa tudi pisarne pri generalnih ali vojaških poveljstvih in najvišji ladijski uradniki. Posebej so izpostavili tudi dejstvo, da so pod vojaško duhovščino sodili tudi otroci in žene omenjenih aktivnih pripadnikov, pa tudi njihovi strežniki. Ob mobilizaciji so pod vojaško jurisdikcijo prišli tudi vsi posamezniki, ki so bili v vojsko vpoklicani iz civilnih vrst. Pod jurisdikcijo krajevnih škofov pa so med drugim sodili vsi upokojeni generali (tudi če je bil ta npr. »imejitelj« polka!), vsi štabni in višji upokojeni častniki in vojaški uradniki, policijski stražniki, pripadniki vojaških skladišč in medicinskih režij, pripadniki ogrske kronske straže, medicinsko-kirurška akademija Josephinum, vojaške tovarne orožja, hišniki vojaških zgradb itd. Tedaj je veljalo, da skupaj z njimi sodijo pod krajevno duhovščino še njihovi otroci in žene, pa tudi njihovi služabniki. Kakor že poprej je tudi takrat še veljalo, da so bile graničarske enote v mirnem času pod jurisdikcijo krajevnih škofov in krajevnih župnikov ter da se je to spremenilo le v vojni; takrat so namreč tudi ti sodili pod apostolski vojaški vikariat.<sup>68</sup>

66 Prim. J. Plut, *Za pravice človeka*, str. 60; C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 31.

67 P. Steiner, *Militärseelsorge in Österreich: Aufbau, Gliederung und Organisation (1848 bis 1992)*, Dipl. Arbeit, Wien, 1992, str. 33. Odslej: P. Steiner, *Militärseelsorge*.

68 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 90–92.

Glede na to razdelitev so morali vojaški duhovniki voditi tudi matične knjige. Vojaški vikar je o vodenju le-teh predložil tudi nekaj splošnih smernic.<sup>69</sup> Prva takšna navodila so bila drugače dana že sredi 17. stoletja, še v času tridesetletne vojne.<sup>70</sup> Pozneje, v začetku 18. stoletja, so vojaški vikarji prav tako izdali nekaj splošnih navodil, vojaški kaplani pa so bili večkrat deležni podrobnih naptkov o vodenju matic, ki so jim jih namenili vojaški poveljniki posameznih polkov. Natančnejše predpise v zvezi z vojaškimi matičnimi knjigami je s posebnim patentom 20. februarja 1784 izdal cesar Jožef II.<sup>71</sup> Pozneje so bili večkrat izdani še novi predpisi o vodenju matičnih knjig. Med temi je leta 1816 izšlo tudi navodilo, da morajo od takrat dalje vojaški kaplani voditi vojaške matične knjige v dvojniku in jih tudi redno pošiljati vojaškemu vikariatu.<sup>72</sup>

Od ustanovitve apostolskega vojaškega vikariata leta 1773 do vojaške reforme v letih 1868/1869 je to pomembno funkcijo zasedalo devet škofov, dve leti pa vojaškega vikarja niso imenovali (*sede vacante*). V spodnji tabeli so zapisani vojaški apostolski vikarji v omenjenem času po kronološkem redu.

**Tabela 2: Pregled apostolskih vojaških vikarjev od leta 1773 do preureditve države leta 1867/1868**

| Časovno obdobje         | Apostolski vojaški vikar (letnici rojstva in smrti)  |
|-------------------------|--|
| 1773–1792               | dr. Heinrich Johann von Kerens (22. 5. 1725–26. 11. 1792)  |
| 1792–1794               | <i>Sede vacante</i> (vojaški vikariat je vodil konzistorialni direktor Gottfried Josef Crüts von Creits) |
| 1794–1803               | Sigismund Anton Graf von Hohenwart (2. 5. 1730–30. 6. 1820)  |
| 1803–1815               | Gottfried Josef Crüts von Creits (11. 3. 1757–5. 4. 1815)  |
| 1815–1826               | Josef Chrysostomus Pauer (29. 6. 1756–19. 12. 1826)  |
| 1827–1830               | Josef Alois Schachtner (19. 10. 1758–8. 5. 1830)   |
| 1831–1832               | Vincenz Billig (2. 4. 1777–22. 9. 1832)  |
| 1833–1836               | Michael Johann Wagner (12. 8. 1788–23. 10. 1842)   |
| 1836–1863               | Johann Michael Leonhard (23. 9. 1782–19. 1. 1863)  |
| 1863–1875 <sup>40</sup> | Dominik Mayer (1. 8. 1809–4. 5. 1875)  |

(Vir: V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 13–14.)

Pri prvih treh vojaških vikarjih so se še dogajale spremembe in so nekateri to funkcijo opravljali le kratek čas, potem pa prevzeli druge cerkvene službe. Pozneje so vojaški vikarji to službo navadno opravljali do svoje smrti. Najdlje, kar 33 let, je bil vojaški apostolski vikar Johann Michael Leonhard. Posebej zanimiv je podatek, da je bila ta visoka služba zaupana tudi duhovniku, ki je izhajal iz dežele Kranjske, grofu Sigismundu (Žigu) Antonu von Hohenwartu.<sup>74</sup> Bil

69 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 29.

70 <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3102> (pridobljeno dne 17. 8. 2012).

71 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 58; 63; 68.

72 <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3102> (pridobljeno dne 17. 8. 2012).

73 Ta drugače časovno že sega tudi v čas dvojne monarhije in nove ureditve.

74 Sigismund Anton grof von Hohenwart, r. 2. 5. 1730, dvorec Kolovec (Gerlachstein), Kranjska; † 30. 6. 1820, Dunaj. Vojaški

je edini predstavnik duhovnikov iz osrednjih slovenskih dežel, ki mu je uspelo doseči ta visoki položaj.

Skupaj z apostolskim vojaškim vikariatom je bil ustanovljen tudi vojaški konzistorij (*Feld-Consistorium*). Sestavljala sta ga konzistorialni direktor in sekretar oziroma tajnik; pozneje sta bila po dva takšna konzistorialna tajnika, občasno celo trije. Vojaški konzistorij je bil odgovoren za aktivno vodenje administrativnega in drugega poslovanja vojaškega vikariata.<sup>75</sup> Prav tako je konzistorij opravljal nekatere druge naloge in bil prva instanca pri razsojanju v pravnih zadevah vojaških zakonskih zvez. Sveti sedež je 19. junija 1857 določil še, da drugo instanco predstavlja dunajski, tretjo pa salzburški nadškof.<sup>76</sup>

### 3.2.1 Vojaški superiorji in vojaški kaplani

Škof Kerens je v letu 1774 opravil obsežen inšpekcijski obisk vseh vojaških kaplanov in superiorjev in se seznanil z razmerami. Prizadeval si je za izboljšanje razmer med vojaško duhovščino in dvig njene izobrazbe. Zato je želel, da bi mlade bogoslovce pošiljali na študij v Prago, v Olomuc in na Dunaj, kjer naj se vzgajajo prav za službo vojaškega duhovnika. Vendar projekt ni bil najbolj uspešen in po jožefinskih reformah je bila skrb za vzgojo in izobrazbo duhovnikov, ki so potem delovali v vojski, naložena krajevnim škofom, saj so vojaški kaplani pozneje prihajali le še iz njihovih oziroma redovniških bogoslovnih šol.<sup>77</sup>

Kerens je že ob začetku opravljanja svoje službe v vojski nastavljal 94 vojaških duhovnikov za pehotne in konjeniške polke, nekoliko pozneje pa so jih dobili tudi pri topništvu. Za učinkovito delovanje je vojaški vikar upošteval tudi navodila dvornega vojnega sveta, ki je predlagal vzpostavitev petih generalnih vikariatov.<sup>78</sup> Kerens je ocenil, da je to premalo, in je zato že leta 1774 vzpostavil devet takšnih vojaških superioratov (generalnih vikariatov). Po priključitvi Galicije in Bukovine so ustanovili vojaški superiorat za ti dve deželi; v letu 1850 je bil ustanovljen še vojaški superiorat za hrvaško-slavonsko Vojno krajino. Sedeži teh superioratov so bili v mestih, kjer so bila nastanjena vojaška generalna poveljstva (*Generalcommando* [sic!]), in njihovo delovno območje je bilo teritorialno izenačeno z delovnim območjem vojaškega poveljstva. Claudia Ham, ki se sklicuje na Bjelika, piše, da bi bilo mogoče te superiorate – glede na njihove naloge – primerjati s takratnimi škofijskimi dekanati.<sup>79</sup>

---

vikar je bil od leta 1792 do leta 1803, ko je 20. junija postal dunajski knezoškof. Več o njem glej: F. W. Bautz, *Sigismund Anton von Hohenwart. V: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (BBKL). Band 2, Hamm, 1990, str. 993–994.

75 P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 33.

76 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 123–125.

77 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 31–32.

78 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 87.

79 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 31–32.

Vojaški superior, katerega je na podlagi vseh priporočil in dokazil o primernosti imenoval cesar, je deloval kot namestnik (*Stellvertreter*) apostolskega vojaškega vikarja in je nadzoroval delovanje vojaških duhovnikov v svojem okrožju; ob tem je bil kot svetovalec o vseh vprašanjih, ki so zadevala duhovno oskrbo vojske, na voljo tamkajšnjemu poveljujočemu častniku.<sup>80</sup> Prav tako je bil superior zadolžen za duhovno oskrbo vseh vojaških enot, poveljstev, bolnišnic in drugih vojaških ustanov, ki niso imele lastnega vojaškega duhovnika. V vseh kočljivih zadevah so se vojaški superiorji obračali na apostolskega vojaškega vikarja, ga o zadevah obveščali in pri svojem ravnanju upoštevali njegova navodila. Ob izbruhu vojne je bil tudi vsaki armadi dodeljen armadni vojaški superior.<sup>81</sup> Ob tem je treba omeniti še, da so leta 1854 preuredili tudi duhovno oskrbo vojne mornarice, ki je do takrat še vedno sodila pod italijanski vojaški superiorat. Skrb za duhovno oskrbo mornarjev so resda kazali že tudi poprej, vendar je bil šele z najvišjim poveljem 2. decembra 1854 ustanovljen samostojen mornariški superiorat, pod katerega so prišli vsi mornariški kaplani. Za prvega mornariškega superiorja je bil imenovan mornariški kaplan Josef Toth.<sup>82</sup>

Glavno delo za duhovno oskrbo vojaštva je seveda pripadalo vojaškim kaplanom. Ti so skrbeli za vodenje vojaških mrliških, poročnih in krstnih matičnih knjig, darovali maše, podeljevali zakramente, pokopavali umrle, spovedovali, poučevali, pridigali; pri vsem tem pa so skušali vojaštvu vcepljati še ljubezen do cesarja in domovine, pa tudi skrbeti za moralo med vojaki. Vojaški duhovniki so pri svojem delu morali delovati sporazumno z vojaškimi poveljstvi. Prav vojaški poveljniki so imeli dolžnost ocenjevanja in nadzora nad njihovim delom in so vse ocene zapisovali v posebne personalne mape (*Conduitesliste*).<sup>83</sup> Takšne personalne mape so se drugače v vojski vodile tudi za same častnike, igrale pa so pomembno vlogo pri prošnjah za napredovanje. Vojaške oblasti so namreč tako želele dobiti dober vpogled v sposobnosti in znanje svojih častnikov, pa tudi vojaške duhovščine.

Vse do leta 1799 so bili vojaški kaplani sodno pod pristojnostjo posameznih polkovnih poveljstev. Tega leta je takratni apostolski vojaški vikar Sigmund Anton von Hohenwart dosegel, da so bili vojaški kaplani po novem tudi v disciplinskih in drugih sodnih postopkih podrejeni vojaškemu vikariatu. Toda že leta 1811 je bilo to nekoliko prilagojeno: katoliški vojaški duhovniki so v zvezi s cerkvenimi zadevami še dalje ostali pod sodno pristojnostjo vojaškega vikariata, v kazenskih, kriminalnih in civilnih pa so bili podrejeni vojaškemu sodiščem, in to tistim, ki so delovala na območju duhovnikovega službovanja

80 Prim. P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 33.

81 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 32.

82 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 244–248.

83 Prim. prav tam, str. 164–166.

(npr. pri polku). Po sklenitvi konkordata leta 1855 so se tudi tukaj zgodile manjše spremembe.

Pri imenovanju polkovnih kaplanov so ob izteku 18. in na začetku 19. stoletja veliko vlogo še vedno imeli lastniki polka oziroma polkovni »imejitelji«. Temelji cesarske vojske so namreč izvirali iz časov, ko je premožnejši plemič nabral vojake in sestavil polk. Eden takšnih je bil tudi grof Henrik Reuss-Plauen, ki je bil leta 1674 zadolžen, da nabere vojake in sestavi 17. pehotni polk. Tako je postal imejitelj polka. Karol Capuder je v prirejeni zgodovini 17. pehotnega polka o tem zapisal: »*Grof Reuss je imejitelj polka. Po njem se polk imenuje. On je polkovni poveljnik. Imenuje si pa lahko drugega polkovnika, ki grofa v odsotnosti pri polku nadomestuje.*«<sup>84</sup> Takšni imejitelji so imeli posebne privilegije, povezane z imenovanjem in povišanjem častnikov in podčastnikov, pa tudi vojaških kaplanov. Pri tem se je večkrat zgodilo, da svoje funkcije niso prav primerno opravljali. Mariborčan Friderik Leyer, ki je v prvi polovici 19. stoletja služboval pri 47. pehotnem polku, je o »lastniku regimenta« zapisal, da so ga imenovali »trgovec z ljudmi«, saj je v polk imenoval častnike iz drugih enot, zelo poredko pa so napredovali tisti, ki so v polku že delovali.<sup>85</sup>

Apostolskemu vojaškemu vikariatu takšna ureditev seveda ni ustrezala. Že škof Kerens si je prizadeval, da bi se pravica do prezentiranja (predlaganja) duhovnikov za vojaške duhovnike prenesla na škofo posameznih škofij. Zato so ustanovili posebno komisijo, v katero so bili aktivno vključeni tudi nekateri avstrijski škofje. Ti so se s prenosom te pravice strinjali, vendar so ob tem zahtevali še izboljšanje materialnega položaja vojaških duhovnikov. Leta 1805 je cesar potrdil takšne sklepe za avstrijske dežele (na Ogrskem so to vprašanje reševali šele leta 1811) in s tem je bila pravica do prezentiranja za vojaške duhovnike »imejiteljem« oziroma lastnikom polkov odvzeta ter prenesena na škofo posameznih škofij. Škofje so tako lahko predlagali v imenovanje za novega vojaškega duhovnika svojega kandidata, ki je moral izpolnjevati posebej določene pogoje. Zahtevano je bilo namreč, da sme vojaški kaplan postati duhovnik, mlajši od štirideset let, ki obvlada nemški in polkovni jezik, prav tako pa je do takrat moral že najmanj tri leta opravljati aktivno duhovniško službo. Ob tem prenosu pravic je bilo škofijam še naloženo, da z denarjem iz posameznih verskih skladov tudi sami nekoliko pripomorejo pri zagotavljanju višjih finančnih sredstev za vojaške duhovnike.<sup>86</sup> Kot je zapisal Jože Maček, so v času znižane vrednosti papirnega denarja in s tem zmanjšane realne plače po dvornem dekretu z dne

84 K. Capuder, *Zgodovina c. in kr. Pešpolka št. 17*, Ljubljana, 2005, str. 22.

85 S. Radovanovič, *Ponovno doma: zgodovina 47. mariborskega pešpolka*, Maribor, 2007, str. 97.

86 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 146–148.

30. aprila 1805 verski skladi k plači vojaških duhovnikov prispevali še po 150 goldinarjev letne podpore.<sup>87</sup>

Dne 1. junija 1808 so uredbo, povezano s prezentacijo vojaških kaplanov, še nekoliko dopolnili. Takrat je bil namreč izdan poseben reskript, ki je določil, da imajo pravico do prezentacije za vojaške kaplane pri polkih škofje tistih škofij, iz katerih so se rekrutirali vojaki posameznih polkov. Po letu 1817, ko je bil 17. pehotni polk premeščen v Ljubljano in je svoj domicil od takrat dalje imel na Kranjskem, je pravica do prezentacije pripadala vsakokratnemu ljubljanskemu škofu, ki je bil, kakor rečeno, za prezentiranega vojaškega kaplana dolžan prispevati tudi določena sredstva iz Kranjskega verskega sklada. Nekoliko drugačna je bila ureditev glede polkov, ki so s svojimi nabornimi območji včasih segali tudi v dve škofiji in bili ob tem tudi narodnostno precej bolj mešani. Tako je za koroški 7. pehotni polk pravica do prezentacije pripadla krškemu (celovškemu) škofu, alternativno pa tudi goriškemu. Prvi je pravico lahko uveljavljal dvakrat zapored, tretjič pa jo je dobil goriški (nad)škof. Podobno je veljalo tudi za 47. pehotni polk, ki je imel svoj sedež v Mariboru. Tu sta si pravico izmenjevala sekavska (dvakrat zapored) in lavantinska škofija. Pozneje je bil ta reskript še večkrat dopolnjen in usklajen; nazadnje je natančen pregled nad pristojnostmi prezentacije izšel ob koncu leta 1862. Krška škofija je imela pravico prezentiranja v 7. pehotnem polku, ljubljanska v 17. pehotnem polku, tržaška v 22. pehotnem polku, sekavska v 27. pehotnem polku in lavantinska škofija v 47. pehotnem polku.<sup>88</sup>

Poleg tu omenjenih enot je imela lavantinska škofija pravico do prezentacije svojega kandidata za vojaškega kaplana še pri 5. polku kirasirjev, ljubljanska pa pri 10. polku konjenice te vrste.<sup>89</sup> Pri tem je treba opozoriti, da omenjena pravica vojaškemu vikarju seveda ni onemogočala morebitnih premestitev imenovanih vojaških kaplanov, pač v skladu s potrebami po zagotavljanju duhovne oskrbe v celotnih cesarskih oboroženih silah. Veliko pozornosti so ob tem namenjali tudi znanju jezikov. Seveda so bili vzroki za premestitve lahko tudi drugi. Vsekakor je duhovnik še vedno pripadal škofiji, v katero je bil inkardiniran.

Na podlagi pregledanih vojaških in cerkvenih šematizmov je bilo mogoče sestaviti tudi okvirni seznam vojaških duhovnikov, ki so v letih od 1815 do 1868 delovali v 17. kranjskem, v tržaškem 22. in v mariborskem 47. pehotnem polku.

87 J. Maček, *Kranjski verski sklad: organizacijski, gospodarski in premoženjskopравни posegi državnih organov in Kranjskega verskega sklada v cerkvene strukture na Kranjskem in v Avstrijski Istri od 1782 do 1809*, Celje, 2006, str. 79.

88 E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 160–161.

89 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 160–161.



Tabela 3: Vojaški duhovniki v nekaterih polkih v obdobju 1815–1867

| IR 17   | IR 47                                   | IR 22   |
|---|---|---|
| 1815–1825 Gottfried Porsche                   | 1815–1817 Georg Schmidt                 | 1815–1826 Ignaz Schüller                                  |
| 1826–1829 Franc Andrioli <sup>90</sup>        | 1818–1828 Franz Ott                     | 1827–1833 Constantin Petritsch                            |
| 1830–1833 Johann Grubisich                    | 1829–1837 Carl Ahndorf Franc            | 1834–1848 (1849?) Fornasari v. Verce Avgust <sup>91</sup> |
| 1834–1838 Vilfan (Wilfan) Simon <sup>92</sup> | 1838–1841 Andrej Korošec <sup>93</sup>  | 1850–1857 Jožef Mašič (Maršič, Masić)                     |
| 1839–1852 Čibašek Tomaz <sup>94</sup>         | 1842–1851 Franc Lavrencič <sup>95</sup> | 1858–1859 Franc Persič <sup>96</sup>                      |
| 1853–1868 Žic Nikolaj <sup>97</sup>           | 1852 – <i>Vacat.</i>                    | 1860–1865 Karl Ludvik Huth <sup>98</sup>                  |
|   | 1853–1859 Anton Vrečko <sup>99</sup>    | 1866–1868 Franc Koš(ž)ar                                  |
|   | 1859–1862 Karl Ripšl <sup>100</sup>     |   |
|   | 1863–1866 Čarman Franc <sup>101</sup>   |   |
|   | 1867–1868 Priboviš Janez <sup>102</sup> |   |

(Vir: Vojaški in škofijski letopisi za obdobje 1815–1868.)

Iz seznama je razvidno, da so pri tržaškem 22. in pri kranjskem 17. pehotnem polku še naslednjih nekaj let službovali polkovni kaplani, ki so v enotah delovali tudi že pred reorganizacijo vojske. Očitno se je tako rekoč takoj zgodila zamenjava le pri 47. pehotnem polku, saj je že leta 1818 v polku služboval nov vojaški kaplan, Franc Ott. Ta je potem pri tem polku tudi deloval najdalje časa od vseh polkovnih kaplanov polka – deset let. Podatki o preostalih dveh enotah nam povedo, da sta pri 17. pehotnem polku najdlje službovala zadnja dva polkovna kaplana, Čibašek in Žic, pri 22. pehotnem polku pa prvi omenjeni kaplan, Ignac Schüller.

- 90 Franc Ksav. pl. Andrioli, r. 16. 4. 1792, Ljubljana; m. 17. 3. 1815; † 26. 3. 1851, Ljubljana. Postal je ljubljanski stolni kanonik. V: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi129930/> (pridobljeno 2. 5. 2014).
- 91 Avgust Fornasari pl. Verce, r. 19. 3. 1802 Gorica; m. 18. 9. 1925; † 28. 8. 1857. V: *Necrologium Tergestinae 1912*, str. 76.
- 92 Simon Wilfan (Vilfan), vitez, r. 20. 10. 1802, Škofja Loka; m. 27. 10. 1825; † 4. 11. 1881, Novo mesto. V: V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Tržič, 1936, str. 202. O plemenitenju glej: M. Rugale in M. Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti: plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana, 2010, str. 201–202.
- 93 Andrej Korošec, r. 18. 11. 1811, Majšperk; m. 6. 8. 1834; † 18. 2. 1865, Ptujška Gora. V: NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 3, Korošec Andrej.
- 94 Tomaz Čibašek (Zhibashek), r. 9. 12. 1803, Smlednik; m. 21. 8. 1830; † 13. 5. 1867. V: *Catalogus cleri 1868*, str. 89; 106.
- 95 Frančišek Lavrencič, r. 31. 12. 1813, Sv. Vid pri Ptuj; m. 1840; † 26. 9. 1895, Holleneg. V: F. Kavčič, *Zlatomašnik Frančišek Lavrencič*. V: *KMD 1898*, str. 31–34.
- 96 Franc Persič (Persič, Persizh), r. 21. 7. 1814, Ternova; m. 21. 9. 1841; † 28. 3. 1887, Gorica. V: *Status personalis 1853*, str. 44; *Necrologium ab anno 1823*, str. 27.
- 97 Nikolaj Žic, r. 8. 8. 1816, Zaborsko, Hrvaška; m. 31. 7. 1847 (Lj.); † 3. 4. 1889, Dunaj. Prim. S, 5. 4. 1889.
- 98 Karl Ludvik Huth, r. 1823, Vrhnik; m. 2. 8. 1835; † 22. 12. 1902, Ljubljana. V: SN, 23. 12. 1902; *Catalogus cleri 1901*, str. 204.
- 99 Anton Vrečko (Wretschko), vitez, r. 9. 12. 1819, Žegar pri Planini na Štajerskem; m. 1. 8. 1844; † 5. 1. 1890, Celje. V: NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 5, Wretschko Anton; S, 9. 1. 1890; Dm, 16. 1. 1890, str. 17.
- 100 Karl Dragotin Ferdinand Ripšl (Rüpschl), r. 1. 11. 1820, Sv. Jurij pri Celju; m. 1843; † 8. 11. 1887, Videm Krško. V: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi509001/> (pridobljeno 1. 5. 2014).
- 101 Frančišek Čarman, r. 2. 6. 1819, Tržič; m. 30. 7. 1847; † 10. 10. 1895, Zg. Otok, pokopan v Tržiču. V: V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, str. 332.
- 102 Janez (Ivan) Priboviš (Pribosic, Pribouschitz), r. 15. 10. 1831, Stara vas (Videm, Krško); m. 27. 7. 1856; † 1. 4. 1886, Ljubljana. V: NŠAM, RMK Videm Krško 1881–1835, str. 467; *Personalstand Lavant 1877*, str. 55; 91; S, 1. 4. 1886.

Seveda pa tu še zdaleč niso omenjeni vsi duhovniki, ki jih šematizmi omejujejo. V njih namreč najdemo tudi vojaške duhovnike, ki so delovali pri drugih polkih ali vojaških ustanovah in pri vojni mornarici. Prav pri tej so se za krajši ali daljši čas znašli nekateri od duhovnikov, ki jih najdemo v priloženem preglednem seznamu. Očitno sredi 19. stoletja takšni prehodi duhovnikov iz vrst polkovnih kaplanov v mornariško duhovščino (in narobe) niso bili nič posebnega. *Slovenski prijatelj* je 15. junija 1859 (384) poročal o prestopu polkovnega kaplana Antona Vrečka med duhovnike vojne mornarice: »Čast. gosp. Ant. Wrečko, vojaški kaplan pri pešn. regimentu Kinski, je prestopil v enaki službi k mornarstvu; na njegovo mesto pa je stopil g. Korl Ripšl, kurat v Šmiklavžu poleg Laškega.«<sup>103</sup> Toda očitno ni bil dolgo v tej službi, saj je bila v časopisju že 15. marca 1860 objavljena notica, da je bil spet prestavljen, tokrat k 78. pehotnemu polku.<sup>104</sup>

V letu 1854 so bili prvič določeni tudi predpisi o oblačilih za vojaške duhovnike. Prej posebnih določb vse do leta 1828 ni bilo in vojaška duhovščina je svojo službo opravljala v navadnih duhovniških oblačilih. V letu 1828 je bila resda izdana okrožnica dvornega vojnega sveta, a se je posebej ukvarjala le s tem, kakšno pokrivalo morajo kurati nositi.<sup>105</sup> Novi predpisi, objavljeni v letu 1855, so določali, da se morajo duhovniki ob vsakdanji noši pokriti z avstrijsko črno službeno kapo s predpisano kokardo, uniformo pa sta sestavljala še do kolien segajoči črni suknjič (*Klerikalrock*) in tesne dolge črne hlače. Za slovesnosti so še dalje uporabljali talarje s pasom in z dvorogelniki, višji duhovniki pa so imeli prek talarja ogrnjen vijoličast svilen in obrobljen plašč.<sup>106</sup>

Leta 1855 so v vojski še na novo uredili plače in vpeljali plačne razrede. Po tem sistemu so plačo prejemali tudi vojaški duhovniki. Apostolski vojaški vikar se je znašel v V. razredu in je bil po činu primerljiv z generalmajorjem kopenske vojske, vojaški konzistorialni direktor s podpolkovnikom, čin vojaškega superiorja je ustrežal činu majorja, čin 1. konzistorialnega tajnika je sprva sodil v IX. razred in bil tako primerljiv s činom stotnika, od leta 1863 dalje pa je bil premaknjen v VIII. razred in bil tako izenačen s superiorji, 2. konzistorialni tajnik je skupaj z vojaškimi kaplani 1. in 2. razreda sodil v IX. razred in je bil torej po činu primerljiv s stotnikom.<sup>107</sup> Vojaški kaplani 3. razreda so prišli v X. razred in so ustrezali činu nadporočnika. O tej novi preureditvi, s katero so bile povezane tudi na novo urejene plače vojaške duhovščine in druge ugodnosti, so dne 3. oktobra 1855 na kratko poročale tudi *Novice*.<sup>108</sup> Iz časopisnih poročil

103 SPj, 15. 6. 1859, str. 384.

104 SPj, 15. 3. 1860, str. 190.

105 Prim. P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 46.

106 S. Vrišer, *Uniforme vojaških duhovnikov*, v: *Vojnozgodovinski zbornik*, 2001, 6, str. 51.

107 P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 34.

108 N, 3. 10. 1855, str. 316: »Po cesarskem sklepu je število vojaških duhovnov in njih plača na novo osnovana; vojaški vikar (škof za

lahko razberemo, da je vojaški vikar prejemal po 4000 goldinarjev oziroma forintov na leto (lahko tudi do 5000), konzistorialni direktor 1600, superiorji po 1200 goldinarjev, vojaški kaplani pa očitno po stopnjah: najstarejših pet kaplanov naj bi tako prejemalo po 900, drugi pa po 700 ali 500 goldinarjev na leto. Ob tem so bili – kakor preostali častniki – upravičeni še do nastanitve in do osebnega strežnika oziroma sluga. Višina letnih sredstev vojaških kaplanov se je znova nekoliko spremenila s pravilnikom, izdanim leta 1864. Vojaški kaplani 1. razreda (bilo jih je 20) so na leto prejemali po 948 goldinarjev, vojaški kaplani 2. razreda (teh je bilo 80) po 744 goldinarjev, vojaški kaplani 3. razreda pa po 528 goldinarjev na leto. Spremenili so se tudi mesečni dodatki za obdobje med vojno. Tako so vsi vojaški kaplani ne glede na razrede med vojno prejemali po 15 goldinarjev mesečnega dodatka za pripravljenost (*Bereitschaftszulage*) in po 10 goldinarjev denarnega dodatka. V letu 1865 so v vojski uredili tudi vprašanje pokojnin vojaških duhovnikov: upoštevali so čas njihovega delovanja v oboroženih silah in ob tem določili absolutne vsote pokojnine za posamezna časovna obdobja.<sup>109</sup>

### 3.2.2 Ekskurz: Druge veroizpovedi v vojski do reform vojaške duhovščine v letih 1868/1869

V cesarski vojski je bila sprva dovoljena le katoliška duhovna oskrba. Sredi 16. stoletja so v vojski sicer delovali tudi protestantski pridigarji, vendar so s protireformacijo in zaradi cesarskih zahtev to ukinili. Zato pa je bila že v 18. stoletju dovoljena duhovna oskrba pravoslavnih vojakov, pa tudi vojakov grško-katoliške veroizpovedi. Za pravoslavne je bila ta možnost dosežena 10. decembra 1758 z uredbo, da so pri vsaki diviziji obmejnih oziroma graničarskih enot lahko delovali tudi pravoslavni vojaški kaplani, in to toliko časa, dokler so bile enote na bojišču. S poznejšimi uredbami (zlasti v uredbi iz leta 1858) je bilo določeno, da pri enotah, pri katerih je večje število vojaštva pravoslavne veroizpovedi (približno 1000 mož), aktivno službujejo tudi njihovi vojaški kaplani. Dne 4. avgusta 1779 je bil izdan še poseben reskript dvornega vojnega sveta, ki je določil tudi po dva duhovnika za duhovno oskrbo vojakov grškokatoliške vere. Vendar je ta reskript veljal le za Galicijo; Ogrska pri tem še ni bila vključena.

Večje spremembe so se obetale v času cesarja Jožefa II., ki je s tolerančnim patentom leta 1781 svojim vojakom omogočil izražanje in zadovoljevanje njihovih verskih potreb. V vojsko je tudi sam poskusil uvesti evangeličansko duhovno oskrbo, a se zaradi močnega odpora katoliške strani to ni zgodilo. Leta

*vso armado) dobiva 4000 fl pa tudi 5000 fl.; prvi za škofom je vojaški konsistorjalni vodja z 1600 fl., za tem je 9 superiorov po 1200 fl.; za temi pa pridejo vojaški kaplani, 5 naj starejih dobiva po 900 fl., 46 družin po 700 fl., vsi ostali pa po 500 fl. in hlapca iz cesarske kaše plačanega.«*

109 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 178–181.

1832 so ogrski stanovi vendarle dosegli, da sta lahko v lombardsko-beneškem kraljestvu med protestantskimi pripadniki cesarskih čet delovala po dva protestantska vojaška kaplana. Dve leti pozneje, natančneje 28. oktobra 1834, je bila generalnim poveljstvom naložena odgovornost za duhovno oskrbo vojaštva, ki ni pripadalo katoliški veri. Tem vojakom so po novem tako morali za opravljanje verskih dolžnosti najmanj enkrat na leto v primernem času zagotoviti duhovnika njihove veroizpovedi. Takšen duhovnik je ob tem seveda moral znati tudi polkovni jezik, da so ga vojaki razumeli. Če duhovnika ni bilo na območju, kjer je bilo takrat vojaštvo, so ga lahko poklicali od drugod.<sup>110</sup>

Potrebe po duhovni oskrbi evangeličanov so se v naslednjih letih le še stopnjevale. Leta 1860 je cesar Franc Jožef izdal ukaz, v katerem je glede tega vprašanja zapisal: »*Moja volja je, da v moji vojski evangeličane obeh veroizpovedi, augsburške in helvetske, duhovno oskrbujejo garnizijski pridigarji. V ta namen je treba v spodaj navedenih postajah namestiti po dva garnizijska pridigarja, enega augsburške in drugega helvetske veroizpovedi.*« Zato so v šestih garnizijskih območjih začeli delovati tudi evangeličanski pastori, in to v vsaki garniziji po eden helvetske in po eden augsburške veroizpovedi. Skupaj je tako delovalo dvanajst evangeličanskih pastorej.<sup>111</sup>

V tem času je država že imela finančne težave in državna blagajna je bila vse bolj prazna. Zato so skušali varčevati, kjerkoli je bilo mogoče. Tudi pri vojski se je od leta 1861 do leta 1865 število vojaštva zmanjšalo na polovico. Kot je zapisal Péter Zakar, je tako – v duhu varčevanja – vojno ministrstvo že leta 1862 predlagalo ukinitvev polkovne duhovne oskrbe pri vsakem drugem topniškem in konjeniškem polku.<sup>112</sup> Takšni predlogi so po svoje že nakazovali prihajajoče spremembe. Cesarska Avstrija se je namreč leta 1866 znašla v vojni proti Prusiji in Italiji. Ob tem je treba omeniti, da so takrat med vojno za duhovno oskrbo vojakov judovske vere prvič imenovali tudi vojaškega rabina. Cesar Franc Jožef je tako imenoval enega rabina za armado na italijanskem in drugega za armado na severnem bojišču. Toda cesarske čete so v vojni s Prusijo doživele polom in vojne je bilo konec prej, preden sta rabinata sploh lahko začela delovati.<sup>113</sup> Po tem vojaškem polomu cesarske armade je dozorelo spoznanje, da bodo reforme potekale tako v sami preureditvi države kakor tudi v vojski. Gotovo je bilo, da spremembe ne bodo zaobšle niti vojaške duhovščine in do tedaj poznane ureditve vojaške duhovne oskrbe.

110 E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 289–296; C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 39–66.

111 C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 46–47.

112 Prim. P. Zakar, *A tábori püspökség története 1773–1868*, Gerhardus Kiadó Szeged, 2010, str. 383.

113 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 63.

## 4. VOJAŠKA DUHOVŠČINA V DVOJNI MONARHIJI V LETIH 1867–1918

Vojaško vprašanje je ob vzpostavljanju dvojne monarhije predstavljalo posebno težavo, še več, kakor meni Rok Stergar, je bilo prav to v pogajanjih z Madžari pred sklenitvijo nagodbe »*morda največja ovira na poti do sporazuma*«. <sup>114</sup> Dokončno rešitev tega vprašanja so zato preložili na čas po sklenitvi nagodbe. Res so se pogajanja potem nadaljevala, pri dokončni rešitvi pa je pomembno vlogo odigral tudi Friedrich Beck, šef cesarjeve vojaške pisarne. Po dogovoru je tako skupna armada ostala enotna, kakor si je cesar želel, ob tem pa je Ogrska kljub temu dobila tudi svojo vojsko – Honvédség. Da bi ustvarili nekakšno ravnotežje, so tudi v avstrijski polovici dvojne monarhije oziroma v Cislajtanijski ustanovili domobranstvo – *Landwehr*. Cesarske oborožene sile so bile tako sestavljene iz treh delov: iz skupne vojske in iz obeh domobranstev. Pri tem seveda ne gre pozabiti še na resda šibko vojno mornarico, ki pa je ostala enotna. Leta 1866 je cesarska naredba sicer že uvedla splošno vojaško obveznost, ki je bila z novim vojaškim zakonom drugače dokončno uvedena ob koncu leta 1868. Zaradi povečanja števila vojakov in reform v cesarskih oboroženih silah je bila prenovljena tudi njihova organizacijska struktura. »*Osnovna enota habsburških oboroženih sil je bil (pehotni) polk – regiment*,« je zapisal Rok Stergar. <sup>115</sup>

Po vojaških reformah je bila dvojna monarhija tudi na novo razdeljena na vojaška teritorialna okrožja oziroma generalna poveljstva (pozneje so jih preimenovali v teritorialna poveljstva), spet so bile uvedene pehotne divizije, ki so se združevale v korpusse, ti pa so sestavljali armade. <sup>116</sup> V naslednjih desetletjih so se zgodile še nekatere spremembe in teritorialne razdelitve vojaške ureditve, dodana in vpeljana je bila še tako imenovan črna vojska (*Landsturm*), v grobem pa so ostale oborožene sile vendarle ves čas v okviru, ki je bil postavljen po uvedbi dvojne monarhije. Spremembe in reformiranje vojske, nova vojaška zakonodaja, vse to je seveda vplivalo tudi na vojaško duhovno oskrbo in na vojaško duhovščino.

### 4.1 Reorganizacija vojaške duhovščine

Reorganizacija vojaške duhovščine je potekala v tem času in je bila sprejeta z najvišjim sklepom 3. januarja 1869 in nato 15. januarja 1869 tudi objavljena

114 R. Stergar, *Slovinci in vojska, 1867–1914: slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne*; Ljubljana, 2004, str. 13. Odslej: R. Stergar, *Slovinci in vojska*.

115 R. Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon: ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno*, Ljubljana, 1999, str. 10. Odslej: R. Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon*.

116 R. Stergar, *Slovinci in vojska*, str. 14–21. O podrobnih razmerah in spremembah vojaške zakonodaje in reformiranju armade glej tudi: G. Rothenberg, *The Army of Francis Joseph*, Purdue University Press, United States, 1998.

v uradnem listu cesarskih oboroženih sil. Temeljna določila so novo ureditev vojaške duhovščine določala v devetih točkah, po katerih je jasno razbrati, da je vojaški apostolski vikariat ostal nedotaknjen. Ta je katoliškim vojaškim duhovnikom še vedno predstavljal najvišjo avtoriteto v zadevah vojaške duhovne oskrbe. Od vojaškega vikarja so duhovniki tudi prejeli vso potrebno cerkveno jurisdikcijo za opravljanje svojih nalog. Apostolski vojaški vikariat je bil v zadevah, ki niso bile strogo cerkvene, svetovalec (*Beirath*) vojnemu ministrstvu. O vseh primerih, ki so bili povezani z duhovniško službo samo, je bil vojaški vikar tudi dolžan obveščati vojno ministrstvo. To je še posebej veljalo za vprašanja prezentacije škofijskih ordinariatov, ki so predlagali nove duhovnike za aktivne vojaške duhovnike. Apostolski vojaški vikariat je tako moral te prezentacije skupaj s svojim mnenjem o kandidatu in z vsemi morebitnimi pripombami posredovati vojnemu ministrstvu.

Za učinkovito delovanje in vodenje vse pisarne so pri vojaškem vikariatu še vedno delovali tako konzistorialni direktor kakor tudi po dva konzistorialna tajnika. Vojaškega vikarja, konzistorialnega direktorja in prvega od konzistorialnih tajnikov je imenoval cesar, drugega tajnika pa je imenoval vojaški vikar sam, seveda z vednostjo vojnega ministrstva.

Ob preureditvi so ukynili vojaške superiorate in superiorje, namesto njih pa so uvedli vojaške župnije in vojaške župnike. Po novem je bila dvojna monarhija sprva razdeljena na 17 vojaških teritorialnih okrožij. V skladu s tem je imelo vsako okrožje tudi svojo vojaško župnijo (*Militärpfarramt*), na čelu katere je bil vojaški župnik. Sedež vojaške župnije je bil na sedežu generalnih okrožnih poveljstev.<sup>117</sup> Zanimivo je, da tako Claudia Ham kakor tudi Emerich Bjelik pišeta le o petnajstih vojaških okrožjih.<sup>118</sup> To se je res zgodilo, vendar šele nekoliko pozneje, zagotovo pa ne že v letu 1869. V tem času so na novo uredili tudi duhovno oskrbo vojne mornarice. Odtlej so zanjo skrbeli po en mornariški župnik, dva kurata in šest kaplanov. Mornariški župnik je imel svoj sedež v Pulju in je bil odgovoren za delo mornariških kuratov in kaplanov. Mornariška kurata sta delovala predvsem v mornariški glavni bolnišnici v Pulju in na mornariški akademiji, kaplani in mornariški župnik pa so opravljali duhovniško službo na ladjah ali pri preostalem moštvu vojne mornarice.<sup>119</sup>

Vojaškemu župniku so bile zaupane pravice in dolžnosti, da nadzira delovanje vojaških kuratov in kaplanov, ki so delovali v njegovem območju. Prav

117 Prim. K. K. *Armee Verordnungsblatt, Normal-Verordnungen*, 15. 1. 1869, Die Militär-Seelsorge, str. 2–3. Takrat so bili ti sedeži v naslednjih mestih dvojne monarhije: Dunaj, Linz, Gradec, Trst, Innsbruck, Brno (Brünn), Praga, Krakov, Lvov (danes L'viv), Zadar (Zara), Budim (Ofen), Zagreb (Agram), Košice (Kaschau), Bratislava (Pressburg), Petrovaradin, Temišvar (danes Timisoara v Romuniji) in Hermannstadt (danes Sibiu, Romunija). Glej: *Kirchliches Verordnungs-Blatt für die Laibacher Diözese*, 1870, XXIV, str. 155.

118 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 52; E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 207.

119 E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 248.

tako je bil odgovoren za vodenje krstnih, poročnih in mrljskih matičnih knjig vojaških enot, ki so bile v njegovem območju.<sup>120</sup> Tako je denimo pri graškem vojaškem poveljstvu, ki je teritorialno pokrivalo največji del slovenskih dežel, vojaški župnik med drugim skrbel tudi za matične knjige teh vojaških enot: 17. pehotni polk, 7. pehotni polk, 27. pehotni polk, 47. pehotni polk, 5. in 10. dragonski polk, ter za lovske bataljone št. 7, št. 8, št. 9, št. 20 in št. 27. Ob tem je skrbel še za matične knjige različnih poveljstev, vojaštva pri skladiščih in tudi žandermarije.<sup>121</sup>

V cerkvenih zadevah je bil vojaški župnik svetovalec in referent za verske zadeve vojaškemu poveljniku določenega teritorialnega poveljstva. Njegovo imenovanje je resda še vedno potekalo tako kakor prej imenovanje vojaškega superiorja, le da je predlog vojaškega apostolskega vikariata vojno ministrstvo posredovalo v potrditev cesarju. Kakor prej superiorjem so bili tudi sedaj vsakemu vojaškemu župniku podrejeni vojaški duhovniki, ki so delovali v njegovem okrožju po različnih vojaških garnizijah, ustanovah in bolnišnicah.<sup>122</sup>

Vojaške duhovnike so prej poznali le pod imenom vojaški kaplani, takrat pa so uvedli novi poimenovanji: vojaški kurat in vojaški kaplan. Ti so bili do leta 1871 razdeljeni v tri razrede, po tem letu pa je bil 3. razred odpravljen in so tako ostali le vojaški kaplani 1. in 2. razreda.<sup>123</sup> Vojaški kurati so se tudi delili v dva razreda in so bili namenjeni za duhovno oskrbo vojaštva bodisi v garnizijskih bolnišnicah in garnizijah bodisi po drugih vojaških ustanovah.<sup>124</sup> Tako je bilo med drugim predpisano, da mora biti na Dunaju nameščenih pet vojaških kuratov, od teh dva v dveh tam delujočih vojaških garnizijskih bolnišnicah, preostali so bili razporejeni na drugih mestih. Tudi za garnizijski bolnišnici v graški vojaški župniji sta bila predvidena dva vojaška kurata; eden je deloval v bolnišnici v Gradcu, drugi v ljubljanski garnizijski bolnišnici.<sup>125</sup> Pri duhovni oskrbi so bili kurati podrejeni vojaškemu župniku posameznega vojaškega teritorialnega okrožja, v preostalih službenih zadevah pa so bili odgovorni bodisi poveljnikom okrožij bodisi poveljnikom vojaških bolnišnic in drugih ustanov, v katerih so delovali. Njihova imenovanja in premestitve na druga službena mesta so izvajali glede na potrebe vojske in odvisno od jezikovnega znanja ter so bili usklajeni v dogovoru med vojaškim apostolskim vikariatom in vojnim ministrstvom. Enaka pravila so veljala tudi za vojaške kaplane.<sup>126</sup>

120 Prim. K. K. *Armee Verordnungsblatt*, Normal-Verordnungen, 15. 1. 1869, Die Militär-Seelsorge, str. 2–3.

121 J. Symersky, *Die Verehelichung der Stellungspflichtigen und der Militärpersonen*, str. 156–157.

122 Prim. K. K. *Armee Verordnungsblatt*, Normal-Verordnungen, 15. 1. 1869, Die Militär-Seelsorge, str. 2–3.

123 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 172; 212.

124 Prav tam, str. 210.

125 Prim. J. Symersky, *Die Verehelichung der Stellungspflichtigen und der Militärpersonen*, str. 146.

126 Prim. K. K. *Armee Verordnungsblatt*, Normal-Verordnungen, 15. 1. 1869, Die Militär-Seelsorge, str. 3.

Za evangeličane v vojaških vrstah je nova uredba v 7. točki predvidevala evangeličanske vojaške pridigarje.<sup>127</sup> Po novem naj bi bili nameščeni takole: na Dunaju po dva (eden augsburške in eden helvetske veroizpovedi), pridigarji augsburške veroizpovedi naj bi bili še v Gradcu, v Lvovu (Lemberg) in v Budimu (Ofen), za Trst, Prago in Pešto (Pest) pa so predvideli pridigarje helvetske veroizpovedi. Vsi ti vojaški pridigarji so bili po uredbi podrejeni vojaškim oziroma generalnim poveljstvom omenjenih okrožij, po funkciji pa so bili primerljivi z vojaškimi duhovniki.<sup>128</sup> Protestantski pridigarji so si ob tem tudi prizadevali, da ne bi bili več podrejeni vojaškemu apostolskemu vikariatu, ampak bi imeli svojega superintendenta, ki naj bi imel čin in naloge vojaškega župnika. Cesar je njihovi pobudi delno prisluhnil in je tako 24. aprila 1869 vojaškemu pridigarju dr. Johannu Szeberinyu podelil pooblastila in naziv vojaški superintendent.<sup>129</sup>

Osma točka uredbe je posebej obravnavala organizacijo duhovne oskrbe ob mobilizaciji. Tako je bilo načrtovano, da se ob izbruhu vojne za vsako armado pri armadnem poveljstvu uvede vojaški superiorat (*sic!*), ki je bil po funkciji in delovanju resda identičen vojaški župniji. Zadolžen je bil, da skrbi za vse podrejene vojaške duhovnike armade, ki so delovali pri moštvu, brigadah ali v vojaških bolnišnicah, in jih nadzira. Mobilizacijski načrt je takrat predvideval, da bi bili vojaški kurati pri vsaki pehotni brigadi, pa tudi v vsaki vojaški bolnišnici, v kateri je bil nastavljen po en vojaški kaplan. Njegove naloge so bile v zagotavljanju duhovne oskrbe enake kakor v mirnem času, razlika je bila le, da je bil v vojni podrejen armadnemu superioratu. V prvi vrsti so bili za to službo namenjeni aktivni vojaški duhovniki, če pa je bilo treba, so lahko vpoklicali še rezervne vojaške duhovnike. Če to ni zadoščalo, so lahko za vojaške duhovnike na novo imenovali tudi svetne duhovnike ali duhovnike iz redovniških vrst. Pri vsaki armadi sta bila predvidena tudi po en protestantski pridigar in en judovski rabin, seveda v skladu s potrebami vojaštva.<sup>130</sup>

Zadnja točka je govorila o dopolnjevanju vojaške duhovščine. Dopolnjevali so jo lahko iz vrst krajevne duhovščine. O izpraznjenem mestu vojaškega duhovnika je apostolski vojaški vikariat obvestil ustrezni škofijski ordinariat, ki je imel pravico predlagati svojega kandidata za to mesto. Na podlagi predloženega predloga in mnenja vojaškega apostolskega vikariata je bilo gradivo o kandidatu posredovano vojnemu ministrstvu, predlog pa je potem potrdil vladar.<sup>131</sup>

Ključne spremembe v duhovni oskrbi oboroženih sil so se zgodile pri vojaških enotah samih. Še leta 1861 so v službenih vojaških pravilih pisali o po-

127 Prav tam, str. 4.

128 Prim. *Kirchliches Verordnungs-Blatt für die Laibacher Diözese*, 1870, XXIV, str. 156.

129 C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 59.

130 Prim. *K. K. Armee Verordnungsblatt, Normal-Verordnungen*, 15. 1. 1869, *Die Militär-Seelsorge*, str. 4.

131 Prav tam, str. 5.



membnosti in nalogah polkovnega kaplana,<sup>132</sup> po novi ureditvi pa ga niso več poznali. Po skoraj tristo letih, kakor je zapisal Bjelik, se je ta tradicija končala in s tem se je končal pristni stik med moštvom polka in vojaškim duhovnikom.<sup>133</sup>

Po reformah in z ukinitvijo polkovnih kaplanov je bilo duhovnikov v vojski nenadoma preveč. Zato so takrat šest vojaških kaplanov upokojili, 45 drugih poslali v začasni pokoj ali pa s trimesečnimi prejemki odpustili iz vojske in jim tako omogočili vrnitev v njihove škofije. Takrat se je pravzaprav zgodila delitev na aktivne vojaške in rezervne vojaške duhovnike. Mednje so sodili tisti duhovniki, ki so predložili prošnjo, da bi bili sprejeti v rezervno sestavo vojaške duhovščine, in so dobili čin vojaškega kaplana 2. razreda v rezervi. K rezervnim so šteli tudi tiste aktivne vojaške duhovnike, ki svojega desetletnega služenja v vojski niso opravili v celoti in so že poprej prestopili v civilno duhovščino. Ob tem velja omeniti, da so tako za enote na novo ustanovljenega avstrijskega kakor za enote ogrskega domobranstva v mirnem času duhovno oskrbo zagotavljali krajevni (bodisi redovni bodisi škofijski) duhovniki. Ti so za te enote potem tudi vodili vojaške matične knjige.<sup>134</sup>

Pri sami preureditvi so, kolikor je bilo mogoče, zbrali tudi vse vojaške kapele, ki so jih prej uporabljali pri polkih. Te kapele so vojaške oblasti na novo razdelile med preostale aktivne vojaške kurate pri garnizijah in vojaških ustanovah, neuporabljene vojaške kapele pa so zbrali pri posameznih vojaških župnijah. Župniki so bili ob tem zadolženi za njihovo primerno deponiranje, v primeru potreb pa so jih razdelili med vojaške duhovnike.<sup>135</sup>

Po uredbi z dne 20. maja 1869 so bila za vojaško duhovščino v kazenskih zadevah pristojna vojaška, v civilnih postopkih pa civilna sodišča. V cerkvenih kazenskih zadevah je bil za katoliške vojaške duhovnike pristojen vojaški apostolski vikariat, zadeve, za katere Cerkev ni bila strogo pristojna, pa je v soglasju z vojaškim vikarjem obravnaval vojni minister.<sup>136</sup>

## 4.2 Duhovna oskrba muslimanskih vojakov po zasedbi Bosne in Hercegovine leta 1878

Nove spremembe v duhovni oskrbi vojaštva so se začele že v naslednjih letih. Tako je Josef Symersky leta 1874 zapisal, da je bila v tem času že opuščena vojaška župnija v Petrovaradinu.<sup>137</sup> Pozneje so se zvrstile nove preureditve, saj se je ozemeljsko spreminjala tudi sama dvojna monarhija. V letu 1878 je Avstro-Ogrska po sklepih berlinskega kongresa namreč zasedla Bosno in Hercegovino. Ob tej zasedbi so v cesarskih vojaških vrstah delovali tudi nekateri du-

132 Prim. *Dienst-Reglement für die k. k. Infanterie, Erste Theil*, Wien, 1860, str. 52–53.

133 E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 205.

134 C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 53–54.

135 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 204–205.

136 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 53.

137 J. Symersky, *Die Verehelichung der Stellungspflichtigen und der Militärpersonen*, str. 166.

hovniki iz slovenskih dežel. V vojaško službo je bil tako vpoklican takratni gojonec dunajskega Avguštineja, poznejši lavantinski škof dr. Mihael Napatnik.<sup>138</sup> O svojih izkustvih v Bosni in Hercegovini je napisal nekaj prispevkov in jih objavil v takratnem časopisu.<sup>139</sup> V vojsko je bil poslan tudi duhovnik Ivan Svetina,<sup>140</sup> ki je tedaj študiral na graški univerzi, prostovoljno<sup>141</sup> pa se je za službo vojaškega duhovnika javil takrat še frančiškan Frančišek Premru.<sup>142</sup> Pozneje je deloval v sarajevski vojaški bolnišnici, po potrebi seveda tudi drugod.

Po končani zasedbi so si vojaški krogi skupaj s cesarjem želeli, da bi bila tudi v Bosni in Hercegovini kolikor mogoče hitro uvedena vojaška obveznost. Kakor piše Zijad Šehić, je bil provizorični vojni zakon za Bosno in Hercegovino tako razglašen že 4. novembra 1881. Vanj so med drugim zapisali, da med opravljanjem vojaške dolžnosti nikomur ne sme biti onemogočeno opravljanje verskih dolžnosti. Zaradi tega zakona je bilo treba sprejeti tudi dodatne vojaške uredbe o ravnanju z muslimanskimi vojaki. Vojno ministrstvo je pripravilo posebno uredbo, ki je upoštevala muslimansko veroizpoved, bila je pozorna na prehrano, upoštevala pa je tudi praznike in petek, da bi tako lahko muslimanski vojaški obvezniki takrat opravili najpomembnejšo molitev v tednu. V ta namen so morali v vojašnicah zagotoviti poseben prostor (sobo ali hodnik), kjer bi muslimani lahko molili. Ob tem so po vojaških bolnišnicah dodelili tudi vojake iz BiH, da bi se izučili za sanitetne strežnike in bi takrat, ko muslimanski imam ne bi bil navzoč, oni opravljali verske obrede.<sup>143</sup>

Provizorični vojni zakon iz leta 1881 je za muslimane že predvideval uvedbo dveh vojaških imamov. Sarajevski mufti je naslednjega leta predlagal, da se za vojaškega imama imenuje hodža hadži Mehmed Kokić iz Zenice.<sup>144</sup> Cesar je predlog potrdil 1. decembra 1882. Ob imenovanju (v letu 1882) so bili izdani tudi posebni predpisi o oblačilih vojaškega imama, pa tudi za njegovo opremo.<sup>145</sup>

138 Po posvečenju je študiral na Dunaju, v letu 1878 pa je deloval tudi kot vojaški kurat v Sarajevu (vojaška bolnišnica št. 15). Glej: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi384701/> (pridobljeno 2. 5. 2014).

139 Prim. *Sgp*, 12. 12. 1878, str. 405–407; 19. 12. 1878, str. 414–415; 26. 12. 1878, str. 421–423.

140 Ivan Svetina, r. 18. 4. 1851, Žirovnica; m. 21. 7. 1874; † 22. 7. 1936. Po študiju matematike, filozofije in fizike v Gradcu in po doseženem doktoratu je kot profesor deloval na l. državni gimnaziji v Ljubljani. V. J., 23. 7. 1936, str. 4.

141 »Kot vojaški duhoven v rezervi sem vsaki čas pričakoval, da bom pozvan; ko pa le ni nič bilo, sem se pismeno vojaškemu ministru prostovoljno ponudil in službo. Želja se mi je izpolnila. 20. avgusta dobim pozivnico v 48 urah javiti se v Zagrebu, kjer me moje prideljenje in potrebna povelja čakajo.« V: Bg 1907, 2, str. 54.

142 Frančišek Premru, r. 4. 1. 1850, Radovljica; m. 23. 1. 1874; † 4. 12. 1908. Deloval je sprva kot frančiškan, po vpoklicu pa je ostal v vojaški službi. Iz frančiškanskega reda je izstopil leta 1886, po upokojitvi leta 1905 pa je služboval v Lomu pod Storžičem. Glej: M. Clemenz, J. Slapar, *Frančišek Premru: ob 100-letnici smrti*, Tržič, 2009.

143 Z. Šehić, *Vojni imami u bosanskohercegovačkim jedinicama u okviru austrougarske armije 1878–1918*, v: *Godišnjak BZK Preporod*, 2006, str. 309–310.

144 Hadži Mehmed ef. Kokić, r. 1849, Sopotnica pri Zenici; † 1888, Sarajevo. Glej: E. Durmišević, *Imami u austro-ugarskoj vojsci*, v: *Zbornik radova sa okruglog stola Imamska služba u vojsci*, ur. M. Omerdić, Sarajevo, 2009, str. 84.

145 Z. Šehić, *Vojni imami u bosanskohercegovačkim jedinicama u okviru austrougarske armije 1878–1918*, v: *Godišnjak BZK Preporod*, 2006, str. 309–312.

### 4.3 Nove strukturne preureditve vojaške duhovščine

Zaradi vseh teh sprememb so leta 1883 vojaško duhovščino na novo preuredili in zapisali tudi nova temeljna določila o njej. O spremembah je poročal tudi ljubljanski škofijski list. Monarhija je bila po novem razdeljena na 15 vojaških teritorialnih okrožij, temu pa so ustrezale tudi vojaške župnije. Okupirana Bosna in Hercegovina je predstavljala eno samo vojaško župnijo. Aktivno vojaško duhovščino so takrat sestavljali: 1 apostolski vojaški vikar, 1 konzistorialni direktor, 2 konzistorialna tajnika, od tega en tajnik na ravni vojaškega župnika, 15 vojaških župnikov, 31 vojaških kuratov, 60 vojaških kaplanov, 7 duhovnikov profesorjev in 8 evangeličanskih pastorjev – skupaj 125 oseb. Za vojaško okupirano območje Bosne in Hercegovine so bili še dodatno nastavljeni: 1 vojaški župnik, 2 vojaška kurata 1. razreda in 6 vojaških kaplanov 2. razreda – skupaj 9 oseb.<sup>146</sup> Pri vojni mornarici ob teh preureditvah ni bilo posebnih strukturnih sprememb, so pa po novem upoštevali, da so lahko mornariški vojaški duhovniki tudi z okupiranega ozemlja Bosne in Hercegovine.

Položaj vojaškega apostolskega vikarja, konzistorialnega direktorja, obeh tajnikov, pa tudi položaje vojaških župnikov so zasedali duhovniki katoliške veroizpovedi. Status vojaških kuratov in kaplanov je imelo še 12 grškokatoliških duhovnikov in 9 pravoslavnih. Prav tako je ta status pripadal štirim pastorem augsburške in štirim pastorem helvetske veroizpovedi. Te pastore so po novem naslavljali z imenom evangeličanski vojaški dušni pastir (*Evangelische Militär-Seelsorger*).<sup>147</sup> Katoliškim in grškokatoliškim vojaškim duhovnikom je jurisdikcijo podeljeval vojaški apostolski vikar, pravoslavnim duhovnikom pa ordinariati, ki so jih prezentirali za to službo. Prav tako so pastori – glede na versko pripadnost – jurisdikcijo prejeli od svojih predpostavljenih verskih skupnosti, ki so jih prezentirale na to mesto.<sup>148</sup> Za vojake judovske vere so v mirnem času skrbeli krajevni rabini, saj vojaški ni bil predviden. Imenovali so ga le ob morebitni vojni.<sup>149</sup> Vernikom starokatoliške veroizpovedi kljub prizadevanjem ni uspelo doseči, da bi tudi oni dobili svojega vojaškega duhovnika. Oblast je to odločitev opravičevala z mnenjem, da naj bi bilo že število vernikov starokatoliške veroizpovedi premajhno.<sup>150</sup>

Nova ureditev je le še bolj specifično opredelila službene naloge vojaških župnikov in njihove pristojnosti. Med naloge so poleg maševanja, pridiganja ob nedeljah in praznikih in podeljevanja zakramentov prištevali tudi pogovore z vojaki in opozarjanje na vojaške dolžnosti ter spoštovanje zakonov. Vojaški

146 Prim. Lj Db 1883, Nr. 12, str. 165–166.

147 Prav tam.

148 Prim. W. Wagner, *Die Militärseelsorge, v: Die Habsburgermonarchie: 1848–1918. Bd. 5, Die bewaffnete Macht*, Wien, 1987, str. 535. Odslej: W. Wagner, *Die Militärseelsorge*.

149 Lj Db, 1883, Nr. 12, str. 165–166.

150 C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 67.

krogi pa so si še vedno prizadevali, da bi s pomočjo vojaških duhovnikov vojakom vcepili tudi ljubezen do cesarja in domovine. Ob tem so posebej omenjali še delovanje duhovnikov po vojaških zaporih in bolnišnicah.<sup>151</sup> V določilih so med drugim znova posebej poudarjali naloge vojaških kaplanov. Ti so delovali pod vodstvom vojaških župnikov, skrbeti pa so morali za zagotavljanje duhovne oskrbe še pri dislociranih vojaških enotah, pa tudi v enotah po vojaških ustanovah, ki drugače niso poznale sistematiziranega mesta vojaškega kurata. Razdelitev vojaških kaplanov oziroma premestitve glede na jezikovne in druge potrebe so še vedno odredjali na vojnem ministrstvu, seveda v soglasju z vojaškim vikariatom.<sup>152</sup>

V času vojaškega vikarja dr. Antona Josefa Grusche (vojaški vikar 1878–1890) so v letu 1887 izdali natančne nove predpise za vodenje matičnih knjig, pa tudi za novi in še podrobnejši način vodenja duhovniških personalnih map (*Qualifikationslisten*),<sup>153</sup> ki so v tem času zamenjale starejše osebne mape (*Conduitelisten*). Tega leta so izšli tudi novi *Službeni predpisi vojaške duhovščine*.<sup>154</sup> Iz njih lahko med drugim izvemo, da je moral kandidat, ki je želel postati vojaški duhovnik, izpolnjevati naslednje pogoje:

- predložiti je moral dokazila, da je z dobrim uspehom (*mit gutem Erfolg*) dokončal teološki študij,
- ni smel biti starejši od štirideset let,
- predložiti je moral tudi dokazilo o državljanstvu oziroma da je državljan ene od obeh polovic monarhije,
- imeti je bilo treba dokazilo o najmanj triletnem delovanju v civilni službi,
- izkazati je moral znanje nemškega in vsaj še enega jezika monarhije,
- moral je biti dobrega zdravja in brezgrajnega življenja,
- moral je biti sposoben samostojno opravljati pastoralne dejavnosti.

Kdor je želel postati vojaški duhovnik - profesor, je moral poleg že naštetih spričeval dodati še dokazilo o do takrat opravljenih pedagoških dejavnostih. Tisti, ki so bili potem sprejeti in so prišli iz civilne duhovščine, so bili v vojski

151 W. Wagner, *Die Militärseelsorge*, str. 535.

152 Lj Db 1883, Nr. 12, str. 165–166.

153 Tudi v novih personalnih mapah (*Qualifikationslisten*) so še podrobneje beležili osebne podatke, versko pripadnost, zdravstveno in premoženjsko stanje, vojaške sposobnosti in znanje, premestitve in povišanja ter karakterne oziroma značajske ocene. Pri prebiranju teh map je seveda treba biti previden, saj so zapisi sčasoma vse bolj spominjali na herojske opise »*nadvse sposobnih častnikov*«, to pa seveda ni vselej držalo. Kakor je zapisal Deák v svoji odlični razpravi, je pri tem torej šlo za t. i. »inflacijo hvaljenja« častnikov, zato je treba te »laskave ocene« brati le med vrsticami. Takšna previdnost je prav gotovo priporočljiva tudi pri branju ocen iz personalnih map vojaških duhovnikov. Prim. I. Deák, *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848–1918*, New York-Oxford, 1990, str. 20–21. Odslej: I. Deák, *Beyond Nationalism*.

154 E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 111.

najprej nameščeni kot provizorični profesorji, po poskusnem letu pa se je o dokončni namestitvi odločalo na podlagi njihovega delovanja.<sup>155</sup>

Prav leta 1887 se je za duhovnike iz slovenskih dežel razpisalo prosto mesto vojaškega kaplana. *Slovenec* je 22. aprila 1887 namreč poročal o upokojitvi in odlikovanju takratnega vojaškega župnika Janeza Tomšeta<sup>156</sup> in ob tem zapisal: »Z njegovim izstopom je izpraznjeno mesto vojaškega kaplana II. vrste. Pri oddajanji te službe oziralo se bo le na take prosilce, ki so večji nemškega in slovenskega jezika v govoru in pisavi.«<sup>157</sup> Dejansko se zdi, da je ob objavi te novice sam postopek prezentacije v resnici že potekal. Ljubljanski škofijski ordinariat je namreč vojaški vikariat že 12. aprila 1887 obvestil, da bo duhovnik ljubljanske škofije Janez Tomše, takrat vojaški župnik v Zagrebu, zaradi velike starosti (71 let) odšel v pokoj. Ker je sodil v kvoto slovensko govorečih vojaških duhovnikov (*in Zahl der slowenisch Sprechenden Militär-Geistlichen*), se je vojaški vikar na ordinariat že obrnil s prošnjo, naj sam poišče primerne duhovnika, ki bo popolnoma obvladal nemški in slovenski jezik, in ga prezentira za vojaškega kaplana 2. razreda. V dopisu so tudi uradno navedli omenjene pogoje, ki jih je kandidat za vstop v vojaško duhovščino moral izpolnjevati. Ob tem seveda niso pozabili na omembo plače in drugih ugodnosti, ki so jih bili deležni vojaški kaplani. Ob koncu dopisa je takratni vojaški vikar Gruscha še zapisal, da se je za razpisano mesto vojaškega kaplana drugače že oglasil takratni vrhniški kaplan Anton Jaklič.<sup>158</sup> Ta je bil do takrat tudi že imenovan za rezervnega vojaškega kaplana. Svojo prošnjo je škofu potem posredoval tudi Jaklič sam in ga v pismu z dne 20. aprila 1887 prosil, naj mu dovoli vstop v vojaško duhovščino. Škofijski ordinariat je Jakličevo prošnjo podprl in ga z dopisom 28. aprila tega leta tudi uradno prezentiral za mesto vojaškega kaplana 2. razreda.<sup>159</sup> V aktivno vojaško službo je bil potem vpoklican 1. junija 1887 in bil poslan v Trident (Trient, Trento). Pozneje je napredoval in postal vojaški superior. Na predvečer prve svetovne vojne je služboval v Gradcu.<sup>160</sup>

S prošnjo za vstop v vojaško službo se je poleti 1899 oglasil tudi takratni frančiškan in misijonar v Aleksandriji, pater Hubert Rant.<sup>161</sup> Kot razlog za to, da bi rad postal vojaški duhovnik, je med drugim v prošnji navedel očetovo smrt in s tem spremenjene domače razmere ter ob tem poudaril, da to ni povezano

155 *Dienstvorschrift für die Militär-Geistlichkeit vom Jahre 1887*, Wien, 1887, str. 1–2.

156 Janez Tomše, r. 19. 6. 1816, Čatež; m. 6. 8. 1842; † 10. 12. 1893, Gradec. Udeleženec bitke pri Custozi leta 1866 kot polkovni kurat 7. pehotnega polka. V: SN, 12. 12. 1893; S, 15. 12. 1893.

157 S, 22. 4. 1887.

158 Anton Jaklič, r. 6. 1. 1855, Dobrepolje - Videm; m. 47. 7. 1882; † 17. 12. 1917, Zasp. V: *Letopis 2000*, Ljubljana, 2000, str. 423.

159 Prim. NŠAL/ŠAL V, fasc. 310, ovoj 1887, Nr. 1610, 12. 4. 1887.

160 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 1206, Jaklič Anton.

161 Avgust (Hubert) Rant, r. 29. 4. 1870, Koroška Bela; m. 9. 7. 1893; † 18. 11. 1931, Ljubljana. V: ASFP – Hubert Rant; S, 20. 11. 1931, str. 3.

s kakršnimkoli nezadovoljstvom (*Unzufriedenheit*) z življenjem v redovni skupnosti. Kot drugi razlog je omenil, da njemu kot duhovniku vojska oziroma vojaki sami pomenijo izziv. Zato bi se rad preizkusil in videl, kaj in kako zmore kot duhovnik opravljati službo med njimi.<sup>162</sup> Dejansko se je ta pater leta 1900 iz Egipta vrnil v domovino, njegova prošnja pa je bila očitno ugodno rešena, saj je 1. oktobra tega leta postal aktivni vojaški kaplan 2. razreda.<sup>163</sup> Podobno so se ob izpraznitvah mest vojaških duhovnikov na takšne razpise prijavljali tudi v poznejših časih.

#### 4.4 Ekskurz: Beseda o znanju jezikov

Vsi tovrstni prestopi so bili seveda povezani tudi z znanjem in z jezikovnimi zmožnostmi vojaškega duhovnika. V cesarski vojski se je namreč pestra nacionalna sestava habsburškega imperija morda najbolj izražala prav v zastopanosti jezikov, ki jih je vojska upoštevala. Uradni in poveljevalni jezik je bil nemški, vendar so, kakor piše Rok Stergar, v vojski pokazali zelo »*benevolenten odnos do jezikov nedominantnih narodov*«. <sup>164</sup> Tako so od častnikov pričakovali, da obvladajo tudi polkovni jezik (*Regimentsprache*). V *Novicah* so o tem že 4. aprila 1863 v članku o zmanjšanju števila vojaštva med drugim zapisali, »*da se bojo oficirji pri regimentih cele armade tako predstavili, da vsak oficir mora jezik tistega polka znati, pri katerem služi*«. <sup>165</sup> Kot polkovni jezik so priznavali tistega, ki ga je govorilo vsaj 20 % oziroma petina vseh vojakov v polku. Deák ob tem navaja, da so v takšnih polkih v nemščini uporabljali le okoli 80 glavnih ukazov, in omenja, kako je to potekalo v praksi: častnik je tako med drugim svoje povečje izrekel najprej v nemščini, potem pa ga je podrobneje razložil v polkovnem jeziku. <sup>166</sup> To torej pomeni, da so morali častniki v enotah, ki so jih dopolnjevali v veliki večini z naborniki iz slovenskih dežel, obvladati tudi slovenski jezik. Med te enote sta od preureditve nabornih okrajev leta 1817 sodila tudi kranjski 17. in mariborski 47. pehotni polk. O slednjem so ob dvestoletnici obstoja polka v *Slovenskem narodu* 19. julija 1882 med drugim zapisali: »*Slovenskih mater sinove izbirajo za ta slavni pešpolk, slovenščina velja kot priznani jezik polka, katerega se ima naučiti vsak častnik*«. <sup>167</sup> To svoje znanje so morali formalno dokazati na posebnem izpitu po prvih treh letih po vstopu v polk. Če jim je na izpitu spodletelo, so dobili še dodatni dveletni rok, če pa kljub temu niso bili dovolj uspešni, niso mogli upati na nadaljnje napredovanje, dokler se niso naučili jezika. Istvan Deák je v svoji razpravi med drugim objavil tudi statistične podatke

162 ÖSTA/KA, AFV, karton 276, Rant Hubert, 7. 6. 1899 [Priloga, dokument, št. 1].

163 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 2674, Rant Hubert.

164 R. Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon*, str. 48.

165 N, 4. 4. 1863, str. 112.

166 I. Deák, *Beyond Nationalism*, str. 100.

167 SN, 19. 7. 1882.

o obravnavanih častnikih in o njihovem znanju jezikov. Tako nam podatki za leto 1870 povedo, da so ti častniki poleg nemščine največkrat obvladali še italijanščino (32,76 %), češki jezik (30,18 %), madžarski jezik (19,77 %) in poljski jezik (17,62 %). Med častniki, ki so navedli tudi znanje slovenščine, jih je bilo 5 ali 11 %.<sup>168</sup> Tako so v narodnostno in jezikovno mešani vojski nekako skušali obvladati jezikovne ovire, ki jih resda ni bilo malo.

Za premagovanje težav oziroma za tolmače so bili zelo uporabni tudi vojaški duhovniki, saj se je od njih poleg nemščine zahtevalo znanje vsaj še enega jezika monarhije. O tem, kako so vojaške oblasti uporabljale duhovnike, je zanimivo poročal vojaški kaplan Janez Tomše. Leta 1854 je kot polkovni kaplan deloval pri 16. pehotnem polku, ki so ga v veliki meri sestavljali vojaki italijanske narodnosti. Polk je bil tega leta na Dunaju in kot novince so mu dodelili okoli tristo fantov s Kranjske in Koroške, ki so znali le slovensko. Da jim v nemškem okolju in med samimi italijanskimi vojaki ni bilo lahko, si ni težko predstavljati. To stisko je opazil tudi takratni polkovnik Ernest Valmagini in se obrnil na polkovnega kaplana ter ga prosil, da je bil za posrednika med njimi in častniki.<sup>169</sup> Tomše je to dogajanje še podrobneje opisal čez deset let v enem od svojih dopisov, ki so jih objavili v *Novicah*. K temu je dopisal, da so ga častniki potem uporabili za tolmača tudi pri vojaških vajah: »Več dni sem tedaj na dvorišču pri vajah bil, in kar je častnik po nemški rekel, to sem mladim vojakom poslovenil, dokler se niso do dobrega naučili. To je šlo ›na levo‹, ›na pravo‹ in tako dalje, da je bilo kaj. – Tukaj sem se očitno prepričal, da tudi naš od toliko prenapetih Nemcev in nemškutarjev zaničevani slovenski jezik ni nepotreben, in hvalil sem previdnost Božjo, da mi je dala slovensko mater, ker ravno s tem milim maternim glasom sem od svojih rojakov odvrnil marsiktero neprijetnost, veliko žalostnih potolažil in mnogim veliko hasnil.«<sup>170</sup>

Še eno izkušnjo, povezano z znanjem jezika, je dobil Tomše v dunajski vojaški bolnišnici št 2. Tamkajšnji vojaški duhovnik je bil njegov prijatelj in ga je ob neki priložnosti prosil, naj se zavzame za bolnika, ki ni razumel nobenega jezika. »Radoveden viditi to čudno prikazen, brž grem in kmali najdem čudnega bolnika, od kterega sem mislil, Bog vé, kakošen neznan jezik slišati! – Stopivši k njegovi postelji ga vprašam: ›Deutsch?‹ ›Italiano?‹ ›Madžar ember?‹ ›Hrvat?‹ ›Čeh?‹ ›Polak?‹ ›Rumun?‹ itd. Na vse te vprašanja mi z glavo odkima, in poslednjič, že vès nevoljen, se proč obrne in z omolklim glasom zagodrnja: ›Eh! Slovenec sem; dajte mi mir; saj vidim, da me nobeden ne zastopi.« Tomše ga je seveda potem z veseljem nagovoril v materinem jeziku in bolnik je bil zato nemalo presenečen. Ob koncu teh opisov je vojaški kaplan z gorečnostjo zavednega

168 I. Deák, *Beyond Nationalism*, str. 99–100.

169 N, 14. 10. 1854, str. 327.

170 N, 20. 7. 1864, str. 236.

Slovenca nekako hudomušno zapisal nekaj besed o tem, da je – kljub mnenju nekaterih – torej slovenski jezik še kako uporaben in se ga je vredno naučiti. Ob tem je dodal, da se je tudi sam moral naučiti še drugih jezikov.<sup>171</sup>

Prav podatek, da se je moral naučiti »*veliko drugih jezikov*«, kar sam zastavlja vprašanje, katere jezike je Tomše govoril in katere jezike so tudi drugače najpogosteje znali duhovniki iz slovenskih dežel. Če ob tem pomislimo na takratno izobraževanje, so bili duhovniki slovanskega izvora glede na zahtevano znanje jezikov za vojaškega duhovnika nekoliko v prednosti v primerjavi z duhovniki nemške narodnosti, saj so že v osnovi znali dva jezika. Podrobnejše odgovore na zastavljena vprašanja je sicer mogoče dobiti iz vojaških dokumentov. V dunajskem Vojnem arhivu mi je uspelo pregledati le 29 personalnih map duhovnikov iz slovenskih dežel, ki so v cesarski armadi službovali v drugi polovici 19. stoletja. Za nekatere od njih je bilo ob tem mogoče pridobiti tudi po več dokumentov za različna leta. Število pregledanih dokumentov je seveda premajhno za poglobljeno analizo, kljub temu pa nam daje vsaj ilustrativno sliko.

V pregledanih starejših zapisih so v rubriki o znanju jezikov največkrat našti ti jeziki: *Deutsch, Italienisch, Slawisch*. V mlajših dokumentih pa je opaziti spreminjanje teh oznak. Lep zgled za to so podatki o jezikovnih zmožnostih že omenjenega vojaškega duhovnika Janeza Tomšeta. V dokumentu iz leta 1853 so v rubriko o znanju jezikov zanj zapisali, da zna latinsko, nemško, slavonsko, slovensko, hrvaško, ilirsko in deloma tudi italijansko (*latein, deutsch, slawonisch, windisch, kroatisch, illirisch, und ziemlich italienisch*).<sup>172</sup> Leta 1857 pa so v dokumentu zanj zapisali, da je znal latinsko, italijansko, nemško, slovensko, ilirsko in *windisch*.<sup>173</sup> Podobno je tudi pri podatkih o jezikovnem znanju vojaškega kaplana Nikolaja Žica (Zitz). Zanj so leta 1874 tako navedli, da poleg nemščine popolnoma obvlada »*vse južnoslovanske jezike (alle südslawischen Sprachen)*«, znal pa je tudi italijansko, latinsko, francosko in *nordslawischen Dialekten*.<sup>174</sup> Morda prav zapisi za Žica še dodatno zastavljajo vprašanje o uporabi nekaterih oznak za posamezne jezike. Omenimo le, da se izraz *slovensko* ne najde tako pogosto, kakor bi pričakovali. Veliko večkrat se v rubriki pri posameznih vojaških duhovnikih naleti le na oznako, da je znal slovanski jezik, oziroma kakor so zapisali: *slawisch*. Občasno se lahko prebere tudi zanimiva opomba, češ da je duhovnik govoril *krainerisch*. O vojaškem duhovniku Francu Košarju<sup>175</sup> so, denimo, tako zapisali leta 1856.<sup>176</sup>

171 Prav tam.

172 ÖSTA/KA, Conduite-Liste, CL 1853, Tomše Johann.

173 ÖSTA/KA, Conduite-Liste, CL 1857, Tomše Johann.

174 ÖSTA/KA, Conduite-Liste, CL 1874, Zitz Nikolaj.

175 Franc Košar, r. 5. 10. 1821, Preska na Kranjskem; m. 21. 9. 1846; † 4. 4. 1903, Gorica. Prim. S, 8. 4. 1903; *Necrologium ab anno 1823, Goritiae*, 1914, str. 29.

176 Prim. ÖSTA/KA, Conduite-Liste, CL 1856, Koschar Franz.



Pri tem se postavlja vprašanje, kaj vse je bilo mišljeno z izrazom *slawisch*. Ker so obravnavani duhovniki izhajali iz slovenskih dežel, bi upravičeno pričakovali, da je s tem največkrat mišljeno znanje slovenskega jezika, vendar tega ni mogoče z vso zanesljivostjo potrditi. S to oznako so namreč lahko označili tudi znanje hrvaščine oziroma srbohrvaškega jezika. Sklepati je torej mogoče, da je takrat zapis *slawische Sprache* še pomenil nekakšno krovno oznako, ki je praviloma veljala za slovenski in hrvaški oziroma srbohrvaški jezik. Po svoje to potrjujejo tudi zapisi pri že omenjenem kaplanu Žicu. Pri njem so tako leta 1874 v dokumente zapisali, da je znal *vse južnoslovanske jezike*, za silo pa je bil večš tudi *severnoslovanskega dialekt*.<sup>177</sup> Šele poznejši dokumenti razkrijejo, da so z *južnoslovanskimi jeziki* pri njem mislili na znanje slovenskega jezika in srbohrvaščine, s *severnoslovanskim dialektom* pa je bil označen češki jezik.<sup>178</sup> Očitno so bili nekateri uradniki že takrat bolje seznanjeni z jezikovnimi razlikami in so to tudi upoštevali pri zapisovanju v personalne mape. Za vojaškega duhovnika Karla Hutha so poleg nemščine in italijanščine navedli še, da popolnoma obvlada tudi slovenski in hrvaški jezik,<sup>179</sup> za vojaškega kaplana Franca Ivanetiča<sup>180</sup> pa so zapisali, da poleg nemščine in latinščine zna še slovenščino in nekaj malega južnoslovanski jezik (*etwas südslawische*).<sup>181</sup> Da vsi ti različni zapisi ne bi povzročali preveč zmede pri statistični obdelavi podatkov, sem se odločil za uporabo krovne oznake – *slovanski jezik*.

**Tabela 4: Jezikovno znanje vojaških duhovnikov v drugi polovici 19. stoletja**

| Znanje jezikov  | V procentih (N = 29) |
|-----------------|----------------------|
| Nemščina        | 100 %                |
| Slovanski jezik | 96,551 %             |
| Italijanščina   | 82,758 %             |
| Latinščina      | 58,620 %             |
| Francoščina     | 31,034 %             |
| Madžarščina     | 10,344 %             |

(Vir: ÖSTA/KA, Personalne mape (CL) vojaških duhovnikov za obdobje 1841–1890.)

V tabeli so upoštevani vsi jeziki, torej tudi tisti, pri katerih ponekod že najdemo pripisane ocene, kakor je na primer *etwas*. Kljub temu se ti na splošno dobljeni podatki v primerjavi z navedenim znanjem jezikov pri obravnavanih aktivnih častnikih za leto 1870 ne razlikujejo preveč.<sup>182</sup> Tako so tudi pri teh vo-

177 Prim. ÖSTA/KA, Conduite-Liste, CL 1874, Zitz Nikolaj.

178 Prim. ÖSTA/KA, Conduite-Liste, CL 1885, Zitz Nikolaj.

179 Prim. ÖSTA/KA, Conduite-Liste, CL 1880, Huth Karl Ludwig.

180 Franc Ivanetič, roj. 2. 12. 1849, Tržič; m. 20. 7. 1875; †10. (15?). 11. 1919, Zagorje ob Savi. Glej: S, 10. 12. 1919, str. 4; V. Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Tržič, 1936, str. 340.

181 Prim. ÖSTA/KA, Conduite-Liste, CL 1879, Ivanetič Franz.

182 I. Deák, *Beyond Nationalism*, str. 100.

jaških duhovnikov najpogosteje navajali znanje nemškega in italijanskega jezika. Glede na to, da so duhovniki izhajali iz slovenskih dežel, ne preseneča ugotovitev, da je slovanski jezik pred znanjem italijanščine na drugem mestu, takoj za nemščino. Med obravnavanimi sem odkril le enega duhovnika, pri katerem ni navedeno, da bi znal slovanski ali slovenski jezik. Zanimiva je tudi ugotovitev, da v dokumentih niso povsod navajali znanja latinščine, uradnega jezika Cerkve, ki so jo potemtakem duhovniki morali znati. Kot posledica tega dejstva bi torej latinščina morala biti navedena tako rekoč pri vseh obravnavanih duhovnikih, toda ni bilo tako; lahko bi sklepali, da so vojaški uradniki polagoma opuščali zapisovanje latinščine v rubriko o znanju jezikov.

Za večino pregledanih vojaških duhovnikov je sicer mogoče reči, da so praviloma znali po tri (9 duhovnikov) oziroma štiri jezike (12 duhovnikov). Seveda so jih nekateri duhovniki znali še več. Med temi je bil tudi vojaški duhovnik Henrik Kranjec,<sup>183</sup> doma iz Gederovcev, torej iz takratne Ogrske. Zanj so vojaške oblasti leta 1880 zapisale, da popolnoma (*vollkommen*) obvlada pet jezikov: nemško, hrvaško, madžarsko, slovensko in italijansko. Poleg tega so zapisali, da nekaj malega zna tudi še francosko in angleško.<sup>184</sup> Tukaj je tudi edinkrat naveden angleški jezik.

#### 4.5 Ob začetku 20. stoletja

Nove večje spremembe pri vojaški duhovščini so se zgodile ob izteku 19. in v začetku 20. stoletja. Dne 6. junija leta 1890 je bil imenovan Grushev naslednik, novi apostolski vojaški vikar dr. Koloman Belopotoczky,<sup>185</sup> ki je prejel škofovsko posvečenje 5. oktobra 1890. Tega dne je tudi objavil svoje prvo pastirsko pismo vojaški duhovščini.<sup>186</sup> O njegovem imenovanju je poročal tudi *Slovenec* in posebej izpostavil, da novi apostolski vojaški vikar »govori vse avstrijske jezike in francoščino, izvzemši romunščino«.<sup>187</sup> Če je to res držalo, je bil zagotovo dobra in preiščljena izbira, saj je znanje jezikov, posebno v narodnostno in jezikovno mešani vojski, igralo precej pomembno vlogo.

Cesarju so takrat morali priseči tudi škofje<sup>188</sup> in tako ne preseneča podatek, da je ob prevzemu svoje službe prisegel tudi vojaški škof. Prisego o zvestobi in

183 Henrik Kranjec, r. 16. 7. 1850, Gederovci; m. 30. 7. 1873; † 28. 3. 1935, Gradec. V: *Personalstand Seckau 1933*, Graz, 1933, str. 121; *Nekrologium des Säkular- und Regularklerus der Diözese Seckau vom 1. Jänner 1890 bis 31. Dezember 1946*. Graz, 1947, str. 48.

184 Prim. ÖSTA/KA, Conduite-Liste, CL 1880, Kranjec Heinrich.

185 Dr. Coloman Belopotoczky, r. 6. 2. 1845, Ružomberok na današnjem Slovaškem; † 15. 12. 1914, Oradea v današnji Romuniji. Glej: <http://www.zupa-nevesinje.com/index.php?mod=vijest&vijest=433> (pridobljeno 10. 1. 2013).

186 E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 112–113.

187 S, 11. 6. 1890. – Vojaškega dokumenta, ki bi to potrjeval, mi na Dunaju doslej ni uspelo najti.

188 Škofje so takrat pri prisegi uporabljali še nekoliko spremenjen jožefinski obrazec prisega, ki so ga leta 1855 zapisali tudi v konkordat. Ob predložitvi konfesionalnih zakonov leta 1874 je bil predviden tudi nov obrazec, vendar cesar ni dopustil, da bi se obrazec spremenil. Tako so še dalje uporabljali staro formulacijo. Glej: M. Ambrožič, *Ljubljanski knezoškof dr. Janez Zlatoust*

obljubo o tem, da bodo pri svojem delu imeli pred očmi tudi blagor cesarja in države, so izrekli tudi duhovniki ob vstopu v vojaško službo.<sup>189</sup> Ponavadi se je to dogajalo pri teritorialnem vojaškem poveljstvu, pred vojaškim superiorjem in ob navzočnosti še enega vojaškega duhovnika.<sup>190</sup>

Dne 18. decembra 1891 je vojaški vikar dr. Belopotoczky prejel še *breve* papeža Leona XIII. s *potrebnimi pooblastili*. Od pooblastil škofov so se ta pooblastila razlikovala le toliko, kolikor so bila specifično vezana na posebne razmere v vojaškem vikariatu. S tem so bila razrešena nekatera dolgotrajna vprašanja in tudi težave, povezane z vprašanjem pripadnosti oseb in ustanov jurisdikciji vojaške duhovščine. Pozneje je tudi cesar prejel še posebno pravico do tega, da sam po svoji presoji uravnava, katere vojaške enote, ustanove ali osebe sodijo pod *militio vaga* in s tem v pristojnost vojaške duhovščine.

Dr. Belopotoczky je za napredovanja vojaških duhovnikov med vojaške župnike uvedel tudi posebne izpite. Na takšen izpit so se lahko prijavili vsi tisti, ki so bili v personalnih mapah ocenjeni kot primerni za napredovanje in so v vojski že delovali vsaj deset let. Pri izpitu se je preverjalo znanje: fundamentalne teologije in dogmatike, moralne teologije, pastoralne teologije, cerkvenega zakonskega prava, posebej glede na državno ureditev in predpise o zakonski zvezi v cesarskih oboroženih silah; treba je bilo poznati temeljno organizacijo vojaške duhovščine, službene predpise vojaške duhovščine, predpise o vodenju vojaških matičnih knjig, predpise o vodenju in izpolnjevanju personalnih map za vojaško duhovščino, službeni red cesarske armade, posebej tisti del, ki je veljal za opravila vojaške duhovščine, in pravila o poslovodstvu cesarskih oboroženih sil v tistih točkah, ki so zadevale uradno poslovodstvo vojaške duhovščine. Če so duhovniki že v svoji škofiji z dobrim uspehom opravili župnijski izpit, so bili oproščeni spraševanja iz teoloških tem. Seveda pa so morali priložiti ustrezno potrdilo oziroma dokazilo. Izpit so kandidati opravljali ustno pred izpitno komisijo. To so sestavljali vojaški apostolski vikar, konzistorialni direktor in prvi konzistorialni tajnik. Po koncu spraševanja je komisija o tem, ali je kandidat opravil izpit ali ne, podala oceno *ustrezno (entsprechend)* ali *neustrezno (nicht entsprechend)*. Ob tem je kandidatu, ki ni napravil izpita, morala sporočiti, ali bo treba izpit ponavljati v celoti ali le deloma, in seveda, kateri del bo kandidat lahko znova vprašan. Če je kandidat izpit opravil, mu je apostolski vojaški vikariat izdal ustrezno spričevalo o opravljenem izpitu, to pa je bilo vpisano tudi v njegovo personalno mapo in je bilo ključnega pomena za njegovo napre-

*Pogačar: njegova verska, kulturna in politična vloga za zgodovino Slovencev*, v: *AES* 25, Ljubljana, 2003, str. 106.

189 Besedilo priseg je dodano prilogam [Priloga, dokument št. 2].

190 Prim. E. Bielik, *Handbuch für die k. u. k. Katholische Militärgeistlichkeit*, Apostolisches Feldvikariat, Wien, 1905, str. 121. Duhovniki iz slovenskih dežel, ki so vstopali v vojaško službo, so praviloma morali to prisego prebrati na sedežu graškega vojaškega poveljstva, kjer je svoj sedež imel tudi vojaški župnik. Če pa so kandidati vstopili v duhovščino vojne mornarice, so to storili pri mornariškem župniku v Pulju.

dovanje. O rezultatih izpitov je apostolski vojaški vikariat moral poročati tudi vojnemu ministrstvu.<sup>191</sup>

Vojaški škof dr. Belopotoczky je sam aktivno opravljaj inšpekcijske obhode in nadzoroval delovanje vojaške duhovščine. Bil je tudi prvi katoliški škof, ki je po nekaj stoletjih obiskal Sandžak – prej je sodil pod turško oblast, po zasedbi BiH pa so bile tam avstro-ogrške vojaške enote.<sup>192</sup> V sklopu svojih inšpekcijskih obhodov je večkrat prišel tudi v garnizije v slovenskih deželah. O teh obiskih je takrat poročalo tudi slovensko časopisje. Tako je 27. aprila 1896 časopis *Slovenec* med drugim pisal, da je tega dne v Maribor prispel vojaški škof, ki bo nadzoroval tamkajšnjo c. in kr. pehotno kadetsko šolo. Ob tem so zapisali še, da bo nastanjen pri lavantinskem knezoškofu.<sup>193</sup>

Apostolski vojaški vikar je bil zelo odločen in zavzet pri svojem delu ter se ni pomišljal izpostaviti za svoje vojaške duhovnike. To se je še posebej pokazalo v letu 1894: s svojim nastopom je nasprotoval vojnemu ministru, ko je ta proti mnenju vojaškega vikarja premestil vojaškega duhovnika; povzročil je pravi vihar.<sup>194</sup> O tem je poročalo tudi slovensko časopisje in menilo, da bo škof zato moral odstopiti s položaja vojaškega vikarja.<sup>195</sup> Omenjena zadeva in odločnost vojaškemu vikarju nista škodovali, prav nasprotno. V prestolonasledniku Francu Ferdinandu je dr. Belopotoczky imel pomembnega zaveznika. Z njegovo pomočjo mu je tako uspelo in znova je vpeljal verski pouk v vojaške šole. Zato je po vojaških izobraževalnih ustanovah na prelomu stoletja nastavljal 28 vojaških duhovnikov profesorjev. Bili so v celoti podrejeni vojaškemu vikariatu in so bili pri vseh pravicah izenačeni s preostalimi vojaškimi duhovniki. Dosegel je tudi, da so v vojski natančno upoštevali določila službenega pravilnika glede izpolnjevanja cerkvenih zapovedi v posvečenem času. Poleg tega si je ta vojaški škof prizadeval, da bi verski pouk približal tudi poveljnikom in da bi med civilnim ljudstvom vzbudil zanimanje za duhovne potrebe vojakov.<sup>196</sup> S predlogom za sanitetno strežbo usmiljenk v garnizijskih bolnišnicah mu je uspelo tudi pri cesarju in dosegel je, da so leta 1898 usmiljenke prevzele skrb za hudo bolne v garnizijski bolnišnici št. 1 na Dunaju. Pozneje so podobno skrb zaupali usmiljenkam tudi v nekaterih drugih garnizijah.<sup>197</sup>

Vojaški službeni list je – po poročanju časopisja – 28. septembra 1904 razglasil, da se odtlej dotedanji vojaški župniki imenujejo *vojaški superiorji*, vojaški kurati in kaplani pa so dobili skupno ime *vojaški kurati*. Obenem so bile dolo-

191 Prim. E. Bielik, *Handbuch für die k. u. k. Katholische Militärgeistlichkeit*, str. 314–315.

192 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 68.

193 S, 27. 4. 1896.

194 Prim. W. Wagner, *Die Militärseelsorge*, str. 536–537.

195 Prim. SN, 15. 2. 1894.

196 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 68.

197 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 114.

čene tudi nekatere spremembe pri obleki vojaških duhovnikov. Tako so med drugim dobili zlate rokavne našitke, ki so bili precej podobni našitkom mornariških častnikov, vojaški superiorji pa so odtlej nosili rdečevijoličaste kolarje.<sup>198</sup> Zaradi vseh teh novosti stare uredbe niso več ustrezale in zato so v letu 1904 izdali nove *Službene predpise za vojaško duhovščino (Dienstvorschrift für die Militär-Geistlichkeit)*. Tudi po tej preureditvi so za kandidate, ki so želeli vstopiti v aktivno vojaško duhovščino, še veljale stare določbe.<sup>199</sup> Na novo so med drugim predpisali tudi določila, povezana z duhovniki profesorji na vojaških šolah, naloge vojaških duhovnikov, pristojnosti in že omenjene spremembe o novi uniformi.

Novi predpisi so poleg vseh novosti pomenili velik napredek predvsem za nekatoliške vojaške duhovnike, saj so jih takrat skorajda izenačili s katoliškimi vojaškimi duhovniki.<sup>200</sup> Nekatoliški vojaški kurati so bili v cerkvenih zadevah podrejeni svojim (cerkvenim) predpostavljenim, v vojaških službenih zadevah pa vojaškim (korpurnim) poveljnikom.<sup>201</sup> Prav leta 1904 so se oblasti še zadnjič odločile za preureditev sedežev protestantskih vojaških kuratov. Po novem je bil tako nastavljen po en vojaški protestantski kurat za vsako od obeh veroizpovedi na Dunaju (za Dunaj, Gradec, Innsbruck), v Budimpešti (za Budimpešto, Kaschau oz. Košice, Temesvar oz. Timisoaro v Romuniji) in v Hermannstadtu (danes Sibiu v Romuniji) za duhovno oskrbo garnizije. Prav tako so bili nastavljeni še po en vojaški kurat augsburške veroizpovedi v Krakovu (za Krakov, Prago, Josefstadt, Premyszl in za Lvov) in po en kurat helvetske veroizpovedi v Zagrebu (za Zagreb, Zadar in za Sarajevo). Za vernike augsburške veroizpovedi je, denimo, v Zagreb prišel vojaški kurat te veroizpovedi, in to praviloma iz Budimpešte.<sup>202</sup> Evangeličanske vojake v slovenskih deželah je tako praviloma oskrboval protestantski vojaški kurat s sedežem na Dunaju.

Leta 1905 je vojaški apostolski vikariat v samozaložbi izdal poseben *Priročnik za katoliške vojaške duhovnike (Handbuch für die k. u. k. katholische Militärgeistlichkeit)*, ki ga je sestavil takratni konzistorialni direktor dr. Emmerich Bjelik. Iz njega je med drugim razbrati, da je bila takrat vojaška duhovščina sestavljena takole:

- **katoliški vojaški duhovniki:** 1 apostolski vojaški vikar, 1 konzistorialni direktor, 2 konzistorialna tajnika, 15 vojaških superiorjev, 2 akademijska župnika (*Akademiepfarrern*), 27 duhovnikov profesorjev, 73 vojaških kuratov;

198 Gorica, 15. 10. 1904.

199 *Dienstvorschrift für die Militärgeistlichkeit vom Jahre 1904*, Wien, 1904, str. 1–2.

200 W. Wagner, *Die Militärseelsorge*, str. 537–538.

201 S, 26. 5. 1904.

202 C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 60–61.

- **grškokatoliški vojaški duhovniki:** 2 višja vojaška duhovnika (*Feldzerz-priestern*), 11 vojaških kuratov;
- **pravoslavni vojaški duhovniki:** 2 višja vojaška duhovnika (*Feldzerzpriestern*), 2 duhovnika profesorja, 8 vojaških kuratov, a pri tem je treba povedati, da je bilo od teh dvanajstih oseb šest pripadnikov romunske in pet srske Cerkev, eden pa je bil iz nadškofije Czernowitz;
- **evangeličanski vojaški duhovniki:** 1 evangeličanski vojaški senior augsburške veroizpovedi, 1 vojaški senior reformirane Cerkev, po en duhovnik profesor augsburške in helvetske veroizpovedi, 4 protestantski kurati augsburške veroizpovedi in 3 protestantski kurati reformirane Cerkev.

Skupaj je bilo torej 157 vojaških duhovnikov, mednje pa niso všteti tisti, ki so delovali na zasedenem ozemlju Bosne in Hercegovine. Tam so takrat službovali: 1 katoliški vojaški superior, 12 katoliških vojaških kuratov in 1 protestantski kurat reformirane Cerkev. Iz opombe v priložniku za vojaško duhovščino izvemo še, da so poleg teh štirinajstih oseb pri bosansko-hercegovskih vojaških enotah delovali še en pravoslavni vojaški kurat in dva vojaška imama.<sup>203</sup> Ob tem je treba upoštevati še mornariškega vojaškega župnika in njemu podrejene duhovnike. V tem času so med vojaško duhovščino prevladovali predvsem svetni duhovniki. Kakor piše Claudia Ham, so še leta 1782 med 151 vojaškimi kaplani našeli kar 107 redovnikov, na začetku 20. stoletja pa se je to temeljito spremenilo. V letu 1901 je bilo tako pri vojaški duhovščini 134 katoliških duhovnikov, od tega so bili le štirje redovniki.<sup>204</sup>

Leta 1904 so spet nekoliko preuredili tudi pristojnost vojaške duhovščine. Takrat so v mirnem času pod jurisdikcijo vojaških duhovnikov med drugim sodile aktivne vojaške osebe (vključno s tistimi, ki so bile na trajnem ali začasnem čakanju, pa tudi s tistimi na začasnem dopustu), enako njihove soproge in otroci, začasno aktivirane osebe (npr. v času orožnih vaj), gojenci vojaških šol, sanitetni zavodi in vojaške zapori, vojaške sirote, v vojni pa tudi vsi pripadniki avstrijskega in ogrskega domobranstva, vojni obvezniki, vojni ujetniki in talci.<sup>205</sup> Do takrat so sem uvrščali tudi žandarmerijo, a so jo, kakor je poročal *Slovenec*, ob koncu tega leta podredili jurisdikciji krajevne duhovščine.<sup>206</sup>

Podobne spremembe so se vrstile tudi v naslednjih letih. V letu 1906 so tako izdali temeljne (organske) določbe o duhovni oskrbi domobrantskih enot, ki so v mirnem času še vedno sodile pod pristojnost civilne duhovščine. Izjema so bili le aktivni častniki generalštaba, ki so prihajali iz skupne vojske in služ-

203 E. Bielik, *Handbuch für die k. u. k. Katholische Militärgeistlichkeit*, str. 297.

204 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 53.

205 E. Bielik, *Handbuch für die k. u. k. Katholische Militärgeistlichkeit*, str. 178–179.

206 Prim. S, 14.10. 1904.

bovali pri domobranskih enotah. Ti častniki so tako še vedno sodili pod jurisdikcijo vojaške duhovščine. Med drugim so v teh določbah tudi zapisali, da so duhovniki, ki so vpisani k domobranstvu, vodeni kot rezervisti in v neaktivnem razmerju, v vojni pa so lahko vpoklicani v aktivno vojaško službo s činom vojaškega kurata 2. razreda. Njihovo napredovanje je bilo mogoče le med vojno.<sup>207</sup>

Leta 1908 so modificirali tudi uniformo vojaških duhovnikov in jo prilagodili, da bi bila primernejša za bojišče. Poleg talarja so duhovniki od takrat nosili sive jahalne hlače s škornji oziroma usnjenimi gamašami, oficirsko vojaško kapo, namesto črnega dokolenskega suknjiča pa se je uveljavil sivi suknjič, kakršnega so uporabljali v nemški vojski.<sup>208</sup> Pozneje so se z uredbami dotaknili tudi uniform duhovnikov pri vojni mornarici. V letu 1907 so jim tako predpisali pokrivala, kakršna so bila določena za mornariške častnike. Od leta 1910 dalje je bila tudi mornariškemu duhovniku dovoljena uporaba mornariške bele uniforme. Rokavne označbe činov so bile tako rekoč enake tistim, ki so že veljale za kopensko vojsko. Mornariški kurat je na rokavih imel torej po tri 9 mm široke proge, mornariški župnik in mornariški višji kurat sta imela po eno 33 mm široko progo, kakor je veljalo za oznako štabnih častnikov, in eno 9 mm široko progo, čin mornariškega superiorja pa so razodevale ena 33 mm široka in dve 9 mm široki progi. Kdor se je takrat znašel v VI. rangu, je na rokavu imel eno 33 mm široko in tri 9 mm široke proge, tisti v V. rangu pa je na rokavu nosil 6 cm široko progo, kakor je bilo predpisano za generale, in še eno 9 mm široko progo. V ta rang je takrat sodil le apostolski vojaški vikar.<sup>209</sup> Redovnikom, ki so službovali kot vojaški duhovniki, je bilo dovoljeno še dalje nositi njihovo lastno redovno obleko. Ostala pa je tudi zanje predpisana častniška kapa, a to je lahko povzročalo neprijetnosti, saj se ni prav posebno ujemala z redovnim habitom.<sup>210</sup>

V naslednjih letih so se deloma spremenila pravila in sama ureditev vojaške duhovščine ob mobilizaciji. O teh spremembah je poročal tudi časopis *Slovenec* in 18. marca 1909 tako zapisal: »V smislu predlogov apostolskega vojaškega vikarjata se je uredilo razdelitev vojaške duhovščine za slučaj vojne takole: Infanterijski polki in polki tirolskih cesarskih lovcev, pri katerih je nad polovico moštva iste vere, dobe po enega vojaškega duhovnika te veroizpovedi. Divizijska poveljstva dobe katoliškega divizijskega župnika za vodstvo katoliškega dušnega pastirstva. Ako je pri diviziji mnogo spoznavavcev drugih ver, pridele divizijskemu štabnemu stanu vojaške duhovnike dotične vere. Podobno je pri gorskih formacijah. Divizijske župnike vzamejo iz aktivne službe, ostale vojaške duhovnike – tudi izmed

207 LŠL 1906, VII, str. 94–96.

208 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 69–70; S. Vrišer, *Uniforme vojaških duhovnikov*, v: *Vojnogodovinski zbornik*, 2001, 6, str. 51.

209 P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 47–48.

210 V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 12.

*neaktivnih. Razvrstitev vojaških duhovnikov pri drugih višjih poveljstvih, vojnih zborih in zavodih je neizpremenjena. Višjo potrebščino pokrijejo tudi z duhovniki nadomestne rezerve, ki bodo v slučaju mobilizacije imenovani vojaškimi kurati za dobo vojne. Plačo dobijo isto kakor vojaški kurati iz rezerve.*«<sup>211</sup>

V miru so v začetku 20. stoletja vojaški duhovniki za bogoslužje uporabljali 13 vojaških cerkva, ki so bile po večini v večjih garnizijskih mestih monarhije (npr. na Dunaju, v Trnavi, v Dunajskem Novem mestu, v Budimpešti), in 84 vojaških kapel, katere so med drugim uporabljali v vojaških ustanovah in garnizijskih bolnišnicah.<sup>212</sup> Poleg tega so imeli deponiranih še 222 vojaških kapel in posebej še 75 garnitur. Vse te uskladiščene vojaške kapele so ob mobilizaciji razdelili med vpoklicane vojaške duhovnike in vsak je kapelo potem tudi vzel s seboj na bojišče oziroma tja, kamor so ga poslali. Kapela katoliškega vojaškega duhovnika je, kakor piše Claudia Ham, imela več kakor 65 posameznih delov.<sup>213</sup> Med opremo so tako med drugim sodili liturgične posode, ciborij, monštranca, liturgična oblačila, *vellum*, mašne knjige, katekizem, matične knjige, niso pa manjkali niti službeni predpisi o vodenju matičnih knjig, pa tudi ne predpisi za vojaško duhovščino. Kapelam, ki so bile namenjene vojaškim kuratom za uporabo v stabilnih rezervnih vojaških bolnišnicah, so dodali še nekaj stvari, med drugim še po dva roketa oziroma koroka,<sup>214</sup> biret, črno štolo, dvojno štolo (na eni strani je bila črne, na drugi modre barve), še en rimski obrednik, pa tudi aspergil (kropilček) s posodico.<sup>215</sup>

Časopis *Slovenec* je 4. novembra 1909 (3) pisal, da naj bi vojaška uprava določila še, »da dobe vojaški duhovniki pri gorskih četah konje«.<sup>216</sup> Te naj bi sicer vpeljali tudi za vojaške duhovnike pri pehoti.

#### 4.6 Nova valuta, nove ureditve (plače, štolnine in pokojnine)

Kar samo se postavlja vprašanje, kako je bilo v začetku 20. stoletja poskrbljeno za plače vojaških duhovnikov. Prav ob prelomu stoletja je bilo namreč uveljavljeno novo plačilno sredstvo – krona,<sup>217</sup> to pa je pustilo svoj pečat pri

211 S, 18. 3. 1909.

212 E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 258; 280.

213 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 55.

214 Roket, korok oziroma koretelj je kratko belo liturgično oblačilo katoliških duhovnikov, ki ga je treba obleči čez talar.

215 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 259–261.

216 S, 4. 11. 1909, str. 3.

217 V habsburški monarhiji so se več let trudili, da bi na področju financ uvedli nekatere reforme. Med te je sodila tudi reforma valute. V času, ko je parlamentarni sistem zaradi obstrukcij deloval le občasno, so vlade vse bolj uporabljale 14. člen ustave. Tako so z izdajo cesarskih odredb urejale področja, za katera je bil drugače odgovoren parlament. Po tej poti je bila 21. septembra 1899 uzakonjena tudi nova zlata valuta, katere računsko enota je bila krona. Sama krona se je delila na 100 hellerjev oziroma vinarjev. Za novo valuto so se resda odločili že leta 1892 in v letu pozneje je v obtok prišel tudi prvi kronski drobiž, vendar je bila krona takrat le plačilno sredstvo in ne državna valuta. Z letom 1900 se je to temeljito spremenilo. Takrat je veljalo razmerje, da je ena krona vredna pol starega goldinarja (torej razmerje: 2 kroni za 1 goldinar). Čeprav so bili vsi računi takrat že v kronah, so ljudje še precej časa računali po starem, torej v goldinarjih in krajcarjih. Podrobneje o tem: A.



ureditvi plačnega sistema v državi in s tem tudi pri vojaški duhovščini. S to reformo so se plače spreminjale in uravnavale po novi valuti. Temu se niso izognili niti v vojski. Plača je bila resda še dalje urejena po ustreznih razredih. Učiteljski tovariš je tako dne 10. marca 1900 o tej regulaciji častniških plač poročal: »Dne 24. m. m. je bila izdana okrožnica, po kateri se izboljšajo častniške plače. Iz te okrožnice povzamemo nekaj podatkov o bodočih plačah častniških. Dobivali bodo: feldmaršal 24.000 K, feldcajgmajster (general konjice) 16.000 K, feldmaršallajtnant 14.016 K, generalni major 11.400 K, polkovnik 7200 K, podpolkovnik 6000 in 5400 K, major 4008 K, stotnik (ritmojster) prvega razreda 3000 K, drugega razreda 2400 K, poročnik 1680 K, vojaški župnik 4008 K, vojaški kaplan prvega razreda 3000 K, drugega razreda 2400 K. Okrožnica je veljavna s 1. prosincem 1900.«<sup>218</sup> Tu pa niso upoštevani še različni dodatki (npr. dodatki na službena leta, osebni dodatki itd.), do katerih so bili upravičeni tudi vojaški duhovniki.<sup>219</sup>

Zanimivo je, da so v maju tega leta poslanci na delegacijski seji razpravljali prav o položaju mornariških duhovnikov avstrijske vojne mornarice. Časopis *Slovenec* je tako 9. junija 1900 povzel govor poslanca Ivana Vencajza, ki je na tej seji povedal, da na avstrijskih vojnih ladjah, kadar odhajajo na daljša potovanja, ni najti mornariških duhovnikov in tako mornarjem ni zagotovljena duhovna oskrba. Edini primer, ko je kurat bil na vojni ladji, je bilo na potovanju nadvojvoda Franca Ferdinanda na Japonsko. Zato se je poslanec upravičeno spraševal: »Nastane vprašanje: zakaj se ne da avstroogerskemu mornarju priložnost, da bi izvrševal verske dolžnosti? – in pa, ali ne odtuja življenje brez duhovniške pomoči mornarje veri? – in ali ni to škodljivo pri vzgoji našega tako izvrstnega mornarstva?« Ob tem je poslanec povprašal še o plačah mornariških vojaških kaplanov, ki so takrat sodili v IX. rang in so prejeli od 1200 do 1500 goldinarjev na leto (v časopisju so takrat pogostokrat še vedno navajali goldinarje!). Po njegovem mnenju so bili ti duhovniki namreč na slabšem od drugih vojaških duhovnikov, saj naj mornariški vojaški kaplani ne bi imeli nobenih možnosti za napredovanje v višji razred. V svojem govoru je opozoril še na neskladja v višini plač v istem rangi. V IX. rang sta bila tako skupaj z mornariškim vojaškim duhovnikom uvrščena tudi strojevodja in zdravnik, ki pa sta prejela letne plače v višini od 1500 do 2000, tudi do 2200 goldinarjev. Kakor je še dodal, ta razlika najobčutneje prizadene tiste, ki imajo nižjo plačo. Prav tako je v govoru izpostavil njihovo poučevanje na mornariških šolah; posebej pa omenil, da neki vojaški kaplan na reški mornariški akademiji poučuje hrvaščino. Za ves trud dobi le manjši dodatek, pa čeprav opravlja delo, ki bi ga drugače moral učitelj. Ob koncu svojega govora je poslanec predlagal, naj mornariškemu kaplanu zvi-

---

Pančur, *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*, Celje, 2001, str. 262–271.

218 UT, 10. 3. 1900, str. 79.

219 Prim. E. Bielik, *Handbuch für die k. u. k. Katholische Militärgeistlichkeit*, str. 389–390.

šajo plačo, in to »za štiri kaplane II. vrste po 300 gld., skupaj 1200 gld., in za štiri kaplane I. vrste po 504 gld., skupaj 2016 gld., tedaj na leto skupaj 3216 gld., in ker ti gospodje delujejo za štiri učitelje, bi imela uprava vendar še lep dobiček«. <sup>220</sup> Predlog potem najverjetneje ni bil sprejet, saj ob novih, manjših uravnavačih častniških plač ni opaziti nobenih odstopanj ali posebnih razredov za mornariške vojaške duhovnike.

Seveda nas pri omenjanju plač znova zanimajo plače svetne duhovščine v slovenskih deželah, pa tudi plače v drugih poklicih. *Učiteljski tovariš* je v začetku leta 1903 poročal: »*Dandanes ima župnik 700 K plače – in nič stranskih dohodkov – kako bi se mu prileglo, če bi bil v VIII. plačilnem razredu!*« <sup>221</sup> V letu 1905 so v razpisu za okrožnega zdravnika v Šentvidu pri Ljubljani navedli njegovo letno plačo v višini 1200 K, ob tem pa so obljubljali še *aktivitetno doklado* v višini 200 kron. <sup>222</sup> Kakor je mogoče opaziti, sta obe omenjeni plači precej nižji od tistih, ki so jih, denimo, prejemale mornariški vojaški duhovniki, oziroma na splošno od preostalih častniških plač. Vendar je treba poudariti tudi to, na kar je opozarjal poslanec Ivan Vencajz, da so bili namreč vojaški duhovniki takrat vendarle slabše plačani kakor pa drugi častniki v istem plačnem razredu. <sup>223</sup> Toda takrat so tudi častniške plače v resnici že zaostajale za plačami državnih uradnikov. Istvan Deák je ob tem poudaril: treba je upoštevati tudi dejstvo, da so imeli višji državni uradniki univerzitetno izobrazbo. To je bilo pri častnikih prej redkost kakor pravilo. Kljub temu pa je tudi on ugotovil, da je država svoje uradnike plačevala bolje kakor svoje častnike. <sup>224</sup> Častniške plače so se potem spremenile v letu 1908. <sup>225</sup> Ob dogovorih o novih plačah pa je *Slovenski narod* med drugim zapisal, da sprememb prav dosti ne bodo občutili nižji častniki, zato pa se bo toliko bolj poznalo višjim častnikom in generalom, najslabše se bo seveda pisalo vojaku. <sup>226</sup>

#### 4.6.1 Štolnine

Vojaški duhovniki so imeli določeno tudi posebno štolnino oziroma cerkvene pristojbine za različne obrede. Te pristojbine so morali poravnati le častniki in generali; moštvo in tisti vojaški uslužbenci, ki niso bili uvrščeni v plačne razrede (niso torej sodili od XI. ranga navzgor), so bili tega oproščeni. V priročniku vojaške duhovščine med drugim piše, da je bilo v letu 1905, denimo,

220 S, 9. 6. 1900.

221 UT, 1. 1. 1903, str. 4.

222 S, 28. 1. 1905.

223 S, 9. 6. 1900.

224 Prim. I. Deák, *Beyond Nationalism*, str. 121–122.

225 W. Wagner, *Gebühren und Versorgung, v: Die Habsburgermonarchie: 1848–1918*. Bd. 5, *Die bewaffnete Macht*, Wien, 1987, str. 596.

226 SN, 27. 5. 1908.

za stotnikov pogreb (IX. rang) treba plačati 20 kron štolnine. Prav tako je to veljalo ob smrti častnikove soproge. Za pogrebe otrok častnikov in generalov je bila določena drugačna štolnina; stotnik je tedaj plačal 8 kron. Ta štolnina je bila posebej predpisana tudi za poroke, in to takole: za osebe, ki so sodile v VIII. plačni razred ali višje, je bila štolnina 20 K, za osebe v IX. razredu 12 kron, za tiste, ki so prišli v X. in XI. razred, pa 8 kron. Štolnino so častniki in generali poravnali pri tistem vojaškem duhovniku, pod čigar jurisdikcijo so bili. Edina izjema, ki je bila mogoča, je bilo to, da je ob njegovi morebitni odsotnosti na primer umrlega častnika pokopal drug vojaški duhovnik. Tedaj je bilo predpisano, da se štolnina razdeli med vojaškega duhovnika, ki je pogreb opravil, in tistega, pod čigar jurisdikcijo je pokojni sodil.<sup>227</sup>

#### 4.6.2 Pokojnine

V začetku 20. stoletja je bila ob vseh novih uredbah opravljena tudi revizija vojaških pokojnin. Častniki in generali so se po letu 1900 tako še vedno lahko upokojevali po štiridesetih letih aktivnega službovanja ali ob dopolnjenem šestdesetem letu starosti in potem prejeli polno pokojnino. Pri tem velja omeniti, da se je vojno leto štelo dvojno, let, preživelih v vojaških šolah, pa častnikom še vedno niso priznavali za delovno dobo. Prav tako so častniki ob upokojitvi prejeli *ad honorem* višji čin, kakor pa so ga imeli med aktivno službo. Toda to je bil v resnici le naslovni (titularni) čin, ki ni vplival na samo višino pokojnine. Kakor je ugotovil Istvan Deák, so izboljšana ozaveščenost o skrbi za zdravje, boljše zdravstvene storitve in boljše bivalne razmere vplivale na to, da so častniki lahko dosegali polno pokojnino. Seveda pa ni bilo malo takšnih častnikov, ki niso izpolnjevali teh pogojev in so se predčasno upokojili ter zato prejeli ustrezno manjšo pokojnino. To je bilo mogoče tudi zaradi bolj populističnih zdravstvenih komisij, ki so priznavale takšne ali drugačne zdravstvene »hibe« in s tem dajale zeleno luč za invalidsko, predčasno upokojitev.<sup>228</sup> Vsi ti predpisi, ki so veljali za častnike in generaliteto, so veljali tudi za vojaško duhovščino. Vendar so imeli duhovniki še dodatno ugodnost: poleg let službovanja v vojski so lahko uveljavljali tudi prejšnje delovanje v pastoralni, ko torej še niso bili vojaški duhovniki. Posebne ugodnosti so bili deležni duhovniki profesorji na vojaških šolah. Njim so šolsko leto obračunali beneficirano: šteli so ga kot 16 mesecev delovne dobe. Seveda pa je zakon tudi njim dopuščal predčasno upokojevanje. Tudi vojaški duhovnik je lahko po odsluženih desetih letih ali pa celo prej zaprosil za predčasno trajno upokojitev. To je bilo mogoče le, če je postal nesposoben za nadaljnje službovanje. Nesposoben pa je postal, če je bil ranjen

227 E. Bielik, *Handbuch für die k. u. k. Katholische Militärgeistlichkeit*, str. 342–343.

228 I. Deák, *Beyond Nationalism*, str. 151–152.

na bojišču, če je oslepel na eno ali obe očesi, če se mu je omračil um ali pa če je imel epilepsijo. Med drugim so šteli tudi zunanje vzroke, ki so – brez duhovni-kove osebne krivde – povzročili njegovo nadaljnjo nezmožnost za službovanje. O nesposobnosti je odločala vojaška superarbitrarna<sup>229</sup> komisija. Poznali so tudi začasno upokojitev. Bila je mogoča tudi pred izpolnjenimi desetimi leti službovanja v vojski, a pokojnina je bila nizka in tudi za pridobitev te pokojnine so prosilci morali izpolnjevati nekatere pogoje.<sup>230</sup>

Na kratko še beseda o višini pokojnin po novi ureditvi. Najnižja letna vojaška pokojnina je, po zapisu v priročniku vojaške duhovščine iz leta 1905, znašala 600 kron. Sama letna pokojnina je drugače po desetih letih službovanja dosegala tretjino letnega dohodka, pozneje pa je postajala višja za vsako dodatno leto delovne dobe, za izpolnjenih 40 let delovne dobe, ko je častnik ali vojaški duhovnik dosegel polno pokojnino, pa je bila izenačena z višino njegove letne plače, ki jo je dobival za aktivno delo. Seveda je bila tudi ta pokojnina odvisna od plačnega razreda oziroma čina, ki ga je imel vojaški duhovnik med svojim aktivnim delovanjem.<sup>231</sup>

**Tabela 5: Višina častniških pokojnin ob začetku 20. stoletja glede na čin in glede na leta aktivne vojaške službe**

| Leta službe | Rang/letna plača (v kronah) |           |             |            |            |           |            |             |
|-------------|-----------------------------|-----------|-------------|------------|------------|-----------|------------|-------------|
|             | IX./ 2400                   | IX./ 3000 | VIII./ 4008 | VII./ 5400 | VII./ 6000 | VI./ 7200 | V./ 11.400 | IV./ 14.016 |
| 10          | 800                         | 1000      | 1336        | 1800       | 2000       | 2400      | 3800       | 4672        |
| 15          | 900                         | 1125      | 1503        | 2025       | 2250       | 2700      | 4275       | 5256        |
| 20          | 1200                        | 1500      | 2004        | 2700       | 3000       | 3600      | 5700       | 7008        |
| 25          | 1500                        | 1875      | 2505        | 3375       | 3750       | 4500      | 7125       | 8760        |
| 30          | 1800                        | 2250      | 3006        | 4050       | 4500       | 5400      | 8550       | 10.512      |
| 40          | 2400                        | 3000      | 4008        | 5400       | 6000       | 7200      | 11.400     | 14.016      |

(Vir: E. Bielick, *Handbuch für die k. u. k. Katholische Militärgeistlichkeit*, str. 309.)

Kakor je bilo že omenjeno, so vojaški kaplani 1. in 2. razreda sodili v IX. rang in bili primerljivi s činom stotnika kopenske vojske. Po desetih letih službovanja je tako kaplan 2. razreda, kakor je razvidno iz tabele, prejel letno pokojnino v višini 800 kron, vojaški kaplan 1. razreda pa 1000 kron. Vojaški župnik/superior je bil po činu izenačen z majorjem kopenskih enot (VIII. rang) in je po desetih letih služenja prejemal 1336 kron pokojnine. Konzistorialni direktor je bil po činu izenačen s polkovnikom (VI. rang) in je ob upokojitvi po desetih letih prejemal 2400 kron pokojnine. Tudi pri pokojninah pa so v naslednjih letih

229 Superarbitracija – višji pregled (nadpregled): s tem je po končanem zdravljenju višja zdravniška komisija (superarbitraža) ugotavljala sposobnost vojakov in častnikov za aktivno vojaško službo.

230 Prim. E. Bielick, *Handbuch für die k. u. k. Katholische Militärgeistlichkeit*, str. 307–310.

231 Prav tam, str. 308.

nastopile nekatere spremembe. Kakor piše Rok Stergar, so bile polne častniške pokojnine nižje od pokojnin primerljivih državnih uradnikov, a so kljub temu upokojencem zagotavljale dostojno preživetje.<sup>232</sup>

#### 4.7 Vojaški duhovniki in odlikovanja

Že nekajkrat je bilo omenjeno, da so za požrtvovalnost in vzorno delovanje, zlasti še v vojnem času, odlikovali tudi vojaške duhovnike. Vojaški duhovniki so bili namreč za požrtvovalno službo na bojišču lahko odlikovani s posebnim odlikovanjem za duhovnike – z zlatim ali srebrnim duhovniškim križcem za zasluge (*Piis meritis*). Sprva so vojaške duhovnike odlikovali s spominskimi oziroma zaslužnimi častnimi medaljami, potem pa z medaljami za hrabrost. To se vojaškemu vikarju, škofu Sigismundu Antonu von Hohenwartu, nikakor ni zdelo primerno. Zato je Franc I. za tiste vojne kurate, ki so kljub nevarnostim na bojišču nadvse vzorno opravljali svojo duhovniško službo, uvedel novo odlikovanje: zlati in srebrni duhovniški križec za zasluge na rdeče-belem traku (*Piis meritis*).<sup>233</sup>

V avstrijski literaturi je pogosto omenjena prav hrabrost vojaških kaplanov v teku zgodovine. Med posebej omenjenimi jih je nekaj že iz 15. stoletja. V Lipuschevi knjigi med prvimi navedenimi duhovniki najdemo frančiškana, sv. Janeza Kapistrana (1386–1456), in zdaj tudi že blaženega kapucinskega patra Marka iz Aviana (1631–1699).<sup>234</sup> Znano je, da sta bila vsak v svojem času kot duhovnika priča bojem med krščanskimi silami in Turki. Tudi drugače so krščanske čete v bojih proti Turkom spremljali vojaški duhovniki. Nekateri med njimi so na bojiščih tudi padli. Tako so se cesarske čete v drugi Karlovi vojni 21. julija leta 1739 v bitki pri Grocki v Srbiji spopadle s številnejšo turško armado. V bitki so padli štirje vojaški duhovniki. Vojaškega superiorja p. Ignaza Ceschija in vojaške kaplane Johanna Glebierja, Johanna Piringerja in Gottfrieda Lienda so Turki umorili na bojišču, ko so umirajočim cesarskim vojakom delili poslednje zakramente.<sup>235</sup> Umirali pa so duhovniki tudi na drugih bojiščih. Dne 15. avgusta 1702 je v bitki pri Luzzari med opravljanjem dušnopastirske službe v toči krogel padel vojaški kaplan Georg Klein, 3. maja leta 1809 pa je bil v spopadu pri Bassanu zadet vojaški kaplan 50. pehotnega polka, Mate (Matthias) Simonović. Spet drugi vojaški duhovniki so se posebej izkazali s svojo hrabrostjo in bili za to posebej pohvaljeni. Tako se je ob napredovanju cesarske vojske proti Beogradu 11. septembra 1789 posebej izkazal polkovni kaplan Georg Brocsko. S svojim konjem je prebredel

232 Prim. R. Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon*, str. 21.

233 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 37.

234 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 14–21.

235 V. Lipusch *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 38; E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militärseelsorge*, str. 81; 309.

Savo in podmaršalu, princu Waldecku, prinesel novice o sovražniku, ki so potem omogočile prečkanje reke predhodnici vojske.<sup>236</sup>

Hrabrih vojaških duhovnikov cesarske vojske bi lahko našteali še več, pri tem pa je zanimivo, da je za pravi zgled hrabrega in požrtvovalnega vojaškega duhovnika pozneje veljal kapucinski pater Joachim Haspinger (1776–1858), ki se je posebej izkazal med tirolskim uporom pod vodstvom Andreja Hoferja. Njegovo ime in njegova hrabrost sta posebej zaslovela in o njem so še desetletja poročali časopisi ter ga postavljali za zgled.<sup>237</sup> Toda takšnih pogumnih *Haspingerjev* v duhovniških vrstah cesarske vojske ni manjkalo niti pozneje; med njimi pa jih je bilo kar nekaj, ki so bili iz slovenskih dežel. Slovenski častnik Fridolin Kaučič<sup>238</sup> je med hrabre Slovence častno uvrstil tudi duhovnika Frančiška Lavrenčiča, doma od Sv. Vida pri Ptujju. V času Radetzkyjevih pohodov v letih 1848–1849 je služboval kot polkovni kaplan pri mariborskem 47. pehotnem polku in se s svojo hrabrostjo posebno izkazal, saj si ni pomišljal duhovniške službe in poslednjih zakramentov podeljevati na bojnem polju in kjerkoli je bilo to potrebno. Ob tem je poskušal pomagati tudi zdravnikom na obvezovališčih pri zagotavljanju prve pomoči. Zlasti pa je zaslovel, ko je v bojih, ki so divjali 14. maja 1848 pri Castretu, sam osebno zaplenil nasprotnikovo zastavo. Maja 1849 pa je storil še neko drugo plemenito dejanje. Kakor je zapisal Kaučič, so ob osvojitvi Livorna cesarske čete plenile po mestu, Lavrenčič pa je posredoval in takrat rešil življenje tamkajšnjemu škofu Girolanu Gaviju. V zahvalo je postal častni župnik njegove škofije. Za vsa opisana dejanja je bil 24. julija 1850 odlikovan z zlatim križcem za duhovniške zasluge. Odlikovanje mu je na prsi pripel sam maršal Radetzky. Ob tem naj bi kaplanu dejal: »*Vi niste zahtevali boljšega!*«<sup>239</sup> Nekoliko krajše zapise o Lavrenčičevi hrabrosti najdemo tudi v avstrijski literaturi.<sup>240</sup>

Podobno kakor Lavrenčič se je leta 1859 v bitki pri Solferinu izkazal tudi vojaški kaplan 17. pehotnega polka Nikolaj Žic (Zitz). V Capudrovi knjigi lahko o tem preberemo, kako hrabro je opravljal duhovniško službo pri ranjencih na obvezovališču, pa tudi, da je med bojem hodil na bojno polje in umirajočim prinašal duhovno tolažbo.<sup>241</sup> Za svoje požrtvovalno delovanje je prejel zlat križec za duhovniške zasluge (*Piis meritis*).<sup>242</sup> Žic je še posebej zaslovel leta 1866,

236 E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 81.

237 Prim. ZD, 1. 11. 1863, str. 244–245.

238 Fridolin Ludwig Kaučič; r. 17. 4. 1860, Sevnica; † 1. 8. 1922, Maribor. V: NŠAM, RMK Sevnica 1856–1870, str. 70. Glej tudi: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi268274/> (pridobljeno 3. 5. 2013). Njegov priimek so v časopisju zapisovali različno, tudi Kavčič. Rojstni podatki v omenjeni slovenski biografiji so napačno navedeni. Po tem slovenskem častniku, piscu vojaških biografij in izumitelju na vojaškem področju je poimenovana tudi medalja, ki jo Slovenska vojska podeljuje za znanstvenoraziskovalne dosežke.

239 F. Kavčič, *Zlatomašnik Frančišek Lavrenčič*, v: KMD 1898, str. 31–34.

240 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 200.

241 Prim. K. Capuder, *Zgodovina c. in kr. Pešpalka št. 17*, str. 151.

242 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 332.

ko so se na italijanskem polotoku ponovno vneli spopadi. Kot polkovni kaplan 17. pehotnega polka je bil 27. junija 1866 na bojišču, kjer sta se dva bataljona pod poveljstvom polkovnika Aleksandra grofa Attemsa znašla na višinah pri kraju Brolino. Polkovnik je s svojimi možmi želel poseči v boj proti kraju Oliosi. Bataljona sta se razvrstila za napad in vojaštvo je tik pred bojem pokleknilo k molitvi in k prejemu odveze: »*Duhovnik razprostre in dvigne roke ter moli odvezo in blagoslov vojski. Svete molitve spremlja bojna godba topov z višin nad Oliosi. Naenkrat se zasliši šum v zraku. Grozno treskne in ne daleč od mirno stoječega duhovnika se razleti granata. Vse ostrmi, toda nihče ni ranjen. Ravnokar sprejeti blagoslov je varoval vojake in duhovnika. Bog je z vojaki. Vojaki vstanejo. Povelja zadone, in kakor na vežbališču korakata bataljona v kolonah proti zahodu navzdol v dolino Tione.*« Tako je polkovnega kaplana in njegov blagoslov vojakov pred bitko opisal Capuder.<sup>243</sup> Za izkazano hrabrost je bil odlikovan z viteškim križcem reda Franca Jožefa.<sup>244</sup>

Zanimivo je, da so duhovniki iz naših dežel sodelovali tudi v ponesrečeni Maksimiljanovi ekspediciji v Mehiki. Kot vojaški kaplan je tam deloval frančiškanski pater Konrad Logonder, doma iz Virloga v župniji Stara Loka.<sup>245</sup> V oktobru 1866 je bil odlikovan z *redom gvadalupskim*, kakor so zapisali v *Zgodnji danici*.<sup>246</sup> Vendar pa, če gre verjeti spominom prostovoljca, stotnika Franca Kastelica, se pater Logonder ni prav preveč proslavil s svojo vestnostjo in zglednim življenjem, saj naj bi bil precej vdan alkoholu. Kastelic je o njem med drugim zapisal: »*V prostem času je prišel v mojo štacijo, da bi opravil med avstrijskomehikanskimi vojaki velikonočno spoved. Spremljal ga je polkovni zdravnik. Ta je natančno preiskal vse vojake in porabil za to trikrat več časa kot pobožni kaplan Logonder za spovedovanje.*«<sup>247</sup> Pater Logonder se je po koncu te mehiške ekspedicije vrnil v Avstrijo, kjer naj bi si izprosil imenovanje za vojaškega kaplana pri 12. ulanskem polku, a je tam služboval le malo časa.<sup>248</sup> Dejansko v Vojnem arhivu za patra Logondra ni bilo mogoče najti personalne mape, vendar pa ga omenja Bjelik v seznamu odlikovanih duhovnikov.<sup>249</sup>

Z nesrečnim mehiškim cesarjem, nadvojvodo Maksimiljanom, je bil povezan tudi takratni mornariški kaplan Jurij Račič.<sup>250</sup> Z nadvojvodo sta se spoznala, ko je ta postal vrhovni poveljnik cesarske vojne mornarice. Očitno se je

243 K. Capuder, *Zgodovina c. in kr. Pešpolka št. 17*, str. 162. – Opisani prizor se je po naročilu takratnega polkovnika grofa Attemsa tudi naslikal in danes to sliko lahko vidimo v Vojnem muzeju na Dunaju.

244 E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 332.

245 Boštjan (Konrad) Logonder, r. 19. 1. 1827, Stara Loka; m. ?; † 30. 11. 1871. V: CFr 1905, str. 251.

246 ZD, 10. 1. 1867, str. 14.

247 F. Kastelic, *Meksikajnska ekspedicija*, Murska Sobota, 2004, str. 81.

248 Prav tam, str. 82.

249 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 320.

250 Jurij (Georg) Račič, r. 10. 10. 1820, Sv. Helena - Dolsko; m. 24. 9. 1848; † 30. 10. 1891. Pulj. V: ÖSTA/KA, Quali-Marine, Nr. 4513, Racic Georg; NSAL, ZA Sv. Helena - Dolsko, RMK 1808–1849, str. 65; MMK 1846–1893, str. 127.

mladi Račić dobro znašel v visokih krogih in Maksimiljan ga je v začetku leta 1859 imenoval za svojega dvornega kaplana; postal pa je tudi infulirani<sup>251</sup> opat v Lacromi.<sup>252</sup> Ni pa povsem zanesljivo, ali je Račić z njim zares odšel tudi v Mehiko. Iz časopisnihotic je to resda mogoče razbrati, doslej pregledani dokumenti pa o tem molče. Časopis *Slovenec* je 9. novembra 1891 zapisal: »*Za zasluge, katere si je tudi v času mehikanske vojske nabral, dobil je najvišje priznanje ter bil odlikovan s križcem za zasluge v vojski in postal veliki častnik ces. mehikanskega Gvadelpup-reda.*«<sup>253</sup> Zanesljivo je, da je Račić prejel to visoko odlikovanje od mehiškega cesarja. Ni znano, na kakšnem temelju mu je bilo to odlikovanje dejansko podeljeno. Zato pa z vso zanesljivostjo lahko potrdimo, da je Račić postal mornariški superior oziroma župnik, ki je skrbel za vojaško duhovščino cesarske vojne mornarice. To službo je opravljal dobrih sedemindvajset let.<sup>254</sup>

Prav v mornarici so odlikovali še nekatere druge duhovnike iz slovenskih dežel. Tako je časopis *Slovenec* 21. decembra 1893 ob vrnitvi ladje »SMS Elisabeth« s prestolonaslednikovega potovanja poročal, da je bil mornariški kaplan Ivan Kuralt<sup>255</sup> za vzorno službovanje na tej ladji odlikovan z redom Franca Jožefa.<sup>256</sup> Ob tem velja omeniti še, da so vojaški duhovniki sodelovali tudi v skupni akciji evropskih sil v mirovni misiji na Kreti leta 1897. Poveljnik združene avstro-ogrske mornariške eskadre v tej mednarodni misiji je postal kontraadmiral Johann von Hinke (1837–1904), ki je svojo admiralsko zastavo razobesil na krovu »SMS Maria Theresia«. Prav na njej je od 22. maja do 8. septembra 1897 kot mornariški kaplan deloval tudi Anton Pipan,<sup>257</sup> ki je bil zadolžen za duhovno oskrbo vseh avstro-ogrskih vojakov na Kreti.<sup>258</sup> Najverjetneje so imele svoje vojaške duhovnike tudi druge evropske sile, udeležene v tem prvem mednarodnem posredovanju. Kljub temu bi najbrž lahko upravičeno rekli, da je bil mornariški kaplan Anton Pipan med prvimi vojaškimi duhovniki na svetu, udeleženi v mednarodnih misijah.

Odlikovanja so seveda prejeli tudi drugi duhovniki, ki so se izkazali s svojo požrtvovalnostjo in vestnim delom, nekatera odlikovanja pa so duhovnikom podeljevali ob različnih jubilejih ali upokojitvah. Pri tem je treba izpostaviti, da so poleg duhovniških zaslužnih križcev (*Piis meritis*) dobivali tudi druga

251 Infuliran – pravica nositi mitro

252 Prim. SPj, 15. 3. 1859, 192; S, 9. 11. 1891.

253 S, 9. 11. 1891.

254 Prim. ÖSTA/KA, Quali-Marine, Nr. 4513, Racic Georg.

255 Janez (Ivan) Kuralt, r. 11. 11. 1853, Stara Loka; m. 27. 7. 1877; † 3. 9. 1918, Ljubljana. V: ÖSTA/KA, Quali-Marine, Nr. 2901, Kuralt Johann; S, 4. 9. 1918, str. 3.

256 S, 21. 12. 1883.

257 Anton Pipan, r. 10. 7. 1862, Škrbina; m. 23. 7. 1885; † 20. 5. 1923, Škrbina. V: ÖSTA/KA, Quali-Marine, Nr. 4224, Pipan Anton; E, 22. 5. 1923.

258 Prim. K. Lužar, *Zgodovina celjskega c. in kr. pešpolka št. 87: (1883–1919)*, Ljubljana, 2010, str. 33–36; I. Pangerl, *Die Kreta-Mission der k. u. k. Kriegsmarine*, Wien, 2008, str. 71.



cesarska odlikovanja. V Lipuschevi knjigi najdemo podatek o številu odlikovanj, podeljenih vojaškim duhovnikom v obdobju 1773–1901. Po tem seznamu so prejeli tele medalje: 2 viteška križca Leopoldovega reda, 4 rede železne krone, 1 veliki križec reda Franca Jožefa, 47 viteških križcev reda Franca Jožefa, 28 najvišjih pohval in priznanj, 64 zlatih duhovniških zaslužnih križcev, 57 srebrnih duhovniških zaslužnih križcev, 23 zlatih zaslužnih križcev s krono, 8 zlatih zaslužnih križcev brez krone, 25 zlatih medalj za hrabrost oziroma častnih medalj, deloma na zlati verižici in s portretom cesarja, in 1 srebrno medaljo za hrabrost.<sup>259</sup> Iz Bjelikovega seznama odlikovanih vojaških kaplanov lahko razberemo, da je bilo med njimi vsaj sedemnajst duhovnikov iz slovenskih dežel.<sup>260</sup> Sklepati pa smemo, da je bilo to število na predvečer prve svetovne vojne še nekoliko višje.

#### 4.8 »Temna plat« medalje

Sodeč po vseh teh različnih odlikovanjih, ki so jih vojaški kurati prejeli, bi na prvi pogled lahko menili, da so bili med njimi le odlični, sposobni duhovniki brez napak. Do podobne slike bi najbrž prišli ob prebiranju ocen, ki so jih o njihovem značaju in vestnosti zabeležili nadrejeni v personalne dokumente. Mornariškemu kaplanu Francu Hrovatu<sup>261</sup> so v personalno mapo med drugim zapisali, da je bil »človek izvrstnih sposobnosti in talentov, brezhibnega značaja, dobrega zdravja, vnet pri izpolnjevanju svojih duhovniških dolžnosti, voljan in sočuten v stikih z ranjenci in bolniki, prav tako pa tudi dober do otrok«.<sup>262</sup>

Podobnih zapisov ni bilo malo, toda resničnost je bila seveda večkrat precej drugačna. Nema lokrat se je namreč zgodilo, da krajevni škofje niso imeli srečne roke pri prezentaciji duhovnikov za vojaško službo, saj se nekateri od njih v novem okolju niso znašli. Že spominski zapisi o patru Logondru pa nam dajejo vedeti, da je ob tem treba upoštevati tudi osebni značaj vojaških kuratov. Da ta ni bil vselej neoporečen in v skladu z idealno podobo, ni nobena skrivnost. Zanimivo je, da se presenetljivo negativna mnenja najdejo tudi v vojaških personalnih aktih. Tako pri vojaškemu duhovniku Jakobu Marzidovšku<sup>263</sup> lahko med drugim preberemo negativno oceno (*nicht geeignet*) za morebitno napredovanje.<sup>264</sup> Zapis seveda zbudi pozornost in zastavi vprašanje, zakaj. Delni odgovor je bilo mogoče dobiti iz pisma, ki so ga Marzidovšku z Apostolskega vojaškega vikariata na Dunaju poslali 12. decembra leta 1908. V pismu beremo: »Pri svojem delu ste bili vedno nezanesljivi in nemarni in ste vse svoje dolžnosti opravljali brez ljubezni in dostojanstva, na vseh mestih ste opazno kazali le mlač-

259 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 35.

260 Prim. E. Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, str. 310–332.

261 Franc Hrovat, r. 8. 4. 1838, Šentjernej; m. 21. 9. 1861; † ? V: *Prospectus 1881*, str. 76.

262 ÖSTA/KA, Conduite-Liste, karton 866, CL 1879, Hrovat Franz.

263 Jakob Marzidovšek, r. 8. 7. 1858, Zagaj na Ponikvi; m. 20. 7. 1883; † 31. 12. 1946, Šentjur pri Celju. V: *Letopis 2000*, str. 784.

264 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 1940, Marzidovšek Jakob.

nost in ravnodušnost. Zaradi svoje nemarnosti ste povsem izgubili nepogrešljivo zaupanje svojih zaupnikov.«<sup>265</sup> V nadaljevanju pisma piše, da se zato zdi neprimerno, da bi gospod Marzidovšek še dalje opravljal svojo aktivno službo, ker je ni več sposoben opravljati, saj je izgubil občutek dolžnosti, pa tudi zato, ker bi bilo to v škodo ustanove. Tako je bil pozvan, naj takoj zaprosi za upokojitev ali pa naj sproži službeni postopek superarbitracije (pregled pred zdravniško komisijo). Če tega ne bo storil, bodo proti njemu ukrepali in po službeni poti zahtevali superarbitracijo, duhovno oskrbo garnizije v Gorici, kjer je Marzidovšek takrat deloval, pa bo prevzel drug vojaški duhovnik. Ob koncu pisma so še zapisali, da pričakujejo njegov odgovor takoj.<sup>266</sup>

Žal dokumentov oziroma njegovega odgovora na to oceno doslej ni bilo moč odkriti, zato je težko reči, koliko so bili ti očitki upravičeni. Iz časopisnih poročil bi drugače lahko sklepali: takšna negativna ocena je bila morda tudi posledica tega, da je slovel kot zaveden Slovenec. Časopis *Slovenski gospodar* je leta 1933 zapisal, da je moral Marzidovšek prav »radi svojega kremenitega narodnega prepričanja v nekdanji državi veliko trpeti«.<sup>267</sup> Vendar je to mnenje treba jemati z veliko rezervo, ne le zaradi časovne distance, ampak tudi zaradi očitka samega. Res je, da so se v vojski dogajala nacionalna trenja in da so bila ta trenja enako navzoča med vojaško duhovščino. Po drugi strani pa tudi med zavednimi Slovenci v vojski ni manjkalo takšnih, ki so uspešno napredovali; tega bi po poprej omenjeni oceni ne mogli pričakovati. Med temi uspešnimi je bil med drugim že omenjeni Anton Jaklič, ki je kljub zavednosti napredoval in postal vojaški superior. Tako je torej mogoče ugotoviti, da bi bilo pri Marzidovšku najverjetneje torej šlo za drugačne razloge. Povedano drugače: zdi se, da je v tu navedenem pismu in oceni njegovega službovanja vendarle kar nekaj resnice. Morda zato ne preseneča ugotovitev, da je Marzidovšek decembra 1908 tudi dejansko sprožil postopek superarbitracije in bil že 1. aprila 1909 tudi upokojen.<sup>268</sup>

Toda Marzidovšek ni bil edini, ki je imel težave. Te so bile v vrstah vojaških duhovnikov prav tako navzoče kakor drugod, to pa nam po svoje dokazuje tudi pismo, ki ga je 25. julija 1912 napisal apostolski vojaški vikar in ga poslal Janezu Klobovsu.<sup>269</sup> Ta je bil takrat vojaški superior pri teritorialnem poveljstvu Innsbruck. V pismu je vojaški vikar ugotavljal, da se zadnjih nekaj let v tem superioratu pojavljajo osebni konflikti med vojaškimi duhovniki. Glede na to, da

265 V nemščini se tekst glasi: »Sie waren im Dienste leider stets unverlässlich und nachlässig und verrichteten alle Ihre Funktionen ohne Liebe und Würde, auf allen Ihren Posten haben Sie sich nur durch Lauheit und Gleichgültigkeit unangenehm bemerkbar gemacht. Durch Ihre Saumseligkeit haben Sie das unentbehrliche Vertrauen der Ihnen Anvertrauten bereits vollstäendig eingebüsst.«

266 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 274, Marzidovšek, 12. 12. 1908.

267 Sgp, 19. 7. 1933, str. 3.

268 Prim. ÖSTA/KA, KM 1909, Abt. 9, karton 140, 17/6–28/12/60, Marzidovšek Jakob.

269 Janez Klobovs, r. 29. 12. 1858, Škofja Loka; m. 8. 5. 1881; † 3. 4. 1930, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 431.

naj tu ne bi imeli sreče s službovanjem niti najboljši vojaški duhovniki, ki so bili pripravljeni oditi od tam tudi v najslabše vojaške garnizije, je vojaški vikar sklepal, da mora biti vzrok za takšno stanje pri samem superiorju. Apostolski vojaški vikar je bil zato globoko prizadet in užaloščen, toda še slabše se je vojaški superior izkazal v aferi »Nemec«. V tej aferi je – po vikarjevi oceni – superior Klobovs dokazal, da ga ne vodijo vojaški ali cerkveni predpisi, temveč duhovniku in njegovi časti popolnoma nasprotni principi in motivi. Komisija je namreč ugotovila, da se je vojaški kurat Wenzel Nemec<sup>270</sup> vedel »*neprimerno – nekorektno*«. Komisija je kurata kaznovala s sobnim zaporom, vojaški superior pa se je s tem strinjal, namesto da bi komisiji jasno povedal, naj kuratu sodi pošteno po obče človeških in vojaških pravilih. Zato in ker so takšni načini delovanja pri superioratu prestopili vse meje, ga je vojaški vikar ostro posvaril in mu s kaznijo suspenza naložil, da popolnoma spremeni svoje ravnanje in delovanje. V nasprotnem primeru naj bi vojaški škof ne mogel odgovarjati »*pred Bogom in pred svojo vestjo*«, če bi superiorja Klobovs še dalje pustil na tem položaju v tako pomembnem okrožju.<sup>271</sup>

To sta le dva primera *temnejše plati* medalje, ki nas dovolj zgovorno opozarjata, da so bili tudi vojaški duhovniki le ljudje z vsemi napakami in slabostmi. Res pa je tudi, da takšnih zapisov ne gre posploševati na vso vojaško duhovščino, saj so bili med njimi tudi zelo vzorni in predani duhovniki.

#### 4.9 Imenovanje zadnjega apostolskega vojaškega vikarja in zadnje spremembe pred letom 1914

Maja 1911 so časopisi poročali, da bo vojaški škof dr. Koloman Belopotoczky odšel v pokoj. Že takrat so menili, da ga bo zagotovo nasledil konzistorialni direktor, oziroma kakor je poročal *Slovenec*, »*konzistorijalni ravnatelj*« Emerich Bjelik.<sup>272</sup> *Slovenski narod* je zapisal, da je novi vojaški vikar »*zgornjeogrski Slovak – seveda zagrizen madjarski reneget*«, in ob tem omenil še, da naj bi bil imenovan ob velikem odporu avstrijskih krogov.<sup>273</sup> Podrobno so o življenju no-

270 Vojaški kurat Wenzel Nemec. Zaradi platonske ljubezni z nekim dekletom in zaradi njegove udeležbe na plesu v maskah v Rivi (kjer je bil oblečen kot domino) 20. februarja 1911 sta ga obravnavali vsaj dve vojaški komisiji. Vojaški škof je bil nezadovoljen z zaključnimi ugotovitvami komisij, saj so obe dejanji ocenili kot nekorektno obnašanje, Bjelik pa je menil, da bi to morali opredeliti kot hudo kršitev duhovniške časti. Krivdo za takšen zaključek je Bjelik pripisal superiorju Klobovsu, ki vojaški komisiji ni ustrezno pojasnil duhovniškega stališča. Prim. ÖSTA, KA, AFV, karton 274, Nr. 4418. Res., Bericht über den Feldkuraten Nemec; Nro. 4443. Res. pr. 25/6 12. Bemerkung zum Geschäftsstücke Abt. 9, Nro 6372/1.

271 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 272, Klobovs Johann, 25. julij 1912 [Priloga, dokument, št. 3].

272 S, 8. 5. 1911, str. 5. – Emerich Bjelik, r. 22. 6. 1860, Ilava, dan. Slovaška; † 9. 5. 1927, Oradea, današnja Romunija. Leta 1911 je bil imenovan za apostolskega vojaškega vikarja in je to službo opravljal do razpada habsburške monarhije novembra 1918. Glej: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbje.html> (pridobljeno 10. 1. 2010). Na omenjeni spletni strani je leto Bjelikovega imenovanja zapisano napačno.

273 SN, 8. 5. 1911.

vega apostolskega vojaškega vikarja in tem, da izhaja iz vrst vojaške duhovščine, pisali tudi v časopisu *Gorica*.<sup>274</sup>

Prav v času, ko se je govorilo o novem vojaškem vikarju, so se zgodile tudi spremembe, povezane z duhovniškim odlikovanjem *Piis meritis*, ki so ga v zlati ali srebrni stopnji na rdeče-belem traku podeljevali vojaškim duhovnikom za zasluge na bojišču. Cesar je z najvišjim sklepom z dne 9. maja 1911 odredil, da se to odlikovanje preimenuje v duhovniški križec za zasluge 1. in 2. razreda. Od takrat dalje so ga lahko vojaškim duhovnikom podeljevali tudi v mirnem času, toda tedaj na belem traku. Ob tem je treba povedati, da so to odlikovanje prejeli le katoliški duhovniki. Nekatoliški vojaški kurati so bili odlikovani z zlatimi križci za zasluge s krono. Seveda so duhovniki prejeli tudi druga cesarska odlikovanja.<sup>275</sup>

Nekatere spremembe so se na vojaškem področju zgodile tudi v naslednjem letu, ko je bil 5. julija 1912 v habsburški dvojni monarhiji sprejet nov vojni zakon. V 29. paragrafu je določal tudi ugodnosti za bogoslovce in razmerja do duhovnikov »zakonito priznane cerkve in verske družbe.« Po tem členu so bili »kandidati duhovskega stanu« ob vojaškem naboru in po morebitni potrditvi za vojaško službo »na njihovo prošnjo« potem namenjeni za nadomestno rezervo,<sup>276</sup> aktivnega službovanja tako v miru kakor v vojni so jih oprostili, da bi lahko nadaljevali študij. Prav tako so bili oproščeni orožnih vaj in »kontrolnih zborov«. Enaka ugodnost je bila priznana tudi tistim, ki so se pred začetkom aktivne (prezentne) vojaške službe posvetili bogoslovnim naukom ali pa so postali novinci »duhovskega reda«. To je veljalo tudi za vse tiste, ki so drugače že opravili prezentno službo, a so potem vstopili v bogoslovje. V naslednjih treh točkah zakon obravnava tudi že posvečene duhovnike, njihove dolžnosti in posledice, če izstopijo iz bogoslovja ali »opuste duhovski poklic« že po posvečenju:

»3. Ko so zadobili mašnikovo posvečenje oziroma ko so bili nameščeni v dušnem pastirstvu ali v duhovski učiteljski službi, se prestavijo iz staleža nadomestne rezerve v razvidnost (evidenco) nadomestne rezervne deželne brambe.

4. Vse posvečene duhovnike oziroma nameščence v dušnem pastirstvu ali v duhovski učiteljski službi je v času njihove službene dolžnosti imeti v raz-

274 Prim. Gorica, 16. 5. 1911.

275 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 37.

276 Nadomestna rezerva (Ersatzreserve) je bila namenjena predvsem pokrivanju izgub pri skupni vojski ali domobranstvu med vojno. K nadomestni rezervi so poleg duhovščine in kandidatov duhovniškega stanu sodili še imetniki podedovanih posestev, »hranitelji družin« (opredeljeni v 31. paragrafu omenjenega vojnega zakona) in za vojsko sposobni ter potrjeni naborniki, ki so presegli letno kvoto in bili na podlagi potrebe po ohranjanju družine (Familienerhaltung) izbrani za nadomestno rezervo. Praviloma so bili to kmečki fantje, ki so bili določeni, da bodo prevzeli domače kmetije in so kot takšni bili potrebni za delo doma, da so kmetije lahko normalno živele. Ti nadomestni rezervisti so bili vpoklicani samo v primeru vojne. Prim. Weltkrieg, at. 2013. *Wehrgesetz für das Heer in der ö-u. Monarchie*. Glej: <http://www.weltkriege.at/Justiz/wehrgesetz.htm> (pridobljeno 6. 1. 2013).

*vidnosti nadomestne rezerve deželne brambe in v primeru mobilizacije (dopolnitve na vojni stalež) in v vojni se lahko porablja v času njihove službene dolžnosti za dušno pastirstvo za vso oboroženo moč.*

5. *Tisti, ki opusté duhovski poklic, preden so dobili višja posvečenja, oziroma preden so dosegli usposobljenost za namestitev v duhovski službi, ter kandidatje duhovskega stanu, ki ne dosežejo duhovske službe v času, ki ga določi minister za deželno bran v porazumu z ministrom za bogočastje in nauk in z vojnim ministrom, ali ki ne dokažejo vsako leto, ali brez zadostne opravičbe ne dokažejo pravočasno, da še traja pravica do ugodnosti, se izločijo iz nadomestne rezerve, če jih ni iz kakega drugega naslova ugodnosti pustiti v njej, in se jim naloži dolžnost takoj odslužiti zakonito prezentno službo. Ako ostanejo v nadomestni rezervi, jih je takoj vzeti v prvo vojaško izučbo. Ako so imeli 1. dne oktobra tistega leta, za katero so bili potrjeni, pravico do ugodnosti enoletne prezentne službe, jim ostane ta pravica varovana. Po izstopu iz prezentne službe je ravnati z njimi glede nadaljnjega izpolnjevanja službene dolžnosti po njihovem nabornem letniku.*

*S tistimi, ki opuste duhovski poklic, ko so dobili višja posvečenja, oziroma ko so bili nameščeni v duhovski službi, je ravnati slično.»<sup>277</sup>*

Pravzaprav omenjeni paragraf ni bil bistveno drugačen od starega, objavljenega v vojnem zakonu aprila 1889.<sup>278</sup> Nekoliko pa so se ob tem spremenili predpisi za duhovnike, ki so bili premeščeni v evidenco nadomestne rezerve. Po starih predpisih so morali do decembra vsakega leta pri pristojnih oblasteh dokazati, da so še v aktivni duhovniški službi. Po novem so rok za pošiljanje takšnih dokazil prestavili in so morali duhovniki to opraviti do 15. septembra vsakega leta. Ob sprejetju teh novih predpisov je za vse duhovnike ljubljanske škofije dokazila pristojnim cesarsko-kraljevim okrajnim glavarstvom razposlal kar škofijski ordinariat, potem pa so morali za to poskrbeti posamezni duhovniki sami.<sup>279</sup>

#### 4.9.1 Ureditev vojaške duhovščine pred začetkom vojne

Vojaška duhovščina je bila, kakor je bilo omenjeno, uvrščena po svojih činih v različne range oziroma razrede, primerljive s kopenskimi ali mornariškimi častniškimi položaji. Ob začetku 20. stoletja je veljala takšna razporeditev:

277 *Državni zakonik 1912*, LIV., str. 422. Dostopno tudi na spletu: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rs1&datum=1912&page=446&size=45> (pridobljeno 1. 9. 2012).

278 *Prim. Državni zakonik 1889*, XV., str. 99–100. Dostopno tudi na spletu: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rs1&datum=1889&page=125&size=45> (pridobljeno 1. 9. 2012).

279 LŠL 1912, X., str. 106.

Tabela 6: Razvrstitev vojaške duhovščine na začetku 20. stoletja

| Rang  | Vojaška duhovščina   | Častniki in generaliteta <sup>280</sup>  |
|-------|--|--|
| I.    | –  | Maršal (Feldmarschall)   |
| II.   | –  | –  |
| III.  | –  | Feldcajgmojster (Feldzeugmeister),<br>general topništva, general konjenice<br>(General der Kavallerie) |
| IV.   | –  | Podmaršal (Feldmarschalleutnant)   |
| V.    | Apostolski vojaški vikar (Apostolischer Feldvikar)   | Generalmajor<br>(Generalmajor)   |
| VI.   | Konzistorialni direktor (Feldkonsistorialdirektor)   | Polkovnik (Oberst)   |
| VII.  | –  | Podpolkovnik (Oberstleutnant)  |
| VIII. | Vojni superior pri armadi na bojišču (Feldsuperior bei der<br>Armee im Felde)<br>Prvi konzistorialni tajnik (Erster Feldkonsistorialsekretär)<br>Vojaški župnik (Militärpfarrer)<br>Grškokatoliški višji duhovnik (Griechisch-katholischer<br>Militaererzpriester)<br>Grškopравoslavni višji duhovnik (Griechisch-orientalischer<br>Militaererzpriester)<br>Evangeličanski vojaški senior (Evangelischer Militärsenior)  | Major (Major)  |
| IX.   | Drugi konzistorialni tajnik (Zweiter Feldkonsistorialsekretär)<br>Vojaški kurat 1. razreda (Militärkurat 1. Klasse)<br>Vojaški kurat 2. razreda (Militärkurat 2. Klasse)<br>Vojaški kaplan 1. razreda (Militärkaplan 1. Klasse)<br>Vojaški kaplan 2. razreda (Militärkaplan 2. Klasse)<br>Evangeličanski vojaški duhovnik 1. razreda (Militärseelsorger<br>(evang.) 1. Klasse)<br>Evangeličanski vojaški duhovnik 2. razreda<br>(Militärseelsorger (evang.) 2. Klasse)<br>Duhovnik profesor 1. razreda (Geistlicher Professor 1. Klasse)<br>Duhovnik profesor 2. razreda (Geistlicher Professor 2. Klasse)<br>Vojaški rabin pri armadi na bojišču (Feldrabbiner bei der<br>Armee im Felde) | Stotnik (Hauptmann)<br>Pri konjenici: ritmojster (Rittmeister)   |

(Vir: P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 36–37.)

Vojaška imama sta, kakor je zapisal Peter Steiner, sodila k vojaškim kaplanom 2. razreda, vojaški rabin in vojni superior pa sta bila imenovana le v vojnem času.<sup>281</sup> Prav je, da v nekoliko krajši tabeli predstavimo še mornariško duhovščino:

280 Čini častnikov in generalov so navedeni tako, kakor so jih slovenili med vojno viхро. Glej: P. Novak, *Nemščina brez učitelj/a*. del: *nemška slovnica za samouke*, Ljubljana, 1915, str. 94–95.

281 P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 36–37.

**Tabela 7: Razvrstitev mornariške vojaške duhovščine po rangih**

| Rang  | Vojaška duhovščina                      | Mornariški častniki in admirali             | Častniki in generali kopenske vojske |
|-------|---|---|--------------------------------------|
| V.    | –                                       | Kontraadmiral (Kontraadmiral)               | Generalmajor                         |
| VI.   | –                                       | Linijski kapitan<br>(Linien-schiffskapitän) | Polkovnik (Oberst)                   |
| VII.  | Mornariški superior<br>(Marinesuperior) | Kapitan fregate<br>(Fregattenkapitän)       | Podpolkovnik (Oberstleutnant)        |
| VIII. | Mornariški župnik<br>(Marinepfarrer)    | Korvetni kapitan<br>(Korvettenkapitän)      | Major                                |
| IX.   | Mornariški kurat (Marinekurat)          | Linijski poročnik 1. in 2. razreda          | Stotnik                              |

(Vir: P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 39.)

Še zadnje spremembe so se na tem področju zgodile v letu 1913. Da bi postopno izboljšali finančni položaj vojaške duhovščine, so na novo uredili razdelitev po plačnih razredih.<sup>282</sup> Po novem je bil v najvišjem, IV. rangu, apostolski vojaški vikar škof Emmerich Bjelik, v V. rangu je bil vojaški konzistorialni direktor, v VI. rangu se je znašel konzistorialni tajnik, enakovreden mu je bil vojaški superior prvega razreda, v VII. rangu je bil vojaški superior drugega razreda, v VIII. rangu višji vojaški kurat in v IX., najnižjem rangu vojaške duhovščine je bil vojaški kurat.<sup>283</sup>

**Tabela 8: Razvrstitev vojaške duhovščine po zadnji preureditvi leta 1913**

| Rang  | Vojaška duhovščina  |
|-------|---|
| IV.   | Apostolski vojaški vikar (Apostolischer Feldvikar)  |
| V.    | Konzistorialni direktor (ravnatelj) (Feldkonsistorialdirektor)  |
| VI.   | Konzistorialni svetovalec (Feldkonsistorialrat)<br>Vojaški superior 1. razreda (Feldsuperior 1. Klasse)<br>Župnik na vojaški akademiji 1. razreda (Akademiepfarrer 1. Klasse)   |
| VII.  | Prvi konzistorialni tajnik (Erster Feldkonsistorialsekretär)<br>Vojaški superior 2. razreda (Feldsuperior 2. Klasse)<br>Vojaški senior (Feldsenior)<br>Višji vojaški duhovnik (Felderzpriester)<br>Župnik na akademiji 2. razreda (Akademiepfarrer 2. Klasse) |
| VIII. | Drugi konzistorialni tajnik (Zweiter Feldkonsistorialsekretär)<br>Višji vojaški kurat (Feldoberkurat)<br>Duhovnik profesor 1. razreda (Geistlicher Professor 1. Klasse)<br>Vojaški mufti 1. razreda (Militärmufti 2. Klasse)                                  |
| IX.   | Tretji konzistorialni tajnik (Dritter Feldkonsistorialsekretär)<br>Vojaški kurat (Feldkurat)<br>Duhovnik profesor 2. razreda (Geistlicher Professor 2. Klasse)<br>Vojaški imam (Militärimam)  |

(Vir: P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 37.)

282 Prim. W. Wagner, *Die Militärseelsorge*, str. 538.

283 Prim. *Schematismus Heer 1914*, str. 1128.

Kakor navaja Steiner, je takratni konzistorialni direktor in poznejši seka-vski škof Ferdinand Stanislav Pawlikowski (škof v Gradcu 1927–1953) v pismu Viktorju Lipuschu to tabelo sicer načeloma potrdil, vendar ob tem tudi opozoril na nekaj nepravilnosti. Tako v času dvojne monarhije dejansko niso poznali nobenega vojaškega seniorja, pa tudi ne vojaškega muftija 1. in 2. razreda. Zato pa je obstajal grškokatoliški višji vojaški kurat – sodil je v VIII. rang.<sup>284</sup> Iz šema-tizma skupne vojske za leto 1914 je mogoče razbrati, da takrat prav tako ni bil še nihče imenovan za vojaškega konzistorialnega svetovalca.<sup>285</sup>

Kljub uvajanju teh sprememb so vojaški duhovniki še naprej opravljali svojo službo po garnizijah in vojaških ustanovah. Nekateri so stopili v pokoj, prihajali so novi. Časopisje je le občasno poročalo o njihovem delovanju. Tako jih je omenjalo tudi ob opisih slovesnih priseg vojaških novincev. Ob tej prilo-žnosti so vojaški kurati navadno tudi maševali. V Pulju je vojaški kurat Eduard Lengsfeld<sup>286</sup> maševal ob prisegi novincev v maju 1914.<sup>287</sup> Mornariški vojaški ku-rati so delovali tudi na nekaterih vojnih ladjah, ki so bile v tujih vodah. Vojna ladja »Monarch«, ki ji je takrat poveljeval Janko Vukovič pl. Podkapelski, se je tako v začetku maja 1914 znašla na Bližnjem vzhodu. Nekateri mornarji in častniki s poveljnikom ladje na čelu so imeli priložnost obiskati Jeruzalem (12. maja 1914). Kakor je zapisal poročevalec, so tja prišli »popolnoma neoficialno«. Z njimi je bil takrat vojaški mornariški kurat dr. Jožef Sever,<sup>288</sup> ki je v Betlehemu v votlini Gospodovega rojstva tudi maševal in obhajal vojake in častnike.<sup>289</sup>

Ob vseh reformah in izboljšavah vojaške duhovščine ter ob vsej podpori in garancijah, ki jih je država dajala v zvezi z duhovno oskrbo vojaštva, bi mar-sikdo menil, da so imeli vojaški kurati ob začetku 20. stoletja dokaj lahko delo. Dejstvo pa je, da so se pri opravljanju svojega poslanstva srečevali z vse večjimi težavami. Po eni strani so te težave povzročali vojaški poveljniki, ki niso imeli razumevanja za vojaške čute, po drugi strani pa so se že srečevali tudi z versko mlačnostjo in indiferentnostjo oziroma tudi s takšnimi vojaki in častniki, ki so se že izrekli za brezverce. Vojaško okolje, tujina in družba, vse to je zagotovo vplivalo na številne rekrute in mnogi od njih so se od vere odtujili ali se ji po-polnoma odrekli. Kaplan Jernej Hafner,<sup>290</sup> ki je pred vstopom v semenišče tudi sam izkusil vojaščino, je o tem zapisal: »Tisoči dobrih, skozinskoz poštenih fantov

284 Prim. P. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 37–38.

285 Prim. *Schematismus Heer 1914*, str. 1128.

286 Eduard Lengsfeld, r. 31. 12. 1873, Wischau, Češka; m. 26. 7. 1899; † 1. 12. 1959, Gradec, Avstrija. V: *ÖSTA/KA, Quali*, karton 1732, Lengsfeld Eduard; dr. Alois Ruhri, elektronsko pismo z dne 15. 2. 1912 (hrani avtor).

287 S, 20. 5. 1914, str. 6.

288 Jožef Sever, r. 12. 3. 1877, Reteče; m. 14. 7. 1900; † 7. 1. 1953, Ljubljana Šentvid. V: *Letopis 2000*, str. 447.

289 Prim. S, 25. 5. 1914, str. 4.

290 Jernej Hafner, r. 8. 9. 1888, Kropa; m. 15. 7. 1912; † 12. 6. 1955, Spittal. V: T. Bogožalec, *Duhovnik Jernej Hafner – za dom, vero in »cesarja«*, v: *20. stoletje. 2. del, Življenje v Kropi in Kamni Gorici, Vigenjc: glasilo Kovaškega muzeja v Kropi*, 2011, str. 25–36.



vsako leto na novo vstopijo v kasarno, toda po pretekli službeni dobi se mnogi izmed njih vračajo popolnoma izpremenjeni nazaj domov. Pošteno, krščansko življenje in delo jih več ne veseli, govorjenje in obnašanje njihovo razodeva spuščenost srca.«<sup>291</sup> Kaplan je dobro vedel, da »kasarna ni kloster«,<sup>292</sup> in tega niti ni želel, je pa opozoril, da rekruti za svoje versko življenje lahko veliko postorijo tudi sami. V mislih je imel dobro literaturo, osebno molitev, pa tudi obiskovanje nedeljske maše. Država je v vojaškem službenem pravilniku zagotavljala, »da se mora vsakomur dovoliti, da opravi svojo pobožnost in versko dolžnost«, kot tudi, da je treba zato »moštvu ob nedeljah in praznikih dovoliti izhod tudi dopoldne«. V obeh primerih je bil zapisan pomemben pristavek: »v kolikor to dopušča služba«. <sup>293</sup> Ta presoja pa je vselej ostajala v rokah častnikov in podčastnikov in zdi se, da je bilo pri tem veliko odvisno le od njihove osebne vere oziroma še bolj od njihove dobre volje in ne toliko od dejanskih, službenih razmer.

Vojaški škof se je zares trudil, da bi pridobil tudi častnike in podčastnike, ki bi bili bolj dovezetni tudi za vprašanje vere. Šel je še dlje in se je na svoje vojaške duhovnike obrnil z vprašanjem, ali bi ne bilo smiselno tudi za častnike vpeljati posebnih verskih predavanj med postom. To je očitno povzročilo pravi vihar, še več, omenjeno vprašanje je razburilo celo poslansko zbornico in sledila je interpelacija, ki je grajala vojaško upravo z očitkom, da častnike silijo »k verskim vajam«. Časopis *Slovenec* je 9. decembra 1911 poročal o tej interpelaciji ter tudi o odgovoru ministra za deželno brambo. Minister je na to vprašanje, kakor poroča *Slovenec*, odgovoril: drži, da je vojaški škof vojaške duhovnike povprašal za mnenje o verskih predavanjih za častnike, ni pa res, da bi bila o tej zadevi vojaškim poveljnikom poslana kakršnakoli okrožnica. Minister naj bi v svojem govoru še dejal, da je velika razlika med verskimi predavanji in duhovnimi vajami. Po njegovem vojaški škof – z dovoljenjem vojnega ministrstva – seveda sme povprašati o takšnih stvareh tudi svoje duhovnike; ob tem je zagotovil, da k takšnim verskim predavanjem nihče nikogar ne sili: »V naši armadi more vsak vojak izvrševati svoje verske navade in dolžnosti; vez prijateljstva veže vse vojake naše armade, ki je najtrdnejša vez države.«<sup>294</sup> Minister je v sklepu svojega govora torej vnovič omenil, da je vsakemu vojaku omogočeno izpolnjevanje verskih dolžnosti. Po določbah je bilo to seveda res, zdi pa se, da se tega v praksi niso vsi strogo držali. Na to opozarja tudi v *Našem domu*, prilogi *Slovenskega gospodarja*, objavljeno pismo vojaka, ki se je pritoževal nad verskim življenjem v vojski. V njem je potarnal nad že omenjenimi težavami in nad versko mlačnostjo, o nedeljah in praznikih pa je med drugim zapisal, da jih vojak skorajda ne pozna: »Vprašali bodete: »Kako pa

291 J. Hafner, *Slovenskim fantom na pot v cesarsko službo*, Ljubljana, 1914, str. 18.

292 Prav tam, str. 111.

293 Prav tam, str. 114–115.

294 S, 9. 12. 1911, str. 1.

*je pravzaprav v tej zadevi pri vojaki? Ali je vojaku sploh mogoče, da bi zahajal v cerkev? Ali vojaške oblasti kaj skrbe za izpolnjevanje verskih dolžnosti? Bore malo! Pri nekaterih polkih skrbijo poveljniki, da se moštvo skoraj redno ob nedeljah udeležuje skupno službe božje. Pri večini polkov se pa to prav malo skrbi, in če se, imajo odločitev, kdo bo šel v cerkev, v rokah službo vodeči podčastniki. Ti pošljejo v cerkev samo gotovo število mož, da je le povelje izpolnjeno. Da bi pa posamezniki obiskovali cerkve, je nemogoče, ker ni časa in je treba še posebej prositi, če smeš dopoldne zapustiti kasarno. Sicer si vojaški duhovniki v tem oziru veliko prizadevajo za boljšo uredbo, ali ne pomaga veliko, ker je vojaški škof napram drugim vojaškim oblastim skoro brez moči.»<sup>295</sup>*

Jernej Hafner je v takšnem primeru v svoji knjižici svetoval, naj se fantje sklicujejo na določbe vojaškega pravilnika o zagotavljanju možnosti za opravljanje verskih dolžnosti, kadar bi morda podčastniki vojakom obisk pri nedeljski sveti maši želeli preprečiti. Če to ne bi zaleglo, pa naj se več enako mislečih združi in naj se skupaj pritožijo proti takšnemu ravnanju predpostavljenih.<sup>296</sup> Vprašanje je, ali bi to dejansko tudi zaleglo oziroma koliko vojakov bi si kaj takšnega v resnici tudi drznilo storiti.

Seveda se tu postavlja tudi vprašanje, zakaj bi nekateri častniki in podčastniki delovali proti predpisom in vojakom preprečevali obiske maše. Vprašanje je še dodatno zanimivo zato, ker je bilo leta 1911, kakor piše Deák v svoji študiji, med aktivnimi častniki statistično kar 86 % katolikov.<sup>297</sup> Pri tem je treba upoštevati, da so o udeležbi vojakov pri nedeljski sveti maši v veliki meri odločali predvsem podčastniki, toda najverjetneje jih je bil tudi med njimi visok odstotek katoliške veroizpovedi. Res pa je, da ta podatek še ne pove ničesar o njihovem aktivnem verskem življenju. Koliko je bilo med njimi takšnih, ki so bili zares globoko verni katoličani? Podatka o tem nimamo, sklepamo pa lahko, da so poleg domače vzgoje imeli nekaj vpliva na to tudi vojaški kurati sami, predvsem s svojim zgledom.

#### **4.9.2 Ekskurz: O duhovni oskrbi oboroženih sil v nekaterih drugih evropskih državah v začetku 20. stoletja**

Ob vseh omenjenih reformah in težavah vojaške duhovne oskrbe v habsburških oboroženih silah zagotovo velja omeniti tudi prizadevanja za ustrezno duhovno oskrbo vojaštva v drugih državah na evropskem kontinentu. Morda je prav, da na kratko omenimo le nekatere države in njihove ureditve tega vprašanja.

295 Sgp, 7. 5. 1914.

296 Prim. J. Hafner, *Slovenskim fantom na pot v cesarsko službo*, str. 114.

297 Prim. I. Deák, *Beyond Nationalism*, str. 171.

Duhovna oskrba v nemških deželah in kraljevinah ni bila nekaj novega, res pa je, da je do vidnejših strukturnih reform in ureditev prišlo šele v prvi polovici 19. stoletja. Tako je denimo **Bavarska**, kot najbolj katoliška nemška dežela, pravico do organizirane samostojne duhovne oskrbe prejela 20. aprila 1841 z apostolskim brevejem *Super Cathedram Principis Apostolorum*. V njem je bilo izrecno zapisano, da ne obstaja stalna struktura vojaške duhovščine; vzpostavi se le v vojnem času, ko jurisdikcija nad vso vojaško duhovščino pripada münchensko-freisinskemu nadškofu, ki takrat postane *feldpropst*. V času miru je bila duhovna oskrba vojaštva poverjena krajevnim duhovnikom v posameznih vojaških garnizijah. Njim je bila zaupana tudi skrb za moralno in duhovno izobrazbo vojaštva, še posebno kadetov in podčastnikov. Prav krajevni duhovniki so bili po dekretu vojnega ministrstva z dne 8. avgusta 1863 v obdobju miru izvzeti in niso bili pod vojaškim nadzorstvom. Ob tem je bilo poskrbljeno tudi za vojake protestantske vere; upoštevali pa so tudi, da k verskim obredom druge veroizpovedi vojakov niso silili.

Za razliko od Bavarske je bila verska podoba **Kraljevine Württemberg** veliko bolj pisana. V principu naj bi bile krščanske verske skupnosti enakopravno zastopane, a v sami strukturi vojaške duhovne oskrbe so se precej bolj ravnali po protestantskih načelih že od samega nastanka kraljevine leta 1806 dalje. Določeno je bilo, da je v vsaki garniziji za oskrbo vojaštva določena po ena katoliška cerkev kot garnizijska cerkev. Tamkajšnji krajevni duhovniki pa so – tako kakor na Bavarskem – opravljali duhovno oskrbo vojaštva; sem je poleg maševanja in podeljevanja zakramentov sodilo tudi vodenje matičnih knjig. Ti duhovniki so imeli jurisdikcijo ne le nad vojaškimi osebami, ampak tudi nad njihovimi soprogami in otroki. Katoliški duhovniki v kraljevini so bili drugače podrejeni rottenburškemu škofu, ki je pri vojnem ministrstvu deloval kot svetovalec v administrativnih zadevah. Tudi tu je bilo prepovedno siliti vojake drugih ver k bogoslužju druge veroizpovedi. Samo financiranje delovanja duhovščine je bilo urejeno prek državnega in vojaškega proračuna, pa tudi preko cerkvenih dohodkov.

**Pruski model** ureditve duhovne oskrbe vojaštva je postal temeljni zgled organizacije vojaških kuratov na podlagi protestantskih načel; pri tem niso pozabili poskrbeti za katoliško manjšino. Že leta 1832 je izšel poseben dekret *Militärkirchenordnung*, po katerem je bilo protestantskemu *feldpropstu* zaupano vodenje vojaške duhovščine za celotne pruske oborožene sile. Predtem je veljalo, da je – kljub wöllnerskemu ediktu iz leta 1789 o verski enakopravnosti – protestantski pastor skrbel za duhovno oskrbo vsega vojaštva, ne glede na versko pripadnost vojakov samih.<sup>298</sup> Prav leta 1832 so prvič imenovali tudi katoliške

298 Od leta 1811 dalje so katoličani in reformirani protestanti resda lahko imeli svojega vojaškega duhovnika, a so bili ti

vojaške kurate, ki so tudi v mirnem času delovali po garnizijskih mestih in bili uvrščeni v plačni sistem. Kralj Friderik Viljem IV. je februarja 1848 za katoliškega vojaškega škofa (*Katholischer Armeebischof*) imenoval wroclavskega nadškofa in s tem začel vzpostavljati katoliško organizirano vojaško duhovščino, vendar je bil ta postopek bolj simbolične narave. Katoliški škof je bil namreč v tem oziru še vedno podrejen protestantskemu *feldpropstu*. Šele 22. maja 1868 je bil izdan apostolski breve, s katerim je nastopila zares enakopravna ureditev katoliških vojaških duhovnikov. Obenem je bilo dogovorjeno, da je bil vsakokratni *feldpropst* imenovan na podlagi dogovora med Svetim sedežem in Prusijo.

**Nemški imperij** je v skladu z ustavo iz leta 1871 opredelil službo vojaških duhovnikov v vojaškem zakonu *Reichskriegswesen*. V teoriji je zakon določal, da cesarstvo zagotovi samo organiziranost in financiranje vojaških duhovnikov, v praksi pa so dejansko za to poskrbele posamezne države znotraj nemškega cesarstva. Tik pred vojno, leta 1913, je cesar Viljem II. odobril *Dekret o katoliški vojaško-cerkveni službi* (*Katholische Militärkirchlichen Dienstordnung*), s katerim je bila sistematizirana ureditev katoliške vojaške duhovščine, kakor so jo poznali v Prusiji. Vodil jo je *feldpropst* (odgovoren za celotno vojsko) s sedežem v Berlinu, ob pomoči vojaškega generalnega vikarja (*Militärgeneralvikar*). Neposredno mu je bilo podrejenih 9 višjih župnikov (*Oberpfarrer*) za vojsko in mornarico, ki so nadzirali 52 vojaških duhovnikov in 12 subsidiarnih vojaških duhovnikov.<sup>299</sup>

Nemški imperij je na začetku 20. stoletja in tik pred vojno poskušal na novo urediti vprašanje duhovne oskrbe oboroženih sil. Prav v ta čas sodijo tudi spremembe, povezane z verskimi skupnostmi, ki so jih izvajali v **Franciji** in so se dotaknile tudi duhovne oskrbe vojaštva. Temelje le-te bi morali v Franciji po vseh spremembah iskati v drugi polovici 19. stoletja. V letu 1872 je spomenica o duhovni oskrbi oboroženih sil, ki jo je napisal neki nekdanji vojaški kurat, postala temelj za nadaljnje razprave. Pogovori na to temo so potekali naslednji dve leti in šele 20. maja 1874 je vojno ministrstvo izdalo dekret, s katerim je uredilo delovanje vojaških duhovnikov v času miru. Te duhovnike je imenoval vojni minister in so delovali v bolnišnicah posameznih garnizij. Omenjeno uredbo je po vseh spremembah, ki so sledile, potrdil šele zakon z dne 8. julija 1880. Sestavljen je bil le iz treh členov in je veljal tako za katoliške kakor tudi za protestantske vernike in za predstavnike judovske verske skupnosti, ki so delovali pri garnizijskih bolnišnicah, v vojnem času pa v vojnih enotah. V skladu s francoskimi zakoni je papež Pij IX. 6. julija 1875 z brevejem poveril pooblastila in pristojnosti vojaškim duhovnikom, ni

duhovniki administrativno podrejeni protestantskemu *feldpropstu*. V vojnem času so bili prav tako upravičeni do svojega kurata, a pruska država zanje ni priskrbela potrebnih financ.

299 Povzeto po: J. P. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 56–67.

pa opredelil njihove hierarhične, strukturne ureditve.<sup>300</sup> Ključna sprememba v francoski državi je prišla leta 1905, ko je bil sprejet zakon o ločitvi Cerkve in države. Zakon je v prvem členu sicer zagotavljal svobodo vesti in izražanja vere, vendar je drugi člen zato ukinil vsakršno financiranje vere; lahko pa so bili vključeni v proračune posebni izdatki, povezani z zagotavljanjem določb prvega člena v javnih ustanovah (zavetiščih, zaporih). Vendar zakon sam po sebi ni popolnoma ukinil vojaške duhovne oskrbe. Državni svet je o vprašanju duhovne oskrbe posebej razpravljal v novembru 1905 v okviru proračunskega vprašanja. Določili so, da se mora med vojno za duhovno oskrbo vojaštva ustrezno poskrbeti, za plačevanje duhovnikov pa je tedaj odgovorno vojno ministrstvo. Duhovna oskrba vojaštva je bila tako zaradi zakonskih predpisov o ločitvi kakor tudi zaradi neorganiziranosti katoliške Cerkve v Franciji ob začetku vojne leta 1914 pravzaprav urejena bolj na papirju. Ob mobilizaciji je to provizorično ureditev skušal koordinirati pariški nadškof predvsem z duhovniki, ki so se prostovoljno javili za takšno službo. To pa je bilo še dodatno oteženo, saj je v Franciji zakon o vojaški službi zajel tudi duhovnike, ki niso bili več obvarovani pred vpoklicem in so se morali kot vojaški obvezniki z orožjem v roki odzvati pozivu in oditi na bojišče.<sup>301</sup>

Na bojišču so se že dve leti poprej znašli vojaški duhovniki **srbske vojske**. Ti so bili v vojsko prvič uradno uvedeni leta 1839. Srbski kralj je bil v državi zaščitnik vseh v državi priznanih veroizpovedi, ustava pa je vojakom zagotavljala izpolnjevanje verskih obredov v vojski. Vojaška zakonodaja se je z leti spreminjala, prav tako tudi uredbe, povezane z zagotavljanjem duhovne oskrbe. V začetku 20. stoletja, natančneje 31. 3. 1904, so v vojski ukinili položaj stalnega vojaškega duhovnika, ki je bil poprej državni uslužbenec in je bil na to mesto postavljen s kraljevim ukazom. Po novem zakonu so od takrat dalje v vojski delovali le honorarni vojaški duhovniki. Zanimivo pa je, da so – poleg pravoslavnih – v vojski imeli posebej urejeno duhovno oskrbo vojakov muslimanske in judovske veroizpovedi, medtem ko za rimskokatoliške predstavnike v vojnem zakonu posebnih uredb ni bilo, kljub temu da je bilo teh (po državnem štetju) več kakor pripadnikov judovske vere. V vojnem času so dolžnost vojaškega duhovnika pri vrhovnem poveljstvu, pri poveljstvu divizij in brigad opravljali duhovniki po zakonu iz leta 1876, ki je urejal to vprašanje. V času balkanskih vojn – leta 1912 in leta 1913 – je v srbski vojski pri vojnem ministrstvu deloval poseben referent za vse v državi priznane veroizpovedi, ki je bil odgovoren za delovanje vseh vojaških duhovnikov. V okviru enot je bil pri štabu divizije nastavljen najstarejši duhovnik (*protojerej*), ki je bil pristojen za delovanje vseh

300 Ta pooblastila so ostala v veljavi vse do ustanovitve francoskega vojaškega vikariata leta 1952.

301 Povzeto po: <http://hleno.revues.org/389> (pridobljeno 3. 5. 2014).

vojaških duhovnikov znotraj divizije, v kateri je imel vsak polk svojega polkovnega vojaškega duhovnika.<sup>302</sup>

V nasprotju z dokaj organizirano srbsko vojaško duhovščino so v **italijanski vojski** duhovniki lahko pred vojno delovali le v omejenem obsegu, zlasti po vojaških bolnišnicah in v drugih sanitetnih ustanovah. V letih med 1865 in 1878 naj bi bila navzočnost vojaških duhovnikov v vojski okrnjena predvsem zaradi proračunskih omejitev. Tudi v mirnem času so za duhovno oskrbo vojaštva skrbeli krajevni duhovniki; ob mobilizaciji je vojska res lahko postavila vojaške duhovnike, vendar predvsem za duhovno oskrbo bolnikov in ranjencev v vojaških sanitetnih ustanovah. Zanimivo je, da so v času spopadov v Eritreji in v Libiji poznali vojaške duhovnike v italijanskih oboroženih silah, a so se za to službo javili prostovoljno Rdečemu križu. Večina jih je bila iz vrst kapucinov. Temeljitejšo podlago za delovanje vojaških duhovnikov v italijanskih oboroženih silah je predložil šele načelnik generalštaba general Luigi Cadorna, tik pred italijanskim vstopom v vojno. Z okrožnico z dne 12. aprila 1915 je določil, da v italijanski vojski delujejo tudi vojaški duhovniki, in to pri vsakem pehotnem polku, pri vsaki enoti grenadirjev, v vsakem bataljonu alpinov, pa tudi pri finančni straži po en vojaški duhovnik. Duhovno oskrbo so zagotovili še pri topničarskih enotah, ob vzpostavljanju ardijskih enot pa je tudi v teh deloval po en vojaški duhovnik. Prav tako so poskrbeli, da so vojaškega duhovnika dobili v vojaških sanitetnih ustanovah (približno na 400 postelj po en vojaški duhovnik) v neposrednem zaledju frontnih črt ali v posameznih deželah, kjer so vzpostavili vojaške bolnišnice. Vojaški vikariat, ki mu je načeloval vojaški škof, je bil ustanovljen šele med vojno, ob koncu junija 1915. Poleg katoliških duhovnikov so bili v italijanski vojski med vojno že navzoči tudi pripadniki drugih veroizpovedi: valdeški duhovniki (avtohtona italijanska protestantska skupnost), baptistični duhovniki in judovski rabini.<sup>303</sup>

Duhovna oskrba v **ruskih oboroženih silah** je bila sprva – tako kakor drugod – vezana na krajevne, škofijske duhovnike, ki so skrbeli tudi za versko vzgojo in zagotavljali duhovno pomoč vojaškim osebam v garnizijskih mestih in po krajih, kjer je bilo vojaštvo. Začetek organizirane duhovne oskrbe v vojski pomeni dekret carja Pavla I. z dne 4. aprila leta 1800, ko je bila ustanovljena posebna administracija vojaških kaplanov, na čelu katere je bil postavljen njihov predstojnik. Posebno mesto nadzornega vojaškega duhovnika so za generalštab in za korpus specialnih gardnih enot ustanovili leta 1830. Nadzorni duhovnik je bil odgovoren za delovanje vojaške duhovščine tudi pri mornarici. Leta 1890

302 Povzeto po: M. Milkić, *Vojni sveštenici u srpskoj vojsci 1914–1918, v: Prvi svetski rat i Balkan – 90 godina kasnije*, ur. M. Terzić, Institut za stratejska istraživanja, Beograd, 2011, str. 118–125.

303 Povzeto po: M. Albano, G. Cogliatore Garufi, F. Fabrizi, *Cappellani militari 1915–1917*. Dostopno tudi na spletu: <http://www.alfamodel.it/modules/smartsection/item.php?itemid=197> (pridobljeno 1. 6. 2014).

je vodja vojaških duhovnikov dobil nov naziv: *protoprezbiter vojaških kaplanov v vojski in mornarici*. Določen je bil tudi postopek njegovega imenovanja, ki ga je na koncu potrdil car. Protoprezbiter je imel generalski status v vojski in je imel tudi pravico, da je neposredno poročal carju. V verskih zadevah je bil podrejen sinodi, v vojaških pa vojnemu ministrstvu. Leta 1910 je protoprezbiter dobil pomočnika, že med vojno pa so mu leta 1915 dodali še tajnika. Urad predstojnika vojaške duhovščine je bil drugače sestavljen iz treh klerikov in dveh pomočnikov, ki jih je izbral sam, potrditi pa jih je morala tudi sinoda. Predstojniku vojaške duhovščine so bili podrejeni divizijski superintendanti (s statusom podpolkovnika), vendar so ti duhovniki v mirnem obdobju dejansko odgovarjali krajevnim škofom. Njihova zadolžitev je bila, da so izvajali nadzor nad cerkvami na njihovem področju, skrbeli so za versko vzgojo rekrutov in vojakov ter reševali morebitne pritožbe nad vojaškimi kurati. Opravljali so torej podobne naloge, kakor so bile v habsburških oboroženih silah zaupane vojaškemu župniku. V oboroženih silah so delovali še polkovni kurati, ki so bili prav tako zadolženi za versko in moralno vzgojo vojaštva in za zagotavljanje vseh duhovniških opravil. Zanimivo je, da so imeli ti polkovni kurati – tako kakor v dvojni monarhiji – status stotnika, medtem ko so dobili diakoni, ki so tudi delovali v vojaških vrstah, status poročnika. V ruski vojski so – med prvo svetovno vojno – delovali tako muslimanski kakor tudi katoliški in judovski verski predstavniki.<sup>304</sup>

Na predvečer prve svetovne vojne je bila torej organiziranost duhovne oskrbe v oboroženih silah posameznih držav zakonsko in strukturno precej različno urejena. Zdi se, da je bila ureditev v habsburški monarhiji v primerjavi z omenjenimi državami izjemno dobro, če že ne najboljše organizirana.

304 Povzeto po: A. Senin, *Russian Army Chaplains during World War I*, v: *Russian Studies in History*, 32, št. 2, 1993, str. 43–53.

## 5. IZBRUH VOJNE VIHRE LETA 1914 IN VOJAŠKA DUHOVŠČINA

»Prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga umorjena v Sarajevu.«<sup>305</sup> Tako se je v *Slovenskem narodu* 28. junija 1914 glasil udarni naslov, novica, ki so jo prinašali časopisi, pa je odmevala po državi in po svetu. Slovanski in še zlasti slovenski politični predstavniki so se zavedali, da so s prestolonaslednikovo smrtjo izgubili osebo, v katero so polagali svoje upe, da bi se država preoblikovala in bi dualistični sistem zamenjal z federalizem oziroma da bi se država preuredila po federativnem vzoru.<sup>306</sup> Zato so bili, kakor je zapisal Walter Lukan – pri tem se je skliceval tudi na ugotovitve Andreja Rahtena –, »pripravljeni sprejeti njegov koncept ›Velike Avstrije‹ v smislu federalističnega centralizma z močno centralno vlado, enotno armado, enotnim gospodarskim prostorom, verjetno z nemščino kot državnim ali vsaj občevelnim jezikom in federalnimi enotami, med katerimi naj bi bila po slovenskih predstavah tudi hrvaško-slovenska.«<sup>307</sup>

Ob smrti prestolonaslednika in njegove soproge naj bi po monarhiji povsod zavladala globoka žalost. Pokojnika so v spremstvu vojnih ladij prepeljali v Trst, od tam z vlakom na Dunaj, od koder so ju potem odpeljali v Artstetten in tam pokopali. Na poti, kjer je vozil vlak s posmrtnimi ostanki prestolonaslednika in njegove soproge, so se obema poklonili različni zastopniki mest, dežel, župnij in preprosto ljudstvo: »Ob vsej progi, od Trsta do Dunaja je stalo in klečalo ljudstvo, goreče svečice držalo v rokah in plakalo. Vse to je ljudstvo storilo spontano.«<sup>308</sup> Toda opisana spontanost in žalost ob smrti prestolonaslednika nista bili povsod zares pristni. Stefan Zweig je v svojih spominih o tem med drugim zapisal, da je ljudi novica resda presenetila, ni pa jih posebej pretresla, saj prestolonaslednik na splošno ni bil preveč priljubljen. Še več, med drugim je celo menil: »Tisti dan je bilo v Avstriji mnogo ljudi, ki so si skrivaj oddahnili, da je bil odstranjen ta naslednik starega cesarja v korist neprimerno bolj priljubljenega mladega nadvojvode Karla.«<sup>309</sup>

V naslednjih dneh in tednih so časopisni listi prinašali vse bolj zaskrbljujoče vesti in mnogi so slutili, da to pomeni le eno – vojna bo! Če ne prej, je to postalo jasno ob objavi ultimata, ki ga je Avstro-Ogrska poslala Kraljevini Srbiji. Iz njega je bilo mogoče razbrati, da ultimat in njegovo sprejetje pomenita v

305 SN, 28. 7. 1914, str. 1.

306 O odzivih slovenskega političnega vrha na sarajevski atentat in o prestolonaslednikovih načrtih o preureditvi države glej: A. Rahten, *Prestolonaslednikova smrt: po sledih slovenskih interpretacij sarajevskega atentata*, Ljubljana, 2014.

307 W. Lukan, *Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*, v: ZČ, št. 1/2, 2008, 94.

308 NŠAL, ŽA Postojna, razne knjige, šk. 1, Kronika, str. 81.

309 S. Zweig, *Včerajšnji svet*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2008, 229–231.



resnici za Srbijo ponižanje in izgubo suverenosti, kakor je pisalo v *Slovenskem narodu* 25. julija 1914. Ob tem so še zapisali, da bo odgovor na ultimatum dan drugje: »Pravi se, da bo odgovor na naš ultimatum dala Rusija. Ako bo Rusija hotela vojno, tedaj bo Srbija odgovorila negativno, ako bo Rusija hotela mir, se nam Srbija ukloni. Tako se sodi.«<sup>310</sup> Toda če je v časopisju tu in tam še bilo mogoče odkriti tudi omenjeno upanje, da bi se izognili vojni in bi *ta kelih bridkosti*, kakor so si želeli v *Slovenskem narodu*,<sup>311</sup> šel mimo njih, so številni že vedeli, da je vojna v resnici neizogibna, saj so bile zahteve ultimata takšne, da nanje ni bilo mogoče pozitivno odgovoriti. Tako je menil tudi takratni deželni poslanec dr. Evgen Lampe<sup>312</sup> in podobno je o tem ultimatu sodil takratni ljubljanski knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič: »Ko sem ultimatum in upravičene zahteve Avstrijske čital, sem koj vidil, da Avstrija je silno energična in hoče vojsko, o kateri vemo, da mora priti in skoraj gotovo vojska po celi Evropi. Srbija naj odgovori v 48 urah.«<sup>313</sup>

Srbski odgovor ni zadovoljil Avstro-Ogrske in že 26. julija je bila razglašena delna mobilizacija. Nasičeno ozračje, o katerem je v začetku leta 1914 govoril francoski veleposlanik na Dunaju, in brezvoljnost diplomatov za reševanje odprtih vprašanj po mirni poti<sup>314</sup> sta se dokončno pokazala v vsej svoji stvarnosti – habsburška dvojna monarhija je 28. julija 1914 Srbiji napovedala vojno. S tem se je sprožil plaz vojnih napovedi in velik del Evrope se je sredi poletja znašel v vojni; pod orožje so može in fante klicali vojaški pozivi. Vsi pa so si obetali, da bo vojna kratkotrajna.

## 5.1 »Vojska je tu!«

»Kocka je padla! Negotovost je izginila! Vojska je tu! Skorej neko veselje nas je prešinilo, ker smo vedeli, pri čem smo,« je zapisal postojnski župnik ob izbruhu vojne.<sup>315</sup> Že ob razglasu delne mobilizacije 26. julija 1914 so po vseh krajih razobesili plakate, ki so može in fante, vojaške obveznike do 42. leta starosti, pozivali v vojaške vrste. »Nepopisljiv vtis so napravili ti plakati. Gre za res! Možje, eni veseli, drugi potrti, eni kričijo, kako bodo Srbi tepeni, drugi molče hitijo pravit ženi, gostilne se pa jamejo polnit in iz vseh se kmalu zasliši glas harmonike. Ne! Ni možno popisati vtisov, ki smo jih dobili ta dan. Neizbrisno nam ostane v spominu pogled na skrbne obraze žena, katerih može je zadel cesarski ukaz.«<sup>316</sup> Takšni in podobni prizori navdušenosti in žalosti ob odhodu mož in fantov so se dogajali po vsej monarhiji. Med

310 SN, 25. 7. 1914, str. 1.

311 Prav tam.

312 Prim. E. Lampe, *Dnevniški zapiski*, str. 39.

313 NŠAL, 332, zapaščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis iz časa od 17. do 31. 7. 1914.

314 Prim. S, 3. 1. 1914, str. 1.

315 NŠAL, ŽA Postojna, razne knjige, šk. 1., Kronika, str. 83.

316 Prav tam, str. 82.

vpoklicanimi je bilo veliko mož in fantov, ki so pripadali 17. pehotnemu polku kranjskih Janezov in 27. domobranskemu pehotnemu polku; oba sta imela svoj sedež v Ljubljani. Kronistka ljubljanskega uršulinskega samostana je samo dogajanje v tistih dneh takole opisala: »*Dan na dan so dohajale nove čete v glavno mesto, godba in petje sta jih spremljala, klici patriotičnega navdušenja so odmevali pozno v noč.*«<sup>317</sup>

Opisano navdušenje nad vojno naj bi ob njenem izbruhu, kakor piše Zweig, zajelo celotno državo in vse razlike, bodisi verske, narodne ali politične, naj bi bile v tej uri pozabljene.<sup>318</sup> Podobno je o tem enotnem nastopu menil tudi lavantinski škof Napotnik: »*Zdaj mislijo vsi državljani mogočnega cesarstva isto, čutijo isto, spoznajo, da so udje velike enote, staročastite Habsburške države. Zdaj so vsa politiška in narodnostna nasprotja poravnana.*«<sup>319</sup> Toda uradni plašč navdušenosti, ki naj bi bil razgrnjen prek vseh evropskih mest,<sup>320</sup> tudi v monarhiji ni bil povsod enako razpet in nikakor ni mogel prekriti bojazni in strahu pred negotovo prihodnostjo: občutili so ga mobilizirani možje in fantje ter njihovi najbližji. Janko Hacin tako med drugim v svojem dnevniku piše, da na svoji vožnji k enoti v Bosno ni videl prav nobenega navdušenja nad vojno.<sup>321</sup>

## 5.2 Pisma škofov ob izbruhu vojne

K uradnemu, splošnemu navdušenju v habsburškem imperiju, kakor je zapisala Claudia Ham, je po svoje veliko prispevala tudi katoliška Cerkev.<sup>322</sup> Ta ugotovitev – ob vedenju v kakšnem razmerju je bila katoliška Cerkev do same dvojne monarhije in do cesarskega prestola, če se ob tem izpostavi le vpliv cesarske hiše na avstro-ogrski episkopat in na njegovo izbiro – niti ne preseneča preveč.<sup>323</sup> Zlasti se je ob tem v besedah duhovščine pokazalo trdno prepričanje, da je umor avstrijskega prestolonaslednika in njegove soproge upravičeni razlog za začetek *pravične vojne*. Omenjeni izraz ni bil nov, saj so ga poznali že v antični Grčiji, prvi pa naj bi ga uporabil Aristotel. Ta je namreč menil, da vojna ne sme biti namenjena sama sebi, temveč mora biti usmerjena k višjim ciljem, kakor sta mir in blaginja. S pojmom *pravična vojna* so se pozneje veliko ukvarjali tudi rimski misleci in filozofi. Med drugim je o *pravični vojni* pisal slavni rimski govornik, državnik in filozof Mark Tulij Cicero. Po njegovem je bila takšna le vojna bodisi zaradi obrambe bodisi zaradi odprave storjenih krivic. Menil je, da mora biti takšna vojna napovedana in uporabljena le kot zadnje sred-

317 AUSL, fasc. 9, Vojna kronika uršulink, str. 3.

318 Stefan Zweig, *Včerajšnji svet*, str. 236–237.

319 *Cerkveni zaukaznik 1914*, X, str. 144.

320 Proti »mitu« navdušenosti nad vojno v Nemčiji je študijo objavil J. Verhey, *The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany*, Cambridge, 2000.

321 Prim. J. Hacin, *Vsi ti mladi fantje*, Ljubljana, 2002, str. 25.

322 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 72.

323 O odnosu med državo in katoliško Cerkvijo s posebnim poudarkom na slovenskih deželah glej: P. Bobič, *War and Faith*.

stvo, in to šele takrat, ko je bila nasprotniku že dana možnost, da sam odpravi nepravilnosti oziroma storjeno krivico. Glavni namen spopadov pa ne sme biti uničenje nasprotnika, temveč obnovitev miroljubnih odnosov in skupnosti.<sup>324</sup> Bistvo tako imenovane *pravične vojne* pa naj bi bilo – po Ciceronu – samo prizadevanje za mir in njegovo obnovo: »*Vsaj po mojem mnenju si moramo vedno prizadevati za mir, v katerem ne bo nobene zahrbtnosti.*«<sup>325</sup> Anton Mlinar je v svojem prispevku pri tem opozoril še na Ciceronovo pojmovanje miru, vezane ga na rimski imperij (Pax Romana), pri tem pa Cicero »*ne postavlja pod vprašaj značilne imperialne apologije »Pacis Romanae«: izven imperija ali proti imperiju zanj nobena vojna ne more biti pravična.*«<sup>326</sup>

Ciceronove ideje so imele velik vpliv tudi na krščanske mislece, predvsem na škofa Ambroža in Avgušтина<sup>327</sup> in na njuno pojmovanje *pravične vojne*. Prav Avguštin je, kakor v svojem prispevku strnjeno navaja Anton Mlinar, »*postavil pet kriterijev »pravične vojne«: 1) cilj vojne mora biti obnovitev miru; 2) v vojni mora iti za utrditev pravičnosti in zmernosti; 3) vojna ne more biti pravična, če se ne pusti voditi kriterijem, utemeljenim na krščanski ljubezni; ker ljubezen ne izključuje »pravične vojne«, vojna ne sme izključevati usmiljenja; 4) vojna je lahko pravična samo takrat, če se je zanjo odločila pristojna oblast, če je ta oblast izdala povelje in če jo ta oblast tudi vodi; 5) tudi potek vojne (poveljevanje) mora biti pravično; tudi sovražniku je treba biti zvest in mu omogočiti zvestobo; maščevanje, represalije in zločini morajo biti absolutno izključeni. »Pacem habere debet voluntas, bellum necessitas«.*<sup>328</sup> Te kriterije je potem prevzel tudi Tomaž Akvinski in prav njegovo in Avguštinovo razumevanje tega pojma je v razpravi v *Voditelju v bogoslovnih vedah* prikazal lavantinski duhovnik dr. Josip Hohnjec<sup>329</sup> v začetku vojnega leta 1915.<sup>330</sup>

V luči teh idej so številni škofje (ne le v monarhiji!) v svojih pastirskih listih ob izbruhu vojne pisali o njeni upravičenosti in pozivali državljane k zvestobi do države in vladarja.<sup>331</sup> Med njimi se je znašel tudi ljubljanski knezoškof Jeglič, ki se je v začetku avgusta vrnil z romanja in takoj po svojem prihodu v Ljubljano izdal posebno pastirsko pismo, namenjeno vernemu ljudstvu. V njem

324 Prim. D. M. Jr. Bell, *Just War as Christian Discipleship: Recentering the Tradition in the Church rather than the State*, Grand Rapids, 2009, str. 25–26.

325 M. T. Cicero, *O dolžnostih*, Ljubljana, 2011, str. 23–24.

326 A. Mlinar, *Teologija miru in pojem »pravične vojne«*, v: BV, 1995, 4, str. 472.

327 O Ciceronovem vplivu na Avgušтина je na spletu precej razprav, literature in drugih prispevkov. Med njimi je tudi diplomsko delo ameriške avtorice Berit Van Neste. Dostopno na spletu: <http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4978&context=etd> (pridobljeno 17. 12. 2012).

328 A. Mlinar, *Teologija miru in pojem »pravične vojne«*, v: BV 1995, 4, str. 473.

329 Josip Hohnjec, r. 1. 1. 1873, Sv. Peter pod Svetimi gorami; m. 25. 7. 1896; † 17. 2. 1964, Velenje. V: *Letopis 2000*, str. 791.

330 Prim. J. Hohnjec, *Vojska. Nauk sv. Avgušтина in sv. Tomaža Akvinca*, v: VB, 1915, XVIII, str. 21–51.

331 Podrobneje o škofih dvojne monarhije in njihovih pastirskih pismih glej: W. Achleitner, *Gott im Krieg: Die Theologie der österreichischen Bischöfe in den Hirtenbriefen zum Ersten Weltkrieg*, Wien, 1997.

je, kakor je zapisal v svojem dnevniku, dokazoval *pravičnost* te vojne in vernike poučil, da naj bodo ti dnevi preizkušeni »*dnevi molitve, pokore in del ljubezni do bližnjega*«. Prav tako je v pismu odredil še molitve in se pri tem obrnil tudi na otroke. Kakor je omenil v dnevniku, jih je opozoril tudi na pogosto prejetje zakramentov, »*da bi Bog dal zmago naši armadi, da bi skrajšal dneve poizkušnje ter njihove brate in očete pripeljal zdrave nazaj domu*«. <sup>332</sup> Podobno je o vojni pisal tudi lavantinski škof Mihael Napotnik. Menil je, da je bila vojska cesarju vsiljena in da so bili vsi poizkusi mirnega dogovora s Srbijo neuspešni. Po tem, ko je postalo jasno, da so bile tudi vse te možnosti izčrpane, je bila, kakor je zapisal škof, nasprotniku napovedana vojska, »*da bi on bil prisiljen, spoštovati meje pravice, ne pa, da bi se pridobile nove dežele, ne, da bi se ustreglo nebrzdani častihlepnosti*«. Tudi Napotnik je v svojem pismu zapisal, da je ta »*napovedana vojska potrebna in pravična vojska*«. <sup>333</sup>

V primerjavi z omenjenima pa je bilo pismo, ki ga je na vojaško duhovščino 30. julija 1914 naslovil vojaški škof Bjelik in so ga objavili tudi nekateri časopisi, neverjetno ostro, militantno. V pismu se je vojaški škof najprej skliceval na ljubezen do domovine in posebej poudarjal, da morajo biti vojaški duhovniki vneti in vztrajni v službi. V nadaljevanju pa je zapisal: »*Ljubav do domovine, ki se tudi pred smrtjo ne ustraši, vas mora prešiniti. Božja volja je, da domovino, ki vam jo je Bog dal, branite, branite do zadnjega vzdih, do zadnje moči, ker bo Bog od vas terjal račun, kako ste dolžnosti svetega poklica v vojski izpolnjevali. Pogled na domovino vam mora lajšati vse štrapace in nevarnosti vojske. Za domovino vam ne bodi nobena reč težka, nobena reč nadležna. Kri in življenje za domovino! Naš boj je svet, naš boj je pravičen za sveta prava, za red in mir! Gre se za brambo domovine, za brambo naše zemlje in naših mej! To je sveti boj! In če se bo vojno razpoloženje našega sovražnika moralo umakniti angelskim glasovom pri Betlehemu: Mir ljudem na zemlji, potem bo rekla božja sodba o našem boju: Bojevali ste svet, pravičen in dober boj! Delo je z Bogom začeto, Njegova vsemogočnost naj ga konča! Trdno verujemo in ponižno upamo, da nas Bog ne bo zapustil in bo naše orožje blagoslovil. Pripravljene smo! Primite za orožje, za orožje božje! Ne pozabite na svojo dušo! Potrebno je, da je pripravljena na sodbo božjo! Kdor je opral svojo dušo v zakramentu svete pokore in je prejel sveto Rešnje telo vredno, tega srce je lahko mirno. Naprej v boj po zmago! Ne bežimo. Zmagajmo! Če ne, naj bo zapisano na kamnu, ki bo stal na bojnem polju, kjer bomo počivali, napis: Umrli za domovino in prestol. Blagoslov troedinega Boga naj vas spremlja. Amen!*« <sup>334</sup>

Claudia Ham ob tem upravičeno opozarja, da je tudi to pismo najverjetneje prispevalo k poznejšemu posplošenemu prikazovanju vojaške duhovščine

332 NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 5. 8. 1914.

333 *Cerkveni zaukaznik 1914*, X, str. 144.

334 S, 2. 8. 1914, str. 3–4.

kot izključno samo v vlogi propagandnega stroja države.<sup>335</sup> Ob tem je treba povedati, da bojevito pismo vojaškega škofa med drugim omenja poziv k orožju. Znano je, da duhovniki v habsburški vojski niso smeli nositi orožja.<sup>336</sup> Njihovo »orožje« je bila lahko le vera, so bili zakramenti, molitev, osebni zgledi in ne nazadnje beseda. Ta pa seveda še zdaleč ni bila nepomembna za državo, pa tudi ne za duhovno oskrbo kot takšno.

Škofje v habsburški monarhiji niso bili edini, ki so pisali o vojni. Ob izbruhu so vojno v svojih pridigah pogosto obravnavali tudi duhovniki in s tem posredno vplivali na že omenjeno navdušenje. Nekateri od njih so svoje govore ali pridige potem objavili v različnih glasilih. V kazalu XXXI. letnika *Duhovnega pastirja* za leto 1914 (VII) se najde cel seznam prispevkov različnih avtorjev, ki zadevajo to tematiko. Med drugim je pater Hugolin Sattner<sup>337</sup> pisal o vojni in opozarjal na – po njegovem – njeno prečiščevalno vlogo. V razmišljanju oziroma poskusu svojega odgovora na vprašanje, zakaj so na svetu sploh vojne, ko pa si vsi želijo miru, je Sattner prišel do tega sklepa: »*Narodi vedno govoré o miru in hrepené po njem, v resnici pa so skoraj zmerom med seboj v boju. Skoraj brez presledka buči na zemlji bojni grom in čete so venomer postavljene v bojne vrste. Le redek je mir in še takrat ga znajo ljudje malo ceniti.*« V nadaljevanju svojega razmišljanja je po eni strani resda opozarjal na vse težave in gorje, ki jih vojna povzroča, po drugi strani pa je o njih menil, da so lahko tudi »blagoslov«. Posebej je tu izpostavil *pravično vojno*: »*Pravične vojske so kulturno delo; one so nositeljice velikih idealov. Kri, ki se preлива v pravičnih vojskah, je mučeniška kri, in vojska, ki rodi junake, je sveta, je častitljiva.*«<sup>338</sup> Ob pregledanih objavljenih razmišljanjih o vojni sami, ki so jih objavljali v katoliških glasilih in časopisih, je mogoče reči, da so avtorji pri svojem pisanju uporabljali kar precej podobno besedišče in zelo podobne formulacije.

Ob teh razpravah se je postavljalo tudi vprašanje o veri in njeni vlogi v vojni, kot posledica tega pa tudi o vlogi duhovnika v njej. Naloga duhovnikov v vojnih časih je bila torej, kakor so menili nekateri pisci prispevkov, v tem, da so storili vse za primerno versko izobrazbo in za poduk vojakov. Poučili naj bi jih o pokorščini v vojski, o delih usmiljenja in ravnanju z ranjenci, o prejemanju zakramentov na bojiščih in o udeleževanju pri verskih obredih, predvsem pri mašah itd. Pri vsem tem pa ni smelo manjkati izpostavljanje ljubezni do domovine in zgledov, ki jih je na bojiščih mogoče najti.<sup>339</sup>

335 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 74.

336 Ob tem velja opozoriti tudi na t. i. privilegij osebne imunitete klerikov (*privilegium immunitatis clericorum et rerum ecclesiasticarum*), po katerem so bili ti oproščeni vojaške službe zaradi dostojanstva, ki jim kot klerikom pripada. O tem je že med vojno pisal dr. Andrej Snoj. V: *Vzajemnost*, 1917, 5/6, str. 44–51.

337 Hugolin Sattner, r. 29. 11. 1851, Novo mesto – Šmihel; m. 21. 7. 1874; † 20. 4. 1934, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 433.

338 H. Sattner, *Trinajsta nedelja po binkoštih. Vojska*, v: *Duhovni pastir*, 1914, str. 475–46.

339 Prim. S. Likar, *Valentin Oblak, kronika župnije Kropa 1914–1918*, v: *AES 27*, Ljubljana, 2005, str. 194.

### 5.3 Vojaška duhovščina med vojno

Ob izbruhu tako imenovane *pravične vojne* je, kakor je bilo določeno, jurisdikcija nad uniformiranimi pripadniki habsburških oboroženih sil katoliške veroizpovedi avtomatsko pripadla takratnemu vojaškemu apostolskemu vikarju Bjeliku. Pod njegovo jurisdikcijo so od takrat dalje poleg enot skupne vojske sodile tudi domobranske in črnovojniške enote, ki so bodisi pripadale armadi na bojišču bodisi so bile poklicane za službovanje v etapnih linijah, v utrjenih mestih, pa tudi na vse tiste pohodne formacije, ki so odhajale na bojišča. Pod jurisdikcijo vojaškega vikarja so sodili tudi vojni ujetniki.<sup>340</sup> Pozneje je bilo vprašanje jurisdikcije seveda še večkrat odprto in v različnih situacijah je ta ali ona vojaška enota sodila zdaj pod pristojnost krajevne, zdaj vojaške duhovščine.

#### 5.3.1 Mobilizacija

Na predvečer vojne vihre je bilo v avstro-ogrskih oboroženih silah v aktivni službi 186 vojaških duhovnikov. Število aktivnih in rezervnih vojaških kuratov vseh v državi priznanih veroizpovedi je mogoče razčleniti takole:

**Tabela 9: Razporeditev vojaške duhovščine v državi priznanih veroizpovedi pri skupni vojski**

|                                      | Aktivni vojaški kurati | Rezervni vojaški kurati | Skupno število |
|--------------------------------------|------------------------|-------------------------|----------------|
| Rimskokatoliški                      | 141                    | 286                     | 427            |
| Grškokatoliški                       | 15                     | 20                      | 35             |
| Pravoslavni (gr. or.)                | 14                     | 25                      | 39             |
| Evangeličani augsburške veroizpovedi | 6                      | 33                      | 39             |
| Evangeličani helvske veroizpovedi    | 6                      | 20                      | 26             |
| Judovski                             |                        | 10                      | 10             |
| Muslimanski                          | 4                      |                         | 4              |
| <b>Skupaj</b>                        | <b>186</b>             | <b>394</b>              | <b>580</b>     |

(Vir: ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2394, VII 23734–17, Standesnachweisung – über die Militärgeistlichen des k. u. k. Heer, vom Beginn des Krieges bis 10. November 1917.)

Med omenjenimi aktivnimi 186 vojaškimi kurati so službovali tudi duhovniki iz slovenskih dežel. Tako je, če gre verjeti vojaškemu šematizmu skupne vojske, pri pehotnih oboroženih silah v letu 1914 službovalo 10 duhovnikov iz lavantinske, ljubljanske in celovške škofije ali pa iz goriške nadškofije.<sup>341</sup> K tem je prištet tudi Hubert Rant, frančiškan, za katerega v šematizmu piše, da je bil takrat že svetni duhovnik (*Weltpriester*), vendar pa ob tem ni navedene nobene

340 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 70–71.

341 Prim. *Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegsmarine für 1914*, Wien, 1914, str. 1128–1132. Odslej: *Schematismus Heer 1914*.

škofije.<sup>342</sup> K tem desetim bi veljalo prišteti še duhovnika iz ogrske polovice države, Antona Mintška.<sup>343</sup> Tudi zanj na podlagi časopisne notice vemo, da je bil v resnici »*Ogrski Slovenec*«. <sup>344</sup> Med temi aktivnimi duhovniki sta bila tik pred začetkom vojne dva že na visokih mestih. Anton Jaklič je bil takrat superior 1. razreda in je vodil graški superiorat, Janez Klobovs pa je bil superior 2. razreda in je še vedno deloval v Innsbrucku.<sup>345</sup> Poleg navedene duhovščine pri kopenskih oboroženih silah je treba omeniti še mornariško vojaško duhovščino. Po podatkih iz letopisa skupne vojske je mogoče razbrati, da je bilo od takrat štirinajstih aktivnih duhovnikov (vključno z mornariškim superiorjem!) kar slaba polovica (6) takšnih, ki so bili iz lavantinske, ljubljanske ali goriške (nad) škofije.<sup>346</sup> Presenetljivo je, da med vsemi omenjenimi v letopisu ni nobenega aktivnega vojaškega kurata iz tržaško-koprske škofije.

Že ob izbruhu vojne je bilo jasno, da je število vseh aktivnih vojaških duhovnikov premajhno. Vpoklicu se tako niso izognili niti duhovniki. Takratni remšniški kaplan Janez (Januš) Golec<sup>347</sup> je ob mobilizaciji, kakor je zapisal, iz rok cesarske osebe prejel svojo prvo brzojavko: »*Nje vsebina je tudi meni prav na kratko povedala, da sem od danes naprej podvržen vojaški postavi in moram takoj v Trst.*«<sup>348</sup> V skladu z mobilizacijskim načrtom so tako v aktivno službo vpoklicali v prvi vrsti večje število rezervnih vojaških duhovnikov.<sup>349</sup> Vpoklicani so bili tako tisti, ki so jih vodili kot rezervne duhovnike skupne vojske, kakor tisti, ki so bili na seznamu rezervnih duhovnikov avstrijskega oziroma ogrskega domobranstva. Mobilizacijski načrt za vojaško duhovščino pa je med drugim že predvideval tudi možnost, da bi lahko bila potreba po duhovnikih še večja, kakor so jo lahko pokrili z rezervnimi vojaškimi kurati. Tedaj bi nove duhovnike lahko vpoklicali na podlagi seznamov tako imenovane nadomestne rezerve: »*Višjo potrebščino pokrijejo tudi z duhovniki nadomestne rezerve, ki bodo v slučaju mobilizacije imenovani vojaškimi kurati za dobo vojne. Plačo dobijo isto kakor*

342 Prim. prav tam, str. 1130. – Hubert Rant je v resnici zabeležen v nekaterih šematizmih lavantinske škofije, tudi med vojno viхро, in to bi nas lahko navedlo k misli, da je bil inkardiniran v lavantinsko škofijo. Nasprotno pa vojaški letopisi o njem poročajo le, da je bil Rant svetni duhovnik in ne omenjajo nobene škofije. Ker za zdaj še ni popolnoma jasno, ali je bil inkardiniran v lavantinsko škofijo ali ne, ga v razpravi obravnavam posebej.

343 Anton Mintsek, r. 21. 5. 1865, Murska Sobota; m. 1887; † 1935. V: NŠAM, Šematizmi, *Schematismus Strigoniensis et Sabariensis*, šk. 1; *Marijin list*, št. 9/19, 1935, str. 254.

344 S, 29. 11. 1916, str. 5.

345 Prim. *Schematismus Heer 1914*, str. 1128–1129.

346 Prim. prav tam, str. 1281.

347 Janez (Januš) Golec, r. 28. 8. 1888, Polje ob Sotli; m. 25. 7. 1911; † 24. 5. 1965, Maribor. V: NŠAM, Kartoteke duhovnikov, Golec Januš.

348 Sgp, 23. 11. 1916, 2.

349 Po definiciji bi pričakovali, da so z izrazom »vojaški« kurati mišljeni tisti, ki so bili v aktivni službi v vojski, »vojni« kurati pa tisti duhovniki, ki so bili vpoklicani le v vojni. Iz notic časopisja iz vojnih let pa lahko razberemo, da sta bila oba izraza v uporabi pri obeh vrstah vojaške duhovščine; torej sta veljala tako za tiste, ki so v vojski službovali že pred vojno, kakor za tiste, ki so bili vpoklicani v vojnem času. Treba se je bilo odločiti, kateri izraz uporabiti. V tem tekstu o prvi svetovni vojni in o vojaški duhovščini uporabljam pridevnik vojaški (kurat).

vojaški kurati iz rezerve.«<sup>350</sup> Med vojno je bilo veliko duhovnikov imenovanih prav za vojaške kurate »za dobo vojne« (*Feldkuraten auf Kriegsdauer*). Gorenjec je o tem zapisal, da so bili v evidenci vsi tisti duhovniki, ki so bili kdaj pri naboru potrjeni, tudi če niso potem nikoli odslužili vojaščine. Po njihovem se je večkrat dogajalo, da so bili v vojaško službo poklicani duhovniki, ki niso bili pri vojaki, kakor pa takšni, ki so vojaški rok odslužili.<sup>351</sup> To seveda ni ostalo čisto brez posledic pri samem zagotavljanju duhovne oskrbe med vojaštvom.

Ob vseh mobiliziranih duhovnikih v državi ni bilo malo niti takšnih, ki so se za službovanje med vojaštvom javili prostovoljno. Teh naj bi bilo posebno veliko prav ob začetku vojne vihre, celo toliko, da niso mogli sprejeti nobenega več; o tem so ob koncu avgusta 1914 poročali tudi časopisi.<sup>352</sup> Med takšnimi se je vojaškim oblastem prostovoljno ponudil upokojeni mornariški superior Karl Kokolj.<sup>353</sup> V svojem telegramu je zapisal, da je pripravljen pastoralno delovati v ljubljanski vojaških bolnišnicah.<sup>354</sup> Dejansko je Kokolj potem to službo že v avgustu tudi prevzel.

Vendar kakor se zdi, to navdušenje nad vojaško službo med vpoklicanimi rezervnimi vojaškimi kurati ni bilo povsod zares navzoče. Tako v kroniki češkega kraja Bezkov, ki leži blizu Znojma, lahko za leto 1914 preberemo tudi nekaj notic o njihovem župnijskem administratorju Franzu Doláku, drugače članu viteškega reda z rdečo zvezdo, ki je tam služboval šele kratek čas in hitro postal priljubljen med ljudmi. Tudi on je bil ob začetku vojne, natančneje 29. julija 1914, vpoklican v vojaško službo. Že čez pet dni pa je v njegovo župnijo prišlo žalostno sporočilo, da je priljubljeni Dolák umrl.<sup>355</sup> V Vojnem arhivu na Dunaju se je našel kratek dopis, s katerim je vojaški škof Bjelik sredi avgusta 1914 poslal na praški generalat viteškega reda z rdečo zvezdo sporočilo Dolákovi usodi. V njem je vojaški škof zapisal, da je prejel telegram 6. domobranskega pehotnega polka, ki je naznanil, da je vpoklicani rezervni vojaški kurat Franz Dolák naredil samomor.<sup>356</sup> Žal podrobnih dokumentov, ki bi dodatno osvetlili, kar se je zares zgodilo, kaj je bil resnični vzrok za to dejanje in ali je bilo v resnici tako, poleg teh skopih vrstic ni bilo najti.

350 S, 18. 3. 1909.

351 Prim. Gorenjec, 29. 1. 1915.

352 Prim. S, 27. 8. 1914, str. 3.

353 Karl Kokol(j), r. 3. 11. 1865, Sv. Barbara v Halozah; m. 6. 7. 1890; † 1. 9. 1931, Ljubljana. Glej: S, 2. 9. 1931, str. 5.

354 Prim. ÖSTA/KA, AFV – Bücher, karton 32, str. 152, Gegenstand, Nr. 5646, 27. 7. 1914, Telegramm Kokolj.

355 Njegova smrt je bila, kakor piše v kroniki, zavita v skrivnost. Po nekaterih spekulacijah naj bi ga ustrelile vojaške oblasti, ker v svoji pridigi, ki jo je imel za vojake, vojne ni odobral. Drugi so trdili, da se je ustrelil sam, ker tega svojega prepričanja pred častniki sploh ni tajil. Glej: Bezkov, Kronika 1914: [http://www.bezkov.cz/kronika/1911\\_20/1914.htm](http://www.bezkov.cz/kronika/1911_20/1914.htm) (pridobljeno 2. 1. 2013).

356 ÖSTA/KA, AFV, karton 269, Nr. 7721, Feldkurat Dolák – Selbstmord.



Časopis *Slovenec* je 1. avgusta 1914 poročal, da je bilo v vojsko vpoklicanih sedem duhovnikov ljubljanske škofije,<sup>357</sup> *Slovenski gospodar* pa je že dan poprej objavil notico o vpoklicanih lavantinskih duhovnikih.<sup>358</sup> Vendar se je ob pregledovanju drugih virov izkazalo, da ti podatki niso popolnoma pravilni. *Slovenec* je med vpoklicanimi navedel tudi Cirila Ažmana,<sup>359</sup> v štajerskem časopisju pa so med vpoklicanimi zapisali imeni župnika Ivana Laha in Matija Zemljiča.<sup>360</sup> V resnici teh treh duhovnikov ni na nobenem seznamu vojaških kuratov, ki so med vojno krajši ali daljši čas službovali v vojski. Še več, njihovih imenovanj tudi v pregledanih škofijskih listih lavantinske in ljubljanske škofije ni mogoče najti. Zato pa je *Ljubljanski škofijski list* 21. avgusta 1914 poročal, da je bilo iz ljubljanske škofije vpoklicanih šest duhovnikov, in to profesor dr. Franc Kulovec,<sup>361</sup> ljubljanski stolni kaplan Janko Cegnar,<sup>362</sup> idrijski kaplan Josip Gnidovec,<sup>363</sup> trebanjski kaplan Leopold Erzin,<sup>364</sup> hinjski kaplan Franc Novak<sup>365</sup> in Andrej Martinčič,<sup>366</sup> kaplan v Hrenovicah.<sup>367</sup> O vpoklicanih duhovnikih je poročal tudi lavantinski *Cerkveni zaukaznik* in navedel, da je bilo v vojaško službo vpoklicanih enajst duhovnikov lavantinske škofije.<sup>368</sup> Toda pri tem je treba opozoriti, da so bili vpoklici tudi v naslednjih dneh in tednih, zato je bilo vpoklicanih duhovnikov ob začetku vojne morda še nekoliko več.

V garnizijskih mestih so se skupaj z vojaštvom znašli tudi vpoklicani vojaški duhovniki. Januš Golec je opisal, kako se mu je godilo v Trstu, kamor je bil poslan in kjer ga je v vojašnici čakal precej čuden sprejem. Četovodja v stražarnici ga namreč ni spustil v vojašnico, in to kljub uradnim papirjem, ki jih je imel kot mobilizirani duhovnik. Šele naslednjega dne mu je uspelo priti v vojašnico, tam pa mu je bilo naročeno, naj počaka še en dan. Skupaj z nekaterimi drugimi vpoklicanimi duhovniki so naslednji dan znova prišli v vojašnico k takratnemu polkovniku<sup>369</sup> 97. tržaškega polka. Polkovnik je prav Golca izbral za polkovnega vojaškega kurata: »*Stari gospod je izmaknil meni ono cesarsko brzozjavko iz rok s kratko odločbo: ›Vi ostanete pri polku! Tudi na bojišče nas boste spremljali! Ostali*

357 Prim. S, 1. 8. 1914, str. 5.

358 Prim. Sgp, 30. 7. 1914, str. 3.

359 Prim. S, 1. 8. 1914, str. 5.

360 Prim. Sgp, 30. 7. 1914, str. 3.

361 Franc Kulovec, r. 8. 1. 1884, Toplice; m. 15. 7. 1907; † 6. 4. 1941, Beograd. V: *Letopis 2000*, str. 437.

362 Janko (Ivan) Cegnar, r. 12. 10. 1887, Stara Loka; m. 14. 7. 1910; † 9. 9. 1939, Ljubljana Trnovo. V: prav tam, str. 436.

363 Jožef Gnidovec, r. 26. 1. 1885, Ajdovec; m. 19. 7. 1909; † 17. 9. 1963, Dvor - Žužemberk. V: prav tam, str. 452.

364 Leopold Erzin, r. 9. 10. 1886, Šmartno pri Tuhinju; m. 14. 7. 1910; † 20. 1. 1945, Ljubljana. V: prav tam, str. 440.

365 Franc Novak, r. 31. 3. 1882, Dobrova; m. 15. 7. 1907; † april 1944, Beograd. V: *Catalogus cleri 1917*, str. 147. Za podatek o smrti se zahvaljujem mag. Tonetu Krampaču. Elektronsko pismo z dne 4. 8. 2014 (hrani avtor).

366 Andrej Martinčič, r. 13. 1. 1889, Šentjurij Podkum; m. 15. 7. 1912; † 4. 6. 1958, Maderno ob Gardskem jezeru, Italija. V: *Letopis 2000*, str. 449.

367 Prim. LŠL, 1914, X., str. 110.

368 Prim. *Cerkveni zaukaznik* 1914, VIII., str. 130.

369 Od aprila 1911 do septembra 1914 je 97. pehotnemu polku poveljeval polkovnik Karl baron Knopp von Kirchwald.

štirje gospodje pa lahko odidejo nazaj domov. Rabimo itak samo jednega.« Po tej odločitvi je, kakor je navedel, tistega dne dobil uniformo in bil poslan na tečaj jahanja, ker tega ni bil več.<sup>370</sup> Če je to še nekako razumljivo, saj je bilo tudi za aktivne vojaške duhovnike že v mirnem času poskrbljeno, da so bili deležni vsaj nekaj lekcij jezdenja,<sup>371</sup> je nekoliko teže razumeti in verjeti, da je o tem, kateri od duhovnikov bo ostal pri polku v aktivni službi, odločal izključno kar polkovnik sam. To velja toliko bolj, ker bi bilo iz tega zapisa mogoče sklepati, da je to storil brez upoštevanja mnenja nadrejenih vojaških oblasti. Res pa je tudi, da je omenjene spomine treba brati z veliko mero previdnosti.

Vsi duhovniki so bili ob vpoklicu uvrščeni v IX. rang med rezervne vojaške kurate 2. razreda s častniškim činom stotnika. Ob tem velja povedati še, da so kaplani in ekspoziti,<sup>372</sup> vpoklicani v vojno službo, kakor navaja *Ljubljanski škofjski list*, ob vpoklicu izgubili dohodke dotedanje službe, saj so od takrat dalje prejeli plačo vojaških kuratov skupaj z vojnim dodatkom, za vpoklicane župnike pa je veljalo, da so še vedno dobivali *svojo župnijsko kongruo* oziroma plačo, ker niso prejeli vojne doklade.<sup>373</sup> Aktivni vojaški duhovniki so ob mobilizaciji lahko računali tudi na dodatna finančna sredstva, ki naj bi jim bila v pomoč za nakup potrebne opreme. Podobno je bilo določeno tudi za vse mobilizirane duhovnike, ki so bili enako upravičeni do dodatka za opremo in uniformo. Prav tako so na novo vpoklicanim duhovnikom povrnili potnino do odrejenega nabornega mesta, kjer so se ob vpoklicu morali oglasiti. Do potnine so bili upravičeni, tudi če bi iz aktivne vojaške službe odšli, torej ob demobilizaciji, boleznimi ali uvrstitvi v neaktivno razmerje.<sup>374</sup> Zdi pa se, da jim teh določb glede finančnih sredstev ni uspelo v polnosti uresničiti v prvih dneh mobilizacije; tako bi namreč lahko razbrali iz spominskih zapisov frančiškanskega patra Janeza Žurge. Ob mobilizaciji je deloval kot nastavljeni razrednik na deški ljudski šoli v Novem mestu, nato pa je bil poklican v Zagreb. Na tamkajšnjem vojaškem poveljstvu je bil potem dodeljen za vojaškega kurata 6. vojaške poljske bolnišnice 13. vojnega zbora, ki so ga po večini sestavljali Hrvati. Ob tem je tudi spoznal, da bo redovna obleka za takšno službo nepraktična, in si je zato dal narediti *duhovsko obleko*. Zapisal pa je, da je moral za novo obleko vzeti predujem na plačo.<sup>375</sup> Glede na že omenjeno določbo o posebnih finančnih sredstvih, ki

370 Sgp, 14. 12. 1916, str. 1–2.

371 Prim. *Pastoralblatt*, 20. 12. 1909, str. 55.

372 Ekspoziti so, kakor je v opombi ob Nadrahovih spominskih zapisal Matjaž Ambrožič, delovali znotraj velikih župnij, ki so kot pastoralne enote poznale ekspoziture. Ekspoziti so drugače vodili matične knjige in so delovali kot pravi župniki, vendar so morali matične knjige ob koncu leta overiti župniki s svojim podpisom. Ekspoziture kot takšne so bile resda že od časov Jožefa II. dalje predvidene, da bi postale nove župnije, a za to še niso bili izpolnjeni vsi pogoji (npr. zadostno število vernikov). Prim. I. Nadrah, *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraha*, ur. M. Ambrožič, v: *Viri 30*, Ljubljana, 2010, str. 45, op. 156.

373 LŠL, 1915, IV, str. 63.

374 Prim. *Pastoralblatt*, 1. 4. 1909, str. 19.

375 Prim. J. Žurga, *Mozaik moje življenja*, Brezje, 2000, str. 15. Odslej: J. Žurga, *Mozaik moje življenja*.

naj bi jih dobili vpoklicani kurati prav za to, je ta podatek nekoliko presenetljiv. Zdi se torej, da izplačila posebnega dodatka sploh ni bilo, mogoče pa je, da je sredstva dobil šele pozneje.

Mobilizirani katoliški duhovniki so po vpoklicu od vojaškega škofa prejeli potrebna pooblastila. Aktivni vojaški duhovščini je bila jurisdikcija podeljena že pred vojno (in je zato ni bilo treba ponovno podeljevati), na novo nastavljeni vojaški duhovniki (iz rezerve, nadomestne rezerve) pa so jurisdikcijske dekrete prejeli po vpoklicu in nastavitvi v aktivni službi. Vojaški škof je sicer dopuščal možnost, da so na novo nastavljeni vojaški duhovniki, če je bilo treba, svojo službo opravljali, tudi če dekreta še niso prejeli. O tem so morali ti duhovniki obvestiti svojega nadrejenega superiorja. Podeljena jurisdikcija je veljala za vso vojno in tako je ob morebitnih premestitvah kuratov ni bilo treba ponovno podeliti.<sup>376</sup> Na novo vpoklicani vojaški duhovniki so prejeli posebne fakultete, po katerih so med drugim smeli podeljevati vse zakramente (razen svete birme in duhovniškega posvečenja), prav tako so smeli spovedovati in podeljevati odvezo za kakršnekoli ekscese in prestopke, tudi v takšnih primerih, ki so bili drugače posebej pridržani Apostolskemu sedežu oziroma papežu. V posebni, peti točki so bila zapisana pooblastila, povezana z mašo. Vojaški kurati so tako lahko maševali dvakrat, prvo mašo so lahko opravili eno uro pred zoro in drugo popoldne. V izrednih primerih so lahko maševali »zunaj cerkve, na kateremkoli primernem mestu, tudi na prostem ali pod zemljo, na prenosnem oltarju, tudi če ni neokrnjen ali je brez relikvij svetnikov«. Če drugače ni bilo mogoče in pri tem ni bilo nevarnosti svetoskrunstva, škandala in nespoštljivosti, so lahko maševali tudi v navzočnosti heretikov in drugih izobčenecv. Pomembno je bilo le, kakor piše v tej točki, »da sam mašni služabnik (*Messdiener*) ni bil izobčenec ali heretik«. Vojaški duhovnik je prav tako smel blagosloviti tabernaklje, oblačila, paramente, cerkveno okrasje in drugo, kar je nujno potrebno za službo božjo. Ni pa smel, kakor piše v določbi, posvetiti »tistega, kar je potrebno za sveto maziljenje«.<sup>377</sup>

Poleg podeljenih fakultet so bila na novo vpoklicanim vojaškim duhovnikom dana tudi splošna navodila (*Instructiones pro sacerdotibus militaribus*) za samo delovanje. Ta pravila so med drugim govorila o potrebnem spoštovanju in pokorščini nadrejenim, o spoštovanju do škofov ordinarijev in trudu za zgledno sodelovanje z njimi, o skrbnem ravnanju z Najsvetejšim, blagoslovljeno vodo in vso liturgično posodo, o uporabi primernih duhovniških oblačil pri opravljanju obredov in podeljevanju zakramentov, pa tudi o oznanjanju božje besede ter

376 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 1, str. 14.

377 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 271, *Facultates sacerdotum militarium*; A. Sittler, *Josef Bader. 1887–1983. Ein Priesterleben, zusammengestellt aus dem Nachlaß in drei Teilen: Kriegstagebuch. 1915–1918, Photomechanisch vervielf, 1995, Facultates – Vollmachten, sine pag. [Priloga, dokument št. 4].*

poučevanju o zakramentih in krepostih. Ob koncu je bilo v teh navodilih še opozorilo, naj se predvsem vojaški duhovniki varujejo, da ne bi bili oni sami, ki pridigajo drugim, nepošteni; vse njihovo življenje naj bo »*brez sence suma*«. <sup>378</sup>

Navodila za delovanje vojaške duhovščine je vojaški vikar podal tudi v pismu, ki so ga objavili časopisi. V njem je spregovoril o nalogah vojaške duhovščine in pozval duhovnike, naj vojake navdušujejo ter jih utrjujejo v zvestobi do domovine, naj tolažijo ranjene in umirajočim podeljujejo zakramente ter izkazujejo telesna dela ljubezni in usmiljenja. Prav tako naj duhovniki pozivajo in opominjajo vojake za prejem svetih zakramentov in podeljujejo generalno odvezo. Opozoril je tudi na popolne odpustke, ki jih morejo ob nekaterih izpolnjenih pogojih dobiti umirajoči vojaki, in naposled dodal še nekaj konkretnih navodil: »*Vsak vojni duhovnik mora imeti vedno pri sebi sledeče predmete: Štolo, križ, posodico s svetim oljem, mal rituale (obredna knjižica) in na rokavu bel našiv z rdečim križem. Hostije za sveto mašo mora vsak duhovnik s seboj vzeti. Nikakor pa ni dovoljeno, da bi imel pri sebi posvečene svete hostije, da najsvetejše ni izpostavljeno kakemu onečaščenju. V sili bo ljubi Bog podelil svojo milost vsakemu vojaku, da le prejme sveto odvezo in sveto poslednje olje. Glede službe božje se je ravnati po razmerah, želim pa, da se opravi vojaška služba božja s kratkim in tehtnim nagovorom, kolikorkrat je možno, kolikorkrat dopušča služba in je vse potrebno na razpolago. Vojnim kuratom po poklicu strogo naročam, naj bodo svojim rezervnim tovarišem v vsem na roko. S to naredbo je obvestiti vse v vojsko uvrščene duhovnike.*« <sup>379</sup>

Že v času, ko so bili vojaški duhovniki v garnizijskih mestih, so se trudili, čim hitreje spoznati se z zaupanimi nalogami in z vojaškim življenjem, kakor je zapisal lavantinski duhovnik Marko Škofič, <sup>380</sup> ki je bil ob mobilizaciji poslan v Maribor in dodeljen k 47. pehotnemu polku. <sup>381</sup> Tako v Mariboru kakor v Ljubljani pa tudi drugod so takrat opravljali slovesne vojaške zaprisege, meščani so z različnimi dobrotami pogostili vojaštvo, po cerkvah v mestih pa so se opravljale službe božje. <sup>382</sup> V Ljubljani so tako vojake s plakati vabili, naj pred odhodom na vojno prejmejo tudi zakramente. <sup>383</sup> To so številni slovenski možje in fantje sicer opravili že ob slovesu od domačih krajev, ko so odšli po slovo k

378 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 271, *Instruktionen pro sacerdotibus militaribus*; A. Sittler, A. Sittler, *Josef Bader. 1887–1983. Ein Priesterleben, zusammengestellt aus dem Nachlaß in drei Teilen: Kriegstagebuch. 1915–1918, Photomechanisch vervielf.*, 1995, *Instruktionen – Anleitung, sine pag.* [Priloga, dokument št. 5].

379 S, 11. 8. 1914, str. 3.

380 Marko Škofič, r. 26. 3. 1886, Sv. Martin pri Vurberku; m. 25. 7. 1909; † 21. 10. 1969, Sv. Miklavž ob Dravi. V: NŠAM, Kartoteke duhovnikov, Škofič Marko.

381 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 180, K. u. k. Inf. Rgt. Nr. 47, Budapest, am 24. März 1915, Markus Škofič [Priloga, dokument št. 6].

382 Prim. Bg 1914, 9, 340

383 Prav tako Lampe omenja, da je za vpoklicane vojake pridigal enkrat duhovnik Janez Kalan, drugič pa ljubljanski knezoškof Jeglič. V: E. Lampe, *Dnevniški zapiski*, str. 43.

domačemu župniku, se udeležili svete maše in se pred odhodom v vojsko tudi spovedali.<sup>384</sup> Prav tako ni bilo malo takšnih, ki so že doma prejeli svetinjice in rožne vence, da so jih vzeli s seboj v upanju na božje varstvo in srečno vrnitev. Nekateri so za svetinjice prosili tudi na zbornih mestih.<sup>385</sup> Ni pa bilo malo niti takšnih vojakov, ki so se tik pred odhodom na bojišče odločili svojo izvoljenko popeljati pred oltar, in tako so se vojaški duhovniki med prvimi opravili v novih razmerah srečali tudi z vojaškimi porokami.

### 5.3.2 Ekskurz: Vojaške poroke

»Poročil sem pa v treh tednih toliko parov, kakor jih gotovo celo življenje ne bom, če bi celo živel 100 let. Vse je tedaj tiščalo pod zakonski jarem, častnik kot mož. Ženini so se držali bolj kisló; se je videlo že na prvi pogled, da jim – razbijajo brezskrbni samski stan granate zakona željnih nevest in skeleče hudih tašč. Vezal in koval sem poroke kot vojaški kaplan, da so mi včasih kar roke omahovalo: a mislim, da sem malokateremu paru odklenil raj zakonske sreče in zadovoljnosti.« Tako je svoje izkušnje o porokah med vojaštvom v dneh ob mobilizaciji v svojih spominih opisal Januš Golec, vojaški kurat 97. pehotnega polka.<sup>386</sup> Tako imenovane »vojne poroke« so ob začetku vojne potekale v vseh v vojno vpletenih državah. Časopisje je že ob koncu julija in v prvih dneh avgusta poročalo o številnih porokah v tujini. Tako je, denimo, *Slovenec* 8. avgusta 1914 poročal, da je bilo v zadnjih dneh samo v Berlinu poročenih »1800 dvojic«.<sup>387</sup>

Takšne poroke torej niso bile nobena posebnost tudi v dvojni monarhiji. Že 30. julija 1914 je prav *Slovenec* poročal o velikem številu porok rezervistov, ki so jih opravljali v Gradcu in po tamkajšnjih cerkvah: »Bile so to priproste, a tem bolj ganljive poroke.«<sup>388</sup> Na vprašanje povečanja števila porok se je z različnimi olajšavami odzvala tudi državna oblast. Kakor navaja Jasna Vanček, je cesar že 1. avgusta 1914 izdal odlok, s katerim je vojni minister lahko izdajal dovoljenja za poroke častnikom in uradnikom iz stalnega vojaštva, vendar s pogojem, da pozneje zavarujejo ženitno kavcijo, ki so jo drugače morali položiti. Tudi ogrska vlada je izdala posebne uredbe, povezane s sklepanjem zakonov. Po teh zakonih mladoletnim osebam ni bilo več treba predložiti dovoljenja staršev oziroma zakonitih zastopnikov.<sup>389</sup> Odziv na povečano število prošenj za poroke pa je prišel tudi od cerkvenih oblasti. Časopis *Slovenec* je že 4. avgusta 1914 med drugim poročal o *brzih porokah* med katoliki, saj so cerkvene oblasti dovoljevale poroko, ne da bi bili za to prej potrebni trije oklici: »Treba pa je v takih slučajih

384 Prim. J. Jereb, *Jerebova kronika župnije Škocijan pri Turjaku*, v: *AES* 29, Ljubljana, 2007, str. 244.

385 Prim. AUSL, fasc. 9, *Vojna kronika uršulink*, 6.

386 Sgp, 21. 12. 1916, 1.

387 S, 8. 8. 1914, str. 5.

388 S, 30. 7. 1914, 4.

389 Prim. J. Vanček, »Vojne poroke« med prvo svetovno vojno, v: *Zgodovina za vse*, 2009, 1, str. 141. Odslej: J. Vanček, *Vojne poroke*.

*doprinesti dokaze, da ni zakonitih zadržkov.*»<sup>390</sup> Podobno je veljalo tudi za vse tiste osebe, ki so sodile pod jurisdikcijo vojaške duhovščine. Vojaški kurati so prejeli pooblastilo, da so lahko vojaške osebe, ki so pod njihovo jurisdikcijo, oklicali enkrat za trikrat ali pa so jim podelili spregled vseh treh oklicev. Vendar pa je tudi zanje veljalo, da za poroko ne sme biti nobenega zadržka, če pa je ta obstajal, so morali prositi za njegov spregled. Nadomestni rezervisti za poroko posebnih dovoljenj vojaške oblasti niso potrebovali. Takšne tako imenovane vojaške poroke so bile seveda tudi v slovenskih deželah. Jasna Vanček navaja, da je bilo v letu 1914 samo v ljubljanskih župnijah sklenjenih precejšnje število zakonskih zvez, največ pri frančiškanih (230) in v župniji sv. Petra v Ljubljani (144): »V obeh župnijah je bila prva poroka vojaka, po začetku vojne, sklenjena 3. avgusta.«<sup>391</sup> Poroke so se vrstile tudi v naslednjih letih, precej podobno je bilo najbrž tudi v drugih večjih mestih v slovenskih deželah, pa tudi drugod po monarhiji.

Na začetku vojne so poroke v glavnem sklepali osebno, v dolgotrajni vojni pa je bila pogosta sklenitev zakonske zveze po namestniku oziroma pooblaščenju (*per procuratorem*). *Ljubljanski škofijski list* je o poroki po pooblaščenju posebej pisal v letu 1915 in pojasnil, kakšna pooblastila in dovoljenja so za takšno poroko potrebna. Precej podrobno je v prispevku opisan tudi obred sam po *ljubljskem škofijskem obredniku*, vendar pa so takrat, kakor lahko razberemo iz spisa, nastale pri obredu manjše spremembe. Med drugim je tako v prispevku mogoče prebrati: »*Posredovalec se vpraša: Ali hočete v imenu ... za soprogo sprejeti ...? Nevesto se vpraša: Ali hočete za moža sprejeti ..., ki ga zastopa ...? Ko si podasta desnici, reče duhovnik: Ita vos coniungo itd. Ko jima ponudi prstan, dene posredovalec nevesti prstan na roko, nevesta pa vzame ženinov prstan in ga shrani. Ko se snideta ženin in nevesta, natakne nevesta ženinu prstan in eden drugemu ponovita obljubo zvestobe.*»<sup>392</sup> Na ta način se je, denimo, aprila 1917 v Krakovu s Poljakinjo poročil tudi umetnostni zgodovinar Vojeslav Mole (1886–1973). Na poroki ga je zastopal njegov brat Rudolf.<sup>393</sup>

Navedeni pomislek Januša Golca o sreči tako sklenjenih zakonskih zvez je seveda še kako primeren, hkrati pa izpostavlja tudi vprašanje, zakaj je bila zakonska zveza pravzaprav zares sklenjena. Kakor piše Jasna Vanček, se resda zdi, da je bila večina teh zvez najbrž res sklenjena iz ljubezni, toda skoraj zagotovo ni bilo malo takšnih, za katere so obstajali tudi drugi vzroki (npr. nezakonski otroci). Nič manj pogoste najbrž niso bile niti poroke, ki so bile sklenjene, da bi s tem ženskam zagotovili nekatere finančne ugodnosti. Zakon iz leta 1912 je

390 S, 4. 8. 1914, str. 5.

391 Prim. J. Vanček, *Vojne poroke*, str. 141–142.

392 LŠL 1915, III, str. 55.

393 V. Mole, *Iz knjige spominov*, Ljubljana, 1970, str. 216.

namreč zagotavljal državno finančno podporo družinam mobiliziranih vojakov. Zanj so lahko zaprosili vpoklicani sami ali pa njihovi svojci in ob tem predložiti potrebne dokumente, ki so dokazovali sorodstveno razmerje med njimi. Do te podpore so bili torej upravičeni vsi tisti ožji sorodniki, ki so res živeli od zaslužka vpoklicanega vojaka (npr. žena, otroci, starši). Višina podpore je bila določena vsako leto posebej, nanjo pa je vplivalo tudi število članov družine. Podpora kot takšna je bila *dvojna*: sestavljena je bila iz dnevne preskrbninske pristojbine (prehrana) in iz prispevka za stanovanje. Do drugega prispevka pa niso bili upravičeni tisti, ki so stanovali v svoji lastni hiši.<sup>394</sup>

Med vojno so, kakor kaže, še večkrat nastajale posamezne spremembe uredb in določbe, povezane z vprašanjem vojaških porok. V prvi vrsti je to najverjetneje veljalo predvsem za vprašanje pristojnosti med krajevno in vojaško duhovščino. Nekatero vojaške osebe so tako večkrat prehajale in v nekaterih okoliščinah so bili tako zanje pristojni najprej vojaški, potem pa krajevni duhovniki. V *Ljubljanskem škofijskem listu* je bilo ob koncu leta 1916 zato izdano novo opozorilo župnim uradom o vprašanju vojaških porok: »*Pri vsaki poroki kakega vojaka je treba paziti na dvoje: ali spada pod vojaško ali civilno duhovsko jurisdikcijo, in drugič, ali potrebuje za svojo poroko dovoljenja od pristojne vojaške oblasti ali se lahko brez tega dovoljenja poroči.*«<sup>395</sup> Ob tem je bilo zapisano, da ni pomembno le, pri kateri enoti vojak služi, ampak tudi, v kakšnem službenem razmerju je (aktivno, rezervno, nadomestno rezervno in črnovojniško službeno razmerje). To dvoje pa med seboj, kakor so zapisali, ni bilo povezano. Posebej pozorno so se v tem prispevku posvetili vprašanju črnovojnikov, saj je že samo ime imelo dvojni pomen: »*To pomeni prvič vojake, ki spadajo k črnovojniškim krdelom, n. pr. črnovojniškim bataljonom, ki so podrejeni c. kr. deželnobrambnemu ministrstvu. Pomeni pa tudi vojake-črnovojnike, ki služijo v črnovojniškem službenem razmerju in sicer pri kakem c. in kr. vojaškem krdelu, ki je podrejeno c. in kr. vojnemu ministrstvu.*« Med te vojake so sodili predvsem tisti, ki so bili na naborih spoznani za sposobne vojaške službe in so jih uvrstili »*kot dopolnilo k c. in kr. vojnim krdelom*«, poprej pa niso bili na naborih potrjeni ali pa spoznani za sposobne za vojaško službo »*še pred naborno dobo*«. Ti vojaki so prišli pod jurisdikcijo vojaške duhovščine. Drugače pa so bile odredbe, povezane s črnovojniki, zelo podrobno sestavljene in so v desetih točkah natančno določale, v katerih primerih je vojak črnovojnik sodil pod jurisdikcijo ene ali druge duhovščine. Med drugim je tako, če je bil dodeljen k skupni vojski ali je služil pri črnovojniški teritorialni brigadi, sodil vselej (ne glede na to, ali je bil v zaledju ali na fronti) pod pristojnost vojaške duhovščine. Če pa je bil črnovojnik pri-

394 Prim. J. Vanček, *Vojne poroke*, str. 43–45.

395 LŠL 1916, X, str. 102–103.

padnik nadomestne črnovojniške in *deželnobrambne čete* (vseh tistih formacij torej, ki so bile določene za urjenje enot in so nadomeščale vojaške oddelke), pa je, nasprotno, sodil pod civilno duhovščino. Pod to je prišel, tudi če je služboval, denimo, v ujetniških taboriščih ali bil pripadnik pohodnih formacij, ki so bile – do odhoda na fronto – pod pristojnostjo krajevne duhovščine. V prispevku so župnijskim uradom še svetovali, naj se, kadar ne bi točno vedeli, kam sodi posamezni vojak ženin, obrnejo na vojaški superiorat v Ljubljani.<sup>396</sup> Nekatere spremembe glede pristojnosti so se skoraj zagotovo zgodile tudi še v naslednjih mesecih vojne.

Za podrobno analizo vojaških porok bi bile nadvse dobrodošle vojaške matične knjige, ki bi pokazale relevantne podatke o samem številu in najbrž tudi o načinu (osebno, po pooblaščenju) vojaških porok. Žal so bile prav vojaške matične knjige, ki jih hrani Vojni arhiv na Dunaju, raziskovalcem do sedaj še nedostopne, zato ni bilo mogoče opraviti temeljite raziskave o številu porok vojakov pri posameznih vojaških enotah, ki so imele svoje naborno območje v slovenskih deželah.

### 5.3.3 Težave ob razporeditvi vojaških duhovnikov

Vpoklicani frančiškanski pater Janez Žurga<sup>397</sup> je opisal srečanje s svojim nadrejenim superiorjem: »*Vojaškega superiorja vprašam za navodila. »Še nisem bil v vojski, prav nič ne vem,« mi odgovori. Torej plavaj, kakor moreš, si mislim.*«<sup>398</sup> Zapis je treba obravnavati bolj previdno, saj je iz službenih pravilnikov in drugih določb znano, da je bil vojaški superior lahko le duhovnik, ki je imel že vsaj deset let aktivne vojaške službe in je poleg tega opravil tudi ustrezni izpit. Toda kljub tej ugotovitvi nas podatek opominja, da je bilo ob mobilizaciji očitno precej zmede in nepravilnosti.

Na to po svoje opozarja neprimerna razporeditev vojaškega duhovnika prav v Ljubljani. Jakob Tajek,<sup>399</sup> takratni divizijski župnik 28. pehotne divizije, ki je bila v prestolnici dežele Kranjske, je 3. avgusta 1914 pisal vojaškemu vikariatu na Dunaj. V svojem zapisu je poleg pohvalnih besed za ljubljansko duhovščino in vsemi številnimi priložnostmi, ki so se vojakom ponujale za opravljanje spovedi in za prejemanje drugih zakramentov, poročal o nevšečnosti, ki jo je opazil pri enotah svoje divizije in na katero je v dogovoru z divizijskim povelj-

396 Prim. prav tam.

397 Franc Žurga (p. Janez), r. 22. 9. 1885, Dolenje Gradišče pri Dolenjskih Toplicah, m. 14. 7. 1910; † 5. 3. 1969, Kamnik. V: *Letopis 2000*, str. 456.

398 J. Žurga, *Mozaik mojega življenja*, str. 15. Ker Žurga v svojih spominih ni navedel nobenega imena, za zdaj ni jasno, na koga je v tem primeru mislil. Precej verjetneje je, da je bil omenjeni »superior« v resnici le vpoklicani rezervni vojaški kurat, ki mu je bilo zaradi pomanjkanja aktivnih vojaških superiorjev zaupano vodenje superiorata.

399 Jakob Tajek, r. 20. 6. 1867, Stepanovice, Češka; m. 25. 7. 1890, Maribor; † 14. 7. 1929, Praga. V: ÖSTA/KA, Quali, karton 3457, Tajek Jakob; Sgp, 26. 6. 1929, str. 3.



stvom želel opozoriti tudi vojaški vikariat. V pismu je povedal, da je bil k 27. domobranskemu pehotnemu polku za vojaškega kurata dodeljen gospod Andreas Dollinger,<sup>400</sup> ki pa sploh ne razume niti besedice slovensko (*kein Wort slowenisch versteht*). Moštvo je, kakor je navedel Tajek, nasprotno, skorajda v celoti govorilo le slovensko. Zato je izrazil prošnjo, da bi se to čimprej primerno uredilo, in sporočil, da bo v tem vmesnem času pri omenjenem polku poskušal pomagati sam, kolikor bo to seveda mogoče. O tej neprimerni razporeditvi vojaškega duhovnika so obvestili tudi avstrijsko domobransko ministrstvo. Andreas Dollinger je bil potem res premeščen, za vojaškega kurata pri 27. domobranskem pehotnem polku pa je bil poslan Vladimir Cepuder,<sup>401</sup> duhovnik lavantinske škofije.<sup>402</sup>

Napačna razporeditev Andreasa Dollingerja pa, kakor kaže, ni bila edini takšen primer, saj je bil tudi za koroški 4. domobranski pehotni polk določen nemški vojaški kurat Alfred Berger. Ta je pri polku deloval vse od mobilizacije pa do aprila 1917, ko so za polkovnega kurata poslali Petra Juraka,<sup>403</sup> duhovnika lavantinske škofije.<sup>404</sup> Zanimivo je, da je pri tej enoti v resnici šlo za nacionalno mešano sestavo moštva in da je v njej aktivno služilo veliko Slovencev, predvsem tisti, ki so bili doma s Koroškega ali Štajerskega. Tem vojakom tako niso zagotovili možnosti, da bi se z duhovnikom pogovorili v materinem jeziku. Pripadnik tega koroškega polka je v svojem pismu v letu 1917 o tem med drugim zapisal, da vse do aprila tistega leta, ko je k njim prišel za vojaškega kurata Peter Jurak, niso slišali slovenske pridige, saj prejšnji vojaški duhovnik ni znal slovensko.<sup>405</sup> Zdi se, da je v tem primeru manjkalo posredovanje odločnega divizijskega župnika, kakršen je bil na primer Jakob Tajek. Res pa je, da bi za to lahko poskrbelo tudi poveljstvo polka. Očitno ustreznih korakov ni storilo, saj bi v vsem tem času za kurata Bergerja že zagotovo lahko našli zamenjavo in bi za polkovnega kurata poslali duhovnika, ki bi poleg nemščine znal tudi slovensko.

V začetku vojne je bila verjetno prav pri različnih vojaških poveljstvih velika zmeda ob razporeditvah kuratov, krivdo za to pa so, kakor se zdi, poskušali

400 Andreas Dollinger, r. 10. 9. 1888, Bumlje (Würmlach) na Koroškem; m. 14. 7. 1912; †? V: *Personalstand Gurk 1916*, str. 264.

401 Vladimir Cepuder, r. 11. 3. 1883, Litija; m. 25. 7. 1907; † 15. 9. 1931, Maribor. V: NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 7, Cepuder Vladimir; Sgp, 29. 9. 1931, str. 4.

402 Prim. ÖSTA/KA, MFLV, HR, Mil. Teil, karton 2381, VII 3826 – 14, Übernahme der Seelsorge, Laibach, 3. August 1914. Na dokumentu so zanimivi tudi podatki, ki jih je eden od uradnikov zapisal kot opombo oziroma komentar na zapis o Dollingerjevi neprimernosti in neznanju slovenskega jezika. V tem komentarju piše, da je moštvo 27. domobranskega pehotnega polka takrat (torej ob začetku vojne; op. a.) sestavljalo 7 % Nemcev, 25 % Italijanov in 65 % Slovencev. Dollinger sam je bil, tako pove pisec, resda popolnoma večš nemščine in italijanščine, slovenščine pa, kakor je zapisano, ni znal. Ob tem je navedeno še, lahko bi rekli, delno opravičilo, da je napaka pri razporeditvi Dollingerja v enoto z večinskim slovenskim moštvom nastala, ker takrat oblastem ni bil na voljo noben duhovnik več, ki bi znal slovenščino (*bei der seinerzeitigen Eintriten kein slowenisch sprachenden Feldkurat mehr*).

403 Peter Jurak, r. 28. 6. 1884, Zagorska sela, Hrvaška; m. 25. 7. 1908, Maribor; † 28. 10. 1944, Zagreb. V: NŠAM, Kartoteke duhovnikov, Jurak Peter.

404 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 1265, Jurak Peter.

405 Prim. Sgp, 28. 6. 1917, str. 3.

prevaliti na druge. Tako se je zgodilo tudi glede vpoklicanega goriškega duhovnika Miroslava Lenardiča,<sup>406</sup> ki je bil zaradi napak različnih poveljstev potem osumljen, da je poskušal dezertirati, ker mu ni bilo mogoče vročiti nove odredbe o namestitvi. Vojaške oblasti so sprožile preiskavo, a se je izkazalo, da je bila pri vsej stvari dejansko vzrok slaba komunikacija med različnimi poveljstvi, ne pa Lenardičevo izmikanje vpoklicu oziroma sum, da hoče dezertirati. Sam namreč ni bil nič kriv: kot rezervnega domobranskega duhovnika ga je 28. julija poveljstvo 5. domobranskega pehotnega polka, h kateremu je sodil, obvestilo, da je vpoklican. Hkrati mu je bilo naročeno, da mora oditi k črnovojniškemu poveljstvu v Pazin. Tja se je Lenardič naslednjega dne tudi odpravil, takrat pa so mu z okrožnega vojaškega poveljstva v Trstu poslali novo navodilo o vpoklicu oziroma razporeditvi. Seveda mu ga niso mogli vročiti, saj je bil duhovnik že vpoklican in je že odšel na odrejeno službeno mesto. Zaradi teh ugotovitev je bil Lenardič potem oproščen vseh obtožb.<sup>407</sup> Očitno je bil torej v preiskavi le zaradi slabe komunikacije med vojaškimi poveljstvi, ki se, kakor je videti, niso vselej medsebojno obveščala.

#### 5.4 Navdušenost malo drugače: preganjanje duhovščine ob izbruhu vojne

Ob izbruhu vojne vihre so prav vojaška sodišča doživela pravo poplavo obravnjav. Navdušenost nad vojno se je pri tem pokazala v precej čudni podobi: v sumničenju, v ovajanju in v obtoževanju drugače mislečih na podlagi političnih, pa tudi narodnostnih trenj. Prav med slovensko inteligenco, učiteljstvom in duhovščino se je navdušenost, če je je zares kaj bilo, razblinila že v prvih tednih vojne, saj so se mnogi znašli pred vojaškimi sodišči. Takrat so namreč v veljavo že stopili posebni zakoni oziroma je prišlo do uvedbe tako imenovanega *vojnega absolutizma*, s katerim so, kakor je zapisal Janko Pleterški, »omejili politično življenje, državljanske pravice in povečali vlogo vojske v javnem življenju«. <sup>408</sup> Tako so med drugim s posebno cesarsko uredbo, izdano 25. julija 1914, civilne osebe, obtožene političnih hudodelstev (npr. žaljenje veličanstva, veleizdaja, dejanje proti vojaštvu) podredili vojaškemu sodstvu. Kakor je zapisal Evgen Lampe, takrat nikogar ni bilo težko spraviti na sodišče.<sup>409</sup> Januš Golec je v svojih spominih omenil, da je bila ena od priljubljenih ovadb takrat »*obdolžitev, da je treba tega in onega vtakniti pod ključ, ker je zastrupljal studence in bi bilo došlo do smrtnih zastrupljanj, ako bi se ne bilo slovenskega zastrupljevalca pravočasno izsledilo in*

406 Miroslav (Friderik) Lenardič, r. 10. 5. 1881, Kojsko; m. 31. 7. 1904; † 12. 8. 1957, Kožbana. V: *Status personalis* 1923, str. 136. Podatek o smrti najdemo v: *Necrologium Sacerdotum Archidiecesis Goritiensis 1900–2013*, 2013, str. 434–435. Odslej: *Necrologium* 2013.

407 Prim. ŐSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2383, VII, 1193, 9/215, A 674/14, Lenardič Friedrich Feldkurat, 31. Dezenber 1914.

408 J. Pleterški, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije*. V: Viri 1, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana, 1980, str. 6. Odslej: J. Pleterški, *Politično preganjanje Slovencev*, Viri 1.

409 Prim. E. Lampe, *Dnevniški zapiski*, str. 44–45.

mu onemogočilo zločin z aretacijo«. <sup>410</sup> Poleg omenjene so obstajale seveda tudi obtožbe o tem, da je ta ali oni človek *srbofil*, to pa je letelo posebej na Slovence, saj so bili Srbi med balkanskimi vojnama deležni precej njihove naklonjenosti. To oznako sta med drugim, kakor je zapisal Damijan Guštin, kaj hitro dobila tudi ideja o trializmu in »zagovarjanje idej nacionalne osamosvojitve v povezavi z južnoslovanskim prostorom«. <sup>411</sup> Seveda ob vsem tem ne gre pozabiti niti na odločilni boj »med Germani in Slovani«, o katerem je nespretno govoril takratni predsednik nemške vlade Theobald von Bethman-Hollweg. <sup>412</sup>

Dejansko so na podlagi takšnih ovadb v slovenskih deželah preganjali veliko Slovencev, vidnih politikov in literatov, niso pa pozabili niti na duhovnike. <sup>413</sup> Med zaprtimi duhovniki sicer ni bilo nobenega iz ljubljanske škofije, <sup>414</sup> zato pa jih je bilo več v krški (celovski) <sup>415</sup> in v lavantinski <sup>416</sup> škofiji. Martin Moll v svoji razpravi navaja, da je bilo v letu 1914 samo na Spodnjem Štajerskem izpričanih 21 aretacij duhovnikov. <sup>417</sup> Kakor opozarja Walter Lukan, še ni znano popolno število vseh med vojno zaprtih Slovencev, a je za obdobje od 27. julija do konca leta 1914 navedeno, da je bilo na območju vojaškega sodišča graške domobranske divizije, h kateremu so sodile slovenske dežele, aretiranih 910 civilnih oseb. Od tega je bilo med aretiranimi kar 117 duhovnikov. »Sodišče je obsodilo 165 oseb, med njimi so bili trije duhovniki.« <sup>418</sup>

#### 5.4.1 Janko Maierhofer – »župnik infanterist«

Vojaške oblasti so bile v prvih tednih vojne, pa tudi še pozneje zelo pozorne prav na lojalnost in patriotizem; duhovniki in vojaški kurati pri tem niso bili nobena izjema. Nasprotno, zdi se, da so jih celo še pozorneje spremljali in ocenjevali; še posebno tiste, ki so želeli vstopiti v aktivno vojaško službo ali pa so to celo že storili. Vojaški kurat Marko Škofič je tako imel ob mobilizaciji v Mariboru pri izvajanju svojega poslanstva med vojaštvom in pri podeljevanju zakramentov precej težav, saj so mu očitali, da je – kakor vsi slovenski duhov-

410 NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Golec Januš, Spomini, šk. 1, str. 618.

411 D. Guštin, *Vojno stanje kot suspenz demokratične ureditve in človekovih pravic: Avstro-Ogrska – slovensko ozemlje 1914*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2011, 1, str. 56.

412 Prim. J. Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev*, Viri 1, str. 7.

413 Med objavljenimi viri o političnem preganjanju Slovencev v Avstriji je zagotovo treba posebej opozoriti na dokumente, ki jih je za objavo v zbirki Viri (1, 2) objavil Janko Pleterski (1980).

414 Prim. E. Lampe, *Dnevniški zapiski*, str. 45.

415 O preganjanju duhovščine na Koroškem glej med drugim tudi: A. Janschitz, M. Tagini, *Preganjanje slovenskih duhovnikov v Zilski dolini med prvo svetovno vojno*, v: *KMD 1983*, str. 49–54.

416 V zvezi s preganjanjem duhovščine na Štajerskem so zanimivi objavljeni arhivski dokumenti: F. Čuček in M. Moll, *Duhovniki za rešetkami: poročila škofu o poletih 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih*. V: *Viri 22*. Ljubljana, 2006. Odslej: F. Čuček, M. Moll, *Duhovniki za rešetkami*.

417 Prim. M. Moll, *Župnik smrdi po srbski krvi. Vojni pohod proti slovenski duhovščini, poletje in jesen 1914*, v: F. Čuček, M. Moll, *Duhovniki za rešetkami*, str. 21.

418 W. Lukan, *Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*. V: *ZČ*, 2008, 1/2, str. 97.

niki – protiaavstrijsko razporežen.<sup>419</sup> Vojska je namreč potrebovala takšne, ki so bili (vsaj uradno) znani kot patrioti in lojalni cesarski hiši oziroma niso bili v zvezi s tem ničesar osumljeni. Da so na to še kako gledali, nam izpričuje tudi usoda koroškega duhovnika Janka Maierhoferja (1876–1948).<sup>420</sup> Bil je zaveden slovenski duhovnik na Koroškem in zdi se, da je prav zato in zaradi ostrih besed imel več sporov. Iz odkritega dokumenta se nekaj več izve tudi o njegovem predvojnem delovanju: med drugim piše, da je bil Maierhofer drugače sposoben duhovnik, vendar je – očitno – v narodnostno mešanih farah pogosto rad zahajal v gostilno, tam (tudi drugje!) pa je znal hitro zakuhati nacionalne boje. Zaradi besed so ga potem tudi večkrat tožili. Iz dokumenta lahko razberemo, da sta bili proti njemu vloženi dve tožbi, prva leta 1909 in druga leta 1912. Močno opozicijo je imel predvsem v nemških radikalcih (zlasti učiteljih), njegov hudi nasprotnik pa je bil tudi eden od nemških nacionalističnih koroških deželnih poslancev. Prav te tožbe proti Maierhoferju in njegovo preteklost so njegovi nasprotniki najverjetneje izkoristili v začetku vojne in ga spet ovadili.<sup>421</sup> Tako je bil v začetku prve svetovne vojne skupaj s še nekaterimi drugimi slovenskimi duhovniki na Koroškem ovaden in zaprt. Obtožili so ga, da je srbofil. Ker mu tega seveda niso mogli dokazati, je bil oproščen in se je ponovno vrnil na svojo župnijo. Toda že v februarju 1915 je bil vnovič obtožen, tokrat naj bi žalil cesarsko hišo oziroma cesarja.<sup>422</sup>

Ko je na podlagi nove obtožbe še potekala obravnava, je 15. maja 1915 napisal prošnjo in jo naslovil na avstrijsko domobransko ministrstvo. V njej je zaprosil za imenovanje v vojaškega kurata in takojšen vpoklic v aktivno službo.<sup>423</sup> Glede na to, da je bila prva obtožba proti njemu ovržena, ni bilo pričakovati dodatnih zapletov in težav z imenovanjem. Toda že ob koncu julija 1915 je bila v Gradcu razglašena sodba v zvezi z drugo obtožnico za razžalitev cesarja, po kateri je bil Janko Maierhofer spoznan za krivega in obsojen na leto dni težke ječe.<sup>424</sup> Tako tudi z imenovanjem za vojaškega kurata ni bilo nič. Še več, Maierhofer se je želel izogniti ječi in dokazati svoj patriotizem. Zato se je celo odpovedal privilegiju 29. člena vojnega zakona in se prostovoljno javil za vojaško službo. Če gre verjeti notici, naj bi imel pri tem velik vpliv tudi njegov oče: »Njegov oče je odločil in sin je ubogal ter odšel v vojaško službo.«<sup>425</sup> To je bil tudi eden redkih

419 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 180, K. u. k. Inf. Rgt. Nr. 47, Budapest, am 24. März 1915, Markus Škofič.

420 Njegov priimek in ime sta zapisana v različnih obdobjih različno. Tako ga je mogoče najti pod imeni Johann, Hans, Janko, Ivan – Mai(y)erhofer, Marhofer, Majerhofer. V *Slovenskem biografskem leksikonu* piše le Janko Maierhofer. Dostopno na spletu: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi340162/> (pridobljeno 3. 12. 2013).

421 Prim. NŠAL/ŠAL V., fasc. 51, Duhovniki – tuji 1875–1944, Z. 3579, 5. September 1917.

422 Prim. J. Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev*, Viri 1, str. 54.

423 Prim. ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2385, VII 13561 – 15, Bitte um Ernennung zum Feldkuraten, 15. 5. 1915.

424 Prim. ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2394, VII, Nr. 23. 233, präs. 15/12 1917, 17. 12. 1917.

425 *Naši rajni duhovniki*, Celovec, 1968, str. 190.

primerov (če ne celo edini!) v habsburški monarhiji, da je duhovnik – ker je hotel dokazati svoj patriotizem – postal navaden prostovoljec vojak in z orožjem v roki služil v vojski.<sup>426</sup>

Morda je prav, da ob tem na kratko zapišemo še nekaj besed o njegovi nadaljnji usodi. Največ podatkov o tem je bilo mogoče dobiti iz arhivskih dokumentov. O zadevi Maierhofer je namreč velikokrat tekla beseda tako na Dunaju kakor tudi v Ljubljani in v Celovcu. Zanj in za njegovo pomilostitev sta si prizadevala tako krški (celovški) kakor ljubljanski škof, po sklicu dunajskega parlamenta pa tudi slovenski poslanci v jugoslovanskem klubu. Nanje se je s pismi obračal Janko Maierhofer osebno, saj bi moral biti po cesarski amnestiji v letu 1917 tudi sam deležen njenih ugodnosti, a se očitno to ni zgodilo. V pismu z dne 14. oktobra 1917 je tako med drugim zapisal: »*Celovški škof mi je obljubil, če do sredi septembra ne bom prost, bo šel na najvišje mesto. Ljubljanski škof mi je obljubil, da gre k cesarju – že septembra – in vendar – so me sedaj potisnili v Leoben h kadru, kjer moram z letnikom 1899 vsaki dan na vežbališče. /.../ Že 5 mesecev leži moja prošnja za oproščenje na Dunaju! Kje je kak vojak v Avstriji [podčrtal Maierhofer!] – kojega prošnja bi tako dolgo ležala! Zaproсите z interpelacijo!» V nadaljevanju svojega pisma pa je prosil še za nekaj finančne podpore.<sup>427</sup>*

Poslanci z dr. Antonom Koroščem<sup>428</sup> na čelu so zanj (najverjetneje tudi večkrat) zares posredovali pri oblasteh. Med dokumenti v Vojnem arhivu se je našel tudi dopis, ki je bil v decembru 1917 poslan ministrstvu za deželno brambo. Iz zapisa je mogoče rekonstruirati njegovo vojaško pot. Po teh podatkih se je Janko Maierhofer v letih 1916 in 1917 bojeval na soškem bojišču – v dokumentu je posebej izpostavljeno bojišče pri Fajtem hribu. Prav tako je v dokumentu navedeno, da je bil kot vojak odlikovan s srebrno medaljo za hrabrost 2. razreda, z bronasto medaljo za hrabrost in s Karlovim četnim križcem. V marcu 1917 je bil Maierhofer iz strelskih jarkov premeščen v kompanijsko pisarno: »*Ker ni več imel orožja v rokah, mu je po intervenciji knezoškofijskega krškega ordinariata in s papeškim dispensom bila odpravljena vsaka ovira in odstranjena nepravilnost (Defectus lenitatis) ter tako odpravljena ovira za opravljanje dušno pastirske službe.*« V zapisu se omenja še, da je bil 2. julija ob razglasu cesarske amnestije te deležen tudi Maierhofer in tako ni bilo več nobene kazenske zadeve proti njemu. Ob koncu aprila 1917 je na fronti dobil vnetje, 3. novembra 1917 pa je bil kot rekonvalescent spet poslan h kadru v Leoben. Po ozdravitvi

426 Iz *Pastoralnega lista vojaške duhovščine* je mogoče izvedeti, da je bil že v začetku vojne vsaj še en primer, da je vojaški kurat prijel za puško (tega seveda ni smel) in z njo tudi streljal. Zato je zapadel iregularnosti (*defectus lenitatis*) in je bilo torej treba zaprositi za papeški dispens. V: *Pastoralblatt*, 1916, 1, str. 18–19.

427 ARS 584, Jugoslovanski poslanski klub na Dunaju, fasc. 5, ovoj Maierhofer.

428 Anton Korošec, r. 12. 5. 1872, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 25. 7. 1895; † 14. 12. 1940, Beograd. Pokopan v Ljubljani. V: *Letopis 2000*, str. 781.

je bil znova spoznan za sposobnega za frontno službo in kot takšen bi moral biti dodeljen k pohodnemu bataljonu. Zapisano je še, da je bil Maierhofer že odvezan iregularnosti,<sup>429</sup> če pa bi moral spet na fronto, bi ta znova nastopila in po cerkvenih določbah ne bi mogel biti več odvezan od nje. Zato so zapisali, da se kot edini izhod v teh okoliščinah kaže imenovanje Maierhoferja za vojaškega kurata. S tem bi bila izpolnjena tudi njegova srčna želja. Kot duhovnik, ki se je hrabro boril za cesarja in za domovino, je prosil, da bi bil tudi pred očmi sveta opran domnevne krivde in deležen milosti rehabilitacije.<sup>430</sup> Birokratski mlini pa so mleli le počasi in šele v začetku leta 1918 je bil Janko Maierhofer oproščen vojaščine in odpuščen iz vojaške službe. Kot duhovnik je potem prišel v ljubljansko škofijo, tam pa ga je knezoškof Jeglič imenoval za župnega upravitelja župnije Planina pri Vipavi.<sup>431</sup> Iz pisma celovškega knezoškofa Adama Hefterja je mogoče sklepati, da so pogovori med njim in ljubljanskim knezoškofom Jegličem o Maierhoferjevem odhodu v ljubljansko škofijo potekali že prej. Hefter je tako v dopisu že septembra 1917 med drugim omenjal, da bi bil pripravljen zanj izdati potrebno odpustnico iz škofije.<sup>432</sup>

V tem – rekli bi lahko izjemnem – primeru duhovnika vojaka je zanimivo vprašanje o takratni cerkvenopravni ureditvi in o razumevanju omenjene iregularnosti *defectus lenitatis*. Upoštevati je treba, da v času njegovega primera še ni bil v veljavi že omenjeni novi *Zakonik cerkvenega prava*, ki je izšel leta 1917 in je dobil popolno veljavo šele v naslednjem letu. Zato bi torej za podrobnejšo analizo morali pregledati takratno zakonodajo. Na splošno pa je – če gre verjeti doslej pregledanim zapisom – o omenjeni iregularnosti na kratko mogoče reči, da je ta začela veljati, če se je duhovnik prostovoljno in zavestno odločil za aktivno vojaško službo ter je bil udeležen na primer v bojih oziroma pri ubijanju. Vendar so cerkveni pravniki pojem *defectus lenitatis* razlagali različno. Če je šlo za t. i. »nepravilno« vojno, je ta iregularnost zadevala vse udeležene, kolikor so ubijali nasprotnike. Če pa je bila to tako imenovana *pravična ofenzivna vojna*, je načelo prav tako zadevalo klerike in laike, ki so aktivno sodelovali pri ubijanju drugih, vendar pa pri tem niso bili iregularni tisti, ki so druge v bitko le spremljali in v njej niso aktivno delovali (npr. vojni kurati in sanitejci). Pri tem je moč razbrati še tole: del cerkvenih pravnikov je menil, da v tako imenovanih *pravičnih defenzivnih vojnah* iregularnosti ni bilo, niti če je klerik osebno sodeloval v bojih, kolikor ni bilo dovolj branilcev. S tem se drugi kanonisti niso strinjali; bili so mnenja, da je tudi takšen klerik postal iregularen.<sup>433</sup>

429 Iregularnost pomeni, da je cerkvenopravno nesposoben opravljati cerkveno službo.

430 Prim. ŐSTA/KA, MFLV, HR, Mil. Teil, karton 2394, VII, Nr. 23. 233, präs. 15/12 1917, 17. 12. 1917.

431 Prim. S, 2. 3. 1918, str. 5.

432 Prim. NŠAL/ŠAL V., fasc. 51, Duhovniki – tuji 1875–1944, Z. 3579, 5. September 1917.

433 Prim. <http://www.newadvent.org/cathen/08170a.htm> (pridobljeno 17. 12. 2012).

Glede Maierhoferja bi bilo torej razumljivo, da je kot vojak lahko maševal, šele ko ni bil več pod orožjem in je že dobil papeški dispenz (spregled) od te iregularnosti. Zato je nekoliko presenetljivo, da v članku z naslovom *Bojni položaji izpred Gorice*, ki ga je objavil *Slovenec* in v katerem je omenjen tudi Maierhofer, piše tudi: »Župnik-prostak Maierhofer nosi sedaj dolge lepe brke. Med vojaki-tovariši je priljubljen. Če je le mogoče, opravlja na bojišču sv. mašo.«<sup>434</sup> Če je maševal že pred pridobitvijo spregleda, je bilo to najverjetneje cerkvenopravno precej sporno, če že ne popolnoma v nasprotju s pravom.

Nekoliko več bi o tej temi lahko povedala le poglobljena analiza takrat veljavnih cerkvenih kanonov in drugih določb, navedeni primer pa analogno kar sam odpira tudi vprašanje francoske duhovščine in njenega cerkvenopravnega položaja med prvo svetovno vojno. V Franciji je bila namreč s spremembo vojaške obveznosti vpeljana splošna vojaška obveznost, ki ni poznala izjem, in tako tudi za duhovnike te izjeme ni bilo. Morali so torej služiti v vojski kot navadni vojaki, kakor je o tem poročalo tudi slovensko časopisje.<sup>435</sup> Podobne pobude o vojaški službi duhovnikov z orožjem v roki so prišle na plano tudi v habsburškem imperiju, vendar se niso uresničile.<sup>436</sup> Ne glede na to pa zastavljena cerkvenopravna vprašanja že presegajo okvir te razprave.

#### 5.4.2 Zaprti vojaški kurat Marko Krajnc

Med zaprtimi in obravnavanimi duhovniki se je znašel tudi že vpoklicani rezervni vojaški kurat Marko Krajnc,<sup>437</sup> ki je bil takrat že v Gradcu. V predstavitvi Krajnčevega primera je Moll na kratko zapisal: »Iz interpelacije v državnem zboru izvemo, da je tega duhovnika, ki je vojsko služil kot vojaški kurat v nekem graškem lazaretu, aretiral poveljnik. Ta naj bi slišal Krajncu govoriti z nekim »srbskim vohunom«, prav tako pa naj bi ga že prej obremenjevale pritožbe žandarmerije iz Ribnice. Okrajno sodišče je o njem zapisalo, da naj leta 1912/13 ne bi skrival simpatij do Srbov.«<sup>438</sup> Nekoliko več podrobnosti lahko razberemo iz Krajnčevega pisma, v katerem je opisal ves potek aretacije in razloge zanjo. Mednje je štel predvsem »neresnično poročilo orožniške postaje v Ribnici«, ki jo je ta poslala poveljniku garnizijske bolnišnice št. 7 v Gradec, in pa njegovo lastno neprevidnost. O tej je Krajnc v pismu zapisal: »Začetkom (krog 4.–6.) avgusta t.

434 S, 28. 11. 1916, str. 2.

435 Prim. S, 13. 9. 1914, str. 2: »Francoski duhovniki morajo ravno tako na vojsko, kakor vsi ostali francoski državljani. Jakobinska republika pa zato duhovnikov kot takih v armadi ne trpi in francoski vojaki bi morali na bojiščih umirati brez zadnjih tolažil, če bi jih skrivaj, kolikor seveda morejo, ne izpovedovali njih vojaški tovariši-duhovniki. Kakor poroča »Croise«, služi približno 20 000 katoliških duhovnikov v francoski armadi kot aktivni vojaki; torej dve petini francoske duhovščine; a všteti niso semeniščniki, redovniki in novici.«

436 Prim. Dm 1915, 26, str. 390.

437 Marko Krajnc, r. 11. 5. 1888, Sv. Barbara v Slovenskih goricah; m. 14. 9. 1910; † 11. 5. 1977, Gorica. V: NŠAM, Kartoteke duhovnikov, Krajnc Marko.

438 F. Čuček, M. Moll, *Duhovniki za rešetkami*, str. 35.

*l. sem bil pozvan v oddelek za jetnike – bolnike (v garnizijski bolnišnici v Gradcu) k nekemu mladeniču – vojaku, ki je želel prejeti sv. zakramente. Opravil sem. Čez nekaj dni ga grem obiskat. Med jetniki – bolniki tiste sobe je bil tudi nek Srb (srbski državlján). Nič hudega sluteč govorim, kakor z drugimi, tudi z njim. Poveljnik garnizijske bolnišnice zve, da sem govoril z omenjenim srbskim državljánom, (ter najbrž vpraša orožniško postajo v Ribnici, kako je bilo moje patriotično vedenje v Ribnici), ker dne 12. avgusta t. l. mu poroča orožniška postaja v Ribnici, »dass sich der am 27. Juli d. J. eingrückte Markus Krajnc in Reifnik serbenfreundlich benommen hat.«<sup>439</sup> To je bilo dovolj, da ga je poveljnik garnizijske bolnišnice 15. avgusta peljal k vojaškemu preiskovalnemu sodniku in da je bil potem tudi zaprt. Na zaslišanju 21. avgusta se je Krajnc ob prebrani obtožbi ribniške žandarmerije skliceval na župnika Andreja Fišerja<sup>440</sup>, na organista, pa tudi na nadučitelja Koržeta. Vsi so bili, kakor je mogoče razbrati iz dopisa, ki ga je o Kranjčevem primeru napisal župnik Andrej Fišer, res zaslišani. Očitno je tudi to vplivalo na odločitev, da je bil Marko Krajnc 11. septembra »brez nadaljnjega zaslišanja oproščen«.<sup>441</sup>*

V omenjenem dopisu je Fišer navajal, da je Krajnc odšel k vojakom že 17. julija »ter bil v Gradcu kot vojaški kurat v bolnišnici št. 7 nastavljen«.<sup>442</sup> Najverjetneje je pri navedbi datuma nastala pomota, saj ohranjena personalna mapa kurata Krajnc izpričuje, da je bil v resnici v aktivno vojaško službo vpoklican 27. julija 1914. Iz dokumenta pa lahko še razberemo, da je takrat sodil h graškemu superioratu in torej ni bil posebej dodeljen samo k bolnišnici.<sup>443</sup> To je drugače razvidno že iz navedenega Krajnčevega zapisa, v katerem pravi, da je bil v graško garnizijsko bolnišnico le »pozvan«.

Opisani primer je zanimiv tudi zato, ker je bila to sodna preiskava rezervnega vojaškega kurata, ki je bil takrat že v aktivni službi. Tako bi lahko sklepali, da je moral biti v očeh vojaških predpostavljanih dovolj zanesljiv oziroma uživati primerno stopnjo zaupanja, če so ga kljub obtožbam o njegovem *srbofilstvu* oziroma domnevni naklonjenosti Srbom iz časa balkanskih vojn (za katere so skoraj zagotovo vedeli) vpoklicali v vojaško službo. Toda to očitno le ni bilo dovolj, da bi se izognil sodni obravnavi. V takšnih obravnavah so se znašli nekateri duhovniki tudi še v naslednjih vojnih letih.

439 Prav tam, str. 68.

440 Andrej Fišer, r. 26. 11. 1855, Rogaška Slatina; m. 20. 7. 1884; † 17. 4. 1932, Ribnica na Pohorju. V: *Letopis 2000*, str. 777.

441 F. Čuček, M. Moll, *Duhovniki za rešetkami*, str. 68–69.

442 Prav tam, str. 68.

443 Prim. ŪSTA/KA, Quali, karton 1526, Krajnc Markus.



## 6. VOJAŠKI KURATI V AKTIVNI SLUŽBI

V začetku avgusta 1914 so vojaške enote odhajale na bojišča. Nekateri dnevniški in spominski zapisi pričujejo o paradnih marših na železniške postaje, o igranju godbe, o množici ljudi, ki je vojake pospremila do vlakov, s katerimi so jih potem odpeljali na bojišča.<sup>444</sup> Ob tem pa je med ljudmi takrat še prevladovalo prepričanje, »da bo vojna kratkotrajna in majhna«.<sup>445</sup>

### 6.1 Odhodi na fronto in razporeditev

Skupaj z vojaštvom so odhajali tudi vojaški kurati. V njihovih resda redkih ohranjenih spominskih zapisih so opisi odhoda na fronto precej podobni že omenjenim dnevniškim in spominskim noticam vojakov in častnikov. Tako je bil v avgustu 1914 med vpoklicanimi duhovniki, ki so odhajali na bojišče, tudi takratni ljubljanski stolni vikar Janko Cegnar. Kot vojaški kurat je bil dodeljen 9. bolnišnici 3. korpusa (9/3) in poslan na severno bojišče. Iz Ljubljane so se z vlakom odpeljali, če gre verjeti zapisu, 20. avgusta 1914: »Odtod smo se peljali ob velikanskih ovacijah proti Dunaju. Višek ovacij je bil v Leibnitzu pod Gradcem, kjer smo bili 29. avg. proti večeru. Ravnotako je bilo v Gradcu. Polni rož smo bili, okrasili smo svoje vagona kot bi se peljali na »ohcet«.<sup>446</sup> Podobno je odhod na fronto opisal tudi polkovni kurat Januš Golec, ki je bil s tržaškim 97. pehotnim polkom poslan na rusko fronto. Tudi Golec omenja, da so jih ljudje »na vseh kranjskih, štajerskih in ogrskih postajah« gostili in pozdravljali. Razpoloženje pa se je, kakor je opisal, spremenilo, ko so prišli v Galicijo, kjer so doživeli bolj hladen sprejem. Ponekod na večjih postajah celo ni bilo nikogar, razen službujočih uradnikov. Ob tem je Golec dodal: »Zdi se mi, da so ti ljudje že tedaj nekako slutili, da bo vojska za nas ukajoče, pa tudi za nje – krvava svatba.«<sup>447</sup>

V skladu s takratnim načrtom vojaške duhovne oskrbe je bila katoliška vojaška duhovščina pri skupni vojski v novembru 1914 razporejena takole: vsaka pehotna divizija<sup>448</sup> je imela po enega divizijskega župnika, v vsaki konjeniški diviziji pa sta službovala po dva vojaška duhovnika. Pri vsaki gorski brigadi je bil po en vojaški kurat, pa tudi pri pehotnih polkih skupne vojske in v vojaških lazareti so nastavili po enega vojaškega kurata. Vsak korpus je imel še

444 Prim. I. Matičič, *Na krvavih poljanah: trpljenje in strahote z bojnih pohodov bivšega slovenskega planinskega polka*. Ljubljana, 2006, str. 11–12; AUSL, fasc. 9, *Vojna kronika uršulink*, str. 6.

445 Prim. J. Hameršak, *Skoz prvo svetovno*, Ljubljana, 1994, str. 8.

446 J. Cegnar, *Z bojišča*, v: *Vzajemnost*, 1915, 5, str. 70.

447 Sgp, 28. 12. 1916, 2.

448 Za lažjo predstavo in razumevanje najbrž ne bo odveč, če na kratko omenimo, da je bila divizija v začetku vojne po poročanju časopisja sestavljena »iz 12 do 16 bataljonov«, prišteti pa je treba še druge podporne enote. Prim. S, 23. 5. 1916, str. 5. Število vsega vojaštva v eni takšni diviziji je bilo po podatkih časopisja okoli 20 000. Upoštevati pa je treba, da se je med vojno številčna sestava vojaških enot spreminjala in da so bile številke tako nižje.

šest duhovnikov, ki so bili tam nameščeni kot morebitna personalna (sanitetna) rezerva, da bi zagotovili predvsem duhovno oskrbo v morebitnih mobilnih rezervnih bolnišnicah ali drugih sanitetnih zavodih pri armadi na bojišču. Prav tako je vsaka od armad imela še personalno rezervo vojaških kuratov, da bi lahko takoj nadomestili morebitne bolne, ranjene ali padle kurate. Praviloma sta bila pri poveljstvu vsake armade za ta namen navzoča po dva vojaška kurata.

Duhovna oskrba oziroma razporeditev vojaških kuratov pri domobranstvu je bila v vsem tem tako rekoč enaka razporeditvi pri skupni vojski. Posebnost domobranstva so bili zagotovo vojaški kurati pri deželnih strelcih. V začetku vojne je, denimo, pri vsakem bataljonu deželnih strelcev služboval po en vojaški kurat. Pri črnovojniških brigadah (*Landsturm*) je bil kot vodja duhovne oskrbe pri brigadi postavljen po en vojaški kurat, prav tako pa je po en kurat služboval tudi pri črnovojniških polkih.

Za nadzor nad delovanjem vojaške duhovščine pri armadah in za pisanje vojaških matic itd. so skrbeli vojaški superiorji. Ti so morali med »zatišjem« na fronti nadzorovati vse etapno območje, organizirati pastoralne konference vojaške duhovščine, o njihovem stanju in ob morebitnih spremembah (bolezni, smrt) pa poročati poveljstvom, tudi vojnemu ministrstvu in vojaškemu vikariatu, in zaprositi za ustrezno zamenjavo.<sup>449</sup> Seveda ob tem ne gre pozabiti na vojake drugih, v državi priznanih verskih skupnosti. Tudi zanje so bili – glede na število vernikov pri posameznih enotah – pri divizijskih poveljstvih nastavljeni vojaški kurati njihove vere.

## 6.2 Na bojiščih v prvih mesecih

»Uvidel sem, da vsi popisi vojsk in bitk, kar sem jih kedaj čital v svojem življenju, niso niti senca tega, kar se dogaja in doživlja v resnici,« je zapisal polkovni kurat Golec ob prvi bitki, v katero je bil vpleten 97. pehotni polk.<sup>450</sup> Podoba vojne, ki so ji bili priča še naslednje dolge mesece, se je takrat prvič pokazala v vsej svoji tragičnosti. V prvih bojih je avstro-ogrška vojska namesto pričakovane hitre zmage doživljala poraze na srbskem in pozneje na ruskem bojišču. Veliko vojakov in častnikov je bilo že ob teh spopadih ranjenih, padlih ali ujetih. Po prvih spopadih, ki so se precej slabo končali za habsburške oborožene sile, so ljudje, pa tudi številni vojaki, častniki in kurati menili, da bo sedaj vojna končana. Toda ni bilo tako. Na fronto so prispele nove enote, dopolnilni pohodni bataljoni so zapolnili razredčene vrste in spet in spet so se spreminjale frontne črte. Vse te nenehne pohode in umikanja, preden se je razvila tako imenovana pozicijska vojna, so z vojaki delili tudi vojaški kurati, ki so delovali pri armadah,

449 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 1, str. 15.

450 Sgp, 25. 1. 1917, str. 1.

bodisi pri polkih bodisi pri različnih mobilnih vojaških sanitetnih zavodih. Vojaški kurat Janko Cegnar, ki je takrat služboval v vojaški sanitetni ustanovi, je v svojem pismu navedel nekatere večje kraje in datume, kdaj so bili tam. Ni bilo malo takšnih krajev, v katere so se do konca leta 1914 vrnili po večkrat: »*Kolikokrat smo prevozili nekatere ceste, sam ne vem; to pa dobro vem, da pri nekaterih cestah poznam vsak ovinek in da mnogo vasi in mest na Ogrskem in v Galiciji poznam do zadnje ulice.*«<sup>451</sup> Duhovnik lavantinske škofije Franc Kren,<sup>452</sup> v jeseni 1914 vojaški kurat 105. črnovojniške brigade, je o tem na kratko zapisal: »*Danes tukaj, jutri tam.*«<sup>453</sup>

Nekateri polkovni vojaški kurati, ki so prve boje in poraze doživeli v neposredni bližini frontne črte, so v svojih zapisih poročali, da so poleg duhovniške službe v nastalih razmerah večkrat krajši ali daljši čas opravljali tudi službo sanitetnih strežnikov. Januš Golec je bil tako že prvo noč po bitki postavljen v sanitetno službo, tam pa je pomagal ranjencem: »*Bog zna, kolikim sem obvezal ono noč rane, po večini povzročene od sovražnih šrapnelov. Prihajali so po največ primeroma lahko zadeti; oni, ki so čutili še toliko moči, da so se lahko privlekli z bojišča. Kar je pa bilo težko ranjenih, so prebili ono noč na zapuščenem bojišču.*«<sup>454</sup> Tudi kurat Marko Škofič je v svojem poročilu o službovanju pri 47. mariborskem pehotnem polku zabeležil, da se je že v prvi bitki znašel pri sanitetni postaji prve pomoči (*Hilfsplatz*) in je ob prihodu ranjencev potem delil tako zakramente in versko tolažbo kakor tudi opravljal sanitetno službo. Oboje je delal tudi v naslednjih dneh in tednih, ko je bil polk na bojišču.<sup>455</sup>

Podobno so vojaški kurati po svojih močeh skušali pomagati sanitetnemu osebju in zdravnikom v vojaških sanitetnih ustanovah neposredno za fronto. Vojaški kurat Žurga je v poročilu vojaškemu vikariatu omenil, da je ob pomanjkanju vojaških zdravnikov poleg duhovniške službe pomagal pri obvezovanju in celo pri lažjih operativnih posegih.<sup>456</sup> Iz njegovih spominov o tem izvemo še, da je pri operacijah pomagal, ko je bila v decembru 1914 bolnišnica, v kateri je služboval, na srbskem bojišču, natančneje v vasi Ratari. Žurga je zapisal, da so bili tam resda trije zdravniki, da pa sta v resnici takrat pri oddelku službovala le dva, od teh je bil le eden kirurg. Ob vse večjem številu ranjenih vojakov, po večini Hrvatov, je bilo zato razumljivo, da je tudi vojaški kurat poskušal po svojih močeh pomagati pri operacijah: »*Po zdravnikovih navodilih sem dajal ranjencem uspavalno sredstvo, pazil na srce, na punčico v očeh ter na jezik, da*

451 J. Cegnar, *Z bojišča*, v: *Vzajemnost*, 1915, 5, str. 70.

452 Franc Kren, r. 18. 9. 1883, Št. Ilj v Slovenskih goricah; m. 25. 7. 1909; † 4. 8. 1957, Slivniško Pohorje. V: *Letopis 2000*, str. 789.

453 Sgp, 12. 11. 1914, str. 3.

454 Sgp, 25. 1. 1917, str. 1.

455 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 180, K. u. k. Inf. Rgt. Nr. 47, Budapest, am 24. März 1915, Markus Škofič.

456 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Žurga, Beschreibung der Erlebnisse im Kriege, 26. April 1915 [Priloga, dokument št. 7].

se ne bi zadušili. Medtem je on sam operiral.«<sup>457</sup> Nekaj dni je kurat opravljal to službo. Tako so rešili marsikatero življenje, pa čeprav so se številni ranjenci bali operacijskega posega. Že čez nekaj dni se je vrnil tudi tretji zdravnik, mlad Madžar, ki je potem prevzel kuratovo opravilo pri operacijah. Očitno se je mu že pri prvi operaciji zalomilo, saj se je končala tragično in zato so se, kakor je še zapisal Žurga, ranjenci »operacije še bolj bali«.<sup>458</sup>

Poleg ranjencev so v bolnišnice vse pogosteje prihajali tudi bolniki. Jesensko deževje, slabe higienske razmere in pomanjkanje hrane so pripomogli k temu, da so med vojaštvom izbruhnile nalezljive bolezni. Posebej pogosto so vojaki zbolevali za kolero, tifusom in za grižo, te bolezni pa so v prvih mesecih zahtevale veliko življenj, saj vojaštvo proti njim sploh še ni bilo cepljeno. Za oskrbo teh bolnikov so nekatere vojaške sanitetne zavode v neposrednem zaledju front spremenili v epidemijske bolnišnice.<sup>459</sup> Za bolnike in za njihovo duhovno oskrbo so se po svojih močeh trudili tudi vojaški kurati. Tako je v epidemijski bolnišnici, ki so jo imeli v vasi Korytniki blizu Przemysła, deloval kurat Andrej Martinčič. Iz ohranjene mrliške matrike je mogoče razbrati, da je od 18. oktobra do 7. novembra v tej bolnišnici umrlo 291 vojakov. Vsi so bili blizu te vasi tudi pokopani.<sup>460</sup>

O delu med obolelimi za kolero v tem času je poročal tudi divizijski župnik Jakob Tajek. Posebej je izpostavil nesebično in zgledno delovanje divizijskega župnika 6. pehotne divizije Huberta Ranta, ki je med silovitimi boji pri Chyrowu<sup>461</sup> deloval na postajah prve pomoči. Zaradi vse večjega števila obolelih za kolero so pripravili bolnišnico v neki napol porušeni tovarni (destilarni žganja) v kraju Nowemiasto. Bolnišnica kot takšna pa ni imela svojega lastnega vojaškega kurata, zato sta se Tajek in divizijski župnik 6. divizije Hubert Rant posvetovala in odločila, da bosta prostovoljno prevzela skrb za te bolnike, čeprav ta bolnišnica drugače ni sodila v njuno območje delovanja. Divizijski župnik Rant je potem sam z dovoljenjem sanitetnega divizijskega poveljnika prostovoljno odšel v bolnišnico in tam, kakor piše Tajek, ostal okoli osem dni ter dan in noč

457 J. Žurga, *Mozaik mojega življenja*, str. 16.

458 Prav tam.

459 Prim. M. Šimac, *Vojaška zdravstvena in duhovna oskrba v Ljubljani 1914–1918*, v: M. Šimac in K. Keber, *Patriae ac humanitati*, 2011, str. 46–47. Odslej: M. Šimac, *Vojaška zdravstvena in duhovna oskrba v Ljubljani*.

460 Prim. NŠAL, *Matične knjige*, MMK Choleraspital – Korytniki 1914.

461 Danes Chyriw v zahodni Ukrajini. V začetku oktobra 1914 so avstro-ogrske čete prešle v splošno ofenzivo. Borojevičeva 3. armada je napredovala s severnih Beskidov proti obkoljenemu Przemyslu, kamor so vkorakali dne 14. oktobra 1914. Istega dne so Rusi prešli v protinapad na levem krilu 2. avstro-ogrske armade in zaustavili napredovanje XII. avstro-ogrskega armadnega korpusa pri Chyrowu in Dobromilu. Najhuje jo je skupil VII. korpus, ki so ga Rusi potisnili do Grodowice in Slochynie pri Chyrowu, kjer jim je uspelo zaustaviti rusko napredovanje šele po prihodu okrepitev iz 6. graške pehotne divizije, med katerimi so bili tudi pripadniki 17. ljubljanskega pešpolka. Frontna črta je nato ostala skoraj nespremenjena vse do 4. novembra 1914, ko so se umaknili proti Karpatom. Med 15. oktobrom in 4. novembrom je potekalo nekaj manjših lokalnih ofenziv in protiofenziv, vendar se frontna črta ni bistveno spremenila. Posebej je treba omeniti bitko pri Chyrowu, saj je med boji izbruhnila kolera, ki je terjala številne smrtne žrtve. Za podatke se zahvaljujem zgodovinarju Klemenu Lužarju.

skrbel, da nobeden od bolnikov ni ostal brez poslednjih zakramentov. V bolnišnici je Rant našel okoli 1000 vojakov, ki so imeli to bolezen, več kakor 300 jih je tudi umrlo.<sup>462</sup> Rant sam je v svojem zapisu navedel, da je pokopal med 50 in 120 zaradi kolere umrlih vojakov na dan. Ob hudih bojih je prišlo povelje za umik, bolnišnico pa so potem zavzeli Rusi. Kakor še piše Rant, so bile legitimacije v bolnišnici umrlih vojakov takrat uničene ali pa so prišle v ruske roke.<sup>463</sup>

Ob tej opisani požrtvovalnosti in predanosti so duhovniki seveda tvegali, da bodo tudi sami zboleli za katero od bolezní.<sup>464</sup> Marsikateri od njih je tudi zares zbolel in tako že Tajek v svojem poročilu navaja, da so pri diviziji zboleli trije kurati.<sup>465</sup> *Glasnik najsvetejših Src* pa je objavil notico o vojaškem kuratu Stefanu Grabensteinerju, ki je že 18. septembra umrl kot žrtev griže.<sup>466</sup> Med bolniki se je, kakor je poročalo časopisje, znašlo tudi nekaj kuratov iz slovenskih dežel. Med njimi je bil tudi goriški duhovnik Franc Klajnšček,<sup>467</sup> ki je kot vojaški kurat deloval v Galiciji, tam je hudo zbolel in bil prepeljan na zdravljenje v Gorico.<sup>468</sup>

Vojaški kurati so obolevali ali bili ranjeni in bili zato poslani na zdravljenje oziroma bolniški dopust tudi v naslednjih vojnih mesecih. Kakor kaže, so bili nekateri med duhovniki, ki so bili zaradi bolezní poslani na zdravljenje ali so bili vojaške službe začasno celo oproščeni, vpoklicani tudi po večkrat. Takšna je bila, denimo, usoda Leopolda Erzina, ki je poleti 1914 kot kaplan služboval v Trebnjem. Kot vojaški kurat je bil vpoklican že ob izbruhu vojne vihre in je vse do novembra 1914 deloval pri vojaškem lazaretu 7/3.<sup>469</sup> Zaradi bolezní je bil potem začasno razrešen vojaške službe in poslan domov, toda že v naslednjem letu je bil spet vpoklican. Časopis *Slovenec* je 17. julija 1915 objavil vest, da je bil Erzin, takratni kranjski kaplan, že drugič vpoklican v aktivno vojaško službo in postal kurat v Gradec.<sup>470</sup> Res je kot kurat deloval v tamkajšnji rezervni bolnišnici št. 1, 28. februarja 1916 pa je bil premeščen v taborišče Lebring. Tam je služboval do konca novembra 1916, ko je spet zbolel in bil za šest mesecev razrešen vojaške službe.<sup>471</sup> Vrnil se je v ljubljansko škofijo ter bil poslan za kaplana v Preserje.<sup>472</sup> Toda 6. julija 1917 je bil Erzin še tretjič vpoklican v vojaško službo,

462 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Zboró, am 18. Februar 1915, Jakob Tajek.

463 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, Wien, 1938, str. 223.

464 To je seveda veljalo tudi za krajevno duhovščino. Med drugim je v začetku leta 1915 zaradi požrtvovalnega delovanja med ranjenci in ujetniki za t. i. pegastim legarjem zbolel in umrl línški škof Rudolf Hittmair (1859–1915). Prim. Dm 1915, 10, str. 149.

465 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Zboró, am 18. Februar 1915, Tajek.

466 *Glasnik najsvetejših Src*, 1914, str. 10.

467 Franc Klajnšček, r. 8. 2. 1868, Števerjan; m. 25. 7. 1894; † 4. 7. 1936, Gorica. V: *Necrologium* 2013, str. 207.

468 Prim. S, 30. 10. 1914, str. 4.

469 ÖSTA/KA, Quali, karton 580, Erzin Leopold.

470 Prim. S, 17. 7. 1915, str. 7.

471 ÖSTA/KA, Quali, karton 580, Erzin Leopold.

472 Prim. M. Košir, *Dušni pastirji v župniji Preserje po letu 1803, v: Župnija Preserje skozi čas*, ur. F. M. Dolinar, Preserje 2011, str. 178.

tokrat kot vojaški kurat v rezervno bolnišnico št. 2 v Celovcu. Tam je deloval do 1. septembra 1918, ko je bil dokončno razrešen vojaške službe.<sup>473</sup>

Podobno se je med vojno godilo tudi nekaterim drugim duhovnikom iz slovenskih dežel. Tako je bil tudi dr. Janez Kociper,<sup>474</sup> ki je služboval kot polkovni kurat pri 26. domobranskem pehotnem polku, v aprilu 1915 zaradi bolehnosti oproščen vojaške službe za šest mesecev.<sup>475</sup> Toda tega dopusta ni užival tako dolgo, saj je bil že v avgustu tega leta spet poklican v aktivno vojaško službo.<sup>476</sup>

Zdi se, da so se oblasti torej na nekatere duhovnike precej bolj zanesle, če sodimo po tem, da so jih bile zmožne vpoklicati tudi še pred iztekom bolniškega dopusta. Seveda bi bilo treba upoštevati tudi dejanske razmere in potrebe (zlasti znanje jezikov) pri vojaški duhovščini, ki so se pokazale v tem času in zaradi katerih so jih tudi ponovno poklicali.

### 6.3 Aktivnosti vojaškega škofa

Razmere na bojiščih v prvih tednih in mesecih vojne še zdaleč niso bile podobne tistim, ki so jih opisovali različni vojaški priročniki. O tem se je prepričal tudi vojaški škof Bjelik, ko je že v oktobru in novembru 1914 prvič obiskal rusko bojišče. Takrat je med drugim obiskal vojaško duhovščino, ki je delovala pri 2. in 3. armadi, pa tudi še trdnjavo Przemysl. Tako se je v pogovorih z vojaškimi duhovniki, poveljniki na bojišču in z vojaki seznanil z resničnimi razmerami in težavami, ki so trle vojaško duhovščino pri zagotavljanju duhovne oskrbe. Svoje inšpekcijske obiske bojišč in zaledja je nadaljeval tudi v naslednjih mesecih in letih vojne. Skorajda ni bilo meseca, ko ne bi obhodil katerega od odsekov na bojiščih. V letu 1915 je tako v februarju in v marcu obiskoval mesta in vojaška poveljstva po državi; med drugim je bil v Zagrebu, Budimpešti, Gradcu, Mariboru, Ljubljani in v Trstu; v juniju in v juliju je prišel do utrdb v Krakovu in v Čenstohovi, v oktobru je bil znova v Budimpešti, v novembru in v decembru je obiskal še Prago in Innsbruck, pa tudi vojaške ustanove in frontne odseke na območju poveljstva tirolske deželne brambe in 5. (soško) armado. Te poti je, kakor rečeno, nadaljeval v naslednjih mesecih vojne in se skušal, kolikor je bilo mogoče, aktivno seznaniti s pastoralo na bojišču. Tako je za vojaštvo ob teh inšpekcijskih obiskih tudi pogosto maševal.<sup>477</sup> Ob obiskih frontnih črt pa se je vojaški škof večkrat ustavil tudi pri krajevnih škofih in se z njimi pogovarjal o razmerah. Tako je ob inšpekcijskem obisku 5. armade v decembru leta 1915 obiskal ljubljanskega knezoškofa Jegliča, najprej na poti na soško bojišče in po nekaj dneh znova, ko se je že vračal s fronte.

473 ÖSTA/KA, Quali, karton 580, Erzsin Leopold.

474 Janez Kociper, r. 13. 12. 1876, Velika Nedelja; m. 20. 7. 1900; † 13. 6. 1948, Maribor. V: *Letopis 2000*, str. 785.

475 Prim. Sgp, 8. 4. 1915, str. 5.

476 Prim. S, 4. 8. 1915, str. 5.

477 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 50–51.

Ljubljanskemu škofu je Bjelik poročal o tem, kar je videl na bojišču: »Bil je vesel, ker je prišel včeraj v Gorico in na Dobrdo. Na Dobrdo so vsa kritja zastonj, hitro jih Lahí razstrele. Pri Gorici je poveljnik nadvojvoda Jožef. Zvohali so ga in obstreljevali: v njegov reflektorij je padla bomba in ubila 6 mož. Vojaške kurate je videl: vse jih hvali, da za vojake res skrbe in se ne boje nobene nevarnosti.«<sup>478</sup>

Na podlagi teh inšpekcijskih obiskov si je vojaški škof – poleg uvedenih mesečnih pastoralnih poročil vojaške duhovščine – sam ustvaril dober vpogled v realno stanje na fronti in v zaledju. Zato je lahko glede na razmere in potrebe svoje izkušnje in vedenje uporabil za uvajanje potrebnih sprememb in prožnosti pri zagotavljanju duhovne oskrbe, pa tudi pri strukturni ureditvi delovanja vojaške duhovščine in ne nazadnje pri skrbi za njihovo opremo in uniforme. Prav vprašanje teh pa ga je, kakor piše Claudia Ham, zaposlovalo vso vojno, saj naj bi se nenehno dogajale kršitve predpisov, povezanih z uniformiranostjo vojaške duhovščine. Izkazalo se je namreč, da do tedaj predpisana uniforma ni primerena za delovanje vojaške duhovščine na bojišču. Posebno je to veljalo za delovanje vojaških kuratov v strelskih jarkih in v neposredni bližini frontne črte. Zato so nekateri uporabili vojaško sive bluže, to pa je bilo v nasprotju s predpisi; vojaški škof se je ob tem tudi pritoževal, da so tako vojaški kurati med vojaštvom postali neprepoznavni.<sup>479</sup> Zato si je ves čas prizadeval, da bi uredili tudi to vprašanje. V pastirskem listu je zapisal, da so se od začetka vojne dogajale zlorabe oziroma nepravilnosti pri teh uniformah in so vojaki včasih težko prepoznali duhovnika. Navedel je zgodbo ranjenega vojaka, ki mu je na vprašanje, ali je bil pri spovedi, odgovoril, da je bil, a da ga je spovedal *častnik*, zato se sprašuje, ali ta spoved sploh velja. Tako je vojaški škof na superiorate ponovno poslal ustrezna navodila glede uniformiranosti vojaške duhovščine. Upal je, da bodo tako vse nepravilnosti dokončno odpravljene. Vojno ministrstvo je na njegovo pobudo v avgustu 1915 v posebnem razglasu predpisalo nekatere spremembe pri uniformiranju vojaške duhovščine.<sup>480</sup> Med drugim so odredili, da je treba na bojiščih nositi plašče ali dežne plašče v vojaški sivi barvi, hlače so še vedno ostale predpisane črne, na bojiščih pa vojaško sive. V zaledju oziroma v mestih vojaški kurati niso smeli nositi vojaško sivih uniform, predpisanih za frontno službo, temveč so morali še vedno uporabljati uniforme po starih predpisih. Ob tem so opozorili na duhovnike iz različnih redovnih skupnosti, ki niso imeli primerne uniforme, pa tudi, da je na frontah treba nositi na rokavu znak Rdečega križa.<sup>481</sup> Kljub tem določbam so bili predpisi še vedno kršeni in zato so posamezne spremembe uvajali še v naslednjih mesecih vojne.

478 NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 5. 12. 1915.

479 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 82–85.

480 Spremembe so deloma upoštevali tudi v ponatisnjenih predpisih vojaške duhovščine leta 1916 [Priloga, dokument št. 8].

481 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 1, str. 34.

Vojaški škof Bjelik je imel poleg obiskov in vseh sprememb, ki so jim sledile, dovolj energije, da je pisal pastirska pisma,<sup>482</sup> se zanimal za pisarniško delo vojaškega vikariata, med drugim pa še za vojne ujetnike v dvojni monarhiji in za avstro-ogrske vojne ujetnike v sovražnih državah. Potrebe po duhovnikih so se po italijanski in romunski vojni napovedi ter po odprtju novih bojišč (jugozahodno bojišče, romunska fronta) le še povečale, s tem pa tudi že tako obsežna birokracija. Pisarna vojaškega vikariata je pred vojno obdelala okoli 9.000 do 10.000 aktov na leto, v letu 1915 že 50.000, v naslednjem letu 95.000, pozneje pa se je število aktov na letni ravni gibalo okoli 120.000. Velik del teh aktov in birokracije je bilo povezanih z osebnimi zadevami, dovoljenji za poroko, s spregledi, s poročili o padlih in z mrliški listi.<sup>483</sup> Treba je opozoriti, da so bili vojaški kurati sicer res odgovorni za vodenje mrliških matic pri enotah, vendar je bilo to zaradi razmer na bojiščih včasih preprosto nemogoče.<sup>484</sup> O tem je pisal vojaški škof Bjelik sam: »*Na moj urad že sedaj neprestano prihajajo številne vloge za doposlateg mrtvaških listov o v boju padlih vojakih. Človek pa je moral sam biti na bojnem polju, da razume, da tej želji ni lahko ustreči. Sovražnik mnogokrat pokoplje mrtve z legitimacijami vred, ki tvorijo podlago za vpis v smrtne matrice; da, niti lastne čete ne morejo voditi zapisnikov o padlih, ker manjkajo priče in se mnogokrat pogube legitimacijski listi. V tem oziru bodo morale pomagati milo izvajane zakonite določbe o proglasitvi mrtvim. Smrtni izkazi se pač lahko vodijo v sanitetnih zavodih, pri četah, ki stoje v boju, je pa to naravnost nemogoče.*«<sup>485</sup> Na apostolski vojaški vikariat so poleg omenjenih dopisov, vprašanj in pastoralnih poročil prihajali tudi obvestila in prošnje za ustrezno zamenjavo obolelih, padlih ali ranjenih vojaških kuratov, obenem s prošnjami in vprašanji avstro-ogrskih škofov. Seveda ni bilo malo niti vprašanj in odredb, ki so jih pošiljali z vikariata samega. Tako je, denimo, Janez Klobovs kot vojaški superior 5. soške armade 3. maja 1917 kot odgovor na razglas poslal poročilo o padlih, umrlih, ranjenih in v vojaški službi obolelih vojaških duhovnikih.<sup>486</sup>

Vojaška duhovščina spričo velikega števila transportov ranjenih in obolelih, ki so prihajali s frontnih črt s sanitetnimi vlaki v prvih mesecih vojne, sama ni zmoгла zagotavljati potrebne duhovne oskrbe za vse. Energični vojaški škof je skušal najti rešitve v sodelovanju s škofi posameznih škofij. Zato se je že v oktobru 1914 s posebnim dopisom obrnil na vse škofijske ordinariate in jih zaprosil, da bi njihova duhovščina pomagala pri zagotavljanju duhovne oskrbe na sanitetnih

482 Pastirska pisma so povzemali oziroma prevajali in objavljali tudi slovenski listi. Prim. *Pozdrav iz domovine našim vojakom*, 25. 2. 1917, str. 1 [Priloga, dokument št. 9].

483 Prim. C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 75.

484 Divizijski župnik Jakob Tajek je v poročilu o mrliških knjigah novembra 1914 zapisal, da mu vojaški kurati poročajo o številnih padlih brez legitimacij. Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Mil. Seelsorge der k. u. k. 28. I. T. D. – Sterberegister – Bericht. S, 11. 11. 1914, 2.

486 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 179, Feldsuperiorat der k. u. k. 5. Armee, Berichte über gefallene, gestorbene, verwundete in Dienste erkrankte Militär Geistliche, 3. Mai 1917.



vlakih. Vojaški škof je apeliral predvsem na to, da bi bili nekateri krajevni duhovniki pripravljeni prevzeti prostovoljno spremstvo ranjencev in bolnikov med posameznimi železniškimi postajami znotraj njihove škofije. Prav tako je pozval duhovnike v krajih, v katerih so bile večje železniške postaje oziroma so sanitetni vlaki na teh postajah stali dalj časa, naj ustrezno poskrbijo za ranjence. Apostolski vojaški vikariat se je še zavezal, da bo takšnim duhovnikom, ki bi opravljali to službo, rad podelil ustrezno jurisdikcijo. Bjelik je ob tem zapisal, da bi ti duhovniki seveda imeli zagotovljeno tudi brezplačno vožnjo z vlaki. Na ta dopis so se med drugim odzvali tudi v ljubljanski škofiji. Tako so bili za posamezne proge ob koncu leta 1914 določeni in pooblašteni trije ljubljanski kanoniki: dr. Josip Gruden,<sup>487</sup> Ignacij Nadrah<sup>488</sup> in dr. Ivan Koren.<sup>489</sup> Poleg njih sta takšna pooblastila prejela še konzistorialni svetnik Janez Kalan<sup>490</sup> in Franc Hiersche,<sup>491</sup> takratni župnik v Radečah, ki je bil določen za progo Zidani most–Ljubljana.<sup>492</sup> Ta odsek je bil vsaj v prvih mesecih vojne precej obremenjen, saj ni bilo malo sanitetnih vlakov, ki so ranjene in bolne vojake s front vozili tudi v Ljubljano. Poleg tega so duhovniki tudi po župnijah v mestih in po drugih krajih poskušali po svojih močeh sodelovati pri pastoralni med ranjenimi in bolnimi, ki so se znašli v različnih krajih dvojne monarhije.

Vojaški škof Bjelik si je tako z veliko zavzetostjo in odločnostjo prizadeval za čim boljše zagotavljanje duhovne oskrbe med vojaštvom. Ameriški zgodovinar Patrick J. Houlihan je prav to izjemno odločnost, obiske bojišč in voditeljske sposobnosti poudaril v svoji študiji in posebej izpostavil, da je bila duhovna oskrba v avstro-ogrski armadi bolje urejena kot v Prusiji in njenih oboroženih silah. Za primerjavo je Houlihan omenil, da Bjelikov kolega Heinrich Joespen (1853–1927), ki je bil odgovoren za katoliške vojaške kurate v Prusiji, ni bil tako zavzet za takšne dejavnosti. Med vojno je Joespen bojišče obiskal samo dvakrat: leta 1916, ko je bil na vzhodni fronti, ter tik pred koncem vojne, septembra 1918, ko je stopil še na zahodno bojišče. Ob teh obiskih ni šel kar najbližje frontni črti, temveč je ostal v zaledju bojišča, prav tako se ni udeleževal pastoralnih aktivnosti, kakor je to delal Bjelik.<sup>493</sup>

487 Josip Gruden, r. 14. 2. 1869, Ljubljana; m. 23. 7. 1892; † 1. 10. 1922, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 426.

488 Ignacij Nadrah, r. 24. 12. 1868, Ivančna Gorica; m. 9. 7. 1893; † 17. 11. 1951, Ljubljana. V: prav tam, str. 446. Dolgoletni generalni vikar ljubljanske škofije, stolni prošt.

489 Janez (Ivan) Koren, r. 23. 9. 1867, Metlika; m. 28. 10. 1909; † 6. 4. 1915. V: prav tam, str. 422.

490 Janez Kalan, r. 20. 10. 1868, Škofja Loka; m. 23. 7. 1899; † 27. 4. 1945, Ljubljana. V: prav tam, str. 441.

491 Franc Hiersche, r. 14. 12. 1866, Početty, Češka; m. 21. 8. 1889; † 12. 2. 1954, Polzela. V: prav tam, str. 788.

492 Prim. LŠL 1914, XII, str. 124.

493 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 85–86.

#### 6.4 Novi vpoklici na podlagi osebnih prošelj in vojaških seznamov

V omenjenem pozivu, naslovljenem na škofijske ordinariate, je med drugim zapisan tudi podatek, da je bilo do takrat že več kakor 900 duhovnikov vpoklicanih v vojaško službo.<sup>494</sup> V takratnem časopisju so v oktobru 1914 objavili uradno poročilo, v katerem so ta podatek nekoliko dopolnili in navedli, da je bilo dotlej vpoklicanih že 1100 duhovnikov. Prav v tem času so jih na novo vpoklicali še 96, od teh jih je bilo 20 poslanih za kurate v različne epidemijske bolnišnice. V poročilu so še navedli, da se je do takrat v ujetništvu znašlo že osem vojaških kuratov.<sup>495</sup> Med prvimi, ki je padel v vojno ujetništvo, je bil tudi polkovni vojaški kurat 27. domobranskega pehotnega polka, Vladimir Cepuder.

Za vse te zajete, umrle ali obolele vojaške duhovnike je bilo torej treba poiskati nadomestila. Tega se je zavedal tudi vojaški škof, ki je že v pismu, napisanem po svojem prvem štirinajstdnevem obisku severnega bojišča v novembru 1914 menil, da so potrebe po novih vojaških duhovnikih vedno večje, hkrati pa vojaške enote nimajo vedno možnosti, sporočiti svoje potrebe in zaprositi za ustrezno zamenjavo duhovnika. Kljub temu je v pismu zapisal: *»Skrbi se pa stalno za nadomeščanje manjkajočih duhovnikov in častite gospode rezervne vojne kurate, ki pričakujejo vpoklica k armadi, s tem opozarjam, da se pravočasno preskrbe s primerno gorko, pa tudi duhovniško obleko, in da si v slučaju vpoklica pri vojaških oblasteh izprosijo potrebna navodila; kajti našel sem marsikakega duhovnika civilnega stanu, ki ni bil po predpisih opravljen in je po cele tedne blodil okrog, predno je došel k svoji četi ali v določeni zavod.«*<sup>496</sup>

Prav takšne prošnje za ustrezno zamenjavo padlih, ranjenih ali obolelih kuratov so prihajale z vojaških poveljstev vse mesece vojne vihre. Tako je med drugim tudi polkovno poveljstvo 47. pehotnega polka v začetku februarja 1915 poslalo graškemu teritorialnemu poveljstvu telegram s sporočilom, da je zbolel njihov vojaški kurat Marko Škofič, in ob tem prosilo za ustrezno zamenjavo. Pri tem so morali upoštevati tudi znanje jezikov, saj so v poveljstvu navedli, da je potrebno znanje nemškega in slovenskega jezika. Namesto njega je bil potem za polkovnega kurata poslan dotedanji kurat v Celju, kapucin pater Irenaeus,<sup>497</sup> oziroma kakor so ga vodili v vojaških zapisih, s krstnim imenom Benno Kobal.<sup>498</sup>

Samo premeščanje že aktivnih oziroma vpoklicanih vojaških kuratov pa ob vse večjih potrebah ni moglo več zadoščati, zato so bili nujni vedno novi vpoklici

494 Prim. LŠL 1914, XII, str. 124.

495 Prim. S, 13. 10. 1914, str. 5.

496 S, 11. 11. 1914, str. 2.

497 Be(n)no Kobal (p. Irenaeus OFM Cap), r. 16. 6. 1885, Železna Kapla; m. 1910; † 22. 1. 1939, Dunaj. V: ÖSTA/KA, Quali, karton 1429, Kobal Benno. Za posredovane podatke se zahvaljujem tudi p. Gottfriedu iz kapucinskega samostana na Dunaju in dr. Josefu Jerku.

498 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 196, Skofic Markus erkrankt Feldkurat des I.R. 47 / ... /, 8. 2. 1915.

duhovnikov v vojaško službo. Že omenjeni vojni zakon iz leta 1912 je tako v 29. členu v 4. točki posebej določal, da je treba imeti vse posvečene duhovnike oziroma tiste, ki so delovali »v dušnem pastirstvu ali v duhovski službi«, zapisane na seznamu domobranske nadomestne rezerve in jih ob morebitni vojni uporabiti »za dušno pastirstvo za vso oboroženo moč«. <sup>499</sup>

Ob koncu leta 1914 je bilo v evidenci avstrijskih domobranskih teritorialnih poveljstev 2970 duhovnikov vseh v državi priznanih veroizpovedi. Podatki z dne 31. avgusta 1914, ki se nanašajo na graško vojaško teritorialno poveljstvo, h kateremu je sodila večina slovenskih dežel, kažejo, da so imeli v evidenci nadomestne rezerve pri domobranstvu takrat 301 rimskokatoliškega duhovnika, na seznamu pa sta bila zapisana tudi dva pastorja augsburške in en pastor helvetske veroizpovedi. Podrobnejši seznam znotraj graškega teritorialnega vojaškega poveljstva razkrije še razčlenitev oziroma razdelitev duhovščine po domobranskih dopolnilnih okrajnih poveljstvih (*Landwehr Ergänzungs Bezirkskommando*), pod katere so sodili. Pregled nad rimskokatoliškimi duhovniki in razporeditvijo po domobranskih dopolnilnih okrajnih poveljstvih kaže takšno sliko:

**Tabela 10: Število duhovnikov v evidenci po domobranskih dopolnilnih okrajnih poveljstvih leta 1914**

| Domobransko dopolnilno okrajno poveljstvo | Število duhovnikov v evidenci nadomestne rezerve z dne 31. 8. 1914 |
|---|--|
| Gradec                                    | 45   |
| Maribor                                   | 36   |
| Celje                                     | 39   |
| Celovec                                   | 29   |
| Ljubljana                                 | 67   |
| Trst                                      | 85   |
| <b>Skupaj</b>                             | <b>301</b>   |

(Vir: ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2383, VII 6257–14, Summar über die mit 31. August 1914 in der Evidenz der Ersatzreserven verbliebenen.)

Stanje se je v naslednjih mesecih seveda spreminjalo glede na nove duhovnike, oziroma kakor so zapisali v dokumentih: glede na prirast (novi duhovniki, vpisani na sezname), pa tudi glede na odhode duhovnikov (zaradi bolezni, starosti itd.). Najden je bil seznam za vojaška teritorialna poveljstva, ki so imela svoj sedež na Dunaju, v Krakovu, Gradcu, Pragi, Litoměřice (Leitmeritz), Przemysłu, Lvovu (Lemberg), Innsbrucku in v Mostarju. Tu so v ospredju podatki, ki so bili ob koncu avgusta 1916 navedeni za graško teritorialno poveljstvo

499 *Državni zakonik 1912*, LIV str. 422. Dostopno tudi na spletu: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rs&datum=1912&page=446&size=45> (pridobljeno 1. 9. 2012).

oziroma za že obravnavana domobranska dopolnilna poveljstva. Samo za ta poveljstva je bilo število rimskokatoliških duhovnikov v evidenci nadomestne rezerve takšno:

**Tabela 11: Število duhovnikov v evidenci po domobranskih dopolnilnih okrajnih poveljstvih leta 1916**

| <b>Domobransko dopolnilno okrajno poveljstvo</b> | <b>Število duhovnikov v evidenci nadomestne rezerve z dne 31. 8. 1916</b> |
|--|---|
| Gradec   | 54  |
| Maribor  | 48  |
| Celje  | 34  |
| Celovec  | 48  |
| Ljubljana  | 67  |
| Trst   | 136   |
| <b>Skupaj</b>                                    | <b>387</b>  |

(Vir: ÖSTA/KA, KM 1917, Abt. 9, karton 1182, 18–6/1, Nr. 93807, Ausweis über die mit 31. August 1916 in der Evidenz der ErsRes. der k. k. Ldw verbliebenen.)

Ob primerjanju teh podatkov med posameznimi dopolnilnimi okrajnimi poveljstvi zlahka opazimo, da je imelo tržaško domobransko dopolnilno okrajno poveljstvo v letu 1916 izjemno visoko število duhovnikov, ki so bili v evidenci nadomestne rezerve avstrijskega domobranstva. Višje je bilo število le še v štirih drugih domobranskih dopolnilnih okrajnih poveljstvih (Brixen (200), Linz (144), Dunaj B (Wien B, 138) in Innsbruck (137)). V celoti je bilo pri avstrijskem domobranstvu takrat na evidenčnem seznamu nadomestne rezerve avstrijskega domobranstva 2726 rimskokatoliških duhovnikov. K temu bi lahko prišteli še enega armenskokatoliškega, 275 grškokatoliških in 52 pravoslavnih duhovnikov, 36 pastorjev augsburške in 16 helvetske veroizpovedi ter 14 rabinov. Skupaj je bilo po tem seznamu 3120 duhovnikov.<sup>500</sup> Število se je spreminjalo tudi v naslednjih mesecih.

Na prvi pogled se ob teh številkah zdi, da je bilo duhovnikov, ki bi jih lahko vpoklicali kot rezerviste, dovolj in je bilo mogoče morebitne potrebe po novih duhovnikih v vojski hitro pokriti. Toda temu ni mogoče popolnoma pritrditi, saj je pri tem treba upoštevati tako potrebe domačih škofij kakor tudi dejstvo, da je narodnostno in jezikovno pestro sestavljena vojska habsburške dvojne monarhije za zagotavljanje primerne duhovne oskrbe potrebovala predvsem duhovnike, ki so znali po več jezikov monarhije. Samo znanje nemščine v tem

500 Prim. ÖSTA/KA, KM, 1917, Abt. 9, karton 1182, 18–6/1, Nr. 93807, Ausweis über die mit 31. August 1916 in der Evidenz der ErsRes. der k. k. Ldw verbliebenen.

primeru seveda sploh ni zadoščalo in zato si z duhovniki, ki so govorili le nemško, niso mogli kaj dosti pomagati.

Ob vpoklicih na podlagi uradnih seznamov so se še vedno našli tudi duhovniki, ki so se za aktivno službo v vojaških vrstah prijavili prostovoljno. Tako je slovenjgraški župnik Alojzij Čížek<sup>501</sup> že v novembru 1914 prosil za ponovno imenovanje za rezervnega vojaškega kurata, z željo, da bi opravljal prostovoljno službo pri črnovojnikih.<sup>502</sup> Še pred njim je že v avgustu tega leta svojo prošnjo poslal tudi Martin Škerjanec,<sup>503</sup> tedanji župnik v župniji Prem. Bil je eden od tistih, ki so odslužili vojaški rok, kakor je tudi navedel v svoji prošnji, v kateri je potem med razlogi izpostavil prav »veselje do vojaške službe«. Ob tem se je v prošnji skliceval na bogate izkušnje v pastoralih, saj je, kakor piše, »18 let deloval na najtežjih mestih«. Dodal je še, da ima veselje do sanitetne službe, tudi do previjanja ran.<sup>504</sup> Nihče od njiju pa v tem letu ni bil vpoklican. Čížka so vpoklicali v vojsko v aprilu 1915,<sup>505</sup> Škerjanec pa je poziv prejel še leto dni pozneje in je v aprilu 1916 postal vojaški kurat pri 155. črnovojniškem pehotnem bataljonu.<sup>506</sup>

Takšne prošnje so duhovniki pošiljali tudi v naslednjih mesecih. Pri tem se seveda postavlja vprašanje: iz kakšnih razlogov so se prosilci oglašali za aktivno služenje v vojski? Menili bi lahko, da so želeli izkazati svojo lojalnost državi po eni strani in predanost svojemu poklicu po drugi strani. Resnični vzroki, zakaj se je nekdo odločil za ta korak, pa so najverjetneje ostali znani le prosilcem samim. Kljub temu je iz posameznih prošenj mogoče zaslutiti, da je bilo morda komu veliko predvsem do umika iz domačih razmer. O tem zgovorno priča prošnja Franca Letonje,<sup>507</sup> župnika pri Sv. Joštu na Kozjaku, ki jo je v juniju 1915 naslovil na vojaške oblasti. Letonja je v njej oblasti zaprosil le, »da bi bil med prvimi iz lavantinske škofije v primeru potrebe tudi vpoklican.« Svojo prošnjo je utemeljil v treh točkah. Iz prve je mogoče razbrati, da si je to želel že pred leti, v drugi pa je kot razlog navedel dejstvo, da so na bojišču sedaj že vsi štirje njegovi bratje, a najbrž le v tretji točki lahko zaslutimo tisti pravi vzrok za to njegovo morda malce nenavadno željo. Zapisal je namreč, da si je nakopal jezo svojih faranov in da so ga ti hudo obrekovali in preganjali zaradi njegove ocene, da se lahko odpovedo dvema zvonovoma, ki ju je želel uporabiti za vojaške namene. Ob koncu te točke je Letonja še dodal: »S tem, ko bi ga poklicali v vojaško službo, bi se rešil tega pregona in po nekaj mesecih bi se lahko stanje umirilo.«<sup>508</sup> La-

501 Alojzij Čížek, r. 27. 5. 1869, Pilštanj; m. 25. 7. 1893; † 18. 4. 1933, Jarenina. V: *Letopis 2000*, str. 778.

502 Prim. ŐSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil., Seelsorge, karton 2382, VII 2993 – 1915, Ernennung zum Feldkuraten, 15. 11. 1914.

503 Martin Škerjanec, r. 8. 11. 1870, Križe; m. 25. 7. 1895; † 20. 9. 1937, Novo mesto - Kandija. V: *Letopis 2000*, str. 435.

504 ŐSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2386, VII 1970–15, Prem b. Adelsberg den 12. Aug. 1914 [Priloga, dokument št. 10].

505 S, 24. 4. 1915, str. 5.

506 Prim. ŐSTA/KA, Quali, karton 3215, Škerjanec Martin.

507 Franc Letonja, r. 3. 8. 1880, Ptuj; m. 25. 7. 1904; † 12. 3. 1949, Ormož. V: *Letopis 2000*, str. 785.

508 Prim. ŐSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2384, VII, 11275–15, St. Judok, p. Neuhaus bei Cilli, Stmk, 19. VI. 1915 [Priloga,

vantinski škof je sprva resda posredoval in prosil, da bi mu duhovnika vojaške oblasti pustile v škofiji, ko pa je izvedel, da je Letonja sam zaprosil za vojaško službo, je svojo prošnjo umaknil.<sup>509</sup> Dejansko je bil potem 26. novembra 1915 Franc Letonja vpoklican in je kot vojaški kurat deloval pri črnovojniškem 153. pehotnem bataljonu.<sup>510</sup>

Letonja si torej v aktivno vojaško službo ni želel toliko zaradi izziva ali veselja nad vojaškim stanom, kakor je to v svoji prošnji poudaril Škerjanec, temveč predvsem zato, da bi se rešil neprijetnih očitkov in preganjanja z upanjem, da bi njegov odhod v vojaško službo pomiril ljudi in razmere v župniji. Morda so podobni razlogi za vstop med aktivno vojaško duhovščino vodili tudi Janeza Jalna, da se je kot mlad kaplan leta 1917 prostovoljno javil za vojaško službo. Iz biografij je razbrati, da se je med njegovim kaplanovanjem v Srednji vasi med njim in tamkajšnjim župnikom Anton Golfom<sup>511</sup> že v letu 1916 rodilo več nesoglasij. Da bi se izognil tem neprijetnostim in najbrž zaradi še kakih drugih, povsem osebnih razlogov se je leta 1917 odločil za odhod v vojaško službo in je bil poslan v Gradec.<sup>512</sup> Verjetno podobnih primerov prijavljanja duhovnikov za vojaško službo ni manjkalo niti drugod po monarhiji.

## 6.5 Napredovanja vojaške duhovščine med vojno

Vpoklicani duhovniki so bili v vojaški službi, kakor je bilo že omenjeno, vsi postavljeni v rang rezervnih vojaških kuratov 2. razreda. Med vojno jim je bilo omogočeno tudi napredovanje. Pri tem so oblasti upoštevale tako njihovo iznajdljivost, znanje jezikov in ocene nadrejenih kakor tudi potrebe in razmere na bojiščih. Med duhovniki iz slovenskih dežel je bilo kar nekaj takšnih, ki so sčasoma napredovali, in nekateri polkovni ali bolnišnični vojaški kurati so postali divizijski župniki. Med temi se je poleti 1916 znašel polkovni vojaški kurat 17. pehotnega polka kranjskih Janezov, dr. Franc Kulovec. Takrat je namreč postal divizijski župnik 6. pehotne divizije in bil odtlej torej predstojnik vse divizijske vojaške duhovščine.<sup>513</sup> Podobno je napredoval dr. Janez Andolšek,<sup>514</sup> ki je bil sprva vojaški kurat v bolnišnicah, ob koncu leta 1916 pa je postal divizijski župnik pri 9. pehotni diviziji.<sup>515</sup>

---

dokument št. 11].

509 Prim. ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2387, VII, 1378–16, Marburg, 16. 1. 1916.

510 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 1746, Letonja Franz.

511 Anton Golf, r. 12. 10. 1874, Stari trg pri Ložu; m. 22. 7. 1897; † 17. 4. 1958 Zalog – Cerklje na Gorenjskem. V: *Letopis 2000*, str. 449.

512 Prim. F. Pibernik, *Janez Jalen: življenjska in pisateljska pot v dokumentih, pričevanjih in razlagah*, Celje, 2003, str. 40–42. Odslej: F. Pibernik, *Janez Jalen*.

513 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 1618, Kulovec Franz.

514 Janez Andolšek, r. 12. 6. 1885, Sodražica; m. 12. 7. 1909; † 6. 6. 1917, soško bojišče. V: *Letopis 2000*, str. 423.

515 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 572.

Rezervni vojaški kurati so praviloma lahko dosegali položaje divizijskih ali brigadnih vojaških kuratov, izjemoma morda tudi položaj vodje vojaškega superiorata, za dejansko povišanje v rang vojaškega superiorja (2. razreda) pa so še vedno računali le na aktivne vojaške duhovnike. Ti pa so morali tudi v vojnem času še vedno opraviti predpisane izpite, kar pa je občasno lahko povzročilo težave. To je mogoče razbrati iz imenovanja novega mornariškega superiorja. V začetku leta 1915 je bilo to mesto namreč nezasedeno in potekali so postopki za imenovanje novega superiorja. V maju 1915 je bil imenovan na ta položaj dotedanji mornariški župnik Ivan Koršič,<sup>516</sup> iz dokumenta pa je mogoče sklepati, da je bil izbran predvsem zato, ker je že imel opravljene izpite in ne toliko na podlagi osebnih kvalitiet. V dokumentu namreč opazimo, da je Koršič po vojaški, administrativni plati za to mesto resda ustrezal, manj pa se je zdel primeren po socialni plati. Mogoče je domnevati, da si je vojaški škof na tem mestu bolj želel vojaškega kurata Antona Jarca,<sup>517</sup> ki pa ni imel opravljenih predpisanih izpitov in zato ni mogel biti imenovan na ta položaj. Namesto tega je bil Jarc povišan le v višjega mornariškega kurata.<sup>518</sup>

Koršič je imel izpite že opravljene, a med vojno je bilo mnogo več takšnih duhovnikov iz vrst aktivnih vojaških kuratov, ki so za svoje napredovanje v rang vojaških superiorjev potrebne izpite še morali narediti, čeprav so nekateri dejansko po funkciji dalj časa že bili vodje vojaških superioratov tako pri armadah na bojiščih kakor v zaledju. Za povišanje v rang superiorja 2. razreda si je očitno prizadeval tudi višji vojaški kurat Hubert Rant, ki je bil med drugim dolgo vodja superiorata 3. armade. Vprašanje njegovega povišanja in za to potrebnih izpitov je bilo tudi predmet dopisovanja med vojaškim škofom in vojaškim superiorjem Janezom Klobovsom. Vojaški škof je 18. februarja 1918 Klobovsu tako pisal, da bi bil Rant lahko imenovan za vojaškega superiorja 2. razreda že v maju tega leta, če bi prej uspešno opravil predpisane izpite. Zato je Bjelik v tem dopisu vojaškega superiorja Klobovsa pooblastil za svojega namestnika, pri katerem bi Rant lahko opravil omenjene izpite. O rezultatu pa bi moral biti škof, če bi želel doseči Rantovo povišanje maja, obveščen najpozneje do 20. marca 1918.<sup>519</sup> Dne 12. marca 1918 je Klobovs vojaškemu škofu Bjeliku res poslal poročilo o izpitu, ki ga je dan poprej delal višji kurat Rant in ga tudi uspešno opravil (*mit entsprechendem Erfolge*).<sup>520</sup> Na podlagi tega je Rant 1. maja 1918 res

516 Ivan Koršič, r. 3. 5. 1870, Solkan; m. 23. 9. 1893; † 28. 5. 1941, Solkan. Glej: R. Podbersič ml., *Ivan Koršič, v: Tvorci pomorske identitete*, ur. Pavlina Bobič idr., Ljubljana 2010, str. 137–147.

517 Anton Jarc, r. 1. 1. 1875, Novo mesto; m. 22. 7. 1897; † 20. 11. 1955, Maribor. V: M. Ambrožič, *Profesorski zbor, v: Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. F. M. Dolinar, Ljubljana, 2005, str. 441.

518 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 161, Nr. 8333, Koršič – Jarc – Beförderung. 31. 3. 1915 [Priloga, dokument št. 12].

519 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 165, Nr. 12164, Feldsuperioratsprüfung, 18. 2. 1918.

520 ÖSTA/KA, AFV, karton 165, Res. E Nr. 1273, FOK Rant – Fsuperioratsprüfung, 12. März 1918 [Priloga, dokument št. 13].

postal vojaški superior 2. razreda.<sup>521</sup> Tako je tudi po činu dosegel to, kar je po funkciji že precej časa opravljal.

## 6.6 Neprimerni za vojaško službo

Če je nekaterim uspelo v vojaških vrstah doseči višji položaj in so se izkazali s svojimi sposobnostmi, pa so se med vse večjim številom vpoklicanih vojaških duhovnikov znašli tudi takšni, ki za to službo niso bili primerni. Ob tem bi sicer lahko domnevali, da so bili pri morebitnem vpoklicu morda v nekoliko boljšem položaju tisti duhovniki, ki so, kakor navaja Škerjanec v že omenjeni prošnji, tudi sami odslužili vojaščino.<sup>522</sup> Vprašanje pa je, v kolikšni meri bi bilo to domnevo sploh mogoče potrditi; že v mirnem času se namreč ni vselej izkazala kot resnično prava, če pri tem opozorimo le na že pred vojno obravnavni primer vojaškega kurata Jakoba Marzidovška.

Med takšnimi, ki jim te službe ni uspelo opravljati, je bil tudi Anton Mrkun,<sup>523</sup> takratni homški župnik. V vojaško službo je bil vpoklican ob koncu leta 1914 in bil poslan v Gradec, tam pa naj bi kot črnovojniški vojaški kurat skrbel za dušni blagor vojakov. Generalmajor Gustav Wilhelm Johann Diego von Karwinsky, poveljnik 2. črnovojniške pohodne brigade, je o Mrkunu med drugim zapisal, da kot duhovnik za vojaško službo ni primeren predvsem zaradi neodločnosti in plašnosti, pa tudi zato, ker »še sam ne ve, kaj hoče« (*wisse selbst nicht was er wolle*). Mrkun je bil po posredovanju ljubljanskega škofijskega ordinariata in najbrž predvsem na podlagi generalmajorjeve ocene v januarju leta 1915 razrešen vojaške službe ter se je vrnil v svojo župnijo.<sup>524</sup> Takšnih primerov je bilo zagotovo še več.

Posamezni duhovniki torej morda niso bili sposobni za službo vojaškega kurata, ker se v vojski preprosto niso znašli, nekateri drugi pa so bili bolj vprašljivi zaradi svojega ravnanja oziroma karakternih slabosti. Iz teh razlogov so bili zato postavljeni bodisi v neaktivno razmerje bodisi so si nakopali celo sodno preiskavo in so bili potem odpuščeni iz vrst vojaških kuratov. Zaradi neprimernega vedenja oziroma predvsem zaradi vdanosti pijači je bil v neaktivno razmerje postavljen tudi lavantinski duhovnik Venčeslav Jastrobnik.<sup>525</sup> Z vojaškega superiorata Krakov je namreč prišla prijava, iz katere lahko razberemo, da so se pri Jastrobniku zgodili »ponovni alkoholni ekscesi«. Iz zapisa je razvidno, da je bil torej zaradi podobnega ekscesa že prej obravnavan in prav gotovo tudi posvarjen, pa to, kakor kaže, ni zaleglo. Zato je bil Jastrobnik v marcu 1916

521 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 2674, Rant Hubert.

522 Prim. ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2386, VII 1970–15, Prem b. Adelsberg den 12. Aug. 1914.

523 Anton Mrkun, r. 4. 7. 1876, lg; m. 14. 7. 1900; † 31. 10. 1961, Cleveland, ZDA. V: *Letopis 2000*, str. 451.

524 Prim. ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil., Seelsorge, karton 2383, VII, 947–15, Graz, am 25. Jänner 1914 [sic!].

525 Venčeslav Jastrobnik, r. 23. 9. 1886, Dolič; m. 25. 7. 1911; † 27. 2. 1958, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 789.



potem predlagan za prestavitev in 6. aprila tega leta tudi zares prestavljen v neaktivno službeno razmerje.<sup>526</sup>

Upoštevati je treba tudi tiste, ki so zaradi posledic vojne vihre postali nesposobni za službo vojaškega kurata na bojišču ali v bolnišnici. Med kurati je bilo kar nekaj takšnih, ki so ob opravljanju svojega dela zares izgubili zdravje ali pa bili ranjeni. Tako je bil 29. avgusta 1917 ranjen vojaški kurat Anton Klasinc,<sup>527</sup> ki je služboval pri 26. črnovojniškem polku pehotnega polka.<sup>528</sup> Polk je bil takrat na planini Duplje. Klasinc je bil potem prepeljan v rezervno vojaško bolnišnico v Beljak, od tam pa se je že v septembru oglasil s pismom.<sup>529</sup> Kmalu si je opomogel in je bil že 1. oktobra 1917 znova pri svojem polku.<sup>530</sup> Precej drugače pa se je godilo z vojaškim kuratom Golcem, ki se je tudi znašel med ranjenimi. Ob koncu junija 1916 je *Slovenski gospodar* o tem poročal: »Č. g. vojni kurat Janez Golec je bil 8. jun. t. l. na ruski fronti od granate na glavi in roki močno ranjen in zasut. Zdaj, že veliko boljši, se zdravi v mariborski bolnišnici.«<sup>531</sup> Toda zdravljenje ni potekalo tako dobro, kakor so obetale te časopisne vrstice. Golec je bil potem superarbitriran in 1. novembra 1917 upokojen kot invalid. Kakor so zapisali, tudi ni bil več primeren za kakršnokoli črnovojniško službovanje.<sup>532</sup> Pozneje je izgubil levo roko in bil poslan v graški invalidni dom, kjer so invalide urili v uporabi protez, »da ne bi bili pri vsakem življenjskem koraku navezani na tujo pomoč«.<sup>533</sup> Po mesecu in pol je bil tudi Golec že tako daleč, da si je lahko v vsem pomagal sam samo z desno roko.<sup>534</sup> Po tem kratkotrajnem »šolanju« je bil poslan domov.

## 6.7 O dopustih (in upokojitvah) častnikov in vojaških kuratov

V svojih spominih je Janez Žurga zapisal, da so imeli častniki pravico, vsakega pol leta oditi za dva tedna na dopust. Sam je del enega od dopustov, kakor omenja, izkoristil za ogled znamenitosti v nemških mestih.<sup>535</sup> Pri podeljevanju dopusta je seveda treba upoštevati tudi razmere in dejanske potrebe na bojišču. Zato so nekateri nanj morali kar precej časa čakati, kakor lahko razberemo iz zapisa škofa Jegliča, ki je v svoj dnevnik 1. septembra 1915 zapisal nekaj besed o obisku vojaškega kurata Kulovca: »Včeraj se je zglasil vojni kurat dr. Kulovec.

526 Prim. ÖSTA/KA, KM 1918, Abt. 9, karton 1370, Nr. 39366, Jastrobnik – Kommissionelle Behandlung.

527 Anton Klasinc (p. Engelbert OFM); r. 30. 12. 1890, Cirkovce; m. 16. 7. 1914; † 26. 11. 1958, Zagreb. V: *Catalogus cleri 1917*, str. 155; NŠAM, RMK Cirkovce 1879–1900, 173, zap. št. 81.

528 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 1385, Klasinc Anton.

529 Prim. S, 14. 9. 1917, str. 3.

530 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 1385, Klasinc Anton.

531 Sgp, 29. 6. 1916, str. 4.

532 Prim. ÖSTA/KA, KM 1917, Abt. 9, karton 1182, 18 – 5/172/2, Nr. 64947.

533 Prim. Sgp, 28. 1. 1920, str. 1.

534 Prav tam.

535 Prim. J. Žurga, *Mozaik mojega življenja*, str. 24.

*Od začetka vojske je bil na fronti; zato je dobil 14 dni dopusta; že se vrača nazaj v Galicijo, kjer je 17. polk (naš).*»<sup>536</sup> Iz zapisa zvemo še, da je Kulovec ob tem obisku škofa obvestil o dejanskem položaju na fronti, o 17. pehotnem polku, ki »ga vedno pošiljajo tje, kjer so najbolj ljuti boji«, in o razmerah med vojaštvom.<sup>537</sup> Svoje ordinarije so vojaški kurati, kolikor je bilo mogoče, tudi drugače obveščali o razmerah in se nanje obračali z različnimi prošnjami bodisi za materialno pomoč bodisi za posredovanje na višjih mestih v različnih zadevah.

Videti je, da so v teku vojne sprejemali tudi dopolnila pri ureditvi dopustov vojaške duhovščine, saj je bilo za dopust treba dobiti soglasje vojaškega apostolskega vikariata. Tako so v marcu 1918 izdali nekoliko dopolnjeno navodilo, da se je treba s prošnjo za dopust, ki ni daljši od dveh tednov, obrniti na vojaškega superiorja, če pa bi kdo želel več kakor štirinajst dni, mora prošnjo oddati na apostolski vojaški vikariat.<sup>538</sup> Vedno pa je bilo treba paziti, da pri podelitvi dopustov ne bi trpela duhovna oskrba vojaštva.

Med dolgotrajno vojno so vojaški duhovniki iz različnih vzrokov (npr. zdravstveni razlogi, starost, morebitna nesposobnost za nadaljnjo vojaško službo) stopili v pokoj. Med drugim sta se med vojno upokojila tudi vojaški superior Anton Jaklič in mornariški kurat dr. Anton Pinter.<sup>539</sup> Jaklič je za upokojitev zaprosil zaradi starosti in zdravstvenih razlogov sredi leta 1917 in bil potem tudi zares upokojen.<sup>540</sup> Toda ni dolgo užival v pokoju, saj je že 17. decembra 1917 umrl.<sup>541</sup> Dr. Pinter pa je bil kot mornariški kurat upokojen 1. marca 1918.<sup>542</sup>

## 6.8 Spremembe pri razporeditvi vojaške duhovščine

Stalne spremembe frontnih črt in razvoj vojaštva na bojišču so vplivali na to, da se je vojnim razmeram prilagajala tudi vojaška duhovščina. Poleg nenehno spreminjajočih se odredb o posameznih vprašanih na področju pastorage, uniformiranja, novih imenovanj za vojaške kurate itd. so bile spremembe v zvezi z vojaško duhovščino tudi v strukturnem smislu. Niso bile prav posebno velike, zagotovo pa so imele vpliv na izboljšanje in na ustreznejšo duhovno oskrbo pri enotah na bojiščih, še zlasti pri detaširanih vojaških oddelkih. Da bi tudi zanje zagotovili ustrezno duhovno oskrbo, so k vsaki diviziji poleg divizijskega župnika določili še po enega vojaškega kurata, da je skrbel prav za pastorage

536 NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 1. 9. 1915.

537 Prav tam.

538 Prim. ŐSTA/KA, AFV, karton 165, Beurlaubung der Milgeistlichen Berichtigung des Erl. Abt. 10. Nr. 36000 res/18.

539 Anton Pinter, r. 30. 4. 1881, Poljčane; m. 25. 7. 1905; †V: NŠAM, RMK Poljčane 1860–1881, 225, zap. št. 29; *Personalstand Lavant 1919*, str. 59.

540 Prim. ŐSTA/KA, Quali, karton 1206, Jaklič Anton.

541 Prim. 5, 18. 12. 1917, str. 2.

542 Prim. ŐSTA/KA, AFV, karton 196, Verzeichnis über die beim Marinesuperiorate eingeteilten Marinegeistlichen für das I. Quartal 1918.

detaširanih oddelkov. Pri polkih sprememb ni bilo, saj so med njimi še dalje delovali polkovni kurati. Svojevrstna posebnost so bile tirolske enote, saj je poleg polkovnega kurata celo vsak posamezni bataljon lahko imel še svojega vojaškega kurata. Tudi pri vsaki konjeniški diviziji so imeli po dva ali celo tri vojaške kurate. Seveda so ti še vedno delovali po bolnišnicah v etapnem območju, pa tudi v vojaških sanitetnih zavodih v zaledju. Praviloma je tako pri vsaki vojaški bolnišnici deloval po en vojaški kurat, v večjih vojaških sanitetnih ustanovah oziroma bolnišnicah pa sta bila lahko tudi po dva.

Vojaški superiorati, ki so delovali bodisi na bojiščih bodisi v zaledju, so poleg vojaškega superiorja imeli še primerno število vojaških kuratov za zagotavljanje duhovne oskrbe v matični garniziji in preostalih garnizijah istega vojaškega teritorialnega območja. Rezervni bataljoni (kadri), ki so se znašli na ozemlju tujejezičnega vojaškega teritorialnega območja, pa so bili upravičeni do vojaškega duhovnika iz svojega sestava.<sup>543</sup> Pri pehotni diviziji je tako delovalo najmanj 12 katoliških vojaških kuratov, to število pa se je lahko povzpelo vse do 22, občasno pa je bilo glede na potrebe pri diviziji lahko tudi 25 ali celo več rimskokatoliških vojaških kuratov.<sup>544</sup> Franc Kulovec, ki je v letu 1916 postal divizijski župnik 6. pehotne divizije, je v začetku leta 1918 poročal, da je v njegovi diviziji tedaj delovalo 12 katoliških vojaških kuratov.<sup>545</sup>

Spremembe so resda prinesle nekaj napredka, a je bil ponekod le težko opazen, posebno ob upoštevanju razmer na bojiščih. Obenem pa ni mogoče zanemariti niti naravnih danosti in ovir (če izpostavimo samo vojskovanje v visokogorju). Ne gre pozabiti še na razdrobljenost enot in manjših vojaških oddelkov ali vojaških ustanov, ki so se znašle v različnih manjših krajih v neposrednem zaledju fronte. Zanje so poskušali poskrbeti drugi vojaški kurati, ki so delovali na tistem območju, ali pa so ob pomanjkanju vojaških kuratov – če je bila potreba in so razmere to omogočale – za njihovo duhovno oskrbo skušali poskrbeti krajevni duhovniki. Za to so se zavzemali tudi armadni superiorji. Med drugim je za vojaške formacije v etapnem zaledju ali po večjih krajih, v katerih ni bilo nobenega vojaškega kurata, interveniral tudi superior 5. armade Janez Klobovs. V dopisu, ki ga je v maju 1917 poslal tudi na ljubljanski ordinariat, je prosil, da bi, kolikor je to mogoče, za te vojaške enote ob nedeljah maševali tamkajšnji duhovniki in da bi nemške enote ali enote slovanske narodnosti tudi nagovorili v kratki pridigi.<sup>546</sup>

Patrick J. Houlihan je ob tem opozoril še na pomoč pri duhovni oskrbi, ki so jo lahko zagotavljali duhovniški kandidati, ki so se znašli v vojaških vr-

543 Prim. *Pastoralblatt* 1916, 2, str. 27; C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 76.

544 Prim. C. Ham *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 76; *Pastoralblatt*, 1917, 1, str. 24.

545 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 237, Pastoralbericht der Mltseelsorge d. 6. I. D. für den Monat Jänner 1918.

546 Prim. NSAL/SAL V, fasc. 314, Nr. 2017, Militärgottesdienst.

stah. Po njegovem bi bil tudi to eden od odgovorov Cerkev na vojne razmere pri zagotavljanju vsaj provizorične duhovne oskrbe med vojaštvom. Vpoklicani teologi so lahko med drugim, čeprav najbrž v precej omejenem obsegu, vodili besedna bogoslužja in molitvene skupine v svojih vojaških enotah. Houlihan pri tem navaja nemško študijo, ki je za nemško armado ugotovila, da je bilo približno 24 % duhovniških kandidatov vpisanih v nemške oborožene sile verjetno prav s tem namenom: zaradi vsaj provizorične duhovne oskrbe.<sup>547</sup> Vprašanje pa je, v kolikšni meri (če sploh) se je to izvajalo v habsburških oboroženih silah.

### 6.9 Ekskurz: Drobci o premestitvah in razporeditvah vojaških kuratov iz slovenskih dežel

Ob teh razporeditvah se seveda postavi vprašanje, ali in koliko je mogoče slediti razporeditvam in premestitvam vojaških kuratov iz slovenskih dežel, ki so delovali bodisi na bojiščih bodisi v zaledju. Zaznamke o službenih mestih, premestitvah in drugih spremembah pri duhovščini so beležili tako pri teritorialnih poveljstvih kakor tudi pri apostolskem vikariatu. Podrobnejše podatke za posamezne vojaške kurate pa je vredno iskati v kartonih personalnih map in med tamkajšnjimi ohranjenimi dokumenti. Na podlagi teh in z uporabo nekaterih seznamov, ki so jih vojaškemu vikariatu pošiljali armadni superiorji, se je zdelo smiselno, da se poskusi sestaviti krajši seznam duhovnikov, ki so delovali kot polkovni vojaški kurati pri nekaterih polkih oziroma enotah z nabornimi območji prav v slovenskih deželah.

#### 7. pehotni polk (IR 7):

- avgust 1914 – Valentin Rozman<sup>548</sup>
- ?
- od decembra 1914 do sredine maja 1915 – Marko Sagaj<sup>549</sup>
- od sredine maja do novembra 1917 – Jernej Hafner
- ?
- od januarja 1918 do konca vojne – Franc Savec<sup>550</sup>

#### 17. pehotni polk (IR 17):

- od mobilizacije do julija 1916 – dr. Franc Kulovec

547 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 88.

548 Valentin Rozman, roj. 13. 2. 1871, Moste pri Žirovnici na Gorenjskem, m. 25. 7. 1896 (Celovec); † 30. 8. 1914. V: Dm. 1914, 38, str. 616. V tem prispevku je kraj njegovega rojstva napačno zapisan kot *Most pri Brezovici na Gorenjskem*. Glej še: NŠAL, ŽA Breznica, Prepisi rojstne matične knjige Breznica, leto 1871.

549 Marko Sagaj, r. 17. 4. 1883, Ljutomer; m. 25. 7. 1908; † 21. 12. 1962, Prebold. V: *Letopis 2000*, str. 791.

550 Franc Savec (p. Bonaventura OFMCap), r. 19. 1. 1883, Sv. Marjeta niže Ptujja; m. 22. 7. 1906; † 11. 6. 1950. V: *Personalstand Gurk 1916*, str. 224; *Okrožnica duhovnikom in vernikom ljubljanske škofije 1950*, 7. Odslej *Okrožnica Lj.*

- od julija 1916 do 8. avgusta 1917<sup>551</sup> – Janez (Ivan) Gogala<sup>552</sup>
- od 8. avgusta 1917 do junija 1918 – Ludvik Šavelj<sup>553</sup>
- od junija 1918 do konca vojne in v italijanskem ujetništvu do aprila 1919 – Martin Škerjanec

#### **47. pehotni polk (IR 47):**

- od mobilizacije do februarja 1915 – Marko Škofič
- od februarja 1915 do konca vojne – Beno Kobal, p. Irenaeus

#### **87. pehotni polk (IR 87):**

- od mobilizacije do januarja 1915 – Edvard Lengsfeld
- od januarja 1915 do julija 1916 – Marko Krajnc (od 14. aprila do 15. maja 1916 ga je nadomeščal vojaški kurat Anton Peršuh)
- od avgusta 1916 do maja 1917 – Anton Peršuh<sup>554</sup>
- od konca maja 1917 do konca vojne – Franc Nastran<sup>555</sup>

#### **97. pehotni polk (IR 97):**

- od mobilizacije do junija 1916 – Janez (Januš) Golec
- od junija 1916 do julija 1917 – Alojzij Dejak
- od julija 1917 – Pavel Žagar?<sup>556</sup>

#### **26. domobranski pehotni polk (LIR 26):**

- od mobilizacije do februarja 1915 – dr. Janez Kociper
- od februarja 1915 do maja 1916 – Jožef Pinter<sup>557</sup>
- od junija 1916 do konca vojne – Alojzij Rezman<sup>558</sup>

#### **27. domobranski pehotni polk – poznejši 2. gorski strelski polk (LIR 27/Geb. Sch. Rgt. 2):**

- od mobilizacije do konca avgusta 1914 – Vladimir Cepuder (ujet)
- ?
- od novembra do (sredine) decembra 1914 – Franc Walland<sup>559</sup>

551 Ob primerjanju dokumentov iz personalnih map posameznih vojaških kuratov se je pokazalo, da se ponekod navedeni datumi ne ujemajo tudi za mesec, včasih so razlike manjše (dan, dva).

552 Ivan (Janez) Gogala, r. 9. 6. 1884, Kranj; m. 18. 10. 1906; † 21. 12. 1950, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 445.

553 Ludvik Šavelj (CM), r. 26. 8. 1891, Kamnik; m. 4. 7. 1915; † 8. 11. 1982, Miren. V: prav tam, str. 464.

554 Anton Peršuh, r. 6. 1. 1890, Sv. Lovrenc na Pohorju; m. 25. 7. 1913; † 12. 10. 1925, Sv. Lovrenc na Dravskem polju. V: prav tam, str. 775.

555 Franc Nastran, r. 11. 10. 1886, Vodice, m. 14. 7. 1910; † 25. 7. 1968, Horjul. V: *Okrožnica Lj 1968/8*, str. 62.

556 Pavel Žagar, r. 25. 6. 1883, Šempeter v Savinjski dolini; m. 25. 1905; † 28. 10. 1951, Nova Cerkev. V: NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 7, Žagar Pavel; *Personalstand Lavant* 1919, str. 217. Datum mašniškega posvečenja je v službenih listih zapisan kot 25. 10. 1905, v vseh šematizmih pa se navaja 28. 10. 1905.

557 Jožef Pinter, r. 3. 3. 1885, Poljčane; m. 25. 7. 1908; † 11. 5. 1916. V: NŠAM, RMK Poljčane 1882–1897, 37, zap. št. 17; NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 7, Pinter Josip. Bil je mlajši brat dr. Antona Pinterja.

558 Alojzij Rezman, r. 12. 6. 1888, Poljčane; m. 25. 7. 1912; † 14. 7. 1932, Poljčane. V: NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 7, Rezman Alojzij.

559 Franc Walland (SDB), r. 9. 8. 1887, Lesce pri Radovljici; m. 10. 8. 1911; † 14. 2. 1975, Varazze, Italija. V: *Letopis 2000*, str. 204.

- od decembra 1914 do konca junija 1915 – Leopold Turšič<sup>560</sup>
- od konca junija do konca julija 1915 – Jožef Vrečko<sup>561</sup>
- od avgusta 1915 do sredine oktobra 1916 – Leopold Turšič
- od sredine oktobra 1916 do konca vojne – Anton (p. Mohor) Gnidovec<sup>562</sup>

#### **26. črnovojniški pehotni polk (Ldst. IR 26):**

- od mobilizacije do junija (drug datum le do 27. aprila!) 1916 – Blaž Wölfel<sup>563</sup>
- od junija 1916 do konca avgusta 1916 – Janez (Ivan) Mlakar<sup>564</sup>
- od septembra 1916 do sredine februarja 1917 – Ignac Marinčič<sup>565</sup>
- od začetka marca 1917 do konca avgusta 1917 – Anton Klasinc (p. Engelbert)
- ?
- od oktobra 1917 do junija 1918 – Anton Klasinc
- ?

#### **27. črnovojniški pehotni polk (Ldst. IR 27):**

- od mobilizacije do 25. decembra 1916<sup>566</sup> – Jožef Marold<sup>567</sup>
- od konca decembra do 1. marca 1917 – dr. Ludvik Matoušů
- od 1. marca 1917 – Pavel Zavadlal<sup>568</sup>

#### **4. domobranski pehotni polk – poznejši 1. gorski strelski polk (LIR 4/ Geb. Sch. Rgt. 1):**

- od mobilizacije do srede aprila 1917 – Alfred Berger
- od sredine aprila 1917 do konca vojne – Peter Jurak

#### **IV. bataljon prostovoljnih strelcev (Sch. Freiw. Baon IV):**

- od 1. oktobra 1916 – Janez Bogovič<sup>569</sup>

#### **VI. bataljon prostovoljnih strelcev (Sch. Freiw. Baon VI):**

560 Leopold Turšič, r. 13. 11. 1883, Stari trg pri Ložu; m. 15. 7. 1907; † 30. 5. 1927, Krško. V: prav tam, str. 429.

561 Jožef Vrečko, r. 15. 3. 1890, Zabukovje; m. 25. 7. 1913; † 8. 6. 1921, Maribor. V: prav tam, str. 773.

562 Anton (p. Mohor OFM) Gnidovec, r. 13. 12. 1884, Ajdovec; m. 26. 7. 1908; † 20. 6. 1965, Vratnik pri Senju. V: prav tam, str. 133; Bg, 1908, 9, str. 280.

563 Blaž Wölfel, r. 2. 2. 1887, Šteben v Podjuni; m. 16. 7. 1911; † 23. 5. 1959, Celovec. V: *Nasi rajni duhovniki 1968*, str. 458.

564 Janez (Ivan) Mlakar, r. 20. 6. 1860, Zgornji Leskovec, m. 6. 6. 1884; † 4. 4. 1951, Cirkovce. V: *Letopis 2000*, str. 787.

565 Ignac Marinčič, r. 23. 11. 1880, Št. Vid pri Stični, m. 14. 7. 1907; † 5. 3. 1967, Št. Vid pri Stični. V: *Okrožnica LJ 1967/4*, str. 27. V drugem aktu piše, da naj bi bil prvi vojaški kurat Adolf Mellan (od 27. 7. do 9. 12. 1914), Marold naj bi po drugih podatkih deloval le do 14. novembra 1916, od takrat dalje pa že kurat Ludvik Matoušů. V: *ÖSTA/KA, Quali*, karton 1925, Marold Josef; prav tam, karton 3884, Zavadlal Paul.

567 Jožef Marold, r. 26. 5. 1879, Gorica; m. 31. 7. 1904; † 21. 7. 1943, Gorica. V: *Necrologium 2013*, str. 226.

568 Pavel Zavadlal, r. 22. 12. 1887, Pazin; m. 25. 7. 1910; † 12. 8. 1951, Reka. V: *Letopis 2000*, str. 787.

569 Janez Bogovič, r. 18. 12. 1882, Artiče; m. 25. 7. 1907; † 12. 2. 1965, Maribor. V: *NSAM, Kartoteke duhovnikov, Bogovič Janez*.

- od maja 1916 do februarja 1918?<sup>570</sup> – Franc Pavlič<sup>571</sup>
- VII. bataljon prostovoljnih strelcev (Sch. Freiw. Baon VII):**
- od sredine septembra 1915 – Jakob Mejak<sup>572</sup>
- 155. črnovojniški pehotni polk (Ldst. IR 155):**
- od sredine aprila 1916 do »razformiranja enote« marca 1918 – Škerjanec Martin
- 157. črnovojniški pehotni polk (Ldst IR 157):**
- od sredine aprila 1916 do februarja 1918 – Anton Vidav<sup>573</sup>
- 10. črnovojniški pehotni polk (Ldst IR 10):**
- od sredine oktobra 1916 do ? 1918 – Bogdan Lendovšek<sup>574</sup>

Seznam je resda nepopoln in ga bo treba še dopolnjevati, a je že iz navedenih podatkov mogoče izvedeti tudi nekaj več o polkovnih vojaških kurativih pri nekaterih t. i. slovenskih polkih. Doslej so literatura in različni spominski zapisi njihova imena namreč le redko navajali; še največkrat je omenjen vojaški kurat Leopold Turšič, ki je precej dolgo deloval pri 27. domobranskem pehotnem polku.<sup>575</sup> Res pa je, da je tudi v tem seznamu še precej nejasnosti, posebno še zato, ker za nekatere vojaške kurate ni povsem jasno, kdaj natančno so bili premeščeni k enotam oziroma ali so vmes krajši ali daljši čas delovali kod drugod (tovrstni kurati so označeni z vprašajem).

## 6.10 O številu kuratov v habsburških oboroženih silah

Že med vojno so se oblasti spraševale, ali je bilo storjeno vse za zadostno število vojaške duhovščine. V letu 1916 je bil v pastirskem listu za vojaško duhovščino objavljen prispevek z naslovom *Res premalo duhovnikov na fronti?*, ki je obravnaval omenjeno vprašanje. V članku so poleg razporeditve navedeni tudi statistični podatki o številu duhovnikov, ki so bili do konca leta 1916 v aktivni vojaški službi. Ob vseh premestitvah, boleznih, padlih, ranjenih in zajetih

570 V poročilih vojaških kuratov se njegovo ime pri enoti zasledi tudi še v aprilu 1918, ko je bila pri enoti opravljena velikonočna spoved.

571 Franc Ksaverij Pavlič, r. 1. 11. 1886, Šmarno pri Tuhinju; m. 14. 7. 1913; † 26. 12. 1932, Beograd. V: *Letopis 2000*, str. 432; ŐSTA/KA, Quali, karton 2379, Pavlič Franz.

572 Jakob Mejak, r. 9. 12. 1888, Ormož; m. 7. 7. 1914; † 18. 12. 1919, Mokronog. V: NŠAM, RMK Ormož 1867–1901, str. 240, zap. št. 92; S, 27. 6. 1914, str. 3; S, 21. 12. 1919, str. 3.

573 Anton Vidav (p. Benedikt ŐCist), r. 15. 4. 1876, Opčine; m. 22. 7. 1900; † 10. 2. 1945. V: ŐSTA/KA, MFLV, HR, Mil. Teil, karton 2386, VII. 18628, 1915. Podatek o smrti patra Vidava sta mi prijazno posredovala p. Anton Nadrah in br. Jona Vene, za kar se jima iskreno zahvaljujem.

574 Bogdan Lendovšek, r. 13. 2. 1891, Beljak; m. 22. 7. 1915; †? V: NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 7, Lendovšek Bogdan. V dokumentu je s svinčnikom zabeleženo: »Se civilno poročil, je sodnik v Varaždinu.« To se je moralo zgoditi po decembru 1914, ko je »podal ostavko« kot vojaški duhovnik v Vojski Kraljevine SHS. Glej: J, 18. 12. 1924, str. 4.

575 Prim. F. Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, Ljubljana, 1998, str. 15.

vojaških kuratih, ki so iz vojaške službe odšli, je v vojski glede na stanje z dne 30. septembra 1916 delovalo naslednje število vojaških kuratov:

**Tabela 12: Število vojaških kuratov v avstro-ogrskih oboroženih silah glede na stanje z dne 30. septembra 1916**

|  | Skupna vojska<br>(K. u. k. Heer) | Avstrijsko domobranstvo<br>(K. k. Landwehr) | Ogrsko domobranstvo<br>(K. u. Landwehr) |
|--|----------------------------------|---|---|
| Rimskokatoliški vojaški kurati             | 1311                             | 322   | 241                                     |
| Grškokatoliški vojaški kurati              | 108                              | 39  | 30                                      |
| Kurati drugih veroizpovedi<br>(Akatolisch) | 424                              | 56  | 256                                     |

(Vir: *Pastoralblatt für die k. u. k. Katholische Militär- u. Marinegeistlichkeit*, 1916, 2, str. 27. Odslej: *Pastoralblatt* za navedena leta.)

Skupno število takrat aktivnih katoliških vojaških duhovnikov je bilo torej: 1874 rimskokatoliških in 177 grškokatoliških vojaških kuratov; ob njih je v vojski delovalo še 736 vojaških kuratov drugih v državi priznanih veroizpovedi. Iz opombe izvemo še, da v število domobranskih vojaških kuratov v rezervi niso všteti imenovani vojaški kurati pri prostovoljnih strelcih, v legijskih enotah (ukrajinska, poljska, albanska legija itd.) in pri prostovoljnih deželnih strelcih (Standeschützen<sup>576</sup>).<sup>577</sup> Navedene podatke o številu vojaških duhovnikov so pozneje povzemali tudi časopisi in tako poročali, da je bilo 30. septembra 1916 »zaposlenih v dušnopastirskem vojnem službovanju 1874 rimsko-katoliških, 736 drugoverskih kuratov«.<sup>578</sup>

Vojaški škof je v tem zapisu tudi že omenil, da so nekatere škofije zaskrbljene zaradi vse večjega števila njihovih duhovnikov, vpoklicanih v vojaško službo; zaradi tega namreč vse teže primerno poskrbijo za pastoralno oskrbo prebivalstva.<sup>579</sup> To se je po svoje kazalo tudi že v vrstah bogoslovcev, saj so vojaške oblasti spričo vojnih izgub v vojaške vrste rekrutirale vedno mlajše letnike, zato je bilo število bogoslovcev v prvih letnikih z vsakim letom vojne vse manjše. Ob tem je treba upoštevati tudi dejstvo, da so prav oblasti omejevale letno število bogoslovcev (*numerus fixus*). Časopis *Slovenec* je že 21. junija 1916 objavil prispevek z naslovom *Bogoslovski seminarji in vojska*, v katerem je navedel, da so bogoslovni zavodi smeli v prvi letnik sprejeti le omejeno število bogoslovcev. Med drugim je bilo v Brixnu samo 12 slušateljev (prej 30), v Brnu 19 (prej 28), v Celovcu pa prvega letnika sploh niso odprli, čeprav so prej navadno imeli po 15

576 Pri prostovoljnih deželnih strelcih (*Standeschützen*) je dejansko v prvi vrsti šlo za moštvo starejših letnikov s Tirolskega in Voralberga; med vojno so bili mobilizirani za obrambo Tirolske.

577 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 27–28.

578 Prim. Dm 1916, 48, str. 625.

579 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 27–28.



kandidatov.<sup>580</sup> V ljubljanskem semenišču je bilo v akademskem letu 1915/1916 v prvem letniku 15 bogoslovcev (od tega 6 iz tržaško-koprske škofije), v mariborskem bogoslovju pa jih je bilo 7.<sup>581</sup> Nekaterim škofijam je grozilo veliko pomanjkanje novih duhovnikov v naslednjih letih, na to pa so oblasti postale pozorne že v letu 1916. Prav zato so se z različnimi pobudami in protesti zavzemali za nekatere spremembe na tem področju. Temu navkljub je, kakor navaja Houlihan, ogrski domobranski minister na vojno ministrstvo poslal predlog, da bi 29. paragraf zakona, ki je bogoslovcem zagotavljal ugodnost oprostitev služenja vojske, nekoliko razširili in bi bilo tako mogoče v vojaške vrste vključiti še več študentov teologije. Vendar predlogu niso ugodili.<sup>582</sup>

Ob koncu leta 1917 so na vojnem ministrstvu na podlagi podatkov, ki so prispeli do 10. novembra, sestavili tabelo, ki prikazuje število vojaških kuratov pri skupni vojski tega dne. V tabeli, kakor piše v opombi, niso všteti k skupni armadi dodeljeni vojaški kurati iz avstrijskega in ogrskega (*honved*) domobranstva in črnovojništva. Tretja rubrika med drugim navaja, da je bilo skupno število vojaške duhovščine 2608, od teh jih je bilo 2305, oziroma kakor so zapisali, 88,83 % takrat tudi v aktivni službi.

**Tabela 13: Število vojaške duhovščine pri skupni armadi 10. novembra 1917 (rubrika 3)**

|                                      | Aktivni vojaški kurati | Rezervni vojaški kurati | Vojaški kurati med vojno (Kriegsdauer) | Skupaj      |
|--------------------------------------|------------------------|-------------------------|--|-------------|
| Rimskokatoliški                      | 122                    | 573                     | 1048                                   | 1743        |
| Grškokatoliški                       | 11                     | 34                      | 114                                    | 159         |
| Pravoslavni                          | 13                     | 41                      | 199                                    | 253         |
| Evangeličani augsburške veroizpovedi | 6                      | 69                      | 79                                     | 154         |
| Evangeličani helvetske veroizpovedi  | 6                      | 41                      | 78                                     | 125         |
| Uniat                                |                        |                         | 4                                      | 4           |
| Judje                                |                        | 20                      | 53                                     | 73          |
| Muslimani                            |                        | 4                       | 5                                      | 88          |
| <b>Skupaj</b>                        | <b>162</b>             | <b>783</b>              | <b>1663</b>                            | <b>2608</b> |

(Vir: ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2394, VII – 23734–17, Standesnachweisung über die Militärgeistlichen des k. u. k. Heer, vom Beginn des Krieges bis 10. November 1917.)

V četrti rubriki tabele je prikazano takratno dejansko število duhovnikov v aktivni službi.

580 Prim. S, 21. 6. 1916, str. 5.

581 Prim. NŠAL 32, f. 76: Katalogi slušateljev za študijska leta 1914/1915–1917/1918; *Personalstand Lavant 1914–1918*.

582 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 69–70.

**Tabela 14: Število aktivno službujočih vojaških duhovnikov pri skupni armadi 10. novembra 1917 (rubrika 4)**

|                                      | Aktivni vojaški kurati | Rezervni vojaški kurati | Vojaški kurati med vojno (Kriegsdauer) | Skupaj      |
|--------------------------------------|------------------------|-------------------------|--|-------------|
| Rimskokatoliški                      | 113                    | 317                     | 837                                    | 1267        |
| Grškokatoliški                       | 9                      | 20                      | 82                                     | 111         |
| Pravoslavni                          | 13                     | 18                      | 174                                    | 205         |
| Evangeličani augsburške veroizpovedi | 6                      | 20                      | 58                                     | 84          |
| Evangeličani helvetske veroizpovedi  | 6                      | 16                      | 54                                     | 77          |
| Uniati                               |                        |                         | 4                                      | 4           |
| Judje                                |                        | 15                      | 45                                     | 60          |
| Muslimani                            | 4                      | 3                       | 70                                     | 77          |
| <b>Skupaj</b>                        | <b>151</b>             | <b>409</b>              | <b>1325</b>                            | <b>1885</b> |

(Vir: ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2394, VII – 23734–17, Standesnachweisung über die Militärgeistlichen des k. u. k. Heer, vom Beginn des Krieges bis 10. November 1917.)

V rubriki 4 omenjeno število 1885 vojaških duhovnikov zajema 72,27 % celotnega sestava na dan 10. november 1917. Takrat 723 vojaških duhovnikov iz različnih vzrokov (bolezni itd.) ni bilo več na seznamu aktivnih oziroma niso bili več v »aktivnem delovnem razmerju«. Od teh je med vojno do tega dne dejansko aktivno služilo 420 duhovnikov, 303 duhovniki iz vojaškega duhovniškega sestava pa zaradi bolezni ali iz kakih drugih razlogov v vojaško službo niso bili vpoklicani. V število 420 (od 723) vojaških duhovnikov je všteti tudi 25 vojaških kuratov, ki so bili v vojnem ujetništvu ali pogrešani na bojišču. Med 151 aktivnimi vojaškimi duhovniki, ki so v rubriki 4 navedeni kot v tistem trenutku službujoči, so bili tudi štirje za mobilizacijski čas aktivirani vojaški duhovniki.<sup>583</sup>

Številke same seveda kaj malo povedo o razmerah po škofijah. Ob vedno večjem številu vpoklicanih duhovnikov so nastajale vse pogostejše težave med nekaterimi krajevnimi škofi, ki so že občutili pomanjkanje duhovnikov, in vojaškim vikariatom. O novih razmerah je podrobno poročal tudi vojaški škof v pastirskem listu za vojaško duhovščino, ki je izšel 25. novembra 1917. Zapisal je, da so se razmere v primerjavi s preteklim letom le še poslabšale. Zato so škofje, pa tudi redovni predstojniki na apostolski vojaški vikariat pošiljali vse več prošenj za razrešitev nekaterih duhovnikov iz vojaške službe, saj je bilo ponekod pomanjkanje duhovnikov vse večje. Posebej je vojaški škof pri tem izpostavil škofije, ki so bile večjezične, predvsem tiste na Ogrskem, Češkem, Moravskem in na Hrvaškem. Te škofije so po Bjelikovih besedah prispevale že

<sup>583</sup> Prim. ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2394, VII–23734–17, Standesnachweisung über die Militärgeistlichen des k. u. k. Heer, vom Beginn des Krieges bis 10. November 1917.

veliko duhovnikov za zagotavljanje duhovne oskrbe na bojišču in so zato sedaj v neugodnem, kritičnem položaju. Nekatere škofije so namreč imele v vojski po več deset duhovnikov. Posebej je škof pokazal na nadškofijo Estzergom, iz kate-re je bilo tedaj v vojski več kakor 100 duhovnikov. Prav tako sta med nekaterimi drugimi škofijami izstopali še nadškofija Praga in škofija Brno, saj je vsaka ime-la v vojaški službi več kakor 70 duhovnikov. Nemške škofije pa, nasprotno niso bile tako prizadete. Kakor piše Bjelik, so imele škofije Linz, St. Pölten, Salzburg in Seckau le malo duhovnikov vpoklicanih v vojsko, saj so ti duhovniki pravilo-ma znali le nemško. To pa za zagotavljanje duhovne oskrbe pri jezikovno in vse bolj narodnostno mešanih vojaških enotah nikakor ni zadostovalo. Pri tem je opozoril, da so bile jezikovno vse bolj mešane tudi enote iz Dolnje in iz Gornje Avstrije, čeprav bi pričakovali večinoma nemško govoreče vojaštvo (ponekod je bilo tudi že do 50 % drugače govorečih vojakov). Vojaški škof je resda skušal pomagati z različnimi in večkrat izdanimi navodili o duhovni oskrbi teh enot: potrebni so duhovniki, ki bi znali vse jezike, kolikor so jih govorili v enoti, ven-dar je bilo to skorajda nemogoče doseči. Zato je poudaril potrebo, da se nem-ško govoreči duhovniki potrudijo in se s knjižico *Confessarius polyglottus* vsaj za silo sami priučijo najpotrebnejših besed v drugih jezikih, da bi tako lahko pomagali pri duhovni oskrbi v jezikovno (pa tudi narodnostno in versko) me-šanih vojaških enotah.<sup>584</sup> Treba pa je ob tem opozoriti tudi na to, da jezikovno vprašanje med vojno pri številnih vojakih morda niti ni bilo tako zelo težavno. Kakor je omenil že Houlihan, je bila latinščina še vedno uradni jezik liturgije in so vsaj pri mašah zato vse jezikovne ovire odpadle.<sup>585</sup> Precej drugačen pa je seve-da pogled na to vprašanje glede na možnosti osebnega pogovora med vojaki in vojaškimi duhovniki in tudi pri podeljevanju nekaterih drugih zakramentov.<sup>586</sup>

Kakšno je bilo v vojnih letih 1914–1918 v habsburških oboroženih silah (vključno z vojno mornarico) število vojaških duhovnikov, prikazuje tabela.

**Tabela 15: Število aktivnih vojaških duhovnikov v avstro-ogrskih oboroženih silah v letih 1914–1918**

| Avstro-ogrške oborožene sile | Vojaški duhovniki |
|------------------------------|-------------------|
| Pri skupni armadi            | 2309              |
| Pri avstrijskem domobranstvu | 489               |
| Pri ogrskem domobranstvu     | 262               |
| Pri vojni mornarici          | 17                |
| <b>Skupaj</b>                | <b>3077</b>       |

(Vir: V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 99.)

584 Prim. *Pastoralblatt*, 1917, 1, 24.

585 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 91.

586 O tej problematiki bo več govora pri obravnavi pastoralnih aktivnosti vojaške duhovščine, posebno glede pridig in v zvezi s spovedovanjem.

Tukaj seveda niso všteti vsi krajevni škofijski in redovni duhovniki, ki so med vojno vihro krajši ali daljši čas pomagali pri duhovni oskrbi vojaštva.<sup>587</sup> Prav tako v to število niso zajeti pripadniki drugih veroizpovedi, zato pa je nekaj več znanega o številu judovskih vojaških rabinov in muslimanskih vojaških imamov. Na podlagi seznamov imen, ki so jih vojaške oblasti objavljale v vojaških šematizmih, je Peter Steiner namreč sestavil seznam judovskih rabinov, ki so delovali v vojski. Po njegovi oceni jih je bilo 113,<sup>588</sup> Enes Durmišević pa v svoji razpravi navaja, da je bilo v avstro-ogrski vojski med vojno okoli 100 vojaških imamov.<sup>589</sup>

Viktor Lipusch je v svoji študiji sestavil tudi poimenske sezname vojaških kuratov za vsakega od navedenih delov avstro-ogrške armade.<sup>590</sup> Kakor je opozoril že ameriški zgodovinar Houlihan, Lipusch v svoji knjigi ni navedel kriterijev ne virov, zato ni jasno, katere arhivske dokumente je pri sestavljanju tega seznama v resnici uporabil.<sup>591</sup> Iz seznama je razvidno tudi, da so ponekod priimki kuratov navedeni brez osebnih imen, poleg tega pa se postavlja še vprašanje pravilnosti zapisa priimkov (in imen). Kot primer napačnih ali nepopolnih priimkov omenimo lavantinskega duhovnika Bogdana Lendovška, ki je v Lipushevem seznamu vojaških duhovnikov avstrijskega domobranstva zapisan kot Lenovšek.<sup>592</sup> Podobno velja za goriškega duhovnika Mariusa Trampuša (Trampus),<sup>593</sup> ki je v seznamu mornariške duhovščine zapisan še v tretji obliki, kot Trapus.<sup>594</sup> Takšnih primerov je še več. Zanimiva je tudi ugotovitev, da ponekod pri priimkih slovanskih duhovnikov najdemo pravilno zapisane šumnike (npr. kurat Vrečko); to bi v nemškem tisku prej pričakovali kot težavo – po drugi strani pa prav strešic ponekod sploh ni (npr. kurat Žurga je naveden kot Zurga).<sup>595</sup> Zaradi verjetnosti napačnih zapisov priimkov obstaja tudi možnost morebitnih podvajanj nekaterih imen. Ne glede na omenjene pomanjkljivosti pa je prav Lipushev seznam doslej edini pregledni seznam katoliške vojaške duhovščine.<sup>596</sup>

587 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 98–99.

588 Prim. P. Steiner, *Namensliste der Feldrabbiner in der österreichisch-ungarischen Armee des Ersten Weltkriegs*, v: *Weltuntergang: jüdisches Leben und Sterben im Ersten Weltkrieg*, ur. P. Marcus, Wien-Graz-Klagenfurt, 2014, str. 76.

589 Prim. E. Durmišević, *Imami u avstro-ugarskoj vojsci*, v: *Zbornik radova sa okruglog stola Imamska služba u vojsci*, ur. M. Omerdić, Sarajevo, 2009, str. 86.

590 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 58–78.

591 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 75.

592 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 75.

593 Marij (Marius) Trampus (Trampus), r. 6. 2. 1887, Gorica; m. 26. 7. 1911; † 18. 12. 1957, Brescia. V: *Necrologium 2013*, str. 456–457.

594 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 78.

595 Prav tam, str. 73.

596 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 75.

## 6.11 Delež duhovnikov iz slovenskih dežel

Ob navedenih podatkih se kar samo postavlja vprašanje, koliko je bilo duhovnikov iz slovenskih dežel, ki so bili vpoklicani v vojaško službo. Slovensko časopisje je med vojno večkrat poročalo o pozivih zanje in že leta 1915 so tudi menili, da je teh vpoklicev veliko, predvsem zato, ker so ti duhovniki znali več jezikov, zmožni pa so se jih bili tudi hitro naučiti.<sup>597</sup> Občasno so časopisi pisali tudi o številu vpoklicanih duhovnikov iz posameznih škofij samih. Tako je, denimo, *Slovenski narod* 13. marca 1916 o vpoklicanih duhovnikih s Kranjskega povzel uradni *Catalogus clerici*, po katerem je bilo takrat v vojni službi 16 duhovnikov ljubljanske škofije.<sup>598</sup> Toda te številke so se z novimi vpoklici, pa tudi odpusti iz vojaške službe ves čas spreminjale. Knezoškof Jeglič je tako že v juniju 1916 v svoj dnevnik zapisal, da je bilo za vojaške kurate vpoklicanih 22 duhovnikov.<sup>599</sup>

Podatke o številu duhovnikov iz posameznih škofij, ki so med vojno krajši ali daljši čas delovali kot vojaški kurati, je želel pridobiti tudi vojaški škof Bjelik. Zato je 1. oktobra 1917 na škofije poslal dopis, v katerem je med drugim spraševal po številu vseh od začetka vojne vpoklicanih duhovnikih iz posameznih škofij. Ob tem je škofo prosil, naj mu posredujejo tudi poimenske sezname v vojsko mobiliziranih duhovnikov.<sup>600</sup> Na ta dopis je, sodeč po ohranjenem konceptu, že 8. oktobra 1917 odgovoril tudi ljubljanski škofijski ordinariat. Navedel je podatek, da je bilo do takrat v aktivno vojaško službo vpoklicanih že 29 duhovnikov, ki so krajši ali daljši čas službovali kot vojaški duhovniki.<sup>601</sup> Naslednjega dne, 9. oktobra 1917, so na dopis odgovorili tudi z lavantinskega ordinariata in v odgovoru zapisali, da je bilo do takrat v vojaško službo vpoklicanih 34 duhovnikov. Zanimivo je, da so pri tem upoštevali tudi redovnika in tako med vpoklicanimi navedli minorita patra Ludvika<sup>602</sup> Rantaša.<sup>603</sup> S krškega škofijskega ordinariata so v sporočilu zapisali, da je bilo v vojaški službi do takrat 21 svetnih in 7 redovnih duhovnikov,<sup>604</sup> 12 pa jih je – glede na njihov odgovor – prispevala goriška nadškofija.<sup>605</sup> Ob tem je treba omeniti tudi poskuse škofov, da bi se čimveč vpoklicanih duhovnikov vrnilo iz vojaške službe, saj je bilo pomanjkanje

597 Prim. Bg, 1915, 4, str. 137.

598 Prim. SN, 13. 3. 1916, str. 2.

599 Prim. NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 22. 6. 1916.

600 Prim. NŠAL/ŠAL V, fasc. 314, Nr. 95.098, K. und k. Apostolisches Feldvikariat, 1. 10. 1917.

601 Prav tam, dopis Nr. 3812, 8. 10. 1917.

602 Anton Rantaša (p. Ludvik OFMConv), r. 9. 1. 1882, Križevci pri Ljutomeru; m. 19. 7. 1904; † 26. 5. 1960, Sv. Marjeta ob Pecnici. V: *Letopis 2000*, str. 790.

603 Prim. NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 112, šk. 9, št. 5428/1917, Einberufung der Diözesanpriester für die Militärseelsorge.

604 Protokoll des Gurker Ordinariates, 1917, Bemerkung sub Zl. 4040. Vir: dr. Peter G. Tropper, elektronsko pismo z dne 23. 6. 2014 (hrani avtor).

605 Prim. An das hochwürdigste k. u. k. Apost. Feldvikariat in Wien, Zl. 2254/1917, Sittich, am. 5. Oktober 1917. Vendar je tu treba biti pazljiv. V seznamu goriške nadškofije je zapisan tudi upokojeni župnik Jožef Budin, ki pa je bil v resnici inkardiniran v tržaško-koprsko škofijo. Vir: dr. Francesca Missio, elektronsko pismo z dne 2. 7. 2014 (hrani avtor).

po škofijah očitno vse večje. Vojaške oblasti pa so se trudile, da bi duhovnike obdržale, oziroma so za te duhovnike, za katere so škofje prosili, želele dobiti ustrezno zamenjavo.<sup>606</sup> *Slovenec* je tako 9. januarja 1918 poročal o pomanjkanju duhovnikov v Gorici in izrazil željo, da bi se vrnili na župnije vsaj tisti, ki so bili takrat v vojaški službi, saj bi jih najbrž lahko nadomestili z duhovniki iz drugih škofij. Vse je namreč kazalo, da bo moral v goriški nadškofiji en duhovnik upravljati po dve ali več župnij.<sup>607</sup> Dejansko je takšno prošnjo za odpust nekaterih duhovnikov iz vojaške službe na oblasti že dan poprej naslovil tudi goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej. Iz odgovora oblasti je razbrati, da je škof zaprosil za osem svojih duhovnikov, ki so službovali kot vojaški kurati. Vendar mu oblasti, žal, niso mogle ugoditi.<sup>608</sup>

Na podlagi vseh navedenih podatkov si je tako mogoče ustvariti le približno sliko o številu vpoklicanih duhovnikov, pri tem pa se takoj postavi vprašanje: kolikšen je bil njihov delež glede na vso duhovščino, ki je v tem času delovala v omenjenih škofijah. Odgovor je mogoče sestaviti le v približnih okvirih, saj je treba upoštevati (pre)več spremenljivk. Kot prvo težavo pri pridobivanju natančnih podatkov izpostavimo nenehno spreminjanje števila duhovščine med vojno vihro: spreminjalo se je tako število duhovnikov, ki so delovali po škofijah (upoštevati je treba smrti, odhode v druge škofije, redovne skupnosti itd.), kakor število tistih, ki so se znašli v aktivni vojaški službi (upoštevati je treba odpuste iz vojske, upokojitve, smrti itd.). Ob tem se znova postavlja vprašanje, kaj storiti z duhovniki, ki so bili že pred vojno aktivni vojaški kurati: jih vključiti med aktivne kurate ali pri obravnavi upoštevati le na novo vpoklicane duhovnike iz škofij in iz redovnih skupnosti.

O številu duhovnikov po posameznih škofijah nam statistične podatke za posamezna leta resda ponujajo letopisi, vendar je tudi tukaj na mestu vprašanje o času in o razlikah že znotraj leta samega. Poleg tega so statistični podatki še dodatno razčlenjeni, prikazani so kot celotno število vseh duhovnikov v škofiji (mednje so šteli tudi vse tiste, ki so bili že upokojeni, in one, ki so v bistvu sodili v druge škofije), in kot dejansko število aktivnih duhovnikov (vključno s tistimi, ki so delovali, denimo, kot profesorji) – tukaj pa je bilo število, razumljivo, manjše. Katerega od teh podatkov torej obravnavati?

Da bi dobili vsaj ilustrativno sliko, sem za izračun uporabil le splošne statistične podatke o škofijskih duhovnikih (vključno z upokojenimi in s tistimi, ki so bili od drugod) iz lavantinskega in ljubljanskega letopisa za leto 1917. Ta dva nam tako povesta, da je bilo vseh duhovnikov v lavantinski škofiji 513, od teh je

606 P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 262.

607 Prim. 5, 9. 1. 1918, str. 5.

608 Prim. ŪSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil., karton 2395, VII, 6210 – 1918, Miltgeistliche Der Görzer Erzdioezese.

bilo, kakor kažejo podatki, 80 redovnih duhovnikov.<sup>609</sup> Ljubljanski škofijski letopis za isto obdobje navaja, da so bili takrat v škofiji 603 škofijski in 146 redovnih duhovnikov. Ob tem omenja tudi, da je še 36 duhovnikov zunaj škofije.<sup>610</sup> Povsem jasno pa ni, ali niso morda v to število 36 duhovnikov všteti že tudi vsi vpoklicani, pa tudi ne, ali so to izključno le škofijski ali tudi redovni duhovniki.

Pri obravnavi vojaških kuratov sem upošteval le navedeno število mobiliziranih v vojaško službo do 1. oktobra 1917, torej število, ki sta ga oba ordinariata poslala v odgovoru vojaškemu škofu Bjeliku. Delež vojaških kuratov po tem izračunu je bil tako 3,9 % za ljubljansko škofijo in 6,6 % za lavantinsko. Če bi ob tem k ljubljanskemu številu prišteli še 36 duhovnikov, ki so bili takrat druge, bi se rezultati ustrezno spremenili. Ta račun je, kakor rečeno, le ilustrativne narave, saj bi ob upoštevanju drugačnih kriterijev (npr. le aktivni dušni pastirji po škofijah) zagotovo dobili drugačne rezultate.

Dejstvo je, da so se podatki o duhovščini in o številu vpoklicanih v naslednjih mesecih in vse do konca vojne spreminjali. Prav zato še ne morejo dati popolnega odgovora na zastavljeno vprašanje. Z uporabo doslej pregledanega arhivskega gradiva, časopisnih notic, cerkvenih in vojaških letopisov ter literature je bilo mogoče sestaviti le nepopoln seznam 168 duhovnikov, ki so bili povezani z vojaško službo.<sup>611</sup> Pri sestavljanju sem upošteval tiste duhovnike, ki so bili primarno iz slovenskih dežel, oziroma natančneje, iz lavantinske, iz ljubljanske, iz tržaško-koprske in iz goriške nadškofije. Ob tem pa sem, kolikor je bilo na podlagi pridobljenih podatkov mogoče, upošteval tudi duhovnike iz celovške in iz sombotelske, majhen del pa tudi iz sekavske škofije ter še nekatere duhovnike, ki so drugače pripadali drugim škofijam, a so bili sami tako ali drugače povezani s slovenskimi deželami oziroma slovenskim prebivalstvom. V seznamu so prav tako zajeti tudi duhovniki različnih redovnih skupnosti.

Od teh 168 duhovnikov je bilo 144 škofijskih in 24 duhovnikov, ki so pripadali različnim redovnim skupnostim. Velja pa opozoriti, da so v tem številu 168 obravnavanih redovnih in svetnih duhovnikov upoštevani tudi tisti, za katere za zdaj pridobljeni podatki izpričujejo, da so bili med vojno le imenovani za vojaške kurate. Kakor kaže, nekateri namreč nikoli niso bili tudi zares vpoklicani v aktivno vojaško službo. Število vseh tistih, ki so bili dejansko vpoklicani oziroma so krajši ali daljši čas aktivno delovali v avstro-ogrskih oboroženih silah, je po tem seznamu zato nekoliko manjše. V tabeli je predstavljen pregled zastopanosti aktivnih kuratov po škofijah (sem so všteti tudi že pred vojno aktivni vojaški kurati, saj so še vedno sodili pod svoje škofije!).

609 Prim. *Personalstand Lavant 1917*, str. 226–227.

610 Prim. *Catalogus cleri 1917*, str. 213.

611 Objava seznama in biografij vseh aktivnih vojaških duhovnikov med prvo svetovno vojno – vse to je zbrano v disertaciji – je v nekoliko dopoljeni obliki predvidena za samostojno publikacijo.

**Tabela 16: Število škofijskih duhovnikov, vpoklicanih v aktivno vojaško službo, po škofijah, v vojnih letih 1914–1918**

| Škofija       | Število duhovnikov |
|---------------|--------------------|
| Ljubljana     | 37                 |
| Lavant        | 42                 |
| Trst          | 10                 |
| Gorica        | 18                 |
| Celovec       | 11                 |
| Sombotel      | 6                  |
| Seckau        | 1                  |
| Drugo         | 5                  |
| <b>Skupaj</b> | <b>130</b>         |

Iz tabele je razvidno, da je največji delež duhovnikov v aktivni vojaški službi pripadal lavantinski škofiji. Zanimivejši kakor ti pa so najbrž podatki o petih duhovnikih, ki so pripadali preostalim škofijam oziroma niso bili razvrščeni. Tako je Ludvik Gala<sup>612</sup> takrat deloval v škofiji Litomežice (Leitmeritz), reaktivirani mornariški superior Karl Kokolj je drugače sodil v senjsko-modruško škofijo, Anton Mintsek pa je bil duhovnik estzergomske nadškofije. Poleg njih sta sem prišteta še aktivna vojaška kurata Eduard Lengsfeld in Hubert Rant. Prvi je bil predtem duhovnik nemškega viteškega reda, drugi pa frančiškan, toda ker sta v vojaškem šematizmu za leto 1914 zabeležena le kot svetna duhovnika (*Weltpriester*)<sup>613</sup> brez navedbe škofije, kateri naj bi pripadala, sta se znašla v tej skupini.

Omeniti je treba še duhovnike različnih redovnih skupnosti. Število duhovnikov iz posamezne redovne skupnosti, ki so bili mobilizirani v vojaško službo, nam pokaže tabela.

**Tabela 17: Število duhovnikov iz posameznih redovnih skupnosti, vpoklicanih v aktivno vojaško službo v vojnih letih 1914–1918**

| Redovne skupnosti    | Število duhovnikov |
|----------------------|--------------------|
| Kapucini (OFMCap)    | 4                  |
| Frančiškani (OFM)    | 11                 |
| Minoriti (OFMConv)   | 1                  |
| Lazaristi (CM)       | 1                  |
| Salezijanci (SDB)    | 3                  |
| Jezuiti (DJ)         | 1                  |
| Cistercijani (OCist) | 1                  |
| <b>Skupaj</b>        | <b>22</b>          |

612 Ludvik Gal(l)a, r. 5. 6. 1876, Križevci pri Ljutomeru; m. 8. 12. 1903; † 8. 5. 1957, Děčín, Češka. V: NŠAM, RMK Križevci pri Ljutomeru 1870–1892, str. 161, zap. št. 39. Podatke o posvečenju in smrti mi je prijazno posredoval gospod Martin Davídek, kanonik litomeriške škofije, ki se mu na tem mestu iskreno zahvaljujem. Elektronsko pismo z dne 26. 7. 2012 ( hrani avtor).

613 Prim. *Schematismus Heer 1914*, str. 1130–1131.



Med redovniki je bilo torej največ vpoklicanih iz frančiškanskega reda, a je treba opozoriti, da je sem prištet tudi p. Avgustin (Avguštin) Šlibar,<sup>614</sup> ki je drugače sodil v hrvaško provinco, ker pa ga spominske notice zdravnika dr. Vladimira Brezovnika izrecno omenjajo kot Slovenca, je vključen v to obravnavo.<sup>615</sup>

Dejansko je – po doslej zbranih podatkih sodeč – v avstro-ogrskih oboroženih silah (vključno z vojno mornarico) med vojno krajši ali daljši čas delovalo 152 škofijskih in redovnih duhovnikov, povezanih s slovenskimi deželami. Ko to število primerjamo s številom, ki ga navaja Lipusch, ko omenja 3077 vojaških duhovnikov (in pri tem zanemarimo morebitne manjše razlike zaradi možnih nepravilnih navedb v Lipushevem seznamu), vidimo, da je delež teh duhovnikov znotraj vse vojaške duhovščine v avstro-ogrskih oboroženih silah v odstotkih znašal 4,94 %. Če se pri računu uporabi izključno število vpoklicanih duhovnikov iz tržaško-koprške, iz ljubljanske, lavantinske škofije in iz goriške nadškofije, se ta odstotek še nekoliko zniža.

Ob zavedanju, da so slovenske dežele pomenile le majhen del dvojne mornarije, je mogoče reči, da je bil delež vpoklicanih duhovnikov znaten, in to predvsem glede na nemško govoreče škofije. Pri tem bi se najverjetneje – v primerjavi z nekaterimi škofijami, ki jih navaja Bjelik v že omenjenem poročilu in so prispevale po več kakor 50 ali celo 100 vpoklicanih kuratov<sup>616</sup> – posamezne obravnavane škofije (npr. lavantinska) uvrstile približno na sredino.



Oprema vojaškega kurata.

(V: Muzej novejšje zgodovine Slovenije)

614 Štefan Šlibar (p. Avgustin OFM), r. 17. 12. 1889, Gređice, Hrvaška; m. 14. 7. 1912; † 8. 4. 1949 Požega. Za podatke se iskreno zahvaljujem frančiškanku, p. Miroslavu Tandariću. Elektronsko pismo z dne 25. 7. 2013 (hrani avtor).

615 Prim. ND, 3. 7. 1919, str. 1.

616 Prim. *Pastoralblatt*, 1917, 1, str. 24.

## 7. PASTORALNO DELOVANJE VOJAŠKE DUHOVŠČINE

Po predstavitvi in ugotovitvi, kolikšno je bilo število vojaških kuratov in kakšna je bila njihova strukturna ureditev, si je treba ogledati tudi pastoralne naloge vojaških kuratov. O teh zadolžitvah tako rekoč sploh ne bi bilo mogoče govoriti, ko ne bi bila tudi med vojaštvom samim v prvi vrsti navzoča – vera. Zato je najbrž prav, da na začetku vsaj na splošno nekaj besed posvetimo prav navzočnosti vere pri vojaštvu, glede na slovenske dežele seveda še posebno katoliški veri. Prav tako ne gre spregledati mnenj in pogledov duhovnikov, ki so spremljali vojaštvo in razmišljali o njem ter opažali spremembe v njegovem verskem življenju. Nanj je imela zagotovo določen vpliv tudi izkušnja vojne.

### 7.1 Vera in vojaštvo<sup>617</sup>

Viktor Lipusch je v svoji knjigi med drugim izpostavil prav pomembno vlogo, ki jo je imela vera v vojnih razmerah.<sup>618</sup> Kakor pravi Patrick Houlihan, vera ni imela le vloge propagande, čeprav je pogosto tako označena, versko prepričanje je namreč pri velikem delu vojakov pomenilo »*realno kategorijo temeljnega izkustva*«. <sup>619</sup> To seveda ni presenetljivo, saj je bila večina vojakov iz podeželskega, kmečkega okolja, kjer je imela vera še vedno pomemben vpliv na posameznikovo življenje. Kljub postopni sekularizaciji je bil ta vpliv viden tudi v slovenskih deželah, in to že v miru, posebno pa je prišel do izraza ob mobilizaciji in po prvih odhodih mož in fantov na vojsko. Že ob slovesu od domačih krajev so se številni od vpoklicanih odpravili po slovo k domačemu župniku, se udeležili maše in se pred odhodom v vojsko tudi spovedali.<sup>620</sup> Vse tiste, ki so ostali doma, pa je katoliška Cerkev v naslednjih vojnih mesecih vztrajno vabila k mašam in različnim molitvenim pobožnostim, da bi tako izprosili želeni mir in srečno vrnitev svojih najbližjih.<sup>621</sup>

V začetku je še prevladovalo upanje, da bo vojna kratkotrajna. Zato niso bili redki duhovniki in posamezniki, ki so menili, da bo prav vojna usodno vplivala na versko vnemo med ljudmi in vojaki in jo poživila. O tej pozitivni vere med vojaštvom, tudi med takšnimi možmi in fanti, ki so bili prej znani

617 Podrobneje o veri in duhovni oskrbi je pisal tudi Arnold Vogt, *Religion im Militär. Seelsorge zwischen Kriegsverherrlichung und Humanität. Eine militärgeschichtliche Studie*, Frankfurt am Main, 1984. Novejšo študijo o vplivu vere na vojno je napisal Philip Jenkins. Glej: Ph. Jenkins, *The Great and Holy War: How World War I Became a Religious Crusade*, New York, 2014.

618 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 86.

619 P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 95.

620 J. Jereb, *Jerebova Kronika župnije Škocijan pri Turjaku*, v: AES 29, Ljubljana, 2007, str. 244.

621 Prim. P. Bobič, *V dolini smrtnih senc: vera kot zatočišče slovenskega vojaka*, v: *Velika vojna in Slovenci: 1914–1918*, ur. P. Vodopivec in K. Kleindienst, Ljubljana, 2005, str. 129–130. Odslej: P. Bobič, *V dolini smrtnih senc*.

kot ljudje, ki so vero odklanjali, so v pismih občasno pisali tudi vojaki sami. Radi so navajali stari pregovor svojih dedov: »Kdor moliti ne zna, naj se v vojsko podá.« Tako je tudi Peter Rupnik, ki je služboval pri 17. štabni kompaniji, v svojem pismu podrobno orisal vojaško mašo in pobožnost vojakov v neposrednem zaledju fronte. Med drugim je zapisal: »Prekrižamo se vsi in sv. maša se prične. Kako je vse mirno, tiho in pobožno sledilo sv. daritvi, ne morem popisati. Resnost kraja in resni dogodki so nas tako prevzeli, da smo vsi brez razločka bili kar vtopljeni v molitev. Pač res: Kdor moliti ne zna, naj se na vojsko podá, pa se bo naučil.« V pismu je Rupnik »blagroval« vse tiste, ki so bili doma in so lahko obiskovali mašo vsak dan, saj na fronti to zaradi razmer marsikdaj kljub prizadevanju vojaških kuratov ni bilo mogoče.<sup>622</sup> Vojaki so na začetku v vojsko odhajali še prepričani, da bo vojne hitro konec, in z romantičnimi predstavami o vojni, a sta jih izkustvo in bližina smrti temeljito pretresla in vplivala tudi na njihovo razmišljanje o Bogu, veri in o svoji lastni eksistenci.

O tem, kakšen vpliv bo imela vojna na versko stanje vojaštva, se je v Času že v letu 1915 spraševal tudi duhovnik I. Hafner.<sup>623</sup> Pisal je, kako so številni menili, »da bo sveži verski duh, priklican od vojskinih grozot, ostal tudi po vojski v moči«. Spet drugi so sklepali, da se bo ta duh po koncu vojne porazgubil in »bo vse ostalo pri starem«. Obstajali pa so tudi takšni, ki so upali, »da bodo kot dobra posledica vojske nastale reforme tudi v verskem oziru dvignile vrednost oborožene sile«. Tem napovedovalcem je Hafner pripisal še največ možnosti pod pogojem, da bodo duhovniki v primernem času tudi ustrezno ukrepali. Posebej je poudarjal, da jim ne sme biti vseeno, kakšni se možje in fantje vračajo iz vojske: »Želimo si mož in fantov, ki se v ognju izkušnjav in nevarnosti le utrdijo ter najvišjim, verskim načelom in praktičnemu izvrševanju teh načel v vsakem življenjskem položaju zvesti ostanejo.«<sup>624</sup> Sam se je spraševal, ali je to v praksi in v vojnih razmerah sploh mogoče, in je bil na podlagi zakonskih in drugih določil prepričan, da je »pod gotovimi pogoji« to možno. Pri tem se ni slepil in se je zavedal možnosti, da nekateri častniki ne bi želeli zadosti upoštevati teh zakonskih in službenih predpisov o zagotavljanju duhovne oskrbe v vojski. Rešitev je videl v tem, da bi v takšnih primerih opozorili višjo vojaško oblast, ki bi morala bedeti nad zvestim in natančnim izpolnjevanjem predpisov. Seveda ni pozabil omeniti pozornosti, ki jo temu vprašanju posveča sama cesarska hiša.<sup>625</sup> Vprašanje pa je, ali bi to zares pomagalo pri krepitvi verskega življenja vojaštva.

622 S, 28. 11. 1914, str. 3.

623 Morda je tu nastala pomota pri zapisu imena in je to v resnici poznejši vojaški kurat Jerneja Hafnerja. V škofjskih letopisih namreč ni bilo najti nobenega duhovnika I. Hafnerja, zato pa je mogoče najti Jerneja.

624 I. Hafner, *Skrb za verskega duha vojaštva*, v: *Čas: znanstvena revija Leonove družbe*, Ljubljana, 1915, X, str. 171.

625 Prav tam, str. 170–174.

Duhovniki so o svojem vplivu na verske razmere razmišljali skorajda ves čas vojne vihre, o tem priča tudi njihovo glasilo *Vzajemnost*. V njem je bilo objavljenih kar precej krajših ali daljših razglabljanj. Med pisci prispevkov je bil tudi Adrijan Brumen.<sup>626</sup> V članku z naslovom *Duhovniki in vojska: vplivni činitelji* je tehtal različna mnenja, ki so takrat krožila med ljudmi in duhovniki. Bila so izrazito pesimistična, češ da bo »*religija depopulata*« ali pa na drugi strani pretirano optimistična, češ da bo »*Cerkev po vojski triumfirala*«. Brumnu so se tovrstna razmišljanja zdela brez vrednosti oziroma so lahko po njegovem mnenju duhovnikom pomenila celo oviro pri njihovem delu. Prepričan je bil, da je vojna res vplivala že na takratno versko življenje, »*nekateri je potrdila v veri, druge pa spravila v obup ali bogotajstvo*«. <sup>627</sup> Med drugim je tudi opozarjal, da bodo pravi vpliv na versko življenje v resnici »*ustvarili*« šele duhovniki sami, in to ne glede na ovire in težave, ki jih, kakor se je zavedal Brumen, po tej vojni ne bo malo. Dolžnost in naloga duhovnikov sta torej, da v zaupanju v božjo pomoč storijo čimveč »*za ideal sv. vere*«. Ob koncu svojega razmišljanja je še dal predlog za enoten načrt delovanja in pri tem zapisal: »*Po vseh župnijah naj se napravijo misijoni ob primernem času po končani vojski*«. <sup>628</sup> Predlagal je še, da bi ob sklepu takšnega misijona in ob posvetitvi presvetemu Srcu Jezusovemu priredili tudi veliko procesijo. Tako bi, piše Brumen, pokazali mogočnost Cerkve »*in sijaj Kristusove vere*«. <sup>629</sup>

Prav pred prevelikim optimizmom nad morebitno versko prenovno in gorečnostjo pri vojaki je zaradi svojih izkušenj v vojski pozneje svaril Jernej Hafner. Kot vojaški kurat, ki je imel dovolj stikov z vojaki na bojiščih, je lahko pritrdil tudi tistim glasovom iz zaledja, ki so izjavljali, da stiki z vojaki v resnici ne razodevajo pokore in da so vse te »*prerokbe o dobrih straneh vojske*« napačne. Kot primer je navedel svoj obisk obvezovališča »*za Janeze*«. Tam se je pogovarjal z ranjenimi vojaki, pripadniki 17. pehotnega polka. Med njegovim obiskom jih je začelo obstreljevati sovražno topništvo in granate so padale blizu njih: »*Kadar je zabrnelo nad glavami, so Janezi v Koru unisono kleli hudiča; kadar je prifrčal kos granate do njih, so se razleteli in kleli po laško Križanega in Marijo, toliko huje, kolikor bližje je smrt zamahnila. Kdor ni klel, se je krohotal. Moji Korošci so bolj hladne krvi. Kadar kateremu frči okoli ušes, le polglasno zakliče: prokleti pes ali podobno (ker nemščina nima tako hudih kletvin)*«. <sup>630</sup> Opozoril je tudi na moralne pregrehe, posebej je pri tem izpostavil vprašanje spolnosti pri vojaki, ob vsem tem pa priznal, da se zlasti nevarno ranjeni in bolni vojaki

626 Adrianus Brumen, t. 6. 3. 1880, Jurdani, Hrvaška; m. 19. 9. 1903; †? V: *Prospectus 1914*, str. 136.

627 A. Brumen, *Duhovniki in vojska: vplivni činitelji*, v: *Vzajemnost*, 1918, 3–4, str. 34.

628 Prav tam, str. 36.

629 Prav tam.

630 J. Hafner, Kaj bo?!, v: *Vzajemnost*, 1915, 9, str. 134.

niso branili zakramentov: »V dnu srca imajo skrit zaklad sv. vere. Treba ga le buditi, negovati. Seveda okoliščine le v malo slučajih to omogočujejo; saj niti doma ni mogoče vsega doseči.«<sup>631</sup>

O razmerah v domačih krajih in o delovanju krajevnih duhovnikov je precej kritično oceno objavil vojaški kurat Martin Škerjanec. Ob sklicevanju na *Vojaški pastoralni list*, pa tudi na *Ljubljanski škofjski list* je v *Vzajemnosti* zapisal, da se po njegovem mnenju duhovniki vse preveč obremenjujejo z vprašanjem, kaj in kako bo po vojni, premalo pa se v zaledju ukvarjajo s konkretnimi težavami in z delovanjem med vojaštvom v vojnem času. Posebej je izpostavil prispevek v že omenjenem *Vojaškem pastoralnem listu*. V njem je eden od vojaških kuratov navedel, kako pomembna je skrb za versko vzgojo že pred vpoklicem v vojsko, pa tudi, kakšno breme je zaupano krajevni duhovščini glede vojaških enot, ki se krajši ali daljši čas mudijo v njihovih krajih. Škerjanec je posebej opozoril na pomembnost duhovne oskrbe pohodnih bataljonov (maršbataljonov), ki se pred odhodom na fronto dalj časa zadržujejo v posameznih mestih. Tam bi verjetno lahko svojo nalogo bolje opravili krajevni duhovniki. Prav tako ni pozabil na vse tiste enote, ki so s fronte prišle v zaledje na krajši ali daljši oddih: »V teh raznih položajih ima skrb za dušno pastirstvo med vojaki naravnost civilna duhovščina, ker večinoma ni vojaške duhovščine.«<sup>632</sup> Kakor je ob tem še pripomnil, naj bi med krajevnimi duhovniki ponekod celo vladalo prepričanje, da je skrb za duhovno oskrbo vojaštva izključno le na plečih vojaške duhovščine, čeprav bi lahko krajevni duhovniki marsikdaj storili bistveno več zanjo. Ob tem je navedel tudi svojo izkušnjo, ko je v jeseni 1915 še služboval kot župnik premske župnije in so se v župniji znašli vojaški oddelki. Povedal je, kako je maševal za vojake in kako je ukrepal ob nekaterih nepravilnostih vojakov, o katerih je izvedel. Prav tako je opisal, kako so po prvi postni nedelji vojaki pred odhodom na bojišče pri njem opravili velikonočno spoved. Ob tem je bil precej kritičen do slovenskih fantov: »Med moštvom je bila tretjina Slovencev, Poljakov, Nemcev. Resnici na ljubo moram povedati nasproti drugim optimističnim glasovom, da so Poljaki vsi opravili, Nemcev večina, najmanj Slovenci.«<sup>633</sup> Zelo raznoliko podobo o udeležbah in molitvah, pa tudi o preklinjanju vojaštva je mogoče dobiti iz posameznih zapisanih pričevanj vojakov, ki so prihajali na dopust. Tako so fantje in možje iz homške fare, denimo, poročali, da so vojaki v nekaterih enotah skoraj vsi goreče molili in navzven kazali svojo vero ves čas življenja v vojaški suknji, spet drugod so molili le v strelskih jarkih, ponekod pa je bilo v tem oziru bolj slabo oziroma so različne molitve opravljali le posamezniki.<sup>634</sup>

631 Prav tam.

632 M. Škerjanec, *Več skrbi za vojake v zaledju*, v: *Vzajemnost*, 1916, 3–4, str. 30.

633 Prav tam, str. 31.

634 Prim. A. Mrkun, *Homec*, Ljubljana, 1995, str. 102–125.

Verske razmere pri vojaštvu torej še zdaleč niso bile povsod enake; nanje sta poleg vojne vplivala tudi osebna vernost in odnos drugih posameznikov. Nekateri so, kakor je navedel Brumen, v strelskih jarkih svojo vero izgubili, nekateri pa našli.<sup>635</sup> Med drugim je bil med tistimi, ki so doživeli izkustvo vere v jarkih, tudi znani avstrijski filozof Ludwig Wittgenstein.<sup>636</sup> Poleg tega se je, kakor je opozorila že Pavlina Bobič, med vojaki v jarkih pojavljal spiritualizem, vladala so različna vraževerja, posli so cveteli tudi različnim prerokovalcem.<sup>637</sup> V strelskih jarkih vseh vojskujočih se strani so se razširjale različne govorice in legende o božjem varstvu in o pomoči angelskih ali drugih sil. Že Paul Fussel je v svoji študiji o véliki vojni v posebnem poglavju obravnaval mite, ki so tedaj krožili na frontnih črtah. Arthur Machen je v septembru 1914 objavil fikcijsko zgodbo o navzočnosti in pomoči duhov angleškemu vojaštvu v stiski. Po tej zgodbi naj bi vojakom pomagali duhovi angleških lokostrelcev iz bitke pri Agincourtu. Na podlagi tega se je med vojaštvom zakoreninila legenda o angelih iz Monsa, ki naj bi pomagali britanskim vojakom pri umiku iz omenjenega mesta. Zgodbe so se rojevale ves čas vojne, jezik vojaštva pa se je velikokrat posluževal prisposodob in svetopisemskih besed o trpljenju (Golgota, križanje, trpljenje, apokalipsa itd.). Namen takšnih zgodb je bil morda tudi, kakor omenja Fussel, da so po svoje poskušale osmisлити vse prebito gorje in morebitne poraze ali umike vojaštva.<sup>638</sup> Mnogi so bili v takšne mitične podobe oziroma vraže tudi zares prepričani. Omenimo samo vero v tako imenovano »nepisano pravilo«, da granata nikoli ne pade dvakrat v isti jarek. Med vojaki so bili tudi takšni, ki so bili povsod, na vseh frontah, udeleženi v številnih bitkah, a nikoli ranjeni. Kakor je opisal Janko Žagar, so bili ti fantje »*kar prepričani, da se jih krogla ne bo prijela*«. <sup>639</sup> Vendar je tudi med njimi kosila smrt. Poznejši sloviti francoski zgodovinar Marc Bloch je svoje izkustvo o širjenju takšnih legend, mitov in vraževerij v strelskih jarkih opisal z besedami nekega humorista: »*V jarkih je prevladovalo, da je čisto vse lahko res, le tisto ne, kar so pustili natisniti*.« Pri tem je izpostavil, da se je večina govoric porodila za frontnimi črtami, med vojaki pa so se širile s pomočjo kurirjev, kuharjev in telefonistov.<sup>640</sup>

S takšnimi pojavi so se srečevali vojaški duhovniki in vprašanje je, kako so se zares mogli spopadati z njimi oziroma v kolikšni meri so te govorice lahko tudi uporabili – morda za dvigovanje vojaške morale. Prav vojaški duhovniki so imeli na versko življenje vojaštva pomemben vpliv s svojo angažiranostjo, z osebnim zgledom in z različnimi pogovori. Pri tem ne gre spregledati dejstva, da

635 Prim. A. Brumen, *Duhovniki in vojska: vplivni činitelji*, v: *Vzajemnost*, 1918, 3–4, str. 34.

636 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 2.

637 Prim. P. Bobič, *V dolini smrtnih senc*, str. 133; str. 137.

638 P. Fussel, *Velika vojna in moderni spomin*, Ljubljana, 2013, str. 181–192.

639 I. Hmelak, *Soška fronta*, Koper, 1968, str. 254.

640 Prim. M. Bloch, *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic*, Ljubljana, 1996, str. 109–110.

je izkustvo vojne zagotovo vplivalo tudi na kurate same in pri nekaterih izzvalo hude verske dvome, nekateri pa so vero lahko celo izgubili.<sup>641</sup> Na versko življenje vojakov pa so predvsem v zaledju frontne črte določen vpliv zagotovo imeli tudi že omenjeni krajevni duhovniki. Pozabiti pa ne gre niti na domače župnike, saj so se nekateri trudili, da bi vsaj z dopisovanjem ohranili stik s svojimi farani v vojaški suknji.

## 7.2 O ureditvi vojaške pastore (nekatera navodila, kritike in predlogi)

Vojaški duhovščini je pripadlo glavno delo za pastoralno oskrbo: najpomembnejša je bila skrb za *dušni blagor* (*das Seelenheil*) vojaštva.<sup>642</sup> Vojaški superior 1. armade je v letu 1917 v svojem poročilu to pastoralno dejavnost vojaških duhovnikov povzel v treh točkah. V prvi točki je tako med drugim zapisal, da je vojaški kurat dolžan skrbeti za osebe, ki so mu bile zaupane, in jih mora napolnjevati s trdnim zaupanjem v božjo previdnost ter jih spodbujati k zvestobi in požrtvovalnosti. Druga točka je govorila o skrbi za ranjence. Kurat naj bi jih tolažil in pomirjal, posebno pozornost pa naj bi namenil hudo ranjenim in umirajočim. Tudi tem naj bi tako na bojišču kakor tudi na obvezovališčih, kolikor je zaradi razmer seveda to mogoče, zagotavljal tolažbo svete vere. V tretji točki pa je superior navedel še dolžnost vojaškega kurata, da opravlja telesna dela usmiljenja in ljubezni, in njegovo poklicanost, da po svojih močeh pomaga vojaškim zdravnikom pri njihovem delu in jih podpira: »V teh treh točkah se zrcalijo vsa plemenita, vzvišena in človekoljubna dela vojaških kuratov.«<sup>643</sup>

Tako kakor armadni superior 1. armade je pastoralno oskrbo na podlagi svoje sedemnajstmesečne izkušnje pri 93. pehotnem polku opredelil tudi vojaški kurat dr. Johann Parsch in jo razdelil takole: a) duhovna oskrba zdravih, b) duhovna oskrba ranjenih in bolnih in c) skrb za padle vojake. Pri tem je v zvezi z duhovno oskrbo zdravih posebej izpostavil maše, pridige, zakramente, cerkveno leto in osebni stik z vojaki.<sup>644</sup> V svoji razpravi je podrobno opisal in predstavil tudi težave, na katere je naletel pri svojem poslanstvu. Upal je, da bo s tem morda pomagal tudi kateremu od vojaških kuratov, pa tudi drugim udeležencem vojne, da bodo laže razumeli njihovo službo.

Prav razpravo dr. Parscha je krajevni duhovščini v branje priporočal vojaški kurat Jernej Hafner. Ob tem je v *Duhovnem pastirju* leta 1917 objavil bistvene povzetke tega spisa ter tu in tam dodal še svoje lastne ugotovitve in izkušnje, ki jih je pridobil na bojiščih. Iz povzetka je tako mogoče razbrati, da je dr. Par-

641 O tem izkustvu je med drugim mogoče prebrati tudi v knjigi Petra Fiennesa (2012): *To War with God: The Army Chaplain Who lost his Faith*. V njej je na podlagi dnevnika, fotografij in pisem opisal zgodbo vojaškega anglikanskega duhovnika Edwarda Montmorencyja.

642 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 3.

643 ÖSTA/KA, AFV, karton 180, Bericht – Feldsuperiorat 1. Armee, 8. VII. 1917.

644 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 5–6.

sch v uvodu zavrnil »*publico*« o nepotrebnosti vojaškega duhovnika v vojski in – nasprotno – dokazoval »*eksistenčno pravo vojnega duhovnika (pospeševatelj državo ohranjujoče vere in morale – pravo vojakov do verskega vodstva in tolažbe – voditelj mrliške knjige)*«. <sup>645</sup> Kakor navaja Hafner, je avtor poudarjal tudi, kako pomembno je, kakšna osebnost je vojaški kurat sam, pomembni so bili njegova izobrazba, njegove izkušnje, gorečnost, prijaznost v osebnih stikih z vojaki, prav tako pa sta svojo vlogo odigrali tudi kuratova hrabrost in delavnost. Hafner je potem iz Parschevega spisa povzel že omenjene glavne naloge vojaškega kurata ter oris pripomočkov in ovir za vojaškega kurata v vojski. Poleg razmer na bojiščih in občasnih morebitnih težavah z vojaškimi poveljstvi in poveljniki je omenil predvsem vojake same oziroma njihovo pomanjkljivo vzgojo, slabe zglede, omenjene pa so tudi »*napačna sramežljivost, apatija, lahkomiselnost*«. V nadaljevanju je navedel avtorjeve tri točke, pastoralno skrb za zdrave, za ranjene in za mrtve vojake. Menil je, da je Parsch temeljito predstavil svoje lastne izkušnje, ki so bile bogate in poučne, »*zlati za tiste, ki radi z besedo in peresom sodijo vojne kurate, njih delo in življenje*«. <sup>646</sup>

Hafner je kljub pohvali dodal še nekaj kritičnih misli o spisu samem. Tako je med drugim zapisal, da je avtor premalo podrobno izpostavil jezikovne težave v vojski, saj so v nekaterih enotah govorili tudi po več jezikov: »*tri do deset*«. Pri tem je posebej poudaril, kako pomembni in uporabni so bili prav slovenski duhovniki, »*zlasti slovenski in slovaški*«. Prav tako se ni popolnoma strinjal s piščevim poudarjanjem kuratovega sodelovanja oziroma podpore vojaškemu zdravnikom: »*Misel, da kurat podpiraj zdravnika pri njegovem poslu, je v splošnem dobra, a pisca predaleč zapelje. Kuratu naj se olajša sodelovanje, nikar pa naj se ne obtežuje z novimi predpisi*«. Na splošno je menil, da si spis dr. Parscha, pa tudi sam *Vojaški pastoralni list* zasluži priti v roke čim večjemu številu duhovnikov; posebno se mu je to zdelo pomembno za vse tiste, ki so živeli v etapnem oziroma bojnem zaledju. <sup>647</sup>

Iz spisa in iz povzetka je mogoče sestaviti le okvirno sliko o pastoralni, saj je treba upoštevati tudi razmere, v katerih so vojaški kurati delovali, ker so se zelo razlikovale. Poleg tega je potrebno opozoriti še na to, da je bilo pastoralno oskrbo vojaštva mogoče razčleniti tudi kako drugače. Na to opozarja posebna knjižica oziroma *Pripomoček za pastoralno duhovno oskrbo (Behelf für die Pastorierung im Bereiche Isonzo-Armee 1917)*, ki so ga izdali pri soški armadi leta 1917: specifične razmere določajo pastoralno oskrbo. V priročniku so jo razdelili na šest področij: »*pastorala v območju bojujočih se enot; pastorala v vojaških taborih za počitek oziroma oddih v zaledju (Retablierungsstationen); pri pohodnih*

645 J. Hafner, *Naloge vojaškega duhovnega pastirja na bojni črti*, v: *Duhovni pastir*, 1917, str. 134.

646 Prav tam, str. 135.

647 Prav tam.



*formacijah (maršformacije); v etapnem območju (npr. pri armadnem pratežu); pastorala v vojaških bolnišnicah; pastorala pri vojnih ujetnikih».*<sup>648</sup>

Ne glede na te različne razčlenitve pa je bistvena naloga vojaške duhovščine povsod ostala enaka – skrb za dušni blagor vojaštva. Pri tem poslanstvu so imeli poleg vojaških kuratov pomembno vlogo tudi krajevni duhovniki; svoj delež so k temu – ne nazadnje – prispevali tudi bogoslovci, ki so se znašli v vojaški suknji. Patrick Houlihan tako omenja, da so na frontah med prvo svetovno vojno za zagotavljanje pastoralne oskrbe pravzaprav skrbeli na treh ravneh. Prva so že omenjeni vojaški kurati, ki so bili dodeljeni vojaškim enotam, pri katerih so opravljali svojo službo. V etapnem območju, v neposrednem zaledju frontnih črt, je ta naloga ob pomanjkanju vojaških kuratov pogosto pripadla tudi krajevni duhovščini, ki je tako pomenila drugo raven pastoralne oskrbe vojaštva. Če teh duhovnikov ni bilo, so vojaška poveljstva lahko posredovala pri nadrejenih, da so storili potrebne korake in od drugod (npr. iz sosednjih enot ali sosednjega kraja) poklicali duhovnika. Če nobena od obeh možnosti ni bila na voljo, je obstajala še tretja raven. Po Houlihanu naj bi to predstavljali predvsem vojaki, študentje teologije, ki so ponekod lahko opravljali besedno bogoslužje in skrbeli za molitve.<sup>649</sup> V manjših skupinah so za to poskrbeli tudi vojaki sami. Ne smemo pozabiti na osebno skrb za versko življenje in molitev, ki sta marsikateremu vojaku pomenili dodatno tolažbo, da je laže prenašal napore in grozote vojne.

### 7.2.1 Vojaške kapele in oprema

Vojaški kurati so za primerno zagotavljanje duhovne oskrbe med vojaštvom in za izvajanje pastorale potrebovali tudi ustrezno opremo. Po skladiščih vojaških superioratov so, kakor je bilo že omenjeno, pred vojno za ta namen imeli deponirane posebne vojaške kapele.<sup>650</sup> Tehtale so okoli 40 kg in so bile navadno shranjene v železnih kovčkih, ki so se odprli v prenosni oltar in v katerih je bilo vse potrebno za bogoslužje.<sup>651</sup> Ob mobilizaciji so sprva uporabili vse tiste kapele, ki so bile po vojaških skladiščih, toda zaradi vojne tolikšnih razsežnosti jih je bilo premalo, da bi jih lahko dodelili vsem vojaškim kuratom, saj se je njihovo število nenehno večalo. Tako je v začetku leta 1915 vojaški kurat Leopold Turšič v svojem pismu, ki so ga objavili v časopisu, med drugim zapisal: »*Vojno kapelo imajo samo pri diviziji. Že večkrat smo se posvetovali z vojnimi kurati sosednjih polkov, kako bi dosegli, da bi se vojna kapela rabila zdaj pri enem ali drugem*

648 ÖSTA/KA, KM, 1917, Abt. 9, karton 1171, Nr. 59686 11/45.

649 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 68–69.

650 O vsebini kapel v vojnem času glej priloge k razpravi [Priloga, dokument št. 14].

651 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 7.

*polku, a do zdaj nismo še ničesar dobili ugodenega.*«<sup>652</sup> V pismu je omenil tudi možnost vojaške duhovščine, da se mašuje v bližnjih cerkvah, če so bile blizu frontne črte. To so vojaški kurati tudi izkoristili, če so jim razmere dopuščale. Te cerkve so bile pogosto precej neugodne, saj so bile večinoma dosti daleč od bojišča in zato od vojaštva, tiste, ki so stale bliže frontni črti, pa nemalokrat poškodovane zaradi sovražnega topniškega obstreljevanja in zato tudi nevarne.

Tako so bile torej bolj v uporabi že omenjene vojaške kapele; da bi jih bilo dovolj za vse, so oblasti naročile še več novih. Lipusch je tako zapisal, da je vojno ministrstvo na poziv vojaškega škofa že kmalu po začetku vojne naročilo še dodatnih 129 vojaških kapel. Ob tem se je vojaški škof obrnil tudi na ljudi, da bi zbrali sredstva, saj te kapele niso bile poceni.<sup>653</sup> O tej akciji je med drugim že v aprilu 1915 poročal tudi *Ilustrirani glasnik*. Kakor je bilo zapisano, je bilo »iz poročil vojnih kuratov« jasno razvidno, da je vojaških kapel pri vojaštvu premalo, »zato bi bilo želeti, da se jih čim več odzove vabilu vojaškega škofa in prispeva po močeh za nabavo novih vojnih kapel«. Prispevke so, kakor so poročali v *Ilustriranem glasniku*, darovalci morali pošiljati apostolskemu vojaškemu vikariatu na Dunaj.<sup>654</sup> Lipusch je navedel, da so tako zbrali več kakor 200 000 kron in tako zagotovili naročilo novih 360 kompletov vojaških kapel oziroma vojaških »mašnih« nahrbtnikov (*Messtornister*). Pozneje so naročili še dodatnih 260 kompletov.<sup>655</sup> Številke so na prvi pogled visoke, vendar je treba upoštevati dejstvo, da so med vojno v vojaško službo klicali vse več duhovnikov in so bile zato potrebe vse večje, na bojiščih pa so se tudi nekatere vojaške kapele poškodovale in niso bile več uporabne. Nekaj jih je zaradi premikov na fronti postalo tudi vojni plen sovražnikov. Z vprašanjem premajhnega števila vojaških kapel so se tako srečevali skorajda vso vojno.

Kljub vsem naročilom in prizadevanjem pa nekateri vojaški duhovniki vojaških kapel dolgo niso prejeli. Že omenjeni vojaški kurat Janez Žurga jo je dobil, kakor piše v spominih, šele v letu 1917, torej že po več kakor treh letih vojne vihre, ko je niti ni več tako nujno potreboval. Predtem je dobil le pripomočke za pogrebe in za previdenje.<sup>656</sup> Nekateri so čakali, da bodo kapele priskrbele vojaške oblasti, našli pa so se tudi takšni, ki so bili bolj samoiniciativni in so si oskrbeli svoje lastne, zasebne vojaške kapele. Kakor je razbrati iz dokumentov, je zasebno kapelo očitno imel tudi vojaški kurat Marko Sagaj. Ob premestitvi, ko je mesto vojaškega kurata pri 10. črnovojniškem bataljonu prepustil svo-

652 S, 23. 2. 1915, str. 1.

653 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 101.

654 Prim. IG, 22. 4. 1915, str. 404.

655 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 101.

656 J. Žurga, *Mozaik mojega življenja*, str. 15.

jemu nasledniku Bogdanu Lendovšku, je vojaško kapelo vzel s seboj. S tem je Lendovšku povzročil kar nekaj težav: moral je zaprositi za potrebno opremo.<sup>657</sup>

Zgodilo se je tudi, da so se vojaški duhovniki v teh težavah za pomoč obrnili na svoje ordinarije. Tako je v začetku oktobra 1916 divizijski župnik 6. pehotne divizije dr. Franc Kulovec ljubljanskega knezoškofa obvestil, da potrebujejo vojaško kapelo za vojaškega kurata, ki bi zagotavljal duhovno oskrbo lovskih bataljonov št. 7. in 22. Knezoškof Jeglič je na to obvestilo potem osebno interveniral pri vojaškem škofu in ga prosil, naj kuratu priskrbi vojaško kapelo. Ob tem je Jeglič izrazil tudi svojo pripravljenost, da bo, če bo sila, tudi sam pokrtil stroške zanjo.<sup>658</sup> Vojaški škof Bjelik je pismo vzel resno in se, čeprav pri lovskih bataljonih mesto vojaškega kurata ni bilo sistematizirano, osebno zavzel za to, da bi vojaški kurat, ki bi pastoralno oskrboval tudi te enote, prejel potrebno vojaško kapelo. Knezoškofu Jegliču je 20. oktobra 1916 sporočil, da je bila vojaška kapela tega dne odposlana, in ob tem zapisal, da bo skrb za stroške prevzel vojaški škof sam.<sup>659</sup>

Ob vsemu trudu, kljub vedno novim naročilom in čeprav je bilo v zadnjem letu vojne tako rimskokatoliškim kakor grškokatoliškim vojaškim kuratom na voljo več kakor 1000 kapel, jih je bilo še vedno premalo. Vojaški škof se je zato v zadnjem letu vojne obrnil na škofijske ordinariate s prošnjo, naj po škofijah poiščejo stare, čeprav morda nekoliko poškodovane vojaške kapele, da bi jih tako zbrali še več in jih posredovali vojaškim kuratom.<sup>660</sup>

Vojaške kapele so bile seveda pomembne, vendar je pri tem treba upoštevati tudi položaje, v katerih so jih vojaški kurati uporabljali. Če so službovali v vojaških in sanitetnih zavodih v zaledju ali blizu fronte, z uporabo vojaških kapel praviloma ni bilo nobenih večjih težav. Povsem drugače pa so se kapele obnesle pri tistih vojaških duhovnikih, ki so delovali pri enotah na bojišču. Ob tem je treba opozoriti že na samo konfiguracijo frontnih črt. Te so se tako rekoč vile, če zelo poenostavljeno povemo, od puščavskega peska, prek ruskih ravníc do alpskega pogorja. Za takšne vojaške kapele je bilo treba zagotoviti ustrezen transport do frontnih črt (s tovornimi živalmi ali pa na plečih vojakov), a tega v vojnih razmerah pogosto ni bilo mogoče izvesti in tako so velikokrat ostale

657 ÖSTA/KA, AFV, karton 186, Nr. 6160, 31. 10. 1916.

658 O tem dogodku je opombo v svoj dnevnik zabeležil tudi knezoškof Jeglič sam. Dne 12. oktobra je med drugim zapisal: »Da dobim primeren altar sem na Dunaju obiskal vojaškega škofa in mu rekel, da »eine Feldkapelle« rad plačam. Obljubil mi je, da ako ima še katero, mi jo da brezplačno; ako jo nima, jo bo dal napraviti; in morda meni zaračunal polovico. Včeraj sem dobil list od Kulovca. Piše, da je dobil kurata za lovske bataljone in da potrebuje altar etc. Sklical je vse kurate svoje divizije in so se dogovorili, kako bodo skrbeli za sv. maše in dobro berilo pri vseh vojaških oddelkih. Želi časopisov, molitvenikov in knjig za sedaj in posebno za čas premirja. Danes sem mu odgovoril, da altar dobi iz Dunaja; stole, ritual in aspergil iz Ljubljane, za časnike in knjige in svetince in rožne vence naj pove število in točne naslove, kam naj pošljemo, pa bomo vse poskrbeli jaz in moja računsko pisarna.« V: NŠAL, NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 12. 10. 1916.

659 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 186, Nr. 69716, 20. 10. 1916.

660 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 101.

pri pratežu, ki pa je bil včasih od fronte precej oddaljen. Če pomislimo na to, je morda nekoliko lažje razumeti tudi precej kritična mnenja nekaterih vojaških kuratov o primernosti takšnih vojaških kapel. O tem je pisal tudi vojaški kurat dr. Parsch, ki je po svojih izkušnjah menil, da so vojaške kapele po tej plati »nepraktične«. V želji, da bi lahko vojakom maševal v bližini frontne črte, si je moral precej časa prizadevati, preden mu je vojaško kapelo sploh uspelo premakniti bliže strelskim jarkom. Pozneje si jo je s pomočjo moštva priredil v posebno premično kapelo, a je ob ruskem prodoru in umiku cesarskih enot poleti 1916 prišla v roke nasprotniku. Zato pa se je Parsch potem ogrel za nahrbtnike, o katerih so pisali časopisi in so jih tedaj že poznali duhovniki v nemški in v francoski vojski. Takšen nahrbtnik si je sam sestavil iz zaplenjenega ruskega vojaškega nahrbtnika (tornistra), ki se mu je zdel najpripravniji za to. Vanj je dodal vse potrebne posode in mašno opremo v ustrezno manjših dimenzijah. Žal je, kakor je zapisal, pozneje ostal tudi brez tega. Novi »mašni« nahrbtnik je dobil, šele ko je v avgustu 1916 odšel na dopust. Pri tem je imela precej zasluga grofica Schönborn Chotek.<sup>661</sup>

O težavah, povezanih z vojaškimi kapelami, je v obširnem pismu o maševanju na fronti na kratko poročal tudi vojaški kurat Jernej Hafner. Med drugim je v njem zapisal: »Ista mora biti povsod: mašna obleka, svete posode, knjiga, obredni prti in oltarni kamen. Vojaške čete in poveljstva, katerim so bili že v miru za slučaj vojske namenjeni duhovni, so imele vse to shranjeno v železnih skrinjah v obsegu 25, 70, 40 cm na trenskem vozu. Da se olajša transportiranje (na tovarnem konju ali na plečih), so si nekateri kurati nabavili lesene zaboje (navadno od pehotne municije v obsegu 27, 70, 22 cm), v katerih morejo imeti vedno poleg sebe najpotrebnejše za maševanje, medtem ko železna skrinja leži pri trenu. V gorah pa se opusti tudi leseni zaboj in se nosi »kapela« s seboj v nahrbtniku.«<sup>662</sup> Prav omenjene »mašne« nahrbtnike pa so takrat vse pogosteje uporabljali tudi drugi vojaški kurati.

### 7.2.2 Ekskurz: O graditvi kapel in cerkva v neposrednem zaledju bojišč

Ponekod, kjer so se bojni položaji med vojno tako rekoč ustalili in ni bilo večjih premikov, so na pobudo enot, vojaških poveljnikov, kuratov ali vojaštva samega postavili vojaki precej stabilnejše kapelice, včasih tudi kamnite oltarje ali posebne kapele. Znana je kaverna na Mrzlem vrhu nad Tolminom, v kateri je bila kapela, med drugim tudi z oltarjem in z relikviarijem.<sup>663</sup> Poleg v skalo vsekanih kapel in kapelic je bilo veliko več takšnih, ki so jih vojaki zgradili iz lesa in kamenja. *Ilustrirani glasnik* je že ob koncu leta 1915 poročal o pripadnikih

661 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 7–8.

662 S, 2. 10. 1916, str. 1.

663 Prim. J. Plut, *Za pravice človeka*, str. 62.

Ljubljanskega 27. črnovojniškega pehotnega polka, ki so ob srbsko-črnogorski meji postavil kapelico. Pri graditvi in poslikavi so se posebej izkazali tisti vojaki, ki so bili po poklicu tesarji, zidarji ali slikarji, kakor so zapisali v časopisu.<sup>664</sup> Kapele so vojaki gradili skorajda na vseh bojiščih, tako tudi na italijanskem. Med drugim so na tej frontni črti takšno kapelo postavili na planini Golobar<sup>665</sup> in na planini Slatenik. Tam so jo zgradili pripadniki 21. domobranskega pehotnega polka iz St. Pöltna in jo poimenovali *Vršič Kapelle*. Kakor je zapisal Tomaž Ovčak, je dobila ime po gori Vršič (1897 m) v Krnskem pogorju. V svojem prispevku je kapelo tudi opisal: »Poleg oltarja v njej ni bilo veliko prostora, saj je njen tloris meril v širino le slabe tri, v globino pa dobre štiri metre. Nad vhodom skoraj deset metrov visokega objekta je bila pritrjena lesena napisna plošča z njegovim imenom (*Vršič Kapelle*) in zanimivo podrobnostjo: *Vršič v imenu kapele je bil zapisan z mehkim é-jem, torej Vršič Kapelle*.«<sup>666</sup> Franc Zupančič je bil kot pripadnik 27. domobranskega pehotnega polka dne 1. novembra 1915 navzoč pri blagoslovitvi. Za kapelico je bilo pokopališče 21. domobranskega pehotnega polka in tam je do 1. novembra našlo svoj mir že okoli 300 mož.<sup>667</sup> Prav omenjena kapela je dolini, kjer so jo postavili, tudi dala ime – *Kapellental*.

Na bojiščih so vojaki različnih veroizpovedi v neposrednem zaledju frontnih črt postavljali svoje verske objekte. Časopis *Slovenski narod* je 13. marca 1916 poročal, da so na Doberdobski planoti na pobudo protestantskega vojaškega kurata Antona Vassa zgradili majhno cerkev »za reformiranje«.<sup>668</sup> Na soškem bojišču so svoje verske objekte postavili tudi judovski vojaki. Iz poročila, ki ga je leta 1916 napisal dr. Meier Tauber, predstojnik judovskih vojaških rabinov pri 5. armadi, je razbrati, da so poprej imeli na področju 5. armade dve sinagogi, ki pa so ju zaradi umika frontnih položajev izgubili. Zato je naložil vojaškemu rabinu, da se potrudijo za postavitev novih. Ob tem je v poročilu opozoril še, da so takšno sinagogo imeli že v Ljubljani, v Mariboru pa naj bi bila vojaška sinagoga v gradnji.<sup>669</sup> Tudi muslimanski vojaki, pripadniki 4. bosansko-hercegovskega polka, so v Logu pod Mangartom zgradili svoj sakralni prostor – džamijo.<sup>670</sup> Svoje verske objekte so seveda gradili tudi katoliki. Tako je divizijski župnik dr. Kulovec v pismu 19. marca 1917 o takšni gradnji obvestil

664 Prim. IG, 14. 10. 1915, str. 65–66.

665 O tej kapeli glej: [http://sf1517.yuku.com/topic/611/Kapela-Svete-Trojice-Golobar-1918-Holy-TrinityChurch?page=1#.URT\\_umf-gms](http://sf1517.yuku.com/topic/611/Kapela-Svete-Trojice-Golobar-1918-Holy-TrinityChurch?page=1#.URT_umf-gms) (pridobljeno 1. 2. 2013).

666 Podroben prispevek Tomaža Ovčaka pod naslovom *Neznana kapela pod Vršičem*, ki govori o tej kapeli, je dostopen na spletu: <http://portal.prohereditate.com/clanki/clanek001.htm> (pridobljeno 1. 2. 2013).

667 Prim. F. Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, str. 54–55.

668 Prim. SN, 13. 3. 1916, str. 3.

669 Prim. ÖSTA/KA, KM, 1917, Abt. 9, karton 1171, 11 32/2, Nr. 68831, Bericht über die tätigkeit der isr. Militärseelsorge der k. u. k. 5. Armee vom 1. Mai bis 31. August 1916 [Priloga, dokument št. 15].

670 Prim. M. Simič, *Po sledih soške fronte*, Ljubljana, 1996, str. 95. O muslimanskem verskem objektu v Logu pod Mangartom glej tudi: V. Avsenak, *Mošeja v Logu pod Mangartom*, v: *Na fronti: revija za vojaško zgodovino*, Šempeter, 2006, 4, str. 45–50.

tudi ljubljanskega knezoškofa: »*Sedaj gradimo tudi leseno cerkev. Upam, da jo dogradimo do Velike noči. Prosim, da bi poslalo paramentno društvo nekaj notranje opreme (altarni prt).*«<sup>671</sup> Dejansko je bila to kapela oziroma cerkev, ki so jo vojaki zgradili na Campo Gallina (1855 m) v Italiji (Altopiano dei Sette Comuni). Kapelica je bila blagoslovljena dne 17. avgusta 1917, poimenovali pa so jo po cesarju Karlu.<sup>672</sup> Sama kapelica naj bi sprejela do 300 mož.<sup>673</sup> Med drugim so kapele gradili tudi na soškem bojišču. Tako so med marcem in novembrom 1916 vojaki 3. gorske brigade avstro-ogrske vojske postavili danes znamenito cerkev Svetega Duha na Javorci.<sup>674</sup>

### 7.2.3 Vprašanje o mašnem vinu in hostijah

Poleg omenjenih kapel in cerkva ter vojaških prenosnih kapel je treba na kratko omeniti tudi vprašanje zagotavljanja potrebnega mašnega vina, svetega olja in hostij. Za to so bili drugače zadolženi vojaški superiorji oziroma nadrejeni in vojaška oblast. V pastoralnem poročilu za april 1916 je divizijski župnik 28. pehotne divizije Rihard Zajc<sup>675</sup> med drugim zapisal, da je 21. aprila od vojaškega superiorata 11. armade prejel sveto olje in ga razdelil med vojaške duhovnike 3. korpusa.<sup>676</sup> Vendar, kakor kaže, vojaški superiorati niso vedno zmogli dovolj hitro poslati vsega potrebnega. Vojaški kurat Janko Cegnar, ki je deloval v sanitetni ustanovi 9/3, je v pismih v začetku leta 1915 poročal, kako se je moral sam znajti glede teh stvari. V veliki meri se je s takšnimi prošnjami obračal na krajevne duhovnike: »*Vseh mogočih reči sem jih že prosil, zlasti hostij in mašnega vina, ki ga v sedanjem vojnem času še sami težko dobijo.*«<sup>677</sup> Iz njegovih naslednjih objavljenih pisem pa je mogoče razbrati, da je bil ob premestitvi primoran zelo varčevati z vsem navedenim, pa tudi, da si je skušal pomagati kar sam in je zato sam pekel hostije. S pismi in prošnjo za pomoč, da bi mu po pošti poslali nekaj moke, mašnega vina in svetega olja, se je obrnil tudi na prijatelje v Ljubljani. Vse, razen mašnega vina, je potem, kakor razberemo iz njegovega pisma z dne 9. aprila 1915, tudi prejel. Toda prav mašno vino je bilo takrat težava, saj je bil z njim že precej pri koncu in se je bal, da bo moral prenehati maševati vsak dan, če bo želel, da bi sploh še lahko maševal vsaj ob nedeljah: »*Kako je to*

671 NŠAL/ŠAL V, fasc. 314, Nr. 283, 19. III. 1917, vojna pošta 369 [Priloga, dokument, št. 16].

672 Fotografija omenjene kapelice cesarja Karla je objavljena. Glej: F. Rueh, *Moj dnevnik 1915–1918*, Ljubljana, 1999, str. 160–161.

673 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 232, Pastoralbericht der Mltseelsorge d. 6. I.D. für den Monat August 1917, 31. August 1917, Dr. Fr. Kulovec.

674 O omenjeni cerkvi glej: [http://www.burger.si/TriglavNationalPark/Javorca/Uvod\\_Javorca.htm](http://www.burger.si/TriglavNationalPark/Javorca/Uvod_Javorca.htm) (pridobljeno 1. 2. 2013).

675 Rihard Zajc, r. 20. 3. 1880, Ljubljana; m. 22. 7. 1902; † 21. 4. 1966, Beograd. V: *Okrožnica LJ 1966/6*, str. 48.

676 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 217, Pastoralbericht für den Monat April 1916, Mil. Seelsorge der k. u. k. 28. I. T. D., 30. April 1916, Rihard Zajc.

677 J. Cegnar, *Z bojišča*, v: *Vzajemnost*, 1915, 5, str. 72.

*mučno za duhovnika, če ne more maševati – poleg tega pa še nobenega duhovnika daleč naokrog!*«<sup>678</sup> O teh težavah je Cegnar poročal tudi vojaškemu vikariatu.<sup>679</sup>

Vojaški kurati, pa tudi vojaški superiorji so se ob takšnih težavah tudi sami pogosto obračali na bližnje škofijske ordinariate. Med drugim se je 27. avgusta 1917 na ljubljanski ordinariat s prošnjo za sveto olje za katoliške vojaške kurate obrnil tudi divizijski župnik 17. pehotne divizije Josef Weiterschütz.<sup>680</sup> Zdi se, da ordinariati na vse te prošnje niso uspeli pravočasno odgovoriti. Največjo težavo je predstavljala pošta. Zato so vojaškim kuratom in superiorjem posredovali različna navodila. Leta 1916 je bilo tako dano navodilo o preskrbi s hostijami. Dotlej so to, kot je opisano že v Cegnarjevem primeru, praviloma urejali s poštnimi pošilkami hostij iz zaledja, vendar se je zaradi vojnih razmer in vse večjih težav na bojiščih tak sistem izkazal kot neprimeren. Vsem vojaškim superioratom na bojiščih je bilo zato naročeno, da si morajo priskrbeti primerno pečico za peko hostij kot del nujne opreme vojaškega superiorata. Če tega ne bi mogli uresničiti, se naj obrnejo na najbližje redovne skupnosti, ki bi oskrbele vse duhovnike s primernim številom hostij oziroma s primerno količino kvalitetne moke za peko in proizvodnjo velikih in malih hostij s strani primernih oseb. Za to službo so lahko uporabili globoko verne moške – po možnosti tudi razpoložljive brate laike nabožnih redov – v njihovem lastnem delokrogu in pod nadzorom vojaškega superiorja ali njegovega namestnika, poskrbeti pa so morali tudi za razpošiljanje hostij podrejenim vojaškim duhovnikom.<sup>681</sup> Na ta način so se torej trudili, da bi v danih razmerah – kolikor le mogoče hitro – zagotovili vse potrebno za maševanje in ustrezno duhovno oskrbo.

### 7.3 Vojaška pastoralna v praksi

Glavne naloge vojaške duhovščine so bile opredeljene v različnih odredbah in v že omenjenih *Službenih predpisih vojaške duhovščine*, strnjeno pa jih je povzel tudi vojaški kurat dr. Parsch: maševanje, spovedovanje, pridige, podeljevanje zakramentov, skrb za ranjence in umirajoče, skrb za mrtve in osebni stik z vojaki.<sup>682</sup> Te naloge so bile določene za vse vojaške duhovnike, vključno s tistimi, ki so delovali pri vojni mornarici.<sup>683</sup> Poleg pa so sodili seveda še pisarniško delo, vodenje mrljskih matičnih knjig, skrb za pokopališča itd.

Vojaški škof je želel imeti dober vpogled v samo pastoralno delovanje vojaških kuratov na odrejenih položajih, torej na fronti in v sanitetnih ustanovah

678 Prav tam.

679 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Pastoralbericht Feldspital 9/3, Cegnar, März 1915.

680 Prim. NŠAL/ŠAL V, fasc. 314, 27. 8. 1917.

681 ÖSTA/KA, KM 1916, Abt. 9, karton 982, Nr. 61600, Hostienbeschaffung im Felde.

682 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 5–6.

683 Vojna mornarica v razpravi ni posebej obravnavana, saj je bilo delo mornariških vojaških kuratov ob omejenih aktivnostih vojne mornarice pravzaprav precej podobno njihovemu službovanju v miru.

tik za frontnimi črtami, v zaledju in v garnizijah, pa tudi pri vojni mornarici (zaradi omejenih mornariških aktivnosti je tam vojaška duhovščina delovala skorajda tako kakor pred vojno). Drugače je o tem lahko veliko izvedel že ob svojih pogostih inšpekcijskih obiskih, a mu to, kakor kaže, le ni zadoščalo. Zavedal se je namreč, da se stanje na bojiščih kaj hitro spreminja, kot posledica tega pa tudi razmere, v katerih so delovali vojaški kurati. Obenem je želel pridobiti kar največ gradiva za morebitni zgodovinski prikaz delovanja vojaške duhovščine v tej vojni.

V januarju 1915 je zato izšel poseben razglas, ki je vojaškim kuratom naložil dodatno pisarniško delo: na apostolski vojaški vikariat so od tedaj dalje pošiljali pastoralna poročila o svojem delovanju. Že takrat se je vojaški škof zavedal, da bodo prav ta poročila pomemben vir za oris zgodovine vojaške duhovščine med vojno vihro in dovolj dober pokazatelj njihovega dela. Obenem so bila dana tudi posebna navodila, kaj naj takšna poročila vsebujejo. Podrobno je bilo to predstavljeno tudi v *Vojaškem pastoralnem listu*, toda šele leta 1916, saj v letu 1915 ta ni izšel, ko so poročila vojaški kurati že pošiljali na Dunaj. Toda ne glede na to je iz predstavljenih navodil mogoče razbrati, kako so bila v bistvu poročila strukturno zamišljena. Med drugim je bil za polkovne, divizijske in za brigadne vojaške duhovnike formular za takšna poročila sestavljen iz vprašanj o maševanju oziroma ali so vsaj vsako nedeljo ali praznik lahko maševali in ob tem tudi pridigali. Vojaški duhovniki so morali namreč navesti, kolikokrat so maševali in kdaj, naslove pridig, oceniti pa so morali tudi približno udeležbo častnikov in moštva pri bogoslužju. V nadaljevanju so jim bila zastavljena vprašanja o spovedi, obhajilu in o številu obhajancev; poročati so morali tudi o tem, kaj je bilo narejenega za izboljšanje versko-moralnega življenja vojakov. Še nekoliko obširnejša so bila vprašanja za vojaške kurate, ki so delovali v sanitetnih ustanovah. Poleg že omenjenih vprašanj o maševanju in pridigah so bila v tem formularju zapisana še vprašanja o številu ranjenih in obolelih vojakov, o njihovi nacionalni in verski pripadnosti, koliko je bilo smrtnih primerov v bolnišnici (pomembna je bila tudi veroizpoved umrlih), kako pogosto se mašuje, ali vojaški kurat obiskuje in tolaži ranjene in bolne vojake in kako pogosti so ti njegovi obiski itd.<sup>684</sup> Pri vseh teh zahtevah pa, kakor je opozoril že Patrick Houlihan, poročila še zdaleč niso bila le toga birokratska zadeva. Ob koncu je bilo vojaškemu kuratu omogočeno tudi poročanje o vseh drugih stvareh, ki so zadevale njegovo službo. Pisal je lahko tudi o svojih težavah in sporočil svoje želje oziroma prošnje, ki so bile praviloma povezane z različnimi materialnimi potrebami za bolj učinkovito delovanje med vojaštvom. Pogosto so tako, denimo, prosili za različne molitvenike in za drugo branje, ki so ga želeli razdeliti

684 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 1, str. 17–18 [Priloga, dokument št. 17].



med moštvo.<sup>685</sup> Poročila o svojem delu so na vojno ministrstvo občasno pošiljali tudi vojaški duhovniki drugih veroizpovedi.

Na podlagi teh poročil je vojaški škof dobil dober vpogled v delovanje vojaške duhovščine in v težave, s katerimi so se spopadali, skupaj z njim pa je tudi vojaška oblast izvedela za moralno in versko stanje med vojaštvom na različnih položajih.

#### 7.4 Iz pastoralnih poročil

V prvih poslanih poročilih so vojaški kurati povzeto predstavili svoje delo in življenje v zadnjih šestih vojnih mesecih.<sup>686</sup> Tako je vojaški kurat Marko Škofič 24. marca 1915 pisal o svojem službovanju pri 47. pehotnem polku. Pri njem je deloval od mobilizacije pa vse do 15. januarja 1915, ko je bil zaradi bolezni razrešen službe in poslan na zdravljenje v monarhijo. V poročilu je med drugim zapisal, da je po mobilizaciji skupaj s polkom še štirinajst dni čakal na povelje za odhod na bojišče. Ta čas je uporabil za seznanitev z vojaško službo, še zlasti z opravili vojaškega duhovnika. Omenil je tudi težave, ki jih je imel zaradi obtoževanja slovenske duhovščine v tem času, češ da je usmerjena protiavstrijsko. Sam je to obdobje srečno prebrodil predvsem s pomočjo divizijskega župnika Jakoba Tajka. Po teh dogodkih je vojaški kurat Škofič skupaj s polkom, 11. avgusta odšel iz Maribora na rusko bojišče, tam pa so 26. avgusta 1914 prvič trčili ob sovražnika. Med prvo bitko je kot vojaški kurat deloval pri sanitetni postaji prve pomoči, ranjenim vojakom je delil versko tolažbo, pa tudi skrbel za prvo pomoč. Te naloge je, kakor je mogoče razbrati iz poročila, polkovni kurat opravljal tudi ob vseh naslednjih spopadih, v katere se je polk zapletel. Omenja podelitev vesoljne odveze vojakom in kako je pastoralno oskrbo ranjenih in umirajočih velikokrat – zaradi razmer na bojišču – lahko opravljal le ponoči. Poleg tega je bil polk v prvih mesecih vojne večinoma v gibanju in na pohodih, saj so si napredovanja in umiki sledili zelo hitro. Fronta je bila takrat še zelo gibljiva in razmere so se zato zelo hitro spreminjale. Polk se je moral zaradi presenečenja, ki so jim ga pripravile ruske enote, in ob hudem obstreljevanju umakniti tik pred božičnimi prazniki tudi iz vasi Bukowka. Kakor je zapisal Škofič, so nato preživeli žalostne božične praznike na prostem v gozdu, tam pa se je tudi prehladil in potem zbolel. Tako je moral zapustiti bojišče in oditi na zdravljenje v monarhijo. Ob koncu je dodal, da je že iz poročila razvidno vse njegovo delovanje med vojaštvom in da je bil vedno med vojaki, tako ob umikih kakor pri prodiranju, med boji pa na postajah prve pomoči, zmeraj ga je vodila le želja, da bi v tem vojnem času za vojake čim popolneje opravljal svoje naloge.<sup>687</sup>

685 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 83.

686 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 161.

687 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 180, K. u. k. Inf. Rgt. Nr. 47, Budapest, am 24. März 1915, Markus Škofič.

Podobno poročilo je – tudi v marcu 1915 – poslal vojaški kurat Franc Kompolšek,<sup>688</sup> ki je takrat deloval pri mobilni rezervni bolnišnici 5/3. Iz zapisa-nega je mogoče razbrati, da so bile takrat tudi razmere za vojaškega duhovnike, ki so delovali pri takšnih sanitetnih ustanovah v neposrednem zaledju frontne črte, zelo neprimerne za zares učinkovito pastoralno delovanje. Zapisal je namreč, da so bili pohodi (zdaj naprej, zdaj nazaj) zelo pogosti. Nekoliko več je poročal o pastoralni (o maševanju, o spovedovanju) v času, ko so bili vsaj nekaj dni nastanjeni v tem ali onem kraju. Prav tako je izpostavil skrb za ranjene in obolele za kolero ali katero od drugih epidemij, ki so takrat kosile med vojaštvom.<sup>689</sup>

Toda ta prva poročila so bila bolj pregledne narave, zato je iz njih mogoče dobiti le okvirno sliko o dejavnostih vojaških duhovnikov v prvih mesecih vojne. Poznejša mesečna poročila so vojaškemu škofu dala veliko boljši vpogled v zagotavljanje duhovne oskrbe, pa tudi v stanje vojaštva v nekem določenem obdobju. Zdi pa se, da so se izčrpna poročila uveljavljala precej postopoma.<sup>690</sup> Pogostejša in bolj sistematično vodena so postala šele od konca leta 1915 oziroma v začetku leta 1916. Čeprav so pozneje očitno obstajali tudi posebni tiskani obrazci, so vojaški kurati večinoma pisali pastoralna poročila na papir različne velikosti, na levi strani so praviloma zapisali zastavljena vprašanja, na desni pa odgovor.<sup>691</sup> Prav tako je mogoče opaziti, da se vojaški kurati niso vselej dosledno držali navodil. Pri tem je seveda treba upoštevati tudi razmere in okoliščine, v katerih so delovali. Pastoralna poročila so lahko redno posredovali iz varnih zaledij in iz tamkajšnjih sanitetnih ustanov, nekoliko drugače pa je bilo to pri vseh tistih vojaških kuratih, ki so delovali pri enotah na bojiščih oziroma v sanitetnih ustanovah neposredno za frontnimi črtami. Tam zaradi nenehno spreminjajočih se razmer takšnih poročil včasih niso mogli napisati in poslati v času, ki je bil za to predpisan. Zato so nekateri kurati pošiljali poročila za več mesecev skupaj. Tako je, denimo, polkovni vojaški kurat 17. pehotnega polka dr. Franc Kulovec v juniju 1916 poslal na Dunaj na manjših lističih spisana poročila, ki so

688 Franc Kompolšek, r. 25. 1. 1885, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 25. 7. 1911; † 10. 8. 1919. V: Sgp, 14. 9. 1919, str. 3.

689 ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Bericht über die Wirksamkeit im Kriege 1914–1915, 29. März 1915, Kompolšek Franz [Priloga, dokument št. 18].

690 Precej zgovoren podatek o tem je mogoče dobiti že iz arhivskega pripomočka o samem gradivu, ki je shranjen v Vojnem arhivu na Dunaju, v fondu apostolskega vojaškega vikariata. Iz njega se lahko razbere, da so poročila za leto 1914 in leto 1915 shranjena le v dveh kartonih. Za primerjavo: pastoralna poročila za vojno leto 1916 so v 8 kartonih, za leto 1917 pa v 12 kartonih; vsak karton predstavlja po mesec dni v letu. Za leto 1918 v arhivu hranijo 8 kartonov poročil. Ob tem je morda treba opozoriti, da so poročila vojaških kuratov, ki so delovali v taboriščih za povratnike iz ruskega ujetništva, pa tudi za tiste, ki so službovali med ujetniki (doma ali v sovražnem ujetništvu), shranjena posebej.

691 Če so bili vojaški kurati razporejeni po različnih garnizijskih bolnišnicah ali drugih sanitetnih ustanovah v monarhiji, so nekateri posamezniki za pisanje poročil občasno uporabljali tudi pisalni stroj.

obsegala čas od novembra 1915 do junija 1916. V arhivu ni bilo najti le poročila za april 1916, poročili za meseca maj in junij pa je združil v eno.<sup>692</sup>

Kakor kaže, pa posamezni vojaški kurati vseh rubrik niso vselej izpolnjevali tako, kakor bi bilo pričakovati. Predvsem nekateri polkovni vojaški kurati so si to pisanje poročil pozneje nekoliko poenostavili, saj so pogosto navajali le, kolikokrat, kje, kdaj in pri katerih enotah so maševali in pridigali ter v katerih jezikih. Takšna poročila je v letu 1917 med drugim pošiljal tudi Anton Gnidovec, polkovni kurat 2. gorskega strelskega polka.<sup>693</sup>

Pri obravnavi poročil z bojišč ali iz sanitetnih ustanov iz neposrednega zaledja fronte je vselej treba upoštevati tudi razmere in dogajanje na bojiščih. Čeprav so vojaški kurati povsod imeli enake dolžnosti in naloge, pa tega na ruskem ali srbskem bojišču najbrž ni mogoče prav dobro primerjati s poznejšo duhovno oskrbo v alpskem visokogorju. Okoliščine so bile na teh tako različnih bojiščih seveda občutno drugačne. Kljub temu pa je iz poročil vendarle mogoče izluščiti vsaj nekatere skupne ugotovitve, povezane s pastoralnim delovanjem vojaške duhovščine pri enotah ali v sanitetnih ustanovah bodisi v državi bodisi v neposrednem zaledju fronte.<sup>694</sup>

#### 7.4.1 Maše

Vojaški kurati so morali na prvem mestu poročati o maševanju pri vojaštvu. O pomembnosti maše je že leta 1914 razpravljal tudi Jernej Hafner in v svoji knjižici med drugim zapisal: »*Najimnitnejše opravilo, s katerim častimo Boga, najuspešnejše sredstvo, s katerim si moremo od njega izprositi vse potrebno za dušo in telo – je sv. maša, pri kateri se Jezus Kristus nekrvavo daruje svojemu nebeškemu Očetu.*« Pri tem je vojake spodbujal, da naj se, kadar je le mogoče, z veseljem udeležujejo maše, vsaj ob nedeljah in zapovedanih praznikih.<sup>695</sup> V mirnem času je bilo to seveda mnogo lažje storiti kakor v vojni. Že iz omenjenih poročil je mogoče razbrati, da so vojaški duhovniki na fronti in v neposrednem zaledju lahko maševali le, če so to dopuščale razmere, ki pa so se, vsaj v prvih mesecih vojne, izredno hitro spreminjale. Zato so bile tudi maše za različne vojaške oddelke, še posebno pa za celotne vojaške enote (polke) precej redke. Pravzaprav se je tega, da se bodo morali vojaški kurati glede maševanja ravnati predvsem po razmerah na bojišču, zavedal že vojaški škof v avgustu 1914, kljub temu pa je vojaške duhovnike prosil, naj mašujejo in pridigajo čim večkrat, ka-

692 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 219, Bericht über Gottesdienstliche Handlungen bei IR 17, am 30. Juni 1916, Dr. Franz Kulovec [Priloga, dokument št. 20].

693 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 234, Ausweis über die im Monate Oktober 1917 abgehaltenen geistlichen Funktionen, 17. Nov. 1917, Gnidovec Anton [Priloga, dokument št. 22].

694 V naslednjih podpoglavjih je le v precej grobih potezah orisana vojaška pastorala po posameznih področjih. Vsako od teh področij bi si zagotovo zaslužilo podrobnejše analize in razčlenitve, vendar bo to ostala naloga nadaljnjega raziskovanja.

695 J. Hafner, *Slovenskim fantom za slovo na pot v cesarsko službo*, str. 184.

dar je le mogoče.<sup>696</sup> Zdi pa se, da prav ob začetku vojne spričo nenehno spremenjajočih se razmer na bojiščih predvsem polkovni vojaški kurati velikokrat niso mogli maševati niti ob nedeljah in ob praznikih (cerkvenih ali državnih), saj je bilo vojaštvo ves čas ali vpleteno v spopade ali pa na poti.<sup>697</sup> Prav na praznike so bili v habsburški monarhiji sicer zelo pozorni; zato so v času vojne, kot kaže, vsako leto sestavili poseben koledar, ki je vseboval podatke o prazničnih dnevih vseh v državi priznanih veroizpovedi, manjkala pa niso niti navodila o praznovanju državnih praznikov (npr. cesarjev rojstni dan).<sup>698</sup>

O maševanju pri vojaštvu so poročali tudi slovenski časopisi, ki so pri tem objavljali pisma vojaških kuratov. Vojaški kurat Marko Sagaj, ki je v decembru 1914 prevzel mesto polkovnega vojaškega kurata pri 7. pehotnem polku, je tako v pismu, naslovljenem na lavantinskega škofa, opisal razmere pri polku. Zapisal je, da je bil polk za božič in za novo leto na položajih in udeležen v spopadih, zato ni bilo mogoče maševati. Prvi maši je celoten polk lahko prisostvoval šele v novem letu 1915, natančneje 24. januarja. Takrat je bila enota očitno v zaledju, saj je vojaški kurat maševal v katoliški cerkvi in se za vse potrebno dogovoril tudi s krajevnim župnikom. Pri tem mu je pomagal tudi takratni poveljnik polka. V pismu je Sagaj še zapisal, da so se obenem posvetili Srcu Jezusovemu in da je to na vojake napravilo velik vtis. Omenil pa je še, da se je med vojaki našel celo nekdo, ki je med mašo igral na orgle »*domače cerkvene pesmi*«. <sup>699</sup> A če so vojaki 7. pehotnega polka takrat res bili pri maši in celo v cerkvi, so bile razmere pri drugih enotah lahko povsem drugačne: maše sploh ni bilo ali pa so bili morda pri njej le v manjših skupinah oziroma le nekateri deli vojaških enot.

Prav o maševanju na bojiščih je v podlistkih pisal tudi vojaški kurat Hafner. Med drugim je omenil, da je sam prvokrat lahko maševal pri sosednjem bosansko-hercegovskem polku v okrožju Nadworne.<sup>700</sup> Tam so se na travniku vojaki postavili v tri skupine glede na versko pripadnost (katoličani, pravoslavni in muslimani). Katoličanom je maševal on sam, za pravoslavne polkovni kurat, za muslimane pa je molitve opravil eden od četovodij, saj vojaški imam takrat ni bil navzoč. Hafnerju je bilo, kakor piše, ob tem nelagodno maševati »*vštric z drugoverskima duhovnikoma, pa ni bilo mogoče ničesar izpremeniti*«. Iz opisa je še razbrati, da je vsem poveljeval Jud, a je bilo to, kakor pravi Hafner, po svoje zelo dobro, saj se ta človek ni spoznal na verske razmere, zelo pa se je varoval

696 Prim. 5, 11. 8. 1914, str. 3.

697 Prim. 5, 3. 10. 1916, str. 1.

698 Prim. ŐSTA/KA, KM 1917, Abt. 9, karton 1171, 11/10–14/1/390, Nr. 4621, Feiertage in der Zeit vom 1. Februar 1917 bis 21. Jänner 1918 neuen Stiles [Priloga, dokument št. 23].

699 Sgp, 11. 2. 1915, str. 3.

700 Nadvirna (poljsko: Nadworna) je mesto v zahodni Ukrajini in administrativno središče istoimenskega okrožja.

očitkov nestrpnosti. Zato je rad poskušal ugoditi vojaškim kuratom v njihovih prošnjah, povezanih z zagotavljanjem duhovne oskrbe.<sup>701</sup>

Tako kakor pri polkih so tudi vojaški kurati pri mobilnih vojaških sanitarnih ustanovah v zaledju fronte ob začetku vojne maševali le, kadar so razmere to dopuščale. V monarhiji sami takšnih težav seveda niso imeli in duhovniki so po bolnišnicah lahko maševali skoraj vsak dan, zagotovo pa vsaj vsako nedeljo in ob praznikih.

Praviloma so na bojiščih vojaški kurati najpogosteje maševali v neposrednem zaledju frontnih položajev. Hafner je o krajih maševanja med drugim zapisal, da so poprej duhovniki vedno maševali v cerkvi (pa še tam ne pri vseh stranskih oltarjih), med vojno pa »povsod, kjer si kak višji spomni; največkrat v gozdih, na planinah (prej, ko smo še plezali po Karpatih), pretečeno nedeljo sem pa v šupi poleg hleva, kjer je po svoje pela krava«. <sup>702</sup> Kakor je navedel v drugem pismu, naj bi na ruskem bojišču maševal tudi v jarkih. <sup>703</sup> O maševanju v strelskih jarkih občasno pričujejo tudi pastoralna poročila. Tako je decembra 1915 tudi vojaški kurat Ludvik Lacina, ki je takrat deloval pri 7. konjeniški diviziji, poročal, da je 2. decembra 1915 maševal, pridigal in podelil blagoslov pripadnikom 2. ulanskega polka v strelskih jarkih. <sup>704</sup> V jarkih na soškem bojišču je, kakor so zapisali v časopisu, maševal tudi vojaški kurat Valentin Jerše. <sup>705</sup> Pri tem ga niso zmotila niti obstreljevanja: »Mnogokrat so med sv. opravilom pokali šrapneli in granate okrog njega, a on ni nikoli pustil oltarja, dokler ni dovršil svoje službe. Vsak teden nam je bral sv. mašo prav v strelskem jarku, ko smo bili komaj 30, na enem mestu celo samo 7 korakov oddaljeni od sovražnika. Sovražne krogle so zbijale po železju, a naš gosp. kurat se ni dal motiti v svojem svetem delu. Na sveti večer nam je priredil polnočnico v kaverni.« <sup>706</sup>

Vojaški duhovniki so si s takšnim ravnanjem pridobili ugled. Zato so njihove pridige in besede pri vojaštvu najbrž imele precej večjo težo kakor pridige kakega kurata nekje v zaledju ali v garnizijah. Preprost vojak, pa tudi marsikateri častnik je namreč zelo cenil duhovnika, ki je z njimi delil vse nevšečnosti in preizkušnje vojne in se ni ustrašil sovražnih obstreljevanj. O tem je ljubljanskemu knezoškofu poročal tudi Martin Škerjanec. V pismu je omenil, kako je maševal med topničarji med najhujšim obstreljevanjem, opisal pa je tudi maševanje pri oddelku, ki mu je poveljeval »(boječ) judovski častnik«. Prav poveljujoči častniki so se menda čudili kuratovi mirnosti, ko je spal v koči za strelskimi jarki in ne

701 Prim. S, 2. 10. 1916, str. 1.

702 S, 23. 8. 1915, str. 1.

703 S, 3. 10. 1916, str. 2.

704 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 216, Gottesdienstausweis für den Monat Dezember 1915, Ludwig Lacina [Priloga, dokument št. 24].

705 Valentin Jerše, r. 3. 3. 1882, Dobrava; m. 12. 7. 1906; † 10. 1. 1947, Vrhpolje. V: *Letopis 2000*, str. 443.

706 S, 4. 8. 1917, str. 6.

v kaverni. Poveljnik mu je o tem dejal: »*Dies kann nur ein Geistlicher zu Stande bringen.*« Dne 18. septembra 1917 ga je po službi božji nemški major, s katerim se zaradi narodnostnih trenj sicer nista dobro razumela, odlikoval.<sup>707</sup> Toda bolj kakor to je v pismu zanimiv zapis o tem, da so takrat imeli mlade, boječe častnike in da so si vojaki želeli prav družbe hrabrega vojaškega duhovnika.<sup>708</sup> Podobno si je zaradi izkazane hladnokrvnosti pridobil ugled med vojaki tudi polkovni kurat 1. gorskega strelskega polka Peter Jurak; o tem je po vojni poročal *Koledar družbe sv. Mohorja* za leto 1945: »*Oficirji so ga zlasti cenili in občudovali od takrat, ko je med hudim letalskim napadom hladnokrvno nadaljeval sveto mašo, ki jo je imel pred zbrano množico vojaštva na prostem.*«<sup>709</sup> Nekateri pa naj bi šli celo še precej dlje v tem dokazovanju hrabrosti. Houlihan v svoji razpravi navaja izjemen primer vojaškega kurata Josefa Hospa, ki je služboval pri 1. bataljonu deželnih strelcev. Kot vojaški duhovnik naj bi služil kot topniški opazovalec in celo vodil vojaške patrolje. Nekoč naj bi se takšna izvidniška patrolja celo zapletla v spopad, v katerega je bil aktivno vključen tudi vojaški kurat, kar je bilo seveda v nasprotju z veljavnim cerkvenim, obenem pa tudi z mednarodnim pravom. Vendar pa je bil zaradi tega izjemno cenjen med vojaki.<sup>710</sup>

Prav nasprotni tej veliki gorečnosti in izkazovanju hrabrosti so zapisi o nekaterih drugih vojaških kuratih, ki pa so se bali oditi v strelske jarke, a so seveda le redki upali o tem spregovoriti v pastoralnih poročilih. To je storil Andreas Farkas, ki je na vzhodni fronti deloval kot polkovni kurat pri 25. pehotnem polku. V poročilu za oktober 1915 je tako zapisal, da je maševal le enkrat in ni odšel na fronto, saj za to nima dovolj poguma. Takšne ljudi so potem navadno zaradi pomanjkanja duhovnikov poslali v različne sanitetne ustanove, niso pa jih zaradi tega odpustili iz vojaške službe.<sup>711</sup>

Ko so se razmere na bojiščih nekoliko stabilizirale in se je vse bolj vzpostavljalo tako imenovano pozicijsko bojevanje, so pri enotah poskušali urediti tudi čimbolj pogosto bogoslužje. Zdi pa se, da pri tem niso bili povsod in vedno najbolj uspešni. Morda se je na podlagi pisem in različnih poročil tega zavedal tudi Gregorij Pečjak,<sup>712</sup> ki je v svoji knjižici *Krščanski vojak* zapisal: »*V vojskinem času ima vojak redkokdaj priložnost, da more biti pri sveti maši.*«<sup>713</sup> Seveda je bilo to še vedno odvisno predvsem od razmer na bojišču, od krajev, kjer so bile enote, deloma pa tudi od tega, kako požrtvovalen in goreč je bil vojaški kurat sam.

707 »*Der Feldkurat erfüllt nicht nur seine Pflicht in vollen Umfange; er gibt durch ein tapferes Verhalten uns allen ein leuchtendes Beispiel. Er hat in ärgstene Feuer Gottesdienst abgehalten . . .*« Prim. NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 18. 10. 1917.

708 Prav tam.

709 Prim. *KDM 1945*, str. 138

710 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 216–217.

711 Prav tam, str. 127.

712 Gregorij Pečjak, r. 11. 3. 1867, Hinje; m. 26. 7. 1893; † 13. 10. 1961, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 451.

713 G. Pečjak, *Krščanski vojak*, Ljubljana, 1916, str. 60.

Našli so se tudi takšni, ki so bili, kakor že omenjeno, za to službo neprimerni. Prav tako so imele velik vpliv na pastoralno delo in na maševanje, posebno še na bojiščih v visokogorju, vremenske nevšečnosti, nič manj pa k temu niso prispevali sovražnikovi napadi in topniška obstreljevanja. S temi težavami se je soočil tudi polkovni vojaški kurat Leopold Turšič, ko se je ob koncu leta 1915 s pripadniki 27. domobranskega pehotnega polka znašel na soškem bojišču: »Sv. mašo bo šlo tu zelo težko, ker večjo množico sovražnik takoj opazi. Zlasti nevaren položaj ima dr. Pogačnikova stotnija, ki je v tem kratkem času izgubila že precej mož, med njimi vrlega fanta, praporščaka Fabijančiča, ki smo mu napravili lep pogreb. Te dni se pripravljamo za cesarjev god, da ga v teh gorah kot branilci Avstrije in svojih domov čim lepše proslavimo. Seveda, če bo lepo vreme! Kajti lije že štiri dni neprenehoma prav po hribovsko.«<sup>714</sup>

Razmere so se nato pri njegovi enoti kmalu spremenile in je lahko pogo-steje maševal. V poročilu za mesec februar 1916 je že zapisal, da je lahko maše-val ob vseh nedeljah in praznikih. V tem mesecu so bile nedelje na tele datume: 6., 13., 20. in 27. februarja. Vojaški kurat je omenil še, da je maševal tudi v sredo, 2. februarja, ko je polk praznoval svoj spominski dan na boje izpred leta dni, ko se je polk izkazal v bitki pri Kastelik vrchu.<sup>715</sup> V poročilu se je dotaknil tudi udeležbe in zapisal, da sta bili pri vsaki maši navzoči po ena ali dve stotnji, od častnikov pa vedno polkovni poveljnik, drugi le redko.<sup>716</sup> Zanimivo je, da v časopisju o tem spominskem dnevu prav izpod peresa Leopolda Turšiča med drugim lahko preberemo, da so ga praznovali dva dni pozneje, torej 4. februar-ja, ko so na planini Duplje tudi slavnostno odprli tam zgrajeno kinodvorano.<sup>717</sup>

O maševanju so poročali tudi vsi drugi vojaški kurati. Tako je polkovni vo-jaški kurat Kulovec, denimo, v poročilu za december 1915 zapisal, da je pri 17. pehotnem polku devetkrat maševal, nekajkrat tudi pridigal in obhajal vojake. Pri tem je navedel, da je občasno maševal tudi po dvakrat v enem dnevu (binacija); tako 12. in 26. decembra. Na sam božič pa je, kakor je mogoče razbrati iz poročila, maševal za rojno črto (*hinter der Schwarmlinie*).<sup>718</sup>

Maševali pa vojaški kurati niso le za vojake, ampak večkrat tudi za civilno prebivalstvo. To je bilo seveda mogoče le v zaledju frontne črte, navadno tam, kamor so bile enote poslane za krajši čas na oddih. Če so bili ti oddihi med

714 S, 2. 11. 1915, str. 3.

715 Kastelik vrch (650 m) leži blizu vasi Nižná Polianka (mad. Alsópagony) vzhodno od Zborova na Slovaškem. Pripadniki 27. domobranskega pehotnega polka so ta hrib po hudih bojih zavzeli 4. 2. 1915. Ob tem so zajeli večje število ruskih vojakov. Pozneje je bil ta dan razglašen za polkovni dan. Za opozorila se zahvaljujem zgodovinarju Klemenu Lužarju.

716 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 217, Pastoralbericht für den Monat Februar, LIR 27, 5. April 1916, Leopold Turšič [Priloga, doku-ment št. 26].

717 Prim. S, 26. 2. 1916, str. 1–2.

718 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 219, Bericht über Gottesdienstliche Handlungen bei IR 17 im Dezember 1915, 30. Juni 1916, Dr. Fr. Kulovec.

prazniki, so prebivalci skupaj z vojaki sodelovali tudi pri različnih procesijah in drugih pobožnostih. Vojaški kurat Hafner je opisal, kako je na soškem bojišču, ko je bil njegov 7. pehotni polk sicer na položajih, sam maševal za ranjence in za domačine. Nekajkrat je maševal tudi na polkovnem obvezovališču, ki je bil takrat v mirenski župniji, »v *gostilni pri Grabci*«. Tam seveda ni manjkalo ranjencev in najbrž tudi ne obolelih vojakov. V kakšnem razpoloženju je potekalo bogoslužje, je Hafner slikovito opisal z naslednjimi besedami: »*Poleg automatne omare so okrasile ženske mizo za daritev, naokoli so težko hropili ranjenci, sredi sobe in v veži so klečale žene in otroci, v kotu je sedel pri telefonu musliman s fesom na glavi in cigareto v ustih, na vse to je svetila plinova svetilka.*«<sup>719</sup> Seveda so tudi na te okoliščine in razpoloženje še kako vplivale razmere na bojišču. Če vojaških kuratov ni bilo blizu, so v zaledju fronte vojaki ponekod imeli priložnost, da so se udeležili maše na kaki župniji. Tako je tudi častnik Vladimir Bregar obiskoval maše v Grgarju ali v Ravnah, o tem je med drugim poročal v svojem pismu staršem z dne 27. februarja 1916.<sup>720</sup>

Na podlagi tehotic in poročil vojaških kuratov je torej morda laže razumeti, da je bilo število priložnosti za maševanje na bojiščih glede na razmere, v katerih so se enote znašle, precej različno. Poleg rednih nedeljskih in prazničnih bogoslužij in ponekod celo vsakodnevnih maš je obstajala tudi možnost le občasnega maševanja. Pri tem pa je potrebno upoštevati tako že omenjeno gorečnost vojaškega kurata, kot tudi to, da so na versko življenje določen vpliv imeli častniki. Ti so vojaškemu kuratu lahko bodisi pomagali bodisi ga ovirali pri izpolnjevanju pastoralnih nalog. V vojski tako svetlih kakor temnih zgledov ne med častniki pa tudi ne med vojaškimi kurati najbrž ni bilo malo.

Drugače kakor na bojiščih, kjer so se razmere spreminjale zelo hitro, je bilo v vojaških sanitetnih ustanovah, predvsem v tistih, ki so bile v različnih mestih monarhije. Tam so vojaški kurati ponekod maševali vsak dan (tudi po dvakrat – binacija), drugod pa vsaj vsako nedeljo in na praznične dni. O tem so nekateri vojaški kurati poročali v kvartalnih oziroma četrtletnih poročilih. Takšno poročilo je med drugim za prvo četrtletje 1916 na Dunaj poslal tudi vojaški kurat Franc Ksaverij Osterc,<sup>721</sup> ki je takrat deloval v Celovcu.<sup>722</sup> Kakor povsod so tudi tu iz različnih vzrokov obstajale izjeme.

719 S, 3. 10. 1916, str. 1–3.

720 Prim. T. Budkovič, *S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču: iz pisem poročnika Vladimira Bregarja*, Celovec, 2009, str. 155. Odslej: T. Budkovič, *S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču*.

721 Franc Ksaverij Osterc, r. 11. 12. 1885, Križevci pri Ljutomeru; m. 25. 7. 1911; † 23. 11. 1972, Križevci pri Ljutomeru. V: *Letopis 2000*, str. 795.

722 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 218, Ausweis über den im I. Quartal in den k. u. k. Reservespitälern zu Klagenfurt, 12. April 1916, Fr. Ksaver Osterc.



## 7.4.2 Pridige

Vojaški kurati so ob maševanju vojakom pogosto pridigali. Tako so želeli kar najzvesteje izpolniti naročilo vojaškega škofa, ki jim je to že v začetku vojne posebej položil na srce.<sup>723</sup> Kakor je zapisal vojaški kurat Parsch, naj bi vojaški duhovniki za takšen nagovor vojakov izkoristili sleherno priložnost, ne le pri mašah; moštvu so lahko pridigali tudi drugače ob primernem času.<sup>724</sup> Tako je bila, denimo, za 1. oktober 1916 predvidena maša za celotni 27. domobranski pehotni polk, a je zaradi vetra odpadla. Kljub temu pa je vojaški kurat Leopold Turšič takrat vojakom prebral evangelij in jim tudi pridigal.<sup>725</sup> Pridige same naj bi bile preproste, ne preveč učene in kolikor mogoče kratke.<sup>726</sup> O dolžini pridige je na kratko pisal tudi Jernej Hafner in vojni čas primerjal s predvojnim: »Pridigali smo (vsaj mene so se farani v tem oziru bali) po tri četrt ure, zdaj pa pravijo, da je deset minut predolgo.«<sup>727</sup>

O temah pridig je Parsch menil, naj se vojaški kurati posvetijo predvsem trem področjem: pripravi na smrt, govore naj o vojaških vrlinah in vojake opozarjajo tudi na nevarnosti, ki jih vojne razmere predstavljajo za versko življenje in za nravnost. Iz njegovega pisanja pa bi bilo mogoče razbrati tudi razdelitev pridig v tri oziroma štiri večje skupine. V prvo skupino so sodile homilije, vezane na evangelij in na njegovo sporočilo, v drugo pridige, obarvane s patriotsko-vojaško noto (npr. o ljubezni do domovine, cesarja, o zvestobi zastavi in prisegi, o vjakovi vdanosti itd.), v tretjo skupino so se uvrščale pridige, v katerih so bila izpostavljena moralna vprašanja (npr. o prostituciji), v četrto pa pridige, ki bi jih lahko označili kot priložnostne nagovore (ob različnih obletnicah, praznovanjih, polkovnih spominskih dnevih). Med drugim je vojaške kurate posvaril še, da ne bi v patriotskih pridigah zašli predaleč, na primer ne v panegirike cesarju, predvsem pa naj ne bi govorili preveč o sami vojni. Primerneje se mu je zdelo, da bi se posvečali evharistiji.<sup>728</sup>

Parscheva navodila so bila napisana v letu 1916, takrat pa so bile razmere že bistveno drugačne kakor ob začetku vojne. Za leto 1914 so bile namreč, kakor je zapisal Houlihan, značilnejše pridige, ki so bile v svoji retoriki zelo bojovite, militantne, in to v tem smislu, da je Bog na njihovi strani.<sup>729</sup> Večinoma so se pridige tako najbrž precej zgledovale po že omenjenem nagovoru vojaškega škofa Bjelika vojaški duhovščini, pogosto pa so vojaški kurati uporabili prav tematiko o *pravičnosti vojne*. Ta agresivni ton je bil med vojaškimi kurati po Ho-

723 Prim. S, 11. 8. 1914, str. 3.

724 *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 8–10.

725 Prim. F. Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, str. 156.

726 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 8–10.

727 S, 23. 8. 1915, str. 1.

728 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 8–10.

729 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 172.

ulihanovih ugotovitvah navzoč vse do sredine leta 1916, ko naj bi po ofenzivah in po velikih izgubah med vojaštvom na bojiščih vojaški kurati vnovič razmislili o drugačnem odnosu do vojne. V ospredje so vse bolj prihajala vprašanja o Bogu, o življenju po smrti, o eksistenci, o smiselnosti vojne, o trpljenju samem, pa tudi vprašanja o miru. Zaradi takšnih vsebin so pridigarji lahko prišli, kakor poudarja ameriški zgodovinar, tudi v spor z vojaškimi oblastmi. Res pa je, da so duhovniki imeli določen vpliv na vojaštvo in so na dvome in izpostavljanja vprašanj o smiselnosti vojne in trpljenja še vedno znali odgovoriti, največkrat z besedami evangelista Janeza (prim. Jn 15,13) o žrtvovanju samega sebe za druge.<sup>730</sup> Vprašanje je, koliko je takšna razlaga vojake zares zadovoljila.

Ohranjenih celotnih pridig, ki so jih vojakom namenili vojaški duhovniki iz slovenskih dežel, doslej ni bilo mogoče najti. Vendar pa je v časopisju mogoče odkriti vsaj nekaj podatkov, o čem so pridigali vojakom. Tako je vojaški kurat Leopold Turšič, ki se je ob koncu leta 1916 na soškem bojišču poslovil od 27. domobranskega polka, opisal, o čem je v svojem nagovoru še zadnjič govoril vojakom: »Govoril sem jim o Doberdobu in našem bataljonu, o Oslavju in Janezih, o Sabotinu in Dalmatincih, o razdrtih selih, govoril o dneh, ki tudi njih čakajo, in poslušali so mirno, udano kakor vselej.«<sup>731</sup>

Tudi v dnevniških in spominskih zapiskih se tu in tam najdejo omembe pridig, njihova vsebina pa je zelo redkokdaj tudi zapisana oziroma povzeta. Tako je Ivan Matičič v svojih spominih omenil pridigo, ki jo je kot vojak 27. domobranskega pehotnega polka poslušal ob koncu leta 1916 oziroma v začetku leta 1917, ko je bila enota na oddihu v Ivanjem selu:

*»Šel sem v izropano cerkvico, kjer je maševal naš novi kurat, ki je bil blaga in dobra duša, pošten, pravičen in pobožen mož. Poslušal sem pridigo. Turobno se je odbijal tožni glas v tesnem svetišču. ›Vojaki! Vaše trpljenje je neizmerno, vaše gorje neskončno! Na vaših obrazih so vtisnjeni nadčloveški napor, iz vaših oči sijejo strahote prestanih dni. Predragi moji! Poznam vašo bol, vaše neutešno hrepenenje, ki vas žene k vašim dragim, poznam vašo hudo skrb, ki vas mori in grize! Kristjani! Vaše roke so okrvavljene, vaše duše zakrknjene, a vaša srca so dobra in poštena. Vi niste krivi tega neizmerne gorja, vi niste krivi, da so onečaščeni božji hrami in spremenjeni v hleve, da jočejo doma vaše žene in otroci, da umirajo vaši starši in vaše sestre v pomanjkanju in nesreči. Vi niste krivi, da je bilo po krivem prelite že toliko nedolžne krvi in da se še vedno ne ustavi to nečloveško klanje. Vi niste krivi ne jaz ne Bog. Ubogi moji! V vaši duši je mraz, a srce koprni in mrje po miru in svobodi! Vi ste nedolžni, vas se ne prime prelita kri, in Gospod vojnih trum vam bo milostiv sodnik, kadar bo dopolnjeno vaše trpljenje A pravično bo sodil in ostro obsodil vse one, ki*

730 Prav tam, str. 186–190.

731 S, 18. 11. 1916, str. 2.

so vsega krivi, ki imajo okrvavljene duše in nad katere se zlijejo vsi potoki po krivem prelite in nedolžne krvi.« V naša srca je segla bridka turobnost, v naših prsih je ječala bolelost in vrela tožna molitev, ki ni mogla na dan ...»<sup>732</sup>

V drugi, dopolnjeni in nekoliko razširjeni verziji svojih spominov je Matičič to pridigo zapisal v nekoliko skrajšani različici. Ob tem je omenil, da je bil novi vojaški kurat »suh in bolehen (dr. Gnidovec)«. V zapisu je navedel še, da je bila tega dne, ko jim je vojaški kurat pridigal, nedelja.<sup>733</sup> V resnici je bil pri 27. domobranskem polku že od oktobra 1916 nov vojaški kurat: to službo je od takrat dalje opravljal frančiškanski pater Mohor, kakor so tedaj imenovali Antona Gnidovca.<sup>734</sup>

Opisi pridig v spominskih zapisih slovenskih vojakov in častnikov so torej dokaj redki in seveda je vprašanje, kako natančno so povzeti. Nekoliko več podatkov o pridigah je drugače mogoče pridobiti iz pastoralnih poročil, vendar tam večinoma najdemo le naslove tem, o katerih so kurati pridigali vojaštvu, ne pa njihove vsebine. V prvi vrsti vojaška poročila omenjajo naslove pridig, ki so se dotikale predvsem verskega življenja samega, zlasti ob velikih praznikih (velikonočni in božični prazniki). Tako je, denimo, vojaški kurat Franc Letonja pri 153. črnovojniškem bataljonu v marcu 1916 štirikrat maševal. Dvakrat je pridigal o popolnem kesanju in dvakrat o zakramentu pokore; očitno vse že v pripravi na prihajajoče velikonočne praznike.<sup>735</sup> V tem mesecu je vojakom govoril tudi vojaški kurat Turšič. Pri svoji enoti je med drugim pridigal o vojaku v postnem času, o molitvi k sv. Jožefu in o zaupanju v Marijo.<sup>736</sup> Te pridige so bile zaradi bližine velike noči usmerjene bolj v prihajajoče praznike in v versko življenje samo, ob drugih priložnostih pa so velikokrat imele bolj patriotsko noto. Polkovni vojaški kurat 97. pehotnega polka Dejak je v septembru 1916 med drugim poudaril ljubezen do domovine (*Vaterlandsliebe*) in zvestobo cesarju, na polkovnikovo povelje pa je imel za vse tiste, ki so na novo prišli k polku, govor v italijanščini in v slovenščini in posebej govoril o zvestobi zastavi.<sup>737</sup> Tudi vojaški kurat Ciril Kandut,<sup>738</sup> ki je jeseni 1916 deloval pri skupini Golobar, je v novembru v pridigah različnim vojaškim oddelkom (tudi 20. lovskemu bataljonu) večkrat izpostavil vprašanje zvestobe. Med drugim je torej pridigal o zvestobi in o pogumu (*Treue und Mut*), o zvestobi v malem in o ljubezni do države. Tudi

732 I. Matičič, *Na krvavih poljanah*, str. 146–147.

733 Prim. I. Matičič, *Skozi plamene prve svetovne vojne: po neskončni poti s slovenskim planinskim polkom*, Ljubljana, 1966, str. 250.

734 Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 813, Gnidovec Anton – p. Hermagoras.

735 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 218, Ausweis der von der Militärseelsorge des k. k. Ldst. Inf. Baon N. 153 vorgenommenen geistlicher funktionen, 31. März 1916, Franz Letonja.

736 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 218, Pastoralbericht für den Monat März 1916, 28. April 1916, Leopold Turšič [Priloga, dokument št. 27].

737 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 222, Pastoralberichte, Militärseelsorge des I.R. 97, 30. 9. 1916, Alois Dejak.

738 Ciril Kandut, r. 25. 1. 1890, Malošče (Mallestig); m. 13. 7. 1913; † 22. 6. 1922. V: Bg, 1913, 7, str. 246; <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi264856/> (pridobljeno 14. 5. 2014).

ob smrti cesarja Franca Jožefa je znova opozarjal na zvestobo. Tako je dal eni od pridig naslov *Mrtvemu cesarju naša molitev, živemu naša zvestoba in življenje (Dem toten Kaiser unser Gebet, dem lebenden unsere treue und Leben)*.<sup>739</sup> Podobno so ob cesarjevi smrti pridigali tudi nekateri drugi vojaški kurati. Obenem so vojaki tudi že prisegali novemu cesarju. Matičič je o tem poročal zelo na kratko: »*Stari cesar je umrl in morali smo priseči novemu. Potem pa je bilo treba na delo.*«<sup>740</sup> Ob takšnih prisegah so bili praviloma navzoči tudi vojaški duhovniki. Vojaški kurat Kociper je v svojem poročilu zapisal, da je bil 23. in 24. novembra navzoč pri zaprisegi vojakov. Imel je tudi primeren nagovor: vojakom je prebral še nenemške obrazce prisege in potem kot potrditev »*svete vojaške zaprisege*« (Hl. Soldatenseides [sic!]) slavnostno podelil tudi zakramentalni blagoslov.<sup>741</sup>

Razumljivo je, da so bile v takšnih okoliščinah pridige nekoliko bolj vezane na domovino, cesarja in na zvestobo do obeh. Zato pa so ob prihajajočem božiču in novem letu nekateri vojaški duhovniki spet bolj poudarjali versko življenje in evangeljsko sporočilo. Vojaški kurat Kociper je v svojem poročilu za mesec januar 1917 zapisal, da je takrat za slovenske vojake (za nemške in za češke je pridigal posebej in ne vedno enako kakor slovenskim!) na novega leta dan imel pridigo z naslovom *V imenu Jezusovem*, 6. januarja je pridigal o *Trojnem razglašenju*, naslednjega dne pa je pridigo naslovil *Vzgleđi sv. Družine*. Ob naslednjih nedeljah v mesecu je vojakom pridigal o prvem čudežu, o gobavcu in o stotniku, na zadnjo nedeljo v mesecu, 28. januarja, pa je imel nagovor naslov *Vihar na morju – vihar v življenju*. Tega dne je, denimo, v nemščini pridigal o Jezusu – *našem Rešitelju v vseh stiskah*.<sup>742</sup>

Seveda pa so pozneje vojaški kurati še večkrat pridigali o podobnih temah (med homilijami se velikokrat najde vsebina o dobrem pastirju), manjkalo pa ni niti pridig, povezanih z zvestobo državi in z ljubeznijo do nje, o zvestobi zastavi, o vprašanju dezerterstva, pa tudi o večnosti in o smislu trpljenja. Prav tako ni bilo nikoli dovolj svaril, povezanih s prostitucijo. Vojaški kurat Franc Bonač<sup>743</sup> je tako v poročilu zapisal, da je že 20. februarja 1916 v Knittelfeldu vojakom pridigal prav o tej temi, *Prostitution die schlimmste Pest des Krieges*.<sup>744</sup> Zagotovo pri tem ni bil osamljen in so tovrstna svarila vojaki pogosto slišali tudi v naslednjih vojnih letih.

739 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 223, Pastoralbericht für den Monat November 1916, Gruppe Golobar, 30. November 1916, Ciril Kandut.

740 I. Matičič, *Na krvavih poljanah*, str. 137.

741 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 223, Ausweis, im Monate November 1916, 30. Nov. 1916, Kociper Johann.

742 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 225, Ausweis im Monate Jänner 1917, 31. Jänner 1917, Johann Evang. Kociper.

743 Franc Bonač, r. 3. 4. 1885, Ljubljana; m. 24. 8. 1909; † 27. 2. 1935, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 433.

744 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 217, Militärseelsorge des k. u. k. Spitales in Knittelfeld, Pastoralbericht für den Monaten Feber 1916, Knittelfeld, am 1. März 1916 [Priloga, dokument št. 28].

Iz doslej pregledanih poročil bi bilo mogoče za vojaške kurate iz slovenskih dežel na splošno ugotoviti, da so njihove pridige pokrivala tako rekoč vsa tri oziroma štiri že omenjena področja, torej vse od evangeljskih homilij, patriotskih nagovorov o zvestobi domovini in cesarju do različnih moralnih vprašanj (prostitutcija, dezerterstvo) pa vse do priložnostnih nagovorov (različni prazniki, spominski dnevi polkov, pomembni dogodki itd.). Koliko vpliva so imeli ti nagovori na vojake, je težko reči, iz posameznih dnevniških in spominskih notic pa lahko ugotovimo, da so nekateri vojaški kurati stkali dobre odnose z vojaki, zato so tudi pridige najbrž imele svojo težo. Zdi se, da je to veljalo tudi za tiste, ki so bili drugače versko mlačni ali so veri celo nasprotovali. O tem je v svojih spominih pisal Jože Jagodic. Posebej je izpostavil primerjavo med dvema vojaškima kuratoma, med Ludvikom Šavljem in Martinom Škerjancem. Če je bil prvi prej častnik, ki je pridigal v brezhibni nemščini, je bil Škerjanec zaradi svoje preprostosti bolj priljubljen med vojaki. Bil naj bi bolj »ljudski človek, ki si je znal vprav s svojo preprostostjo utreti pot do moške duše, tudi do take, ki je bila zaradi neprestanega slabega vpliva surove družbe in dolgotrajnega pomanjkanja vsakega duhovnega življenja videti dobrim vplivom nedostopna«. O njegovih homilijah je Jagodic še povedal, da so bile zelo goreče, da je nemško pridigal le ob navzočnosti višjih častnikov, vojakom pa zmeraj po slovensko: »Po domače sicer, preprosto, a tako, da je šlo od srca do srca. Vsakdo se je moral zamisliti in pogledati vase.«<sup>745</sup> Pri prebiranju teh spominskih opisov je seveda potrebna previdnost, kljub vsemu pa potrjujejo ugotovitev, da so bili za uspeh pri pastoralni in pri pridigah v prvi vrsti odgovorni vojaški kurati sami.

Ob omenjanju pridig v slovenskem ali nemškem jeziku je treba spregovoriti še o vprašanju »prepovedi« uporabe jezika. Zdi se namreč, da so kljub trudu vojaškega škofa za zagotavljanje zadostnega števila duhovnikov, ki bi znali po več jezikov, temu nekateri vojaški poveljniki po svoje nasprotovali. Tako naj bi bila prav uporaba slovenskega jezika v nekaterih, predvsem ogrskih enotah, kjer so tudi služili slovenski vojaki, precej časa prepovedana. To naj bi se spremenilo šele v letu 1917. Časopis *Slovenec* je takrat objavil notico, v kateri so med drugim zapisali, da madžarski vojaki ogrskim Slovencem niso priznavali nobenih pravic, in dodali: »Slovenski vojni kurati niso smeli slovenskim vojakom slovenski pridigovati. Sedaj pa so se omehčala tudi trda srca madžarskih poveljnikov. Vojni kurat č. g. Vinko Kos<sup>746</sup> namreč poroča sedaj Kleklovim »Novinam«, da sme po vsaki vojaški sv. maši pridigovati tudi v slovenskem jeziku. G. vojni kurat dostavlja: »Lehko si misliti, dragi čitatelji, kakše veselje obide zdaj srca naših vrlih slovenskih vojakov.«<sup>747</sup> Če je bilo res tako, bi to pomenilo, da je bila politika Madžarov

745 J. Jagodic, *Mojega življenja tek: spomini*, Celovec, 1974, str. 130. Odslej: *Mojega življenja tek: spomini*.

746 Vinko Kos (Kósz), r. 22. 1. 1893, Peresznye; m. 8. 6. 1916; †? V: *Schematismus dioecesis Sabariensis 1940*, str. 116.

747 S, 22. 11. 1917, str. 4.

nasprotna prizadevanjem vojaškega škofa Bjelika. Ob karakterju, kakršnega je pokazal ob drugih priložnostih, pa je le težko verjeti, da bi vojaški škof kaj takšnega dopuščal, če je bil o teh odredbah seveda sploh obveščen.

### 7.4.3 Spovedovanje in obhajilo

Vojaški kurati so v pridigah, še posebno pred velikonočnimi prazniki, vso svojo skrb namenili vprašanju pokore in obhajilu. Iz pastoralnih poročil in časopisnihotic je razbrati, da je bil odziv ob prazničnih časih dokaj dober tako pri spovedi kakor pri obhajilu. Časopis *Slovenski gospodar* je ob prvih velikonočnih praznikih 1915 med drugim objavil pismo Marka Krajncja, polkovnega kurata 87. pehotnega polka, v katerem je ta svojemu profesorju dr. Francu Ksaveriju Lukmanu<sup>748</sup> poročal o velikonočni spovedi med vojaki. Iz opisov lahko razberemo, da je bil večji del polka takrat v zaledju, saj je Krajnc spovedoval in obhajal vojake deloma v cerkvi, deloma pa v sosednji vasi, kamor so k spovedi prihajali predvsem moške in fantje, ki so bili takrat, kakor kaže, v strelskih jarkih. V pismu je kurat sporočil, da je skoraj vsak drugi dan k spovedi prišlo tudi do 150 mož iz zakopov. V nadaljevanju pa je opisal, v kako majhni sobi je spovedoval, in dodal: »Vsakokrat sem ginjen nad gorečnostjo, s katero opravljajo moji dragi župljani sv. spoved; ne eden mož ne izostane. O, vojska je že močno očistila dušno ozračje! Marsikaterikrat mi še solze spovedancev močijo roke. Mislijo pač na domačo cerkev in spovednico in na svoje ljube domače, s katerimi so lani opravljali velikonočno spoved.« Za to, da je velikonočna spoved tako lepo potekala in da je bilo versko življenje očitno dokaj dobro, je bil po Krajncjevih besedah v veliki meri zaslužen takratni polkovnik 87. pehotnega polka.<sup>749</sup> Leto dni pozneje je vojaški kurat Krajnc v poročilu za mesec maj zapisal, da je bilo pri velikonočni spovedi in obhajilu takrat 2051 mož in da je skorajda vse moštvo v strelskih jarkih prejelo oba zakramenta.<sup>750</sup> Podobno poročilo je poslal tudi vojaški kurat Kulovec. Pri 17. pehotnem polku je bila po njegovi oceni v marcu 1916 tako zelo visoka udeležba vojakov pri velikonočnih zakramentih. Pri tem je celo navedel, da je v tem mesecu obhajal 2800 mož.<sup>751</sup> O spovedi pred velikonočnimi prazniki v vojnih letih so seveda poročali tudi drugi.

Kako so potekale takšne spovedi, posebej spovedi v strelskih jarkih, je na kratko opisal Jernej Hafner, ki je vojake med drugim obiskoval tudi v strelskem jarku na ruskem bojišču. Iz poročila lahko razberemo, da se vojaki niso najbolje znašli, saj so bili vajeni domačih spovednic, takšnih pa na bojiščih ni bilo ozi-

748 Franc Ksaver Lukman, r. 24. 9. 1889, Vransko; m. 25. 7. 1912, † 12. 6. 1958, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 789.

749 Sgp, 25. 3. 1915, str. 1–2.

750 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 221, Pastoralbericht für den Monat Mai 1916, K. u. k. I.R. 87, 17. Juni 1916, M. Krajnc.

751 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 219, Bericht über Gottesdienstliche Handlungen bei I.R. 17 im März 1916, 30. Juni 1916, Dr. Fr. Kulovec.

roma so bile le improvizirane. Hafner je o vedenju vojakov zapisal: »Pri spovedi se je vsak mož drugače obnašal. Navajeni na spovednico, so bili ti dobri ljudje v zadregi, kadar se mi je kateri približal. Vsak je pogledal okoli sebe, potem pa vprl vprašujoč pogled vame. Sedeč na nizkem ležišču, sem z roko pokazal na eno stran, nakar se je eden vsedel poleg, drugi pokleknil, kateri pa soje vprašal, kaj naj stori. Mnogi so se opravičevali, da ne znajo nemški, in marsikateri je bil ganjen do solz, ko je zaslišal v mili materinščini moj odgovor, da to nič ne de in naj kar po svoje začne.«<sup>752</sup>

Vojaški kurati niso spovedovali in obhajali le ob velikonočnih ali drugih večjih praznikih, ampak so prejemanje zakramentov vojakom omogočali tudi ob drugih dneh oziroma skorajda ob vsakem obisku različnih oddelkov vojaških enot in kadar so bili v stiku z njimi. Še več, k zakramentom so vojake tudi sami ob vsaki priložnosti – tudi v pridigah – posebej vabili. O dobrem odzivu in pravzaprav o prošnji vojakov, da bi bili pogosteje obhajani, je poročal vojaški kurat Cegnar: »Tudi v vojnih bolnicah vedo za dekret sv. Očeta v pogostem obhajilu. Možje zahtevajo, da bi bili večkrat obhajani.« Pri tem je posebej pokazal na Slovence, češ da največkrat prosijo za obhajilo in spoved.<sup>753</sup> Podobno je o veliki udeležbi pri spovedi in obhajilu poročal tudi polkovni vojaški kurat 17. pehotnega polka dr. Kulovec. Na dopisnico, ki jo je 12. oktobra 1915 poslal duhovniškemu sobratu dr. Gregoriju Pečjaku v Ljubljano, je tako med drugim zapisal, da je v preteklih dneh skoraj vsak dan opravljal vojaške maše s svetim obhajilom. »Obhajal sem jih gotovo nad 3000 tisoč. Z malimi izjemami so šli vsi k sv. obhajilu.« Med njimi je bilo, kakor je še navedel, mnogo častnikov, tudi tistih iz generalštaba.<sup>754</sup>

Ponekod je bil odziv oziroma udeležba vojakov pri spovedi in obhajilu res dobra, zdi pa se, da so drugod na takšna vabila gledali postrani oziroma so jih lahko občutili kot »siljenje«. Prav o tem je poročal Jernej Hafner, ki je takole opisal svoje lastno doživetje ob obisku vojakov v prvih strelskih jarkih na italijanskem bojišču: »Pripotil sem se bil v visoke skale na obisk v prvo črto, lačen in žejen, prijazno vabil može k sveti spovedi. Pa so rekli nekateri slugi: »Saj nismo arestanti, da bi nas kdo gonil k spovedi.« Podobno usodo je doživel, ko je obiskal drugo stotnijo, pri kateri mu je bil celo v pomoč častnik, uspeha pa vendarle ni bilo: »Čakam nato, nihče ne pride, še enkrat lete ordonanci. Vsak mož ve, da čakam nanj. Za dobršen čas pride – eden. In ta mi razodene, da je Srb, pravoslaven.«<sup>755</sup> O slabem odzivu in o majhni udeležbi pri mašah v graški rezervni bolnišnici je z nezadovoljstvom pisal

752 S, 3. 10. 1916, str. 1–3.

753 J. Cegnar, *Z bojišča*, v: *Vzajemnost*, 1915, 5, str. 72.

754 NŠAL 461 – Zapuščine, dr. Gregorij Pečjak, škatla 1, Dopisnice in dokumenti. 1. svetovna vojna, dopisnica dr. Kulovca z dne 12. 10. 1915.

755 J. Hafner, *Kako je z dušnim pastirovanjem v vojski?* V: *Vzajemnost*, 1917, 5–6, str. 53.

tudi vojaški kurat Leopold Erzin.<sup>756</sup> Odziv je bil torej med vojaštvom lahko tudi drugačen, upoštevati pa je verjetno treba čas in okoliščine, v katerih so se nahajali.

Tudi če bi si vojaki sami želeli, seveda niso mogli vselej k spovedi, saj jim razmere na bojišču tega pogosto niso dopuščale. Poleg tega je bilo velikokrat premalo vojaških kuratov, da bi v kratkem času lahko spovedali tako veliko število vojakov. Zato pa so vojaški duhovniki večkrat, posebno pred odhodom enot v boj oziroma na frontne položaje vojaštvu podelili vesoljno odvezo (*General Absolution*). Tako je, denimo, na polkovnikovo prošnjo 20. septembra 1915 vojakom 17. pehotnega polka vesoljno odvezo podelil polkovni kurat Kulovec: »Gosp. kurat si čez sivi vojaški plašč natakne štolo, moli kratko molitev s primer-nim nagovorom, nato pa zadoni povelje: ›K molitvi!‹ Roke celega polka kako ene-ga moža se dvignejo k salutii, sablje častnikov se povesijo k tlom, zasliši se kuratov krepki: ›In nomine Patris‹ itd. Oko vsakega, kdor še ni izgubil vere, se je orosilo, drhteče ustnice marsikaterega pa so šepetale kratko molitev.«<sup>757</sup> Podobno so ravnali tudi drugi polkovni kurati pred večjimi boji. Polkovni vojaški kurat 87. pehotnega polka Anton Peršuh je, denimo, vesoljno odvezo vojakom podelil 16. aprila 1916.<sup>758</sup>

Kakor kaže, vsi vojaki niso bili popolnoma in pravilno poučeni o tem, kaj pomeni vesoljna odveza. V časopisju so tako večkrat pojasnjevali njen pomen. Časopis *Slovenec* je opisal zgodbo slovenskega vojnega invalida, zapisanega samo z inicialkama (K. H.), ki je omenil tudi svoje razumevanje vesoljne odveze. Bil je ranjen, a se sprva ni želel spovedati, saj naj to ne bi bilo potrebno; vojaški kurat naj bi namreč rekel, »da kdor v boju umrje, je zveličan«. Pozneje se je kljub vsemu spovedal. Na ta zapis je *Slovenec* posebej odgovoril in se izrecno dotaknil navedene trditve vojnega kurata o zveličanju in o vesoljni odvezi. Pisec prispevka je menil, da je kuratovo izjavo invalid zagotovo napačno razumel, v nadaljevanju pa pojasnil zadevo. Med drugim je tako zapisal: »Zveličan je, kdor umrje brez smrtnega greha. Smrtni greh je pa odpuščjen v dobro opravljeni spovedi. Pred bitko podeli vojaški duhovnik, če je navzoč, vesoljno odvezo vsem vojakom skupaj, ker takrat navadno ni mogoče, da bi vsi še enkrat opravili sv. spoved. Kdor se takrat resnično kesa svojih grehov, prejme s tem veljavno odvezo. Ako bi se pa kdo pred bitko zavedal smrtnega greha, pa se ne more spovedati niti ne prejme vesoljne odveze, bi moral obuditi popolno kesanje, potem bi mu dobrotljivi Bog odpustil grehe; seveda se jih mora pozneje, če ostane živ, še spovedat.«<sup>759</sup> V nadaljevanju je objavljena raz-

756 Prim. *Gorenjec*, 29. 10. 1915.

757 S, 27. 2. 1915, str. 1.

758 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 217, Gottesdienst Ausweis für Monat April 1916, I.R. 87, 2. Mai 1916, Anton Peršuh [Priloga, dokument št. 29].

759 S, 18. 10. 1915, str. 3.



laga vesoljne odveze in popolnega kesanja,<sup>760</sup> kakor jo je zapisal Gregorij Pečjak v knjižici *Krščanski vojak*.<sup>761</sup>

#### 7.4.4 Ekskurz: Vprašanje jezikovnega znanja in vojaški kurati iz slovenskih dežel

Tako pri pridigah kakor tudi pri spovedovanju so vojaški kurati pogosto trčili ob največjo težavo: neznanje jezikov. Vojaške enote so med vojno vihro sestavljali vpoklicani možje in fantje iz vseh delov monarhije. Že Jernej Hafner je opozoril, da so ponekod v enoti govorili tudi od treh do deset jezikov.<sup>762</sup> Dejstvo je, da je bilo takšnim enotam zagotovo težko pridigati in jih še teže spovedovati, zlasti če je vojaški kurat znal le enega ali dva od jezikov monarhije. Vojaški duhovniki so si pri spovedovanju poskušali pomagati s knjižico *Confessarius polyglottus*, v kateri so bili v štirinajstih jezikih (tudi v slovenščini) posebej natisnjena spovedna vprašanja oziroma vprašanja za izpraševanje vesti, za vsak jezik na posebnem lističu.<sup>763</sup> Toda ta knjižica se, kakor kaže, ni povsod najbolje obnesla. O tem je že v letu 1915 v pastoralnem poročilu poročal tudi Janko Cegnar, ki je deloval v vojaškem lazaretu.<sup>764</sup> Podrobneje pa se je o tem vprašanju razpisal v pismu 22. marca 1915. V njem je navedel, da na infekcijskem oddelku takšnih listov sploh ne smejo uporabljati, saj je bila nevarnost okužbe, podobno tudi ne še na nekaterih drugih oddelkih. Tako se je *Confessarius* lahko uporabljal tako rekoč le med ranjenci, pa še tam v omejenem obsegu, saj je bilo med vojaki kar nekaj takšnih, ki so bili nepismeni.<sup>765</sup> V bistvu je bila knjižica zagotovo dobro mišljena, ni pa upoštevala takšnih razmer. Zato je za vojaške kurate pomenila le še dodatno težavo. Toliko pomembneje je postalo, da so vojaški kurati znali po več jezikov. Dejansko so bili po tej plati slovanski duhovniki, ki so služili kot vojaški kurati, v precejšnji prednosti pred duhovniki, ki so bili iz avstrijskih ali ogrskih dežel. Vprašanje pa je, koliko jezikov so bili takrat duhovniki iz slovenskih dežel sposobni uporabljati. Bi bilo morda mogoče pridobiti podatke o znanju jezikov, kakor je bilo to storjeno za starejše obdobje?

Upanje, da bodo vsi ti pomembni podatki o znanju jezikov vojaških kuratov iz slovenskih dežel zapisani v posameznih personalnih mapah, se je kaj

760 Molitev za obuditev popolnega kesanja: »O Bog, gospod mojega življenja, ki si me poklical v veliko in sveto službo za domovino, očisti mojo dušo vsega greha. Spoznam svojo krivdo: Ti si moj stvarnik in si mi dal svoje zapovedi, jaz pa sem se z grehi tebi uprl; ti si moj dobrotnik, jaz pa sem ti bil nevaležen; ti si zame na križu umiral v velikih bolečinah, jaz pa sem te žalil. Jezus, odpusti mi vse. O moj Bog! Ti in vsi moji grehi so mi resnično žal, ker sem z njimi zaslužil, da me po vsej pravici kaznuješ. Žal so mi, ker sem tebe, svojega najboljšega Očeta, največjo in preljubeznivo dobroto, z njimi razžalil. Trdno sklenem, s tvojo milostjo svoje življenje poboljšati, bližnje priložnosti v greh se varovati in nič več ne grešiti. Amen.« V: G. Pečjak, *Krščanski vojak*, str. 38.

761 Prim. G. Pečjak, *Krščanski vojak*, str. 34–37.

762 Prim. J. Hafner, *Naloge vojaškega duhovnega pastirja na bojni črti*, v: *Duhovni pastir*, 1917, str. 135.

763 Primer spovednih vprašanj iz omenjene knjižice je objavljen med prilogami [Priloga, dokument št. 30].

764 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Pastoralbericht Feldspital 9/3, marec 1915, Cegnar Janko [Priloga, dokument št. 31].

765 Prim. J. Cegnar, *Z bojišča*, v: *Vzajemnost*, 1915, 5, str. 71.

hitro izkazalo za varljivo. Pastoralne mape v popolnem obsegu, v katere bi bilo vključeno tudi to, so namreč vodili le za aktivne vojaške kurate. Za vse, ki so bili vpoklicani v vojaško službo med vojno, pa so poznali le posebne personalne zaznamke.<sup>766</sup> Iz njih je mogoče izvedeti marsikaj pomembnega o njihovem delovanju, ne pa tudi o njihovem jezikovnem znanju. Zato pa je bilo mogoče na podlagi nekaterih drugih dokumentov, prošenj za vstop v vojaško službo in nekaterih odkritih seznamov vojaških kuratov v evidenci pridobiti te podatke za 92 aktivnih vojaških kuratov (od 152, kolikor jih je doslej znanih).

**Tabela 18: Jezikovno znanje aktivnih vojaških kuratov iz slovenskih dežel (N = 92)**

| Znanje jezikov | % (N = 92) |
|----------------|------------|
| Nemščina       | 100,00     |
| Slovenščina    | 100,00     |
| Italijanščina  | 41,30      |
| Hrvaščina      | 40,22      |
| Francoščina    | 6,52       |
| Angleščina     | 3,26       |
| Češčina        | 7,61       |
| Poljščina      | 3,26       |
| Ruščina        | 3,26       |
| Španščina      | 1,09       |
| Madžarščina    | 3,26       |

(Vir: Evidenčni sezname vojaških duhovnikov posameznih poveljstev in prošnje za vpoklic v aktivno vojaško službo, ki jih je bilo mogoče doslej najti v Vojnem arhivu na Dunaju: ÖSTA/KA.)

Od obravnavanih 92 aktivno službujočih vojaških duhovnikov iz slovenskih dežel so po zbranih podatkih sodeč, kakor je bilo pričakovano, vsi obvladali nemško in slovensko. Poleg teh dveh jezikov so najpogosteje znali še hrvaško (37) in italijansko (38). V posameznih dokumentih in seznamih so seveda zapisani še nekateri drugi jeziki, zapisana pa je tudi navedba, da je eden od vojaških kuratov znal »*srbohrvaško*«. Znova je treba opozoriti, da so ti podatki resnično le ilustrativne narave, saj bi moralo biti že samo število tistih, ki so znali madžarski jezik, bistveno višje. Doslej je bilo namreč mogoče ugotoviti, da so v vojaško službo vpoklicali več kakor le tri duhovnike iz ogrske polovice monarhije, ki so bili po rodu Slovenci. Kakor kaže, so bili tudi že v nekaterih evidenčnih seznamih vojaške duhovščine zapisani nepopolni podatki. Kot primer izpostavimo vojaškega kurata Frana Bonača, o katerem so v tržaškem seznamu

<sup>766</sup> Med prilogami sta objavljena dva primera takšnih zapisov in sicer za vojaška kurata Jožefa Bulovca in Janeza Jalna [Priloga, dokument št. 32, 33].

zapisali, da zna nemško in italijansko, slovenski jezik pa ni niti omenjen, čeprav je bil še kako zaveden Slovenec.<sup>767</sup>

Vse to pa seveda nikakor ne potrjuje njihovega resničnega jezikovnega znanja. Kakšno je bilo to v resnici, je težko reči. Kake notice tu pa tam omenjajo, da nekateri kurati vseh navedenih jezikov vendarle niso znali tako dobro, kakor bi kdo pričakoval. Jože Jagodic je v svojih spominih zapisal, da je nemščina vojaškega kurata Škerjanca precej »šepala«, da pa je kurat Šavelj nemško govoril »brezhibno«.<sup>768</sup> Najbrž pa bi kljub temu lahko rekli, da je moralo za službene potrebe njihovo znanje vsaj za silo zadostovati, da so lahko poskrbeli za pastoralno vojakov, čeprav se je zagotovo tudi dogajalo, da nekaterih vojakov duhovnik pri spovedi ni kaj dosti razumel. Prav zato, da bi lahko to nalogo bolje in v čim širšem krogu vojaštva opravljali, so se nekateri vojaški kurati samoiniciativno lotili učenja jezikov. Vprašanje pa je, kako uspešni so bili pri tem ob vseh nalogah, ki so jim bile zaupane.

#### 7.4.5 Skrb za ranjene in umirajoče

»Znani stari krog: kader – fronta – ranjen – v bolnico – v oddelek rekonvalescentov – napol ozdravel spet h kadru – nazaj na fronto in tako naprej v istem krogu, dokler nisi dobil večni prostor – meter zemlje. V takem kroženju so končali milijoni vojakov.« Tako je vojakovo pot med prvo svetovno vojno strnjeno povzel Andrej Zlobec.<sup>769</sup> Sanitetna oskrba ranjencev je potekala prek več postaj: od prvih obvez, ki so jih vojaki dobili na bojišču, prek postaje prve pomoči do divizijskih sanitetnih postaj in obvezovališč, pa vse do bolnišnic v neposrednem zaledju frontne črte, od tam pa so jih, če je bilo to seveda mogoče, s sanitetnimi vlakmi odpeljali v sanitetne ustanove v monarhiji.<sup>770</sup> Številni od teh ranjenih ali bolnih vojakov so umirali že med potjo, umirali so na sanitetnih postajah, v vlakih in po bolnišnicah, še več pa jih je padlo na bojišču.

Na tej poti so se z ranjenci in z bolnimi srečevali vojaški kurati. Ena od njihovih glavnih pastoralnih nalog med vojno je bila namreč prav prinašanje verske tolažbe in podeljevanje svetih zakramentov ranjenim, bolnim in umirajočim vojakom. Glede na vojno takšnih razsežnosti je bilo to skorajda nemogoče zagotoviti povsod in vsem; še posebno ne tistim, ki so umirali neposredno na bojiščih, saj tam duhovnikov praviloma ni bilo. Vojaški kurati, ki so delovali pri enotah, so resda bili v neposredni bližini frontne črte, toda njihovo mesto je bilo že v službenih predpisih določeno: biti morajo na polkovnem obvezovališču. Težava je bila v tem, da je vsak bataljon lahko imel tudi svojo sanitetno

767 Prim. ÖSTA/KA, MfLV, SR, karton 423, Vormerkbuch-Evidenz Triest, Opcina, 7. 9. 1914.

768 J. Jagodic, *Mojega življenja tek: spomini*, str. 130–131.

769 A. Zlobec, *V viharju soške*, Kobarid, 2008, str. 119.

770 Prim. M. Šimac, *Vojaška zdravstvena in duhovna oskrba v Ljubljani 1914–1918*, str. 41–42.

postajo prve pomoči in da so te postaje utegnile biti zelo oddaljene druga od druge. Če je imel bataljon (kakor npr. pri tirolskih vojaških enotah) svojega duhovnika, ni bilo težav. Večje težave so nastale pri polku, ki je imel bataljone na različnih delih bojišča, vsakemu pa je pripadala tudi posebna bataljonska sanitetna postaja prve pomoči. Vojaški kurati seveda niso mogli biti na vseh takšnih postajah hkrati, zato so se praviloma zadrževali na polkovnem obvezovališču. Tam so lahko bolnim vojakom in ranjencem, ki so prihajali s sanitetnih postaj, zagotavljali versko tolažbo in podeljevali zakramente; po svojih močeh pa so, kakor je bilo že omenjeno, pomagali tudi sanitetnemu osebju in vojaškim zdravnikom pri njihovem delu.<sup>771</sup> V *Slovencu* z dne 26. oktobra 1914 je bilo v prispevku o kuratu Valentinu Rozmanu med drugim opisano tudi njegovo delovanje na obvezovališču ob prvih bojih v Galiciji: »Na obvezovališču: Bojni zdravniki, duhovniki, imajo polne roke dela. /.../ Vojaški kurat hodi od ranjenca do ranjenca, tolaži umirajoče, daje sv. odvezo, podeljuje sv. poslednje olje. Pomaga tudi telesno: poklada smrtnobledo glavo na telečnjak, jih krepča s požirkom pijače ...«<sup>772</sup>

Podobni so bili prizori na številnih drugih sanitetnih postajah, kjer so delovali vojaški kurati. Tako se je, denimo, 17. pehotni polk v novembru 1915 znašel na položajih pri Podgori in Oslavju, tam pa se je zapletel v hude boje in imel velike izgube. Polkovni kurat dr. Franc Kulovec je v svojem poročilu zapisal, da je takrat številnim podelil poslednje zakramente.<sup>773</sup> V avgustu 1916 je o podelitvi zakramentov ranjenim in umirajočim poročal tudi polkovni kurat Alojzij Dejak. Njegov 97. pehotni polk se je takrat zadrževal v strelskih jarkih, sam pa je bil določen k polkovnemu obvezovališču. Ob tem je obiskoval tudi vse bataljonske postaje prve pomoči, vsak drugi dan pa tudi vojake v strelskih jarkih. Dejak je navedel, da je v tem mesecu pri polku umrlo 81 mož. Polkovni kurat sam je pokopal 48 padlih vojakov, od teh jih je 37 tudi prejelo poslednje zakramente.<sup>774</sup> Služba polkovnega vojaškega kurata na takšnih postajah prve pomoči nikakor ni bila preprosta in vojaki so umirali tudi neprevideni. Največ takšnih je bilo najti na bojišču, lahko pa se je to dogajalo tudi na sanitetnih postajah, na katerih so drugače delovali vojaški kurati. O službi na polkovnem obvezovališču v takšnih razmerah je pisal tudi Jernej Hafner: »Vse se vrši v ognju, mrzlično hitro. Ranjenci se prekladajo, donašajo, odvažajo. Marsikdo se v tem metežu lahko prezre ali dvakrat previdi, zlasti nezavestni.«<sup>775</sup> Delo na takšnih

771 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 14–15.

772 S, 26. 10. 1914, str. 8.

773 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 219, Bericht über Gottesdienstliche Handlungen bei IR 17, November 1915, Juni 1916, Dr. Fr. Kulovec.

774 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 222, Pastoralbericht für August 1916, I.R. 97, 31. August 1916, Alois Dejak [Priloga, dokument št. 34].

775 J. Hafner, *Kako je z dušnim pastirovanjem v vojski?*, v: *Vzajemnost*, 1917, 5–6, str. 53.

obvezovališčih ni bilo brez nevarnosti niti za vojaške kurate. Sanitetne postaje prve pomoči so bile namreč pogosto razmeroma blizu prve frontne črte in so bile tako še vedno precej izpostavljene obstreljevanju, še posebno med hudimi boji. Vojaški kurat Kulovec je o tej nevarnosti v prvih mesecih vojne zapisal: »*Naš ›Hilfsplatz‹ je stal ves čas v najhujšem ognju. Bili so dnevi, ko je bilo pri nas več ljudi ranjenih kakor v bojni vrsti. Jaz sem imel posebno srečo, parkrat sem le za las ušel gotovi smrti ...*«<sup>776</sup>

Nekateri vojaški kurati so se prav v takšnih nevarnih vojnih razmerah še posebej izkazali s svojo gorečnostjo in z željo po skrbi za dušni blagor vojakov. Med temi, ki so vzorno opravljali svoje poslanstvo, je bil polkovni vojaški kurat 26. domobranskega pehotnega polka Jožef Pinter: »*Za časa strašnih bojev na Doberdobski planoti se je moralo sanitetno osebje vsak teden izmenjati, samo on je ostal nad petdeset dni na pomočni postaji, vsem zgled duhovskega poguma in dušnopastirske vneme.*«<sup>777</sup> Cena za takšno požrtvovalnost pa je bila včasih zelo visoka, saj so med opravljanjem svojega poslanstva nekateri na bojišču tudi padli.<sup>778</sup>

Prav tako kakor na bataljonskih ali polkovnih sanitetnih postajah so za ranjene in umirajoče vojake skrbeli vojaški kurati po različnih sanitetnih ustanovah v neposrednem zaledju bojišča, pa tudi v monarhiji sami. Svoje poslanstvo je v bolnišnicah pri Sv. Mihaelu pri Leobnu v letu 1916 nadvse vestno skušal opravljati tudi vojaški kurat Franc Novak. V marcu je tako samo v skrbi za hudo ranjene in umirajoče s tolažili svete vere previdel 183 katoliških vojakov. Šest jih je potem tudi umrlo in bilo pokopanih. Poleg njih so v tem mesecu umrli še dva grška katoličana, en vojak pravoslavne in en vojak evangeličanske *reformatorske* vere.<sup>779</sup> O skrbi za ranjene in o vsakodnevnih obiskih v bolnišnicah so poročali tudi drugi vojaški kurati.

V Novakovem poročilu so omenjene tudi smrti vojakov drugih ver. Prav srečevanje s pripadniki drugih ver pa je vojaškim kuratom, kakor kaže, pomenilo svojevrstni izziv, s kakršnim se v miru niso srečevali. Prav Janko Cegnar, ki je imel v svoji bolnišnici skoraj polovico pripadnikov drugih ver, se je podrobneje spraševal o tem, kako naj poskrbi tudi za njihov dušni blagor. To vprašanje je vzel zelo resno: »*Kaj s temi? Če so na smrt bolni, ali naj jih pustim? Dosedaj jih nisem mogel. Takole sem delal – pa dvomim, če pravilno: Vprašal sem jih, če bi se dali kat. duhovniku prevideti? Vsi razen enega so takoj pritrdili. Zahteval sem od njih, da molijo preje katoliško veroizpoved. Potem sem jih previdel.*«<sup>780</sup> Sam je

776 S, 21. 11. 1914, str. 1.

777 S, 20. 5. 1916, str. 2.

778 O padlih, ranjenih in zaradi posledic naporov umrlih vojaških kuratih med vojno nekaj več besed v nadaljevanju razprave.

779 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 218, Pastoralbericht k. u. k. Reservspitales St. Michael ob Leoben für den Monat März 1916, 8. April 1916, Franz Novak.

780 J. Cegnar, *Z bojišča, v: Vzajemnost*, 1915, 5, str. 71.

bil torej v dvomu, ali je ravnal prav ali ne, saj o takšnih vprašanjih poprej sploh nikoli ni razmišljal. Po eni strani je dvomil, da bodo ti vojaki, če ozdravijo, res živeli po katoliški veri, po drugi strani pa jih v nevarnosti ni želel prepustiti samim sebi. Prav tako se je spraševal, kaj storiti s takšnimi vojaki, ki so bili le laže ranjeni, pa so zaradi dušnega miru želeli biti prevideni. V svojem pismu, ki ga je naslovil na prijatelja, ga je prosil, naj o tovrstnih vprašanjih, ki so se odpirala, povpraša »kakega strokovnjaka«. <sup>781</sup> Cegnarjevo pismo dovolj zgovorno pričuje o nekaterih težavah, s katerimi so se ob vojni takšnih razsežnosti morali soočiti katoliški (pa najbrž tudi drugi) vojaški kurati med vojno.

#### 7.4.6 Skrb za umrle vojake

Med vojno vihro je smrt vsak dan zahtevala življenja vojakov. Umirali so na bojiščih, na poteh na bojišče ali v zaledje, po različnih taboriščih in sanitetnih ustanovah itd. Vojakovo smrt so takrat pogosto opisovali kot blaženo, mučeniško smrt. Ob teh trditvah so se radi sklicevali na Tomaža Akvinskega in ga navajali tudi v časopisju. Tako je bil v *Svetovni vojski* objavljen tudi prispevek z naslovom: *Smrt vojaka – smrt mučenca!* Očitno je bil povzet po enem od časopisov, v samo središče pa je postavljaval prav razmišljanje Akvinskega o smrti vojaka. Med drugim je pisalo, da Akvinski »izjavlja, da vojak, ki z ozirom na Boga svoje življenje dá za domovino, umre prave mučeniške smrti, ker je vsaka smrt, ki jo pretrpimo v izvrševanju kake čednosti, mučeništvo«. Pri tem se seveda ni pozabilo že v vojnem času pogosto navajati besede iz Janezovega evangelija: »Nihče nima večje ljubezni, kakor je ta, da dá življenje za svoje prijatelje.« (Jn 15,13.) <sup>782</sup> Te besede so bile pogosto vklesane ali izpisane tudi na nekaterih spomenikih ali spominskih ploščah, ki so jih med vojno postavili vojaki svojim padlim tovarišem v spomin. <sup>783</sup> Kako je na smrt vojaka gledala katoliška Cerkev, je še pred vojno povedal vojaški škof Bjelik. V kratkih besedah je povzel celotni pogled na to vprašanje: »Cerkev imenuje vojaški stan – svet stan, ona olajšuje za vojake svoje stroge zapovedi in postave ter imenuje smrt na bojnem polju – blaženo smrt!« <sup>784</sup>

Od takšnega dožemanja »blažene« smrti pa med vojaki že ob prvih spopadih najbrž ni ostalo več dosti. Tako so v avgustu 1914, denimo, Rusi avstro-ogrskete pozdravili z ognjenim krstom topniškega obstreljevanja, z žvižganjem krogel, z granatami in šrapneli. Takrat so se številni vojaki prvič soočili z mrtvimi in ranjenimi vojaki. V prvih mesecih so vojaki občutili še veliko sočutja, a spričo brutalnosti vojne in zaradi velikega števila mrtvih, ranjenih in bolnih

781 Prav tam.

782 *Svetovna vojska*, 1915, 8, str. 3.

783 Takšen spomenik z vklesanimi besedami iz Janezovega evangelija so vojaki postavili tudi na JV pobočju Mrzlega vrha. Danes je spomenik obnovljen: <http://forum.prohereditate.com/viewtopic.php?t=2039> (pridobljeno 3. 2. 2013).

784 I. Bielik, *Dobrodošli/vojakom – novincem*, Ljubljana, 1913, str. 5.

vojakov v naslednjih vojnih mesecih se je to zmanjšalo, če že ni popolnoma izginilo. O tem je na kratko spregovorila tudi Alice Schalek, ko je opisovala večerni pogovor med častniki ob mizi, ki se je nekaj minut vrtel okoli zadnjega padlega kadeta: »*Žal jim je kamerada, toda nihče več ne spregovori. Kot da gre za tajni dogovor. Kdor je mrtev, je mrtev. Danes ti, jutri jaz. Ali pa obrnjeno.*«<sup>785</sup> Za vojake je smrt namreč postajala vse bolj nekaj vsakdanjega in neizbežnega. Tako je pisal tudi Amandus Pepernik in navedel, da so se številni vojaki na bojišču počutili kot obsojenci na smrt v zadnjih urah življenja.<sup>786</sup>

S smrtjo so se soočali tudi vojaški kurati in ti so po svojih močeh poskušali poskrbeti za pieteto do umrlih vojakov in za njihov pokop. Pri pokopavanju padlih vojakov so bile takrat v veljavi posebne odredbe, zapisane v službenih predpisih sanitetnih enot, ki so bile med drugim odgovorne za iskanje padlih na bojišču. Predpisi so določali še, da mora vojakovo smrt ugotoviti (*konstatirati*) vojaški zdravnik in da je potem treba umrlega, če je le mogoče, cerkveno pokopati z vsemi vojaškimi častmi. Posebna pravila so veljala za ravnanje ob smrti v sanitetnih ustanovah, ki so bile tik za fronto, pa tudi glede legitimacij. Toda vseh teh predpisov na bojiščih seveda velikokrat sploh ni bilo mogoče upoštevati.<sup>787</sup>

Številni umrli vojaki so namreč ostali na bojišču ali obležali na planjavah med dvema sovražnima frontnima črtama, drugi po jarkih, vendar so jih – zaradi vojnih stisk – skušali pokopati na kraju samem. O mrtvih na kraškem bojišču je pretresljivo poročal Kornel Abel. V svoji knjigi je tudi opisal hitre zasilne pogrebe, kakršne so opravljali vojaki na bojišču: »*V kratkih odmorih med boji, ponoči, ali pa če nam je ljubi bog poslal gosto meglo, smo položili, da, preprosto vrgli trupla v hitro izkopane jame. Stresli smo apno nanje, ki je razjedlo blede obraze, zagrnili z zemljo, naložili preko kamne in postavili križ. Potem pa smo spet stisnili v pest puške in granate, kajti sovražnik je prežal za meglenimi bloki in se pripravljal na nov naskok. In kdor je padel v napadu ali protinapadu... da, za njim je iskal kritje njegov sosed in nanj položil svojo puško, če pač ni našel nobenega drugega kritja.*«<sup>788</sup>

V takšnih primerih, ko so mrtvi ležali po jarkih in na nikogaršnji zemlji ter ni bilo nobene možnosti, da bi jih spravili v zaledje in jih spodobno pokopali, vojaški kurati seveda niso mogli storiti kaj dosti. Če je bila priložnost, so morda vse te mrtve vsaj blagosloveli, kakor je to storil polkovni kurat Januš Golec v Galiciji leta 1914. Takrat so mrtvi vojaki ležali na odprti ravnini in okoli ene od tamkajšnjih kapelic ter bili izpostavljeni sovražnemu obstreljevanju. Polkovne-

785 A. Schalek, *Posočje: marec do julij 1916*, Ljubljana, 2005, str. 72.

786 Prim. A. Pepernik, *Doberdob, slovenskih fantov grob*, Ljubljana, 2005, str. 74.

787 Prim. B. Biwald, *Von Helden und Krüppeln*, Teil 2, Wien, 2002, str. 619.

788 K. Abel, *Kras, knjiga o Soči*, Doberdob, 2008, str. 207.

mu kuratu se je skupaj s sanitejci resda uspelo priplaziti do njih, ni pa jih bilo mogoče spodobno pokopati. »*Blagoslovil sem jih raztreseno počivajoče, in lezli smo plazeč se nazaj do opekarne,*« je zapisal vojaški kurat.<sup>789</sup> Ob bolnišnicah in lazareti, ob previjališčih in na brezpotjih, po dolinah in gorah, kjerkoli je vojska bila in so razmere to dopuščale, so potem vojaki pokopavali svoje padle in postavljali vojaška pokopališča. Če je bilo to mogoče, so seveda uporabili tudi krajevna, župnijska pokopališča. O kraju, kjer naj bi naredili novo pokopališče, so odločala poveljstva enote oziroma sanitetni poveljniki. Naloga vojaških kuratov je bila v prvi vrsti usmerjena v opravljanje cerkvenega pogreba, če so bili to katoliški verniki, ter tudi sicer skrb za potrebno pieteto do mrtvih. Pogosto so ob pogrebu vojaški kurati blagoslovlili trupla, ob grobu (ali grobovih) pa imeli tudi kratek nagovor, posebno kadar je bila pri pogrebu navzoča cela stotnija. Treba je bilo potem tudi poskrbeti za te grobove,<sup>790</sup> jih vsaj nekoliko okrasiti s kakim cvetjem, če je bilo le mogoče, postaviti križe in se potruditi za ustrezne napise na njih. Vojaški kurati so morali vojake tudi spominjati na padle, da so zanje molili. Posebno primeren dan in priložnost za to opravilo je bil praznik vseh svetih, 1. november.<sup>791</sup> Poseben nagovor je za padle vojake leta 1917 sestavil vojaški kurat dr. Jožef Ogris.<sup>792</sup> Očitno je z njim naredil velik vtis na predstojnike, saj so nagovor prevedli tudi v druge jezike monarhije in ga razposlali vojaškim duhovnikom.<sup>793</sup>

O mrtvih, pogrebih in o skrbi za vojaške grobove so vojaški kurati poročali tudi v pastoralnih poročilih. Tako je polkovni kurat 87. pehotnega polka Marko Krajnc opisal svoje delovanje pri polku. Skupaj z njim je bil najprej na ruskem, nato na soškem in nazadnje na tirolskem bojišču. Ob navedbah krajev, kjer se je bojeval njegov polk, je zapisal, da so padle vojake, če je bilo to mogoče, pokopavali na pokopališčih v neposrednem zaledju frontne črte. Ponekod so uporabili krajevna, drugod so uredili vojaška pokopališča. Kurat je še zapisal, da so vojake praviloma pokopavali vsakega posebej, le v sili so umrle pokopali v skupinski grob. Na vsak grob sta bila postavljena tudi križ in tablica z imenom padlega vojaka, na sredi pokopališča pa velik križ.<sup>794</sup> Ob tem je treba omeniti, da so zaradi razmer ob hudih bojih in ob večjem številu umrlih ali pa zlasti ob

789 Sgp, 19. 4. 1917, str. 1.

790 O skrbi za vojaške grobove, ki so bili po različnih župnijah, je pisal tudi *Ljubljanski škofijski list*. Med drugim je bilo vsem župnijskim uradom naročeno, naj glavarstvom sporoče vse podatke za »*vojnogrobni kataster*« in vsako spremembo oziroma vse morebitne nove grobove. V: LŠL, 1916, X, str. 104.

791 Prim. *Pastoralblatt*, 1916, 2, str. 15–16.

792 Jožef Ogris (Ogriz), r. 3. 6. 1887, Šmarjeta v Rožni dolini (St. Margarethen i. R.); m. 5. 10. 1909; † 20. 11. 1964, Celovec. Pokopan v župniji Loče. V: *Naši rajni duhovniki 1968*, str. 216–218.

793 Prim. ÖSTA/KA, KM 1917, Abt. 9, karton 1171, 11–14, Gedächtnisrede des Feldkuraten Josef Ogris vom 2./11 1917 für die Gefallenen. /.../ [Priloga, dokument št. 35].

794 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 216, Bericht über die Ausübung der Seelsorge beim k. u. k. Inf. Reg. Nr. 87 in der Zeit von 26. Jänner 1915 bis Juli 1916 durch den Feldkuraten Marko Krajnc [Priloga, dokument št. 36].



epidemijah različnih bolezni umrle vojake najverjetneje precej pogosteje pokopavali v skupinske kakor v posamične grobove.

Krajnc je v poročilu podrobneje opisal pokopavanje, drugi so o pokopaliških poročali bolj lapidarno. Navedli so le, da je bilo pokopališče urejeno in da na grobovih stojijo križi in tablice z imeni padlih. V poročilih se najdejo tudi zapisi, nastali ob posebnih priložnostih, ko so takšna vojaška polkovna pokopališča še posebno lepo uredili in jih tudi osvetlili. Tako so v juliju 1917 ravnali pripadniki 17. pehotnega polka in s tem počastili spomin na vse tiste vojake, ki so padli leta 1916 v hudih bojih na Monte Cucco. Dne 9. julija 1916 so se namreč tam vneli hudi spopadi, v njih pa je umrlo veliko vojakov 17. pehotnega polka.<sup>795</sup> O njihovi smrti in junaštvu je ob obletnici govoril vojaški kurat Gogala in vojake povabil, naj molijo zanje.<sup>796</sup> Med drugim so počastili tudi spomin na slovenskega slikarja in pesnika Jožeta Cvelbarja (1895–1916), ki je bil kot vojak 9. julija 1916 na Monte Cucco težko ranjen in je dva dni pozneje tudi umrl.<sup>797</sup>

Podobno kakor je opisal vojaški kurat Parsch ravnanje vojaškega duhovnika ob pogrebi, so najbrž delali tudi pri drugih enotah. Vojaški kurat Walland je o svojem delu zapisal, da je marca 1916 v uniformi (in ne v talarju) k zadnjemu počitku pospremil tudi nekatoličane.<sup>798</sup> Morda je to izrecno izpostavil, ker se je bal očitkov, da je pokopal drugoverca. Takšnih primerov, ko je, denimo, duhovnik ene vere pokopal pripadnika druge vere je bilo ob pomanjkanju duhovnikov in spričo vojnih razmer seveda precej. Toda takšno ravnanje je v zaledju povzročalo ostre odzive verskih predstavnikov. Časopisni članek je tako ob koncu leta 1914 poročal, da je umrlega muslimanskega vojaka v Nagyvaradu (Oradea) pokopal judovski rabin. Prav tako naj bi po poročanju časopisja v Budimpešti umrlega muslimanskega vojaka pokopal katoliški duhovnik. Na te novice se je odzvalo predstojništvo vojaških imamov v Sarajevu. Na oblasti so tako naslovili zahtevo, naj zagotovijo, da se kaj podobnega ne bo več dogajalo. Če je vojaških imamov premalo, so predlagali nove kandidate za opravljanje te vojaške službe. Tako bi zagotovili, da bi se pogrebi izvajali v skladu z verskim prepričanjem.<sup>799</sup> Kljub prizadevanjem oblasti, da bi zares omogočili vsem pripa-

795 Dne 9. julija 1916 so Italijani na Monte Cucco vdrli na položaje II. bataljona 17. pešpolka in 7. stotnija je bila kot bataljonska rezerva poslana v protinapad, ki se je z zlatimi črkami zapisal v polkovno zgodovino 17. pehotnega polka. Stotnija se je razdelila v dve skupini. Prva skupina pod poveljstvom nadporočnika Stiggerja je napadla severno, druga skupina pod poveljstvom poročnika Liera pa južno od vrha Monte Cucco. Hrabri 7. stotniji je po krvavih bojih uspelo pregnati Italijane z zasedenih položajev na Monte Cuccu. Toda uspeh je 7. stotnija krvavo plačala: padli so poročnik Friedrich Lier in vsi trije njegovi mladi poveljniki vodov, med njimi tudi Jože Cvelbar. Izgube II. bataljona 17. pehotnega polka so bile: 70 padlih in 125 ranjenih. Za opozorilo in za posredovane informacije o teh bojih se zahvaljujem zgodovinarju Klemenu Lužarju.

796 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 231, Pastoralbericht für den Monat Juli 1917, 31. Juli 1917, Johan Gogala.

797 Prim. DL, 20. 6. 1963, 7.

798 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 218, Pastoralbericht für den Zeitabschnitt vom 19. bis 31. März 1916, 31. März 1916, Walland Franz.

799 Prim. ÖSTA/KA, KM 1915, Abt. 9, karton 767, 11/3 – 11/35, MilGeistlkt. – Angebliche Leicheneinsegnung eines islam. Soldaten durch einen Rabbiner.

dnikom različnih ver pogreb v skladu z njihovo vero, pa so podobne pritožbe v naslednjih vojnih mesecih najverjetneje prihajale tudi od predstavnikov drugih verskih skupnosti.

Vojaška etapna poveljstva so želela imeti pregled nad pokopališči oziroma vojaškimi grobovi. Zato je bilo med drugim uvedeno tudi vodenje posebnih evidenc in katastrskih listov. Sestavili so jih za vsako pokopališče (civilno ali vojaško, skupno grobišče ali posamični grob). V takšen kataster so vnesli natančne podatke o legi grobov in o dnevu pokopa, imena padlih in podatke o njihovih enotah ter druge zaznamke. Iz opombe v dodatku določil o vodenju evidence je mogoče razbrati, da so tuje vojake, ki so bili brez dokumentov, pokopali brez posebnega prizadevanja, da bi jih identificirali, pod oznako »neznani vojak«. <sup>800</sup> Pri vodenju takšnih seznamov in evidenc so, kakor beremo v pastoralnih poročilih, sodelovali vojaški kurati. Tako je denimo Ciril Kandut v oktobru 1917 takšne katastrske liste izročil v hrambo etapnemu poveljstvu v Kranjski Gori. <sup>801</sup>

Pri vodenju teh seznamov so lahko imeli tudi občasne težave, za katere niso bili sami krivi; na to so vplivale razmere na bojiščih, pa tudi – morda nekoliko presenetljivo – vremenske nevšečnosti. To je še zlasti veljalo v visokogorskih delih bojišč. Tam je bilo vreme včasih tako težavno, da umrlih sploh niso mogli pokopati. Točno to se je pripetilo tudi vojakom 27. črnovojniškega pehotnega polka, ki so bili v marcu 1917 na planini Duplje. Na tamkajšnjem vojaškem pokopališču v tem mesecu niso mogli pokopati svojih padlih. Vzrok je bila visoka snežna odeja, saj naj bi bilo takrat kar do sedem metrov snega, kakor je zapisal vojaški kurat Klasinc. Zato je poveljstvo odredilo, naj mrtve pokopljejo pri kmetiji Blaž v Lepeni (skupina Zagreben). <sup>802</sup> Padle so na tem pokopališču pokopavali vse do 26. junija. Takrat so na planini Duplje nekega vojaka spet pokopali na tamkajšnjem pokopališču, čeprav je bil velik del še vedno pod snegom in tudi pokopaliških križev sploh še ni bilo videti. <sup>803</sup> Zato so pripadnike polka, ki so bili pokopani drugje, v pokopaliških katastrih morali voditi posebej. Da so ob takšnih primerih zlahka nastajale napake, zlasti če vojaški kurat ni bil dovolj natančen in pozoren, najbrž ni treba posebej izpostavljati.

Ob vojaki, ki so padli v boju ali umrli zaradi posledic ran ali bolezni, pa se je posebej izpostavljalo tudi vprašanje, kaj storiti s tistimi, ki so si sami vzeli življenje. Katoliška Cerkev ni dopuščala cerkvenega pokopa samomorilcev. Tisti, ki je »premišljeno in svojevoljno« storil samomor, se je s tem tudi sam ločil od

800 Prim. B. Biwald, *Von Helden und Krüppeln*, Teil 2, str. 620–621. Dokaj podrobno o dokumentaciji vojaških pokopališč, o njeni sestavi in o ureditvi glej: L. Galič, *Metodološka pojasnila k popisom padlih na območju XV. Korpusa*, v: *Tolminsko mostišče II*, ur. P. Svoljšak et. al., Tolmin, 2005, str. 107–111. Odslej: L. Galič, *Metodološka pojasnila*.

801 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 234, Ausweis über den Gottesdienst im Monate Oktober 1917, 9. XII. 1917, Cyrill Kandut.

802 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 227, Pastoralbericht für den Monat März 1917, k. k. Landsturminfanterieregimentes Marburg 26, Klasinc Anton [Priloga, dokument št. 37].

803 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 230, k. k. Ldst. IR. 26, Pastoralbericht für den Monat Juni 1917, Klasinc Anton.

Cerkve in izgubil pravico do cerkvenega pogreba: »*Cerkveno pokopan sme biti le tisti, ki umrje kot ud svete cerkve.*«<sup>804</sup> O samomoru, vzrokih zanj in o posledicah je že leta 1911 obširno razpravljal vojaški kurat Valentin Rozman v svoji knjižici *Krščanski vojak*. Iz nje je mogoče razbrati, da je katoliška Cerkev dopuščala cerkveni pogreb samomorilca, vendar le, če so zdravniki zanj izrekli mnenje, da je to storil zaradi »*omračenja uma*«. <sup>805</sup>

Med vojno so se s samomori vojakov soočali tudi vojaški kurati. O vojaku samomorilcu je januarja 1918 poročal vojaški kurat Ignac Brvar,<sup>806</sup> ki je takrat deloval pri vojaški poljski bolnišnici št. 820. Življenje si je vzel neki desetnik, ki je služil pri tamkajšnji rezervni pekarni. Vojaški kurat je o desetniku med drugim zapisal: »*V trenutku dejanja je bil razburjen, ker za svoje dejanje ne nosi polne moralne odgovornosti, je bil cerkveno pokopan.*« Kurat je samomorilca pokopal na vojaškem pokopališču v Kolomeji.<sup>807</sup> S samomorom se je srečal tudi vojaški kurat Parsch. Samomorilčevo truplo je blagoslovil, ob pogrebu pa izkoristil priložnost, da je vojake nagovoril. Najprej je omenil samomor po drugi strani pa je opozoril tudi na božjo milost in usmiljenje in dodal, da je le Bog sam lahko sodnik, saj vidi v človekovo srce – za nesrečnika lahko samo molijo. Parsch je ob tem v prispevku še opozoril, da je bilo na bojiščih dejansko izredno težko ugotavljati prištevnost samomorilcev.<sup>808</sup> Zdi se torej, da so bili vojaški kurati prav zato do samomorilcev v vojaških vrstah strpnejši, kakor pa so jih zavezovale cerkvene določbe.

Naj je bila smrt takšna ali drugačna, vojaški kurati so morali o vsem voditi vojaške matične knjige. Ob začetku vojne naj bi zaradi nepoučenosti in drugih težav pri tem nastajale številne napake in pomote.<sup>809</sup> Vendar vse krivde ni mogoče pripisati vojaškemu kuratom. Obilo težav so jim namreč povzročali že umrli vojaki, ki pri sebi niso imeli nobenih legitimacij, mnogo padlih pa naj bi skupaj z legitimacijami pokopal tudi sovražnik. S temi skrbmi kuratov, ki so delovali na bojiščih, se je seznanil vojaški škof že takoj ob prvih obiskih na fronti.<sup>810</sup> Nekoliko manj sporno naj bi bilo vodenje vojaških matrik po različnih sanitetnih ustanovah, a tudi tam ni šlo vselej brez napak. Lovro Galić je med drugim podrobno popisal rubrike v vojaških matičnih knjigah, ki so jih vodili vojaški kurati. Zapisovati so morali podatke o polku, o času in kraju (tudi okraju in o pokrajini) smrti, podatke o četi in činu padlega, njegovo ime, vpisovali so osebne podatke (kraj, okraj rojstva, versko pripadnost, starost, stan, poklic),

804 I. Bielik, *Dobrodošli/vojakom – novincem*, Ljubljana, 1913, str. 26.

805 V. Rozman, *Krščanski vojak: pouk slovenskim mladeničem, ki so poklicani v vojaško službo*, Maribor, 1911, str. 111.

806 Ignac Brvar, r. 19. 7. 1887, Št. Lambert nad Litijo; m. 25. 7. 1911; † 10. 10. 1949, Bizeljsko. V: *Letopis 2000*, str. 786.

807 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 237, Pastoralbericht für den Monat Jänner 1918, k. u. k. Feldspital Nr. 820, Ignaz Brvar.

808 Prim. *Pastoralblatt* 1916, 2, str. 16.

809 Prim. *Pastoralblatt* 1916, 2, str. 17.

810 Prim. S, 11. 11. 1914, str. 2.

pa tudi podatke o prejemu poslednjih zakramentov, o vzroku smrti, datumu in o kraju pokopa, podatke o tistem, ki ga je pokopal, zaporedno številko in stran protokola ter morebitne opombe o osebnih podatkih. Praviloma so matične knjige vodili v nemškem jeziku za skupno vojsko in za avstrijsko domobranstvo, knjige vojaških enot ogrskega domobranstva pa v madžarščini. Opozoril je, da vojaški kurati, ki so matične knjige vodili na bojiščih, vanje niso vnašali imen vseh tistih vojakov, ki so umrli pozneje v katerem od zalednih sanitetnih zavodov. Z drugimi besedami, vpisovali so le tiste, ki so umrli na fronti, bolnišnice pa so imele svoje matične knjige.<sup>811</sup> Vpogled v eno od takšnih bolnišničnih matičnih knjig je bilo mogoče dobiti v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani, ki hrani del mrliške matične knjige epidemijske bolnišnice v Korytnikih, v kateri je jeseni 1914 deloval vojaški kurat Andrej Martinčič. Rubrike so identične z že navedenimi, v knjigi pa so ohranjeni podatki za obdobje od 18. oktobra do 7. novembra 1914, ko je bilo vanjo vpisanih 291 umrlih vojakov. V resnici naj bi, kakor je v kratkem pojasnilu zapisal vojaški kurat, v tem času v bolnišnici umrlo še več vojakov; navedel je, da naj bi bilo 426 smrtnih primerov.<sup>812</sup>

Ob vodenju vojaških matrik je bila v letu 1916 vojaškim kuratom dodeljena še neka druga naloga: na posebnih dopisnicah so morali o smrti obveščati svojce padlih vojakov: »*Na tozadevni dopisnici bo označeno ime, šarža in četa, pri kateri je služil padli. Dopisnica bo opremljena s pečatom in podpisom dotičnega vojnega kurata. Nadalje je določeno, da morajo vojni kurati takoj obvestiti svojce padlih ali v bolnišnicah umrlih vojaških oseb.*«<sup>813</sup> Iz nekaterih zapisov je mogoče razbrati, da so takšna obvestilna pisma posamezni kurati pošiljali tudi že prej. Vojaški kurat Walland je, denimo, že januarja 1916 družinam umrlih pisal o zadnjih urah njihovih najbližjih. V februarskem poročilu pa je navedel še, da je tem pismom sorodnikom včasih priložil fotografijo groba oziroma pokopališča.<sup>814</sup> V časopisju se je v mesecu maju tega leta v zvezi z obveščanjem svojcev oglasil tudi vojaški kurat Anton Peršuh, ki je takrat deloval pri 87. pehotnem polku. Vsem, ki so se zanimali za usodo pogrešanih iz tega polka, je v časopisni notici sporočil, da se lahko z vprašanji obračajo nanj.<sup>815</sup> O padlih je v juniju poročal tudi vojaški kurat Sagaj, ki je v tistem času služboval pri 10. črnovojniškem bataljonu.<sup>816</sup> Žalostna sporočila o smrti so vojaški kurati sorodnikom posredovali tako rekoč do zloma monarhije in konca vojne.

811 Prim. L. Galič, *Metodološka pojasnila*, str. 107–108.

812 Prim. NŠAL, *Matične knjige, Mrliška matična knjiga Choleraspital – Korytniki*, 1914.

813 S, 26. 6. 1916, str. 5.

814 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 217, Ausweis über die im Monate Jänner 1916, bei dem k. u. k. Feldspital 9/8, 9. Feber 1916, Dr. Walland Franz.

815 Prim. S, 16. 5. 1916, str. 5.

816 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 221, Lst. I. B. 10, 30. Juni 1916, Marko Sagaj.

#### 7.4.7 Ekskurz: Izkop in prevoz mrtvih vojakov v domače kraje

Ob omembah mrtvih in v zvezi s pokopavanji je morda prav, da na kratko opišemo, kako je bilo urejeno vprašanje prekopa umrlih vojaških oseb med vojno. Številni svojci umrlih vojakov in častnikov so si namreč že takrat želeli, da bi pokojnikovo truplo smeli prepeljati domov. Ta možnost je bila resda upoštevana že v zakonodaji dvojne monarhije, vendar le, če so bili vojaki pokopani v posameznih grobovih.<sup>817</sup> Za takšne Transporte padlih in umrlih vojakov v drugih krajih monarhije so po svojih močeh poskušali pomagati tudi krajevni župniki. Dovški župnik Jakob Aljaž je z materjo in s sestro že ob koncu leta 1914 odšel po pokojnega domačina, vojaka Janeza Petermana, ki je bil v Galiciji ranjen, nato pa prepeljan na Dunaj, kjer so mu amputirali nogo, a je po operaciji tam 17. novembra 1914 umrl. Petermana so potem prepeljali v dovško župnijo, kjer ga je župnik Aljaž slovesno pokopal. Pri pogrebu je bila, kakor je zapisal v kroniko, navzoča tudi vojaščina, ki mu je »za slovo oddala ›salvo‹«.<sup>818</sup>

O postopku, ki je bil predpisan za prekop in prevoz, so med vojno poročali tudi časopisi. *Tržaška Edinost* je 1. julija 1915 objavila poseben prispevek, posvečen izkopu in prevozu na bojišču padlih ali preminulih vojakov in častnikov. Svojci, ki so želeli, da se truplo prepelje v domače kraje, so morali vložiti prošnjo na vojaško poveljstvo v kraju, v katerem je prosilec prebival. O prošnji so potem v sodelovanju s političnimi oblastmi odločali na armadnem etapnem poveljstvu. Če je bila prošnja ugodno rešena, je bil prosilec poklican, da pravočasno napove čas izkopa. Izkop pa je bil dovoljen le, če je bil vojak pokopan v svojem grobu, če pa je bil v skupnem, izkop ni bil mogoč. Prav tako so predpisi posebej urejali izkop tistih, ki so umrli zaradi posledic epidemije (kolere, tifusa itd.). Te mrličje so lahko izkopali in prepeljali v domače kraje šele leto dni po njihovi smrti. Truplo so izkopali v navzočnosti vojaškega zastopnika, ki je ob tem moral »pregledati mrtvaški potni list«. Omenjene odredbe so, kakor je pisalo v časopisu, veljale le začasno in za območje, »zasedeno po armadi«. Ob koncu prispevka so še posebno »toplo« priporočili, naj bi takšne prošnje za ekshumacijo in prevoz umrlih vojaških oseb vlagali po vojni. Takrat naj bi železniške družbe za takšen prevoz »dovoljevale 50 % popusta«.<sup>819</sup> Že v novembru tega leta pa je isti časopis poročal, da si je armadno poveljstvo zaradi nekega posebnega primera pridržalo pravico »o dopustnosti prevoza trupel v območju armade na bojišču, h čemer spada tačas tudi okupacijsko ozemlje na Rusko-Poljskem«. Hkrati so politične oblasti »prve instance« povabili, naj jim posredujejo v odločanje tiste prošnje, ki ustrezajo vsem predpisanim zahtevam.<sup>820</sup> Očitno pa

817 Prim. B. Biwald, *Von Helden und Krüppeln*, Teil 2, str. 622.

818 Prim. NŠAL, *ŽA Dovje*, razne knjige, fasc. 2, Kronika Dovje, zapis: 1914 – Vojak Janez Peterman.

819 E, 1. 7. 1915, str. II.

820 E, 11. 11. 1915, str. I.

je bilo takšnih prošenj veliko, saj so že v februarju 1916 časopisi objavili notico, da vojaško armadno poveljstvo dobiva dopise, s katerimi so pisci želeli – kolikor je bilo mogoče – pospešiti sam postopek izkopa in prevoza trupel vojaških oseb. Včasih naj bi takšni dopisi prispeli na poveljstvo, še preden so tam sploh prejeli prošnjo za izkop. V časopisju so svarili, da sta postopek in poizvedovanje dolgotrajen proces, zato tudi prošnja ne more biti rešena kar takoj: »*Da pa bodo imeli prosilci zagotovilo, da so njihove prošnje dospele na pristojno mesto, je ukrenilo armadno poveljništvo, da se prosilcem takoj po dospelju prošnje naznani to po vojnopoštni dopisnici.*«<sup>821</sup> Zdi se torej, da so bili nekateri svojci precej neučakani in niso pomislili na vse morebitne težave pri izkopu in prevozu. Tega pa se je toliko bolje zavedalo vojaško poveljstvo. Ocenilo je, da sta spomladi in še posebno poleti izkop in prevoz vojaških oseb lahko nevarna. Tako je časopis *Slovenec* 6. maja 1916 objavil notico, da je zaradi zdravstvenih ozirov prepovedan prevoz trupel padlih in v etapnem oziroma operacijskem območju umrlih ljudi v obdobju od 1. maja do 1. oktobra tega leta. Za vse, ki so jim oblasti takšen transport že dovolile, pa je to mogoče opraviti le še v mesecu maju; ob tem so še zapisali: »*Nove prošnje se ne upoštevajo. Analogne odredbe so izdale tudi nemške in bolgarske oblasti.*«<sup>822</sup> Podobna prepoved je veljala tudi v naslednjem letu, in to za obdobje od 1. junija do 1. oktobra, mišljena pa je bila za vse tiste padle, ki so bili pokopani na operativnem in na etapnem ozemlju. Deželna vlada je za ta čas razširila prepoved tudi na izkop in prevoz trupel umrlih civilnih oseb.<sup>823</sup>

Postopek torej še zdaleč ni bil preprost, za nameček pa je bil rezultat takšne prošnje odvisen od mnogih drugih okoliščin (način pokopa, čas izkopa in transporta itd.).

#### 7.4.8 Nekatere druge aktivnosti vojaških kuratov

»*Wie wird das religiös-sittliche Leben der Soldaten gehoben?*«<sup>824</sup> Tako se je glasilo eno od vprašanj v pastoralnih poročilih, zastavljenih vojaškemu kuratom. Odgovori na ta vprašanja so bili resda precej odvisni od tega, kje je vojaški kurat služboval, na splošno pa so si bili le precej podobni. Vojaški kurat Ciril Kandut je tako odgovoril zelo lapidarno: »*Z govori, dobro lekturo in osebnim vplivom.*«<sup>825</sup> Vojaški kurati, ki so delovali pri enotah, so osebni vpliv poskušali pridobiti predvsem v pogovorih z vojaki, z obiski v strelskih jarkih, z razdeljevanjem časopisov in knjig, pa tudi cigaret in drugih dobrot. Vojaški kurat Alojzij Dejak je, denimo, v marcu 1917 deloval na ruskem bojišču. Tam je vojake v strelskih

821 E, 2. 2. 1916, str. II.

822 S, 6. 5. 1916, str. 6.

823 Prim. S, 19. 6. 1917, str. 3.

824 »*Kaj je storjenega, da se izboljša moralno-versko življenje vojakov?*«

825 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 223, Pastoralbericht für den Monat November 1916, k. u. k. Militärseelsorge der Gruppe Golobar, 30. November 1916, Cyrill Kandut.

jarkih obiskal vsak dan, se z vsakim od njih pogovarjal in jim skušal lajšati težko vojaško službo. Poleg tega jim je delil slovenske in italijanske časopise in liste, pa tudi svoj kruh in cigarete.<sup>826</sup> Takšni obiski so bili med večino vojaštva najbrž precej dobrodošli, saj naj bi se vsi radi pogovarjali z vojaškimi kurati, kakor so zapisali v *Slovincu*.<sup>827</sup> To trditev je seveda treba jemati z veliko mero rezerve, dejstvo pa je, da so si številni vojaški kurati dejansko prizadevali za vzdrževanje osebnih stikov. Število takšnih obiskov je bilo odvisno od vsakega kurata posebej, in kakor je bilo že večkrat omenjeno, od razmer na bojišču in mnogih drugih okoliščin. Vojaški kurat Hafner, ki je bil prav v marcu 1917 na italijanskem bojišču, večkrat v tem mesecu ni mogel obiskati vojakov na položajih, saj sta ga pri tem ovirala visoka snežna odeja, pa tudi, kakor je zapisal, obsežno pisarniško delo. Zato je vsak dan šel v bolnišnico, tam delil med bolnike in ranjence nemške in slovenske časopise, se z njimi pogovarjal ali opravljal kratke molitve. Prav tako je prinašal vojakom literaturo, ki je prihajala z različnih strani.<sup>828</sup> Prav vojaški kurati, ki so delovali po bolnišnicah v neposrednem zaledju fronte ali v monarhiji, so bolnike in ranjence obiskovali zelo pogosto, nekateri tudi po večkrat na dan. Tudi oni so tako kakor Hafner delili časopise, knjige, molitvenike, jih tolažili in se z njimi pogovarjali, omogočali pa so jim seveda tudi prejem zakramentov. O svojih aktivnostih je med drugim poročal tudi Jožef Godnič,<sup>829</sup> ki je maja 1917 deloval v rezervni bolnišnici v Leobnu. Pisal je, da je vsak dan tudi po večkrat obiskal bolnike, jih tolažil in jih vabil k prejemu zakramentov. Vojakom je delil knjige, molitvenike in časopise, na njihovo željo pa jim je pisal tudi pisma in kartice.<sup>830</sup>

Vojaške oblasti so ustanovile poseben osrednji urad, ki je skrbel za vojaško lekturo,<sup>831</sup> toda to je bilo premalo, in da bi mogli med vojake razdeljevati časopise, molitvenike in knjige, so se vojaški kurati večkrat s prošnjami obrnili tudi na preproste ljudi, na duhovnike in na škofijske ordinariate. Že v maju 1915 je v Katoliško bukvarno v Ljubljani poslal pismo tudi vojaški polkovni kurat 87. pehotnega polka Marko Krajnc. V prošnji je zapisal, naj mu pošljejo kolikor mogoče veliko molitvenikov dr. Pečjaka *Krščanski vojak*. V nadaljevanju pa je še zapisal: »*Naš polk ima itak izključno Slovence. Preveč ne bo nikoli!*«<sup>832</sup> S prošnjo za molitvenike se je oglasil tudi polkovni kurat 17. pehotnega polka in te

826 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 227, Pastoralbericht pro März 1917, k. u. k. Militärseelsorge I.R. 97, Alois Dejak.

827 Prim. S, 21. 7. 1917, str. 2.

828 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 218, Ausweisüberdie im Monate März 1916 bei der »GruppeRaibl«, K. u. k. Infanterieregiments Nr. 7, 31. März 1916, Bartholomaeus Hafner.

829 Jožef Godnič, r. 20. 4. 1884, Komen; m. 14. 7. 1904; † 19. 2. 1949, Dornberk. V: PSBL, V. snopič, 1978, str. 439–440.

830 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 229, Pastoralbericht für den Monat Mai 1917, k. u. k. Reservespital Leoben, 5. Juni 1917, Josef Godnič.

831 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 105.

832 NSÄL 461, Zapuščine Gregorij Pečjak, šk. 1, dopisnica, 27. 8. 1915, M. Krajnc.

so mu, kakor kaže, potem tudi poslali. Dr. Kulovec je na dopisnici, poslani dr. Pečjaku, 12. oktobra 1915 med drugim zapisal: »*Velečastiti g. profesor! Poslane molitvenike sem dobil vse. Menda jih je bilo 1800 in ne 2000. Vojaki so bili zelo veseli. V njihovem imenu se vam prav pristrčno zahvaljujem. Če bi jih mogel še dobiti, bi bil zelo vesel. Prvič jih pri polku še nimajo vsi in drugič je tukaj okoli nas še vse polno Slovencev.*«<sup>833</sup> Podobne prošnje za molitvenike, za kako literaturo in za druge dobrrote so pošiljali tudi drugi kurati, notice o teh potrebah pa je prinašalo tudi časopisje. O tem, kaj darovati in kaj si žele vojaki, je govoril tudi vojaški kurat Martin Škerjanec. Kakor kaže, je bil tik pred vstopom v leto 1917 na dopustu oziroma se je znašel v zaledju fronte, tam pa mu je bilo postavljeno prav vprašanje o tem, kaj naj se daruje vojakom. Škerjanec je pošteno zapisal, da bi bili vojaki najbolj veseli tobaka. Toda do njega je bilo težko priti. Zato je spraševalcem naročil, naj za vojake priskrbijo »*papirnate dobrrote*«, torej literaturo. Ob odhodu na bojišče je vojaški kurat v roke prejel tudi zavitek, darilo za vojake. V zavitku pa je bilo le velikansko število knjižic, povezanih z vprašanjem o morali in spolnosti. Vojaški kurat nad tem darilom ni bil nič navdušen. Kakor je mogoče razbrati, je bilo takrat takšnih knjižic že zelo veliko poslanih med vojake: »*Vse, kar je prav. Kar je preveč, škoduje, če je tudi najboljša hrana ali celo zdravilo.*« Zato je Škerjanec svetoval, naj za vojake ljudje raje zberejo zabavno literaturo in časnike. Pri tem se je obrnil tudi na duhovnike in jih prosil, naj za vojake naročajo časopis *Slovenec*, saj naj bi ga zelo radi prebirali. Prav tako jih je prosil, naj mu posredujejo prebrane knjige: »*Po župniških leže v kakem kotu ostanki Mohorjevih knjig, po katere naročniki ne pridejo. Ker sam nimaš časa ali si prekomod, izroči jih za odpošiljatev Marijini družbi. Ako stroškov ne moreš sam nositi, zaračunaj jih iz zbirke za Rdeči križ. Naši črnovojniki so po veliki večini domačini, pa od bogatih domačih zbirk nič ne dobe, ker smo prideljeni čisto tujemu zboru, pri katerem smo – zadnji, v trpljenju prvi.*«<sup>834</sup>

Toda za vojake se ni zbiralo le molitvenikov in literature, kakor kaže, so namreč med vojno pogosto prosili tudi za svetinjice in rožne vence. Za vse to je knezoškofa Jegliča v oktobru 1916 prosil tudi divizijski župnik Kulovec.<sup>835</sup> Posebno veliko razdeljenih svetinjic in rožnih vencev pa bi najbrž le težko pri vseh vojakihi, ki so jih prejeli, označili kot manifestacijo žive vere in njihove iskrene pobožnosti. Časopisi so bili takrat resda precej polni takšnih dokazov, kako je bil vojak »rešen« zaradi vere in nošnje svetinjic. *Slovenski gospodar* je, denimo, 19. avgusta 1915 poročal o vojaku Janezu Petroviču. V julijskih bojih je bil ranjen, ko se je nekaj metrov pred njim razpočil šrapnel. Med drugim je sam v pismu zapisal: »*Ena krogla je pa šla na levi strani prs naravnost proti srcu, kakor*

833 Prav tam, dopisnica, 12. X. 1915, dr. Kulovec.

834 S, 17. 2. 1917, str. 1.

835 NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 12. 10. 1916.



se vidi na suknji in srajci. Ta je zadela svetinjice s tako močjo, da je ena svetinjica na pol preganjena, druga pa tako udarjena, da se ne vidi več, kaka podoba je bila na njej.« K temu je dodal povabilo, naj si vojaki in možje, ki bodo odhajali na bojišče, nadenejo svetinjice in se priporočijo Mariji.<sup>836</sup> Pobožnosti številnih vojakov seveda ne gre zanikati, se pa zdi, da je pri nekaterih vendarle morda šlo tudi za bolj svojevrstno pričanje in zaupanje v te predmete.

Vojaški kurati so za versko življenje poskušali poskrbeti še kako drugače. Tako je bil že v letu 1915 izdan razglas, ki jim je posebej naročal tudi opravljanje večernih pobožnosti za vojake (*Abendandacht*), zlasti še v mesecu maju. To je bilo seveda mnogo lažje za tiste, ki so delovali po vojaških sanitetnih ustanovah. Med temi je bil tudi dr. Izidor Cankar, ki je poleti tega leta deloval v graški rezervni bolnišnici. V septembru je na Dunaj poslal obvestilo, da se je v avgustu 1915 v baraki št. VIII opravljala marijanska pobožnost, in to vsak teden dvakrat, v torek in v soboto. O udeležbi pa je zapisal, da se je te pobožnosti udeleževal velik del bolnikov nemške narodnosti.<sup>837</sup> Podobne pobožnosti so bile po bolnišnicah in med vojaki tudi v nadaljnjih mesecih vojne. Pogostost večerne pobožnosti (npr. dnevna, enkrat ali večkrat na teden) oziroma organiziranost le-te pa je bila v veliki meri odvisna od vojaškega duhovnika. Zdi pa se, da so tudi pri tem imeli velik vpliv navzoči častniki. Škof Jeglič je v svoj dnevnik zapisal, kaj jim je glede molitve za mir pri večerji pripovedoval vojaški škof Bjelik. V maju je vojaški škof vojaški duhovščini naročil, naj po vojaških bolnišnicah opravljajo pobožnosti, zraven pa naj se moli tudi molitev za mir, ki jo je sestavil papež Benedikt XV.<sup>838</sup> V juliju so proti tej molitvi nastopili častniki, saj naj bi se zaradi nje »zmanjšala borbenost«. Zato je bila, kakor je zapisal Jeglič, potem prepovedana.<sup>839</sup>

Ob srečevanju z ranjenimi in bolnimi so vojaški kurati, kakor že omenjeno, velikokrat prišli v stik tudi z nepismenimi vojaki. V junijskem poročilu 1917 je vojaški kurat Franc Bonač zapisal, da je bila nepismenost še posebno visoka med vojaki iz Bosne, Galicije in iz Karpatov. Temu se je po svojih zmožnostih poskušal upreti tudi sam.<sup>840</sup> Da bi duhovniki pomagali pri opismenjevanju vojakov, so se večkrat na oblasti obrnili s prošnjami za primerne abecednike.<sup>841</sup> Očitno so se nekateri ob vsem delu preizkušali tudi v učiteljski službi.

Vojaške oblasti pa so – vsaj nekaterim vojaškim duhovnikom – dodatno delo naložile kar same in jim zaupale službo cenzure vojaške pošte. Tako je v

836 Sgp, 19. 8. 1915, str. 2.

837 ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Abendandacht, 5. September 1915, dr. Isidor Cankar [Priloga, dokument št. 38].

838 O papeževih pobudah in apelih k miru ter o njegovem delovanju med vojno govori knjiga Johna F. Pollarda, *Benedict XV: The Unknown Pope and the Pursuit of Peace*, Bloomsbury Publishing PLC, London, 2005.

839 Prim. NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 12. 11. 1915.

840 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 230, Pastoralbericht pro Monat Juni 1917, 1. Juli 1917, Franz Bonač.

841 Prim. S, 27. 11. 1916, str. 5.

avgustu 1916 to nalogo večkrat opravljal vojaški kurat Kociper, ki je cenzuriral korespondenco italijanskih, slovenskih in hrvaških vojakov.<sup>842</sup> V poročilu za maj 1917 je tudi Jernej Hafner med drugim zapisal, da se je poleg drugega dela vsak dan po štiri ure posvečal cenzuri pošte, in to v slovenskem, poljskem, hrvaškem in v rutenskem jeziku.<sup>843</sup> Podobno nalogo je opravljal tudi predstojnik vojaških imamov pri 5. armadi, vojaški imam Salih Atiković.<sup>844</sup> V svojem poročilu je zapisal, da je bral pisma, ki so bila pisana v hrvaškem, turškem ali arabskem jeziku.<sup>845</sup>

Ob vsem pastoralnem in pisarniškem delu pa vojaška duhovščina ni pozabila bdeti tudi nad stanjem duha med vojaštvom. Prav zato je dal vojaški kurat prof. dr. Wilhelm Schmidt pobudo, da bi za habsburško vojaštvo – po nemškem vzoru – postavili vojaške domove (*Soldatenheim*). *Tedenske slike* so že 23. februarja 1916 med drugim poročale o ustanovljenih vojaških domovih pri nemški armadi (*Deutsches Soldatenheim*), v katerih naj bi vojakom ponujali »pošteno zabavo ter po zmerni cenah jedila in brezalkoholno pijačo«. Tu so uvedli knjižnice in družbene sobe ter prirejali domoljubna predavanja.<sup>846</sup> Po nemškem zgledu je želela takšne vojaške domove za svoje vojake postaviti tudi dvojna monarhija. O tem so v letu 1916 večkrat potekali pogovori, v njih pa je imel vidno vlogo tudi vojaški vikar. Ta je tako 10. oktobra 1916 vojnemu ministrstvu in vrhovnemu poveljstvu vojske posredoval prvi podrobnejši predlog o uvajanju takšnih domov, njihovem namenu, vrsti, o načinu financiranja itd. Vrhovno armadno poveljstvo je nato sprejelo splošne smernice, ki naj bi veljale ob uvajanju domov. Načrte je podprl tudi cesar Franc Jožef, pozneje pa še novi cesar Karel. Namen teh domov je bil predstavljen v več točkah. V prvi vrsti naj bi tako kakor pri nemških zaveznikih tudi tu skrbeli za duhovno in telesno svežino vojakov, v državnem pomenu naj bi pomagali preprečevati slabo razpoloženje, ki bi se po vojni lahko pokazalo kot sovražnost proti državi. V zvezi s socialnim in etičnim namenom teh domov pa so med drugim navedli, da bi tako predvsem tistim starejšim vojakom, ki imajo družine in že dolgo niso bili na dopustu, pomagali, da bi lažje prenašali ločenost od njih. Prav tako so omenili še zdravstveni in verski namen teh domov.<sup>847</sup>

842 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 222, Ausweis über die in der Station Ratendorf Bez. Hermagor in Kärnten im Monate August 1916 vorgenommenen, 31. August 1916, prof. Johann. Evang. Kociper.

843 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 229, Ausweis über die von der Militärseelsorgesdes k. u. k. Inf. Reg. No. 7 im Monate Mai 1917, 31. Mai 1917, Bartholomaeus Hafner [Priloga, dokument št. 39].

844 Salih ef. Atiković, r. 1883, Tuzla. Za vojaškega imama imenovan leta 1909 pri 2. bosansko-hercegovskem polku. V: E. Durmišević, *Imami u austro-ugarskoj vojsci*, v: *Zbornik radova sa okruglog stola Imamska služba u vojsci*, ur. M. Omerdić, Sarajevo, 2009, str. 85–86.

845 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 223, Islamitische Militärseelsorge der k. u. k. 5. Armee, Tätigkeitsbericht, Salih Atiković [Priloga, dokument št. 41].

846 *Tedenske slike*, 23. 2. 1916, str. 112–113.

847 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 109–110.

O ustanavljanju vojaških domov in o vseh pripravah so večkrat poročali tudi slovenski časopisi. Tako je časopis *Slovenec* 29. decembra 1916 med drugim poročal o ustanovitvi avstrijskega centralnega odbora za ustanavljanje domov.<sup>848</sup> Še večkrat so o domovih pisali v naslednjem letu. *Slovenec* je 3. marca 1917 sporočil, da je bilo 26. februarja tega leta »v nižjeavstrijski deželni zbornici«<sup>849</sup> posvetovanje o vojaških domovih. Posveta so se udeležili: več članov cesarske hiše, duhovniki in predstavniki armade, ministrstev, dežel in mest. Predsedoval je dunajski nadškof in kardinal dr. Friedrich Gustav Piffl (1864–1932). Ob vseh govorih in načrtih so v časopisju med drugim zapisali še, da je bilo do 23. februarja v seznamu predvidenih okoli 300 domov, 70 jih je bilo že končanih, 120 blizu dograditve, »nad 100 pa v prvih početkih«.<sup>849</sup> Takšen dom so postavili tudi v Konstantinoplu, kjer so bili tedaj nekateri oddelki avstro-ogrske armade.<sup>850</sup>

O vzpostavljanju vojaških domov pri 5. armadi na soškem bojišču je že 10. marca 1917 pisal tudi vojaški superior Janez Klobovs. V poročilu je navedel, da je bila že 9. januarja v Ljubljani organizirana konferenca na to temo. Nanjo so bili povabljeni vsi divizijski in brigadni župniki in tisti, ki so delovali po različnih odsekih, pa tudi dr. Evgen Lampe. Na konferenci je nastal tudi referat o ureditvi vojaških domov. Med drugim naj bi jih dobili tudi takoj za fronto, na rezervnih položajih. Izpostavljene pa so bile še možnosti, da se bi preuredile nekatere že obstoječe hiše za rekonvalescente. Seveda pa naj bi večji vojaški domovi zaživel v večjih mestih (Trst, Ljubljana, Maribor, Ptuj, Celje). Obiskovali bi jih lahko tudi vsi vojaki oziroma potujoče formacije, ki bi prišle v te kraje. Vodstvo naj bi bilo poverjeno vojaškemu duhovniku, častniku in zdravniku. Sklenili so tudi, da bodo za vojaške domove na fronti, ki so bili namenjeni vojakom slovenske narodnosti, priskrbeli zalogo raznovrstnega materiala (knjige, časopise, molitvenike itd.). Poudarili pa so, da se na fronti v tem času takšni domovi dejansko že ustanavljajo, denimo na Opčinah, v Trstu pa je bil vojaški dom takrat že odprt. Ob načrtih in priznavanju vseh poveljstev, da so takšni domovi še kako potrebni, pa se na konferenci niso pozabili dotakniti vseh s tem povezanih težav. Težavo je predstavljala predvsem zagotovitev ustreznih prostorov, barak, primanjkovalo pa je tudi materiala.<sup>851</sup> V poročilu omenjeni dom na Opčinah, poimenovan po cesarju Karlu, so odprli 18. marca ob navzočnosti namestnika barona pl. Fries-Skeneja in nekaterih drugih dostojanstvenikov. V *Slovenecu* so o tem dogodku poročali 5. aprila 1917 in ob tem na prebivalstvo naslovili apel: »Slovenskim vojakom bodo tu na razpolago tudi slovenski časopi-

848 Prim. S, 29. 12. 1916, str. 4.

849 S, 3. 3. 1917, str. 1.

850 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 114–118.

851 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 192, Soldatenheime, Nr. 26886, 10. 3. 1917, Joh. Klobovs, Feldsuperior [Priloga, dokument št. 43].

si. *Razen tega pa prosi vodstvo tudi za knjige, dalje za igre, glasbila in podobne predmete.*«<sup>852</sup> Vojaški domovi v neposrednem zaledju fronte ali v etapnih območjih so se odpirali tudi pozneje.

Ob vojaških domovih je treba opozoriti še na ustanavljanje »drugačnih« hiš. Med vojno se je namreč v takšni ali drugačni obliki zelo razširila prostitucija, zato so se širile tudi spolne bolezni in vse več je bilo bolnih vojakov. Vojaške oblasti so vojaške kurate skušale celo uporabiti, da bi vojake poučevali o uporabi »spolnih sredstev« v boju proti sifilisu, »*ako bi se pri nesramnicah okužili*«. <sup>853</sup> Vojaški kurati so se temu seveda zoperstavili in so se proti prostituciji bojevali predvsem s pridigami, ki pa so bile najbrž le dvomljivega uspeha. Zdi pa se, da so še največ dosegli s svojo lastno odločnostjo. Na to je v svoji razpravi, posvečeni prav vprašanju prostitucije med prvo svetovno vojno, opozoril tudi Miha Sluga. V prispevku je omenil vojaškega kurata Škerjanca, ki je v pismu škofu Jegliču opisal, kako se je zaradi njegovega posredovanja ponesrečilo ustanavljanje bordela pri njegovi enoti na severnem delu soškega bojišča. Med dva tisoč vojaki se je namreč znašlo 25 deklet: »*Te so bile v glavnem begunke, ki so jih v tabor povabili kot perice, a s skritim namenom, ki ga je narekovala pohotnost. Hoteli so [namreč] napraviti Puff. Nakana jim zaradi kuratovega energičnega nasprotovanja, ki mu je pritrčila tudi višja komanda, sicer ni uspela, je pa v tolažbo vojakov uspela nedaleč stran na Selu v Idrijski dolini, kjer tako odločnega vojaškega duhovnika ni bilo.*«<sup>854</sup> Kljub trudu nekaterih vojaških kuratov so se bordeli med vojno še ustanavljali.

## 7.5 Pastoralna vojnih ujetnikov (doma in v tujini)

Med prvo svetovno vojno so bile države dolžne poskrbeti za duhovno oskrbo vojnih ujetnikov. O tem je v 18. členu posebej govoril dodatek haaške konvencije o vojnih ujetnikih: »*Vojni ujetniki uživajo popolno versko svobodo, vključno z udeležbo pri bogoslužju katerekoli cerkve, ki ji pripadajo, pod pogojem, da upoštevajo varnostne ukrepe, izdane s strani vojaških oblasti.*«<sup>855</sup>

V začetku vojne 1914 je bilo med vojnimi ujetniki, ki so jih zajele habsburške oborožene sile, veliko več pripadnikov druge vere kakor katolikov. Avstro-Ogrska je zato sprva za zagotavljanje duhovne oskrbe med katoliškimi vojnimi ujetniki uporabila predvsem subsidiarne vojaške duhovnike oziroma krajevno duhovščino v krajih, kjer so uvedli taborišča za vojne ujetnike.<sup>856</sup> Toda obla-

852 S, 5. 4. 1917, str. 4.

853 NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 10. 11. 1915.

854 M. Sluga, *Vtakni ga, ja, ma ne prav v vsak lajben: nekaj drobcev o spolnem življenju avstro-ogrskih vojakov med prvo svetovno vojno*, v: *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, 2011, 2, str. 12–13.

855 *Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907; IV. Convention Respecting the Laws and Customs of War on Land*. 2008. [http://avalon.law.yale.edu/20th\\_century/hague04.asp#art2](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#art2) (pridobljeno 5. 2. 2013).

856 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 118.

sti so temu vprašanju, kakor navaja Houlihan, posvečale posebno pozornost in skrbno nadzirale duhovno oskrbo, saj so se bale, da bi se med ujetniki začelo podpihovanje ali rovarjenje proti državi.<sup>857</sup> Število katolikov v taboriščih vojnih ujetnikov v monarhiji se je povečalo šele po letu 1915, ko je Italija vstopila v vojno. Večina ujetih italijanskih vojakov je bila namreč katoliške vere. Vojaški škof je zato za vsako od taborišč, v katerih je bilo večje število ujetnikov katoliške veroizpovedi, določil po enega vojaškega kurata, da je prevzel njihovo duhovno oskrbo. V teh taboriščih so postavili tudi posebne kapele, na primer v Mauthausnu, v Kenyermezu in med drugim tudi v Sigmundsherbergu. Večja taborišča je nadziral vojaški škof in ugotavljal, ali so bili ujetniki deležni primerne duhovne oskrbe. V ujetništvo je prišlo tudi več italijanskih vojaških duhovnikov, ki so v italijanski vojski delovali pri saniteti. Vojaški škof je zaprosil vojno ministrstvo, da bi ti ljudje lahko tudi v ujetništvu nosili duhovniška oblačila, maševali in opravljali duhovniško službo med ujetniki. Nekatera od teh taborišč v monarhiji je obiskal tudi apostolski nuncij, kardinal Raffaele Scapinelli di Leguigno. Ugotovil je, da je bilo dobro poskrbljeno za duhovno oskrbo ujetnikov. Pod vodstvom zajetih duhovnikov so se lahko tudi nekateri zajeti bogoslovci pripravljali na svojo službo in tako mogli vsaj deloma nadaljevati teološki študij.<sup>858</sup>

V takšnih taboriščih so kot vojaški kurati delovali nekateri duhovniki iz slovenskih dežel. V taborišču vojnih ujetnikov v Sigmundsherbergu je bil dne 21. junija 1918 inšpekcijski obisk, na podlagi katerega so zapisali posebno poročilo o zagotavljanju duhovne oskrbe med ujetniki. Iz njega je razbrati, da je bilo takrat v taborišču 18 000 italijanskih vojakov in 1000 častnikov. Poveljnik taborišča je bil polkovnik vitez von Buersch, vojaški kurat pa Hygin Waldemarin,<sup>859</sup> duhovnik goriške nadškofije. Poleg njega je v taborišču delovalo še 17 ujetih italijanskih vojaških duhovnikov, ki so pomagali pri pastoriali, le pridigati niso smeli. Drugače pa je imelo taborišče tri kapele; prva je bila v tamkajšnji bolnišnici, druga v izolirni bolnišnici in tretja v taboriščnem oddelku, namenjenem častnikom. Poleg tega je deloval v taborišču tudi teološki oddelek, v njem pa so v eni od barak (hiš) vsak dan opravljali maše za ujete teologe in gimnazijce.

Bogoslužje v taborišču je bilo urejeno tako, da je vojaški kurat Waldemarin vsako nedeljo in vsak praznik maševal in pridigal v veliki kapeli. Vsak oddelek vojnih ujetnikov je tako lahko najmanj enkrat na mesec poslušal pridigo. Pri bogoslužju je sodeloval pevski zbor, ki so ga sestavljali ujetniki. V vsaki od bolniških kapel je bila maša večkrat na dan, maševali pa so ujeti italijanski duhovniki. Ob tem so vojni ujetniki imeli priložnost za prejetje zakramentov.

857 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 252.

858 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 118–120.

859 Igino (Hygin) Waldemarin (Valdemarin), r. 9. 7. 1886, Romans ob Soči; m. 18. 7. 1909; † 14. 4. 1965, Gorica. V: *Necrologium 2013*, str. 125.

Te so podeljevali tudi hudo bolnim ujetnikom. Vsak teden (enkrat do dvakrat) so imeli še večerne pobožnosti. V taborišču je bilo takrat 23 teologov in 21 gimnazijcev, ki so kot italijanski vojaki prišli v vojno ujetništvo. Skupaj z njimi je še osem duhovnikov živelo posebej v ločeni baraki in pod vodstvom enega od duhovnikov so lahko nadaljevali svoje študije. Nadzor nad njimi je imel vojaški kurat Waldemarin. V poročilu sta opisana oprema in vzdrževanje vojaških kapel. Prav tako je mogoče razbrati precej pohvalne besede o vojaškem kuratu Waldemarinu, ki je bil sicer pri poveljniku taborišča precej priljubljen in mu je tudi pomagal v pisarni. Kljub temu pa so vojaškemu kuratu prepovedali več stikov z italijanskimi duhovniki, ki so bili v taborišču, saj se je, kakor je zapisano v poročilu, prevečkrat zadrževal med njimi pozno v noč. Waldemarinu so izrekli tudi nekaj opozoril in navodil za vodenje protokolnih knjig in zapiskov. Na splošno je bila ocena njegovega delovanja in duhovne oskrbe v taborišču zelo dobra.<sup>860</sup>

Med vojno so veliko vojnih ujetnikov porabili za različna dela zunaj taborišč. Ob tem je bilo treba poskrbeti za njihovo duhovno oskrbo. V ljubljanski škofiji je bilo po poročanju časopisja duhovno pastirstvo pri katoliških vojnih ujetnikih, »*ki bivajo zunaj taborišč ali delavskih oddelkov vojnih ujetnikov*«, zapupano duhovščini v tistem kraju, v katerem so ujetniki prebivali. Domači duhovniki so zanje ob nedeljah in praznikih maševali posebej. Če pa tega niso mogli storiti, so vojne ujetnike k maši spremljali orožniki, zato so se morali župniki vnaprej dogovoriti z orožniškimi poveljstvi.<sup>861</sup> Za manjše oddelke so vendarle poskušali poskrbeti tudi vojaški kurati. Ivan Maračič,<sup>862</sup> ki je kot vojaški kurat deloval pri graškem superioratu, je tako v poročilu za mesece julij, avgust in september 1918 pisal, da je poskrbel za duhovno oskrbo italijanskih vojnih ujetnikov in avstrijskih vojakov, ki so bili na Štajerskem, Koroškem in na Kranjskem. Tako je bil, denimo, 3. septembra 1918 v Škofji Loki in v kapucinski cerkvi spovedal 15 italijanskih vojnih ujetnikov. Tam je tudi maševal, jih obhajal in jim pridigal.<sup>863</sup>

Vojna uprava v Avstro-Ogrski je v sporazumu z vojaško in s civilno duhovščino poskušala storiti vse, da bi zagotovila ustrezne razmere in duhovno oskrbo ujetnikom, medtem ko so imeli avstro-ogrski vojaki, ki so jih zajele druge države, drugačne, ponekod precej slabše možnosti za to. V Rusiji ni bilo veliko

860 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 180, Kriegsgefangenlager Sigmundsherberg, Inspiziert am 21. Juni 1918 [Priloga, dokument št. 45].

861 Prim. S, 20. 7. 1916, str. 4.

862 Ivan Maračič, r. 12. 1. 1871, Punat (Ponte). Bil je duhovnik škofije Veglia (otok Krk). Dne 23. 7. 1902 je postal aktiven vojaški duhovnik. V času vojne je postal divizijski župnik, pred vojno je bil vojaški duhovnik 8. garnizijske bolnišnice v Ljubljani. V: ÖSTA/KA, Quali, karton 1902, Maračič Johann.

863 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 246, Bericht über die Pastorierung der katholischen kriegsgef. Italiener /.../ in Monaten: Juli, August und September 1918 in Steiermark, Kärnten, und Krain.

upanja, da bi bili vojni ujetniki deležni duhovne oskrbe v materinem jeziku. V prvi vrsti je bilo tako, ker je tam prevladovalo pravoslavje in je bilo malo katoliških duhovnikov na voljo, drugod pa so jih ovirali. Papež Benedikt XV. je takrat izrazil svojo željo, da bi vojaški duhovniki, ki so se znašli v ruskem ujetništvu in bi se drugače lahko vrnili domov, ostali med vojaki v ujetništvu in jih duhovno podpirali. Na prošnjo vojaškega škofa Bjelika je tudi večkrat pozval voditelje sovražnih držav, naj zajetim vojaškim duhovnikom omogočijo toliko svobode, da bodo lahko med ujetniki opravljali svoje duhovniško poslanstvo. Te prošnje naj ne bi imele prav velikega vpliva. V Rusiji je bilo torej delovanje katoliških vojaških duhovnikov odvisno predvsem od taboriščnih ali bolnišničnih poveljnikov. V nekaterih taboriščih so dovoljevali dnevne maše, drugod le občasno, ponekod pa sploh ne. Na poročila, ki so prihajala iz Rusije, se je znova oglasil papež, prav tako pa tudi avstrijsko zunanje ministrstvo: po diplomatski poti je skušalo doseči več ugodnosti za vojaške duhovnike v ujetništvu. V prizadevanjih za duhovno oskrbo v ruskih taboriščih so organizirali poseben posvet škofijskih ordinariatov severne Ogrske, ki mu je predsedoval takratni ogrski kardinal primas. Večjezične škofije, ki so že tako dale v vojaško službo večje število svojih duhovnikov, so bile pripravljene tudi za oskrbo avstro-ogrskih ujetnikov v Rusiji znova zagotoviti vsaj nekaj duhovnikov. Vojaški škof je vojnemu ministrstvu predlagal, naj prek apostolske nunciature in svetega očeta predložijo ruski vladi načrt o posebni misiji duhovnikov, ki bi zagotavljali duhovno oskrbo po taboriščih avstro-ogrskih ujetnikov v Rusiji. V to prizadevanje so vključili tudi dansko veleposlaništvo, ki je v Rusiji zastopalo avstro-ogrške interese in pri katerem so ustanovili poseben fond, da bi ustrezno financiral delovanje duhovnikov. Na prošnjo apostolskega vojaškega vikariata so se tudi drugod po monarhiji zbirali duhovniki, ki naj bi odšli na to misijo v Rusijo.<sup>864</sup> Časopis *Slovenec* je 24. marca 1917 objavil vest, da sta se ruska in avstro-ogrška stran dogovorili in bosta v dušno pastirstvo poslali svoje vojaške duhovnike, ki bi zagotavljali duhovno oskrbo med ujetniki v tujih državah. Ob tem je bilo objavljeno tudi, da se je vojaški škof že obrnil na škofijske ordinariate, »da naj imenujejo pripravne duhovnike«.<sup>865</sup> Na ta razpis se je že naslednjega dne po objavi v *Slovencu* odzval vojaški kurat Rudolf Potočnik,<sup>866</sup> ki je takrat deloval v Beljaku. V prošnji, naslovljeni na ljubljanski škofijski ordinariat, je zapisal: »Podpisani bi rad šel v dušno pastirstvo med vojne ujetnike na Rusko. Vsled skoro triletne prakse in konverzacije z vsemi avstrijskimi narodnostnimi se čutim zmožnega za pastirovanje Slovencev, Nemcev, Hrvatov, Čehov, Italijanov, manje Poljakov in Rusinov.

864 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 120–126.

865 S, 24. 3. 1917, str. 3.

866 Rudolf Potočnik, r. 1. 4. 1887, Železniki; m. 15. 7. 1912; † 3. 7. 1943 Wisconsin, ZDA. V: Am S, 6. 7. 1943, str. 1; *Catalogus cleri 1917*, str. 146. V časopisni notici je rojstni kraj naveden napačno.

*Prosim ponižno, naj me prečastiti knezoškofijski ordinarijat predlaga v imenovanje prečastitemu vojnemu vikarijatu na Dunaju. Na moje mesto naj pa pride rajši kakšen nov, neizkušen.*« Na hrbtni strani dokumenta je mogoče prebrati, da je bila prošnja zavrnjena, saj naj bi bila predlagana že dva druga duhovnika.<sup>867</sup> Zdi se, da te načrtovane izmenjave duhovnikov kljub prizadevanjem ni bilo. Zato pa je mogoče iz časopisnihotic izvedeti nekaj več o delovanju vojaških kuratov iz slovenskih dežel, ki so se znašli v vojnem ujetništvu v Rusiji.

Viktor Lipusch poimensko navaja 69 katoliških in grškokatoliških vojaških duhovnikov, ki so padli v ujetništva. Ob tem opozarja, da to zagotovo niso vsi, in ocenjuje, da je bilo med vojno v ujetništvu okoli 80 duhovnikov.<sup>868</sup> V rusko ujetništvo sta že v prvih mesecih vojne prišla vojaška kurata Vladimir Cepuder in Rajmund Bratanič.<sup>869</sup> O delovanju vojaške duhovščine v ujetništvu so tu in tam poročali tudi ujeti vojaki. Ludvik Zver je v pismu svoji materi zapisal, da je bil kot vojni ujetnik 14. marca 1915 po dolgem času spet lahko pri maši: »Maševali so nekdanji kaplan kapelski, č. g. Vladimir Cepuder. Oni tu spovedujejo Slovence. Pa ne vem, ali so ujeti, ali drugače sem poslani. (Op. poročevalca: Vojni kurat V. C. je tudi ujetnik.).«<sup>870</sup> Oglašali pa so se tudi vojaški kurati sami. Vojni kurat Bratanič je v pismu z dne 10. aprila 1915 sporočil, da je v Daurii, v Zabajkalski oblasti.<sup>871</sup> Pisal je še večkrat. Časopis *Slovenec* je dne 11. oktobra 1916 objavil notico o Brataničevem pismu, v katerem je duhovnik med drugim poročal tudi o svojem delovanju med ujetniki: »Imam tukaj dušno pastirstvo nad 13 000 avstro-ogrskimi in rajhovskimi vojnimi ujetniki, samimi Nemci. V jeseni leta 1916 pa pridem, ako še ne bode konec vojne, med Slovane. Prirčne pozdrave iz daljne pustinje Gobi.«<sup>872</sup> V resnici je v tem taborišču ostal še v naslednjem letu, kakor je bilo objavljeno v *Slovenskem gospodarju*.<sup>873</sup>

V letu 1915 se je po padcu Przemysla v ruskem ujetništvu znašel tudi vojaški kurat Andrej Martinčič, ki je poslal pozdrave iz Simbirsk (danes: Uljanovsk).<sup>874</sup> Toda kakor kaže, je imel Martinčič v tem ujetništvu veliko težav, pa tudi pošte ni prejemal.<sup>875</sup> Poleg tega mu ni bilo dovoljeno opravljati duhovniške službe. Šele ko je bil prestavljen in poslan v taborišče Tocki v guberniji Samari, je lahko spet maševal: »V prejšnjih bivališčih ni smel maševati; tu so mu to ugodnost priznali. Iz domovine je prejel doslej samo dve dopisnici; druge mu

867 NŠAL/ŠAL V, fasc. 314, N. 1181, Dušno pastirstvo vojnih ujetnikov v Rusiji, 25. 3. 1917.

868 V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 83–85.

869 Rajmund Bratanič, r. 21. 7. 1884, Luče ob Savinji; m. 25. 7. 1907; † 14. 2. 1950, Majšperk. V: *Letopis 2000*, str. 786.

870 S, 16. 7. 1915, str. 4.

871 S, 8. 6. 1915, str. 5.

872 S, 11. 10. 1916, str. 4

873 Prim. Sgp., 8. 11. 1917, str. 4.

874 Prim. S, 28. 4. 1915, str. 4.

875 Prim. S, 28. 2. 1916, str. 5.



niso bile dostavljene. Za ujetnike, ki so v istem kraju, bi dajal rad pojasnila, ako se kdo nanj obrne. Zadnja dopisnica je hodila do Ljubljane 19 dni.«<sup>876</sup> Zdi pa se, da je imel pozneje dovolj možnosti za pastoralno delovanje. *Ilustrirani glasnik* je 7. aprila 1917 objavil celo fotografijo nove lesene cerkve, ki so jo gradili v taborišču *Tockoje lager*, v katerem je takrat opravljal pastirsko službo Martinčič.<sup>877</sup>

Iz časopisnihotic je mogoče vsaj deloma razbrati, kako različno so bili vojaški kurati obravnavani v ruskem ujetništvu. Brataniču je bilo, kakor se zdi, že takoj omogočeno delovanje med vojnimi ujetniki, Martinčiču pa so to dolgo preprečevali. Žal ni bilo mogoče odkriti nobenih posebnih poročil o njunem delovanju med vojnimi ujetniki, kakršna so pisali vojni kurati ob vrnitvi v domovino.<sup>878</sup> Zato pa se je ohranilo zanimivo pisanje izpod peresa dr. Antona Jeharta,<sup>879</sup> ki je ob vrnitvi v domovino februarja 1918 povedal marsikaj o svojem delovanju v srbskem in v italijanskem ujetništvu. Vsaj deloma je iz tega poročila možno razbrati, kakšne so bile razmere v tamkajšnjih ujetniških taboriščih in kako je lahko opravljal duhovniško službo.

Kot vojaški kurat je Jehart 12. oktobra 1914 prišel h kombinirani 15. gorski brigadi (polkovnik von Wieden), ki je bila poslana na srbsko bojišče. V srbskem ujetništvu se je znašel 6. decembra 1914, ko ga je srbska patrolja zajela pri brigadni bolnišnici v bližini kraja Kostuniči. V tem času so namreč (v noči s 5. na 6. december) srbske sile prebile avstro-ogrsko frontno črto in prisilile brigado k umiku, o tem pa jih je brigadno poveljstvo pozabilo obvestiti. Kot ujetnik je bil interniran in poslan v Čačak, kjer je bival od 8. decembra 1914 pa vse do 1. julija 1915. Po avstro-ogrski ofenzivi konec leta 1915 so se bile srbske sile prisiljene umakniti, ob tem pa so izpraznile tudi ujetniška taborišča. Dr. Jehart se je tako udeležil pohoda do Valone, od koder je bil prepeljan na Asinaro<sup>880</sup> v italijansko ujetništvo. Tam je še vedno skrbel za duhovno oskrbo ujetnikov, v začetku leta 1918 pa je bil zaradi bolezni prek Švice izmenjan in vrnjen domov. V poročilu je Jehart tudi opisal, kako je opravljal duhovniško službo v srbskem in pozneje v italijanskem ujetništvu. Srbi so mu odvzeli vso potrebno opremo, skupaj z mašnim vinom, hostijami in svetim oljem. V letu 1915 tako sploh ni mogel maševati. Obiskoval je resda srbske bolnišnice, vendar le, če so ga za to prosili. Vse, kar je ob tem lahko storil v srbskem ujetništvu, je bilo torej, da je spovedoval.

876 S, 6. 6. 1916, str. 4.

877 Prim. IG, 7. 4. 1917, str. 254.

878 Za Brataniča česa takšnega, ker je v ujetništvu ostal tudi še nekaj let po vojni, niti ni bilo pričakovati. Zato pa je veliko obetala notica v protokolni knjigi vojnega ministrstva, v kateri je zabeleženo, da je bilo spisano posebno poročilo Andreja Martinčiča. Res obstaja celo poseben ovoj, na katerem je zapisano njegovo ime, toda ovoj je bil prazen in v njem, žal, ni bilo nobenega poročila.

879 Anton Jehart, r. 24. 6. 1881, Sv. Lovrenc na Dravskem polju; m. 25. 7. 1904; † 18. 3. 1948, Maribor. V: *Letopis 2000*, str. 785.

880 O ujetniškem taborišču in življenju na Asinari glej: L. Gorgolini, *Kriegsgefangenschaft auf Asinara: Österreichisch-ungarische Soldaten des Ersten Weltkriegs in italienischem Gewahrsam*, Innsbruck, 2012.

Nekoliko drugače je bilo v italijanskem vojnem ujetništvu. Tam je bila duhovna oskrba v principu urejena, priskrbeli so tudi potrebne vojaške kapele, na čelu duhovne oskrbe ujetnikov pa je bil italijanski vojaški kurat. Od njega so ujeti avstro-ogrski vojaški kurati prejeli mašno vino, hostije in sveto olje, papež pa je poslal veliko število molitvenikov v različnih jezikih, rožne vence in podobice za vojne ujetnike.<sup>881</sup>

Kljub precej obširnemu poročilu se vendarle zdi, da Jehart v njem ni povedal vsega. Zato pa je razmere v srbskem ujetništvu in še posebno na otoku Asinara precej podrobno opisal hrvaški frančiškanski pater Gabro Cvitanović v svojem vojnem dnevniku. V knjigi je med drugim kot dodatek objavljen tudi prispevek, ki je z naslovom *Die Insel des Todes* najprej izšel v *Marburger Zeitung*,<sup>882</sup> pozneje pa tudi v splitskem *Jadranu*, tokrat z naslovom *Otok smrti*. Pisec je bil, kakor kaže, očividec, Karlo Jurišić pa je menil, da je prispevek verjetno napisal dr. Anton Jehart sam. Iz poročila, ki je v hrvaščini, je mogoče razbrati, da so bile razmere na otoku sprva zelo kaotične, zato je bilo med ujetniki veliko smrtnih žrtev. Pozneje naj bi prišli zdravniki, ki pa očitno niso opravljali svojih dolžnosti tako vestno, kakor bi jih morali, in to predvsem zaradi strahu, da bi se sami okužili s katero od bolezni. Neredna je bila tudi prehrana, težave pa so bile tudi s pokopavanjem umrlih ujetnikov. Teh na pečinah niso mogli, zato so jih le položili na tla, posuli s peskom in zavarovali s kamenjem. Opisano je tudi slabo ravnanje italijanskih vojakov, ki so »z bičem in udarci skušali med ujetnike vnesti disciplino«, častniki pa so to dopuščali. Še več, italijanski častniki naj bi celo izjavili, da je ubijati vojne ujetnike s stradanjem patriotsko dejanje.<sup>883</sup> Ob koncu je pisec še dostavil, da je na otoku Asinara umrlo 25 000 vojnih ujetnikov, zadnji počitek pa so našli ali na otoku ali v morju.<sup>884</sup>

Razmere v ujetniških taboriščih v različnih državah so bile torej zelo različne, v njih pa so se po svojih močeh morali znajti tudi ujeti vojaški kurati. Kljub vsem težavam so še vedno poskušali opravljati svoje duhovniško poslanstvo, vendar pod strogim nadzorom poveljstev taborišč. Vprašanje je samo, kako je njihovo delovanje vplivalo na ujetnike same.

881 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 247, Bericht über meine Gefangenschaft die erlittene Behandlung und über die Ausübung der Militärseelsorge während der Gefangenschaft [Priloga, dokument št. 46].

882 Prim. MrbZ, 29. 2. 1920, str. 2–3.

883 »Časnici su više puta izjavili, da je patriotsko djelo gladom moriti zarobljenike.« V: K. Jurišić, *Gabro Cvitanović i njegov ratni dnevnik 1914–1918*, Split, 1984, str. 209.

884 Prav tam, str. 208–209.

## 8. OD ODLIKOVANJ DO GRAJ VOJAŠKE DUHOVŠČINE

Opisano pastoralno in drugo delovanje vojaških kuratov so ves čas budno spremljali vojaške oblasti, poveljujoči častniki in ne nazadnje tudi vojaški škof osebno. Njihove ocene so se gibale od zelo laskavih pohval zaradi požrtvovalnosti in predlogov za podelitev različnih odlikovanj posameznikom pa vse do kritičnih ocen, opozoril in tudi sodnih in disciplinskih preiskav posameznih vojaških kuratov ter njihovih odpustov iz vojaške službe.

### 8.1 Pohvale in odlikovanja vojaških duhovnikov

Vojaški škof Bjelik je vojaški duhovščini po svojem obisku Tirolske in po obisku soške armade 8. decembra 1915 namenil posebno pismo, v katerem je izrazil svoje mnenje in pohvalo o njihovem delu. Med drugim je zapisal: »*Bilo je srce povzdigujoče videti, kako častiti gospodje v kraljestvu snega in ledu, dva- do tri tisoč metrov visoko, v kolibah, ki so jih mnogi sami zgradili, dele z vojaki vse trpljenje in nevarnosti in v teh položajih neutrudljivo in neustrašeno dele sv. zakramente in opravljajo službo božjo; po prvi sv. maši gredo mnogokrat tri do štiri ure daleč po najtežjih zasneženih gorskih potih, ali se pa po vspenjačah podajo v druge postojanke, da opravijo drugo sv. mašo.*«<sup>885</sup> Podobne pohvalne ocene je zapisal še večkrat, zaradi požrtvovalnega delovanja in opravljanja službe tudi v najtežavnejših razmerah na fronti pa so vojaške kurate hvalili in jim podeljevali priznanja tudi vojaški poveljniki. Za mnenje o njihovem delu se je vojaški škof pisno obrnil na vse vidnejše vojaške poveljnike in na cesarja. V pismu, ki ga je cesar Karel podpisal 8. junija 1917 in v katerem so bile zapisane misli o vojaški duhovščini, je v prevodu mogoče prebrati: »*Toplim besedam priznanja, ki jih moji vojskovodje naklanjajo dejavnosti vojnih kuratov, lahko samo v celoti pritrdim. Kot poveljnik korpusa in fronte sem se imel priliko pogosto prepričati v junaštvo in blagoslovljeno delovanje vojaške duhovščine in vedno znova slišim, kako božji služabniki v idealnem pojmovanju svojega poklica dajejo od sebe vse najbolje in se pri tem ne zmenijo za nevarnosti in utrujenost. Naj Vsemogočni blagoslovi delo teh vrlih mož! Jaz vam izrekam srčno hvalo.*«<sup>886</sup> Svoje mnenje je na prošnjo vojaškega škofa 20. aprila 1917 na bojišču dal tudi nekdanji načelnik avstro-ogrskega generalštaba, feldmaršal Conrad von Hötzendorf: »*Vojaška duhovščina lahko upravičeno s ponosom gleda na svoje delo. Z nadvse zvesto in nesebično predanostjo je, ne da bi pri tem pazila na svoje življenje in zdravje,*

885 S, 15. 12. 1915, str. 2–3.

886 V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 604.

*povsem in v celoti izpolnjevala svoje vzvišeno poslanstvo tako na bojni črti kot v zdravstvenih ustanovah, v najboljšem smislu vlivala bojevniški duh ter trpečim in umirajočim delila tolažbo. Število padlih, ranjenih in odlikovanih duhovnikov priča o tem njenem delu. To ni bilo omejeno samo na verske potrebe, marveč je vsebovalo tudi človekoljubno službo, skrb za duhovno in telesno počutje vojakov ter pomoč v posebnih primerih. Kljub težavam, ki so izhajale iz ogromne razsežnosti današnjih bojnih položajev kakor tudi iz velikih jezikovnih razlik med našimi enotami, je vojakom po svojih zmožnostih in v zadovoljivi meri nudila vse potrebno za duhovno oskrbo.»<sup>887</sup>*

O delovanju vojaške duhovščine se je pozitivno izrekel tudi poveljnik soške armade, generalpolkovnik Svetozar Boroević von Bojna. Dne 25. aprila 1917 je zapisal: »Imam čast, da vaši Ekscelenci z največjim zadovoljstvom sporočim, da nam je bila vojaška duhovščina s svojim zvestim izpolnjevanjem dolžnosti v teh težkih razmerah ter v pretresljivih bojih naše vojske z bližnjim in daljnjim sovražnikom v veliko olajšanje. Vse do prvih bojnih črt, ne da bi se zmenili za sovražnikove krogle in stopili en sam korak nazaj, so vojaški kurati vseh veroizpovedi opravljali svoje blagodejno, krepčilno in sveto poslanstvo. Ko so častnike in moštvo vzpodbujali k zaupanju in vdanosti, so svojo dejavnost zaznamovali s krvjo. Nobena epidemija, nobena bolezen jih ni odvrnila od taborišča trpečih, katerim so skušali do zadnjega diha deliti tolažbo. V vseh enotah so skrbeli za versko življenje, tako da so se dejanske potrebe zadovoljivo opravljale.«<sup>888</sup> Podobno so pisali tudi drugi visoki častniki cesarske armade<sup>889</sup> in iz vseh teh mnenj je mogoče razbrati, da so delo vojaških kuratov ocenjevali v precej pozitivni luči.

Prav predanost in zgledno delovanje posameznih vojaških kuratov so na predlog vojaških predstojnikov ali poveljujočih častnikov vojaške oblasti že med vojno večkrat nagradile s podeljevanjem različnih odlikovanj. Morda je prav, da se na kratko predstavijo vsaj nekateri vojaški kurati iz slovenskih dežel, ki so se še posebej izkazali. Že v knjigi *Unsere Offiziere*, ki jo je leta 1915 napisal Alois Veltzé, se med prvimi najde predstavitev o hrabrem vojaškem kuratu dr. Francu Kulovcu.<sup>890</sup> Pravzaprav je bil identičen zapis v uradnem poročilu objavljen že v začetku tega leta in ga je časopis *Slovenec* objavil 24. februarja 1915. Iz prispevka je mogoče razbrati, da se je polkovni kurat dr. Kulovec izkazal pri 17. pehotnem polku, z njim delil vse težave in si znal pridobiti srca vojakov in častnikov. Posebno med hudimi boji pri Grodku in v 14-dnevnih bojih pri Volči dolini je zavzeto deloval na sanitetni postaji svojega polka, ki je bila izpostavljena sovra-

887 Prav tam, str. 605–606.

888 Prav tam, str. 610.

889 Bjelik je zapisana mnenja vojaških poveljnikov o delovanju vojaške duhovščine leta 1917 objavil v posebni knjižici *Ruhmesblätter der k. u. k. Militärgeistlichkeit aus dem Weltkrieg 1914–1917*, Wien, 1917.

890 Prim. A. Veltzé, *Unsere Offiziere: Episoden aus den Kämpfen der österr.-ungar. Armee im Weltkrieg 1914/15*, Wien, 1915, str. 107–108.

žnemu topništvu. Kulovec pri tem ni gledal na svojo lastno varnost, temveč je storil vse, da je lahko opravljal svoje duhovniško poslanstvo med ranjenimi in umirajočimi vojaki. Ob koncu so zapisali: »Njegov vpliv na dobrega duha in notranjo moč moštva mu je pridobil hvaležnost in visoko čislanje celega častniškega zbora, ki je njegovo zasluženost odlikovanje z veseljem pozdravil.«<sup>891</sup> Dr. Kulovec je za to prejel duhovniški zaslužni križec 2. razreda na belo-rdečem traku.<sup>892</sup>

V Slovincu so 29. maja 1917 v prispevku o vojaški duhovščini med drugim zapisali: »Vojni arhiv na Dunaju, kjer so shranjeni vsi predlogi za najvišja odlikovanja, more dati izpričevalo o koristnem, požrtvovalnem in blagoslovljenem delovanju vojnega duhovnika.«<sup>893</sup> Iz omenjenega arhiva sem poskusil pridobiti nekaj takšnih predlogov za posamezne vojaške duhovnike. Časopis *Slovenec* je 22. aprila 1915 poročal, da je bil vojaški kurat dr. Franc Walland odlikovan z duhovniškim zaslužnim križcem 2. razreda.<sup>894</sup> Predlog je bil dejansko dan že 10. januarja 1915 in ga je podpisal takratni poveljnik 27. domobranskega pehotnega polka polkovnik Heinrich Kutchera. V predlogu za to odlikovanje so med drugim zapisali, da je dr. Walland, ki je »z veliko vnemo šest tednov izpolnjeval duhovniške naloge v polku, 15. decembra hrabro vztrajal v hudem topniškem ognju in tolažil ranjence«.<sup>895</sup> Toda to ni bilo edino odlikovanje, ki ga je Walland prejel. Dne 8. oktobra 1917 je bil znova predlagan za odlikovanje, in to z viteškim križcem reda Franca Jožefa z vojno dekoracijo in meči.

Predlog za odlikovanje vojaškega kurata so 13. marca 1916 podpisali tudi pri koroškem 7. pehotnem polku. Že od 26. maja 1915 dalje je to službo pri polku opravljal Jernej Hafner, ki se je posebej izkazal s svojim odrekanjem in pripravljenostjo za pomoč. Posebej so zapisali, da se je vojaški kurat odlikoval »na polkovnih postajah prve pomoči kot tudi na vseh bojnih položajih, v Karpatih, na Dnjestru ali Serethu, na Šmihelu ali v koroških gorah, tam pa je neumorno in v nevarnostih pogumnim vojakom v hudih bojih delil duhovno tolažbo in uteho«. Za to je bil odlikovan z duhovniškim križcem 2. razreda na rdeče-belem traku.<sup>896</sup>

Na bojišču se je posebej izkazal tudi vojaški kurat Franc Kren, ki je bil v vojaško službo vpoklican že ob izbruhu vojne. Sprva je deloval pri bojujočih se enotah, potem pri divizijskem sanitetnem oddelku št. 22, v oktobru 1915 pa pri divizijski sanitetni ustanovi št. 61. V predlogu za odlikovanje so posebej poudarili njegovo zgledno ravnanje v času, ko je med enotami in prebivalstvom

891 S, 24. 2. 1915, str. 1.

892 Vojaškim kuratom, ki so pri opravljanju svojega poslanstva prišli v (neposredni) stik s sovražnikom, so od konca leta 1916 dalje podeljevali to odlikovanje z »meči«. Dobili so ga lahko tudi tisti, ki so drugače odlikovanje že prejeli.

893 S, 29. 5. 1917, str. 4.

894 Prim. S, 22. 4. 1915, str. 5.

895 ŐSTA/KA, BA, NBA, OBA, 15. 866, karton 25.

896 ŐSTA/KA, BA, NBA, OBA, 88563, karton 94 [Priloga, dokument št. 47].

v vzhodni Galiciji izbruhnila epidemija kolere. Kot kurat je bil takrat dodeljen epidemijski bolnišnici v Tatarki in je tam šest tednov opravljal duhovniško poslanstvo. Pokazal je veliko osebno energijo, požrtvovalnost in vzdržljivost, saj je bil tudi sam slabega zdravja (pljučni katar). V predlogu so še zapisali: »Njegova poštena, odprta osebnost izžareva ljubezen do Boga, cesarja in domovine. Kljub temu da se je jasno zavedal svoje nemoči v boju proti tej strašni kužni bolezni, je strpno prenašal stokanje bolnikov, trpel z njimi ter s svojim duhovnim delom in neposrednim stikom z obolelimi zavestno ogrožal svoje zdravje in celo življenje. Tako je bil obolelim vseh veroizpovedi v Tatarki za svetel vzgled duhovnika.« Za svoje požrtvovalno delo je bil ob koncu leta 1915 odlikovan z duhovniškim zasluznim križcem 2. razreda z rdeče-belim trakom.<sup>897</sup> Pozneje v vojnem času se je spet izkazal in je bil ob koncu maja 1918 predlagan za novo odlikovanje. Zapisali so, da je v vojaški bolnišnici št. 221 kot vojaški duhovnik več kakor leto dni vselej izkazoval plemenito pojmovanje svojega poklica. »Neumorno se je trudil, da bi telesno trpljenje bolnikov in ranjencev blažil z duhovno tolažbo in jim med dolgotrajnimi boji vlival pogum.« Posebno pohvalo si je zaslužil poleti 1917, ko je pri 70. honvedski pehotni diviziji izbruhnila epidemija. Opazili so ga zaradi njegovega blagodejnega dela. Za to je bil odlikovan z viteškim križcem reda Franca Jožefa na traku hrabrostne svetinje.<sup>898</sup>

»Ne le vojaški duhovni križ Piis meritis (za pobožne zasluge), temveč tudi druga najvišja odlikovanja dičijo njih prsa,« je o vojaških kuratih in njihovih odlikovanjih med drugim pisalo v *Slovincu*.<sup>899</sup> V resnici so številni prejeli različna druga odlikovanja, kakor na primer *Signum laudis*,<sup>900</sup> viteški križec reda Franca Jožefa, zaslužni oziroma častni križ Rdečega križa, pozneje pa tudi Karlov četni križec ali celo katero od drugih odlikovanj. Viktor Lipusch je v svoji knjigi predstavil tudi poročilo vojaškega kurata Antona Vidava, ki je od aprila 1916 do konca julija 1918 deloval pri 157. črnovojniškem bataljonu. V juliju 1916 je bila enota na Doberdovski planoti in takrat se je vojaški kurat Vidav še posebej izkazal, ko je dve stotniji popeljal na položaje ter si za to prislužil odlikovanje *Signum laudis*.<sup>901</sup>

Samo do konca septembra 1916 naj bi tako bilo odlikovanih že 724 rimskokatoliških vojaških kuratov (od tega 554 vojaških kuratov pri skupni armadi, 123 pri avstrijskem in 47 pri ogrskem domobranstvu). Odlikovanja so do takrat podelili še 51 grškokatoliškim in 105 vojaškim kuratom drugih veroizpovedi. V opombi je mogoče prebrati še, da so nekateri od teh vojaških duhovnikov

897 ÖSTA/KA, BA, NBA, OBA 67570, karton 74.

898 ÖSTA/KA, BA, NBA, OBA, 249946, karton 344.

899 S, 29. 5. 1917, str. 4.

900 Odlikovanje, vojaško zaslužno medaljo (*Militärverdienstmedaille*) oziroma *Signum laudis*, kakor so ga tudi imenovali, je cesar Franc Jožef uvedel leta 1890 in so ga podeljevali za vojaške zasluge, »pridobljene pred sovražnikom«. Prim. SN, 25. 7. 1890.

901 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 293–294.

prejeli po dve odlikovanji ali več, a da to tukaj ni bilo posebej všteto.<sup>902</sup> Koliko različnih odlikovanj je bilo do konca vojne podeljenih vojaškim kuratom vseh veroizpovedi, je težko reči, zato pa je morda nekoliko podrobneje mogoče govoriti o podelitvi duhovniških križcev, ki so jih dobivali le rimskokatoliški in grškokatoliški vojaški kurati. Kakor piše Ivan Koláčný, so do konca vojne podelili 9 odlikovanj I. razreda in 1935 duhovniških križcev 2. razreda.<sup>903</sup> Iz pregledanih protokolnih knjig je bilo mogoče pridobiti okvirno število odlikovanih duhovnikov iz slovenskih dežel, ki so prejeli vsaj duhovniški križec za zasluge 2. razreda, bilo jih je 88.<sup>904</sup> Od podeljenih devetih zlatih duhovniških križcev za zasluge 1. razreda je eno takšno odlikovanje v oktobru 1916 prejel tudi duhovnik iz slovenskih dežel, dobil ga je mornariški superior Ivan Koršič.<sup>905</sup> Žal pa doslej še ni bil najden predlog zanj, iz katerega bi lahko natančneje izvedeli, zakaj je bil pravzaprav predlagan za tako visoko odlikovanje. V časopisju piše le, da mu je cesar to »izredno odlikovanje« podelil »v priznanje izvrstnega in požrtvovalnega delovanja«.<sup>906</sup>

Ob vseh priznanjih velja opozoriti, da so na odlikovanja vojaški kurati sami gledali zelo različno. France Ačko je o frančiškanskem patru Hadrijanu Kokolju<sup>907</sup> zapisal, da je bil še po vojni zelo ponosen na svojo službo vojaškega kurata in na odlikovanje viteškega križca reda Franca Jožefa, ki ga je takrat prejel.<sup>908</sup> Nekateri drugi vojaški kurati pa se očitno že v vojnem času niso posebno zavzemali za različna odlikovanja in jih tudi niso prav dosti cenili.<sup>909</sup> Med njimi je bil vojaški kurat Žurga, ki je v svojih spominih o odlikovanjih zapisal, da je prejel štiri odlikovanja, a jih ni nosil. Na polkovnikovo vprašanje, zakaj jih ne nosi, je odgovoril: »Zato, ker ni za može, ampak za otroke.« Polkovnik in preostali častniki so bili nad tem odgovorom presenečeni in moral se je zagovarjati, on pa je ob tem omenil vse može, ki so padli, in tiste, ki so bili na frontah, se izkazali, bili ranjeni in se spet vrnili na fronto, pa so jih poveljniki spregledali in jim niso pripeli niti enega odlikovanja. Poudaril je, da je mnogo častnikov in vojakov, ki se v zaledju kitijo s takšnimi odlikovanji, na fronti pa jih ni bilo. Svoj zagovor je končal takole: »Če je kak častnik na fronti dobil odlikovanje za kak

902 Prim. *Pastoralblatt* 1916, 2, str. 27.

903 Ivan Koláčný, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, Praha, 2006, str. 200.

904 Prim. ÖSTA/HHStA, HA, GVK. Omenjene podatke bi bilo treba zaradi nekaterih na novo odkritih vojaških kuratov znova pregledati.

905 Prim. S, 20. 10. 1916, 3.

906 Prav tam.

907 Franc Kokol(j) (p. Hadrijan OFM), r. 4. 11. 1882, Sv. Barbara v Halozah; m. 1907; † 16. 9. 1946, Brezje. V: NŠAM, RMK Sv. Barbara v Halozah 1871–1887, 159, zap. št. 95; *Letopis 2000*, str. 640. Leto rojstva je v letopisu napačno navedeno.

908 Prim. ASFP – pater Kokol(j) Hadrijan.

909 V časopisju se najde poročilo o kanoniku v Gorlicah, ki je bil med vojno odlikovan z viteškim križcem reda Franca Jožefa. Toda kanonik Swykovski je to odlikovanje zavrnil z utemeljitvijo, »da ni storil ničesar odlikovanja vrednega, da je, ko so vse politične in avtonomne oblasti zapustile mesto, prevzele varstvo zaostalega prebivalstva«. Cesar je to utemeljitev upošteval. Prim. SN, 2. 8. 1917, str. 2.

izreden čin, ga dene v žep, kadar gre na dopust, da vsi vedo, da je prišel s fronte, ne iz zaledja. Tako tudi vi, gospodje, ste storili v vojni svojo dolžnost, pa vidim le pri enem odlikovanje. Tako stori mož svojo dolžnost, ne glede na to, da nosijo drugi odlikovanja, ki ga niso zaslužili.«<sup>910</sup> Častniki so se s tem razmišljanjem strinjali. Pogledi na odlikovanja so bili tako različni.

S pohvalnimi ocenami posameznih vojaških kuratov so se tu in tam oglašili tudi nekateri častniki ali vojaki sami. Tako je Avgust Žnidarič, vojak 26. domobranskega pehotnega polka, skupaj z nekaterimi drugimi slovenskimi vojaki, 30. avgusta 1915 napisal pismo, ki ga je potem tudi objavilo časopisje. V pismu so opisali delovanje vojaške rezervne bolnišnice 3/3, v kateri so se zdravili predvsem bolniki s kolero. Posebej so izpostavili požrtvovalno delovanje »angela v kolera bolnišnici«, vojaškega kurata Alojzija Dejaka. Ves čas se je trudil, da bi bolnikom, kolikor je bilo le mogoče, pomagal in lajšal njihove stiske. Zapisali so, da je za bolnike skrbel »kakor ljubeča mati za svojega bolnega otroka«. Sam si je odtrgal od svojega, da je lahko dal kako malenkost bolnim vojakom. »On mnogokrat ne je, ne pije, ne kadi, da le more pokloniti kak priboljšek svojim dragim, ko vidi, da že okreva in da smejo kaj več zavžiti. /.../ Tu so vse narodnosti avstrijske monarhije zastopane, ali vsi so edini v ljubezni in hvaležnosti do gospoda vojnega kurata.«<sup>911</sup> Toda Dejak ni bil priljubljen le v tej bolnišnici, ampak povsod, kjer je bil dušni pastir. Pozneje je imel namreč nekaj časa na skrbi dušni blagor vojakov, ki so služili pri lovskih bataljionih. Dne 11. marca 1916 so ga od tam prestavili in ob tej priložnosti je Avgust Čeh napisal posebno pohvalno pismo o njegovem delovanju. Pismo je 23. marca 1916 objavil *Slovenski gospodar*. V njem je znova mogoče prebrati, kako marljivo in vestno je opravljal svoje poslanstvo med vojaki in častniki Alojzij Dejak in kako priljubljen je bil med njimi. V pismu je Čeh navedel tudi besede enega od poveljnikov, ki naj bi o kuratu dejal: »Še so sv. Karoli Boromeji na svetu in eden izmed teh je naš gospod vojni kurat.«<sup>912</sup> Takšnih pohval so bili deležni še nekateri drugi vojaški kurati, med njimi Valentin Jerše, ki je vojake obiskoval v jarkih in jim tam tudi maševal. Zelo dobro se je razumel njimi: »V občevanju z vojaki je bil prijazen in zelo dobrega srca. Posebno rad je imel nas Slovence, in če je le imel, nam je delil cigarete. Svojega slovenskega pokoljenja ni nikoli zatajeval. Ni čuda, da smo ga vojaki zelo cenili in ljubili.«<sup>913</sup>

Iz zapisov je mogoče razbrati, da so bili posamezni vojaški kurati res požrtvovalni in predani svoji službi. Nekateri med njimi so v služenju bližnjemu plačali tudi najvišjo ceno.

910 J. Žurga, *Mozaik mojega življenja*, str. 32–33.

911 Sgp, 9. 9. 1915, str. 4.

912 Sgp, 23. 3. 1916, str. 3.

913 S, 4. 8. 1917, str. 6.



## 8.2 »*Dulce et decorum est pro patria mori*« – o vojaških kuratih, padlih in umrlih med vojno

Omenjeni Horacijev verz v podnaslovu so med prvo svetovno vojno večkrat navajali vojaški kurati, ki so kot največje dejanje poguma izpostavljali prav smrt za domovino. Kakor so že v vojnem času objavili v *Slovincu*, so te besede preizkušali vojaški kurati sami na sebi, saj je tudi med njimi kosila smrt.<sup>914</sup> Nekateri so padli na bojiščih, drugi so ob delu z vojaki v bolnišnicah zboleli in za posledicami bolezni tudi umrli. Ni bilo pa malo takšnih, ki so bili ranjeni. Do 6. januarja 1916 je v avstro-ogrskih oboroženih silah na bojiščih padel en vojaški kurat, za posledicami ran ali bolezni pa je do takrat umrlo že enajst vojaških duhovnikov, med njimi je bil tudi vojaški kurat grškokatoliške vere (Modest Solbolta). Sredi opravljanja poslanstva med vojaki je bilo dotlej še deset ranjenih, med njimi tudi Anton Mintsek.<sup>915</sup> Podatke o padlih, umrlih, pa tudi o zajetih vojaških kuratih so v *Vojaškem pastoralnem listu* objavljali tudi v naslednjih (dveh) številkah. V letu 1917 so natisnili biografije padlih duhovnikov.<sup>916</sup> Te zapise je uporabil Viktor Lipusch v svoji knjigi in posebno poglavje namenil prav umrlim vojaškim kuratom.<sup>917</sup> Ob tem je navedel, da je med prvo svetovno vojno na bojiščih padlo 11 vojaških kuratov (eden grškokatoliške veroizpovedi), za posledicami bolezni, vojnih naporov ali ran pa je umrlo 43 katoliških (vključno z grškokatoliškimi!) duhovnikov.<sup>918</sup> Velja pa opozoriti na Houlihanovo ugotovitev, da jih je od vseh, ki so padli na frontah, kar šest umrlo na italijanskem bojišču fronti.<sup>919</sup>

Med umrlimi vojaškimi kurati so bili tudi duhovniki iz slovenskih dežel. Valentin Rozman je bil 30. avgusta 1914 kot polkovni kurat 7. pehotnega polka na ruskem bojišču. Na odprtem bojišču so na prostem, brez kritja ležali številni ranjenci. Nad njimi je razneslo številne šrapnelske granate, mimo njih so brenčale krogle iz pušk. Vojaški kurati, ki so tega dne opravljali svoje delo in so iz bitke prišli nepoškodovani, so se lahko za to Bogu posebej zahvalili. Rozman je bil na polkovnem obvezovališču pri kraju Ciemierzynce<sup>920</sup> in delil duhovno tolažbo številnim ranjencem, ki so prihajali z bojišča. Takrat ga je obiskal tudi divizijski župnik 6. pehotne divizije, ki je pregledoval obvezovališča, delovanje vojaških kuratov in jim, če je bilo to potrebno, priskočil na pomoč. Med 9. in 10. uro dopoldne je prišel tudi do Rozmana, ki je bil zaradi dogodkov zadnjih dni precej izčrpan in je slutil, da se iz te vojne ne bo vrnil. O slutnji, da se bo

914 Prim. S, 29. 5. 1917, str. 4.

915 Prim. *Pastoralblatt* 1916, 1, str. 39.

916 Prim. *Pastoralblatt* 1917, 1, str. 64–79.

917 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 572–603.

918 Prim. prav tam, str. 80–82.

919 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 214.

920 Kraj Ciemierzynce danes leži v Ukrajini, v okraju Peremyshliany, jugovzhodno od Lvova.

tega dne zgodilo nekaj nesrečnega, je takrat povedal tudi svojemu stanovskemu kolegu dr. Kulovcu, ki ga je prav tako obiskal. Dan poprej sta bila na obvezovališču namreč dva vojaka ponovno ranjena in Rozman je menil, da se lahko pripeti še kaj hujšega. Po kratkem razgovoru je Rozman odšel opravljat svoje delo in je ranjencem delil tudi tople obroke. Uro po tem srečanju je dr. Kulovca polkovni zdravnik obvestil, da se je Rozmanova slutnja izpolnila. Medtem ko je tolažil ranjence na obvezovališču, ga je v srce zadela krogla in je bil takoj mrtev. Valentin Rozman je tako postal prvi na bojišču padli avstro-ogrski vojaški kurat v prvi svetovni vojni.<sup>921</sup>

Drugi vojaški kurat iz slovenskih dežel, ki je padel na bojišču, je bil divizijski župnik 9. pehotne divizije, dr. Janez Andolšek. Med 10. soško bitko so vojaške enote Andolškove divizije zavračale silovite italijanske napade, ki so skušali prebiti avstro-ogrsko obrambno črto. Andolšek se je 4. junija 1917 zvečer iz divizijskega štaba vrnil nazaj na fronto in je noč s 4. na 5. junij preživel v kaverni v dolini pri vasi Selo, okoli 4 km od Jamelj. Tam sta bili polkovno in bataljonsko obvezovališče. Ob 5. uri zjutraj je skupaj z zdravniki, ki so bili tam, že začel opravljati svojo dolžnost, čeprav se je v tem času prav ta dolina znašla v primežu hudega italijanskega topniškega ognja. Okoli 8. ure zjutraj je kurat Andolšek zapustil kaverno (sem se je skupaj z zdravniki zatekel pred topniškim ognjem), da bi obiskal nove ranjence, ki so bili v isti dolini v okoli 15 m oddaljeni baraki. V tistem trenutku je tik pred njim udarila italijanska težka granata. Dr. Andolšek je dobil hude poškodbe na glavi in na trebuhu, poleg tega pa tudi na obeh nogah. Bil je takoj mrtev. Vojaški kurat Leon Pinda je 6. junija povedal, kako mu je Andolšek noč predtem dejal, da samo opravlja svojo dolžnost in naj ga, če bo padel, on pokoplje. Andolška so potem položili v grob na vojaškem pokopališču 4 v Berjah pri Velikem Dolu v okraju Sežana.<sup>922</sup> Po smrti je bil predlagan za odlikovanje in časopis *Slovenec* je 20. avgusta 1917 objavil to vest: »*Po smrti odlikovan vojni kurat. Viteški križec Franc Josipovega reda z vojno dekoracijo in z meči je dobil pred sovražnikom padli vojni kurat nekega pehotnega divizijskega poveljstva dr. Ivan Andolšek.*«<sup>923</sup>

Andolšek in Rozman sta padla na bojišču, nekaj drugih vojaških kuratov pa je umrlo v neposrednem zaledju frontne črte ali v vojaških sanitetnih ustanovah bodisi zaradi posledic naporov bodisi za različnimi boleznimi. Med drugimi je smrt zahtevala tudi življenje lavantinskega duhovnika Jožefa Pinterja. Kot vojaški kurat je deloval pri 26. domobranskem pehotnem polku, pri njem je 11. maja 1916 zaradi posledic kapi tudi umrl. Časopis *Slovenec* je 20. maja 1916 objavil članek z naslovom *Junaški slovenski kurat*, v katerem je povzel po-

921 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 592–594.

922 Prim. prav tam, str. 572–573.

923 S, 20. 8. 1917, str. 4.

ročilo *Reichposta*, ki je tudi poročal o smrti vojnega kurata Pinterja. Posebej so izpostavili, da je v času »strašnih bojev na Doberdobski planoti« sam več kakor petdeset dni deloval pri sanitetni postaji prve pomoči, sanitetno moštvo pa se je vsak teden zamenjalo. Ti napori pa naj bi usodno vplivali na zdravstveno stanje vojaškega kurata, tako da je umrl kot žrtev svojega poklica. V članku so predstavili polkovno povelje, ki so ga razglasili med vojaki v spomin na vojaškega kurata Pinterja: »Od 1. februarja 1915 je vojni kurat Jožef Pinter pri polku. V dobrih in slabih časih nam je bil vsem neumoren, vnet dušni voditelj, zvest tovariš in prijatelj. Ne težave in napori ne nevarnosti ga niso mogle zadržati, da ne bi noč in dan mnogokrat v najtežji življenjski nevarnosti delil ranjenim in bolnim verske tolažbe in ne navduševal živih k novemu pogumu in neomahljivi vztrajnosti. Nepozabljena ostane v polku za vedno zvestoba do dolžnosti, s katero je vojni kurat Pinter tekom junaške borbe na Doberdobski visoki planoti tedne in tedne, vsako uro v smrtni nevarnosti, vztrajal v razstreljeni vasi, delil težko ranjenim zadnjo tolažbo in pokopaval mrtve junake. Deležen je bil za svoje odlično delovanje priznanja našega Najvišjega vojnega gospoda, ki mu je podelil viteški križec Franc Jožefovega reda na traku vojaškega zaslužnega križca kakor tudi duhovski zaslužni križec na belordecem traku. Bogati upi padajo z njim v grob. V cvetu svoje življenjske moči je podlegel vojni kurat Pinter v najzvestejšem izpolnjevanju dolžnosti vojnim naporom. Domobranski polk mu ohrani neminljiv, zvest spomin. Tudi on je umrl junaške smrti za cesarja in domovino.«<sup>924</sup>

Umirali pa so tudi zaradi različnih bolezni, s katerimi so prišli v stik ob delu v vojaških sanitetnih ustanovah in drugod. Že ob koncu leta 1916, natančneje 23. decembra, je za boleznijo umrl vojaški kurat Jožef Bulovec.<sup>925</sup> V Pulju je 28. septembra 1917 umrl vojaški kurat Franc Krische,<sup>926</sup> v Gradcu pa leto pozneje, 17. oktobra 1918, vojaški kurat Anton Les.<sup>927</sup> Poleg njih velja omeniti še nesrečno smrt vojaškega kurata Antona Gnidovca,<sup>928</sup> ki se je 23. oktobra 1916 ponesrečil z vozom, ko se je peljal na dopust. Pri Razdrtem so se namreč splašili konji in prevrnili voz, tako da je pri tem umrl.<sup>929</sup>

Viktor Lipusch je v svoji knjigi med hrabre duhovnike, ki so umrli med vojno, uvrstil dva duhovnika iz goriške nadškofije, žrtvi italijanskega obstreljevanja.<sup>930</sup> Prvi je bil župnik pri Sv. Luciji, Jožef Fabijan.<sup>931</sup> Kot goreč duhovni

924 S, 20. 5. 1916, str. 2.

925 Prim. S, 28. 12. 1916, str. 3; Jožef Bulovec, r. 12. 10. 1890, Breznica; m. 14. 7. 1913; † 23. 12. 1916, Breznica. V: *Letopis 2000*, str. 422.

926 S, 29. 9. 1917, str. 4; Franc Krische, r. 29. 3. 1883, Vinica; m. 14. 7. 1908; † 28. 9. 1917, Pulj. V: *Letopis 2000*, str. 423. Prim.: ÖSTA/KA, AFV, karton 272, Feldkurat der Reserve Franz Krische [Priloga, dokument št. 48].

927 Anton Les, r. 1886, Videm pri Krškem; m. 1912; † 17. 10. 1918, Gradec. V: S, 21. 10. 1918, str. 4; Bg 1919, 1, str. 20.

928 Anton Gnidovec, r. 28. 12. 1888, Ajdovec; m. 14. 7. 1913; † 23. 10. 1916, Postojna. V: *Letopis 2000*, str. 422.

929 DN, 9. 11. 1916, str. 130.

930 V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 510–512.

931 Jožef Fabijan, r. 1860, Rihenberg pri Gorici; m. 2. 11. 1884. V: *Status personalis 1913*, str. 164.

pastir je v vojnih preizkušnjah skupaj s svojimi župljani, ki niso zapustili kraja, vztrajal v obstreljevanem kraju. Večina hiš je bila poškodovanih in tudi v župnišču se je Fabijanu zdelo najvarneje na hodniku. Tam si je uredil pisarno in se najpogosteje zadrževal. Toda prav tja je 11. februarja 1916 priletela granata in župnika hudo ranila. Odpeljali so ga v podmelško vojaško bolnišnico, tam pa je potem umrl.<sup>932</sup>

Drugi duhovnik je bil frančiškanski pater Frančišek Serafin Ambrož. Rojen je bil leta 1874 v Šmartnem pri Kranju, kot duhovnik pa je slovel kot goreč spovednik. V začetku vojne proti Italiji je vztrajal na Sveti gori, tudi med obstreljevanji, in bil znan po svoji hrabrosti. Pozneje je kraj moral zapustiti, ob tem pa je rešil tudi podobo svetogorske Matere božje in jo prepeljal v Ljubljano. Pater Ambrož sam se je nato vrnil v Gorico in deloval v bolnišnici usmiljenih bratov in med ranjene in bolne delil duhovno tolažbo.<sup>933</sup> Dne 11. aprila 1916 je v celico, v kateri je pater takrat živel, priletela granata in ga hudo ranila. Prepeljan je bil v divizijsko bolnišnico. Tam ga je operiral dr. Weinlechner.<sup>934</sup> Kljub pomoči in dobri oskrbi pa je p. Ambrož 13. aprila poškodbam podlegel. Vojaki so ga prenesli iz bolnišnice in pokopali na njemu tako ljubi Sveti gori.<sup>935</sup> Res je, da nihče od njiju ni bil vojaški kurat, zagotovo pa sta po svojih močeh poskušala pomagati in tolažiti tudi vojake in je zato prav, da sta tu na kratko omenjena.

### 8.3 Kritike in pritožbe

Glede na vse navedene pohvale bi si morda lahko ustvarili vtis, da so bili med vojaškimi kurati le zgledni in odločni ljudje, predani svojemu poklicu. Toda že nekateri zapisi o neprimernosti posameznih duhovnikov za to vojaško službo so, denimo, dovolj dobro opozorilo, ki kaže na drugo plat medalje. Vojaške kurate so, kakor je mogoče razbrati iz zapisov, ljudstvo, vojaštvo, pa tudi nadrejeni in ne nazadnje tudi krajevna duhovščina budno spremljali. Prav z njihove strani pa je poleg pohval večkrat prišla tudi kritika na račun njihovega delovanja oziroma njihovih slabih zgledov.

#### 8.3.1 Kritike iz vrst krajevne duhovščine, ljudstva in vojaštva

Prve kritike in ocene o vojaški duhovščini so prihajale iz vrst civilistov in vojakov. Med drugim je, denimo, že Fran Milčinski v svojem dnevniku dne 8. avgusta 1915 zapisal: »*Prefekt iz Terezijanišča pravil, kako žive vojaški duhovni: nobeden maše ne bere, pijo, kvartajo, kvantajo, za dekleti nore, da se kar parajo, Borojević posegel vmes, da se morajo vsaj pogrebov vojakov – po štirideset na*

932 Prim. S, 16. 2. 1916, str. 1; IG, 16. 3. 1916, str. 285–286.

933 Prim. S, 14. 4. 1916, str. 1.

934 DN, 20. 4. 1916, str. 13–14.

935 Prim. S, 19. 4. 1916, str. 1.

dan – udeleževati in zvoniti mora pri pogrebu.«<sup>936</sup> Pri tem zapisu je seveda treba upoštevati, da je bilo to le »pripovedovanje«, a kljub temu zgovorno opozarja tudi na drugo, temno plat medalje in na nezgledno življenje nekaterih vojaških kuratov. Bolj kakor zapis Milčinskega so zagotovo zanimivi vojaški dnevniki in spominske notice, v katerih je prav tako tu in tam mogoče zaslediti posamezne pozitivne ali negativne ocene delovanja vojaških kuratov. Oboje se najde v zapisih Vladimirja Bregarja. Po eni strani je srečal vojaškega kurata, ki je rad pogledal malo globlje v kozarec: »20. zvečer je prišel k nam divizijski župnik, da bi drugi dan bral mašo. Lumpal je pozno v noč, vendar je o polnoči prenehal piti, dalje je le še kadil.« Po drugi strani pa je Bregar spoznal tudi predanega polkovnega vojaškega kurata, ki je prišel k 22. pehotnemu polku: »Bil je to frančiškan iz Mostarja (dostikrat je nosil redovno opravo, ki jo je visoko zavihal, če je sedel na konja), precej učen in vnet duhovnik, častna izjema od drugih vojnih kuratov, ki jih poznam. V družbi ni nikoli počenjal takih stvari kakor drugi, temveč se vedel prav dostojno, svojo službo pa vršil, kakor mu je bilo možno; maševal je, če mogoče, vsako nedeljo, zdaj tu zdaj tam, kjer je bila kaka rezerva (13. 11. 1915 123).«<sup>937</sup> O podobnem predanem vojaškem kuratu je pisal tudi Karel Jurca, ki je kot sanitetec pri 27. črnovojniškem pehotnem polku prišel na srbsko bojišče. Medtem ko je bil polk v Rogatici, so vojaki, kakor piše Jurca, opravljali vsa opravila kakor v mirnem času in tudi obiskovali nedeljske in praznične maše. O vojaškem kuratu, ki je takrat deloval pri njih, pa je 23. januarja 1915 med drugim zapisal: »Ta naš vojni kurat<sup>938</sup> je bil mlad duhovnik, razumen in dobrega srca. Ves čas je bil z nami in veliko pretrpel; v bojih se je držal večinoma naše 7. kompanije in bil večkrat v smrtni nevarnosti, ko je sovražnik sipal na nas krogle kot toča. Ves prosti čas je neprenehoma molil.«<sup>939</sup> O vojaškem kuratu Turšiču je večkrat pisal Franc Zupančič v svojem dnevniku. Dne 30. januarja 1915 je v dnevnik zabeležil, da je odšel na zdravstveni pregled. Med zdravniki je bil tudi vojaški kurat Turšič, njihova glavna skrb pa naj bi bile takrat »karte«. <sup>940</sup> Prav tako omenja, kako so častniki (torej tudi Zupančič sam) skupaj z vojaškim kuratom Turšičem v strelskih jarkih na ruskem bojišču 30. julija 1915 izpraznili kar nekaj steklenic.<sup>941</sup> Vendar iz Zupančičevih zapisov ni mogoče dobiti prave podobe o kuratu Turšiču in o njegovem delovanju. Drugod ga namreč spet prikazuje kot duhovnika

936 F. Milčinski, *Dnevnik 1914–1920*, Ljubljana, 2000, str. 125.

937 T. Budkovič, *S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču*, str. 154–155.

938 Jurca tako kakor mnogi drugi pisci dnevnikov ali spominov tu, žal, ni navedel kuratovega imena. Iz personalnih map oziroma notic je razbrati, da je nalogo polkovnega vojaškega kurata pri 27. črnovojniškem pehotnem polku opravljal Jožef Marold. Prim. ÖSTA/KA, Quali, karton 1925, Marold Josef. – Mogoče je, da ta opis govori o njem, vendar pa je treba opozoriti, da je v prvih mesecih vojne vihere Marold že dopolnil petintrideset let in torej ni bil več tako »mlad«. Precej bolj verjetno je, da je tu opisan kateri drug vojaški kurat, zlasti če se tu upošteva navedena kritika v črniški župnijski kroniki.

939 K. Jurca, *Vojni dnevnik desetnika*, Trst, 2008, str. 85.

940 F. Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, str. 15.

941 Prav tam, str. 30.

in pridigarja.<sup>942</sup> Po omenjenih zapisih in noticah se torej zdi, da je v veliki meri k takšni ali drugačni subjektivni oceni s svojim osebnim karakterjem in zgledom največ prispeval vsak vojaški kurat sam.

Svoje mnenje o vojaški duhovščini so si ustvarili tudi krajevni domači duhovniki. Nekateri, ki so delovali v primorskih župnijah tik za frontno črto, so imeli veliko priložnosti, da so se osebno srečevali z vojaškimi kurati in opazovali njihovo delo. Črniški župnik Alojzij Novak je v župnijski kroniki popisal svoja opažanja in mnenja drugih o delu vojaške duhovščine. O delovanju goriškega duhovnika Marolda, ki je služboval pri črnovojniškem polku, je tako zapisal pričevanje enega od pripadnikov enote. Pripovedoval je, da je Marold bolj slabo skrbel za dušno pastirstvo njemu zaupanih vojakov, saj se je kot vojaški kurat držal »zelo daleč od zadaj«. Novak je k temu dodal: »So pač tudi ti vojni kurati različne vrste – videl sem že idealne, n. pr. dr. Kulovca, nekega Gasserja<sup>943</sup> – a tudi take, da Bog pomaga. Hvala Bogu, da sem invalid, ker priložnosti postati slab duhovnik in dober oficirski kompanjon je dosti, dosti.«<sup>944</sup>

Na podlagi poročil vojakov, ki so prihajali na dopust, so svoje mnenje o vojaški duhovščini dobili tudi njihovi domači duhovniki, čeprav sami morda niso imeli osebnega stika z njimi. Tudi ta ocena ni bila posebno pozitivna. Glasilo *Vzajemnost* je tako objavilo prispevek enega od duhovnikov (psevdonim: -r.), ki se je spraševal o delovanju vojaške duhovščine in o njihovi službi. Sam se je o tem pozanimal prav pri vojaki, ki so prihajali domov na dopust. Pripovedovali so, da vojaški kurati na fronti le redko pridejo med vojaštvo, prav tako redke naj bi bili maše, pa tudi spovedovanje, ki ga nekateri vojaki niso mogli opraviti niti o veliki noči. Podobno naj bi o delu vojaške duhovščine govorili vojaki, ki so na dopust prihajali iz bolnišnic. Duhovnik se je v prispevku spraševal, ali je težava v tem, da je morda na fronti premalo vojaških kuratov, v zaledju pa preveč, saj naj bi jih bilo v Ljubljani povsod videti. Ob koncu svojih pomislekov in vprašanj se je direktno obrnil na vojaške kurate: »Gospodje vojni kurati, ki so bolj posvečeni v vojaške zadeve, bodo vedeli morda podati pravi vzrok nedostatkov. In potem bo lahko kaj storiti za izboljšanje neveselih razmer, če ne civilni, pa vojaški duhovščini.«<sup>945</sup> Napol odkrito je torej izzval vojaške kurate, naj pojasnijo svoje delovanje.

Na odgovor ni bilo treba dolgo čakati, saj se je v *Vzajemnosti* kmalu odzval vojaški kurat Jernej Hafner. Menil je, da duhovniki, ki delujejo doma, pa tudi možje, ki prihajajo na dopust, niso tisti, ki bi lahko sodili in ocenjevali delo

942 Prav tam, str. 114; str. 156.

943 Morda je tu mišljen Josef Gasser, ki ga navaja Lipusch v svojem seznamu. Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 61.

944 ŽA Črniče, Črniška kronika.

945 *Kako je z dušnim pastirovanjem v vojski?! V: Vzajemnost, 1917, 1–2, str. 6* [Priloga, dokument št. 49].

vojaškega kurata. Za to so bili po njegovem poklicani le vojaški predstojniki ali kateri od vojaških kuratov, ki so delo dobro poznali. Prav pri tem poznavanju pa je po Hafnerjevem mnenju nastala težava, saj duhovniki doma niso razumeli, da vojaške enote niso kakor župnija in vojaški kurat ne kakor župnik na fari. Posebej je izpostavil še situacijske razmere in dodal, »da službe božje v praktičnih podrobnostih ne določa toliko kurat sam, kolikor razmere neredne vojske, ne škof, ampak poveljujoči častnik, da igrajo razno vlogo stotere nepredvidene možnosti, o katerih civilni župnik ne misli, ker jih zanj ni.«<sup>946</sup> V nadaljevanju je navedel še, da je duhovnikov v vojski po njegovem resda dovolj, da pa je razporeditev vsekakor mogoče še izboljšati. Predvsem je tu izpostavil težavo pomanjkanja znanja jezikov. Na splošno je Hafner menil, da so vojaški kurati dokaj dobro izpolnjevali svojo službo, ni pa tajil, da se med njimi najdejo takšni, ki so živeli duhovniškemu stanu neprimerno, ob tem pa ni pozabil ošvrkniti tudi vseh, ki so ostali doma: »Rad priznam, o *custodes hominum*, da kateri naše častite družbe ni, kakor bi moral biti, dasi se ravno slovenski kurati posebno dobro drže in imajo pravega duha. Vprašam pa tudi, če so – doma – vsi – svetniki?«<sup>947</sup> Podobno kakor očitke o maševanju je zavrnil tudi očitke o spovedovanju: poudaril je, da tudi na njegova povabila, ko je prišel med vojake, med njimi odzivov velikokrat ni bilo. Prav tako je opozoril na vojne razmere in na podeljevanje poslednjih zakramentov umirajočim in ranjenim vojakom. Dotaknil se je tudi očitka, da je kuratov v zaledju preveč, in to ocenil kot »krivično in neresnično«. Duhovnike je potem sam izzval in jih povprašal, ali so že kdaj šli skozi bolniške sobe in ali so videli svoje »farane«.<sup>948</sup> S svojim zagovorom je skušal pojasniti nekatere dileme in vprašanja o delovanju vojaških duhovnikov, a se je ob tem zavedal, da bodo dvomi še ostali.

Ob teh očitkih se nehote postavi tudi vprašanje o njihovem činu in odnosu do drugih. »Kurat je bil oseba v oficirskem rangu, takšen položaj mu je pripadal in tako se je tudi obnašal,« je dal o kuratih oceno Janez J. Švajncer.<sup>949</sup> Res je, da so vojaški kurati imeli čin stotnika in zato tudi častniškega sluga,<sup>950</sup> toda že vojaštvo samo jih je razvrščalo posebej. Med vojaškimi osebami so bili vojaški duhovniki namreč uvrščeni v posebno skupino in jih torej niso prištevali neposredno k osebam vojaškega stanu (generali, štabni častniki, višji častniki in

946 J. Hafner, *Kako je z dušnim pastiranjem v vojski?! V: Vzajemnost, 1917, 5–6, str. 51–53* [Priloga, dokument št. 50].

947 Prav tam, str. 52.

948 Prav tam, str. 53.

949 J. J. Švajncer, *Marko Štepec: Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918, v: Vojnogodovinski zbornik, 2011, 45, str. 114.*

950 Nekateri so se svojih slug, ki so na bojišču padli ali umrli zaradi bolezni, posebej spomnili tudi s posameznimi spominskimi zapisi. Vojaški kurat Janez (Ivan) Gogala se je tako poklonil svojemu slugi Janezu Zakrajšku iz Krkovcev pri Velikih Laščah, ki je na hitro podlegel pljučnici in umrl. Prim: S, 23. 3. 1917, str. 3.

podoficirji ter vojaki).<sup>951</sup> Kljub temu pa dilema, ali se je vojaški kurat vedel bolj kakor častnik ali pa je le bil prej duhovnik, ni nepomembna.

Jernej Hafner je v svoji oceni Parschevega dela v *Duhovnem pastirju* menil, da bi moral biti vojaški kurat »srednik med častniki in moštvom, v korist in pomoč vsem pomoči potrebnim. Kot duhovnik more biti zaupen tudi s preprostim vojakom, kot častnik ima besedo med častniki; zato more odkriti marsikako rano in jo s svojim vplivom ozdraviti.«<sup>952</sup> Iz njegovega poročila za januar 1917 bi bilo mogoče razbrati, da je tako poskušal – vsaj občasno – ravnati tudi sam. Svoj častniški čin stotnika je izkoristil za posredovanje v korist vojakov in dosegel, da so nekatere poslali na dopust. Vendar pa je bilo pri tem pomembno tudi to, da bi vojaki podpisali vojno posojilo.<sup>953</sup> O tej dilemi med častnikom in duhovnikom je pisal Patrick J. Houlihan in ugotovil, da so bili med prvo svetovno vojno vojaški kurati v prvi vrsti vendarle duhovniki. Poudaril je tudi, da je večina iz vrst rezervistov in torej niso bili aktivni vojaški kurati. Tako so se z vojaškim življenjem in zato s častniškim odnosom do moštva številni srečevali šele ob svojem delu. Po drugi strani so bili, kakor je zapisal, vojaški kurati res obravnavani kot častniki, vendar bolj v administrativnem smislu. Ob tem je opozoril na dvojnost in na težave, v katerih so se znašli vojaški duhovniki. Ti so morali odgovarjati tako vojaškim oblastem in ustrezati njihovim potrebam kot tudi cerkvenim predpisom in zakonom. Večkrat so zato nastajale velike napetosti in pogosto so bili prepuščeni svoji lastni iniciativi. Ameriški zgodovinar je še omenil, da bi vojaški kurati kot častniki sicer lahko od vojakov zahtevali oziroma jim ukazali na primer udeležbo pri obredih, mašah ali spovedi, vendar se za takšne ukrepe niso odločali, sam je odkril le zelo redke primere takšnega ravnanja. Po drugi strani je treba upoštevati tudi osebnost vsakega vojaškega duhovnika posebej,<sup>954</sup> saj bi bilo to najbrž ključno pri ocenjevanju in presoji vsakega od njih. Nekateri kurati so bili resnično v prvi vrsti duhovniki, med njimi pa so bili tudi takšni, ki so se vedli bolj kakor častniki. Jože Jagodic je v svojih spominih opisal oba tovrstna primera ob primerjanju dveh vojaških kuratov pri 17. pehotnem polku. Prvi je bil Martin Škerjanec, bolj preprost in domač z vojaki, drugi, Ludvik Šavelj, pa se je – po njegovem mnenju – vedel in ravnal bolj kakor častnik. O Šavlju je tako zapisal: »Reči moram, pravo nasprotje »fajmoštru« Škerjancu: fin po zunanosti, eleganten v uniformi, nežen v besedi, oficir na celi črti, pa oficir iz najbolj aristokratske družbe. In še nekaj:

951 Vojaške osebe so se v Avstro-ogrski delile na sedem skupin. Prim. A. Komel, *Osnova vojsstva cesarskim i kraljevskim vojakom v pouk v vprašanjih i odgovorih* = *Heeres-Organisation zur belehrung der k. und. K. Soldaten in Fragen und Antworten: slovenisch – deutsch*, Kroměříž, 1884, str. 2.

952 J. Hafner, *Naloge vojaškega duhovnega pastirja na bojni črti*, v: *Duhovni pastir*, 1917, str. 135.

953 ÖSTA/KA, AFV, karton 225, Ausweis über die von der Militärseelsorge des k. u. k. Inf. Reg. Nr. 7 – im Monate Jänner 1917 verrichteten geistlichen Funktionen, 31. Jänner 1917, Bartholomaeus Hafner.

954 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 140–144.



*kurat, ki je bil oficir-stotnik in ne kurat. Vsaj tako in takega smo doživljali in doživeli mi. /.../ Med nas ni prišel,<sup>955</sup> bil je pač stotnik in se ne spodobi, da bi bil z nami domač, z nami kramljaj, z nami pel, kakor kak narednik ali celo kakor kak Škerjanec.»<sup>956</sup>*

Vprašanje častniškega čina hkrati postavlja tudi vprašanje o odnosih med častniki in vojaškimi kurati. Kakor kaže, so bili v različnih enotah različni in so segali od zelo zgledega sodelovanja do nasprotovanj iz različnih razlogov. Tako so v letu 1918 tudi pri vojni mornarici ugotovili, da odnosi med mornariško duhovščino in častniškim zborom niso bili najboljši, zato jim je posebno povelje naložilo, da morajo biti stiki med mornariškimi častniki in mornariškimi vojaškimi duhovniki tesnejši, to pa predvsem zato, da bi se ob boljšem sodelovanju povečal tudi njihov vpliv in zrasel ugled pri moštvu.<sup>957</sup> Dobri odnosi so bili še kako pomembni tudi za pastoralno delo vojaških kuratov. Če so častniki dajali lep zgled in so imeli razumevanje za vojaške duhovnike, so kurati lažje opravljali svojo službo in imeli zaslonbo v častnikih, tudi če so sami kdaj storili kak prekršek. Če pa te podpore ni bilo oziroma se je kak vojaški kurat – še tako zgleden – znašel v sporu s častniki, je bil lahko deležen različnih pritožb in preverjanj ter ne nazadnje tudi kazni. Prav Houlihan je opisal neki spor, ki ga je imel s častniki vojaški kurat Karl Streit pri 1. črnovojniškem pehotnem polku. Kurat se je v pastoralnem poročilu med drugim pritoževal nad častniki, češ da dajejo slab zgled vojakom, saj naj bi jih zanimala le spolnost. Menil je, da bi bilo veliko bolje, ko bi bili častniki drugačni. Zaradi teh pritožb je bil Streit potem kaznovan z osemdnevnim hišnim zaporom.<sup>958</sup>

### 8.3.2 Kritika iz vrst vojaške duhovščine in vprašanje primerne starosti

V tem poročilu je vojaški kurat kritiziral častnike, a je znova treba opozoriti, da tudi posamezni vojaški kurati v resnici niso bili brez napak. Pritožb na račun njihovega dela oziroma zaradi njihovih nepravilnosti niso izražali le vojaki ali častniki, ampak tudi njihovi kolegi. Kritike, ocene in pomisleki vojaških kuratov samih o delovanju njihovih stanovskih tovarišev so imeli seveda precej drugačno težo. Kritike in pomisleki so leteli tudi na to, da so bili nekateri duhovniki v vojaški službi zelo mladi. Kaže, da so oblasti menile, da bodo mlajši duhovniki lažje prenašali fizične napore v vojski.<sup>959</sup> Vojaški škof je že poleti 1916

955 Ob tem je zanimivo, da Šavelj sam piše o svojih obiskih v strelskih jarkih, kjer je med vojake razdeljeval cigarete, brošure, časopise itd. Prim. ŐSTA/KA, AFV, karton 235, Pastoralbericht für den Monat Oktober 1917, Militärseelsorge des k. u. k. Infanterieregiment Kronprinz 17, Ludwig Šavelj.

956 J. Jagodic, *Mojega življenja tek: spomini*, str. 131.

957 ŐSTA/KA, MKSM 44/1/141–48/4; karton 1376, Nr. 47562, Marineseelsorge betreffend, 23. Mai 1918.

958 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 145–146.

959 Na mlajše duhovnike je v skladu s to politiko očitno računal tudi graški superior Anton Jaklič. V začetku julija 1916 se je z dopisom obrnil na ljubljanski ordinariat in prosil, naj mu posredujejo imena treh duhovnikov, ki so že bili imenovani za

prejel anonimno pismo, v katerem se je vojak pritoževal predvsem nad mladimi duhovniki, ki v vojski dosežejo čin stotnika in se do vojakov ne vedejo najbolj primerno. Kljub temu da se na takšna pisma Bjelik praviloma ni oziral, je to sporočilo vendarle vsaj deloma upošteval in uporabil v svojem dopisu vojaški duhovščini.<sup>960</sup> Zdi se, da opozorila iz anonimnega pisma niso posebno zalegla, saj je podobno kritiko leta 1917 poslal tudi vojaški kurat Martin Škerjanec v pismu škofu Jegliču. V njem je spregovoril o duhovni oskrbi v vojski in predlagal, da bi bila po vojni preurejena in bi prešla v roke škofov; pri tem je za zgled postavil Bavarsko. O nadrejenih in vojaških kuratih pa je zapisal: »Naši višji pa so lakirani birokrati in poznajo samo kanclijo. O Klobovsu (Feldsuperior) je neki častnik vprašal: ›Kann er noch Messe lesen?‹<sup>961</sup> 2. Ne pošiljati na vojno čisto neizkušeni novo pečeni gospodov, vsaj ne na samostojna mesta. Verjemite mi, da moram paziti, da ne utonem v tem okuženem, nemoralnem in brezverskem ozračju naših častnikov.«<sup>962</sup>

Omenjena opozorila o nevarnostih, ki so pretile vojaškim kuratom in še posebno mladim duhovnikom, kar sama zastavijo vprašanje, kolikšna je bila starost vojaških kuratov, ki so bili iz slovenskih dežel. Iz določb je znano, da so morali duhovniki, ki so želeli vstopiti v vojaško službo, poprej tri leta delovati med škofijsko duhovščino. Zdi pa se, da glede tega v vojnem času niso bili vselej popolnoma dosledni. Tako se je, denimo, Janez Jalen, ki je v letu 1915 obhajal novo mašo, že v letu 1917 priglasil za vojaško službo in bil tudi sprejet.<sup>963</sup> Na podlagi doslej zbranih podatkov o 152 aktivnih vojaških kuratih iz slovenskih dežel je mogoče podati starostno strukturo.

---

rezervne vojaške kurate ali pa tiste, ki so bili vsaj v seznamu nadomestne rezerve. V prošnji je, poleg znanja jezikov, posebej poudaril, da naj predlagani duhovniki ne bodo starejši od tridesetih let. V odgovoru je ordinariat navedel tri imena, med njimi tudi Janeza Gogalo, ki je bil potem že 21. julija 1916 tudi vpoklican v aktivno službo. Prim. NŠAL/ŠAL, fasc. 314, E. N. 3766/1, Namhaftmachung geeigneter Priester.

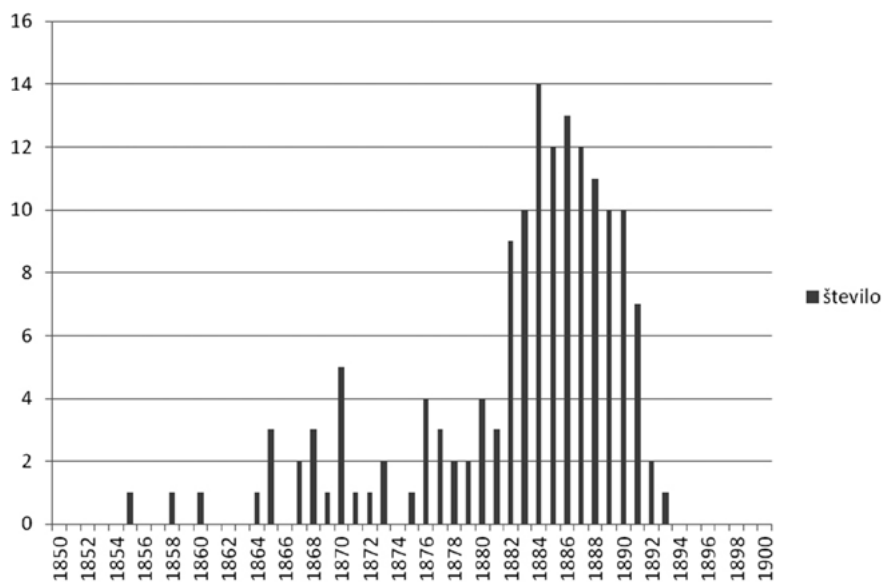
960 ŐSTA/KA, MFLV – Mil. Teil, karton 2389, K. u. k. Apostolisches Feldvikariat Nr. 52703, Res. [Priloga, dokument št. 51].

961 Kakor se zdi, očitek glede maševanja ni bil posebno primeren, saj je Klobovs večkrat maševal bodisi za vojake bodisi za vojne ujetnike. Tako je, denimo, 7. oktobra 1917 prav Klobovs daroval sveto mašo za italijanske vojne ujetnike. Prim. ŐSTA/KA, AFV, karton 234, Ausweis über die im Monate Oktober 1917 abgehaltenen geistlichen Funktionen, Feldsupariorat der k. u. k. Isonzo-Armee in Laibach.

962 NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, JD, zapis z dne 18. 10. 1917.

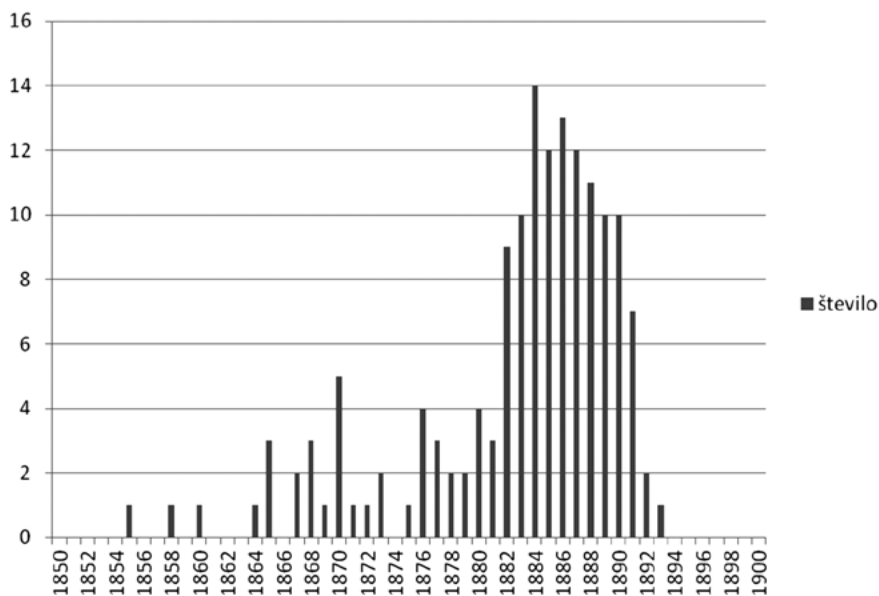
963 Prim. F. Pibernik, *Janez Jalen*, str. 33; 42.

**Graf 1: Starostna struktura aktivnih vojaških kuratov iz slovenskih dežel med prvo svetovno vojno**



Iz grafa je razvidno, da je bila med vojaškimi kurati po starosti zastopana predvsem generacija duhovnikov, ki so bili rojeni v letu 1884. Na splošno so bile najštevilčnejši duhovniki, rojeni v letih od 1883 do 1890. Najstarejši duhovnik, ki je deloval kot vojaški kurat, je bil takrat vojaški superior Anton Jaklič, rojen leta 1855, najmlajši vojaški kurat pa je bil Vinko Kos, rojen leta 1893. V povprečju je bila starost vojaških duhovnikov, ki so bili iz slovenskih dežel, v letu 1918 nekaj več kakor 35 (35,35) let.

Vendar duhovnikova leta oziroma starost še ne pove vsega, zato je morda pomembnejši podatek, kdaj so duhovniki prejeli mašniško posvečenje. Iz tega podatka bi bilo mogoče vsaj ilustrativno razbrati tudi njihovo usposobljenost za pastoralno dejavnost, o kateri je govoril kurat Škerjanec.

**Graf 2: Aktivni vojaški kurati iz slovenskih dežel po letih mašniškega posvečenja**

Od 152 doslej znanih duhovnikov iz slovenskih dežel, ki so bili vpoklicani v vojaško službo, je bilo 15 takšnih, ki so duhovniško posvečenje prejeli leta 1912, torej dve leti pred izbruhom prve svetovne vojne. V splošnem je mogoče ugotoviti, da je bilo največ vojaških kuratov posvečenih v obdobju od leta 1907 do leta 1916 (101). Zanimivo je, da so mednje vpoklicali tudi takšne, ki niso imeli veliko izkušenj v pastoralni. Leta 1916 sta bila posvečena Vinko Kos in goriški duhovnik Jožef Hren.<sup>964</sup> Oba sta bila med vojno vpoklicana v vojaško službo, Kos že leta 1917,<sup>965</sup> Hren pa leto pozneje.<sup>966</sup> Glede na zbrane podatke so vojaški kurati v povprečju imeli po dobrih 11 (11,38) let pastoralne prakse, če pa smo pozorni le na obdobje od leta 1912 do leta 1916, ko je bilo posvečenih 45 duhovnikov, je doba njihove pastoralne prakse seveda precej krajša. Zdi se, da opozorila vojaškega kurata Škerjanca vendarle niso bila tako zelo brez podlage.

### 8.3.3 Nekateri primeri disciplinskih obravnjav vojaške duhovščine

Vojaški škof je ob svojih inšpekcijskih obiskih, kakor kaže, tudi sam ugotavljal nepravilnosti in ni bil vselej zadovoljen z delovanjem nekaterih vojaških

964 Jožef Hren, r. 27. 4. 1889, Cerknica; m. 5. 7. 1916; † 9. 5. 1925, Podmelec. V: NŠAL, *Status personalis 1923*, str. 135; *Necrologium 2013*, str. 428–429.

965 Prim. S, 17. 9. 1917, str. 4.

966 Prim. S, 10. 8. 1918, str. 4.

kuratov ali superiorjev. Zanimivo je, da je bil nejevoljen tudi zaradi nekaterih mornariških vojaških kuratov, pa tudi zaradi mornariškega superiorja Ivana Koršiča. Leta 1916 je prejel visoko duhovniško odlikovanje, zlati duhovniški križec 1. razreda, ocene o njegovem delu v letu 1918 pa so bile nekoliko drugačne. Videti je, da ni dovolj nadzoroval preostalih mornariških vojaških duhovnikov, ki so bili drugje. Vojaški škof je o Koršiču drugače zapisal: »*Tudi dosedanji mornariški superior je pravzaprav dober človek, toda brez vsakršne energije. Na mesto mornariškega superiorja je bil postavljen proti moji volji, zato da ne bi bilo mornariško duhovništvo z vrivanjem »tujca« užaljeno in odrinjeno. Sedaj je dosegel VI. razred in bi lahko ob koncu vojne šel tudi v pokoj.*« Menil je, da bo po koncu vojne treba opraviti še druge spremembe pri mornariški vojaški duhovščini in na ta mesta postaviti ustrezne ljudi.<sup>967</sup> To pa so bili že načrti za (nikoli uresničeno) prihodnost.

Če s Koršičevim delovanjem ni bil najbolj zadovoljen, pa mu kot zglednemu duhovniku ni bilo mogoče ničesar očitati. Tega pa ni mogoče reči za nekatere druge vojaške kurate, ki so službovali pri različnih enotah in so se zaradi takšnih ali drugačnih pregreškov znašli v disciplinskem postopku. Posebej so bile vojaške oblasti, pa tudi vojaki sami, pozorni na vprašanje spolnosti in na morebitne pregrehe vojaških kuratov te vrste, kakor piše Houlihan, ki je pri tem navedel vojaškega duhovnika Ladislava Staicha. Kot vojaški kurat je deloval v eni od vojaških bolnišnic pri Innsbrucku. Proti njemu je bila sprožena uradna preiskava, v kateri so ugotovili, da je bil vpleten v afero z Elizabeth Doktor, ki je v bolnišnici delala kot bolniška sestra. Na dan je prišlo še, da je bila pravzaprav ruska državljanka, vojaški kurat pa ji je poskušal priskrbeti avstrijsko državljanstvo. Houlihan je ob tem opozoril na možnost, da bi se v vojnih razmerah med morebitnimi mašnimi strežniki (predvsem v zaledju so bili to navadno mladi fantje) in vojaškim kuratom utegnile dogajati spolne zlorabe. Na bojiščih so naloge mašnih strežnikov pogosto opravljali vojaki, podčastniki in tudi častniki. To vprašanje ne zadeva le katoliških vojaških kuratov, ampak tudi pripadnike drugih veroizpovedi. Omenil je muslimanskega imama Muhameda Medanhodzića, ki je bil iz vojaške službe odpuščen, ker je delil posteljo s častniškim slugom in je s popivanjem dajal slab zgled svojim vernikom. Na splošno pa so bili, kakor še navaja ameriški zgodovinar, spolni škandali med vojaško duhovščino zelo redko navedeni kot razlog za odpust iz vojaške službe. Več je bilo takšnih, ki so jih odpustili zaradi neprimerne ravnanja ali slabega opravljanja službe itd.<sup>968</sup>

967 ÖSTA/KA, MKSM 44/1/141–48/4; karton 1376, Nr. 47562, Marineseelsorge betreffend, 23. Mai 1918.

968 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches* 2011, str. 157–158.

Med takšnimi se je 29. marca 1918 znašel tudi škofijski duhovnik salzburške nadškofije in vojaški kurat Franz Im Thurn.<sup>969</sup> Obravnavali so ga pred posebno komisijo in v oceni njegovega dela zapisali, da je kršil duhovniško etiko in zagrešil hude kršitve službenih dolžnosti. Iz nadaljevanja je mogoče razbrati, da se je ta vojaški kurat izdajal za doktorja teologije, plemiča, monsignorja, prelata s pravicami do pontifikalij itd. Pisal je celo peticije nemškemu cesarju ter sebe in druge predlagal za nemško odlikovanje. Tudi v teh dopisih se je podpisoval z zvenečimi nazivi, ki jih ni imel. Poleg tega je izrekel več žaljivk in drugih neprimernih pripomb na račun svojih vojaških in cerkvenih nadrejenih. Zato je bil odpuščen iz vojaške službe z izgubo vojaškega čina, o prekrških pa je bilo obveščeno vojno ministrstvo. V zapisu so še povedali, da je treba o tem obvestiti pristojni škofijski ordinariat.<sup>970</sup>

Poseben primer pa je bil zagotovo rezervni vojaški kurat Adalbert Paulik, katoliški duhovnik škofije Nagy-Varad, o katerem je Bjelik vojaški cesarski pisarni pisal 6. oktobra 1917. Iz dokumentov je mogoče razbrati skorajda vse obtožbe, ki bi jih lahko takrat uporabili proti vojaškemu kuratom, povrh vsega pa je potem še izstopil iz katoliške Cerkve. Iz zapisa je razvidno, da je bil vojaški kurat Paulik nečak njegove ekselence vojaškega poveljnika Temišvara, v aktivno vojaško službo pa je bil vpoklican 12. decembra 1915. Takrat so ga dodelili teritorialnemu poveljstvu Temišvar. Dne 31. avgusta 1916 je bil poslan v rezervno bolnišnico v Nagy-Varad. Zaradi malomarnosti in slabega vedenja si je tam prislužil opomin in bil prestavljen v rezervno bolnišnico v Bekescabi. Toda tudi v tej bolnišnici je slabo opravljal svojo službo. Zato je Bjelik zaprosil tamkajšnji vojaški superiorat, naj opravi strog nadzor nad vojaškim kuratom Paulikom in naj ga ob prvi priložnosti pošlje k XIX. korpusu v Albanijo. V resnici pa je bil Paulik potem poslan v bolnišnico, ki je bila v Debrecenu. Vojaški kurat je potem 14. septembra tega leta sporočil svoj izstop iz katoliške Cerkve in iz duhovniškega stanu ter prestopil v evangeličansko reformirano Cerkev.

Šele tedaj je urgiral tudi njegov škofijski ordinariat in se podrobno pozanimal o Paulikovem delovanju in vedenju. Ugotovitve niso bile najbolj spodbudne, saj so odkrili, da je zanemarjal svoje duhovniške naloge, večere pa preživljal po kavarnah, v kinodvoranah in po gledališčih. Prav tako so ga vsak dan videvali v družbi dekleta, ki ji je celo obljubil poroko po vojni. Vojaški škof ga je suspendiral in sporočil tudi vojnemu ministrstvu, da za Paulika ne veljajo več ugodnosti 29. paragrafa vojnega zakona in bo tako moral »pod orožje«. Paulik pa je v tem času prestopil in superintendent v Debrecenu ga

969 Omenjeni duhovnik Franz X. Avgust Im Thurn (1881–1966) naj bi tu omenjeno početje, ki so mu ga očitali že med vojno, nadaljeval tudi pozneje in si poskušal pridobiti kanoniško čast. Glej: [http://www.res.icar-us.eu/index.php?title=Im\\_Thurn,\\_Franz\\_X.\\_August\\_%281881-1966%29](http://www.res.icar-us.eu/index.php?title=Im_Thurn,_Franz_X._August_%281881-1966%29) (pridobljeno 1. 3. 2014).

970 ŐSTA/KA, MKSM 1918 44/1–141–48/4, karton 1376, 48-1-17, Im Thurn.

je sprejel v reformirano Cerkev, tam je napravil tudi izpit, da je primeren za reformiranega pastorja. Škof Bjelik je v oklepaju z neprikritim sarkazmom dodal, da je to nekaj neverjetnega, saj je Paulik ustrezno znanje pridobil v samo devetih dneh.

Po poročanju vojaškega superiorata v Temišvaru je bil Paulik potem predlagan za reformiranega kurata v Debrecenu. Vojaški škof je v svojem dopisu zapisal, da se to seveda ni moglo zgoditi zaradi ogorčenja katoliških krogov. Zato je Bjelik, kakor je razbrati iz dopisa, pridobil od vojnega ministrstva zagotovilo, da bodo zadržali imenovanje Paulika za reformiranega kurata, in enako je skušal doseči tudi pri honvedskem ministrstvu v Budimpešti, da tako ne bi le preprečili imenovanja tega moralno spornega kurata v Debrecenu, temveč bi ga tudi vpoklicali v vojsko.<sup>971</sup>

Več podobnih dokumentov, ki bi obravnavali vojaške kurate iz slovenskih dežel, doslej ni bilo mogoče najti. To seveda še ne pomeni, da prekrškov pri njih ni bilo. Doslej sta se našla le dva takšna dokumenta. Prvi, že omenjeni dokument lapidarno govori o alkoholnem ekscesu vojaškega kurata Vencislava Jastrobnika, ki je bil potem prestavljen v neaktivno razmerje.<sup>972</sup> Nekoliko obsežnejši pa so dokumenti, ki govorijo o prekrških duhovnika iz goriške nadškofije, aktivnega vojaškega kurata Ludvika Lacine. Ta je bil, kakor kaže, že pred vojno obravnavan zaradi nepravilnosti, vendar je vedno imel pravo zaslombo in ljudi, ki so zanj posredovali.<sup>973</sup> Očitno pa se je tudi v vojnem času večkrat znašel v težavah in zato so bili nanj še bolj pozorni. Vojaški škof Bjelik je tako 20. oktobra 1916 pisal o neprimernem vedenju vojaškega kurata Ludvika Lacine, ki je takrat deloval pri mobilni rezervni bolnišnici 2/10, pisal vojnemu ministrstvu. V pismu je omenil, da so vojaškega kurata že njegovi predhodniki opozarjali zaradi mlačnosti pri opravljanju duhovniške službe. Opozorila in graje so bili torej pri njem pogosti, prejel pa je tudi strogo opozorilo, ker naj bi kršil službeno čast (*Standesehre*). Toda vojaški kurat Lacina je bil zelo priljubljen med mlajšimi častniki zaradi svoje družabnosti in ker je dobro igral klavir. Zato so posredovali zanj, vojaškemu škofu pa ga tako ni uspelo premestiti. Z odobritvijo poveljstva 2. korpusa in 7. konjeniške divizije je bil Lacina celo predlagan za povišanje v vojaškega kurata VIII. razreda. V tej zadevi se je tudi sam oglasil pri vojaškem škofu in osebno prosil za povišanje. Vojaški škof Bjelik je na podlagi prejšnjega vedenja in slabih ocen njegovo prošnjo zavrnil. Toda Lacina zavrnitve ni mirno prenesel in se je z grobim in nesramnim tonom obrnil na škofa ter se skliceval na svojo desetletno vojaško dušnopastirsko službo; škofu je med drugim celo zaželel, naj ga kaznuje Mati

971 ÖSTA/KA, MKSM 1917, 44/1/211–53/1/50, karton 1312, Feldkurat i. d. Res. Paulik – Abfall vom katholischen Glauben.

972 ÖSTA/KA, KM 1918, Abt. 9, karton 1370, Nr. 39366, Jastrobnik – Kommissionelle Behandlung.

973 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches* 2011, str. 145.

božja. Škof Bjelik je takrat uveljavil svojo avtoriteto, Lacino opozoril na nepri-  
merno vedenje in ga odslovil.<sup>974</sup>

Lacina je 7. decembra 1916 pisal škofu o svojem delu v bolnišnici, ki se je preselila v nove prostore, in omenil tudi obisk vojaškega superiorja, ki jih je ob tem presenetil. Ob koncu poročila je iz vsega srca ponižno prosil škofa za odpuščanje za vse grožnje, ki jih je izrekel, in ga prosil za škofovski blagoslov.<sup>975</sup> Iz tega poročila veje tudi, da je Lacina zgledno deloval v bolnišnici. Zanimivo je, da je že 10. decembra tega leta škofu o Lacinovem delovanju pisal tudi vojaški superior 2. armade Várady. V poročilu je spregovoril o svojem obisku te vojaške bolnišnice 4. decembra tega leta. Takrat se je pogovoril z vsemi bolniki (okoli 82) in jih povprašal tudi o prejemu zakramentov. Várady je zapisal, da so mu vojaki odgovarjali, da so zakramente prejeli na fronti, v bolnišnici pa še ne. Glede na to, da je bila večina bolnikov v bolnišnici že osem tednov, je vojaški superior poklical Lacino k sebi in ga vpričo poveljnika bolnišnice oštel ter mu naročil, naj vendar zvesto opravlja svojo službo, saj je slaba duhovna oskrba v tej sanitetni ustanovi očitno njegova krivda.<sup>976</sup> Morda je to posredovanje vojaškega superiorja zaleglo vsaj za nekaj časa, saj novih pritožb potem ni bilo vse do septembra 1917. Dne 8. septembra tega leta se je namreč nekaj vojakov v vojaški bolnišnici št. 1012 pritožilo vojaški oblasti, da je vojaški kurat Lacina za svoje delo zahteval denar, pa tudi, da ni opravljal svojega poslanstva, kakor bi ga moral. Poveljstvo je zadevo želelo razčistiti in izvedli so preiskavo. Zapisali so izjave vojakov, na vse to pa se je pisno odzval tudi kurat Lacina, ki je očitke zavrnil, na koncu zagovora pa zapisal še prošnjo, naj ga zaščitijo pred temi obtožbami. Kakor je povedal, je dve leti služboval na bojišču, preden je prišel v vojaško bolnišnico št. 1012, tam pa že štirinajst mesecev nepretrgoma opravlja dušnopastirsko službo.

Dokument vojaškega superiorja XIX. korpusa pove, da vojaški kurat Lacina po teh zapisih ni storil nobenega kaznivega prekrška, temveč se njegovo dejanje kvalificira po točki 34 predpisov vojaške duhovščine. Ker je bila zadeva zadovoljivo pojasnjena, korpusno poveljstvo ni več videlo razloga za obravnavo, vse druge zadeve pa so odstopili vojaškemu superioratu.<sup>977</sup> Ni čisto jasno, kako je te nove obtožbe sprejel vojaški superior in pozneje najbrž tudi vojaški škof. Morda je bil Lacina znova deležen vsaj ostrega opomina, zagotovo pa je vsaj še do februarja 1918 opravljal svojo službo v omenjeni bolnišnici.<sup>978</sup>

974 ÖSTA/KA, AFV, karton 273, Ludwig Lacina—disziplinarwidriges Genehmien [Priloga, dokument št. 52].

975 ÖSTA/KA, AFV, karton 273, Ludwig Lacina, 7. Dezember 1916.

976 ÖSTA/KA, AFV, karton 273, Ludwig Lacina, 10. Dezember 1916.

977 ÖSTA/KA, AFV, karton 273, Ludwig Lacina.

978 ÖSTA/KA, Quali, karton 1650, Lacina Ludwig.



Navedeni primeri pričujejo o drugi, temnejši strani vojaških kuratov, a tudi v zvezi s tem je – tako kakor pri pohvalah in odlikovanjih – vselej treba vsaj poskušati upoštevati osebnostni karakter vsakega od njih.

### 8.3.4 Ekskurz: Vprašanje o blagoslovu orožja

Ob sodnih obravnavah je morda prav, da na kratko omenimo tudi očitke oziroma vprašanje o blagoslavljanju orožja; o tem so podrobneje govorili in pisali šele po prvi svetovni vojni. Konkretno podatke, ali se je to zanesljivo dogajalo ali ne in v kolikšni meri, je sicer težko navesti, saj so doslej pregledani viri izredno skopi. Zato pa je mogoče zapisati nekaj več o odgovorih na te očitke, ki so jih po vojni pisali vojaški kurati in nekateri drugi duhovniki.

Na te navedbe se je odzval linški profesor dr. Leopold Kopler in v svojem prispevku najprej opozoril na razliko med blagoslavljanjem vojakov, ki so odhajali na fronto (blagoslov ljudi torej), in blagoslovom orožja. Takšen blagoslov je Cerkev res poznala v srednjem veku, a je bilo spet poudarjeno, kako je bil pravzaprav pomen blagoslova izključno to: nosilec orožja je prosil Boga, da bi ga uporabil le v službi dobrega oziroma za dobro stvar. Cerkev naj med vojno ne bi blagoslavljal orožja, prav tako naj ne bi bila izražena nobena želja ali izrečen ukaz, da bi kaj takšnega morali storiti oziroma da je bilo kdaj orožje blagoslovljeno. V zvezi s to zadevo se je Kopler očitno obrnil tudi na povojnega avstrijskega vojaškega vikarja dr. Pawlikowskega, ki je med vojno deloval pri vojaškem apostolskem vikariatu. Tako on kakor tudi drugi vojaški kurati so trdili, da med vojno ni bila izražena zahteva po takšni blagoslovitvi orožja. Edina izjema, ki jo je linški profesor omenil v svoji razpravi, je bilo blagoslavljanje sabelj častniških aspirantov pri sprejetju v častniški stan, kar je izviralo iz srednjeveškega običaja: to orožje naj bi častnik uporabljal za dobro stvar. Pri tem ni bilo nikakršnega čaščenja vojne. O tem vprašanju je, kakor kaže, dal svoje mnenje tudi ogrski vojaški škof. Dejal je, da ni nikoli izdal nobenega ukaza za blagoslavljanje orožja.<sup>979</sup>

Očitki v zvezi z blagoslavljanjem orožja so se zlasti po vojni pojavljali tudi v slovenskem časopisu in z njimi so se soočili številni duhovniki. Nanje je večkrat vsaj deloma poskušal odgovoriti Franc Bonač, ki je bil med prvo svetovno vojno sam vojaški kurat. Tako je 11. marca 1932 v *Slovincu* branil vojaške duhovnike in njihovo delo. V svojem članku je zapisal, da vojaškim kuratom med vojno niso ukazali nikakršnega blagoslavljanja orožja, pa tudi, da katoliška Cerkev tega nima v obredniku: »Zato noben duhovnik, najsi bo vojni ali ne, orožja blagoslavlja ne more in ne sme. Lahko blagoslavlja osebe, pripadnike lastne ali sovražne armade, ne pa orožja.« Bonač je zapisal še besede, ki naj bi jih

979 Prim. V. Lipusch, *Österreich-Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*, str. 100.

izrekel papež Pij X. cesarju Francu Jožefu, ko ga je cesar prosil, naj blagoslovi avstrijsko orožje. Papež mu je na prošnjo odgovoril: »*Jaz blagoslavljam mir!*«<sup>980</sup> Težko je vedeti, ali niso kljub tem zagotovilom vsaj ponekod tudi blagoslavljali orožja, očitno pa je, da vsi ti odgovori vojaških kuratov in drugih duhovnikov niso zadoščali. Zdi se, da je to vprašanje pogosto burilo duhove še v naslednjih letih. Tako so še v juliju 1940, torej v času, ko je že divjala druga svetovna vojna, to vprašanje obravnavali v glasilu *Bogoljub*. Na strani 220 je bilo zapisano prav neposredno vprašanje: »*Zakaj Cerkev blagoslavlja orožje?*« V odgovoru je bila ponovljena že navedena Bonačeva trditev, da tega cerkveni obrednik ne vsebuje oziroma »*nima nobenega formularja (obrazca za obredno molitev)*«. Prav tako so opozorili na prošnjsko in posvečevalno plat blagoslova. Pri prvem (invokativnem) blagoslovu je v središču prošnja za božjo pomoč pri uporabi sredstva, ki bo blagoslovljeno, z drugim se pa, kakor že ime pove, »*blagoslovljena stvar odmakne svetni uporabi in se odloči samo za cerkvene, verske namene, npr. blagoslovljena voda*«. O blagoslovih, ki jih podeljujejo vojaški kurati, so vendarle zapisali še nekaj več: »*Ako n. pr. vojaški kurat opravi pri blagoslovljenju orožja molitev, kakršno ima najbrž vojaški obrednik, je to samo prošnjski blagoslov, naj Bog pošlje pomoč in blagoslov vsem, ki bodo dotično orožje uporabljali. To blagoslovljenje izvrši duhovnik v zavesti in prepričanju, da je zadeva, ki se zanjo njegov tabor bori, pravična. Seveda bo imel kurat nasprotnega tabora najbrž enako zavest in zagotovilo za svojo stran. Zato se ne smemo čuditi, če se ta obred tu in tam kdaj opravi.*« V nadaljevanju so pisali o ideji, da bi obe sprti oziroma vojskujoči se strani zadevo predložili v rzsodbo katoliški Cerkvi. Če bi Cerkev o zadevi smela presojeti in bi pravilno presodila, čigava je krivda, bi lahko odrekla blagoslov nepravični strani. V sklepu pa so zapisali, da se Cerkvi v tem godi »*podobno kakor delavcem v tovarnah nevtralnih držav, ki izdelujejo in prodajajo orožje temu in onemu taboru*«. <sup>981</sup>

Iz tega zapisa je mogoče vsaj deloma zaslutiti, kako so obravnavali to preče vprašanje in kako so ga morda lahko razumeli tudi vojaški kurati že med prvo svetovno vojno.

980 S, 11. 3. 1932, str. 5.

981 Bg 1940, 7, str. 220.

## 9. ZADNJE LETO VOJNE

Začetek leta 1918 ni prinesel večjih sprememb. Vojna je trajala že štiri leta, miru pa še ni bilo videti. Po uspehih nemških in avstro-ogrskih sil in po prebitju fronte ob Soči ob koncu oktobra 1917 je ponekod v monarhiji za hip celo prevladal optimizem, da bo na krilih teh uspehov premagano tudi italijansko kraljestvo. Toda nemške čete so se umaknile, avstro-ogrška vojska pa je ob reki Piavi trčila ob italijansko obrambo. Nastala je nova fronta in vojna je tekla dalje. Tudi vojaški kurati so tako v bolnišnicah kakor na fronti kljub vse slabšim razmeram še vedno skušali opravljati svoje poslanstvo. Pomanjkanje in draginja, vse večje težave doma in vojna, ki ji ni hotelo biti konca, vse to je še kako vplivalo tudi na politiko in na nacionalne težnje in spore, ki so sledili dogajanju. Vse to se je seveda odlikavalo tudi med vojaštvom, vse slabše stanje duha v vojski pa so občutili tudi vojaški duhovniki.

### 9.1 Pastoralna med vojaki v prvih mesecih leta 1918

»V tem mesecu je bilo nekoliko težje obiskati moštvo v še nedograjenih položajih,« je v januarskem poročilu leta 1918 poročal polkovni kurat 17. pehotnega polka Ludvik Šavelj. Ob tem je navedel, da je bilo to mogoče storiti le ponoči. Sam je tako dvakrat obiskal moštvo, se z vojaki pogovarjal in jih tolažil. Zapisal je še, da je bilo vojaštvo te tolažbe zelo potrebno tudi zaradi mraza in vseh »štrapacev«. O udeležbi vojaštva pri bogoslužju pa je v poročilu navedel, da je bila občasno celo zelo dobra. Tako je, denimo, zapisal, da je bil obisk maše, ki jo je 13. januarja daroval pri polkovnem pratežu (*Rgmtstrain*), zelo dober. Pri maši je igrala celo polkovna godba.<sup>982</sup>

O pastoralnem delu v januarju 1918 je prav tako poročal divizijski župnik dr. Kulovec. Tudi on je opozarjal na težave z zimskimi razmerami in hudim mrazom, ki so pestile vojaštvo. Ob tem je povedal, da vojaki niso imeli nikakršnih zaklonišč ali pa le zelo zasilna, zato je vojake še toliko bolj zeblo. V takšnih razmerah so imeli vojaški kurati, kakor piše Kulovec, dovolj priložnosti, da so skušali med vojaki deliti tolažbo. Ob pomanjkanju primernih zaklonišč so tudi maše morali opravljati kar na prostem. Nekoč je bilo še ob 9. uri zjutraj tako hud mraz, da je zmrznilo celo vino v kelihu.<sup>983</sup> Ne glede na te vremenske razmere in težave pa se iz ocen, zapisanih v pastoralnih poročilih, zdi, da so bile verske razmere v začetku leta 1918 med vojaštvom še dokaj dobre. V resnici pa so se te z vsakim dnem

982 ÖSTA/KA, AFV, karton 237, Pastoralbericht für den Monat Jänner 1918, K. u. k. Infanterieregiment »Kronprinz« N. 17, Ludvik Šavelj [Priloga, dokument št. 53].

983 ÖSTA/KA, AFV, karton 237, Pastoralbericht der Mltseelorge d. 6. I. D. für den Monat Jänner 1918, dr. Fr. Kulovec [Priloga, dokument št. 55].

vojne slabšale. Na to je zagotovo vplivala naveličanost zaradi dolgotrajne vojne, pa tudi trpljenje in predvsem pomanjkanje hrane. Vse to je povsod pestilo dvojno monarhijo in posredno vplivalo na vse večje nezadovoljstvo med ljudmi in pri vojaštvu. Zato so tudi vojaški kurati vse teže opravljali svoje delo.

Iz pastoralnih poročil glede velikonočne spovedi v letu 1918 je o udeležbi vojakov pri posameznih enotah v precejšnji meri še mogoče razbrati dokaj pozitivno oceno. Tako je vojaški kurat 1. gorskega strelskega polka Peter Jurak 4. aprila 1918 poročal o organiziranosti velikonočne spovedi in ob koncu zapisal, da je bilo pri velikonočnem obhajilu 2376 mož, »več kot 90 % od celotnega sestava polka«.<sup>984</sup> Tudi Janez Ev. Kociper, ki je deloval kot vojaški kurat pri etapnem štacijskem poveljstvu v Latisani, je poročal, da je spovedoval, maševal in pridigal za vojake pohodnih formacij. Pri spovedovanju so mu pomagali tudi drugi vojaški kurati, denimo Ludwig Kanyó, ki je prevzel skrb za madžarske vojake. Nemške, slovenske, češke in slovaške vojake je spovedoval sam. Udeležba je bila, kakor je ocenil, prav zadovoljiva in navedel je podatek, da je bilo podeljenih 409 obhajil. Pri tem je posebej poudaril, da so glavnino sestavljali Slovenci, Hrvatje in Nemci.<sup>985</sup>

Toda med temi razmeroma ugodnimi poročili se najdejo tudi nekoliko drugačne ocene. Vojaški kurat Franc Hiti<sup>986</sup>, ki je takrat služboval pri 5. dragonskem polku, je v svojem poročilu o udeležbi pri zakramentih navedel precej nižje številke. Ob svoji enoti je takrat očitno moral poskrbeti še za 42. črnovojniški pehotni bataljon. Zanj je v opombi posebej napisal, da je prišlo v cerkev 378 mož, k spovedi pa jih je prišlo le 54. Hiti je v svojem poročilu krivdo za tako slab obisk iskal predvsem v tem, da je bila večina ljudi v bataljonu doma iz moravskih in čeških industrijskih mest.<sup>987</sup> Toda tudi ob upoštevanju te pripombe so na slabo udeležbo skoraj zagotovo vplivale slabe razmere, povezane s prehrano in z opremo ter z mnogimi vsakdanjimi težavami. Tega se je prav tako zavedal vojaški kurat Ludvik Šavelj, ki je takrat še vedno služboval pri 17. pehotnem polku. V aprilskem poročilu je med drugim opisal težave, s katerimi so se srečevali vojaki njegove enote. Poleg vremenskih nevšečnosti, ko je bilo moštvo še v hudih nalivih na prostem, je navedel, da so vojaki precej trpeli tudi zaradi sovražnih napadov. Zato so potrebovali veliko tolažbe in sam jih je obiskoval še pogosteje kakor do tedaj: »Kljub temu so bili vojaki potrti in utrujeni od vojne, kar se je kazalo v njihovih besedah. Položaj vojaškega kurata postaja iz dneva v dan vse težji.«<sup>988</sup> Očitno se je Šavelj, tako kakor najbrž mnogi drugi, že zavedal,

984 ÖSTA/KA, AFV, karton 240, Osterbeichte-Bericht, Geb. Sch. Rgt. 1, 4. April 1918, Peter Jurak [Priloga, dokument št. 56].

985 ÖSTA/KA, AFV, karton 240, Osterandacht, 10. April 1918, Johann Ev. Kociper [Priloga, dokument št. 57].

986 Franc Hiti, r. 23. 3. 1889, Sv. Trojica nad Cerknico; m. 15. 7. 1912; † 19. 4. 1961, Begunje pri Cerknici. V: *Letopis 2000*, str. 451.

987 ÖSTA/KA, AFV, karton 240, Ergänzung zur Meldung über die abgehaltene Osterandacht, 29. April 1918, Franz Hiti.

988 ÖSTA/KA, AFV, karton 240, Pastoralbericht, Infanterieregiment Nr. 17, 5. Mai 1918, Ludvik Šavelj.

da bodo tudi vojaški kurati v naslednjih mesecih, če se bo vojna še vlekla, vse teže opravljali svoje poslanstvo med vojaštvom.

## 9.2 Mirovni sporazum z Rusijo in taborišča za vračajoče se iz ruskega ujetništva

V marcu 1918 so se precej spremenile razmere na ruskem bojišču. Dejansko je bilo premirje med vojskujočimi se stranmi na tej frontni črti doseženo že 15. decembra 1917, potem pa so se začela mirovna pogajanja med boljševiški predstavniki Rusije in predstavniki centralnih sil. Pogajanja so se z občasnimi prekinitvami nadaljevala tudi v začetku leta 1918. Nemci so se v tem času dogovarjali tudi z ukrajinsko vlado (rado) in z njimi 9. februarja 1918 podpisali separatni mir. Zaradi teh dogovorov in podpisa separatnega miru z Ukrajino so ruski predstavniki zapustili mirovna pogajanja. Centralne sile so na to reakcijo odgovorile z agresivnim prodorom svojih čet, ki so do srede februarja že zasedle večino Ukrajine, Belorusije in baltskih držav. Ob koncu februarja tega leta so centralne sile ruskim predstavnikom poslale nov predlog za mir. Po novih pogajanjih je bila tako 3. marca 1918 podpisana separatna mirovna pogodba v Brest Litovsku. Po tej pogodbi je bila Rusija izločena iz vojne, morala pa se je odpovedati tudi ozemeljskim pravicam do nekaterih dežel, med drugim tudi do Ukrajine, Belorusije in do baltskih držav. Nekatera ozemlja je morala odstopiti tudi turškemu imperiju. Mir je bil dosežen, v Rusiji pa so se nadaljevali notranji boji.<sup>989</sup>

Mirovna pogodba je obravnavala tudi vprašanje izmenjave vojnih ujetnikov. Po pogodbi so ustanovili avstro-ogrsko in nemško posebno misijo v Rusiji, ki sta bili zadolženi za repatriacijo vojnih ujetnikov. Delegacija dvojne monarhije se je namestila v takratnem Petrogradu, nemška pa v Moskvi.<sup>990</sup> Vračanje ujetnikov iz ruskega ujetništva je sicer potekalo tudi že pred podpisom mirovne pogodbe. Tako so se avstro-ogrski vojaki iz ruskega ujetništva začeli vračati že ob koncu leta 1917.<sup>991</sup> Češki zgodovinar Karel Pichlík navaja, da so v začetku marca 1918 število vrnjenih vojakov v monarhijo ocenili na 120 000, ob koncu junija je naraslo že na 517 000.<sup>992</sup> Cesarske oblasti v dvojni monarhiji so bile do teh vračajočih se vojakov izredno nezaupljive. Kakor piše Alon Rachamimov (2002, 191–195), pri tem ni šlo le za vprašanje »okuženosti« z boljševiški idejami in strahu pred nelojalnostjo dvojni monarhiji, pač pa tudi za vprašanje, kako so številni vojaki sploh prišli v rusko ujetništvo. Sumili so namreč, da so se v ruskem

989 Prim. J. Piekalkiewicz, *Prva svetovna vojna*, Ljubljana, 1996, str. 549–550.

990 Prim. S. Hribar, *Rusko ujetništvo avstro-ogrskih vojakov v veliki vojni*, diplomsko delo, 2007, str. 107–108.

991 Prim. J. Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*, Ljubljana, 1971, str. 225. Odslej: J. Pleterski, *Prva odločitev*.

992 Prim. K. Pichlík, *Iz ruskega ujetništva v boj proti vojni*, Ljubljana, 1968, str. 31.

ujetništvu številni cesarski vojaki znašli pravzaprav prostovoljno. Poleg tega pa se je postavilo tudi vprašanje obravnavanja ujetnikov v ruskem ujetništvu: tam pa naj bi z ujetimi vojaki slovanske in italijanske narodnosti ravnali bolje kakor s pripadniki drugih narodnosti habsburških sil.<sup>993</sup> Karel Pichlík je o tem zapisal, da v ujetništvu vojaki niso postali revolucionarji, so pa zato v domovino zagotovo prihajali drugačni, predvsem pa razpoloženi proti vojni in željni miru.<sup>994</sup> Prav zato so bili pri oblasteh toliko bolj sumljivi. Za zaščito in preverjanje lojalnosti vračajočih se vojakov iz ruskega ujetništva so cesarske oblasti uvedle poseben sistem sprejemnih postaj in taborišč ter različne postopke preverjanja (med drugim t. i. opravičevalni postopek).<sup>995</sup> Ob vsem tem so bili vojaki soočeni še z izredno slabimi razmerami; poleg hrane je primanjkovalo tudi oblačil. Še posebno pa jih je prizadelo to, da so bili namesto veselega srečanja z najbližjimi deležni sumničenj, preverjanj, zadrževanja in »prevzgoje«. Povratnik iz ruskega ujetništva Jože Hameršak je o tem med drugim zapisal, kako je ob prihodu spoznal, da jih imajo za »boljševike« in jim popolnoma nič ne zaupajo. Ob tem je potožil nad razmerami in nad ravnanjem z njimi: »Vsi, ki smo bili tukaj, smo se kesali, zakaj smo prišli iz Rusije. Tam smo bili vsaj siti in nobenih šikan nam ni bilo treba prenašati. V Rusiji sem bil ujetnik in njihov sovražnik, pa so stokrat lepše ravnali z menoj, kakor delajo tukaj, kjer sem se bojeval za domovino in cesarja.«<sup>996</sup>

Oblasti so res pričakovale, da bo mogoče s »primernimi prijemi« vračajoče se vojake »prevzgojiti« in tako dobiti dobrodošlo silo za izpopolnitev vojaških vrst. Pri tej »prevzgoji« in pri spodbujanju ljubezni do domovine pa so računale tudi na vojaške kurate.

### 9.3 Duhovna oskrba taborišč

Za taborišča povratnikov iz ruskega ujetništva in za njihove postaje so oblasti želele zagotoviti tudi primerno duhovno oskrbo, zato so potrebovale vojaške kurate. Vojaški škof Bjelik je v dopisu 4. marca 1918 obvestil škofijske ordinariate o ustanovitvi takšnih karantenskih in zbirnih taborišč ter ob tem med drugim zapisal, da naj bi v njih povratnike ozdravili »prevratniških idej«. Pri tem pa je bila pomembna vloga namenjena tudi vojaškemu kuratom. Zato si je vojaški škof želel, da bi dobil goreče duhovne pastirje, ki bi bili dobri pridigarji in spretni govorci ter bi znali s svojimi izkušnjami v tej posebni misiji vplivat na vračajoče se vojake. Sam je resda upal, da bo vse duhovnike dobil med že vpoklicanimi vojaškimi kurati, kljub temu pa se je za vsak primer obrnil tudi na ordinariate, naj mu predlagajo morebitne primerne škofijske duhovnike, ki bi ustrezali tem željam in

993 Prim. A. Rachamimov, *POWs and the Great War: captivity on the eastern front*, Oxford-New York, Berg, 2002, str. 191–195.

994 Prim. K. Pichlík, *Iz ruskega ujetništva v boj proti vojni*, str. 41.

995 Prim. A. Rachamimov, A. Rachamimov, *POWs and the Great War*, str. 194; J. Pleterski, *Prva odločitev*, str. 225.

996 J. Hameršak, *Skoz prvo svetovno*, str. 110–111.

bi jih ob potrebi tudi lahko vpoklicali v aktivno službo. Vsekakor ni pozabil omeniti, kako pomembno je poznavanje različnih jezikov monarhije.<sup>997</sup> Na ta dopis vojaškega škofa se je med drugim že 7. marca tega leta odzval celovški škof Adam Hefter in zapisal, da je za takšno službo zaradi jezikovnega znanja zelo primeren profesor teologije dr. Lambert Ehrlich<sup>998</sup>. Ob tem je navedel, da bi Ehrlicha v tistem trenutku v škofiji lahko nadomestili, saj v celovškem bogoslovju takrat v prvem letniku ni bilo nobenega študenta teologije.<sup>999</sup> Ehrlich je bil v letu 1918 tudi dejansko vpoklican: »L. 1918 (24/4–4/12) sem bil pozvan v Galicijo in Bukovino za pastirovanje slovanskih vojnih ujetnikov, vračajočih se iz Rusije.«<sup>1000</sup> Za to službo so bili izbrani še nekateri drugi vojaški kurati, ki so bili iz slovenskih dežel.

Za vse te »taboriščne« vojaške kurate so bila sestavljena posebna navodila oziroma direktive za dušno oskrbo povratnikov. Med drugim so v njih zapisali, da duhovna oskrba v takšnih taboriščih ni nikakršno nujno zlo (*malum necessarium*), in izpostavili, da se za njihovo delo izredno zanima tudi cesar. V navodilih so kot glavni cilj duhovne oskrbe navedli, da je to v prvi vrsti *restauratio animae et spiritus*, obnova duha in duše torej. Hkrati bi posredno lahko vplivali na socialni in politični čut povratnikov in jih usmerjali v patriotizem. Ob tem so navedli še, da je treba organizirati pouk za moštvo, ki bi preprečil širjenje boljševističnih idej in ustvarjal podlago za »želeni« patriotizem.<sup>1001</sup>

Tudi vojaški kurati v teh taboriščih so ob koncu vsakega meseca posredovali pastoralna poročila. V juliju 1918 je svoje poročilo o delu v taborišču za vračajoče se iz ruskega ujetništva št. 701 poslal tudi Josef Krantz.<sup>1002</sup> V njem je zapisal, da je bilo takrat v taborišču 599 vojakov povratnikov. Od teh je bilo 369 katoličanov (vključno z grškokatoliškimi), 136 pravoslavnih, 61 evangeličanov helvetske veroizpovedi in 17 augsburške, 8 judov, 7 muslimanov in 1 uniat. Po narodnosti je bilo največ, kar 247, Ogrov oziroma Madžarov. Za katoličane je naprej maševal v tamkajšnji grškokatoliški cerkvi, potem pa vsak dan ob 7 h zjutraj v tamkajšnji taboriščni kapeli. V vsem času je povratnikom štirikrat pridigal. V prvi pridigi je povratnikom govoril o ljubezni do domovine in o prisegi, pozneje pa je med drugim govoril tudi o trdi preizkušnji v vojni in zaupanju v božjo previdnost, v zadnji pridigi pa je posebej izpostavil hlabrost. Kurat je v poročilu zapisal, da je obiskoval vojake in se z njimi pogovarjal, da je vodil tudi novi vojaški dom v taborišču, nekaj vrstic pa je namenil še vprašanju spovedi. Iz poročila je tako mogoče razbrati, da se je v taborišču spovedala približno četr-

997 NŠAL/ŠAL V, fasc. 315, Nr. 14. 622, Wien, am 4. März 1918.

998 Lambert Ehrlich, r. 18. 9. 1878, Žabnice na Koroškem; m. 20. 7. 1902; † 26. 5. 1942, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 437.

999 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 165, Nr. 14788, Klagenfurt, am 7. März 1918.

1000 M. Benedik, *Lambert Ehrlich za slovenski narod*, v: *AES 24*, Ljubljana, 2002, str. 647.

1001 ÖSTA/KA, AFV, karton 247, Res. Nr. 683/1/Hkw, Direktiven für den Seelsorgedienst in den Heimkehrslagern.

1002 Jožef Krantz, r. 10. 5. 1889 Čajta (Csajtá); m. 6. 10. 1911; † 15. 8. 1942, Tišina. V: NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 7, Krantz Jožef.

tina vseh katolikov, med povratniki pa so bili tudi takšni, ki so to želeli opraviti v domačem kraju. O stanju duha med vojaki je Krantz zapisal, da je bilo to pri prvem transportu še zelo dobro, ob poznejših transportih pa ne več tako. Na splošno je menil, da sta dolga odsotnost in bivanje v sovražni deželi pustila »sledi v dušah« vračajočih se vojakov. V njih je prevladovalo predvsem koprnenje po domu oziroma želja po čimprejšnjem srečanju z domačimi. Ob koncu poročila je Krantz zaprosil za primerno literaturo v slovenskem in v hrvaškem, pa tudi v madžarskem jeziku.<sup>1003</sup> Iz tega zapisa je torej mogoče razbrati, da je sam s pridigami poskušal vplivati na vojake in na vprašanje »patriotizma«. Kako pa so takšne govore o domoljubju sprejemali povratniki, je seveda drugo vprašanje. Franc Zupančič, ki se je v začetku septembra 1918 sam znašel v taborišču za povratnike, je v svojem dnevniku zapisal: »Dobro jemo, pijemo pivo po kroni vrček in dobro črno vino po 14 kron butiljka, vojni kurat dr. Heinrich Heidegger (Tirolec) pa nas pita s predavanji o ›Vaterland Geistesstärke‹ itd.«<sup>1004</sup>

Upošteva je slabe razmere in naveličanost zaradi dolgotrajne vojne ter opisanega koprnenja po domačih, ki je prevladovalo med vračajočimi se vojaki, bi tako lahko sklepali, da takšni govori o ljubezni do domovine in o zvestobi prav pretirano velikega učinka niso imeli. Posebno zato ne, ker so se povratniki zavedeli, da bodo po dopustu najbrž znova uvrščeni v vojaške enote in poslani na fronto. Kljub temu pa so vojaški kurati v takšnih taboriščih delovali tako rekoč vse do zloma monarhije in do konca vojne.

#### 9.4 Upori vojaštva v maju 1918 in vojaška duhovščina

Miha Sluga je zapisal, da so na povratnike in njihovo nezadovoljstvo zelo vplivale slabe domače razmere, pa tudi spoznanje, da bodo po dopustu uvrščeni v nadomestne vojaške formacije in poslani na fronto. Te novice so v že napeto ozračje vnesle še dodatne iskricke in postale glavne nosilke upornih idej: »Brez njihovega prihoda bi se nezadovoljstvo vojakov verjetno še naprej kazalo samo v godrnjanju ter posameznih primerih nepokorščine in dezerterstva, ne da bi preraslo v misel, da se je za svoje cilje, tj. odhod domov in posredno konec vojne, potrebno upreti.«<sup>1005</sup> In v letu 1918 je bilo v habsburški vojski zares zabeleženih več uporov vojaštva.

Prvi večji – a neuspešen – upor je bil že 1. februarja, ko so se v Boki Kotorski zaradi slabe prehrane in naveličanosti nad vojno uprli tamkajšnji mornarji. Upor sam pa je bil, kakor je zapisal Lojze Ude, bolj podoben stavki; uporniki so prič-

1003 ÖSTA/KA, AFV, karton 247, Pastoralbericht für Juni 1918, Heimkehrlagers Nr. 701, Josep [sic!] Krantz [Priloga, dokument št. 58].

1004 F. Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, str. 293.

1005 M. Sluga, *Kot Triglav nikdar ne omahne, Slovincu vdanost ne usahne: slovenski vojaki med prvo svetovno vojno – lojalnost in dojemanje vojne v njihovih avtobiografskih zapiskih*, Ljubljana, diplomsko delo, 2007, str. 107. Odslej: M. Sluga, *Kot Triglav nikdar ne omahne*.



kovali, da se bo z njihovimi predstavniki kdo pogajal.<sup>1006</sup> Prav tako so računali na politično podporo socialdemokratske stranke. Vendar je bil upor že 3. februarja zatrt, upornike so zaprli in vodje postavili pred nagla sodišča ter štiri tudi obsodili na smrt z ustrelitvijo. O uporuh mornarjev je Ude med drugim menil, da pri tem nacionalno vprašanje še ni bilo glavno, oziroma kakor je zapisal, je bil »razdorni element nacionalne nezadovoljnosti še slaboten«.<sup>1007</sup> Toda če je bila ta zavest pri uporuh mornarjev zares še bolj šibka, je bilo povsem drugače ob uporih vojakov v nadomestnih enotah nekaj mesecev pozneje. Tam sta poleg naveličanosti nad vojno, zaradi pomanjkanja živeža in ob vse večjem nezadovoljstvu imela tudi narodnostni in socialnerevolucionarni element že večjo (ne pa tudi odločilne!) težo.<sup>1008</sup> Pri tem pa so, kakor piše Pichlík, veliko vlogo igrali prav povratniki, ki so se vračali z dopustov.<sup>1009</sup> Doma so se seznanili z revščino in s slabim gmotnim položajem domačih; za vse to je bila po svoje kriva tudi dolgotrajna vojna. Vedno več je bilo dezerterjev, med povratniki, ki so se vrnili v nadomestne enote, pa se je odpor do vojne in do sodelovanja v njej le še stopnjeval.<sup>1010</sup>

Spomladi 1918 je bilo zato več uporov nenemških in nemadžarskih enot. V maju so se tako med drugim uprle nekatere nadomestne enote na Slovaškem, Češkem, Moravskem, Poljskem, pa tudi na Štajerskem. Med uporniki so bile nadomestne enote polkov in bataljonov, ki so jih večinoma sestavljali Slovenci.<sup>1011</sup> Tako se je v Judenburgu 12. maja zvečer uprl nadomestni bataljon 17. pehotnega polka, v Murauu je bil 14. maja upor pri nadomestni stotnji 7. lovskega bataljona, 23. maja pa v Radgoni upor nadomestne enote 97. pehotnega polka.<sup>1012</sup> Kakor je bilo omenjeno, je bila v vseh treh enotah večina vojakov Slovencev. Oblast je te upore takrat še lahko zadušila in z uporniki obračunala tudi

1006 L. Ude, *Upori slovenskega vojaštva v avstro-ogrski armadi*, v: ZČ, 1968, 3–4, str. 188.

1007 Prav tam, str. 189.

1008 Prim. M. Sluga, *Kot Triglav nikdar ne omahne*, str. 109. O teh vprašanjih, pa tudi o dezerterstvu in asistenčnih vojaških enotah glej tudi: R. G. Placschka, H. Haselsteiner, A. Suppan, *Innere Front: Militärassistenten, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918*, Band 1 in 2, Wien, 1974.

1009 K. Pichlík, *Iz ruskega ujetništva v boj proti vojni*, str. 43.

1010 Ivan Nemanič, *Upori slovenskih vojakov v maju 1918: Judenburg-Murau-Radgona*, v: *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 2002, 1, str. 137–143.

1011 Čas teh uporov je, zanimivo, tudi čas vrhunca deklaracijskega gibanja v slovenskih deželah, aktivnosti slovenskih poslancev in vse večje podpore majniški deklaraciji, ki jo je 30. maja 1918 v avstrijskem parlamentu prebral dr. Anton Korošec. Kakor v svoji študiji navaja Pleterski, so bile sodbe, ali je obstajala povezava med vojaškimi upori in deklaracijskem gibanjem, pozneje različne. Lojze Ude je menil, da je bila pri teh uporih slovenskega vojaštva poleg prehrane in naveličanosti vojne med osrednjimi dejavniki prav »nacionalna nezadovoljnost«, Dušan Kermavner pa je bil drugačnega mnenja, po njegovem Udetova trditev ne drži: »Za takšno merjenje namreč nimamo nobenega objektivnega merila in v njem izražamo samo svoja apriorna nagnjenja k nam bližjim nagibom.« Ude je kljub temu vztrajal pri svojem in je upore prišteval »k deklaracijskemu gibanju«. Zanimivo je, da so bila mnenja različna tudi pri državnih oblasteh. Vojaški vrh je tako navajal, da je bilo prav deklaracijsko gibanje tisto, ki je odločilno vplivalo na upore. Nasprotno temu pa je notranje ministrstvo menilo, da so na vse te upore, z izjemo judenburškega, pomembno vplivali prav tisti, ki so se vrnili iz ruskega ujetništva. Glej: J. Pleterski, *Prva odločitev*, str. 226–228.

1012 K. Pichlík, *Iz ruskega ujetništva v boj proti vojni*, str. 46–104

ob pomoči hitrih sodišč, ki so začela delovati po zatrtju uporov. V Murauu so tako na smrt z ustrelitvijo obsodili Radovljičana Boštjana Olipa, v Radgoni sta bila 27. maja na smrt z ustrelitvijo obsojena Rudolf Ukovič in Andrej Melihen, dva dni pozneje pa so isto kazen izrekli še šestim vojakom iz nadomestne enote 97. pehotnega polka.<sup>1013</sup> Nič bolje se ni godilo voditeljem upora v Judenburgu. Tam je naglo sodišče na smrt z ustrelitvijo že 16. maja obsodilo Antona Hafnerja, Karla Možino, Josa Davtoviča in Lojzeta Štefaniča. Dva dni pozneje je enaka kazen doletela še Lojzeta Roglja in Franca Grahovina.<sup>1014</sup>

O uporih in na smrt obsojenih slovenskih pripadnikov je že precej znanegega, tega pa ni mogoče reči za vojaške kurate, ki so moze in fante pospremili na zadnji poti. Tako vse do danes skorajda nič ni znanega o tem, kateri vojaški duhovniki so bili ob teh usmrčitvah dejansko navzoči. V zapisih o judenburškem uporu najdemo notico, ki omenja tudi vojaškega kurata. V *Slovenskem narodu* je bil že 13. maja 1923 objavljen prispevek neke priče teh zadnjih dni judenburških upornikov z naslovom *Zadnji trenutki judenburških žrtev*. V njem se omenja tudi vojaški kurat, ki je prišel spovedat obsojence: »*Odšel sem z vojnim kuratom J. Novakom v ječo. Težka vrata so se zaprla za nama. Zaškrtal je ključ v ključavnici in ostala sva sama z obsojenci. Vojni kurat je pristopil k njim, da jih pripravi na zadnjo pot. Vsi so bili bodri, kadili so in razgovarjali, kakor da bi se ne bilo ničesar zgodilo.*« Štefanič je takrat tudi napisal pismo svoji materi, vojaškega kurata pa so med drugim prosili, naj izroči zadnje pozdrave njihovim domačim. Iz zapisa je mogoče razbrati še, da je bil vojaški kurat navzoč tudi ob ustrelitvi upornikov, saj je tako med drugim Antonu Hafnerju pred ustrelitvijo izpolnil poslednjo željo: »*S prezirom je vrgel proč dokajeno svalčico in se obrnil k svojemu prijatelju, češ da bi rad pred smrtjo še kadil. Vojni kurat mu je ponudil smotko.*«<sup>1015</sup> Ude navaja, da je ta članek v resnici napisal Edo Delak, ki je bil takrat častniški namestnik v Judenburgu in torej priča vsemu dogajanju.<sup>1016</sup> Ta zapis je pozneje očitno uporabil tudi Prežihov Voranc, ki je judenburški upor, pa tudi opisani obisk vojaškega kurata Novaka ovekovečil v svoji knjigi *Doberdob*.<sup>1017</sup>

Vprašanje, ki se pri tem postavlja, pa je, kdo je bil v resnici omenjeni kurat J. Novak. Vse, kar je mogoče razbrati o njem iz teh zapisov, je, da je zagotovo znal slovensko. Iz seznama vojaških duhovnikov skupne vojske razberemo, da je dejansko šlo za drugo osebo. Lipusch 1938, 67 med kurati skupne vojske resda navaja tudi nekega *Johanna Novaka*, precej bolj verjetno pa je, da gre tukaj za vojaškega kurata Franca Novaka, duhovnika ljubljanske škofije, ki je že od oktobra

1013 I. Vogrič, Radgonski upor leta 1918 in vloga desetnika Antona Žvaba. V: *Koledar za leto 2009*, str. 80–81.

1014 SN, 13. 5. 1923, str. 9.

1015 SN, 13. 5. 1923, str. 9.

1016 Lojze Ude, *Anton Hafner, voditelj upora slovenskega vojaštva v Judenburgu 12. maja 1918*, v: *Loški razgledi 1968*, str. 78–88.

1017 Prežihov Voranc, *Doberdob*, Slovenski knjižni zavod, Ljubljana, 1950, str. 382–383.

1915 deloval v rezervni vojaški bolnišnici v Sv. Mihaelu pri Leobnu.<sup>1018</sup> Čeprav omenjeni kraj ni tako blizu, pa tudi ni prav daleč od Judenburga, da ne bi mogel priti tja. Zanimivo je, da je ob Hafnerjevem in Možinovem imenu v mrliški matični knjigi vpisan prav omenjeni Novak, medtem ko je pri vpisu smrti Lojzeta Roglja naveden koroški duhovnik Konrad Mente.<sup>1019</sup> Seveda je pri tem treba upoštevati možnost, da je bil vpisani duhovnik lahko le tisti, ki je bil odgovoren za protokoliranje in ne nujno tudi zares navzoč ob usmrtitvah. Glede Novaka pa se na podlagi vseh omenjenih zapisov vendarle zdi, da je bil v resnici navzoč ob zadnji uri Antona Hafnerja. Morda je bil tudi pri usmrčenem pripadniku 7. lovskega bataljona Boštjanu Olipu zares navzoč koroški duhovnik Jožef Stich,<sup>1020</sup> ki ga najdemo ob Olipovem vpisu v vojaški mrliški matični knjigi.<sup>1021</sup>

O duhovnikih, ki so bili navzoči v Radgoni, pa nekaj malega izvemo iz časopisnih prispevkov. Iz prispevka z dne 25. maja 1940 je tako mogoče razbrati, da sta Andrej Melihen in Rudolf Ukovič, ki sta bila na smrt obsojena in ustreljena 27. maja 1918, zavrnila nemškega duhovnika in zahtevala, da ju na zadnji poti spremlja slovenski duhovnik iz župnije sv. Petra v Gornji Radgoni: »*Ta želja se jima je izpolnila ter jima je govoril poslednje tolažilne besede v materinem slovenskem jeziku gornjeradgonski kaplan g. Milan Slaje*<sup>1022</sup> (sedaj v Ameriki), ki je bil sam popolnoma bled in duševno strt.« V časopisu še piše, da kaplan Slaje ni želel biti pri novih usmrtitvah in je tako obsojence na zadnji poti spremljal vojaški kurat.<sup>1023</sup> V prispevku z naslovom *Spominu radgonskih žrtev* je iz pričevanja Alojzija Štruklja, ki je bil sam kot vojak 97. pehotnega polka priča temu uporu, mogoče dobiti potrdilo o delovanju kaplana Slajeta pri prvih dveh usmrtitvah: »*Duhovnik je šel na tej otožni poti sredi med Melihenom in Ukovičem. Oba obsojenca sta bila mirna in videti je bilo, da poslušata tolažilne besede kaplan Slajeta, zakaj ubogala sta ga vse, kar jima je v zadnji uri naročil glede verskih dolžnosti.*«<sup>1024</sup> O usmrtitvi šestih obsojencev je Štrukelj navedel, da jih je na zadnji poti res spremljal vojaški kurat, ki je govoril slovensko, v svoji pridigi pa ni želel izpolniti navodila poveljstva, naj govori vojakom v patriotičnem smislu.<sup>1025</sup> France Bevk, ki je bil tudi sam pripadnik 97. pehotnega polka, je med drugim o streljanju šestih obsojencev zapisal: »*Spremljal jih je vojaški*

1018 ÖSTA/KA, Quali, karton 2258, Novak Franz.

1019 Konrad Mente, r. 24. 11. 1883, Mežica pri Prevaljah; m. 14. 7. 1910; † 8. 1. 1952, Celovec. V: *Naši rajni duhovniki 1968*, str. 195–196.

1020 Jožef Stich (Štich, Štih), r. 10. 6. 1887, Kotmara ves, m. 14. 7. 1910; † 17. 10. 1967, Bilčovs. V: prav tam, str. 414–417.

1021 Za te podatke se – po posredovanju dr. Josefa Jerka – iskreno zahvaljujem arhivistu g. mag. Stefanu Machu. Elektronsko pismo z dne 15. 2. 2013 (hrani avtor).

1022 Milan (Emil) J. Slaje, r. 15. 9. 1891, Ljubljana; m. 2. 7. 1916; † 27. 10. 1962, Cleveland. V: *Letopis 2000*, str. 790. Dolga leta je bil župnik slovenske župnije sv. Cirila in Metoda v Lorainu. Hvaležni farani so mu v zahvalo in spomin postavili spominsko ploščo.

1023 SN, 25. 5. 1940, str. 2.

1024 S, 30. 5. 1915, str. 3.

1025 Prav tam.

*kurat, ki so ga bili poklicali kdo ve od kod, da bi vojaštvo mučil s patriotičnim govorom. Ker je naročilo opravil v zelo skopih besedah, so ga baje za kazen poslali na fronto.*«<sup>1026</sup> Obstaja seveda veliko vprašanje, ali je bil vojaški kurat zato zares poslan na fronto, toda še večje vprašanje je – kdo je to bil. Iz drugih virov je znano, da je bil polkovni kurat 97. pehotnega polka ob koncu vojne duhovnik Pavel Žagar,<sup>1027</sup> vendar so bili kurati navadno s polkom na bojišču in ne pri kadru. Tako ostaja vprašanje vojaških kuratov, ki so bili navzoči pri vseh usmrtitvah ob vojaških uporih, še vedno odprto.

## 9.5 Junijska ofenziva in stanje po njej

Po teh uporih se razmere glede prehrane in opreme pri vojaštvu še zdaleč niso izboljšale in vojska je stradala. Josip Žontar je v *Kroniki* med drugim objavil brzojavko z dne 27. maja 1918, ki jo je nadvojvoda Jožef v zvezi s prehrano in katastrofalnim stanjem med vojaštvom poslal na Borojevičevo poveljstvo in v kateri je bilo zapisano, da »odpade 50 g mesa na moža za dobo 24 ur. Pri takšni dotaciji mora v kratkem popolnoma odpovedati delovna sposobnost čete. Tudi položaj glede moke je beden, izboljšanja ne gre več odgoditi.«<sup>1028</sup> Borojevičev odgovor na to je bilo naročilo, da se takšnih deputacij ne sprejema, saj je to v nasprotju z vsemi predpisi.

Slabe razmere pa niso bile le na fronti, vse huje je postajalo tudi v zaledju in v taboriščih. O tem je po vojni v glasilu *Bojevnik* pisal Janez Jalen, ki je v zadnjem letu vojne kot vojaški kurat služboval v taborišču Lebring.<sup>1029</sup> Tja je bil, kakor piše sam, poslan za kazen, ker je pred nadrejenimi »mislil na glas«. Zapisal je, da so taborišču pravili tudi *Hungerlager* (stradališče). Pri številnih, ki so tam umrli, je bilo kot vzrok smrti navedeno izstradanje, toda kakor pravi Jalen, je potem prišel poseben ukaz, da tega ne smejo več navajati, temveč morajo v mrliške knjige kot vzrok smrti zapisati »splošna oslabeledost telesa. Tovariši! Malo manj kakor šestokrat je v mrliški knjigi taborišča Lebring vpisana za vzrok smrti splošna telesna oslabeledost. Če pa prištejemo še tuberkulozo, ki jo človek ne dobi ravno od presitosti, in jetika je najbolj žela Bosance, pa lahko rečemo, da leži v Lebringu pokopanih, do smrti izstradanih, skoraj tisoč ljudi. Koliko jih je pa prej odšlo in so drugod legli v grob.«<sup>1030</sup>

Kljub slabim razmeram in nezadovoljstvu, ki se je vse bolj širilo med vojaški, in kljub opozorilom vidnejših vojaških poveljnikov, da je vojska izstradana,

1026 F. Bevk, *Doživel sem upor v Radgoni*, v: *Svet ob Muri*, 1957, II/2, str. 57–61.

1027 Prim. SN 28. 12. 1918, str. 2.

1028 J. Žontar, *Arhiv poveljstva armadne skupine maršala Svetozarja Borojeviča*, v: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 1956, 1, str. 39–46.

1029 *Bojevnik*, 15. 8. 1931, str. 9–10.

1030 Prav tam, str. 9.

se je vojaški vrh odločil, da v juniju začne ofenzivo na Piavi.<sup>1031</sup> Ivan Matičič je v svoji knjigi navedel tudi Borojevićevo pismo, poslano prijatelju tajnemu svetniku von Bolgaru. Iz pisma je mogoče razbrati, da je tudi Borojević sam opozarjal nadrejene na slabe razmere in na sestradanost armade. Predlagal je, da se ofenziva preloži, vojaštvo pa se bo v tem času lahko vsaj nekoliko popravilo: »Ofenziva proti Italiji je bila zapovedana za 20. maj, očitvidno iz političnih nagibov. Ta datum mi dokazuje, da v glavnem stanu v Badenu niso imeli niti najmanjšega pojma o dejanskem stanju v armadi. Ta je bila tako sestradana, da so ljudje od slabosti padali pri najobičajnejših vaja. Konji so bili skeleti, artilerija pa se sploh ni mogla premikati. Bilo je obupno. Vse to je bilo opetovano poročano in zahteval sem, da pošljejo nove čete, da se stare v štirih tednih popravijo. Prav tako je bilo na Tirolskem.«<sup>1032</sup> Zahtevane dodatne enote so bile, kakor piše v pismu, poslane šele 8. junija, vojaški vrh pa opozoril očitno ni dovolj upošteval. Tako je bilo odločeno, da se ofenziva proti Italiji začne 15. junija.

Kakor že pred številnimi bitkami poprej so tudi pred to ofenzivo vojaški kurati skušali poskrbeti za duhovno oskrbo vojaštva. Posebej je bilo poudarjeno – tako je med drugim zapisal vojaški kurat dr. Franc Walland –, da nihče, ki bi prišel blizu sovražniku in tvegaj svoje življenje, ne bi smel biti brez spovedi ali podeljene vesoljne odveze.<sup>1033</sup> Vojaški kurati so že nekaj dni pred načrtovano ofenzivo pri svojih enotah maševali in pridigali, ob tem pa še spovedovali, oziroma če ni šlo drugače, podeljevali vesoljno odvezo. Tako je Franc Savec, polkovni kurat koroškega 7. pehotnega polka, v svojem junijskem pastoralnem poročilu zapisal, da je 7. junija maševal pri 2. bataljonu, pridigal in podelil vesoljno odvezo. Naslednjega dne je to storil tudi za 3. bataljon svojega polka.<sup>1034</sup> Za duhovno oskrbo vojakov so skušali poskrbeti tudi vojaški kurati drugih verizpovedi. Pravoslavni vojaški kurat, ki je deloval pri 1. bosansko-hercegovskem pehotnem polku, je nagovoril vojake, jim pridigal o obhajilu in o odpuščanju grehov in jih pred ofenzivo tudi obhajal.<sup>1035</sup> Enako je storil polkovni kurat 117. pehotnega polka Anton Klasinc. V svojem poročilu je navedel, da je imel za vojake nagovor v nemškem in v slovenskem jeziku in da jim je podelil vesoljno odvezo 14. junija, torej dan pred začetkom ofenzive. V poročilu je tudi opisal, kako je bilo poskrbljeno za nadaljnjo duhovno oskrbo med ofenzivo, ko so se bili hudi boji. Jasno je, da je bilo zaradi bojev pastoralno delo vojaških kuratov precej ovirano. Tako je prav Klasinc navedel, da zaradi bojev in vremenskih nevspečnosti 16. junija ni mogel maševati. To je lahko storil šele 23. junija, moštvu

1031 Prim. M. Cornwall, *The undermining of Austria-Hungary: the battle for hearts and minds*, Basingstoke: Macmillan, 2000, str. 281–282. Odslej: M. Cornwall, *The undermining of Austria-Hungary*.

1032 I. Matičič, *Skozi plamene prve svetovne vojne*, str. 351.

1033 ÖSTA/KA, AFV, karton 243, Äusweis über die im Monat Juni 1918 ... 1. Juni 1918, Dr. Walland Franz.

1034 ÖSTA/KA, AFV, karton 243, Pastoralberich für den Monat Juni 1918, k. u. k. Inf. Reg. Nr. 7, 8. Juli 1918, Franz Savec.

1035 ÖSTA/KA, KM 1918, Abt. 9, karton 1364, 11 – 3/78, Gottesdienstausweis. K. u. k. Gr. Or. Mil. Seelsorge des. b. h. I. R. Nr. 1.

pa je ob tem tudi pridigal. Po Klasinčevih besedah je bila udeležba vojakov in častnikov pri maši »zelo razveseljiva (*sehr erfreulich*)«. V poročilu ni pozabil omeniti umika ob koncu meseca ter dodal, da je bilo v teh hudih bojih veliko vojakov ranjenih in mrtvih. Številni ranjeni so prejeli poslednje zakramente, mrtve pa so pokopavali takrat večinoma v skupna grobišča.<sup>1036</sup>

Junjska ofenziva<sup>1037</sup> je bila neuspešna, italijanska vojska je bila o njej dobro obveščena že pred samim začetkom in nanjo tudi pripravljena. Spopadi so zahtevali mnogo življenj, velik delež pa so dodale tudi bolezni. Marko Štepec navaja, da je bilo med vojaštvom veliko žrtev malarije, v avgustu pa se je tej pridružila še griža.<sup>1038</sup> Te velike izgube so še dodatno prispevale k nezadovoljstvu med vojaštvom in k vse slabšemu razpoloženju. Iz Klasinčevega in iz še nekaterih drugih poročilih vojaških kuratov bi drugače na podlagi zapisanih ocen in mnenj o zelo dobrem obisku maše lahko dobili vtis, da je bilo vojaštvo še dokaj dobro razpoloženo. Vendar je vse to treba jemati z veliko mero previdnosti. Razpoloženje med vojaki je bilo pri različnih enotah različno, ocene pa prav tako niso zadosti relevantne, da bi lahko ponudile resnično sliko stanja med vojaštvom.

V poročilu za mesec julij je tudi divizijski župnik 28. pehotne divizije Rihard Zajc poročal o razpoloženju med vojaki. Navedel je, da je divizija od 1. julija dalje ob napadu na Monte Asolone zavzela enega najtežavnejših odsekov, da pa je kljub temu versko življenje moštva »razveseljujoče« in gospodje kurati lahko opravljajo svoje predpisane dolžnosti.<sup>1039</sup> Podobnega mnenja o »razveseljujočem« verskem življenju pri vojaštvu so bili tudi nekateri vojaški duhovniki drugih veroizpovedi. Tako je predstojnik vojaških imamov pri soški armadi Salih Atiković še ob koncu junija 1918 poročal, da je morala med islamskimi vojaki – v danih razmerah – dobra.<sup>1040</sup> O razpoloženju med vojaki protestantske vere je 15. julija 1918 poročal tudi predstojnik protestantskih vojaških kuratov pri soški armadi, Karl Pálfi. Iz njegovega poročila pa je vseeno zaznati, da je na frontah takrat prihajalo do dezerterstev.<sup>1041</sup>

Prav zato se zdi ocena, ki jo je v pastoralnem poročilu za ta mesec odkrito navedel vojaški kurat 26. gorske sanitetne kolone Jernej Hafner, precej bliže realnim razmeram in stanju duha, ki je takrat zares prevladovalo med vojaki.

1036 ÖSTA/KA, AFV, karton 243, Pastoralbericht für Juni 1918, Mil. Seelsorge d. Inf. Regts. 117, 2. VII. 1918, Anton Klasinc [Priloga, dokument št. 59].

1037 Podrobneje o tej junjski ofenzivi glej: P. Schubert, *Plava 1918: Zadnja bitka Avstro-Ogrske*. Celovec-Ljubljana-Dunaj, 2001.

1038 M. Štepec, *Vojne fotografije: 1914–1918: iz fotografske zbirke Muzeja novejše zgodovine Slovenije*, Ljubljana, 2008, str. 252.

1039 ÖSTA/KA, AFV, karton 244, Pastoralbericht für den Monat Juli 1918, k. u. k. 28. I. D., am 31. Juli 1918, Rihard Zajc.

1040 ÖSTA/KA, KM 1918, Abt. 9, karton 1364, Islamitische Militärseelsorge der k. u. k. Isonzo Armee, Res. E. Nr. 189/918, Tätigkeitsbericht [Priloga, dokument št. 60].

1041 Prim. ÖSTA/KA, KM 1918, Abt. 9, karton 1364, 11 – 3/64, Evangelische Militärseelsorge der K. u. k. Isonzo Armee, E. Nr. 293 – 1918, Quartalbericht [Priloga, dokument št. 61].

Kurat je pisal, da so možje resda obiskovali službo božjo, vendar pa je ob tem zabeležil svoje opažanje: »*Toda nenehno je bilo čutiti, da je vse večja beda dolgotrajne vojne slabšala stanje duha in izčrpavala telo, tako da mnogim ni mogla razpoloženja izboljšati nobena beseda, marveč samo več kruha in miru.*«<sup>1042</sup>

Vojaki so si torej želeli miru in kruha, tega pa ni bilo. Prav nasprotno, lakota in naveličanost sta bili po tej ofenzivi med njimi vse hujši. Vojaško vodstvo je skušalo vplivati na to slabo stanje, zato so v zaledju skušali ustvariti vedro razpoloženje z različnimi veseliciami.<sup>1043</sup> Toda raznovrstne zabave niso mogle nadomestiti kruha in hrane, vojaštvo je bilo še vedno lačno in z vsakim dnem bolj željno miru. Med vojaki se je bolj in bolj oglašal tudi narodnostni duh, nacionalna zavednost, zato niso bili redki niti spori. Franc Rueh je v svojem dnevniku celo zapisal, da je bila ob koncu junija 1918 izdana posebna okrožnica, naslovljena na polkovne in bataljonske poveljnike, v kateri je bilo zapisano naročilo, da je treba posebej paziti na slovenske častnike.<sup>1044</sup> To pa je pomenilo, da so zagotovo morali paziti tudi na vojaške duhovnike iz slovenskih dežel.

Prav duhovniki so bili, kakor je videti, večkrat tarča takšnih narodnostnih izzivanj in sporov. O tem je po vojni v *Bojevniku* pisal tudi Janez Jalen in zabeležil dogodek, ki se mu je zgodil, ko je služboval kot vojaški kurat. Nekoč se je skupaj s še nekaterimi slovenskimi vojaki, ki so bili v Lebringu, znašel v Šmarjeti, v gostišču *Pri slepem Janezu*. Pogovori so sprva tekli o bojih in razmerah, ko je mednje prišel poročnik, po rodu Nemec. Kakor je zapisal Jalen, se je poročnik lotil prav njega kot vojaškega kurata in ga izzval s trditvijo, da ni Boga. Kuratu se pravzaprav sploh ni bilo treba braniti, saj se je zanj odločno zavzelo nekaj vojakov. Poročnik je bil v pogovoru že skorajda premagan, ko se je na njegovo stran postavil eden od navzočih. Temu nasproti pa se je za vojaškega kurata postavil mož, ki je drugače veljal za brezverca, in ga, kakor je opisal Jalen, takole zavrnil: »*Molči! Ali ne vidiš, da sedaj ne gre za to, ali je Bog ali ga ni. Zato gre, če slovenski fantje skupaj držimo ali ne. Če tale Nemček trdi, da Boga ni, naš Janez – to sem bil jaz – pa pravi, da Bog je, potlej za nas vse Bog je, in če tudi bi ga ne bilo. Ali smo ali nas ni!*«<sup>1045</sup>

Opisano izzivanje je bilo bolj nedolžno, posledica pa le še dodatno utrjevanje narodne zavesti med vojaki. Toda ponekod so bili takšni besedni dvoboji precej nevarnejši. Nekoliko hujšo izkušnjo, povezano prav z vprašanjem narodne zavednosti, je doživel vojaški kurat Janez Žurga. V svojih spominih je med drugim opisal večerjo, na kateri se je zagrizen nemški polkovnik v generalovi

1042 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 244, Ausweis über die vom Gefertigten im Juli 1918 verrichteten geistlichen Funktionen, Geb. San. Kol. 26, 31. Juli 1918, Bartholomaeus Hafner.

1043 Prim. I. Matičič, *Skozi plamene prve svetovne vojne*, str. 356–357.

1044 Prim. F. Rueh, *Moj dnevnik 1915–1918*, Ljubljana, 1999, str. 221.

1045 *Bojevnik*, 15. 11. 1931, str. 7.

navzočnosti lotil prav Slovencev, slovenske duhovščine in škofa Jegliča. Vojaški kurat Žurga se je kot zaveden Slovenec temu izzivanju odločno uprl in polkovniku dokazoval zvestobo in hrabrost slovenskih vojakov, ni pa niti pozabil omeniti krivic, ki se Slovencem dogajajo v monarhiji. V obrambo duhovščine je med drugim dejal: *»Kar se tiče naših duhovnikov, ki jim očitata nizko izobrazbo, vam zagotovim, da ima zadnji kaplan v naših hribih višjo izobrazbo kakor povprečni nemški ali madžarski duhovnik. Vsak ima maturo, teologijo in govori najmanj tri, štiri jezike. So tudi taki, ki govorijo po šest jezikov. Vaši obvladajo le nemščino ali madžarščino. Zato so nesposobni za vojaškega duhovnika, kjer je več narodnosti.«*<sup>1046</sup> Pogovor je trajal okoli tri ure, navzoči general je ob tem molčal. Zanimivo pa je, da je ob odhodu, ko je polkovnik zagrozil, da bo treba vojaškega kurata naznaniti, general polkovnika posvaril, češ, to se za samega polkovnika ne bo dobro končalo. Žurga navaja, da je bil podoben pogovor še v Kobaridu: takrat se je kurat zapletel v besedni dvoboj s polkovnikom Heidrichom, zagrizenim koroškim Nemcem. Polkovnik je kurata je obtožil, da je bil glavni pri kresovanju vojakov in petju slovanskih pesmi ter ga je zato ovadil na poveljstvo. Žurga je bil takoj odstavljen s svojega službenega mesta in poslan v Gradec, tam pa je moral pod nadzorstvom čakati na nadaljnjo usodo. Toda v Gradcu je bilo še nekaj slovenskih vojaških kuratov, ki so mu stali ob strani in ga obveščali o tem, kako potekajo stvari zanj. Kakor je zapisal v svojih spominih: *»Iz Gradca so me tožili kot slovanskega nacionalnega hujskača, na podlagi izmišljenih denunciacij. Z Dunaja so nasprotno hvalili moje delovanje in odlikovanje ter poudarjali, posebno vojni škof Bjelik, da so skušeni kurati dragoceni in naj se mene vpraša, kako je prišlo do debate.«* Res je prišlo vprašanje z Dunaja, nanj je Žurga na kratko odgovoril, na podlagi tega odgovora pa je bil potem zopet postavljen za vojaškega kurata in poslan v Celje. Eden od vpletenih polkovnikov je bil, kakor piše Žurga, odstavljen, drugi je prejel strog ukor.<sup>1047</sup>

Kakor kaže, pa so proti narodnostni zavednosti vojaške oblasti ukrepale še na druge načine. Iz avgustovskega pastoralnega poročila vojaškega kurata Klasinca je mogoče razbrati, da so pri 117. pehotnem polku takrat večinoma že prepovedali slovenske časopise.<sup>1048</sup> Notice, da so oblasti vojakom na bojišču ustavile dotok časopisov, je drugače mogoče najti tudi v nekaterih vojaških spominskih zapisih. Tako je Anton Grahek poročal, da so v začetku oktobra oblasti ustavile časopise, pa tudi vse dopisovanje z zaledjem. Vojaki so lahko pisali domov, toda odgovorov niso prejeli. Glede časopisa, na katerega je bil naročen, se je obrnil na uredništvo, saj ni vedel, zakaj ga ne dobiva več. Od uredništva

1046 J. Žurga, *Mozaik mojega življenja*, str. 33.

1047 Prav tam, str. 33–34.

1048 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 245, Pastoralbericht für den Monat August 1918, 31. August 1918, Inf. Regts. 117, Anton Engelbert Klasinc.



je tako prišel odgovor, »*da je na vojno pošto prepovedano pošiljati časopise*«. Grahek je svoje spraševanje končal z ugotovitvijo, da je »*časopis gotovo poročal resnico*« in je bil zato tudi prepovedan.<sup>1049</sup> Tudi tako so torej oblasti poskušale vplivati na vojaštvo.

## 9.6 Frontna propaganda

Čeprav so bili posamezni vojaški kurati v preiskavi, so se oblasti, posebno po spodleteli junijski ofenzivi, še vedno zanašale prav nanje in upale, da bodo z njihovo pomočjo lahko vplivale na moralo med vojaštvom. Poleti 1918 je bila sovražna propaganda na bojiščih, zlasti na italijanski fronti, zelo dejavna.<sup>1050</sup> Iz nekaterih spominskih zapisov je tako mogoče izvedeti, da so na italijanskem bojišču avstro-ogrske jarke pogosto naravnost zasipali z različnimi propagandnimi letaki. Anton Grahek je v svojih spominih pisal o tem, kako so s posebnimi raketami streljali nanje, rakete pa so se v zraku razletele in po jarkih je padalo propagandno gradivo, v katerem je pisalo o Jugoslaviji, ki bo ustanovljena, in o avstrijskem jarmu, katerega se želijo otresti.<sup>1051</sup> Takšna »obstreljevanja« najbrž niso bila redka tudi na drugih delih frontne črte. Prav iz Grahkovih zapisov je mogoče razbrati, da je italijanska stran izvajala tudi drugačno propagando: »*Propagandni mož, tako smo mu rekli, je namreč vpil vsako noč. Vpil je v slovenskem jeziku. Potem pa spet v nemščini in tudi po češko.*«<sup>1052</sup>

Cesarske oblasti so na to skušale odgovoriti s »protipropagando« in z domovinskim poukom, pri tem pa so računale tudi na sodelovanje vojaških kuratov. Strinjal se je tudi vojaški škof Bjelik, ki je v dopisu z dne 6. julija 1918 izrazil željo, da bi bili v tem boju proti sovražni propagandi in v krepitvi vere in ljubezni do domovine in do dinastije ter v poživljanju vojaškega duha pripravljene sodelovati tudi vojaški kurati.<sup>1053</sup> O tej aktivnosti je pisal tudi vojaški superior Rant, ki je povzel škofovo pismo in znova izrazil, kako nujno je, da vojaški kurati tako v pridigah kakor pri osebem stiku vojake navdušujejo v tej ljubezni do domovine. Kot teme takšnih pogovorov je Rant med drugim navedel, naj vojaški kurati govorijo o pomembnosti vojaškega poklica, o ljubezni do domovine, o zvestobi zastavi, o potrpežljivosti, pa tudi o pokorščini in o tovarištvu. Vojake naj svarijo pred posledicami samomora, samopoškodb in dezerterstva. Posebej je še omenil, da je treba, če se med vojaki pokažejo učinki sovražne propagande (pobegi, revolucionarne misli), vojake posvariti pred škodljivimi posledicami

1049 A. Grahek, *Spomini na prvo svetovno vojno in ujetništvo*, Ljubljana, 2001, str. 159. Odslej: A. Grahek, *Spomini*.

1050 Podrobneje o propagandi; tudi na italijanskem bojišču, glej: M. Cornwall, *The undermining of Austria-Hungary*.

1051 Prim. A. Grahek, *Spomini*, str. 129.

1052 Prav tam, str. 148.

1053 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 179, Mitwirkung der Mil.- u. Marinegeistlichkeit bei der Feindespropaganda-Abwehr und beim vaterländischen Unterricht, Nr. Wien, am 6. Juli 1918.

takšnega ravnanja in ob tem opozarjati na žalostne razmere v Rusiji.<sup>1054</sup> Vojaško vodstvo je izdalo ustrezno brošuro, v kateri je predložilo smernice za domovinsko vzgojo in obrambo pred sovražno propagando, organiziralo pa je tudi posebne tečaje. Vojaški kurat Martin Škerjanec je vojaškemu vikariatu posredoval celo svoje razmišljanje o tej tematiki. V njem je posebej izpostavil tri težave, s katerimi so se srečevali vojaški duhovniki: uporaba plinov v vojni (*Gaskampf*), sestradanost in sovražna propaganda. Po njegovem naj bi bile te tri težave tudi »orožje v rokah sovražnika«, od njih pa je najnevarnejša propagandna dejavnost – proti njej se je mogoče bojevati le z resnico.<sup>1055</sup>

Vojaški kurati so bili torej poklicani, da bi opravljali še službo »propagandnega častnika«, kakor je o tej dejavnosti leta 1919 pisal vojaški kurat Škerjanec: »Avstrijsko višje armadno poveljstvo je vpeljalo šele lansko poletje zoper to orožje »protipropagando« (pouk in izobrazba moštva). Bilo je seveda prepozno. Pri naši ljubljanski pehoti sem bil jaz imenovan »propagandnim častnikom.«<sup>1056</sup> O tem imenovanju je poročal tudi v svojem pastoralnem poročilu za avgust 1918, a je tam zapisal, da je bil imenovan za »polkovnega častnika za poučevanje« (*Regiments Unterrichts-offizier*) moštva. V tej funkciji je takrat opravil že osem predavanj pri stotnijah na rezervnih položajih, ob tem pa je poučil tudi častnike o pozivedovalni službi.<sup>1057</sup> V poročilu je še navedel, da je bil med 20. in 26. avgustom na korpusnem propagandnem tečaju, pa tudi, da je ob koncu meseca večkrat obiskal moštvo v strelskih jarkih, saj je bila, kakor je mogoče razbrati iz poročila, takrat morala že popolnoma pri tleh.<sup>1058</sup> Zanimivo je, da ne v svoji knjigi ne v poročilu ni omenil, da je tudi sam prispeval že omenjeno razmišljanje o boju proti sovražni propagandi.

Službo »propagandnega častnika« so, kakor kaže, opravljali tudi nekateri drugi vojaški kurati iz slovenskih dežel, med njimi Anton Mrevlje.<sup>1059</sup> V poročilu za avgust 1918 je tako navedel, da je poleg vsega preostalega pastoralnega dela v dogovoru z divizijskim poveljstvom 19. divizije deloval tudi proti sovražni propagandi in pri vojaških oddelkih v tem mesecu govoril o posledicah de-

1054 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 180, Res. Nr. 3714, Mitwirkung der Mil. Geistlichkeit bei der Feindespropaganda-Abwehr und beim vaterländischen Unterricht.

1055 C. Ham, *Von den Anfängen der Militärseelsorge*, str. 87.

1056 M. Škerjanec, *Imenik vojnikov ljubljanske pehote 17 ob prevratu 1918*, Ljubljana, 1919, str. 10.

1057 Najbrž je pri tem šlo za poučevanje častnikov, kako naj reagirajo, če bi se pred njihovimi položaji znašli pripadniki češko-slovaške ali jugoslovanske (Pivkove) legije, ki so bili večkrat poslani s propagandnimi nalogami pred avstro-ogrske strelske jarke in so nagovarjali vojake k dezertertvu. Najbrž je prav takšne akcije opisal Anton Grahek. Za pojasnilo se zahvaljujem zgodovinarju Klemenu Lužarju.

1058 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 245, Pastoralbericht für den Monat August 1918, k. u. k. Inf. Reg. Kronprinz Nr. 17, 10. Sept. 1918, Martin Škerjanec.

1059 Anton Mrevlje, r. 30. 4. 1887, Sv. Križ pri Ajdovščini; m. 26. 7. 1913; † 12. 5. 1922, Orehek pri Postojni. V: *Necrologium 2013*, str. 154.

zerterstva.<sup>1060</sup> Zanimivo, v svojem poročilu ne omenja, da bi bil tudi sam poslan na kak propagandni tečaj, kakršnega je obiskal Škerjanec.

Ob tem se zastavlja vprašanje o lojalnosti vojaških kuratov, ki so takšno službo »propagandnih« častnikov izvajali. Sodeč po zaupani jim službi, bi seveda lahko sklepali, da so bili vsi do konca lojalni državi in cesarski hiši. Houlihan je ugotovil, da je bilo razmeroma malo vojaških kuratov, ki so jih iz vojske odpustili zaradi vprašanja lojalnosti. Na podlagi tega je menil, da so si vojaški duhovniki na splošno prizadevali, da bi ostali nad nacionalnim vprašanjem.<sup>1061</sup> Najbrž za precejšnje število vojaških kuratov to tudi drži, po drugi strani pa ni mogoče spregledati tistih vojaških kuratov, ki svoje narodne zavednosti niso skrivali. Zato je tudi vprašanje, ali so bili takšni duhovniki ob vseh sumničelnih in drugih ovirah sploh še sposobni brezpogojne lojalnosti državi in s tem opravljanja propagandne službe. Najbrž bi lahko sklepali, da takšne funkcije, če jim je že bila zaupana, niso opravljali s pravim navdušenjem oziroma le toliko, kakor je bilo potrebno, da so zadostili predpisom. Iz Škerjančevega zapisa pa je mogoče razbrati še neko drugo zanimivost. Sam naj bi, kakor navaja, svojo službo »propagandnega častnika« pri 17. pehotnem polku izkoristil predvsem za to, da je »vzbujal in dvigal pri častnikih in moštvu narodno zavest, katero so Nemci neusmiljeno zatirali«.<sup>1062</sup> V nadaljevanju še piše, da se je tej službi uradno odpovedal 20. oktobra tega leta, med drugim tudi zato, ker naj bi trpel njegov ugled pri vojaki, saj naj bi ga ti vse bolj imeli »za agenta tistih višjih poveljstev, katera prav nič ne upoštevajo mojih predlogov in pojasnil; zlasti pa ravnaajo z našim 17. pešpolkom ›Cesarjevič‹ prav brezobzirno in mačehovsko.«<sup>1063</sup> Zapis sam je – posebno ob upoštevanju njegove razprave o aktivnem boju proti sovražni propagandi – sicer treba jemati z veliko previdnostjo, kljub vsemu pa opozarja na možnost, da so posamezni vojaški kurati funkcijo propagandnega častnika uporabili tudi v druge namene – kakor kaže, morda predvsem za krepitev narodne zavesti. Koliko je bilo takšnih duhovnikov in koliko so v navzočnosti častnikov drugih narodnosti (predvsem nemških) to lahko zares angažirano opravljali, na ta vprašanja pa (vsaj) za zdaj še ni mogoče odgovoriti.

## 9.7 Ekskurz: Upor 2. gorskega strelskega polka v oktobru 1918 in vprašanje vojaškega kurata

V oktobru 1918 so bile razmere med vojaštvom izredno slabe. Bili so še kako sestradani in naveličani vojne, pogoste so bile bolezni. Tako ni bilo ču-

1060 Prim. ÖSTA/KA, AFV, karton 245, Pastoralbericht Infanterie Divisions Sanitäts-Kolone 107, für den Monat August 1918, 31. August 1918, Anton Mrevlje.

1061 Prim. P. J. Houlihan, *Clergy in the trenches*, str. 92.

1062 M. Škerjanec, *Imenik vojniov ljubljanske pehote 17 ob prevratu 1918*, str. 10.

1063 Prav tam.

dno, da so se začele upirati tudi enote na frontah. Med njimi je bil tudi izrazito slovenski 2. gorski strelski polk, ki je bil tedaj v sestavi 44. strelske divizije in je bil v zaledju fronte. Njegov I. bataljon je bil v vasi Iutizzo, II. in III. bataljon pa sta bila nastanjena pol ure hoda stran v mestu Codroipo, zahodno od Vidma (Udine). Razmere pri 2. gorskem strelskem polku v oktobru 1918 je na kratko opisal Metod Golmajer: »*Pusto vreme, mnogo štrapacov, kuhana voda trikrat na dan – to se je vleklo do dne 24. oktobra.*«<sup>1064</sup> Tega dne je prišlo povelje, da bo polk poslan na bojišče. Potekale so priprave, prevzemali so material, strelivo, vojaki pa so bili naveličani vojne in niso bili več pripravljeni oditi na fronto. Toda polk se je tistega večera uprl, uporniki so zavzeli mesto, vojaško poveljstvo pa je zaprosilo za pomoč. Še isto noč so proti mestecu odkorakali trije nemško-avstrijski polki, ki so bili v bližini. Po nočnih bojih je bil polk zjutraj obkoljen in se je moral vdati. Sam 2. gorski strelski polk so razorožili in mu pobrali vse orožje, strelivo in sploh vsako malenkost, ki je bila sumljiva. Polk v Codroipu so potem zastražili in pustili pri miru. Stražarske posle je opravljal koroški 1. gorski strelski polk. Janez Zaplotnik je v svojih spominih o tem zapisal: »*Bili smo zastraženi kot največji zločinci par dni in ako si hotel na svojo potrebo je šel stražar ali celo dva s teboj. Samega te niso pustili, če si bil prav brez orožja.*«<sup>1065</sup>

Lojze Ude je navedel, da so takrat po nekaterih poročilih odgnali in zaprli v divizijske zapore več kakor dvesto pripadnikov 2. gorskega strelskega polka. Vojaška oblast se je potrudila, da bi čimprej lahko začelo delovati naglo sodišče. Za to je bil tja poslan vojaški sodnik dr. Franz Bytzek. V poročilu z dne 27. oktobra je Bytzek poročal, da ni nobenega pravnega razloga za sojenje, ker naj bi bili vsi glavni voditelji upora ubiti v boju, za druge pa ni mogoče zbrati dovolj dokazov v roku, predpisanem za to, v 48 urah. Zato je bilo proti njim mogoče uvesti le redni postopek.<sup>1066</sup>

Upor ni minil bil brez smrtnih žrtev. Ivan Debevec je že v decembru 1918 pisal, da so bile izgube znatne: »*Slovenski polk je imel 10 ubitih in 30 ranjenih.*«<sup>1067</sup> Ivan Matičič je v svojih spominih povedal, da je padlo sedem mož.<sup>1068</sup> Ude je v šestdesetih letih 20. stoletja, ko je pripravljal svoj prispevek o uporih vojakov v dunajskih arhivih našel uradno poročilo, ki navaja, da je padlo šest vojakov in da je bilo ranjenih 25 (iz različnih polkov).<sup>1069</sup>

Na italijanskem bojišču je bilo med tem uporom vse bolj vroče, italijanska armada je namreč začela svojo ofenzivo in vojaško poveljstvo je potrebovalo

1064 S, 24. 10. 1928, str. 6.

1065 Tržiški muzej, Novejša zgodovina, fasc. 1. svetovna vojna, ovoj 12, *Nekaj spominov, kako se je začelo samo gibanje za upor proti bivši Avstriji 1918.*

1066 Prim. L. Ude, *Upori slovenskega vojaštva v avstro-ogrski armadi*, v: ZČ, 1968, 3–4, str. 202.

1067 Jsla, 20. 12. 1918, str. 1.

1068 Prim. I. Matičič, *Na krvavih poljanah*, str. 222.

1069 Prim. L. Ude, *Upori slovenskega vojaštva v avstro-ogrski armadi*, v: ZČ, 1968, 3–4, str. 202.

sleherno enoto. Tako so tudi 2. gorski strelski polk kljub upor u želeli imeti čimprej na bojišču. Dne 28. oktobra so vojakom spet dali orožje v roke in jim sporočili, da bodo odšli proti Tilmentu. Ob predaji orožja je bil navzoč divizionar, poleg njega pa je bil pri tem dogodku tudi vojaški kurat, ki je nagovoril moštvo. Ernest Adamič je zapisal le, da je bil ta vojaški kurat Slovenec,<sup>1070</sup> Lojze Ude, ki je bil tudi sam pripadnik tega polka, pa je v svojih spominih v *Avtonomistu* zapisal, da je vojake v slovenščini nagovoril »divizijski kurat«. <sup>1071</sup> Oba avtorja sta navedla tudi del govora, s katerim se je vojaški kurat takrat obrnil na vojake. Ude je takole zapisal nagovor in besede vojaškega kurata: »*Dragi Slovenci! Zvest cesarju in Avstriji, to je bil Slovenec vedno; to ste dokazali neštetokrat v Galiciji, na Tirolskem in na najslavnejši način v osmi in deveti soški bitki, to ste v enajsti dokazali na gori sv. Gabrijela in pozneje ob Piavi. V teh dneh ste storili napako. A prepričani smo, da jo globoko obžalujete in da jo hočete zopet popraviti. Slovenci, ne zaupajte Italijanom, vaše zemlje se jim hoče, Goriške, Trsta, Istre, Dalmacije.*« Govoril je še dolgo, prepričevalno in resno. <sup>1072</sup> Adamič je ta govor povzel nekoliko drugače in z drugačnimi besedami, v bistvu pa je sporočilo obeh dokaj podobno: za ta spodrslijaj, torej upor, se bodo vojaki lahko odkupili le s hrabrostjo na fronti. Toda do tja niso prišli; že pri Casarsi se je polk še drugič uprl. Na fronto možje in fantje niso hoteli – želeli so si vrnitve domov. V naslednjih dneh, ko je ob italijanski ofenzivi monarhija razpadala, so fantje že korakali proti domovini.

Bolj kakor njihova pot domov se tu zastavlja vprašanje – kdo je bil vojaški kurat, ki je v Codroipu po upor u nagovoril 2. gorski strelski polk. Res je znano, da je bil polkovni kurat 2. gorskega strelskega polka v tistem času vojaški kurat Anton Gnidovec (p. Mohor), vendar je vprašljivo, ali je bil prav on tisti, ki je moštvo tudi nagovoril. Pri takšnih dogodkih so bile vojaške oblasti do polkovnih kuratov najbrž precej nezaupljive. Tako so ob upor u pohodnih formacij 57. galicijskega pehotnega polka, ki so se 24. oktobra 1918 uprle in niso hotele na fronto blizu mesta Portogruaro, iz poveljstva 12. pehotne divizije poklicali višjega vojaškega kurata Richarda Zydka. Ta je vojakom, ki so se medtem pomirili, pozneje tudi maševal. <sup>1073</sup> Iz Udetovega zapisa bi bilo mogoče sklepati, da so tu oblasti ravnale podobno in je zato k polku prišel divizijski župnik, ki pa je najbrž bil Slovenec. Žal tudi pregledi pastoralnih poročil za oktober 1918 in nekateri drugi dokumenti, povezani s temi dogodki, še niso dali odgovora glede njegove identitete.

1070 Prim. *Primorski dnevnik*, 22. 12. 1968, str. 22.

1071 Prim. *Avtonomist*, 5. 1. 1924, str. 2.

1072 Prav tam.

1073 Prim. K. Lužar, *Zgodovina celjskega c. in kr. Pešpolka št. 87 (1883–1919)*, Ljubljana, 2010, str. 205–206.

## 10. OB RAZPADU MONARHIJE IN NA PREHODU V NOVO DRŽAVO SHS 1918

Iz zapisov o uporih v Codroipu je mogoče razbrati, da se je habsburška armada v oktobru že razkrajala, skupaj z njo pa tudi sama dvojna monarhija. Cesarjevi zadnji poskusi preureditve države in njegov oktobrski manifest leta 1918 so prišli prepozno, nastajale so nove države. V Ljubljani je bila tako že 29. oktobra 1918 razglašena nova Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Za Avstro-Ogrsko se je prva svetovna vojna sicer končala 3. novembra 1918, a takrat so se s front in iz garnizij že valile množice vojakov.

### 10.1 Vračanje vojaških kuratov

Tako kakor vojaki so se tudi vojaški kurati vračali domov. Vsi, posebno pa še tisti, ki so delovali po vojaških bolnišnicah in v drugih ustanovah, so ob tem skušali poskrbeti za najnujnejše, zato je morda kdo tudi še po zlomu monarhije ostal dan ali dva dlje na odrejenem mestu. Pri tej skrbi ni bila pomembna le pastoralna oskrba ranjencev in bolnih, ampak tudi vojaške matrike in vojaške kapele. Kakor kaže, so se kljub vsem prizadevanjem številne matrike in vojaške kapele v vsesplošni zmedi in ob umikanju armade izgubile. Prav o izgubljenih matičnih knjigah in vojaških kapelah, pa tudi o drugih predmetih vojaških duhovnikov je že ob koncu marca 1919 poizvedoval generalni vojni vikariat v Zagrebu, v maju tega leta pa se je s posebnim dopisom obrnil na škofijske ordinariate tudi osrednji urad za vojaške matrike, ki je deloval na Dunaju. V dopisu je naročal »*bivšim vojaškim kuratom, da sporoče ordinariatu, kje so pri svojem odhodu shranili, oziroma oddali vojaške matrike, svojih čet ali zavodov, ali kaj se je z njimi zgodilo. Sporoče naj tudi, kaj se je zgodilo z vojnimi kapelami, ki so jih svoj čas za službo v vojni prejeli.*«<sup>1074</sup> Na tak dopis je 6. avgusta 1919 odgovoril tudi Franc Pavlič<sup>1075</sup>, ki je zapisal, da je moral po ukazu matrike pošiljati že vsak mesec sproti »*na Verlustgruppe der k. u. k. Isonzo-Armee*«. Zato se matrike torej niso izgubile, izginila pa je kapela, ki jo je oddal bataljonskemu pratežu. Kakor je omenil Pavlič, je bila vojaška kapela v Nabrežini še na vozu, v Ljubljani pa je ni bilo več: »*Najberže jo je kdo ukradel iz voza v Nabrežini, ker ni vedel, kaj je v zaboju, civilisti so nam skoraj vse pobrali ponoči, izginile so mi tudi privatne reči. Mogoče je tudi, da so jo vojaki sami stran vrgli, ker jim je otežila vožnjo.*«<sup>1076</sup> Precej podobno so odgovarjali tudi drugi vojaški duhovniki.

1074 LŠL 1919, VII, str. 72.

1075 Franc Pavlič, r. 1. 11. 1886, Šmartno v Tuhinju; m. 14. 7. 1913; † 26. 12. 1932, Beograd. V: *Letopis 2000*, str. 432.

1076 NŠAL/ŠAL V, fasc. 315, 3480/919.

Vojaški kurati, ki so delovali v bolnišnicah ali drugih vojaških ustanovah, so zagotovo imeli nekoliko manj težav pri vračanju domov kakor tisti, ki so delovali kot polkovni kurati. Ti duhovniki so praviloma delili usodo vojakov in se skupaj z njimi prebijali proti domu. Pri tem so bile posameznim kuratom, kakor se zdi, zaupane tudi nekoliko vidnejše vloge. Tako je 17. pehotni polk ob reorganizaciji poveljstva, ko so ga prevzeli slovenski častniki, sestavil poseben polkovni svet, ki je bil najvišja polkovna oblast. Za njegovega predsednika je bil izvoljen prav vojaški kurat Martin Škerjanec, ki je na ta način torej postal celo »formalni« poveljnik polka.<sup>1077</sup> Polk je potem prišel v Rivo. Upal je, da bo kmalu lahko odkorakal v domovino. Toda to se ni zgodilo in znašli so se v italijanskem ujetništvu. Vojaški kurat Škerjanec je bil že ob koncu marca 1919 izpuščen in je prišel v domovino, prinesel pa je domov tudi sezname vojakov, ki so bili še v ujetništvu. Skupaj z njim se je iz italijanskega ujetništva vrnil tudi vojaški kurat Ludvik Šavelj, tudi Šavelj je imel s seboj sezname vojakov ujetnikov, ki so tedaj še bili v Italiji. O obeh vojaških kuratih, pa tudi o razmerah, ki so takrat vladale v italijanskem ujetništvu, o katerih sta lahko pripovedovala, je potem poročal časopis *Slovenec*.<sup>1078</sup>

Toda medtem ko so se nekateri vojaški kurati ob koncu vojne znašli v ujetništvu, so se drugi iz ujetniških taborišč že vračali domov.<sup>1079</sup> Časopisje je tako v decembru tega leta med drugim poročalo o vrnitvi Andreja Martinčiča, ki je v letu 1915 ob padcu Przemysla prišel v rusko ujetništvo.<sup>1080</sup> Že pred njim so se skupaj z enoto, v kateri so službovali, vrnil nekateri polkovni kurati. Tako je časopis *Slovenec* 16. novembra 1918 poročal o vrnitvi 27. črnovojniškega pehotnega polka in pri tem navedel, da se je z njimi vrnil tudi vojaški kurat Zavadlal.<sup>1081</sup> Skupaj s 97. pehotnim polkom, ki se je v tem času že preimenoval v polk *Nanos*, se je ob koncu leta 1918 vrnil vojaški kurat Pavel Žagar. O vrnitvi polka v domovino je poročal tudi *Slovenski narod* in med drugim zapisal: »Naši vojaki, ki se jim je po mukepolni vožnji posrečilo po dolgem času priti vendar enkrat iz Rusije domu, so vsi brez izjeme pritožujejo nad postopanjem nekaterih častnikov. Pripoznati se pa mora, da so se za moštvo brigali in skrbeli posebno nadporočnik Matek, vojni kurat Žagar in poročnik dr. Gosar, ki so prišli z vojaki skupno v domovino.«<sup>1082</sup> Zdi se torej, da so bili posamezni polkovni vojaški kurati – tako kakor omenjeni Žagar – precej v pomoč vojakom pri njihovi vrnitvi domov.

1077 Prim. M. Škerjanec, *Imenik vojniov ljubljanske pehote 17*, str. 7.

1078 Prim. S, 30. 3. 1919, str. 6.

1079 Med zadnjimi vojaškimi kurati se je po osmih letih iz ruskega ujetništva vrnil Rajmund Bratanič, ki je prišel v rusko ujetništvo že ob prvih spopadih leta 1914. O njegovi vrnitvi je poročalo časopisje, ki je navedlo, da je bil pod boljševiki obsojen na pet let ječe, od tega je tri leta presedel v Tomsku v Sibiriji. Glej: Sgp, 20. 7. 1922, str. 3.

1080 Prim. S, 16. 12. 1918, str. 3.

1081 Prim. S, 16. 11. 1918, str. 4.

1082 SN, 28. 12. 1918, str. 2.

V novih domovinah so se medtem že ustanovljale nove armade. Jurij Perovšek je zapisal, da je imelo prav slovensko vojaštvo v oktobru in novembru 1918 zelo pomembno vlogo pri zavarovanju in utemeljitvi slovenske samoodločbe.<sup>1083</sup> Tako so 30. oktobra že prišli na oblast v Ljubljani, v Mariboru pa je 1. novembra 1918 po pooblastilu narodnega sveta za Štajersko vojaško oblast prevzel Rudolf Maister in bil ob tem imenovan za generala. Prav častniški odbor je v Ljubljani od narodnega sveta izsilil pospešitev uvedbe prve slovenske narodne vlade. Dne 31. oktobra 1918 je bila tako v soglasju z vsemi političnimi strankami na seji slovenskega narodnega sveta oblikovana vlada za slovenski del Države SHS. Še istega dne je vlado uradno imenoval tudi Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov kot najvišji organ v Državi SHS. Prvo sejo je imela narodna vlada,<sup>1084</sup> ki ji je predsedoval Josip Pogačnik, že 1. novembra 1918.<sup>1085</sup> Vojaške enote, ki so se vračale s front, so v tem času že prihajale v službo nove države in prisegale novi oblasti. S tem se je začelo formiranje nove, slovenske vojske, to pa je, kakor omenja Jože Plut, podpirala tudi Cerkev.<sup>1086</sup> Seveda se je takoj postavilo tudi vprašanje vojaške duhovne oskrbe v novih razmerah.

## 10.2 Vojaška duhovna oskrba v Državi SHS

Prav o vprašanju duhovne oskrbe v novih nacionalnih armadah je ob nastajanju novih držav in najbrž tik pred zlomom monarhije spregovoril tudi vojaški škof Bjelik v posebnem dopisu, naslovljenem na vojaško pisarno cesarja Karla, pa tudi na vojno ministrstvo. V njem je med drugim zapisal, da ustanavljanje novih držav in novih nacionalnih vojsk vpliva tudi na apostolski vojaški vikariat in na vojaško duhovno oskrbo. Urejena naj bi bila za na novo ustanovljene armade posameznih novih držav v sporazumu med Svetim sedežem in njihovimi škofijskimi ordinariati. Navedel je še, da je bila s posebnim ministerialnim dekretom z dne 1. novembra 1918 tudi vsem nekdanjim aktivnim vojaškim kuratom, ki so delovali v cesarskih oboroženih silah, odprta pot, da lahko vstopijo v nove armade in tam še dalje opravljajo svoje poslanstvo. Za rezervne kurate pa je zapisal, da bodo tako ali tako odšli v škofije. Poleg teh zapisov o vojaški duhovni oskrbi v novih državah in armadah ter ustanavljanju novih vojaških vikariatov je omenil, da bo sam svojo službo na Dunaju opravljal le še v času likvidacije vojaškega vikariata, potem pa bo odstopil. Za svojega naslednika, ki bo skrbel za duhovno oskrbo novih, avstrijskih oboroženih sil, je predlagal dr. Ferdinanda Pawlikowskega, ki je bil takrat konzistorialni sekretar

1083 J. Perovšek, *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*, Ljubljana, 1998, str. 58.

1084 O prvi slovenski vladi in njenem delovanju glej tudi: B. Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, Ljubljana, 1992.

1085 Prim. J. Perovšek, *Iz Avstro-Ogrske, v: Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992 (I)*, ur. J. Fischer, Ljubljana, 2006, str. 173–174.

1086 Prim. J. Plut, *Za pravice človeka*, str. 64.



pri vojaškem vikariatu. Ob koncu je vojaški škof Bjelik izpostavil še pomembnost vojaških matičnih knjig. V dopisu navaja, da hranijo takšne matične knjige, ki segajo celo v 16. stoletje. Posebej pa se je zavedal pomembnosti vojaških matičnih knjig iz zadnje vojne, ki so imele posebno vrednost ne le za države, temveč tudi za »milijone družin«. Ob tem je seveda izpostavil tudi vprašanje njihove ustrezne hrambe in varstva.<sup>1087</sup>

Zdi se, da so navodila do neke mere upoštevali tudi v novi Državi Slovenec, Hrvatov in Srbov, saj se je vojaška duhovna oskrba zdela dovolj pomemben predmet Narodni vladi SHS. To vprašanje je obravnavala že 2. novembra 1918. V objavljenih *Sejnih zapisnikih narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov*<sup>1088</sup> o tem lahko preberemo: »*Monsgn. Klobovsu se poveri vodstvo vseh vojaških duhovnov na slovenskem ozemlju. Tozadevno dovoljenje ima imenovani že od knezoškofa.*« S tem imenovanjem pa se verjetno ni povsem strinjal mornariški superior Karl Kokolj. Dne 8. novembra tega leta je ljubljanskemu škofijskemu ordinariatu poslal prošnjo, s katero je želel doseči, da v dogovoru z Narodno vlado posebej uredi vprašanje duhovne oskrbe vojaštva in vojaških bolnišnic v Ljubljani. Pri tem je navedel, da je sam to službo v ljubljanskih vojaških bolnišnicah in v garniziji opravljal že od 2. avgusta 1914 dalje, in se skliceval na svoj čin superiorja, zaradi katerega »*ne more niti po cerkvenih niti po vojaških načelih spadati pod jurisdikcijo drugega superiorja, ker bi sicer stvar bila vsaj po sedanji ustavi naše svobodne domovine unicum, temveč bi moral spadati pod direktno [podčrtal Kokolj] jurisdikcijo prečastitega knezo-škofijskega ordinarijata, od katerega bi prejemal navodila in kateremu bi moral v vseh važnih stvareh referirati.*« V dopisu je še naštel naloge, ki bi jih moral opravljati, in med drugim poudaril vodstvo matic cele garnizije, nadzorovanje delovanja in uradovanja vojaških kuratov, ki bi bili dodeljeni vojaškim bolnišnicam itd. Izpostavil je tudi pravico, da bi podeljeval vojakom spregled od oklicev, in skrb za vojaška pokopališča.<sup>1089</sup> Iz Kokoljevega pisanja je torej mogoče ugotoviti, da je želel imeti podobno funkcijo, kakor je bila zaupana Klobovsu. Na hrbtni strani dopisa je iz koncepta odgovora ljubljanskega ordinariata mogoče razbrati, da je ordinariat Kokoljevo prošnjo zavrnil z utemeljitvijo, da je vlada naloge že zaupala superiorju Klobovsu in da tega ni mogoče preklicati.<sup>1090</sup>

O Klobovsovem imenovanju je 9. novembra 1918 poročal tudi *Slovenec* in ob tem zapisal še navodilo vojaškim kuratom, ki so prihajali v Ljubljano: »*Vsi vojaški katoliški duhovniki, ki prihajajo v Ljubljano, naj se javijo tedaj pri vojaškem superiorju msgr. Klobovs, Bleiweisova cesta št. 4, II. nadstropje.*«<sup>1091</sup> V

1087 ÖSTA/KA, AFV, karton 165, Seelsorge der Nationalarmeen, Regelung des Ap. Feldvikariates, Res. Nr. 458.

1088 Omenjeni *Sejni zapisniki Narodne vlade SHS* so dostopni tudi na spletu: <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:768> (pridobljeno 2. 2. 2013).

1089 NŠAL/ŠAL V, fasc. 315, N. 4642, 8. November 1918.

1090 Prav tam.

1091 S, 9. 11. 1918, str. 5.

Ljubljani je bil na to odgovorno mesto torej na novo imenovan superior Klobovs, kakor kaže, pa večjih sprememb te vrste ni bilo v Pulju. Tam so dotedanje-mu mornariškemu superiorju Ivanu Koršiču 4. novembra 1918 izdali posebno izkaznico in tako potrdili, da je še dalje odgovoren za mornariški superiorat v »jugoslavenskoj mornarici«. <sup>1092</sup> Že dan pozneje so Pulj zasedle italijanske čete.

Ob vseh teh imenovanjih, ki so bila z vidika Države SHS vendarle omejena samo na njene dele, se postavlja vprašanje, kdo ali sploh kdo je bil imenovan za vojaškega škofa ali vsaj generalnega vikarja, ki bi skrbel za duhovno oskrbo vsega vojaštva v državi. To se je zgodilo 22. novembra 1918, ko je Narodni svet SHS v Zagrebu v dogovoru z zagrebškim nadškofom za generalnega vojnega vikarja Države SHS imenoval profesorja zagrebškega bogoslovja, dr. Ferda Rožiča (1877–1949). <sup>1093</sup> Zagrebški nadškof mu je podelil potrebno jurisdikcijo za območje svoje nadškofije, hkrati pa so za jurisdikcijo zaprosili tudi vse druge škofijske ordinariate. Med drugim je na to prošnjo odgovoril tudi ljubljanski škof Jeglič in na novo imenovanemu vojnemu vikarju podelil jurisdikcijo za obseg svoje škofije. <sup>1094</sup> Na tej podlagi so potem lahko prosili tudi Sveti sedež za ustrežno potrditev. Seveda je vprašanje, kako učinkovito je vikar glede na razmere v tem času sploh lahko deloval. Ne glede na to vprašanje, pa je mogoče reči, da je Državi SHS dokaj kmalu uspelo uvesti vojaški vikariat, naloge pa so bile tako rekoč precej identične tistim, ki jih je imel poprej avstrijski vojaški vikar.

Razmere v novi domovini še zdaleč niso bile urejene. Država SHS mednarodno ni bila priznana, vendar pa je imela diplomatske stike z večjim številom srednjeevropskih držav. Kakor je zapisal Peter Vodopivec, so že ti diplomatski stiki dejansko pomenili priznanje njenega obstoja. <sup>1095</sup> Država kot takšna je imela vrsto nerešenih vprašanj, med katerimi je bilo tudi vprašanje državnih meja. Premirje med antantnimi silami in dvojno monarhijo je določalo, da zasedejo antantne sile pomembne strateške točke. Na podlagi tega so si Italijani že v začetku novembra 1918 začeli prilaščati območja, ki so jim bila obljubljena v Londonskem sporazumu. Tako so najprej prišli v Trst in v Gorico, potem do srede novembra do Vrhničke, tam pa so jih zavrnilo srbski vojaki, nekdanji avstro-ogrski vojni ujetniki pod poveljstvom majorja Stevana Švabića. Koroški Nemci so nasprotovali slovenskim zahtevam po delitvi Koroške, Nemci na Štajerskem pa so pozivali k priključitvi mesta Maribor in okolice k Avstriji. Slovenski politični voditelji so preveč pričakovali od pogajanj in upali, da bo vprašanje meja rešeno po jezikovno-etničnih norma-

1092 Arhiv PMSMP, Avstro-Ogrska, Mornariški superior Ivan Koršič, osebni dokumenti, inv. št. P3614, izkaznica, 4. studenog 1918.

1093 O vojnem vikarju Ferdu Rožiču se nekateri podatki najdejo tudi na spletu: [http://www.glas-koncila.hr/knjizara\\_detaljno.html?knjiga\\_ID=597](http://www.glas-koncila.hr/knjizara_detaljno.html?knjiga_ID=597) (pridobljeno 3. 2. 2013).

1094 Prim. NŠAL/ŠAL V, fasc. 315, Nr. 4994.

1095 Prim. P. Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, Ljubljana, 2006, str. 162.

tivih in da bodo imeli vso podporo antantnih držav.<sup>1096</sup> Ob tem velja omeniti, da je samostojna Država SHS obstajala le do 1. decembra 1918. Sledila sta združitev države s Kraljevino Srbijo in nastanek nove države – Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Narodna vlada v prvih dneh svojega delovanja ni namenjala večje pozornosti oboroženim silam in vojaškim akcijam, s katerimi bi zavarovala svoje interese, in to kljub prošnjam in apelom predvsem koroških Slovencev. Šele 8. novembra 1918 je poverjeništvu za narodno brambo v Ljubljani pozvalo vojake med 18. in 40. letom, da se takoj oglasijo pri svojih slovenskih kadrih v Ljubljani, Celju, Mariboru in v Borovljah. Ob tem je za vrhovno vodstvo obrambe koroške meje vlada imenovala stotnika Alfreda Lavriča, a mu ni zagotovila potrebnega vojaštva. Stotnik Lavrič je zato začel iskati prostovoljce, ki so se bili pripravljeni bojevati za severno mejo,<sup>1097</sup> Zbirali so se tudi drugod. O prostovoljcih je v svojem dnevniku pisal tudi Franjo Malgaj: »6. novembra smo hodili ves dan po gostilnah in zbirali prostovoljce.«<sup>1098</sup> Z njimi je potem odšel na Koroško in zasedel Mežiško dolino do Dravograda. Začetne iniciative in zasedenih položajev pa slovenska stran ni znala popolnoma izkoristiti. Ob koncu novembra je bila dogovorjena demarkacijska črta med slovenskimi in avstrijskimi silami, toda že 1. decembra so Avstrijci prešli v napad in prevzeli pobudo. Po avstrijski ofenzivi, ki ji je sledilo premirje 15. januarja, so enote Dravske divizije ob koncu aprila 1919 sprožile ofenzivo, ki ji je sledil avstrijski protinapad in umik. Po prihodu novih sil se je 28. maja začela nova ofenziva in čete so zasedle tudi Gosposvetsko polje, vendar pa je to postajalo vse manj pomembno. Mirovna konferenca je določila, da bo o koroškem vprašanju odločal plebiscit, Koroška pa je bila takrat razdeljena v coni A in B.<sup>1099</sup>

### 10.3 Vojaška duhovščina in boji za severno mejo

Pri vsem vojaškem dogajanju na koroški fronti so bili po svoje udeleženi tudi vojaški kurati. Večina nekdanjih vojaških duhovnikov je sicer bila že v začetku novembra oziroma v decembru znova nastavljena po različnih župnijah, a kljub temu so v vojski ostali posamezniki, ki so še dalje skrbeli za pastoralo v novih oboroženih silah. Med njimi je bil vojaški kurat Franc Bonač, ki je takrat prevzel duhovno oskrbo v belgijski vojašnici.<sup>1100</sup> V vojaški službi je ostal tudi Rihard Zajc.<sup>1101</sup> Po prevratu je krajši čas kot vojaški kurat deloval še Janez Ev. Kociper. Tako je časopis *Slovenec* 28. novembra 1918 poročal, da se je tega

1096 Prav tam, str. 162–163.

1097 Prim. L. Ude, *Boj za severno mejo 1918–1919*, Maribor, 1977, str. 139.

1098 F. Malgaj, *Vojni spomini: 1914–1919*, Maribor, 2009, str. 203.

1099 Prim. D. Guštin, *Poraz na Koroškem*, v: *Slovenska kronika XX. stoletja: 1900–1941*, Ljubljana, 1997, str. 230–231.

1100 Prim. *Bojevniki*, 5.4. 1935, str. 6.

1101 Prim. *Okrožnica LJ*, 1966/6, str. 48.

dne v mariborski baziliki Matere Milosti »na poziv generala Maistra« opravila zahvalna sveta maša. »Pri službi božji so bili navzoči zastopniki Narodnega sveta, general Maister in zastopniki vseh uradov. Cerkveni govor je imel kurat Kociper, nato je bila slovesna sv. maša, po kateri so zapeli Lepo našo domovino.«<sup>1102</sup> Prav tako naj bi v vojski ostal tudi kurat Rudolf Potočnik in skrbel za duhovno oskrbo vojaštva na koroški fronti. Tam naj bi se v prvih dneh januarja znašel v avstrijskem ujetništvu.<sup>1103</sup>

Vojaških kuratov pa takrat ni bilo dovolj, da bi lahko pokrili vse potrebe, ki so se pokazale pri vojaštvu. Tako je *Ljubljanski škofijski list* 8. januarja 1919 posredoval dopis ljubljanskega vojnega superiorata, ki je na podlagi odloka generalnega vojnega vikariata SHS prosil, da bi našli duhovnike, pripravljene opravljati to službo. Predvsem so bili mišljeni nekdanji vojaški kurati.<sup>1104</sup> Kakor kaže, so se na te pozive res oglasili nekateri, ki so želeli postati aktivni vojaški kurati.<sup>1105</sup> Med njimi je bil tudi nekdanji vojaški kurat Ciril Kandut, ki je bil kot begunec s Koroškega v januarju 1918 v Lescah na Gorenjskem. V pismu z dne 18. januarja se je obrnil na škofijski ordinariat, naj ga predlaga »za sprejem v vojaško službo«.<sup>1106</sup>

Podrobnejših podatkov o vojaških kuratih na koroški fronti doslej res ni bilo mogoče najti, zato pa imamo nekoliko boljši vpogled v zagotavljanje duhovne oskrbe vojaštva v ljubljanski škofiji v začetku leta 1919. Ljubljanski škofijski ordinariat se je namreč zelo zanimal za delovanje vojaške duhovščine in za duhovno oskrbo vojakov. Zato je bil 22. februarja 1919 na vojni superiorat v Ljubljani naslovljen dopis z vprašanji o vojaški duhovni oskrbi. Med drugim so se pozanimali glede duhovne oskrbe vojaštva, o vojaških duhovnikih in o njihovem delovanju, o številu aktivnega vojaštva, ki je bilo v ljubljanski škofiji, in o razporeditvi vojakov, spraševali pa so še o številu vojaških bolnišnic in ob koncu predlagali, naj superiorat sestavi morebitne predloge za dodatno izboljšanje duhovne oskrbe vojakov.<sup>1107</sup> Vojni superior Klobovs je na ta dopis izčrpno odgovoril že 26. februarja tega leta. V poročilu je zapisal, da je bilo takrat na ozemlju ljubljanske škofije skupaj s Področco 10.350 mož in 404 častniki, od tega je bilo 61 častnikov in 1448 mož srbske narodnosti. V nadaljevanju je natančno razčlenil, koliko mož in častnikov je bilo takrat pri posameznih oddelkih (ali v bolnišnicah) in kje so bili. Poleg podatkov o številu mož in o njihovi razmestitvi je podobno predstavil tudi vojaške bolnišnice. Večina jih je bila v Ljubljani, omenil je tudi bolnišnico, ki je delovala v Kandiji pri Novem mestu, vendar pa

1102 S, 28. 11. 1918, str. 2.

1103 Prim. ND, 27. 1. 1939, str. 2.

1104 Prim. LŠL, 1919, I, str. 7.

1105 Prim. NŠAL/ŠAL V, fasc. 315, Šefu vojne misije v Ljubljani, Ljubljana, 28. januar 1919, Peterlin Alojzij.

1106 Prim. NŠAL/ŠAL V, fasc. 315, Ciril Kandut prosi za sprejem v vojaško službo, 18. 1. 1919.

1107 Prim. NŠAL/ŠAL V, fasc. 315, št. 1195.

ni bil seznanjen s pravim številom bolnikov v njej. V nadaljevanju poročila se je vojni superior posvetil duhovni oskrbi, pisal je o nedeljskih mašah, o duhovnikih, ki so delovali med vojaštvom, in o moralnem stanju v vojski.<sup>1108</sup>

Klobovsovo poročilo le nekoliko odstira delovanje vojaške duhovščine v novi državi in nakazuje tudi težave, ki so jih pri tem spremljale. Iz precej splošnega opisa delovanja pa ni mogoče posebej opredeliti, kako so se s temi težavami dejansko spoprijeli vojaški kurati sami. Zato pa iz drugih virov vemo, da je bilo v tem času očitno vojaških kuratov premalo in so nekatere zato znova vpoklicali v to službo. V februarju 1919 je bil za vojaškega kurata spet vpoklican Bogdan Lendovšek.<sup>1109</sup> Prav v začetku februarja so v novo armado poklicali tudi Pavla Zavادلala.<sup>1110</sup> Po odkritih podatkih naj bi tudi Martin Škerjanec takoj po vrnitvi iz italijanskega ujetništva že v aprilu 1919 odšel za vojaškega kurata na Koroško.<sup>1111</sup>

Kakor kaže, vsi duhovniki niso bili vojaški kurati, temveč so se nekateri znašli celo med prostovoljci. Tako je časopis *Slovenec* že 8. januarja 1919 poročal o prostovoljcih, ki so se iz Ljubljane odpravili na koroško fronto. To prvo »legijo prostovoljcev« je prišel pozdravit tudi general Krsta Smiljanić. Poročevalec je ob tem zapisal, da so med prostovoljci opazili »tudi bivša vojna kurata Jerneja Hafnerja in Ign. Marinčiča kot prostaka s puško na ramah«.<sup>1112</sup> Oba naj bi se udeležila bojev na koroški fronti. Če sta se oba duhovnika zares bojevala s puško v roki, sta oba morala zaprositi za papeški dispenz, saj sta s tem dejanjem postala iregularna. Prošnje, ki bi Hafnerjevo aktivnost dokončno potrdila, še ni bilo mogoče najti, obstaja pa dopis, ki izpričuje, da je drugi duhovnik, Ignacij Marinčič, uporabljal strelno orožje in pozneje zares prek svojega škofa zaprosil za spregled pri Svetem sedežu.<sup>1113</sup>

Podobno kakor v prvi vojni se je torej tudi v bojih na Koroškem dogajalo, da se je duhovnik bojeval s puško v roki. Vendar so bili to najbrž res izredni primeri, saj so vsi drugi (znani) vojaški kurati po doslej znanih podatkih opravljali le svoje poslanstvo in skrbeli za dušni blagor vojaštva. Res pa je, da poleg časopisnihotic o mašah med vojaki na Koroškem podrobnih opisov delovanja vojaških kuratov na tem bojišču oziroma poročil o njih ni bilo mogoče najti. Prav tako še niso bili odkriti dodatni sezname vojaških kuratov, ki bi prikazali njihovo razporeditev. Zato pa je bilo mogoče iz ohranjene zgodovine ljubljanskega planinskega polka dobiti podatek, da je bil (vsaj do 1. novembra 1919)

1108 Prim. NŠAL/ŠAL, fasc. 315, Nr. 409, Voj. dušno pastirstvo [Priloga, dokument št. 62].

1109 Prim. NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 7, Lendovšek Bogdan.

1110 Prav tam, Zavادلal Pavel.

1111 Prim. NŠAL/ŠAL Razno, Službene tabele duhovnikov, fasc. 10, Škerjanec Martin.

1112 S, 8. 1. 1919, str. 6.

1113 Prim. NŠAL/ŠAL V, fasc. 315, Nr. 508.

Ivan Poljanec<sup>1114</sup> njihov polkovni kurat duhovnik.<sup>1115</sup> Žal za zdaj ni znano, kdo so bili polkovni kurati pri drugih enotah, denimo pri celjskem polku.

Ne glede na vse to nam časopisje razkriva, da so se nekateri vojaški duhovniki na koroškem bojišču posebej izkazali. Med njimi je bil v prvi vrsti omenjen vojaški kurat Alojzij Dejak. *Slovenski narod* je tako 21. avgusta 1920 poročal, da je bil Dejak »kot prvi slov. voj. duhovnik za svojo neustrašenost na koroški fronti odlikovan z zlato hrabrostno medaljo. Vsi, ki poznajo ta vzoren značaj od tržaškega polka sem, se bodo gotovo razveselili tega vidnega priznanja vrlin imenovanega.«<sup>1116</sup> Ni pa bilo mogoče ugotoviti, kaj natančno je vojaški kurat Dejak storil, da je bil predlagan za to visoko odlikovanje, ki ga je tudi prejel.

Vojaški kurati so duhovno oskrbo med vojaštvom na koroški fronti in v garnizijah zagotavljali tako v času, ko so na Koroškem še potekali boji, kakor tudi med premirji. Njihova opravila so bila tako rekoč enaka kakor med prvo svetovno vojno. Toda zdi se, da jih po junijskem premirju niso več toliko potrebovali in so bili nekateri odpuščeni iz vojaške službe. Med drugim je tako v septembru 1919 iz vojaške službe odšel tudi vojaški kurat Škerjanec in potem postal župnik na Raki.<sup>1117</sup>

Ob koncu tega leta so vojaški duhovniki na slovenskih tleh postajali vse manj zadovoljni z vojaškim superiorjem Klobovsom, enako z organiziranostjo duhovne oskrbe. Zato so ob koncu leta 1919, natančneje 3. decembra, nekdanji vojaški kurati priredili posebno konferenco in na njej sprejeli nekatere sklepe. O njih so obvestili tudi ljubljanskega škofa. V dopisu so prosili, naj škof osebno s temi sklepi seznanil generala Krsta Smiljaniča in mu jih skupaj s prošnjami predloži. Kot glavno »motivacijo« svoje konference pa so navedli, da Cerkev želi podpirati državo in red v njej. Po tem kratkem zapisu so po točkah naštel svoje zahteve oziroma želje. Pod prvo točko so zapisali: »Gg. Klobovs in Kokolj naj se upokojita, ker ne razumeta potreb in bi delo samo ovirala.« Želeli so si novega superiorja ali višjega kurata in predlagali za to mesto vojaškega kurata Zajca. Ob tem so hoteli, naj nastavijo še »zadostno število drugih gorečih kuratov«, in zapisali, naj kurat ne bo le pisar, temveč zares goreč duhovnik. Prosili so, naj nima visokega čina, vsekakor pa ne »viš[jega] kakor kapetani«. V naslednjih točkah so obravnavali vprašanja vojaške pastorale: nedeljske maše, spovedovanje in postne duhovne vaje, predlagali so tudi, da bi bila po vojašnicah predavanja (vsak teden ali celo večkrat). Predlogi pa niso bili omejeni le na ljubljansko garnizijo, temveč naj bi veljali »povsod, kjer so nastanjeni naši vojaki.«<sup>1118</sup> Očitno

1114 Ivan Poljanec, r. 13.12. 1886, Ljubljana; m. 14. 7. 1910; † 9. 11. 1950, Trstenik. V: *Letopis 2000*, str. 445.

1115 Prim. ARS 1193, t. e. 60, *Istorija 40. pešadijskog puka »Triglavskog«*, str. 17; str. 23; str. 30.

1116 SN, 21. 8. 1920, str. 3.

1117 Prim. NŠAL/ŠAL Razno, Službene tabele duhovnikov, fasc. 10. Škerjanec Martin.

1118 Prim. NŠAL/ŠAL, fasc. 315, Sklepi konference bivših vojnih kuratov, 3. dec. 1919.

je bila želja, da bi se stvari v novi državi vzpostavile na novo, dovolj velika, drugače takšne konference sploh ne bi pripravili.

#### 10.4 Duhovniki v vojski nove države Kraljevine SHS/Jugoslavije – oris<sup>1119</sup>

Ob omenjeni konferenci je morda prav, da se na kratko oriše še položaj vojaške duhovščine v novih državnih okvirih. Tudi v novi vojski se je – tako kakor v habsburški monarhiji – zrcalila večnacionalna in versko različna podoba države. Prav zato je bilo eno od pomembnejših vprašanj, povezanih z oboroženimi silami, vprašanje o ureditvi in zagotavljanju duhovne oskrbe vojaških oseb. Temeljno izhodišče je sicer pomenil že omenjeni predvojni zakon o ustroju vojske z dne 31. marca 1904, ki je veljal za srbsko vojsko, vendar v novih razmerah to ni zadoščalo in je bilo treba poiskati nove rešitve, ki bi zadovoljile pripadnike vseh v državi priznanih veroizpovedi.<sup>1120</sup> Po nekaterih začasnih rešitvah v letu 1919, ko so vojaške duhovnike razdelili na pet razredov, je pomembno spremembo povzročila odločitev ministrskega sveta 30. januarja 1920. Zagotovila je obstoj vojaških duhovnikov vseh v državi priznanih veroizpovedi. Vojaški duhovniki so bili po novem razdeljeni na stalne in honorarne. Stalni vojaški duhovniki so bili imenovani s kraljevim ukazom, predlagalo pa jih je vojno ministrstvo, seveda v dogovoru z ministrstvom za vero. Vse honorarne vojaške duhovnike je v sporazumu z ministrstvom vere imenoval vojni minister.

Med duhovniki pravoslavne, rimskokatoliške in islamske vere je bil izbran po en vojaški duhovnik prvega razreda (s činom majorja), ki je opravljal funkcijo predstojnika preostalim duhovnikom iste vere. Ti predstojniki so bili referenti vojnega ministrstva. Tu je treba omeniti, da so bili stalni vojaški duhovniki razdeljeni v tri razrede po posebnem kriteriju: v prvem razredu (čin majorja) so bili duhovniki, ki so duhovniško poslanstvo opravljali že najmanj petnajst let, v drugem (čin kapetana 1. razreda) tisti, ki so imeli za seboj deset let prakse, in v zadnjem, tretjem razredu (čin kapetana 2. razreda) so bili duhovniki z vsaj petletnimi pastoralnimi izkušnjami. Tej razdelitvi primerno je bila urejena tudi plača in druge ugodnosti – vključno z nastanitvijo in zdravljenjem po bolnišnicah ter s pokojninami. Pri pokojninah so upoštevali poprejšnje službovanje, vojna leta pa so se štela dvojno, kakor so to poznali tudi že v habsburški dvojni monarhiji. Zanimiva pa je ugotovitev, da so v novi državi za kandidate, ki bi želeli vstopiti v aktivno vojaško službo in postati stalni vojaški duhovniki, zahtevali najmanj pet let pastoralnih izkušenj, medtem ko so v Avstro-Ogrski za to zadoščala že tri leta

1119 Če ni drugače navedeno, so podatki za ta oris povzeti po: M. Milkić, *Pravno regulisanje položaja vojnosveštenske struke u Vojsci Kraljevine SHS/Jugoslavije*, v: *Vojnoistorijski glasnik*, 2005, 1–2, str. 136–146.

1120 Vidovanska ustava iz leta 1921 in ustava iz leta 1931 sta priznavali naslednje v državi priznane vere: pravoslavno, rimskokatoliško, grškokatoliško, judovsko, muslimansko, starokatoliško, evangeličane augsburške veroizpovedi, evangeličane helvetske veroizpovedi in baptiste. Kraljevina SHS/Jugoslavija je priznavala devet različnih veroizpovedi, medtem ko jih je bilo v Avstro-Ogrski sedem (ni priznavala baptistov in starokatoličanov).

pastoralne prakse. Res pa je, da so tudi v novi državi pri kandidatih upoštevali vse tisto, kar so v monarhiji že prej: ocene njegovega delovanja, strokovne ocene opravljenih študij, pa tudi osebni značaj in brezgrajno življenje. Tako kakor v monarhiji so tudi v Kraljevini SHS še vedno ocenjevali delovanje vojaških duhovnikov enkrat na leto in podobna je bila tudi ureditev glede obravnavanja njihovih prestopkov. V kolikor je šlo za prestopke vojaške discipline, so bili podrejeni vojaškemu sodiščem, za duhovniške, cerkvene stvari pa so bila pristojna cerkvena sodišča. Prva skupina vojaških duhovnikov je po novih predpisih svoje dolžnosti začeli opravljati z ukazom prestolonaslednika z dne 20. oktobra 1920. Med njimi so bili že takrat tudi nekateri slovenski duhovniki, ki so poprej delovali v habsburških oboroženih silah.<sup>1121</sup> Tako je bil na primer Hubert Rant, ki je bil z ukazom tega dne postavljen za stalnega vojaškega duhovnika 2. razreda. V vojski so poleg njega med drugim službovali še Ignac Marinčič, Alojzij Dejak in Rihard Zajc.<sup>1122</sup>

Ministrstvo vojske in mornarice je že 12. novembra 1920 izdalo še posebno pojasnilo o regulaciji odnosov med različnimi verami v vojski in mornarici. Posebej so opredelili tudi delovno področje vojaških duhovnikov, ki pa se ni prav dosti razlikovalo od tega, kar so vojaški duhovniki že poznali v habsburškem imperiju. Še dalje so maševali, pridigali, podeljevali zakramente, obiskovali bolne, skrbeli za dobro literaturo in pokopavali vojaške osebe. V pravilih je bilo tudi določilo, da pri pravoslavnih in pri katoliških vojaki lahko vse obrede opravi le duhovnik njihove vere, medtem ko je lahko pogreb vojaške osebe protestantske veroizpovedi opravil vsak duhovnik katerekoli krščanske cerkvene skupnosti. Prav glede pogrebov vojaških oseb je pozneje nastal spor med krajevno in vojaško duhovščino, zato je vojni minister izdal poseben ukaz, ki je urejal to vprašanje. Po novem je veljalo, da sodi oseba, ki je umrla v vojaških ustanovah, pod pristojnost vojaških duhovnikov, če pa je oseba umrla zunaj vojaških objektov, je to zadeva krajevnih duhovnikov. V tem letu je bilo še določeno, da morajo tudi vojaški duhovniki ob nastopu svoje službe opraviti prisego. V tem oziru torej ni bilo večjih odstopanj, če to določbo primerjamo z ureditvijo v habsburški monarhiji.

Stalni vojaški duhovniki, ki so delovali pri poveljstvih (armadnih ali divizijskih), so morali poleg rednih nalog v treh mesecih obiti vse garnizije, ki niso imele vojaških duhovnikov, in tam opraviti vse verske dolžnosti. Obhod je bilo treba izvesti od 1. do 15. v mesecih marec, junij, september in december. Vojaškemu poveljstvu je moral na njihovo zahtevo vojaški duhovnik predložiti tudi poseben program takšnih obiskov, da bi vojaštvu lahko omogočili udeležbo. Dne 26. januarja 1922 je kralj Aleksander podpisal *Zakon o reguliranju polo-*

1121 Vprašanje števila in delovanja slovenskih katoliških duhovnikov v vojski Kraljevine SHS/Jugoslavije doslej še ni bilo temeljito obdelano in bo tako ostalo predmet nadaljnjih raziskav.

1122 Prim. *Registar sveštenika*, ki se hrani v Vojnem arhivu Srbije, fond 5, k – 210, f – 8. Za posredovane podatke se iskreno zahvaljujem majorju Slovenske vojske, mag. Zvezdanu Markoviću.



žaja vojaških duhovnikov, ki je nadomestil odločbo ministrskega sveta, ni pa prinesel prav nič novega glede položaja vojaške duhovščine. V maju tega leta je vojni minister izdal *Pravila o dolžnostih vojaške duhovščine*. Razdeljena so bila na splošna in na posebna navodila. Slednja so bila opisana v šestnajstih točkah in so zahtevala predvsem, da skrbijo duhovniki za primerno moralo v vojski in to z dobro besedo, s poukom in s svojim lastnim zgledom. Opravljali so pravzaprav vse tiste naloge, ki so jih imeli duhovniki že v habsburški vojski: krepiti ljubezen do kralja in domovine, spoštovanje predpostavljenih, čut za dolžnosti in disciplino, pa tudi solidarnost med vojaki – ne glede na versko pripadnost. Kljub prvemu vtisu, da je bilo za vojsko dobro poskrbljeno, vprašanje duhovne oskrbe v njej pa urejeno, vendarle ni bilo povsem tako. Že novi zakon o ureditvi vojske in mornarice iz leta 1929 je spremenil in poslabšal njihov položaj. Vojaški duhovnik je bil namreč po novem prestavljen v čin civilnih uslužbencev. S to odločitvijo je bil ukinjen dotedanji položaj vojaškega duhovnika v kraljevi vojski. Kot civilni uslužbenci so bili duhovniki po novi ureditvi rangirani niže kakor nižji častniki, to pa je vplivalo tudi na izgubo avtoritete. Bili so v slabšem položaju kakor duhovniki, ki so delovali pri različnih ministrstvih. Duhovniki v vojski so bili od takrat dalje obravnavani kot garnizijski duhovniki, njihovo poslanstvo je bilo vezano na garnizijska poveljstva oziroma poveljstva mest. V bistvu so še vedno imeli vse pravice in dolžnosti kakor poprej kot vojaški duhovniki, a v praksi ni bilo več tako. Razumljivo je, da so bili vojaški duhovniki vseh veroizpovedi s tem novim položajem nezadovoljni. Prizadevali so si, da bi bila v vojsko spet uvedena položaj in čin vojaškega duhovnika.

Nezadovoljni so bili tudi katoliški duhovniki in kandidati duhovniškega stanu. Kakor piše Plut, so bili duhovniki v novi vojski kljub različnim zagotovilom državnega vrha v praksi pogosto obravnavani drugače od pravoslavnih. Katoliški duhovniki bi morali biti oproščeni služenja v vojski, a se je v praksi pogosto dogajalo drugače. Konkordat med Apostolskim sedežem in Kraljevino Jugoslavijo je leta 1935 v dveh členih posebej obravnaval vojaško službo duhovniških kandidatov in duhovnikov. Prvi člen je duhovniškim kandidatom nalaгал vojaško službo, omejeno na šest mesecev, in določal, naj to službo opravijo med sanitetnimi enotami. Duhovniki in redovniki pa so bili po drugem členu oproščeni vojaške službe, le ob splošni mobilizaciji naj bi opravljali službo med vojaštvom oziroma kot tako imenovani subsidiarni vojaški duhovniki. Konkordat je doživel veliko nasprotij in dejansko ni nikoli vplival na odprta vprašanja o duhovni oskrbi vojaški oseb.<sup>1123</sup> Pravzaprav nove ureditve, ki bi odpravila nezadovoljstvo med vojaškimi duhovniki vseh v državi priznanih veroizpovedi, kakor piše Milkić, ni bilo vse do razpada Kraljevine Jugoslavije.

1123 O konkordatu in nepravilnostih glej: J. Plut, *Za pravice človeka*, str. 64–67.

## 11. POVZETEK

Pričujoča razprava je poskus prikaza zgodovinskega razvoja organizirane duhovne oskrbe v vojski, ki je imela svoja naborna območja v slovenskih deželah. Razvoj oboroženih sil se je začel pod Habsburžani. Če so pri najemniških enotah vojaški kaplani delovali bolj kot prostovoljci, so bili po ustanovitvi prvih stalnih cesarskih polkov po koncu tridesetletne vojne in pozneje v času stalne cesarske armade duhovniki že bolj organizirani in podvrženi vojaškimi pravilom življenja. V začetku je bilo njihovo delovanje res omejeno le na vojni čas, a ker vojn v 16. in v 17. stoletju ni bilo malo, bi lahko rekli, da so bili to že kar stalni vojaški duhovniki.

Temelji organizirane duhovne oskrbe segajo v 16. stoletje, ko je bil imenovan prvi vikar cesarske vojske, ki je bil praviloma tudi cesarjev spovednik. Kljub temu da so bili blizu dvora, pa niso imeli dovolj veljave in moči, da bi mogli vplivati na učinkovito delovanje vojaške duhovščine in na njihovo strukturno ureditev. Zato je leta 1643 papež Urban VIII. vikarju cesarske vojske podelil škofovska pooblastila nad cesarsko vojsko, ki so veljala le v vojnem času. Leta 1689 je jurisdikcijo nad vojsko dobil takratni papeški nuncij na Dunaju in jo je opravljal tudi v miru. Ob tem je prejel še pooblastilo, da je lahko jurisdikcijo kadarkoli podelil cesarjevemu osebnemu spovedniku. Njegov vpliv se je v 17. in v 18. stoletju krepil le postopoma, glavno vlogo so imeli cesarjevi osebni spovedniki iz vrst jezuitov. Jezuitski red je tako postal pomemben pri uveljavljanju in zagotovitvi urejanja duhovne oskrbe v cesarski vojski. Med delujočimi jezuitskimi redovniki v vojaških vrstah so bili tudi takšni, ki so prihajali iz slovenskih dežel in so službovali na različnih položajih. Iz njihovih vrst je prišel tudi grof Sigismund Anton von Hohenwart, ki je leta 1794 postal škof St. Pöltna; s tem sta mu bili zaupani funkcija vojaškega vikarja in odgovornost za delovanje vojaške duhovščine. Bil je edini od duhovnikov iz slovenskih dežel, ki je dosegel to visoko funkcijo.

Vojaška duhovščina je doživela novo ureditev leta 1773, ko je bil ustanovljen Apostolski vojaški vikariat in so bili vzpostavljeni tudi vojaški superiorati. Najvišja funkcija apostolskega vojaškega vikarja je pripadla škofu, sprva škofu v Dunajskem Novem mestu, nato škofu škofije v St. Pöltnu, pozneje pa so sedež vojaškega vikariata prenesli na Dunaj. Papež Klemen XIV. je že decembra tega leta novemu vojaškemu vikarju dr. Heinrichu Johannu von Kerensu podelil jurisdikcijo nad cesarsko vojsko tako za čas miru kakor za vojne razmere. Energičnost novega vojaškega vikarja in njegovih naslednikov se je pokazala tudi pri odpravljanju težav in nepravilnosti, ki so jih opazili ob svojih inšpekcijskih potovanjih. Obenem so si ves čas prizadevali za ureditev odnosov med krajevno in vojaško duhovščino, zlasti glede vprašanja razmejitev jurisdikcije nad

vojaškimi osebami. Prve rešitve o razdelitvi vojske na tako imenovani *militia stabilis* in *milita vaga* – so bile na začetku 19. stoletja le deloma učinkovite in so ves čas zahtevale nove dopolnitve in spremembe. Kljub temu pa je vojaškim vikarjem postopoma le uspelo ustvariti času primeren in vse bolj učinkovit sistem duhovne oskrbe v oboroženih silah. Pri tem so nenehno poudarjali, kako je med vojaško duhovščino pomembno znanje jezikov monarhije. Dokaz so bili že sprejemni pogoji, saj je moral vsak katoliški duhovnik, ki je želel vstopiti med vojaško duhovščino, poleg nemškega znati vsaj še en jezik monarhije. To je deloma vplivalo tudi na sestavo vojaške duhovščine.

Sistem ureditve vojaške duhovščine se v principu ni spremenil niti po preoblikovanju države v dvojno monarhijo leta 1867, ko so prišle v ospredje ideje liberalizma in kot posledica tega tudi poskusi omejitev do tedaj zelo vplivne katoliške Cerkve. Vse to je vplivalo na reformiranje oboroženih sil in odsevalo tudi v ureditvi vojaške duhovščine in pri zagotavljanju duhovne oskrbe vojaštva. Z novimi reformami so prekinili do takrat uveljavljeni način pastorage, ko je bil vojaški duhovnik tako rekoč neločljivo povezan z vojaško enoto oziroma polkom. Posledica tega je bilo, da so vojaške kaplane v mirnem času sprejemali bolj kot uradnike in ne več kot »duhovne očete« posameznih vojaških enot. Razprava ob tem opozori in pokaže, da je hkrati potekal še en proces: uveljavljanje vojaške duhovščine za vernike drugih veroizpovedi. Prvi koraki v tej smeri so bili resda storjeni že v prvi polovici 19. stoletja, dokončno pa je bilo to urejeno šele po preureditvi države v dvojno monarhijo. Katoliškim vojaškim duhovnikom so ob bok stopili evangeličanski, pravoslavni in uniatski duhovniki, pozneje – z zasedbo Bosne in Hercegovine – pa so se jim pridružili še vojaški imami. Zanimivo je, da kljub številnim vernikom judovske vere ti v vojski niso imeli stalnih vojaških rabinov. Ne glede na to pa so se v oboroženih silah še dalje trudili, da bi bila pripadnikom vseh sedmih v državi priznanih veroizpovedi zagotovljena spoštovanje in pravica do opravljanja verskih dolžnosti.

Nacionalna trenja, ki so se pokazala v 19. in na začetku 20. stoletja, habsburških oboroženih sil niso zaobšla. Kljub temu da je vojska skušala imeti nadnacionalno, povezovalno vlogo in se je takšna drža pričakovala tako od vojakov kakor od častnikov, se temu ni bilo mogoče izogniti. Tudi vojaškim duhovnikom se ni godilo nič bolje. Večina tistih, ki so prišli iz slovenskih dežel, jih je bilo slovensko zavednih, kot posledica tega pa so bili nekateri deležni različnih, velikokrat neupravičenih očitkov in podtikanj. Kljub narodni zavednosti je nekaterim vojaškim duhovnikom iz slovenskih dežel uspelo doseči visoke položaje med vojaško duhovščino. Anton Jaklič je bil na predvečer vojne vojaški superior graškega superiorata, v Innsbrucku pa je enako službo opravljal Janez Klobovs.

Prav prezentacija kandidatov za duhovniško službo, pri kateri so še vedno imeli nekaj vpliva krajevni škofje, je včasih vplivala na to, da so se v vojski znašli duhovniki, ki niso bili najprimernejši za takšno službo. Nekatere so zelo pogosto premeščali iz ene garnizije v drugo, druge so odpustili ali jih predčasno upokojili. Na drugi strani pa najdemo tudi mnogo predanih in požrtvovalnih duhovnikov, ki so po svojih najboljših močeh opravljali svoje poslanstvo med vojaštvom; to se je pokazalo v priznanjih in odlikovanjih, s katerimi jih je nagradila država. Podoba vojaškega duhovnika tako že pred letom 1914 nikakor ni bila enoznačna.

Razprava se dotakne in oriše tudi ureditev duhovne oskrbe v nekaterih drugih evropskih državah. Na obliko in organiziranost le-te so v večji ali manjši meri vplivale različne ideje, pa tudi odnosi med verskimi skupnostmi in posamezno državo. Pri tem velja izpostaviti liberalistične težnje in strogo idejo o ločitvi Cerkev in države, kakor se je zgodilo v Franciji leta 1905. To je seveda močno vplivalo tudi na organiziranost vojaške duhovščine. Prav tako ne gre pozabiti na težave, ki so se pokazale v večjih državnih okvirih, zlasti še, če je imperij sestavljalo več držav in je vsaka imela samostojno ureditev duhovne oskrbe v vojski; tako je bilo v nemškem cesarstvu. Iz primerjave posameznih ureditev vojaške duhovščine z ureditvijo v habsburški dvojni monarhiji je mogoče izluščiti, da je organiziranost duhovne oskrbe v habsburškem imperiju sloanela na dolgoletnih izkušnjah; to novonastalim državam ni bilo dano. Od tod so izvirale tudi vse systemske rešitve, ki so bile določene pri reševanju vprašanja statusa vojaškega duhovnika, njegovih dolžnosti in pravic. Izpostaviti velja, da je katoliška Cerkev kljub liberalističnim idejam v državi še vedno obdržala svoj vpliv, vendar pa so v vojski zglede skušali zagotavljati duhovno oskrbo tudi vsem drugim vojaškim osebam, ki so pripadale drugim v državi priznanim verskim skupnostim.

Med prvo svetovno vojno so vojaški duhovniki vseh v državi priznanih veroizpovedi skušali kljub izrednim razmeram še dalje zagotavljati duhovno oskrbo svojih vojakov. Poleg temeljnih pastoralnih opravil so oblasti duhovnikom zaupale tudi druge, specifične naloge (npr. propagandna služba, služba cenzorjev). V različnih okoliščinah, v katerih so se vojaški duhovniki znašli, so se pokazale njihova samoiniciativnost in iznajdljivost, požrtvovalnost in predanost poklicu na eni strani ter ponekod tudi apatičnost, birokratska ozkost, celo razvrat in zanemarjanje duhovniške službe na drugi strani. Pristop oziroma delovanje vojaških duhovnikov je bilo – poleg navodil in omejitev predpostavljenih ali častnikov ter razmer in okoliščin, v katerih so se znašli – v največji meri odvisno predvsem od osebnosti vsakega vojaškega kurata posebej in od njegovih sposobnosti.

Posebna pozornost je v razpravi ves čas namenjena duhovnikom iz slovenskih dežel (v prvi vrsti iz lavantinske in ljubljanske škofije), ki so med prvo svetovno vojno delovali kot vojaški kurati pri različnih vojaških enotah ali vojaških sanitetnih ustanovah bodisi v neposrednem zaledju frontne črte bodisi v garnizijah in po drugih mestih v dvojni monarhiji. Prav slovenski duhovniki so bili že ob mobilizaciji leta 1914 deležni preganjanja oblasti. Na Štajerskem in na Koroškem so duhovnike zaradi narodne zavednosti nemški nacionalni krogi ovajali z obtožbami o srbofilstvu in zanje zahtevali kazen pred vojaškimi sodišči. V teh postopkih so se znašli tudi nekateri duhovniki, ki so že bili vpoklicani v vojaško službo. Nekateri od njih pa so to preganjanje v prvih tednih vojne doživljali posredno, ko so zaradi narodne pripadnosti občutili težave ob opravljanju svojega poslanstva med vojaštvom. Tudi če so se napadi na slovensko duhovščino pozneje umirili, pa so nezaupanja in nacionalna trenja še vedno ostala navzoča tudi v vojski. Do izraza so znova prišla ob koncu vojne leta 1918, ko so se spet pojavile obtožbe o nacionalnosti in zapostavljanju drugih, kar so občutili tudi nekateri vojaški duhovniki iz slovenskih dežel.

Na podlagi doslej zbranih podatkov je bilo mogoče ugotoviti, da je med prvo svetovno vojno v vojaških vrstah krajši ali daljši čas aktivno delovalo 152 duhovnikov iz slovenskih dežel, ki so prihajali tako iz škofijskih vrst kakor tudi iz različnih redovnih skupnosti. V povprečju je bil delež obravnavanih vojaških kuratov, ki so jih prispevale slovenske dežele – če posplošimo –, v zlati sredini vseh škofij, iz katerih so prišli duhovniki v vojaško službo. Večina jih je bila (v primerjavi s slovenskimi) iz večjezičnih škofij na Ogrskem in na Češkem. Pri tem je – tako kakor na Ogrskem in na Češkem – tudi v slovenskih deželah na število vpoklicanih duhovnikov v vojaško službo pomembno vplivalo prav znanje tujih jezikov, saj je mnogo duhovnikov znalo po več kakor le dva jezika monarhije.

Za odnos vojaštva do vojaških duhovnikov se zdi, da je pri tem odločilno vlogo igral vojaški kurat sam s svojim nastopom, osebnostjo, z angažiranjem in z življenjskim slogom. Pomembno je bilo, da je zgledno opravljal svojo službo in da je bil v pogovorih z vojaki čimbolj domač, priljuden; če se je držal bolj zase ali je bil preveč boječ, si je le stežka pridobil dovolj ugleda. Vojaki so bolj spoštovali in cenili tiste duhovnike, ki so mednje prihajali tudi v težkih razmerah na bojiščih, oziroma takšne, ki so svoje poslanstvo zavzeto opravljali v različnih sanitetnih ustanovah. Pri tem ne gre pozabiti na razmere in okoliščine, v katerih so delovali, saj so bile pri različnih enotah različne in so tudi imele vpliv na učinkovitost delovanja vojaških kuratov. Kakor kaže, je bilo veliko odvisno od njihovih praktičnih pastoralnih izkušenj. Če jih niso imeli dovolj, je to lahko pomenilo težave pri delu, reševanje le-teh pa je bilo spet povezano predvsem z duhovnikovo samoiniciativnostjo in sposobnostjo prilagajanja razmeram. Prav

tako ne gre spregledati, da so vojaški duhovniki marsikje pomenili vez z domačimi; bili so tudi tisti, ki so svoje obveščali o smrti njihovih najbližjih, naložena pa jim je bila tudi skrb za vojaške grobove.

Razprava se dotakne vprašanja častniškega, stotniškega čina vojaških duhovnikov. Nekateri od njih so ta čin izkoriščali predvsem zase, se kot častniki tudi vedli in bili zato do vojaštva zadržani, to pa se je seveda poznalo pri pastoralnem delu. Upoštevati je treba, da je velik del vojaške duhovščine prišel iz vrst rezervnih, krajevnih duhovnikov. Zato ne čudi ugotovitev, da med njimi ni bilo malo takšnih, ki so svoj častniški položaj uporabljali le tedaj, ko so poskušali ublažiti oziroma reševati konflikte, nastale med vojaki in poveljujočimi častniki. S tem so si med vojaštvom še okrepili ugled in posamezni vojaški duhovniki so zato ob razpadu monarhije ponekod postali celo formalni poveljniki polka. Vidno vlogo so nekateri imeli tudi pri vračanju vojaških enot z različnih bojišč ob koncu vojne.

Med prvo svetovno vojno je na frontah padlo 11 vojaških duhovnikov, tudi dva Slovence. Kot prvi je že ob koncu avgusta 1914 na bojišču obležal Valentin Rozman, polkovni kurat 7. koroškega pehotnega polka, drugi pa je bil leta 1917 ubit divizijski župnik dr. Janez Andolšek. Še več, kar 43, jih je umrlo za posledicami vojnih naporov, nesreč ali različnih bolezni, ki so takrat kosile med vojaštvom, pa tudi med prebivalstvom dvojne monarhije: pet od njih je bilo duhovnikov iz slovenskih dežel. Bili so tudi med okoli osemdesetimi vojaškimi kurati, ki so se znašli v vojnem ujetništvu. V srbsko vojno ujetništvo je padel dr. Anton Jehart, ki je s srbsko vojsko preživel marš do Valone, od koder je bil prepeljan v italijansko ujetništvo. Tam je potem kot vojaški duhovnik skrbel za vojne ujetnike na Asinari. Drugi vojaški duhovniki, denimo Vladimir Cepuder, so svoje poslanstvo opravljali v ruskem vojnem ujetništvu. Od tam se jih je nekaj vrnilo šele več let po končani vojni.

V novi Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov so nove oblasti očitno menile, da je vprašanje duhovne oskrbe v vojski pomembno, zato je bil že 2. novembra 1918 pri narodni vladi sprejet sklep, da se duhovna oskrba vojaštva na slovenskem ozemlju zaupa vojaškemu superiorju Janezu Klobovsu. V državi so pohiteli tudi z reševanjem vprašanja o novem vojaškem vikarju in za to funkcijo je bil določen dr. Ferdo Rožič, kateremu so vsi ordinariji v novi državi podelili potrebne jurisdikcije. Z novo državo pa se je odprlo tudi novo, severno bojišče. V boj za severno mejo so posamezni vojaški duhovniki odšli celo s puško na rami, tako Ignac Marinčič, ki se je kot prostovoljec – v nasprotju s cerkvenimi predpisi – bojeval za novo državo. Velika večina nekdanjih avstro-ogrskih vojaških duhovnikov je svoje temeljno poslanstvo med vojaštvom opravljala tudi v novih razmerah.

Novo spremembe pri ureditvi duhovne oskrbe vojaških oseb so nastopile po združitvi in nastanku Kraljevine SHS. Tudi pod pravoslavnim srbskim vladarjem je bila v vojski in mornarici vojakom v državi priznanih veroizpovedi zagotovljena duhovna oskrba. Po začasnih rešitvah v letu 1919 je bil z odlokom ministrskega sveta z dne 30. januarja 1920 zagotovljen obstoj vojaških duhovnikov v oboroženih silah nove države in uredili so tudi njihov položaj. V novih razmerah so med vojaško duhovščino še vedno delovali tudi duhovniki iz slovenskih dežel, vendar doslej še nimamo temeljite predstavitve njihovega dela, ne poznamo pa niti njihovega natančnega števila; vse to bo izziv za nadaljnja raziskovanja.

Razmere v kraljevi vojski so se za vojaške duhovnike temeljito spremenile z novim zakonom o ureditvi vojske in mornarice leta 1929, ko so po novem vojaški duhovniki dobili čin civilnih uslužbencev. Tako so bili uvrščeni niže kakor nižji častniki; to naj bi imelo za posledico izgubo avtoritete med vojaštvom, prav tako pa je poslabšalo njihov gmotni položaj. Kljub temu so po garnizijah in pri mestnih poveljstvih še dalje opravljali svoje poslanstvo in skrbeli za duhovno oskrbo vojaštva. Zaradi teh sprememb so bili nezadovoljni praktično vsi vojaški duhovniki v državi priznanih veroizpovedi, a nove uredbe, ki bi popravila njihov položaj, ni bilo vse do razpada Kraljevine Jugoslavije. Skupaj z njo pa je bilo pravzaprav tudi konec organiziranega zagotavljanja duhovne oskrbe v oboroženih silah njene naslednice.

Razprava še zdaleč ni izčrpala vseh vprašanj, ki se ob tem postavljajo in bi jih bilo vredno podrobneje obdelati. To je le prvi poskus obravnavanja zgodovine vojaške duhovščine, povezane s slovenskimi deželami, in v tej luči razprava predstavlja solidno izhodišče za vsa nadaljnja raziskovanja teme, ki se je slovensko zgodovino pisje vse do danes še ni lotilo.

## 12. SUMMARY

This book discusses spiritual care in the Habsburg army, specifically focusing on priests and chaplains from the Slovenian Lands. The armed forces of the Habsburgs first developed out of attempts to organize and supply military units in the sixteenth century. If the military chaplains in patrimonial units acted more as volunteers, they increasingly became organized and subject to military rules after the first permanent imperial regiments were established after the Thirty Years War. Their operation was in the beginning linked solely to wartime, but since many wars were recorded in the sixteenth and seventeenth century, we could say that these were permanent military priests.

Foundations of organized spiritual care date back to the sixteenth century, when the Habsburgs first appointed the vicar of the imperial army. The vicar was usually also the emperor's confessor. Despite the fact that the vicar was positioned near the imperial court, they did not have enough influence and power to influence the effective functioning of the military clergy and their structural arrangements. However, in 1643 Pope Urban VIII endowed the vicar of the imperial army with episcopal powers over the imperial army. This authority applied only in times of war. In 1689, the Papal Nuncio in Vienna received jurisdiction over the military in peacetime. This authority allowed the nuncio to award the emperor's personal confessor with jurisdiction over armed forces at any time. The influence of the emperor's confessor gradually increased in the seventeenth and eighteenth centuries. The Jesuit order also played a large role in promoting and regulating the provision of spiritual care in the imperial army. The acting Jesuit monks in military ranks also included those who came from the Slovenian Lands and worked in various positions. The Count Sigismund Anton von Hohenwart was among them, who in 1794 became the Bishop of Sankt Pölten and thereby entrusted the function of the military vicar and responsibility for the operation of military clergy. He was the only one of the priests from the Slovenian Lands to reach this high office.

The new regime of military clergy occurred in 1773, when the Apostolic Military Vicariate was founded and when military superiors were established. The highest function of the apostolic military vicar was given to the bishop, at first the one in the Wiener Neustadt, then to the bishop of the Diocese of St. Pölten, and later was the seat of the Military Vicariate transferred to Vienna. Pope Clement XIV awarded the new military vicar Dr. Johann Heinrich von Kerens jurisdiction over the imperial army in times of war and peace. The new military vicar and his successors cut a powerful figure, forcefully intervening in correcting irregularities that they witnessed during inspection trips. In doing



so, they continuously worked to forge a relationship between the military and the local clergy, particularly on the issue of demarcation of jurisdiction over military personnel. The first solutions for the division of the army on so-called »*militia stabilis*« and »*milita vaga*« at the beginning of the nineteenth century were only partially effective. Thereafter the military vicars constantly called for new additions and changes. Nevertheless, the military vicars gradually succeeded in creating a more modern and an increasingly effective system of spiritual care in the armed forces. In doing so, they consistently emphasised the importance of language skills among the military clergy. This was reflected in criteria for admission to the chaplaincy, as every Catholic priest who wanted to enter the military clergy was required to know at least one language of the monarchy in addition to German. Consequently, language ability also influenced the composition of the military clergy.

The very regulatory system of the military clergy did not change, not even after the transformation of the country into a dual monarchy in 1867 when the ideas of liberalism led politicians to limit the far-reaching influence of Catholic Church. These larger political debates had repercussions on the armed forces and was reflected in the organization of the military clergy and provision of spiritual care of the soldiers. The new reforms thus discontinued by then well-established pastoral methods, in which the military priest was almost inextricably linked to the military unit or regiment. As a result, military chaplains, during peacetime, were accepted more as officials and not so much as »*spiritual fathers*« of individual military units. In doing so, the discussion alerts and shows that another process also expired, namely the enforcement of the military clergy for believers of other faiths. The first steps were, to a certain extent, indeed made in the first half of the nineteenth century, however, this was finally arranged only after reorganization of the state in the dual monarchy. Thus, Protestant, Orthodox, and Greek Catholic priests also stepped alongside Roman Catholic military priests, and later, with the occupation of Bosnia and Herzegovina, the military imams of Islam joined them. Interestingly, despite the great number of believers of the Jewish faith, they had no permanent military rabbis in the army. Regardless of that, the military forces continued to strive for providing the members of all seven recognized religions with respect, as well as the right to perform religious duties.

National tensions in the nineteenth and early twentieth century also touched the Habsburg armed forces. The army expected its soldiers and officers to maintain its multinational ethos, and avoid nationality politics. This applied equally to the army's chaplains. The vast majority of priests from the Slovenian Lands were nationally conscious Slovenes, and consequently some of them were subject to different, often unjustified allegations and insinuations. Despite

their national consciousness, some military priests from the Slovenian Lands managed to achieve high positions among the military clergy. Anton Jaklič was, for example, appointed a military superior of the Graz Superiorat on the eve of the war, and Janez Klobovs performed the same service in Innsbruck.

Not all priests who entered the army were particularly gifted or suitable for pastoral work. Military chaplains received their military commissions on the recommendation of their local bishop. In some cases, the bishop regretted his choice. Some of these priests were disciplined within the chaplaincy as well. They could be relocated from one garrison to another; others were fired or forced into early retirement. But for every "bad" priest there were also many dedicated and self-sacrificing priests who did their best in enforcing their mission among the military, which was also reflected in the awards and medals received from the state. Thus, the image of military priest was by no means unique even before 1914.

This work addresses and outlines the organization of spiritual care in some other European countries. The shape and structure of chaplaincies across Europe was influenced by a variety of ideas and relations between religious communities and the state. In many places, liberalism and its strict idea of separation of the church and the state provided a major force of change, debate, and reform, as it happened in France in 1905. This, of course, strongly influenced the organization of the military clergy. Also, let us not forget the difficulties encountered in larger state frameworks; especially if the empire consisted of several provinces that had a self-organization of spiritual care within the army, as was the case in the German empire. A comparison of these arrangements of military clergy with the arrangement of the military clergy in the Habsburg dual monarchy allows us to identify that the organization of spiritual care in the Habsburg Empire rested on years of experience; the newly established countries were not given such an opportunity. From this also originated all system solutions, which were determined in addressing the status of a military priest, his duties and rights. It is also worth highlighting that the Catholic Church, in spite of the influence of liberal ideas, retained its primacy. However, the army tried to provide spiritual care also to all military personnel who belonged to the other recognized religious communities recognized in the empire.

During the First World War, in the emergencies, the military clergy tried to continue to provide spiritual care for the military. In addition to the fundamental pastoral tasks, the authorities also entrusted the priests with other, specific tasks (e.g. propaganda department, censor services). Military priests demonstrated their initiative and resourcefulness, self-sacrifice, and dedication to the profession on the one hand and, sometimes, apathy, bureaucratic narrow-mindedness, even immorality and neglect of priestly service on the other

hand. Here a personal approach is necessary. Military priests reacted to their orders, their instructions, as well as the restrictions of their superiors, and front line conditions in a variety of ways, based on their own personality and abilities.

Special attention in our discussion is all the time dedicated to priests from the Slovenian Lands (primarily from the diocese of Ljubljana and Lavant), who at the time of the First World War acted as military chaplains from various military units or military hospitals either in the immediate hinterland of the front line or in the garrisons and other cities in dual monarchy. These Slovenian priests were persecuted by the authorities during the mobilization in 1914. In Styria and Carinthia, German national circles denounced priests because of their national consciousness with allegations of "Serbophilia" and brought them before military courts. These trials also included some priests who have already been called up for military service. Some priests indirectly experienced this wave of persecution during the first weeks of the war, when their status as Slovenes led to difficulties in fulfilling their normal pastoral work. Although the attacks on the Slovenian clergy subsequently eased, mistrust and national tensions remained present even in the army. National strife emerged again in 1918 when Slovene priests were accused of putting their nation above the others.

Using previously collected data, we were able to determine that during the First World War 152 priests from the Slovenian lands served in the military as chaplains. They worked in this role for shorter or longer periods; they came from both the diocesan ranks as well as from a variety of religious congregations. The Slovene story is of course a particular one; but in many ways Slovene priests exemplified the war experience. The Slovene dioceses contributed an average proportion of priests to the military chaplaincy.

In regards to the military and its relationship towards the military priests, it seems that the crucial role was played by a military chaplain himself with his performance, personality, engagement, and lifestyle. It was important that the priest carried out his mission in an exemplary fashion, as well that he was personable and polite in speaking with soldiers; if he kept more to himself or was more afraid, then it was quite difficult for him to maintain his reputation. Soldiers paid more respect and appreciated more those priests who visited them despite difficult conditions on the battlefields and such who carried out their mission enthusiastically in a variety of hospital settings. In doing so, let us not forget about the situation and the circumstances, in which they acted as these differed from one unit to another and had a different impact on the efficient operation of military chaplains. Their willingness, as it seems, largely depended on their practical pastoral experience. This could pose certain difficulties in carrying out pastoral activities, and the problem solving mainly depended on the priest's sense of self-initiative and ability to adapt to circumstances. Nor should

one overlook that the military priests were in many places deemed as a bond with the locals; there were also those who informed the relatives of the death of their loved ones, and in addition to that, took care of military graves was a task that was imposed on them.

The book also addresses the issue of the officer rank of the military priests. Some of them have exploited their rank which was of course reflected in their pastoral work. Nevertheless, we must note that a large part of the military clergy during the wartime came from the ranks of the reserves. In other words, they were local, diocesan priests. Therefore, it is not surprising to note that there was only a small number of such priests among them who have used their officer rank to mitigate or resolve conflicts that arose between soldiers and commanding officers. In this way, they were able to enhance their reputation among military and some individual military priests, alongside the collapse of the monarchy, in some cases even become formal regimental commanders. Individual military priests also had a prominent role in the return of some military units from various battlefields at the end of the war.

There were eleven military priests who died at the front during the First World War, among them two Slovenians. The first, was Valentin Rozman, regimental chaplain of the 7th Infantry Regiment of Carinthia, who fell at the end of August 1914. The second was Dr. Janez Andolšek, who died in 1917. Moreover, an additional forty-three priests died because of war efforts, accidents or various diseases. They also included five priests from Slovenian Lands. You could also find them among approximately eighty military chaplains who ended up in captivity during the war. Dr. Anton Jehart, for example, also ended up in as a prisoner of war on the Serbian front. He later survived a march by the Serbian Army to Valona, where he was then transported to the Italian captivity. He was then, as a military priest, in charge of war prisoners on Asinari. Some other military priests, such as Vladimir Cepuder, tried to carry out their mission also in the Russian war captivity. Some priests returned home only a few years after the war from the Russian war captivity.

In the new State of Slovenes, Croats and Serbs the new authorities apparently believed that the question of spiritual care in the military was important, and consequently, on 2 November 1918 the National Government entrusted the spiritual care of soldiers on the Slovenian territory to the military superior Janez Klobovs. The country also hastened to address the issue of the new military vicar and Dr. Ferdo Rožič, to whom all the ordinaries in the new country granted the necessary jurisdiction, took this position. The new government also opened a new, north battlefield. Some individual military priests went in the battle for the northern border with a rifle on their shoulder. An example of this was Ignac Marinčič, who as a volunteer, in contrast to church regulations,

fought for his new country. The vast majority of the former Austro-Hungarian military clergy performed their pastoral mission among military also in a new environment.

Significant changes in the very organization of the spiritual care of military personnel took place in the period after the merger and the formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Even under the Serbian Orthodox ruler, the soldiers from the army and navy were provided with spiritual care. Following the provisional solutions in 1919, a decree of the Council of Ministers of 30 January 1920 ensured the existence of military priests in the armed forces of the new countries, which also regulated their position. In this new context, priests from the Slovenian Lands also functioned among the military clergy; however, we are still not familiar with the thorough presentation of their work as well as their exact number, which represents a challenge for further research.

The situation in the royal army changed radically for the military priests with the adoption of a new law on the organization of the Army and Navy in 1929, when military priests were transferred into the rank of civil servants. So the military priests were ranked lower than lower officers, which resulted in a loss of authority vis-à-vis the military, as well as the deterioration of their economic situation. Nevertheless, they continued to carry out their missions across garrisons and city headquarters and took care for the provision of spiritual care of soldiers. Virtually all military priests of the officially recognized religions were dissatisfied because of these changes. No new regulations were forthcoming. The dissolution of the Kingdom of Yugoslavia in 1945 ended the long tradition of organized spiritual care in the armed forces. The discussion itself has far from exhausted all the issues that are emerging here and would require a more in-depth analysis. It is only a first attempt to deal with the history of military clergy associated with the Slovenian Lands, and in light of this, our discussion represents a solid starting point for all future research of the topic, which the Slovenian historiography has not addressed at all to this date.

## 13. PRILOGE

### BESEDA O PRILOŽENIH DOKUMENTIH IN TRANSKRIPCiji

Razpravo dopolnjuje izbor težje dostopnih dokumentov, ki osvetljujejo delovanje vojaške duhovščine v času prve svetovne vojne. Večina besedil je vsaj v delih vključena v razpravo, nekateri pa so v celoti objavljeni le na temu mestu. Večina dokumentov je iz Vojnega arhiva na Dunaju, manjši drobci pa iz domačih arhivov. Pri samem izboru je bilo zaradi omejenega prostora upoštevano dvoje: a) da so dokumenti tesno povezani z duhovniki iz slovenskih dežel in z njihovim delovanjem pri t. i. slovenskih enotah in b) da se s posameznimi primeri kolikor je le mogoče zaobjamejo vsi segmenti delovanja vojaške duhovščine. Pri tem so mišljena pastoralna poročila, pohvale oziroma predlogi za odlikovanja kot tudi disciplinski postopki proti posameznim duhovnikom. Večina dokumentov je resnično vezanih na katoliške duhovnike, kljub temu pa se je zdelo primerno vključiti tudi posamezne dokumente, ki pričajo o delovanju vojaških kuratov drugih veroizpovedi; zlasti če so ta poročila povezana z boji na soškem bojišču. Arhivskim dokumentom so dodani tudi posamezni deli vojaških pravilnikov kot tudi nekateri manj znani prispevki, ki se nanašajo na vojaško duhovščino in so jih objavljala različna glasila v času prve svetovne vojne.

Pri transkripciji sem se poskušal čim bolj približati izvirniku, da bi se na ta način ohranila izvirnost zapisa. Pri nemških dokumentih so dosledno upoštevane tudi vse posebnosti posameznih piscev. V samih dokumentih je mogoče opaziti odstopanja in neskladnosti z uveljavljenimi pravopisnimi pravili, vendar napak nisem odpravljaj zaradi informacij o ustvarjalcih teh zapisov in njihovem znanju jezikov. Vse podčrtane ali prečrtane besede v originalnih dokumentih so kot take zapisane tudi v transkripciji. Oglati oklepaj [] je uporabljen za dopolnitev posameznih krajšav, npr. imen in priimkov posameznih vojaških poveljnikov, ki jih je bilo moč z gotovostjo ugotoviti. Ostale krajšave so ostale nerazrešene oziroma jih lahko najdemo že v seznamu krajšav in kratic.

#### **Priloga, dokument št. 1:**

*Prošnja frančiškanskega patra Huberta Ranta z dne 7. junija 1899 za vstop med aktivne vojaške duhovnike.*

**Vir:** ÖSTA/KA, AFV, karton 276, Hubert Rant.

Euer Excellenz, hochwürdigster Herr!

Der ergebenst Unterfertigte hatte für die Stelle eines Militär-Caplanes angesucht, worauf ihm von 3. verg. M. Z.  $\frac{23461}{4}$  der ministerielle Bescheid würde,

daß seiner Bitte insofern willfahrt würde, daß ihn das Ap. Feld-Vicariat in Vormerkung genommen habe.

Ich werde mich deshalb an Euern Excellenz offenherzig und mit vollen Vertrauen, da ich alle meine Hoffnung an Sie setzte seitdem ich in der Mission thätig bin, - ich bin nämlich Slowene aus Oberkrain, spreche und schreibe außer slovenisch und croato - serbisch, italienisch und deutsch - bin ich als slowenischer und zur Zeit auch als deutscher Curat an der hiesigen Stadtpfarre der Hl. Katharina thätig und zwar selbstzufrieden und hoffe auch zur Zufriedenheit meiner Oberen.

Der Grund, daß ich mit der Bitte um Aufnahme in Ihr Ap. Vicariat einkomme, ist keineswegs Unzufriedenheit mit dem Ordensleben, sondern einzig und allein die vollends veränderten Familienverhältnisse meiner Angehörigen nach dem Tode meines Vaters, weiland Forstverwalters.

In zweiter Linie zog mich zu diesem Schritte der Wunsch unter Männern meiner Thätigkeit auszuüben, was mir beim Militär der Fall sein kann.

Ich werde mich deshalb mit ergebenster Bitte an Euern Excellenz, sich meiner zur Zeit gnädigst erinnern zu wollen.

Ich darf wohl die Versicherung abgeben, daß ich im Falle der Aufnahme der Mann am richtigen Posten, sowohl bezüglich der Lebensführung als auch meiner Thätigkeit zu sein hoffe.

Sich der Güte Eurer Excellenz neuerlich empfehlend, zeichne ich mit Handkuß

unterthänigst Ergebener  
Alexandrien (St. Katharina)

[podpis] P. Hubert Rant, Franziskaner - Ordenspriester  
Den 7. Juni 1899

### **Priloga, dokument št. 2:**

*Vojaški vikar je ob nastopu svoje službe vladarju moral priseči pokorščino in zvestobo. Prisego zvestobe pa so podali tudi duhovniki ob vstopu v vojaško duhovščino.*

**Vir:** Dienstvorschrift für die Militärgeistlichkeit vom Jahre 1904, Wien, 1916, str. 41-42.

Beilage 1. (zu Punkt 9.)

### **Eid!**

Ich schwöre und gelobe auf Gottes heiliges Evangelium Eurer Majestät und Allerhöchstihren Nachfolgern Gehorsam und Treue. Ich schwöre und gelobe auch, an keinem Verkehr oder Anschlag, welcher die öffentliche Ruhe gefährdet, teilzunehmen und weder inner noch außer den Grenzen der Monarchie irgend eine verdächtige Verbindung zu unterhalten; sollte ich aber erfahren,

daß der Monarchie irgend eine Gefahr drohe, zur Abwendung derselben nichts zu unterlassen.

Beilage 2. (zu Punkt 10.)

**Eid!**

Ich schwöre zu Gott dem Allmächtigen und gelobe bei meiner Ehre und Treue, Seiner Majestät, dem Allerdurchlauchtigsten Fürsten und Herrn, **Franz Joseph dem Ersten**, von Gottes Gnaden Kaiser von Österreich, König von Böhmen u. s. w. und Apostolischen König von Ungarn und nach Allerhöchst demselben, den aus Allerhöchst dessen Stamme und Geblüte nachfolgenden Erden unverbrüchlich treu und gehorsam zu sein; ich schwöre, die mir obliegenden, besonders vorgezeichneten Pflichten gewissenhaft zu erfüllen, dabei stets nur das Beste des Dienstes Seiner Majestät und der Monarchie vor Augen zu haben, den Gesetzen, sowie den Aufträgen meiner Vorgesetzten willigen Gehorsam zu leisten, das Dienstgeheimnis treu zu wahren und mich im Kriege mit dem Feinde nie in das mindeste Einverständnis einzulassen.

Dem soll und will ich getreu nachkommen

So wahr mir Gott helfe!

**Priloga, dokument št. 3:**

*Kritika vojaškega škofa Bjelika na delo vojaškega superiorja Janeza Klobovsa.*

**Vir:** OSTA/KA, AFV, karton 272, Klobovs Johann, 25. julij 1912.

Res. Nro. 5084.

Verweis.

[Ob strani dokumenta ročni zapis]: Bjelik

A. B. Sn. Gn. vom 24. am 25. 7. abgeschickt.

W.

**An den hocwsten Herrn k. u. k. Feldsuperior 2. Kl. Johann KLOBOVS des  
Seelsorgebezirkes von INNSBRUCK.**

Wien, am 25. Juli 1912.

Zu den vornehmsten Pflichten des Feldsuperiors gehört zweifellos die Oberaufsicht über die ihm unterstehenden Feldkuraten und ihre zielbewusste, durch echten Priestergeist und Seeleneifer beseelte Leitung.

Die im Seelsorgebezirke von INNSBRUCK in den letzten Jahren wiederholt vorgekommenen Personalkonflikte führen mich zu dem einzig möglichen Schlusz, das E. H. Ihre leitende Stelle als Feldsuperior unrichtig verwalten, nachdem selbst die tüchtigsten Feldkuraten in den verhältnismäßig schönen und in jeder Beziehung vorteilhaften Garnisonen sich unglücklich fühlen und



ihnen jeder andere, selbst die schlechteste Garnison vorziehen. Mit geringer Ausnahme musste ich diese mich tief betrübende und den Seelsorgedienst schädigende Tatsache fast allgemein konstatieren!

Wenn mich nun diese Wahrnehmung zur grössten Unzufriedenheit mit Ihrer Amtsführung vollauf berechtigt, so haben E. H. in der Durchführung der Behandlung der sträflichen Ausschreitung des Feldkuraten Wenzel NĚMEC den deutlichsten Beweis geliefert, dass Sie sich nicht von dem durch die Moral und die kirchliche Gesetzgebung genau umschriebenen Vorschriften, sondern durch andere, dem Priesterstande fremde und sein Ansehen im höchsten Grade gefährdende Grundsätze und Motive leiten lassen.

Durch Ihre Stimmenabgabe bei der in Innsbruck stattgefundenen Kommission in der Affaire NĚmec, wo sein Verhalten in Riva als »unkorrektes Benehmen« klassifiziert wurde, haben E. H. den einstimmigen Beschluss der erwähnten Kommission ermöglicht und verschuldet, dass der Feldkurat NĚMEC, welcher sich eines so groben und öffentliches Ärgernis erregenden Verstoszes gegen die priesterliche Standesehre schuldig gemacht hat, zur Bestrafung mit einem Zimmerarreste beantragt wurde, anstatt den nur nach allgemein menschlichen und militärischen Anschauungen urteilenden militärischen Kommissionsmitgliedern den richtigen priesterlichen Standpunkt klar zu machen, eventuell denselben durch ein konträres Votum pflichtgemäss zu verteidigen.

Aus den an den Schuldtragenden im Wege des Feldsuperiorates wiederholt ergangenen Erlässen mussten E. H. meine Überzeugung, dass er nicht mehr würdig ist, in der MilSeelsorge zu verbleiben, deutlich ersehen, sowie auch dass es mein fester Entschluss ist, ihn aus den Reihen der MilGeistlichen zu entfernen; dessenungeachtet haben Sie den entgegengesetzten Standpunkt eingenommen, ja durch die ohne meinen Auftrag eingeleitete kommissionelle Behandlung des Falles mir die Suspendierung des leichtsinnigen Priesters unmöglich gemacht.

Sowohl Ihr ungünstiger Einfluss auf die unterstehenden MilGeistlichen, als auch Ihr unkorrekter und den Allerhöchsten Dienst schädigender Vorgang bei der letztgenannten Affaire veranlassen mich, E. H. mit einem strengen Verweise zu bestrafen und Sie mit allem Ernste zu ermahnen, Ihre Pflicht als Feldsuperior den Untergebenen gegenüber im wahrhaft kirchlichem Geiste und mit dem nötigen Takt zu erfüllen, da ich es sonst vor Gott und vor meinem eigenen Gewissen nicht verantworten könnte, E. H. noch länger an der Spitze eines so wichtigen Seelsorgebezirkes zu belassen.

Der Empfang dieses Erlasses ist anher zu bestätigen.

[podpis na robu strani] (Leonardus) Rendl

**Priloga, dokument št. 4:**

*Vpoklicanim duhovnikom je vojaški škof podelil listino in potrebne fakultete za opravljanje duhovniškega poslanstva pri vojaštvu. To je dobil tudi lavantinski duhovnik Venčeslav Jastrobnik ob vpoklicu v vojaško službo.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, Karton 271, N. 8661.

N. 8661

[škofov grb in geslo: IN TE DOMINE SPERAVI]

**EMERICUS BJELIK,**

DEI ET SEDIS APOSTOLICAE GRATIA

**EPISCOPUS THASENSIS**

PROTONOTARIUS APOSTOLICUS AD INSTAR PARTICIPANTIUM,

PRAELATUS DOMESTICUS SVAE SANCTITATIS,

C. R. ORDINIS FRANCISCI JOSEPHI CUM STELLA COMMENDATOR,

CAES. ET REG. UNIVERSORUM EXERCITUUM ET CLASSIS NAVALIS

VICARIUS APOSTOLICUS CASTRENSIS,

MAGNO-VARADINENSIS ECCLESIAE CATHEDRALIS RIT. LAT.

CANONICUS,

etc. etc.

Dilecto **Nobis** in Christo

A. R. D. .... VENCESLAO JASTROBNIK,

curate castrensi pro subsidio reservato,

**Salutem et Benedictionem a Domino!**

Cum Nobis a Sanctissimo Patre et Domino nostro Summo Pontifice super universis exercitibus caesareis et regiis, eorundem clero, magistratu, populo, militibus ad vagas belli operationes destinatis et copiis auquiliaribus Jurisdictionis Episcopalis cum omnibus facultatibus ad id necessariis et opportunis vi Bullae 12. Octobris 1778, respective vi Brevis 21. Januarii 1913 Romae dati concessa sit, curam animarum penes personas militares Tuo superiori castr. addictas, specialiter in nosocomio campestri N. 2/3 Tibi habili et idoneo reperto cum facultatibus hisce junctis juxta appositas instructiones committendam duximus atque per praesentes committimus ad tempus expeditionis bellicae, quae facultas tum quoque vim habebit, cum Te ab alio superiore castrensi aut curione militari ad excipiendas confessiones in subsidium vocari contigerit.

Quare mandamus omnibus et singulis tuae curae commissis, ut Te per Nos jurisdictione munitum pro vero ac legitimo pastore recipiant et agnoscant et ad Te tamquam ad patrem spiritualem pro sacramentorum ceteraunque functionum parochialium perceptione recurrant Tibique in omnibus, quae salutem animarum promovere possunt, obtemperent.

Dabamus Viennae, anno salutis millesimo nongentesimo decimo quarto die 29. Septembris.

Pro Vicar. Apostol. Castr.  
[podpis] Leonardus Rendl, Consistorii castr. Director.

Ad mandatum  
Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Episcopi  
et Apostolici Vicarii castrensis:  
[podpis] (Anton) Babuschek, Secr.  
[žig apostolskega vikariata]

### FACULTATES SACERDOTUM MILITARIUM.

Conceditur facultas:

I. Confirmatione et ordinatione exceptis, administrandi omnia Ecclesiae sacramenta, etiam ea, que nonnisi per parochialium ecclesiarum rectores administrari consueverunt, reliquasque functiones et munia parochialia obeundi, quae Superiori castrensi districtus non reservabuntur.

II. Absolvendi in foro dumtaxat conscientiae ab haeresi, apostasia a fide et a schismate quoscumque, etiam ecclesiasticos tam saeculares quam regulares eadem castra sequentes.

III. Absolvendi quoque a quibusvis excessibus et delictis quantumcumque gravibus et enormibus, etiam in casibus Summo Pontifici et Sedi Apostolicae specialiter reservatis, ab iis quoque, quae in Constitutione Pontificia de die IV. Idus Octobris 1869 speciali modo reservantur.

IV. Retinendi et legendi, non tamen aliis similem licentiam concedendi, libros prohibitos haeticorum vel infidelium de eorum religione tractantes et alios quoscumque ad effectum eos impugnandi et haeticos seu infideles in castris forte degentes ad orthodoxam fidem convertendi, ita tamen, ut dicti libri prohibiti ex provinciis, in quibus haereses impune grassantur, minime efferantur.

V. Celebrandi missam una hora ante auroram et alia post meridiem, et si cogat necessitas, etiam extra ecclesiam, in quocumque loco decenti, etiam sub dio vel sub terra, nec non super altari portatili, etiam non integro seu diffracto aut laeso et sine Sanctorum reliquiis, ac demum, si aliter celebrari non possit et absit periculum sacrilegii, scandali et irreverentiae, etiam praesentibus haeticis aliisque excommunicatis, dummodo inserviens missae non sit haeticus vel excommunicatus.

VI. Concedendi primo-converis ab haeresi vel schismate plenariam indulgentiam; aliis itidem quibuscumque utriusque sexus Christi fidelibus ad praedictos exercitus pertinentibus in articulo mortis, saltem contritis, si confiteri non poterunt; nec non in Nativitatis Domini Nostri Jesu Christi, Paschatis Resurrectionis ac Assumptionis Beatae Mariae Virginis festis diebus vere poeniten-

tibus et confessis ac sacra Communionem refectis similiter plenariam omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem; singulis autem dominicis et aliis de praecepto festis diebus relaxandi iss, qui ejus concionibus interfuerint decem annos de injunctis illis seu alias quomodolibet debitis poenitentiis in forma Ecclesiae consueta easdemque indulgentias sibi lucrandi.

VII. Singulis secundis feriis cujuscumque hebdomadae officio novem lectionum non impeditis vel – eis impeditis – die immediate sequenti celebrandi missam defunctorum in quocumque altari, etiam portatili, si aliter celebrari nequeat, in suffragium animae alicujus ex pie defunctis exercituum secundum celebrantis intentionem, et missa hujusmodi animae, pro qua celebrata fuerit, perinde suffragetur, ac si ad altare privilegiatum fuisset celebrata.

VIII. Deferendi in locis, ubi ab haereticis vel infidelibus periculum subest sacrilegii vel irreverentiae, sanctissimum Eucharistiae sacramentum occulte ad infirmos sine lumine illudque sine eodem in praedictis casibus retinendi pro iisdem infirmis, in loco tamen apto atque decenti.

IX. Induendi in iis partibus, per quas propter haereticum vel infidelium insultationes et molestias aliter transire vel in illis morari non possent, vestes seculares.

X. Benedicendi quaecumque vasa, tabernacula, vestimenta, paramenta et ornamenta ecclesiastica aliaque ad divinum cultum pro servitio eorundem exercituum dumtaxat necessaria et pertinentia, exceptis tamen iis, in quibus sacra unctio adhibenda est.

XI. Reconciandi ecclesias et capellas ac coemeteria et oratoria quomodolibet polluta in illis partibus, in quibus ipsi exercitus consederint, si ad locorum Ordinarios commodus non pateat accessus, aqua tamen prius per aliquem catholicum Antistitem, ut mori sestet, benedicta, imo etiam magna urgente necessitate, ut missae dominicis et aliis festis diebus celebrari possint, illa etiam a memorato Antistite non benedicta.

XII. Etiam matrimoniis, sive ex sponsis contrahentibus utraque persona militaris sive altera eaque catholica militaris et altera parochia civili subdita sit, assistendi et benedictionem impertiendi, ast obtento prius Superioris castrensis consensu, cui etiam sicut et curionibus institutorum militarium jus delegandi reservatur.

XIII. In articulo mortis, quando nec via telegraphi ad Apostolicum Vicarium castrensem aditus patet – servatis tamen apprimè omnibus de lege ecclesiastica, civili et militari observandi – omnibus sacerdotibus militaribus jurisdictione ordinaria parochiali fruentibus conceditur facultas dispensandi:

1. Super impedimento tertii et quarti gradus simplicis vel mixti consanguinitatis seu affinitatis ex copula licita; 2. super impedimento cognationis spiritualis, non tamen inter levantem ad levatam seu vice versa; 3. super impedimento

affinitatis ex copula illicita provenientis, et quatenus agatur de copula cum matre suae putatae uxoris (vel respectivae sponsae), dummodo illa secuta fuerit post ejusdem putatae uxoris (vel sponsae) nativitatem, injuncta in quolibet casu gravi poenitentia salutari; 4. super impedimento criminis ex adulterio et fide data proveniente, dummodo sit absque ulla machinatione; 5. super impedimento tertii et quarti gradus justitiae publicae honestatis ex matrimonio rato non consummato; 6. super impedimento publicae honestatis proveniente ex matrimonio invalide contracto non consummato aut ex sponsualibus; 7. dispensandi cum haereticis ad fidem conversis super impedimento etiam secundi simplicis et mixti gradus consanguinitatis et affinitatis, dummodo primum non attingat; 8. dispensandi cum militaribus pauperibus super primo affinitatis, super primo et secundo consanguinitatis seu affinitatis, super secundo consanguinitatis seu affinitatis nec non super secundo et tertio consanguinitatis seu affinitatis lineae collateralis gradibus. Omnes hae facultates conceduntur ea sub conditione, ut in singulis actibus expressa mentio fiat Apostolicae Delegationis; 9. dispensandi super impedimento mixtae religionis inter catholicum et christianum non catholicum sub tutelis ab Ecclesia praescriptis.

### **Priloga, dokument št. 5:**

*Vojaški duhovniki so prejeli tudi splošna navodila za delovanje v vojski.*

**Vir:** ÖSTA/KA, AFV, karton 271, Instructiones pro sacerdotibus militaribus.

#### **INSTRUCTIONES PRO SACERDOTIBUS MILITARIBUS.**

I. Prae ceteris monentur omnes sacertodes militares ut jurisdictionis expirantis confirmationem ab Apostolico Vicario castrensi eamque justo tempore petant.

II. Sacerdotes militares Praepositis suis reverentiam exhibeant et obedientiam debitam, erga omnes mites se ac mansuetos exhibeant, supportantes invicem in charitate et honore praevenientes; pacis amantes, unquam sinant se partium studio abripi; salutem animarum unice intendentes, aliis negotiis se non immisceant.

III. Venerabile Sacramentum, sacros liquoers sollicito reverenterque asservent et totam sacram supellectilem mundam ac bene dispositam teneat attendantque, ne vagi sacerdotes in cujuspiam cappellas ad Sacrificium admittantur.

IV. Nonnisi in vestitu talari sacra peragant et sacramenta administrent; extra casum necessitatis non copulent nec baptizent in aedibus privatis; in omnibus functionibus ecclesiasticis, uti recitandis litanis, peragendis publicis precibus, comitandis funeribus etc. etc. sint reverentes et devoti, in confessionibus excipiendis et habendis per dies festos ad dominicas concionibus cum charitate fervidi, in visitandis infirmis et hospitalibus prompti, assidui ac indefessi.

V. Adultis sacramentum baptismi administrare et acatholicas personas ad professionem fidei catholicae admittere easque ab haeresi formali absolvere (extra articulum mortis) nullus sacerdotum militarium praesumat, nisi obtenta prius Apostolici Vicarii licentia.

VI. Si conjuges separationem a thoro et mensa obtinere desiderant, curio militaris cuncta, qua lex Dei et foederis conjugalis dignitas suppeditat, motiva graviter et amanter adhibebit, ut conjugale vitae consortium intactum servetur, imo si opus est secundo et tertio idipsum, octiduo saltem quavis vice interposito, efficere conabitur et, si frustra laboraverit, de negotio ad Apostolicum Vicarium castrensem referet, quod sese fecisse et conjugibus ad eorundem petitem scripto testari poterit.

VII. Episcopis locorum Ordinariis debitam reverentiam exhibeant et bene convenire studeant cum parochis localibus, quibus, dum ad temporaneas stationes pervenerint, juxta tenorem Apostolici Brevis testimoniales super sacerdotio et has patentes videndas exhibeant, ne ab illis impediuntus intra et extra illorum ecclesias missam celebrare, militibus sacramenta etiam parochialia administrare et reliquas parochiales functiones obire.

VIII. Si quae inter officiales aut milites gregarios publica scandala oriantur, instent opportune, importune, arguant, obsecrent et increpent in omni patientia et doctrina, servato charitatis ordine, et quidquid ad integritatem morum religionisque sacrae cultum fieri potest, sine dissimulatione impigre exsequantur, ita tamen graviter et discrete, ut nullius famam laedant, neminem nominatim designent aut insectentur.

IX. Sedulo doceant suos, quae scitu omnibus necessaria sunt ad salutem, annuntiando eis cum brevitate et facilitate sermonis, per modum instructionis catecheticae potius quam persuasibilibus humanae sapientiae verbis, vitia, quae declinare, et virtutes, quas sectari oportet, ut poenam aeternam evadere et coelestem gloriam consequi valeant; explicationi Evangelii, Orationis Dominicae, Salutationis Angelicae, Symboli, praeceptorum Decalogi et Ecclesiae sacrorumque rituum serio incumbant; sacramentorum Poenitentiae et Eucharistiae necessitatem ac utilitatem saepius inculcent; omnium aetatum ac statuum, parentum, dominorum, famulorum, officialium, gregariorum obligationes circumspecte demonstrent, docendo omnes, quomodo labores singulos, quos exantlabunt, vita imo et sanguinem, quem profundere parati esse debent, pia intentione, qua ad Dei gloriam, quae in patria quoque tuenda consistit, vitam dirigant, sanctificare et quoslibet actus quotidianos meritorios vitae aeternae reddere possint, referendo eos ad finem supernaturalem et uniendo laboribus Salvatoris Jesu Christi: saepe etiam suis fidelitatem Principi debitam e motivo religionis persuadeant.

X. Cum prima cura cujuslibet animarum curatoris consistat in eo, ut parvuli in fundamentis doctrinae christianae rite imbuantur, eorum instructionem sacram assidua sollicitudine cordi habeant, pro gravitate utilitatis status et salutis aeternae eorundem; si proles in schola quapiam militari instruantur, ipsi juxta formam in scholis normalibus usitatam catechismum omnibus ibi explicabunt.

XI. Conscientiam saepius expiatam et semper bonam habentes nunquam detrectent tempore contagionis, occasione obsidionis aut proelii animam pro ovibus ponere, prout veri boni pastores ponere tenentur, ac frequentuer ad Deum orent, ut exercitus hostem vincat.

XII. Ex tenore legum canonicarum omnibus sacerdotibus militaribus graviter injungitur, ut collare clericorum deferant et vestitu incedant decenti atque ab omni vanitate mundana alieno.

XIII. Denique ne, cum aliis praedicaverint, ipsi reprobi efficiantur, tota eorum vita sit sine suspicionis umbra, ita composita, ut mundanae licentiae sit penitus contraria; vocationis suae semper memores, ea, quae huic repugnant, sollicite caveant; domesticas seu oeconomias nonnisi proxime consanguineas et cum indultu Apostolici Vicarii castrensis apud se habeant; victu vitaeque quotidiana ac in privatis colloquiis tanta aliis modestia et aedificatione praelucere studeant, ut quod verbis aedificant, moribus confirmant sicque aliquando uberes laboris sui fructus colligere mereantur.

### **Priloga, dokument št. 6:**

*Poročilo vojaškega kurata Marka Škofiča o pastoralnem delovanju pri 47. pehotnem polku v prvih mesecih vojne.*

**Vir:** ÖSTA/KA, AFV, karton 180, K. u. k. Inf. Rgt. Nr. 47, Budapest, am 24. März 1915, Markus Škofič.

### **k. u. k. Inf. Rgt. Nr. 47.**

Wie der Krieg am 26. Juli 1914 ausgebrach, wurde ich laut meiner Widmungskarte sofort nach Marburg einberufen und zum k. u. k. Inf. Rgt. Nr. 47. zugeteilt. In Marburg blieben wir noch 14 Tage. Diese Zeit benützte ich dazu, um einen Einblick ins Militärwesen, besonders was meine Pflichten anbelangt, zu gewinnen. – Unannehmlichkeiten und Schwierigkeiten begegneten mich schon damals wegen der Beichte der Mannschaft, die man die hl. Sakramente (besonders der Busse) nicht empfangen lassen wollte, da vor der slowenischen Geistlichkeit [sic!] gewarnt worden war, die man ungerechterweise als antiösterreichisch gesinnt beschuldigte. Mit Hilfe des Divisionspfarrers J. Tajek, an den ich mich um Rat wendete, habe ich die Angelegenheit glücklich erledigt.

Am 11. August reisten wir von Marburg ab und wurden am 14. genannten Monates in Stryj in Galizien auswaggoniert. Unser nächster Aufenthalt war in der Stadt Zydzaczow, wo am 18. August anlässlich des Geburtstages Seiner k. u. k. Apost. Majestät Franz Josef I. für das Regiment ein feierlicher Gottesdienst unter freiem Himmel stattfand. – Den darauffolgenden Tag marschierten wir von dieser Stadt ab und kamen unter anstrengenden Märschen am 25. des betreffenden Monats in der Nähe von Skwarzawa an, wo es am 26. August 1914 zum ersten Zusammentreffen mit dem Feinde kam. Die blutige Schlacht dauerte von Früh bis Abend. Ich hielt mich, auf dem Hilfsplatz auf, dem Gewehr- und Artillerief Feuer ausgesetzt, erteilte den heranmarschierenden Truppen die Generalabsolution, bis die ersten Verwundeten zurückgebracht wurden, denen ich dann die erste Hilfe und Tröstungen der Religion zuteil werden liess. – Gegen 7 Uhr Abends erging der Befehl zum Rückzug. Um 11 Uhr in der Nacht kamen wir in der Stadt Gliniany an. Ich begab mich sofort in eine Schule, die voll von Verwundeten war, um denselben die hl. Sakramente zu spenden. Beim Tagesanbruch suchte ich die verschiedenen Häuser auf, wo die Verwundeten untergebracht waren, um ihnen nach Bedarf und Möglichkeit beizustehen. So war ich den ganzen Tag hindurch beschäftigt, bis der weitere Rückzug anbefohlen wurde.

Vom 28.–31. August war unser Regiment im Kampfe bei Kurowice und Turkocihöhe. Wie in der ersten Schlacht wirkte ich auch hier auf dem Hilfsplatz, dem Gewehr- und Artillerief Feuer ausgesetzt. In unserer Nähe fiel Herr Kollega Rozman, vom IR Nr. 7, mit der Ausübung seines Dienstes beschäftigt.

Zu besonders heftigen und blutigen Kämpfen kam es am 8. September bei Ottenhausen, Zuszyce, Bojana, die bis zum 12. Sept. dauerten. Besonders am ersten Tag waren soviel Verwundete, dass die Aerzte und Geistlichen den ganzen Tag und die ganze Nacht beschäftigt waren. Gegen Abend am 8. Sept. wurde der Feind bis zur Ortschaft Bojana zurückgedrängt, wo sich am nächsten Tag von neuem ein wilder Kampf entspann. Das ganze Schlachtfeld war von feindlicher Artillerie beschossen, niergends ein sicherer Aufenthalt. Was wir beim Tage nicht erreichen konnten, suchten wir bei der Nacht durchzuführen. Sobals das Artillerief Feuer aufhörte, gingen wir mit mehreren Landesfuhren, die wir dort im Dorfe aufsuchten, vorwärts gegen die Schwarmlinie, um die Verwundeten zu holen. Dabei kamen wir öfters ins Gewehrfeuer, das auch bei der Nacht nicht ruhte. Wir legten uns in solchen Fällen auf den Boden nieder, um vor den Kugeln sicherer zusein, und warteten, bis das Gewehrfeuer wieder aufhörte. Auf dem Sammelplatze versah ich gleich die Schwerverwundeten, die man dann schnell zurückschickte. Bei solcher Beschäftigung traf uns am 12. Sept. um Mitternacht der Befehl zum Rückzuge. Nun trat eine Ruhepause von ungefähr 14 Tagen ein.

Am 4. Oktober 1914 marschierten wir wieder vor, der Feind zog sich zurück. Am 16. desselben Monats kamen wir bei Nowe-Miasto und Wolca Dl. an. Am



selben Abend wurde das Regiment in die Schwarmlinie eingesetzt. Das Dorf Wolca Dl., wo die Hilfplätze errichtet wurden, wurde tagtäglich mehrmals von der feindlichen Artillerie beschossen. Fortwährend in Lebensgefahr verrichtete ich hier meinen Dienst volle drei Wochen, meistens auch die Nächte dazu benützend, um den armen, fürs Vaterland blutenden Soldaten die hl. Sakramente spenden zu können. Viel war hier auch mit Cholerakranken zu tun. Am 4. und 5. November wurde der Rückzug angeordnet. Die anstrengenden Märsche dauerten wieder ungefähr 14 Tage.

Vom 17.–28. November befand sich das Regt. in den Gefechten bei Lupkow und auf den Beskiden. Die Mannschaft hatte sehr viel durch der Kälte zu leiden, die bei einigen auch den Tod verursachte.

Anfangs Dezember marschierten wir unter fortwährenden Kämpfen mit starker feindlicher Nachhut wieder vor, bis wir am 15. des genannten Monats bei der Stadt Jaslo gelangten. Hilfplätze wurden in der Stadt, die vom Feinde sehr heftig beschossen wurde, errichtet. Unter heftigem Gewehr- und Artilleriefeuer verrichtete ich hier meinen Dienst drei Tage. – Bei der weiteren Verfolgung des Feindes kamen wir am 19. Dezember bis zum Dorfe Bukowka, wo die ersten zwei Tage ein lebhafter Artilleriekampf stattfand. Der Hilfplatz befand sich gerade unter der Schwarmlinie im Dorfe, das vom Feinde stark beschossen wurde.

Im heftigsten Gewehr- und Schrapnellfeuer beschäftigte ich mich hier mit den Verwundeten. Gerade war ich mit meiner Arbeit fertig, als wir zur unseren Ueberraschung durch immer stärker auftauchende feindliche Kräfte plötzlich zum Rückzuge gezwungen wurden. Mehr als eine Stunde mussten wir vor dem verfolgenden Feinde im Kugelhagel und Schrapnellfeuer fliehen, bis die Nacht der Verfolgung ein Ende machte. – Besonders traurig waren für uns darauf die Weihnachtsfeiertage, die ich mit meinen Kameraden unter freiem Himmel im Walde zubringen musste, wobei ich mich auch verkühlte. Das Magenleiden wurde immer heftiger und als sich noch ein starker Lungenkatarrh dazu gesellte, musste ich den Kiregsschauplatz verlassen, um im Hinterlande Erholung und Gesundheit zu suchen.

Wie aus dem Berichte zu ersehen ist, war mein Aufenthalt während des Krieges immer bei der Truppe, bei Vor- und Rückmärschen beim Regimentsstab an der Spitze des Regimentes, während der Kämpfe auf dem Hilfplatze, da mich nur eine Wunsch beseelte – meine Pflichten im Kriege möglichst genau zu erfüllen.

Budapest, am 24. März 1915.

[podpis] MARKUS SKOFIĆ  
k. u. k. Feldkurat

**Priloga, dokument št. 7:**

*Poročilo Franca Žurga o njegovem delovanju pri vojaški bolnišnici v prvih mesecih vojne. V poročilu omenja ranjence, ki pri sebi niso imeli vojaških legitimacij.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Žurga, Beschreibung der Erlebnisse im Kriege, 26. April 1915.

Žurga Franz Feldk.  
Feldsp. 6/13.

**An das Feldsuperiorat der k. u. k. 2. Armee.**

Feldpost 201.

Beschreibung der Erlebnisse im Kriege.

Nach der Einberufung begab ich mich nach Zagreb, wochin ich dirigiert wurde. Im Garnisionsspital N. 23 bekam ich weitere Befehle, bezüglich der Ausrüstung. Drei Wochen blieb das Feldspital 6/13, welchem ich zugeteilt wurde, in Zagreb, bis es der Befehl erhielt, nach India in Slavonien zu fahren. Wiederum warteten wir da drei Wochen ohne eine besondere Arbeit. In dieser Zeit hatte ich Gelegenheit die Offiziere und die Mannschaft näher kennen zu lernen. Sie allen waren von sechs verschiedenen Nationen zusammengewürfelt. Auch 5 Glaubensbekenntnisse waren vertreten. Bei der Mannschaft spielte die Verschiedenheit des Glaubens keine große Rolle, desto mehr der Unglaube bei den Offizieren. Es kam öfters zu Glaubensdisputationen, wo einige großen Haß gegen die Kirche und noch größöre Unwissenheit an den Tag letzten. Die Mannschaft suchte sich die zulange Zeit mit verschiedenen Ausschweifungen zu verkürzen. Am 7. Sept. bekamen wir den Befehl nach Neusatz und am 11. Nach Piros in der Nähe abzumarschieren. Nach einer Woche wiederum Abmarsch nach Jarak an der Save. Da bekamen wir in den ersten Tagen doch etwas zu arbeiten, weil in der Nähe ein großer Kampf wütete und das Nachbarspital 4/12 nicht mit der Arbeit auskommen konnte. Nach einigen Wochen ging die Arbeit aus und die Tage floßen wiederum langsam dachin. Am 10. Dez. Hieß es: »Abmarsch nach Klenak und nach paar Tagen: über Šabac nach Ratari. Da wurden wir etabliert. Sofort in der ersten Nacht wurden 200 Kranke zugeführt. Beim Tage erweiterten wir die Wohnungen für neue Hunderte, die fast ohne Unterbrechen zugeführt wurden. Da war Arbeit genug. Der Tag genügte öfters nicht, es musste hie und da die ganze Nacht in Anspruch genommen werden, besonders beim Bequartiren der Neuangekommenen. Viele Schwerverwundete kamen ohne Legitimationskapsel. Sie wurde ihnen schon früher abgenommen, öfter sogar das Geld. Einige solche starben unterwegs, oder sie kamen schon sterbend in das Spital. Deswegen konnte man ihnen den Namen nicht feststel-

len. Bei einigen gelang das durch die mitgebrachten Kameraden. Die bunte Mischung der verschiedenen Sprachen machte keine besondere Schwierigkeiten, außer der ungarischen und rumänischen Sprache konnte ich mir selber helfen ohne einen Dolmetsch. Weil in dieser Zeit ein großer Mangel an Ärzten war, so half ich auch beim Sortieren, Verbinden und sogar leichtere Dienste beim Operieren. Trotzdem starben noch viele, weil man sie nicht rechtzeitig behandeln konnte. Beim Begräbnis von Andersgläubigen kam ich paarmal in Verlegenheit. Begraben mußte ich sie, aber ich wandte bei ihnen des Gebet, in welchem es vorkommt: *quos vera fides junvit*« nicht an. Wenn es vorkam zwei zu begraben, von denen einer nicht katholisch war, so wurde das Gebet nur für einen angewendet (*»quem.«*).

Am 6. Dez. kam der Befehl nach Belgrad abzumarschieren. Da übernahmen wir einen Teil der Verwundeten im serbischen Garnissionsspital und die Thyphuskranken. Am 15. In der Früh verließen wir Belgrad und übergaben 60 Thyphuskranke, die nicht vorgeschafft werden konnten den amerikanischen Ärzten. Am 20. Dez. Waren wir schon in *Bolldogassonyfalva* in Ungarn. Da blieben wir bis zum 13. Jänner. Am 14. Wurden wir einwagioniert und nach Homonna gebracht. Nach einer Woche trafen wir in Krosnibrod ein. Nach paar Tagen traten wir die Rückreise an und erreichten am 26. Jänner das Dorf Felsőcsébeny, am 2. Febr. Cziroka Bela und paar Tage darauf Barko bei Homonna. Nach einigen Tagen traten wir die Reise durch das Tal gegen Cisna an. Nach einwöchentlichen Aufenthalt in Nagypolany trafen wir am 22. Febr. in Cisna ein. Da blieben wir einen Monat. Das Spital war für zwei Wochen teilweise beschäftigt. Zwei Ärzte und ein Teil der Mannschaft waren bei den Feldmarodenhaus in Majdan tätig. Am 25. März waren wir im Dorfe Czirokofale zurück und am 3. April kam der Befehl nach Vajan abzumarschieren, wochin am 6. gelangten. Da sind wir wiederum einen Monat lanage.

In der ganzen Zeit des Krieges haben wir verhältnißmässig sehr wenig gearbeitet. Öfters war es mir leid nun die verlorene Zeit und Vergäudung der Kräfte. Die hl. Messe habe ich ungefähr 70 mal gelesen. Sonst war keine Gelegenheit dazu. Die Mannschaft hatte Gelegenheit kaum 6-7 mal dem Gottesdienste beizuwohnen (am Feiertagen). Das religiöse und moralische Leben ist bei den Truppen im Hinterlande – wieviel ich beobachten konnte – schlechter, als bei den Vordertruppen. Das sind in Kürze die Erlebnisse während des Krieges.

Feldpost 158, am 26. April 1915.

[podpis] Žurga Franz  
Feldkurat.

[žig] Feldsuperiorat der K. und k. 2. Armee  
Praes am 2. Mai 1915  
E. Nr. 1556

**Priloga, dokument št. 8:**

*V službenem pravilniku iz leta 1904, ki je bil ponatisnjen v vojnem letu 1916 in je že upošteval nekatere uvedene spremembe, je med prilogami podan tudi opis uniforme vojaških duhovnikov*

Vir: *Dienstvorschrift für die Militärgeistlichkeit vom Jahre 1904*, Wien, 1916, str. 49–52.

Beilage 5. (zu Punkt 42.)

**Adjustierung**

Die Adjustierung der Militärgeistlichen – mit Ausnahme der Feldrabbiner und der islamitischen Geistlichkeit – besteht in:

Pantalons,  
Talar,  
Klerikalrock,  
Binde,  
Abbémantel,  
Kollar (für katholische und griechisch-orientalische),  
Mantel,  
Feldkappe,  
Hut,  
Halbstiefeln oder Stiefeletten,  
Handschuche,

|  |   |           |
|--|---|-----------|
| Sanitätsarmbinde,<br>Legitimationsblattkapsel und<br>Ritualiensäckchen | } | Im Felde. |
|--|---|-----------|

Pantalons aus seinem schwarzem Schafwollstoff, Schnitt und Form wie für Infanterie;

|                       |   |  |
|-----------------------|---|--|
| Talar<br>Klerikalrock | } | schwarz, gleich jenen der Zivilgeistlichkeit mit folgenden Abänderungen: |
|-----------------------|---|--|

Ärmelauffschläge von gleicher Farbe, für Militärgeistliche der IX. Rangklasse 9 cm, für jene der VI., VII. Und VIII. Rangklasse 9.5 cm, von der V. Rangklasse aufwärts 7 cm breit.

Ärmeldistinktionen: Für Militärgeistliche der IX. Rangklasse sind längs des oberen Randes der beiden Ärmelauffschläge drei je 0.9 cm breite, und zwar aus Gold kaiserlicher Seide erzeugte Börtchen, welche der Länge nach durch zwei je 0.6 cm breite, schwarzseidene Streifen zusammengewebt sind, angebracht. Für Militärgeistliche der VIII., VII. und VI. Rangklasse sind die Ärmelauffschläge mit einer 3.3 cm, von der V. Rangklasse aufwärts mit einer 5.3 cm breiten definierten Goldborte wie für Staboffiziere, beziehungsweise Generale besetzt, längs deren oberem Rande ein 0.6 cm breiter schwarzseidener Streifen

und an diesen für Militärgeistliche der V. und VIII. Rangklasse ein, für jene der IV. Und VII. Rangklasse zwei, für jene der VI. Rangklasse drei goldene Börtchen – gleich jenen der Militärgeistlichen der IX. Rangklasse – angewebt sind.

Binde aus einem 10 bis 12 cm breiten dem Leibumfang angemessen langen, moirierten Seidenband, dessen beide Enden mit 10 cm langen Goldfransen besetzt sind; die Farbe ist für Militärgeistliche der IX. Rangklasse schwarz, für jene von der VIII. Rangklasse aufwärts rot. Die Binde wird um die Mitte des Leibes getragen; die Enden haben bis zu den Knien zu reichen.

Abbémantel. Derselbe besteht aus dem seidenen Kragen, drei seidenen Blättern und einer Schnur. Der Kragen und die Seitenblätter sind für Militärgeistliche der IX. Rangklasse schwarz moiriert für jene von der VIII. Rangklasse aufwärts violettrot; das Mittelblatt für alle Rangklassen schwarz und gefaltet. Die Schnur besteht aus zwei Stück vierkantigen, aus Goldgespinst gehäkelten Teilen, welche je 50 cm lang und 0.5 cm dick sind; dieselben werden durch einen 0.8 cm breiten, mit schwarzer Seide durchwirkten Goldpalettenschuber zusammengehalten. Die oberen Enden sind eingekettelt und mit 3.5 cm langen Schlingen versehen; während an den unteren Enden je eine Goldquaste angebracht ist, welche aus einem 2.8 cm langen, in der größten Dicke 1.6 cm messenden, mit Goldpaletten ausgestochenen, birnförmigen Knopfe besteht, and dessen unterem Rande drei Reihen 3 cm lange und 0.2 dicke glänzende Buillonfransen angesetzt sind. Der Ansatz ist mit einem vierreihigen 0.2. cm starken, mattgekräusten Bouillonskranz gedeckt.

Kollare, gleich der Zivilgeistlichkeit; für Militärgeistliche der IX. Rangklasse von schwarzer, für jene von der VIII. Rangklasse aufwärts von roter Farbe.

Mantel wie für Infanterieoffiziere hechtgrau, die Parolis aus schwarzem Sammet, die Passepoils aus schwarzem Tuch. Von der V. Rangklasse aufwärts ist der Mantel scharlachrot gefüttert, Parolis und Passepoils von scharlachrotem Tuch.

Feldkappe wie für Infanterieoffiziere, mit glatten, für die IV. Und V. Rangklasse mit deffinierten, gelben Knöpfen.

Hut aus Seidenplüsch, schwarz, rund mit 5 cm breiter, an dem unteren Fläche mit schwarzem Kaschmir überzogenen Krempe und Band. Letzteres besteht:

Für Militärgeistliche der IX. Rangklassen aus einer 2 cm breiten deffinierten Goldborte, an deren Enden je eine 2.6 cm breite Quaste angebracht ist; die Verbindung des Bandes mit der Quaste ist in der Breite von 0.9 cm mit matten; gekräusten Bouillons überstickt;

für Militärgeistliche der VI., VII. Und VIII. Rangklasse aus einer 3.2 cm, für die V. Rangklasse aber 3.7 cm breiten und an den Rändern 0.2 cm breit schwarz gestreiften deffinierten Goldborte , an deren Enden je eine 4 cm, für die V. Rangklasse 4.5 cm breite Quaste angebracht ist; die Verbindung des Ban-

des mit der Quaste ist in der Breite von 1.2 cm mit matten, gekrausten Bouillons überstickt.

Die Quasten bestehen aus einer Unterlage von schwarzseidenen und Goldgespinstfransen, auf welche zwei Reihen goldener, 2 mm dicker und 4.8 cm langer Bouillonfransen aufgenäht sind.

Die Verbindung der beiden Bandenden ist rückwärts, oberhalb der Krämpfe mit einer Flitterrosette gedeckt; unterhalb derselben hängen die Bandenden 6.5 cm frei herab.

Der Durchmesser der Rosette beträgt bei Militärgeistlichen der IX. Rangklasse 2.2 cm, bei jenen der VI., VII. Und VIII. Rangklasse 3.2 cm, für die V. Rangklasse 3.7 cm.

|  |   |                              |
|--|---|------------------------------|
| Halbstiefel<br>Stiefeletten<br>Handschuhe<br>Sanitätsarmbinde<br>Legitimationsblattkapsel<br>Ritualiensäckchen | } | wie für Infanterieoffiziere. |
|--|---|------------------------------|

Der Militärgeistliche – mit Ausnahme des Feldrabbiners – erscheint:

Bei Paraden, besonderen Vorstellungen und Feierlichkeiten im Talar mit binde, Abbémantel und Hut;

bei Meldungen in Klerikalrock mit Hut; sonst im Dienste (auf Märschen und im Felde) im Klerikalrock mit Feldkappe; Bei kirchlichen Funktionen nach den bezüglichlichen kirchlichen Vorschriften;

außer Dienst im Klerikalrock mit Feldkappe oder Hut, beziehungsweise in Zivilkleidung.

Besondere Rechte auf kirchliche Distinktionszeichen und Insignien werden durch vorstehende Bestimmungen nicht berührt.

Dekorationen werden am Talar und am Klerikalrock getragen.

Die Feldrabbiner tragen bei kirchlichen Funktion Kopfbedeckung und Talar nach Vorschrift ihres Glaubens. Bei militärischen Anlässen den Talar mit der für die übrigen Geistlichen vorgeschriebenen Ärmeldistinktion, in Paradeadjustierung einen schwarzen Halbzylinder mit dem Bande, wie für die übrigen Militärgeistlichen; ferner

|  |   |                                      |
|--|---|--------------------------------------|
| Pantalons<br>Mantel<br>Feldkappe<br>Halbstiefel oder Stiefeletten<br>Sanitätsarmbinde<br>Legitimationsblattkapsel<br>Ritualiensäckchen | } | Wie die übrigen Militärgeistlichen.* |
|--|---|--------------------------------------|

\*) Erlaß vom 29. August 1915, Abt. 13, Nr. 42926 (Beibatt Nr. 46).

Den bei der Armee im Felde eingeteilten Militärgeistlichen wird das Tragen einer eigenen Felduniform gestattet.

Die Adjustierungsübersicht für die Militärgeistlichen auf Seite 1 der Adjustierungsvorschrift für das k. u. k. Heer, VII. Teil, erfährt hiedurch die nachstehend ersichtlich gemachten Änderungen:

| Beschreibung   |      | Benennung der Sorten                        |          | Anmerkung   |  |
|--|------|---|----------|---|--|
| Seite  | Teil |   |          |   |  |
| 120  | I.   | Kappe                                       | Schwarz  | Für die IV. Und V. Rangklasse wie für die Generale                                      |  |
| 121  |      |   | Feldgrau |   |  |
| 124  |      | Mantel, feldgrau                            |          |   | Parolis von Samt                               |
| 58   |      | Pantalons, schwarz, ohne Passepoils         |          |   | Im Felde feldgrau mit schwarzen Tuchpassepoils |
| .  | .    | Stiefeletten (Schnürschuhe) ohne Verzierung |          |   |  |
| 80   | I.   | Handschuhe                                  | weiß     |   |  |
| .  | .    |   | grau     |   |  |
| .  | .    | Mantelriemen, 2 cm breit                    |          |   |  |
| 12   | I.   | Sanitätsarmbinde                            |          |   |  |
| 99   |      | Legitimationskapsel                         |          |   |  |
| Ferner: für die katholischen, griechisch-orientalischen und evangelischen Geistlichen: |      |   |          |   |  |
| 3  | VII. | Hut   |          | Schwarz, im Felde feldgrau, Beim Feldklerikalrock sind Tashen und Umlegkragen gestattet |  |
| 5  |      | Talar                                       |          |   |  |
| 6  |      | Klerikalrock                                |          |   |  |
| 7  |      | Binde                                       |          |   |  |

Schnitt und Form der Kleidung bleiben im übrigen wie bisher.

**Priloga, dokument št. 9:**

*Pastirsko pismo vojaškega škofa Bjelika leta 1917, objavljeno tudi v slovenskih listih.*

**Vir:** *Pozdrav iz domovine našim vojakom*, 25. 2. 1917 [sine pagina].

**Pastirski list vojaškega škofa E. Bjelka. [sic!]**

Vsem katoličanom celotne oborožene moči Avstro-Ogrske.

Pozdrav in blagoslov v Gospodu!

»Gledali bodo k Meni« (Cah, 12, 10). Tako je govoril prerok v starem zakonu in je prerokoval, da bodo nekoč pogledi vsega sveta obrnjeni na sv. križ na Onega, ki je umrl na njem.

Kako čudovito se je spolnila ta beseda prerokova. Kjer se nastanejo kristjani, tam postavijo najprej križ, da se morejo zbirati v njegovi senci in da živijo od njegovega blagoslova. Ne samo v cerkvah gledamo to znamenje odrešenja, tudi v stanovanjih kristjanov ga najdemo, ob mestnih cestah, ob samotnih potih in na gričih in sedaj ga moremo najti tudi v strelnih jarkih in v krajih, v katerih se odpočijejo naši pogumni vojaki. Kjer so kristjani, tam se vzdiguje povsod sveti križ, ki podeljuje vsem mogočno, božjo moč, ki se verno in z zaupanjem nanj ozirajo.

Posebno sedaj, v dnevih obiskanja, v teh trpljenja polnih časih, ko dela človeških rok, ki so ohranila svojo vrednost skozi stoletja, padajo v prah kakor slaba slamnata bilka, posebno sedaj se oklepa ubogo človeško srce lesa v sv. križa. Pred sv. križem kleči vojak, ko jemlje slovo, pred svetim križem kleči njegova žena in njegovi otroci, kleče njegovi sivolasi starši z boleščjo v svojem srcu.

O veličastno znamenje trpljenja in tolažbe! Koliko solz je tebe omočilo od začetka vojske, koliko vzdihljev si ti čulo, koliko svetih sklepov in obljub je bilo pred teboj narejenih. Če velja kristjanom dan za dnem opomin Kristusov: »Vzemi svoj križ na rame in hodi za menoj« - koliko bolj nam velja ta opomin v času vojske. Človek hoče pod težo vojske opešati in omagati. Tu pa kliče ljubeznipoln [sic!] glas: »Pridite k Meni vsi, ki se trudite in ste obteženi in jaz vas bom poživil.« (Mat, 11, 28). To je glas božjega Zveličarja. Ponuja nam veličastne sadove z drevesa sv. križa in kdor jih uživa, te veličastne darove, zadobi pogum, moč, potrpežljivost in vdanost, zadobi mir svojemu trpljenja polnemu srcu.

Iz svetega križa izvirajo, kot iz globokega vira, milosti krščanske vere. Vera, ki se nam oznanja, je nauk Križanega; ona nam pojasni in razloži to, kar je osredotočeno v svetem križu. Vsi sveti zakramenti se nam podeljujejo v znamenju svetega križa, vsak blagoslov podeljuje sveta Cerkev po sv. križu. V znamenju svetega križa se je razlila na nas krstna voda pri svetem krstu, kjer smo prejeli prvo milost nedolžnosti, v znamenju sv. križa je bilo naše čelo maziljeno pri



sv. birmi. V tem znamenju se nam odpuščajo grehi in v njem se nam podeljuje presveto Telo Gospodovo pri sv. obhajilu. V tem znamenju prejmemo milosti sv. poslednjega olja. V senci svetega križa bomo počivali v blaženem miru Gospodovem in bomo čakali vstajenja in okrog znamenja sv. križa se bomo zbrali na dan poslednje sodbe. Kristus nam je odprl pot v nebesa po svetem križu in nam je pridobil vse milosti, ki so nam potrebne za večno življenje. Samo od nas je odvisno, da gremo po tej poti in se udeležimo v polni meri vsega blagoslova te poti: z živo vero, z molitvijo, s tem, da se udeležimo službe božje, kadarkoli je nam mogoče, vsako nedeljo in vsak praznik, s tem, da prejmemo svete zakramente in da živimo brez greha pravo krščansko življenje, da se ogiblremo vsake krivice in greha v mislih, besedah in dejanjih.

Ohranite vero, ona vas bo vzdržala v vseh okoliščinah vašega življenja; ona vam bo dajala tolažbo, moč in pogum v žalosti, skrbeh in trpljenju.

Molite vsak dan, da bo Bog vaš vodnik in spremljevalec dan za dnem. Bog, ki ga vsak dan v molitvi pozdravite in počastite, vas ne bo zapustil.

Najbolj močna molitev, ki oblake predere, je in ostane daritev sv. maše. Če razjedajo vaše srce skrbi in trpljenje, pojdite pred stopnico oltarja, darujte svoje solze, svoje bolečine v kelihu daritve svojemu nebeškemu Očetu in recite z očakom Jakobom: »Moj Zveličar, ne pustim te prej, dokler me ne blagosloviš.« (1 Moz. 32, 26). Na novo poživljeni, z novo življenjsko močjo boste zapustili kraj milosti.

Prejemajte pogosto in vredno svete zakramente! Pridobite si mir vesti s kesanjem in pokoro, z molitvijo in zadoščenjem. Vstanite in sledite izgubljenemu sinu in recite pogumno in odločno: »Oče, grešil sem zoper nebo in zoper Tebe.«

Velikonočno sveto obhajilo, ki ga moramo po zapovedi svete Cerkve prejeti, naj bo moč in trdnjava našega življenja. Življenje daritve, ki ga od nas zahteva svetovna vojska, se bomo naučili edino le v šoli svetega križa, v šoli evharističnega Zveličarja; živeli pa bomo življenje daritve Bogu dopadljivo le v moči svetega obhajila. Vojska zahteva od nas vseh mnogo daritev, mnogo samozatajevanja in mnogo premagovanja. Kako žalostno bi bilo, če bi v teh težkih časih ne vsprejel vsakdo težav svojega poklica in dolžnosti svojega stanu. Zato se krepčajmo pri viru vse daritve, prejmite velikonočno sveto obhajilo: prejmite je po dostojni pripravi, z živo vero, s svetim spoštovanjem; prejmite je s tem namenom in to prošnjo, da bi vas ravno velikonočno sveto obhajilo napravilo sposobne za vse daritve, ki jih bo Jezus v bodočnosti od vas zahteval in pričakoval. Vam, hrabri in verni vojaki, naj bo sveto obhajilo vaša bramba, vaša pomoč, moč in neustrašenost. Naj bo pravi vojni kruh vašim dušam, naj vam bo moč, ki je brez primere, nebeška moč, ki stori, da boste vse skrbi in bridkosti, vse trpljenje in premagovanje lahko prenesli!

Sveti križ naj vas napolni z ljubeznijo in dobrohotnostjo do našega bližnjega. Kar je Kristus nam naredil, to naredimo mi svojemu bližnjemu. Postanimo enaki našemu trpečemu Zveličarju na ta način, da bomo imeli sočutje in usmiljenje do bližnjega v njegovih stiskah, da bomo imeli potrpljenje in bridkost, da bomo v dejanju pokazali svojo ljubezen do bližnjega. Naša ljubezen naj bo delovna ljubezen, ljubezen, ki kakor poletno solnce močno posveti v vse kote trpljenja, ljubezen, ki vojaku pripravi vesele ure, ranjenemu olajšanje, bolnemu zdravje; ljubezen, ki se spominja tudi onih, ki doma pogrešajo rednika, objokujejo brata, pogrešajo sina. Toda tudi še pri tem naj ne obstane ljubezen. Ljubezen ve: ne samo vojak in ne samo njegova družina so potrebni pomoči. Druge družine so vsled vojske v mnogih slučajih več škode trpele, kakor družine vojakov. Ljubezen pomaga tudi tem. Pomaga v znamenju križa. Če je rdeč križ ali bel – barva ne pomeni ničesar – samo da je križ, res sveti križ. V tem znamenju bo ljubezen zmagala.

O sveti križ, ti veličastno znamenje vseh milosti in vsega blagoslova, bodi nam v strašnih dneh vojske naša tolažba, naša moč in pomoč, bodi nam kažipot na strmi, trnjevi in kameniti poti v večno domovino. bodi nam pristanišče in naša luč v naši smrti uri. Rešeni skrbi in težav življenja hočemo počivati v tvoji senci, in če nas pokličejo pozavne k sodbi, hočemo stati na tvoji desni strani in zaslišati odrešilno besedo Zveličarjevo: »Pridite, blagoslovljeni mojega Očeta in posedite kraljestvo, ki vam je bilo pripravljeno ob začetku sveta.« (Mat. 25, 34.)

O veličastno znamenje trpljenja in tolažbe! Koliko solz je tebe omočilo od začetka vojske, koliko vzdihljejev si ti čulo, koliko svetih sklepov in obljub je bilo pred teboj narejenih! O sveti križ, ti veličastno znamenje vseh milosti in vsega blagoslova, bodi nam v strašnih dneh vojske naša tolažba, naša moč in pomoč, bodi nam kažipot na strmi, trnjevi in kameniti poti v večno domovino!

### **Priloga, dokument št. 10:**

*Prošnja Martina Škerjanca za vpoklic v vojaško službo avgusta 1914.*

Vir: ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil, karton 2386, VII 1970–15, Prem b. Adelsberg den 12. Aug. 1914.

Diözese Laibach.

Pfarrer Martin Škerjanec

**An das kaiserl. u. königl. Reichs-Kriegs-Ministerium in Wien.**

Prem, b. Adelsberg den 12. Aug. 1914.

Der der Gefertigte als activer Soldat diente und auch als ? Militär-Geistlicher in den Res. im Militärverbande stand, bittet er gehorsamst, als Militär-Geistlicher in den Felddienst aufgenommen zu werden:

1. Hatte er immer eine Freude zum Militär-Stande u. Dienste;
2. Ist er noch rüstig genug, um die Austreibungen des Kriegsdienstes ertragen zu können;
3. Da er 18 Jahre hindurch immer auf schwierigsten Posten gedient hat, besitzt er eine gute Praxis in der Pastoral;
4. Hat er eine besondere Freude für den Krankendienst, nicht nur im Bezuge auf die Seelenheil, sondern auch bei der Bedienung und Verbindung der Wunden.

Er bittet, beim k. u. k. III. corps-Commando eingereicht zu werden. Falls es zweckmässiger wäre, möge das Gesuch dem k. k. Ministerium für Landes-Verteidigung abgetreten werden. In Falle der Aufnahme bittet er um telegrafischer Aviso, damit er rechtzeitig für die Administration seines Postens als Pfarrer einen Vicar besorge, und alle Vorbereitungen treffe.

[podpis] Martin Škerjanec  
Pfarrer

[Žig: Präs: Wien, am .... 16/8 ... 1914.

k. und. k. Apostolisches Feldvikariat.

D1. Nr. 7788 .... mit ..... Blg.]

Das Gesuch könnte dem k. k. Min. f. L. V. zur weiteren Amtshandlung abgetreten werden, da der Bittsteller höchstwahrscheinlich schon dem Ldstr. angehört.

Wien, Am 16. August 1914.

Für den Apostol. Feldvikar: Rendl, Fkdir. [Feldkonsistorial- direktor]

k. u. k. KM.

Abt. 9, Nr. 10205 v. 1914.

An das k. k. Ministerium für Landesverteidigung in Wien.

Wien am 17. August 1914.

Da auf den Bittsteller nicht reflektiert werden kann, zur weiteren

Entscheidung abgetreten, Für den Minister: (Johann) Löbl, FML

[Feldmarschalleutnant]

[žig: k. k. Ministerium für landesverteidigung VII/4229, Präs.: 20. August 1914

Blg. 3]

Škerjanec Martin, ehemaliger Landwehr kaplan, um  
Kriegsdiensteinteilung

An das k. k. Landwehrgänzungsbezirkskommando in Triest.

Wien am 22. August 1914.

Zur Verständigung des Bittstellers, dass seine Kriegseinteilung bei voller Anerkennung seiner patriotischen Gesinnung dormalen nicht in Aussicht genommen werden kann. Falls er die Wiederernennung zum Feldkuraten – jedoch nur im Verhältnis der Evidenz – der Landwehr anstrebt, wäre das Weitere

gemäss den Bestimmungen im Erlasse vom 5. Februar 1913, Dep. VII. Nr. 358/:  
LWB1 Nr. 19 vom 1913:/ zu veranlassen.

Für den Minister:

(Franz Ritter von) Bockenheim

[Žig: K. K. Landwehr-Ergänzungsbezirks- kommando Triest

Präs: Triest, am 25/8. 1914

Res. Exh. Nr. 1730 E. mit 3 Blg.

Hochwürden H. Pf. Skerjanec Martin, in Prem

Zur Kenntnis u. Aushebung der Beilagen

gegen Rückschluss

Triest, am 25/8. 1914.

[podpis]

### **Priloga, dokument št. 11:**

*Prošnja župnika Franca Letonje za vpoklic v vojaško službo v letu 1915.*

**Vir:** ÖSTA/KA, MfLV, karton 2384, 11275-15, Letonja Franz r. k. Feldkur.

#### **Hohes k. u. k. Kriegsministerium!**

Der untertänigst Gefertigte wurde auf sein Ansuchen, wie er den Zeitungen entnommen, wieder zum Feldkuraten ernannt; er bittet nun, ihn als ersten aus der Diöcese Lavant (Marburg) im Bedarfsfalle einzuberufen und dies aus folgenden Gründen:

1. Ist er vor ettlichen Jahren unter den ersten um die Ernennung eingekommen;

2. Hat er im Felde alle Brüder, 4 an der Zahl;

3. Har er sich jertz den Hass seiner Pfarrinsasen zugezogen, ist ausgesetzt den gröbsten Verleumdungen und Verfolgungen dieser Gebirgsleute weil er 2 Glocken als entbehrlich bezeichnet hatte z. sie zu Kriegszwecken verwenden wollte. Durch Einberufung würde er diesem Verfolgungen entgehen u. nach Monaten würde bereits wieder Eintracht eintrefen können.

St. Judok, P. Neuhaus bei Cilli, Stmk, 19. VI. 1915.

[žig župnijskega urada: kn. šk. župnijski urad ŠT. JOST na Kozjaku]

[podpis] Franz Letonja, derzeit Pfarrer – k. u. k. Feldkurat in der Res. Lir 26.

[žig vojnega ministrstva: K. u. k. Kriegsministerium Präsentiert Wien 21. VI. 1915, Abt. 9., N° 26198 mit – Beilagen Z]

**Priloga, dokument št. 12:**

*Napredovanje mornariškega župnika Ivana Koršiča v mornariškega superiorja in Antona Jarca v mornariškega župnika.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 161, Nr. 8333, Koršič–Jarc – Beförderung. 31. 3. 1915.

**Koršič, Jarc – Beförderung 1915**

KM–M. S. Abt. 1, Nr. 6131 vom 26/3 15 sendet das Gutachten des Hafenedmiralats in POLA über den Marpfarrer KORŠIČ, welcher fachlich, militärisch und administrativ für den Posten des Marinesuperiors geeignet, weniger jedoch sozial, geschildert wird.

Nr. 8203; pr. 28/3 15.

[podpis] Bjelik

Am Stücke!

Das Ap. Fvkt. schließt sich dem Wohlmeinung des Hefenedmiralats vollinhaltlich an. ~~Gelegentlich meiner Inspizierung in Pola habe ich dissherzöglich Sr. Exzellenz dem Herrn Marinekmdten und XXX Sr. Exzellenz dem Hafenedmiral gegenüber meine zustimmung zur Ernenung Koršič's zum Marinesuperior ausgesprochen.~~ 31. 3. 15.

Nr. 8333.

Beförderung.

An das k. u. k. KM–M. S. in Wien.

Wien, am 31. März 1915.

Auf den Erlaß Abt. 1, /M. S. Nr. 6491 vom 30. I. Mts. erlaube ich mir zu berichten, daß ich der beabsichtigten Beförderungseingabe über den Marinepfarrer Johann KORŠIČ zum Marinesuperior und des Marinekuraten Anton JARC zum Marineoberkuraten zustimme.

K. u. k. Kriegsministerium, Marinesektion.

Abtl. 1, M.S. No 6491

Beförderung.

DRINGEND

**An das k. u. k. Apostolische Feldvikariat Wien.**

Wien, am 30. März 1915.

Das Kriegsministerium, Marinesektion, beabsichtigt die Beförderung des Marinepfarrers Johan Koršič zum Marinesuperior und des Marinekuraten Anton Jarc, der bisher die im Dienstbuche I-16 vorgeschriebene Prüfung nicht abgelegt hat, zum Marineoberkuraten zu beantragen.

Das k. u. k. Apostolische Feldvikariat wird um die Zustimmung zu diesen Beförderungen ersucht.

Für den Chef des k. u. k. Kriegsministeriums, Marinesektion: [podpis]  
 Keil ?(Franz, Ritt. v., Kontraadmiral)  
 [žig] Präs: Wien, am ... 31./3. 1915  
 K. und k. Apostolisches Feldvikariat.  
Nr. 8333. ... mit - ... Blg.

### **Priloga, dokument št. 13:**

*Dopis superiorja Janeza Klobovsa o uspešno opravljenem izpitu višjega vojaškega duhovnika Huberta Ranta za vojaškega superiorja 2. razreda.*

**Vir:** ÖSTA/KA, AFV, karton 165, Res. E Nr. 1273, FOK Rant – Fsuperioratsprüfung [sic!], 12. März 1918.

[Žig] Feldsuperiorat der k. u. k. Isonzo – Arme  
FOK Rant – Fsuperioratsprüfung.  
Res. E. Nr. 1273.

### **An das Hochwürdigste k. u. k. Apostolische Feldvikariat in Wien.**

Feldpost 487, am 12. März 1918.

Auf dst. Erl. E. Nr. 12164 vom 18. Februar 1918 wird berichtet, daß Herr Feldoberkurat Hubert Rant am 11. März 1918 vor dem Gefertigten als Vertreter Seiner Exzellenz, des Herrn Feldebischofs der Feldsuperioratsprüfung sich unterzogen und dieselbe mit entsprechendem Erfolge bestanden hat.

Bei der Prüfung wurden folgende Fragen gestellt:

#### I. Fundamentaltheologie mit Dogmatik:

1. Authentia, integritas et asiopistia librorum N. T.,
2. Primatus ecclesiae;
3. Notae ecclesiae;
4. De unione hypostatica in Jesu Christo; communicatio idiomatum;
5. Definitio, elementa et partes sacramenti;
6. Definitio et divisio indulgentiarum.

#### II. Moraltheologie:

1. Definitio et distinctio conscientiae;
2. Definitio et diversae species voti;
3. Quid requiritur, ut aliquis officio gravi auditionis missae satisfaciat?

#### III. Pastoraltheologie:

1. Apostasia, conversio, Religionswechsel am Sterbebette;
2. Taufe, Taufpathen;
3. Absolvierung der Nichtkatholiken am Sterbebette.

IV. Kirchliches Eherecht nebst den einschlägigen Bestimmungen der staatlichen Gesetze und der Vorschrift über die Heiraten im k. u. k. Heere:

1. De decreto »Ne temere«
  - a) in generali;
  - b) quoad sacerdotes militares;
2. Matrimonia mixta;
3. Quando benedictio sponsae non est conferenda;
4. Das ungarische Ehefähigkeitszeugnis bei Kriegstrauungen;
5. Welche Personen benötigen die militärische Ehebewilligung?
6. Trauungen der Kriegsgefangenen.

V. Organische Bestimmungen für die Militärseelsorge:

1. Militärseelsorge für die in Kriegsausrüstung versetzten festen Plätze;
2. Ergänzung der Militärgeistlichkeit.

VI. Dienstvorschrift für die Militärgeistlichkeit nebst den im Text dieser Dienstvorschrift erwähnten besonderen Vorschriften:

1. Obliegenheiten des Feldsuperiors;
2. Obliegenheiten des Divisionspfarrers;
3. Beurlaubung;
4. Strafrecht über Militärgeistliche.

VII. Vorschrift über die Führung der Militärmatrikeln:

1. Wann kann ein Sterbefall in die Matrik (Sterberegisterbogen) aufgenommen werden?
2. Protokollierung auf Grund einer rechtskräftigen Todeserklärung;
3. Matrikenführung über verstorbene Kriegsgefangene.

VIII. Vorschrift zur Verfassung der Qualifikationslisten über Milgeistliche:

1. Austragung vorkommender Differenzen;
2. Vorgang bei Transferierungen;
3. Vormerkblätter.

IX. Dienstreglement für das k. u. k. Heer rücksichtlich jener Abschnitte, welche die Wirksamkeit und das Verhalten der Milgeistlichkeit berühren:

1. Verhältnis der Über- und Unterordnung;
2. Befehlgebung.

X. Geschäftsordnung für das k. u. k. Heer hinsichtlich jener Bestimmungen, welche sich auf den Geschäftsverkehr der Milgeistlichen beziehen:

1. Benennung der militärdienstlichen Korrespondenz;
2. Weiter Erledigung, Ausfertigung ohne Konzept.

[obledeľ žig superiorata]

[podpis] Johann Klobovs  
Feldsuperior

[žig] PRÄS. WIEN, am 15/3. 1918.

K. und. k. Apostolisches Feldvikariat.

Nr. 21.970 mit ./..Blg.

**Priloga, dokument št. 14:**

*Vojaški duhovniki so pri opravljanju svojega poslanstva uporabljali vojaške kapele. Vsebina vojaških kapel se je, glede na veroizpoved, seveda razlikovala.*

Vir: *Dienstvorschrift für die Militärgeistlichkeit vom Jahre 1904*, Wien, 1916, str. 54–61.

Beilage 7. (Zu Punkt 277.)

**Sollbestand einer römisch-katholischen Feldkapelle.**

- 1 Kelch samt Patene.
- 1 Monstranz samt Lunula
- 1 Ciborium
- 1 Rauchfass samt Schiffchen und Löffel.
- 1 Altarkreuz.
- 2 Altarleuchter, welche auch beim Taufen und Versehen zu gebrauchen sind.<sup>1124</sup>
- 1 Pazifikalkreuz mit Fußgestell.
- 1 dreiteilige Büchse für heilige Öle.<sup>1125</sup>
- 1 Operkulum.
- 1 Meßglöcklein.
- 1 Paar Opferkannen samt Tasse.
- 1 Weihbrunnkessel samt Aspergill.
- 3 Kanontafeln.
- 1 Laterne.
- 1 Schraubflasche für das Taufwasser.<sup>1126</sup>
- 1 zweiteilige runde Büche für Salz und Asche.
- 1 Hostienbüchse samt Beschwerer.
- 1 Büchse für das Allerheiligste bei Versehngängen.
- 1 Meßkleid von geblühten Kirchenstoff mit gelben Seidenborten nebst allen Zugehör, nämlich Stola, Manipel, Bursa, Palla, Kelchtuch.<sup>1127</sup>
- 1 schwarzes Meßkleid, mit weißen Seidenborten nebst Zugehör.<sup>1128</sup>
- 1 zusammenlegbares Stehpult für das Missale.
- 1 doppeltes Antependium mit Seitenborten.
- 1 Stola, eine Seite violett, die andere weiß.

1124 Bei Neuanschaffungen werden ersetzt: durch 2 größere und 2 kleinere Altarleuchter, welch letztere auch beim Taufen und Versehen zu gebrauchen sind,

1125 Durch eine zwei – und eine einteilige Büchse,

1126 Durch zwei flacons von weißem Flacons Kristallglas mit Schraubdeckel, figniert für Tauf – und Weichwasser,

1127 Durch ein Doppelmeßkleid, bei welchem eine Seite weiß, die andere rot ist, aus Halbseidendamast mit Seidendorten nebst entsprechenden Zugehör,

1128 Durch ein Doppelmeßkleid, bei welchem eine Seite schwarz, die andere violett ist, aus Halbseidendamast mit Seidendorten.



- 1 Stola, einfach, schwarz.
- 1 Ciboriummantel von weißen Halbseidendamast.
- 1 Speisbeutel von weißem Halbseidendamast, mit Leder gefüttert.
- 1 Velum von weißem Halbseidendamast.
- 1 Quadrat oder Birett von schwarzem Schafwolltuch.
- 2 Alben samt 2 Humeralien.
- 2 Albengürtel.
- 2 Rochetten.
- 2 obere Altartüche
- 2 untere Altartüche
- 4 korporalien.
- 6 Purifikatorien.
- 6 Kannentüchlein.
- 1 Altarstein.
- 1 Feldmissale Romanum.
- 1 Meßbuch für Verstorbene.
- 1 Rituale in usum c. et. r. cleri militaris.
- 1 Epistel und Evangeliumbuch.
- 1 Exemplar der organischen Bestimmungen für die Militärseelsorge.
- 1 Exemplar der Dienstvorschrift für die Militärgestlichkeit.
- 1 Exemplar der Vorschrift über die Führung der Militärmatrikeln.
- 1 wasserdichter, mit der entsprechenden Nummer versehener Kapellenkasten aus Holt, mit Eisenblech beschlagen, mit 2 Gesperren und Handhaben zur Verwahrung der vorstehenden Gegenstände.

Beilage 8. (Zu Punkt 277.)

#### **Sollbestand der Feldkapelle eines Feldsuperiors.**

- Außer den in der Beilage 7 angeführten Feldkapellenbestandteilen noch:
- 2 größere Altarleuchter,
  - 3 zinnerne Schraubflaschen samt hölzernem Futteral für heilige Öle. Das geblünte Mesßkleid mit Silberborten, das Velum mit goldfransen besetzt.

Beilage 9. (Zu Punkt 277)

#### **Sollbestand einer griechisch-katholischen oder griechisch-orientalischen Feldkapelle.**

- 1 Altarbild, darstellend Jesus, Brot und Wein segnend.
- 1 Kelch samt Patene.
- 1 Sternkreuz.
- 1 Kleiner Löffel.

- 1 Ciborium.
- 1 Büchse zum Versehen.
- 1 Gefäß für Öl und Chrisam.
- 1 Rauchfaß samt Schiffchen.
- 1 Meßglöcklein.
- 1 Weichbrunnkessel samt Aspergill.
- 2 große Altarleuchter mit Doppelzug.
- 2 kleine Altarleuchter.
- 1 Altarkreuz mit dem eingravierten Bilde des Heilands.
- 1 Laterne zum Zusammenlegen.
- 1 Schraubflasche zum Taufwasser.
- 1 Büchse mit Deckel zum Aufbewahren des Meßbrot.
- 2 Opferkannen samt Tasse.
- 1 runder Teller zum Austeilen des heiligen Brotes.
- 1 Blecherne Kanne zum Wasserwärmen bei der Liturgie (Teplota).
- 1 Rundbecher mit Deckel für das heilige Öl zur Konfirmation.
- 1 Antimis mit dem heiligen Reliquien.
- 1 doppeltes Antipendium von geblütem Kirchenstoff (Pendela).
- 1 zusammenlegbares Stehpult für Missale.
- 1 Meßkleid (Felon) von geblütem Kirchenstoff samt Zugehör, nämlich mit Stola (breites Epitrahil), 2 Handstützel (Narukawice), 1 Sternkreuztüchlein, 1 Kelchdecke in Kreuzform, 1 Kelchtuch.
- 1 Meßkleid (Felon) von violetter Kirchendamast mit dem vorangeführten Zugehör.
- 1 Ciborummanter.
- 2 Leibgürtel (Pojas) entsprechend dem Stoffe des Meßkleides (Felon) [nach Vorschrift der griechischen Kirche].
- 1 Stolaspeisbeutel zum Versehen.
- 1 Alben samt 2 Numeralien (nach Vorschrift der griechischen Kirche).
- 2 obere Altartücher.
- 2 untere Altartücher.
- 4 korporalien.
- 6 Purifikatorien.
- 6 Kannentüchlein.
- 1 Waschwamm.
- 1 Meßbuch.
- 1 Rituale: Agenda, Czasoslow, Trebniz, Polustaw oder Molitvenik
- 1 Evangeliumbuch
- 1 Epistelbuch (Apostel)
- 1 Irmologion (kleines Gesangbuch)

- 1 Oktoich (Großes Gesangbuch)
- 1 Exemplar der organischen Bestimmungen für die Militärseelsorge.
- 1 Exemplar der Dienstvorschrift für die Militärgestlichkeit.
- 1 Exemplar der Vorschrift über die Führung der Militärmatrikeln.
- 1 wasserdichter, mit der entsprechenden Nummer versehener Kapellenkasten aus Holz, mit 2 Gesperren und Handhaben, zur Verwahrung der vorstehenden Gegenstände.

Beilage 10. (Zu Punkt 227.)

### **Sollbestand einer evangelischen Feldkapelle A. B.**

- 3 Bibeln, und zwar: in der deutschen, ungarischen und slawischen Sprachen, je 1 Stück.
- 1 Kruzifix.
- 2 Alterleuchter mit Doppelzug.
- 1 Kelch mit 1 Liter Fassungsraum.
- 1 Ciborium, achteckig, auf dem Deckel mit einem Kreuze versehen.
- 1 Patene.
- 1 Weinkanne mit 2 Liter Fassungsraum.
- 1 weise Alterdecke, an den Rändern mit Spitzen.
- 2 Abwischtücher.
- 1 Altartuch aus geblühten Kirchenstoff mit goldenen Lyoner Borten.
- 1 Lutherrock.
- 3 Agenden oder Liturgiebücher.
- 1 Exemplar der organischen Bestimmungen für die Militärseelsorge.
- 1 Exemplar der Dienstvorschrift für die Militärgestlichkeit.
- 1 Exemplar der Vorschrift über die Führung der Militärmatrikeln.
- 1 wasserdichter, mit der entsprechenden Nummer versehener Kapellenkasten aus Holz, mit 2 Gesperren und Handhaben, zur Verwahrung der vorstehenden Gegenstände.

Für den Spitalsdienst in einem Etui:

- 1 Kleiner Kelch für 3/10 Liter.
- 1 Kleine Patene.
- 1 Kleines Ciborium.
- 1 Kleines Kruzifix.
- 1 Etui zum Sperren.

Beilage 11. (Zu Punkt 277.)

### **Sollbestand einer evangelisch-reformierten Feldkapelle.**

- 3 Bibeln, und zwar: in der deutschen, ungarischen und slawischen Sprache, je 1 Stuck.
- 1 Kelch.
- 1 Patene.
- 1 Weinkanne mit 2 Liter Fassungsraum.
- 1 weiße Abendmahl-Tischdecke, an den Rändern mit Spitzen.
- 1 Abendmahl-Tischtuch aus geblütem Kirchenstoff mit goldenen Lyoner Borten.
- 1 Talar mit Pallium (nach Vorschrift der evangelisch-reformierten Kirche).
- 3 Agenden oder Liturgiebücher.
- 1 Exemplar der organischen Bestimmungen für die Militärseelsorge.
- 1 Exemplar der Dienstvorschrift für die Militärgestlichkeit.
- 1 Exemplar der Vorschrift über die Führung der Militärmatrikeln.
- 1 wasserdichter, mit der entsprechenden Nummer versehener Kapellenkasten aus Holz, mit 2 Gesperren und Handhaben, zur Verwahrung der vorstehenden Gegenstände.

Für den Spitalsdienst in einem Etui:

- 1 Kleiner Kelch für 3/10 Liter.
- 1 Kleine Patene.
- 1 Etui zum Sperren.

Beilage 12. (Zu Punkt 277.)

### **Sollbestand einer israelitischen Feldkapelle.**

- 1 schwarzes Käppchen aus Seide.
- 1 weißer, blau verbrämter Gebetmantel.
- 1 auf Pergament geschriebene Thorarolle (Pentateuch).
- 10 Gebetbücher und Psalmen in hebräischer Sprache mit nebenstehender deutscher Übersetzung für Rekonvaleszenten.
- 10 Gebetriemen.
- 1 Exemplar der organischen Bestimmungen für die Militärseelsorge.
- 1 Exemplar der Dienstvorschrift für die Militärgestlichkeit.
- 1 Exemplar der Vorschrift über die Führung der Militärmatrikeln.
- 1 wasserdichter, mit der entsprechenden Nummer versehener Kapellenkasten aus Holz, mit 2 Gesperren und Handhaben, zur Verwahrung der vorstehenden Gegenstände.

**Priloga, dokument št. 15:**

*Poročilo o delovanju vojaških rabinov pri 5. armadi med 1. majem in 31. avgustom 1916. V poročilu je zanimiva navedba o dveh sinagogah na soškem bojišču pred 6. soško bitko.*

**Vir:** ÖSTA/KA, KM, Abt. 9, 1917, karton 1171, 11 32/2, Nr. 68831, Bericht über die Tätigkeit der isr. Militärseelsorge der k. u. k. 5. Armee vom 1. Mai bis 31. August 1916.

**BERICHT****über die Tätigkeit der isr. Militärseelsorge der k. u. k. 5. Armee vom 1. Mai bis 31. August 1916.**

Der weiteren Ausgestaltung der Militärseelsorge im Bereiche der Armee wurde die größte Aufmerksamkeit zugewendet. Die Zahl der Feldrabbiner wurde vermehrt, wodurch ihre Tätigkeit sich auf einzelne Abschnitte, die jedoch noch immer zumindest zwei Divisionen oft auch mehr umfasste, konzentrieren konnte. Bei der Wichtigkeit, die der ethischen Erziehung der Soldaten in dem Maße zukommt, als die Kriegsstrapazen länger und mithin größer werden, war dies von unschätzbare Wichtigkeit. Die Feldrabbiner konnten die Soldaten in den vordersten Stellungen aufsuchen, von Mann zu Mann jeden ansprechen, ihm Hoffnung und Zuversicht einflößen, ihn ermutigen und, wo Not tat, trösten. Es bildete sich ein Verhältnis daraus, daß auf dem vollstem Vertrauen des Soldaten zum Feldrabbiner basierte, in welchem er einen selbstlosen und treuen Freund und Berater sah. Der Soldat wendet sich auch immer mehr mit seinen Wünschen an den Feldrabbiner, der bestrebt ist sie nach Möglichkeit zu erfüllen, um dieses die seelische Verfassung der Soldaten so sehr bestimmende Verhältnis aufrecht zu erhalten. Auch der Verkehr mit den Kommanden und der gesellschaftliche Verkehr mit den Offizieren, insoferne der betreffende Feldrabbiner Intelligenz mit Takt zu verbinden wußte, war oft von ausschlaggebender Bedeutung für die Erfolge seiner seelsorgerischen Tätigkeit. Es wurde daher großes Gewicht auf die Auswahl und entsprechende Einteilung der Feldrabbiner gelegt und immer Feldrabbiner mit akademischer Bildung angesprochen. Wenn auch dadurch die Einberufung eines Feldrabbiner verzögert wurde, so war der Schaden nicht so groß, als ihn ein ungeeigneter Feldrabbiner hätte anrichten können. Auch in diesem Zeitabschnitte hat der Leiter der isr. Militärseelsorge dort eingegriffen, wo kein Feldrabbiner eingeteilt war und den Seelsorgedienst bei verschiedenen Truppenkörpern im Felde versehen. Er wurde auch zu besonders wichtigen Missionen berufen, um Truppen bei denen sich merkliche Anzeichen von Mutlosigkeit zeigten, aufzusuchen und ihren Mut durch Ansprachen zu heben. Es wurden auch Massregeln getroffen, daß bei Verschiebungen die öfters vorgenommen werden, der Feldrabbiner der

Armee erhalten bleibe, damit die Militärseelsorge des betreffenden Abschnittes durch das Ausscheiden einer Formation, bei welcher der Feldrabbiner zufällig eingeteilt ist, nicht leide.

Es wirkten an der Front 5 Feldrabbiner:

Für das 15. Korps war Feldrabbiner Bela Diamant bestimmt. Ein gewissenhafter und aufopferungsvoller Seelsorger, ein mutiger und unerschrockener Mann, der seine Glaubensgenossen bis in die vordersten Stellungen begleitet. Von idealer Gesinnung und mit großer Rednergabe ausgestattet, hat er es verstanden, dass sittlich religiöse und patriotische Gefühl der jüdischen Mannschaften immer ge zu erhalten.

Im Bereiche des 16. Korps wirkten zwei Feldrabbiner:

Dr. Albert Schweiger, ein Mann von großem Wissen und ernstem Denken konnte er auf die zumeist talmudkundige ostjüdische Mannschaft einflußreich wirken. Seit zwei Jahren ununterbrochen im Felddienste bei einer Division tätig, hat er vielfach auf die jüdische Mannschaft erzieherisch gewirkt. Die Kranken und Verwundeten Soldaten fanden in ihm einen warm empfindenden Tröster. Seine Tätigkeit fand auch durch dreifache Auszeichnung (Gold. V. K. m. d. K., Franz – Josef – Orden und Ehrenzeichen vom Roten Kreuze) die vollste Anerkennung.

Feldrabbiner Aron David Deutsch, ein Jünger der Rabbinerschule in Pressburg, besitzt nicht, bei seinem Wissen und großer Rednergabe, der nötigen Takt, um seine in vielen Fällen aufopferungsvolle seelsorgerische Tätigkeit mit Erfolg ausüben zu können. Es ist aber das lobenswerte Bestreben bei ihm vorhanden, aus den Erfahrungen zu lernen.

Der zuständige Feldrabbiner des 7. Korps ist Moses Schwarz, ebenfalls ein Jünger der Rabbinerschule in Pressburg. Er geht nicht über seine Pflichterfüllung hinaus, er muß sogar öfters dazu aufgefordert und ermahnt werden. Störend wirkt seine mangelhafte Kenntnis der deutschen Sprache, die sich besonders in der Matrikelführung zeigt.

Für einen weiteren Abschnitt ist Feldrabbiner Dr. Bernard Hausner bestimmt. Ein sonst intelligenter und energischer Mann, konnte er seine Tätigkeit noch nicht entfalten, um ein Urteil abgeben zu können (am 20. August eingerückt).

Für die Garnison Laibach und die Spitäler in und um die Stadt ist Feldrabbiner Dr. Ernst Deutsch bestimmt. Ein gewissenhafter Seelsorger, der sich durch sein stark mitempfindendes Wesen sehr für den Besuch der Kranken und verwundeten Soldaten eignet. Er hat auch den Leiter der isr. Militärseelsorge öfters auf Missionsreisen und in der Kanzlei mit Erfolg vertreten.

Feldrabbiner Dr. Meier Tauber hatte die Leitung der isr. Militärseelsorge, die Matrikelführung, die Seelsorge der Marsch – und armeeunmittelbaren

Formationen und die Seelsorge derjenigen Truppenkörper, bei welchen kein Feldrabbiner eingeteilt war.

Oberrabbiner Professor Dr. P. H. Chajes hat auch in diesem Zeitabschnitte in uneigennütziger Weise die Seelsorge für die jüdischen Soldaten in und um Triest übernommen.

In Fiume wurde die Subsidiar-Militärseelsorge für die jüdischen Soldaten und die kranken in den Spitälern in Abbazia und Lovrano dem Rabbiner Dr. Josef Frank übertragen.

Trotz der scheinbar großen Anzahl von Feldrabbinern waren alle voll- auf beschäftigt, weil das gebirgige Terrain und die Zersplitterung der jüdischen Mannschaft in einer Gegend, wo keine Anlehnung an eine jüdische Gemeinde möglich ist, ihre Tätigkeit sehr erschwert. Wenn die Feldrabbiner trotzdem zum großen Teile die ihnen gestellten Aufgaben ganz erfüllten, wie aus den der Leitung der isr. Militärseelsorge monatlich zukommenden Tätigkeitsberichten zu entnehmen ist, so gebührt ihnen die vollste Anerkennung. (Die Berichte sind im Archiv der isr. Militärseelsorge der k. u. k. 5. Armee aufbewahrt und können Verlangen dem Kriegsministerium zur Verfügung gestellt werden.)

Der jüdischen Mannschaft, die von Haus aus besonders diejenigen aus Galizien und Nordungarn, sehr fromm ist, wurde die Gelegenheit gegeben, öfters zu gemeinsamen Gottesdiensten, hauptsächlich an Samstagen und Feiertagen, zusammenzukommen. Die Feldrabbiner wurden angewiesen, die Gottesdienste immer mit Ansprachen zu begleiten, die das sittliche religiöse und patriotische Gefühl der jüdischen Soldaten rege erhalten sollen. Leider sind uns im Folge der Zurücknahme der Truppen in rückwärtige Stellungen zwei Militärsynagogen verloren gegangen, die eine Sammelstelle und oft auch eine Stelle der Sammlung für so manchen Soldaten war. Die Feldrabbiner werden bestrebt sein, in geeigneten Abschnitten neue Synagogen im Felde einzurichten. Im Etappenraume ist außer der in Laibach errichteten Militärssynagoge eine solche in Marburg in Entstehen begriffen.

Es wurden im Bereiche der Armee im Monat Mai 32, Juni 35, Juli 26 und im Monat August 31, insgesamt 134 Gottesdienste abgehalten. Davon wurden bei den Truppen in der Front 87, für die Kriegsgefangenen 4 und im Etappenraume 43 Gottesdienste abgehalten. Feldrabbiner Dr. Tauber (T) hat 26 Bela Diamant (Dt) 18 Moses Schwarz (S) 19, Aron David Deutsch (A. D.) 20, Dr. Ernst Deutsch (Dr. D.) 41 und Dr. Albert Schweiger (Dr. S) Gottesdienste abgehalten.

| Monat  | Truppen im Felde                       | Etappenraum u. Spitäler | Kriegsgefangenen   |
|--------|--|-------------------------|--------------------|
| Mai    | 3 (T)<br>11 (Dt)<br>6 (S)<br>3 (AD)    | 6 (Dr. D)               | 1 (T)<br>2 (Dr. D) |
| Juni   | 4 (T)<br>7 (Dt)<br>1 (S)<br>7 (AD)     | 14 (Dr. D)<br>2 (T)     | -                  |
| Juli   | 5 (T)<br>7 (S)<br>9 (AD)<br>6 (Dr. D)  | 1 (T)<br>8 (Dr. D)      | -                  |
| August | 2 (T)<br>5 (S)<br>1 (AD)<br>10 (Dr. S) | 7 (T)<br>5 (Dr. B)      | 1 (T)              |

Am 18. August wurde der Geburtstag Sr. Majestät unseres Kaisers mit Festgottesdiensten und patriotischen Ansprachen an die Soldaten gefeiert. Der überaus festlichen Feier in Laibach, bei welcher der Leiter der isr. Militärseelsorge die Ansprache hielt, wohnte unter andern der Landespräsident Graf Attems bei.

Dem Spitalseelsorgedienst wurde nach wie vor große Aufmerksamkeit zugewendet und die Feldrabbiner wurden angewiesen, die kranken und verwundeten Soldaten nach Möglichkeit öfters zu besuchen. Die Arbeitsteilung wurde derart durchgeführt, daß die Feldrabbiner abschnittsweise die Sanitätsanstalten und Spitäler besuchten. Für die Spitäler in Laibach und in der nächsten Umgebung war ein Feldrabbiner bestimmt, für den Kreis Sternthal, Cilli und Marburg ist bereits ein Feldrabbiner vom Kriegsministerium bewilligt. So besuchte Feldrabbiner Bela Diamant die Spitäler in Gorjansko, Komen, Sutta Skrbina und St. Daniel; Feldrabbiner Moses Schwarz die Spitäler in Prvacina und Ranziano; Feldrabbiner Aron David Deutsch die Spitäler und Sanitätsanstalten in Görz, Na Mokrim [sic!], Volcja Draga, Ravnica, Bate und Ossek; Feldrabbiner Dr. Ernst Deutsch und Feldrabbiner Dr. Maier Tauber abwechselnd die Spitäler in Laibach, Nabresina, Cilli, Marburg, Sternthal, Pettau, Csaktornya, Podmelec, Podbrdo, Wocheiner Feistritz, Veldes, Krainburg, Bischoflack, Rudolfswert, Stein, Triest, Opcina, Proseko, Sesana, Dutovlje, Haidenschaft und Adelsberg. Die Spitäler in Fiume, Abbazia und Lovrano wurden vom Subsidiar-Militärrabbiner Dr. Josef Frank besucht.

Bei jedem Besuch der Truppen anlässlich der Gottesdienste und der kranken und verwundeten Soldaten in den Spitälern wurden an Liebesgaben an die Soldaten Gebetbücher und andere Ritualien, Bücher und Zeitungen in allen Sprachen, Zigarren und Zigaretten, Back- und Zuckerwerk verteilt. Der Leiter



der isr. Militärseelsorge der 5. Armee stellte monatlich 2000 Zigaretten zur Verfügung, der Seelsorger des patriotischen Hilfsvereines vom »Roten Kreuz« Bela Fischer in Wien lieferte Lektüre, die Redaktionen vieler häbräischer jüdischer, deutscher und ungarischer Zeitungen schickten mehrere Exemplare zu, auch Privatpersonen haben Liebesgaben zugeschickt. Die Soldaten verlangen zumeist nach Gebetbüchern und jüdischer Lektüre, ein Beweis, wie sehr der fromme Sinn und das geistige Interesse auch in diesem langen Kriege sich erhalten hat.

Es wurden gegen 70 Begräbnisse vorgenommen und es wurde darauf geschaut, daß jedes Grab mit einer Tafel und Anschrift versehen werde. In den meisten Fällen wurden die Angehörigen vom Ableben des Soldaten sofort verständigt.

Der Kanzleidienst nimmt den Leiter der isr. Militärseelsorge immer mehr in Anspruch. Außer den Aktenstücken, deren 250 erledigt wurden (Exh. Nr. 190 bis 440), mußte eine weitverzweigte Korrespondenz mit den Soldaten, in ihren Angelegenheiten mit den Angehörigen, mit den Wohltätigkeitskomitees und einzelnen Spendern durchgeführt werden. Auch die Versendung von Gebetbüchern, Lektüre und Zeitungen an die Soldaten an der Front gab viel Beschäftigung. Den Feldrabbinern standen eine große Feldkapelle und 6 Feldtaschen vom Kriegsministerium beigelegt, 2 Torarollen von der Kultusgemeinde in Triest, eine Torrarolle von der Kultusgemeinde in Graz beigelegt, zur Verfügung. Die Erfahrung im Felde hat gelehrt, daß die Zusammenstellung der Feldtaschen nicht ganz zweckmäßig sei, worauf bereits die isr. Militärseelsorge Wien I wiederholt aufmerksam gemacht wurde. Zu gemeinsamen Gottesdiensten sind vollständige Gebetbücher (die Kriegsgebetbücher sind höchstens für die Privatandacht geeignet), 2 Gebetmäntel und eine Bibel, zumindest ein Pentateuch erforderlich. Die Schaufäden sind ganz überflüssig.

Feldrabbiner, die ein Jahr oder auch mehr (bis 2 Jahren) ununterbrochen an der Front Dienste leisten, stellen die berechtigte Forderung, daß sie abgelöst werden und eine ruhigere Verwendung erhalten. Es wäre dies aus Gesundheits- und psychischen Rücksichten geboten, wie andererseits die Feldrabbiner, welche seit Beginn des Krieges im Hinterlande verwendet werden, die eigentliche Feldseelsorge kennen lernen würden.

Auch ein Austausch der Erfahrungen im Kriege wäre sehr erwünscht und eine Konferenz für Feldrabbiner, wie sie in Deutschland abgehalten wurde, könnte viel zur Regelung der isr. Militärseelsorge beitragen. Die Konferenz kann von einer zentralen Militärbehörde einberufen und könnte von den Leitern der isr. Militärseelsorge bei den Armeen und bei den Militärkommanden beschickt werden.

[podpis] Dr. Meier Tauber

Anmerkung: Der Tätigkeitsbericht für die Zeit vom 1. Jänner – 30. April 1916 würde am 12. Mai 1916 NE. 194/916 dem KM vorgelegt.

**Priloga, dokument št. 16:**

*Prošnja, ki jo je na škofijski ordinariat Ljubljani naslovil divizijski župnik dr. Franc Kulovec z željo po novih knjigah in časopisih za vojake. Prav tako je zaprosil za paramente za cerkev, ki so jo gradili, in zastavil vprašanje glede Najsvetejšega.*

Vir: NŠAL/ŠAL V, fasc. 314, Militärseelsorge der k. u. k. 6. Infanterie-Truppen Division.

[žig] Militärseelsorge  
der k. u. k. 6. Infanterie-Truppen  
Division  
Exh. N<sup>o</sup>. 283 Feldpost 369

**Velečastiti kn.-škof. ordinarijat!**

vojna pošta 369, 19./III. 1917.

Ljubljana.

Koncem meseca otvorimo tukaj vojaški dom za vojake 6. divizije. Ker je pri diviziji skoraj polovica Kranjcev, prosim, da bi odbor, ki se je konstituiral za nabavo knjig našim vojakom, do 1. aprila poslal kolikor mogoče veliko knjig. Prosim tudi za dva izvoda Slov.[enca], 4 Domoljube in 2 Bogoljuba, za Dom in Svet etc.

Sedaj gradimo tudi leseno cerkev. Upamo, da jo dogradimo do Velike noči. Prosim, da bi poslalo paramentno društvo nekaj notranje oprave (altarni prt).

Ali je dovoljeno, da se hrani v cerkvi tudi Najsvetejše? Cerkev stoji poleg ceste in gotovo je, da bo stopil marsikdo spotoma v cerkev.

[podpis] Dr. Kulovec,  
div. župnik.

[zapis z modrim svinčnikom] Poslani zavitki  
26/3

[hrbna stran dokumenta] Knjige in listi odposlani  
odgovor privatno  
1167/1917

**Priloga, dokument št. 17:**

*Leta 1916 objavljena navodila za pisanje pastoralnih poročil.*

Vir: *Pastoralblatt*, 1916, 1, str.17–18.

**Pastoralbericht und Daten über die Wirksamkeit des Militärklerus.**

Es ist von höchster Bedeutung, daß die hingebungsvolle Tätigkeit und die Heldentaten der Priester in diesem Weltkriege nicht in Vergessenheit geraten, sondern als unverwelkliches Ruhmesblatt der Geschichte des Militärklerus er-

halten bleiben. Deshalb habe ich alle hochwürdigen Herren mit hierämtlichem Erlaß Nr. 1096 vom 15. Jänner 1915 aufgefordert, mir wahrheitsgetreue und detaillierte Schilderungen aller eigenen, besonders aufopferungsvollen Leistungen, sowie jener ihrer Kollegen, namentlich solcher, welche in der Ausübung ihres Dienstes ihr Leben hingegeben oder Verwundungen erlitten haben, zukommen zu lassen.

Bei Sichtung der bisher anhergelangten Berichte wurde wahrgenommen, daß solche noch von sehr vielen Militärgeistlichen teils ganz ausständig sind, teils nur bis zu einem gewissen Zeitpunkt reichen. Es haben demnach die Herren Militärgeistlichen, die noch keine Berichte eingesendet haben, solche seit Beginn ihrer Feldseelsorgetätigkeit neu zu verfassen und die übrigen Herren ihren Bericht seit der letzten Vorlage nachzutragen.

Zur eventuellen illustrierung der Geschichte der Militärgeistlichkeit sind ebenso photographische Aufnahmen interessanter Momente aus der Feldseelsorge erwünscht.

Um auch den vorgesetzten Armeesuperior über die seelsorglichen Angelegenheiten zu informieren, ist demselben von allen Feldgeistlichen ein allmonatlicher Bericht über ihre Tätigkeit vorzulegen. Diese Berichte werden vom Feldsuperior gesammelt anher geleitet.

Der Bericht könnte nach folgendem, vom Feldsuperior Viktor Várady bei einer Armee bereits eingeführten Muster verfaßt werden. Die Fragen stehen auf einem halbbrüchigen Bogen links und rechts folgen die einzusetzenden Antworten. Die eingangs erwähnten Daten über besondere Ereignisse könnten diesem Berichte immer als weiterer Punkt angeschlossen werden.

### **Formular 1. Für Divisions- und Brigadeseelsorger.**

Truppenkörper

Feldpost Nr. ... , am .....

Exh. -Nr. ...

Pastoralbericht

Für den Monat .....

- A) Pastoration bei dem Divisions-, bezw. Brigadekommando und den Truppenkörpern der obigen Division (Brigade), welchen ein eigener katholischer Feldgeistlicher nicht zugeteilt ist.
1. Wurde wenigstens an allen Sonn- und Feiertagen Gottesdienst (hl. Messe mit Predigt) abgehalten? Wann (Datum) ?  
Themata der Predigten:  
Wie groß war die Beteiligung der Offiziere und Mannschaft?  
Wurden die Soldaten zur hl. Beicht und Komunion aufgemuntert?  
Wie viele haben gebeichtet und kommuniziert?

Was wurde in religiös-sittlicher Beziehung für die neueingerückten Soldaten getan?

Auf welche Weise wurde die katholische Seelsorge bei den Truppenkörpern, welchen ein eigener katholischer Feldgeistlicher nicht zugewiesen ist, ausgeübt?

Was wurde für die Hebung der religiös-sittlichen Lebens der Soldaten getan?

- B) Pastoration in der Divisions-, bez. Brigadesanitätsanstalt.
3. Wie wurde der katholische Seelsorgedienst in der Divisions- (Brigade-) Sanitätsanstalt verrichtet?  
 Wurden die in die Divisions- (Brigade-) Sanitätsanstalt gebrachten Verwundeten und Kranken besucht, getröstet, gebeichtet und versehen? Wie viele (im vorigen Monate)?  
 Zahl der Verwundeten, bezw. Kranken nach Konfession und Nationalität geordnet im vorigen Monate?  
 Wie viele Todesfälle (nach Konfession geordnet)?
4. Wurden die Toten kirchlich eingesegnet und begraben?  
 Werden dieselben nach Vorschrift auf dem nächsten Ortsfriedhof oder auf einem passenden abgegrenzten Raume beerdigt?  
 Wird dafür gesorgt, daß anständige Gräber errichtet und dieselben mit Kreuzen und dauerhaften Inschriften geschmückt werden?
5. Wird dafür Sorge getragen, daß die Feldkapelle sich in der Nähe des Divisionspfarrers befindet?
6. Wird die Kirchenwäsche gewaschen?
- C) Inspektion der unterstehenden Feldkuraten.
- 7) Wann wurden die einzelnen katholischen Feldkuraten visitiert?  
 Welche Beobachtungen wurden bei denselben gemacht (Gottesdienstabhaltung, Kranken- und Verwundetenprovision, Spendung der hl. Sakramente, Zustand der Feldkapelle, Verhältnis des Feldkuraten zu den Offizieren, Kanzleitätigkeit und Matrikelführung; priesterliches Leben des Feldkuraten)?
8. Wurden vielleicht mit den unterstellten katholischen Feldkuraten Konferenzen abgehalten? Wann?  
 Namen der Teilnehmer:  
 Gegenstand der Beratung:
9. Werden die hierämtlichen Anordnungen betreffend der Pastorierung und Matrikelführung den unterstellten Feldkuraten bekanntgegeben?
10. Allgemeine Erfahrungen, Beobachtungen und Wünsche.

Unterschrift:

**Formular 2. Für die Spitalsseelsorgen.**

Röm.- katholische Militärseelsorge des k. u. k. ....

Griech. –

Spitals Nr. ....

E. –Nr. ...

Feldpost Nr. ...

Pastoralbericht

Für den Monat ..... 191 ....

1. Zahl der Verwundeten, bzw. Kranken, nach Konfession und Nationalität geordnet, im obigen Monate:
2. Wie viele Todesfälle (nach Konfession geordnet)?
3. Wird die hl. Messe in den verschiedenen Krankenzimmern abwechselnd zelebriert?  
Wann wurde die hl. Messe gelesen?  
Wird biniert?  
Wie viele (Rundzahl) Verwundete, bzw. Kranke haben beigewohnt?  
Nimmt auch das Sanitätspersonal teil?  
Wird bei der hl. Messe (wenigstens am Sonn- und Feiertag) die Predigt abgehalten?  
Themata der Predigten?
4. Werden besondere Andachten (hl. Segen mit Litanei, Abendandachten) abgehalten?
5. Werden die Verwundeten und Kranken täglich besucht und getröstet?  
Was wird zu Hebung des religiös-sittlichen Lebens derselben getan? (Lektüre!)
6. Werden die Kranken und Verwundeten täglich besucht und getröstet?<sup>1129</sup>  
Werden dieselben zum Empfange der hl. Sakramente aufgemuntert?
7. Wurden die Kranken und Verwundeten versehen? Wie viele?  
Werden die Verstorbenen kirchlich eingesegnet und begraben?  
Werden dieselben auf dem Orts- oder einem getrennten Militärfriedhof begraben?  
Wird dafür gesorgt, daß ein anständiges Grab errichtet und dasselbe mit Kreuz und dauerhafter Inschrift geschmückt wird?  
Wird ein Gräberkataster geführt?
9. Werden die Kirchenparamente und Utensilien in gutem und reinem Zustande gehalten?

---

1129 Vprašanje se v objavljenem pastoralnem listu dejansko še enkrat ponovi.

10. Allgemeine Bemerkungen (Angabe des Etablierungsortes, Name des Anstaltskommandanten, des Chefarztes, Erfahrungen und Beobachtungen etc.), bezw. Wünsche:

Unterschrift:

Diese Berichte, nach bestem Wissen und Gewissen verfaßt, werden mir auch die Gelegenheit verschaffen, manchen Leistungen, welche vielleicht den unmittelbaren militärischen Vorgesetzten entgangen oder beim Wechsel der Kommandanten in Vergessenheit geraten sind, an kompetenten Stellen die verdiente Anerkennung und Belohnung zu erwirken.

**Priloga, dokument št. 18:**

*Poročilo vojaškega kurata Franca Kompolška o delovanju v prvih mesecih vojne.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Bericht über die Wirksamkeit im Kriege 1914–1915, 29. März 1915, Kompolšek Franz.

Militärseelsorge des Mob.

Feldkurat Franz Kompolšek.  
Res. Spitals N<sup>o</sup> 5/3

**Bericht**  
**über die Wirksamkeit im Kriege 1914–1915.**

Auf Erlaß des hochwürdigsten k. u. k. Apostolischen Feldvikariates Res. Nr. 1093 dto, Wien 15. Jänner 1915 unterbreitet der Gefertigte folgenden Bericht über seine Wirksamkeit: [prečrtan celoten odstavek]

Am 26. August 1914 fuhr die Sanitätspersonal-Reserve von Graz nach Galizien ab. Die Fahrt dauerte bis 1. Sept. 1914. Die Abteilung war dirigiert nach Stryj; da aber die Russen schon im Vormarsch waren, wurde die Abteilung über Sambor nach Rudki geschickt und dort auswagoniert. In Rudki blieb die ganze Abteilung unter freiem Himmel vor der Kirche, da die Einwohner aus Rache über dreizehn erschossene Ruthenen die Stadt anzündeten. In der Frühe am 2. Sept. 1914 marschierte die Abteilung gegen Sadowa Wisnia und von dort nach Mossiska. Noch in der Nacht wieder zurück nach Slannionka wo die einzelnen Abteilungen gebildet wurden und wo der Feldkurat Franz Kompolšek dem Mob. Res. Spital 5/3 zugeteilt wurde. Wegen Vordringens der Russen mußte das Spital mühsame, hauptsächlich Nachtmärsche zurücklegen. Am 25. Sept. 1914 kantonierte es im Alt-Sandez, wo es bis zum 3. Okt. blieb. Da besorgte der Feldkurat für die Mannschaft einen feierlichen Gottesdienst. Am 3. Okt. 1914 marschierte das Spital über Neu-Sandez, Grybow, Gorlice nach Zmigrod unter starken Regengüssen. In Zmigrod beim Durchmarsch erfuhr der Feldkurat, daß in der Schule mehrere sterbende Cholerakranke sich

befinden. Er begab sich zu ihnen, hörte Beicht, brachte aus der nahen Pfarrkirche das Hochwürdigste und kommunizierte sie. Der Marsch ging von da infolge des regnerischen Wetters unter grossen Schwierigkeiten über Dukla, Miasto-Piastowe, Bukow, Dubiecko, Przemysl nach Nizankowice, wo die Anstalt etabliert wurde. Da sie nicht nur Verwundete, sondern auch Cholerakranke zu besorgen hatte, hatte der Feldkurat Tag und Nacht genug zu tun, um den Armen den letzten Trost zu spenden. Besonders schwierig war für ihn der Umstand, daß von Anfang an niemand von den Cholerakranken an den so nahen Tod dachte. Die Anstalt blieb bis zum 3. Nov. in Nizankowice. Am 3. Nov. 1914 verließ die Anstalt Nizankowice und marschierte ununterbrochen 10 Tage bis Sytniki-Pusta, wo sie 3 Tage ausruhte. Von da marschierte sie nach Balogd, wo sie von 22. Nov. bis 9. Dez. 1914 blieb. Diese Zeit benützte der Feldkurat um die Mannschaft für die Weinachten zu beichten und zu kommunizieren. Dahier wohnte auch die Mannschaft jeden Sonntag, manche sogar jeden Tag der heiligen Messe bei. Am 9. Dez. 1914 bekam die Anstalt den Abmarschbefehl nach Hutas. Dahier blieb sie vom 15. Bis 19. Dezember. In Hutas fiel der Feldkurat am 17. Dez. so unglücklich, daß er sich die linke Hand brach. Da er überzeugt war, daß die Mannschaft ohne ihn ihren religiösen Pflichten zu Weinachten nicht nachkommen kann und weil er bei der Anstalt doch bis zum Schluß bleiben will, dachte er an keinen Urlaub.

Am 19. Dez. 1914 marschierte das Spital nach Dukla, aber schon in der zweiten Nacht wieder zurück nach Ungarn bis nach Szt. Peter und von da nach Somos, wo es bis 20. Jänn. 1915 blieb. Da sorgte der Feldkurat, daß die Mannschaft wieder ihre religiösen Pflichten erfüllte.

Von Somos marschierte die Anstalt nach Hamona und von dort nach 14 tägigen Aufenthalte nach Szinna. Hier war die Anstalt etabliert. Da mußte der Feldkurat nicht nur für die Verwundeten, unter denen eine große Anzahl Schwerverwundete waren, sondern auch für die Typhusranke sorgen. Auch besuchte der Feldkurat, soweit es ihm möglich war, die dortige Krankenhaltungstation. Seit dem 27. März 1915 funktioniert aber die Anstalt als Epidemispital. Trotz der vielen Arbeit sorgte der Feldkurat darum, daß allen Kranken, Verwundeten und der Mannschaft die Erfüllung der Osterpflicht ermöglicht wurde.

Diese Daten habe ich nach meinem besten Wissen und Gewissen zusammengestellt.

Feldpost Nr. 201, am 29. März 1915

[podpis] Franz Kompolšek  
Feldkurat.

**Priloga, dokument št. 19:**

*Poročilo reaktiviranega mornariškega superiorja Karla Kokolja o duhovni oskrbi v rezervnih bolnišnicah v Ljubljani.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 215, An das hochwürdige Feldsuperiorat der k. u. k. V. Armee, Kokolj Karl.

[žig] Militärseelsorge  
des k. u. k. Reservespitals in Laibach.  
N<sup>o</sup> 390

**An das hochwürdige Feldsuperiorat der k. u. k. V. Armee**

Laibach, am 5. August 1915.

Mit Bezug auf das Circulare der k. u. k. 5. Armee-Etappenkommandos vom 31. Juli l. J. Z. 26548 wird berichtet:

der Gottesdienst wird abgehalten:

In der Gewerbeschule: am Sonntag ... 10h;  
am Dienstag ... 7h 30 m;  
am Donnerstag ... 7h 30m.

Im Ursulinerkloster: am Montag ... 7h 15m;  
am Samstag ... 7h 15m.

In Waitsch: am Freitag ... 7h 30 m;  
eventuell ... 10 h.

In der kk. Tabakfabrik: bei vollem Stand am Mittwoch, ansonsten kommen die ohnehin nur leicht Verwundeten an Sonntagen in die Gewerbeschule.

Im Schwerkranken Zimmer (Gewerbeschule – Turnsaal) wird die hl. Messe am Donnerstagen je nach Umständen – vor oder nach der Visite gelesen werden.

Hl. Beichte und Kommunion für die Leichtverwundeten:

In der Gewerbeschule .am: Mittwoch und Samstag p. m.

Im Ursulinerkloster . . .am: Freitag p. m.

In Waitsch . . . . .am: Donnerstag p. m. event. am Freitag vor der hl. Messe.

In der Tabakfabrik . . .am: Dienstag p. m. eventuell Sonntag a. m. vor der hl. Messe.

Segen (vom hochwgsen k. u. k. Fel[d]vikariate angeordnet):

In der Gewerbeschule .am Sonn und Feiertagen;

Im Ursulinerkloster . . .am Freitagen;

In Waitsch . . . . .eventuell an zwei Tagen in der Woche

Kanzleistunden: Im Monate Juli waren 107 Sterbefälle zu immatrikulieren und nebst Duplikat zu zwei Sterberegisterauszüge auszustellen, demnach wurde auch über den gewöhnlichen Arbeitsstunden hinaus amtiert.

Krankenstand in den einzelnen Objekten am heutigen Tage:



Gewerbeschule 633; Kloster 237, Waitsch 194, Fabrik 51 – Summe: 1015.

[podpis] Karl Kokolj  
MSuperior, Seelsorge[nečtitljivo]

**Priloga, dokument št. 20:**

*Več krajših poročil vojaškega kurata dr. Franca Kulovca o duhovni oskrbi pri 17. pehotnem polku od novembra 1915 do junija 1916. Poročila za to obdobje so bila očitno spisana junija 1916, na več manjših lističih. Manjka le poročilo za mesec april.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 219, Bericht über Gottesdienstliche Handlungen bei IR 17, am 30. Juni 1916, Dr. Franz Kulovec.

[Žig] Militärseelsorge des  
K. u. k. Infanterieregimentn Ritter von Milde Nr. 17.

**Bericht über Gottesdienstliche Handlungen bei IR 17 im November 1915.**

1. 2. 5. 6. 11. 12. 18. 19. November: hl. Beichte, Hl. Messe mit Ansprachen u. Kommunion für das ganze Regiment: über 2000 Komunionen.

1. November: Ansprache u. Kommunion.

14. Nov.: 2. Hl. Messen mit 2 Ansprachen. Geg: 400 Kommunionen.

19. 2. Hl. Messen mit 2 Ansprachen. 300 Kommunionen.

30. November: 2 Hl. Messen mit Ansprachen. Kommunion.

In dieser Zeit stand das Rgt auf Podgora u. Oslavje, wo es ungemein starke Verluste erlitten hat. An sehr viele habe ich die hl. Sterbesakramente gespendet, auch an Angehörige verschiedener anderer Baone – dort war ich der einzige Feldkurat – die Zahl der von mir Begrabenen – besonders bei Oslavija – ging in die Hunderte.

Im Felde, am 30. Juni 1916.  
[podpis] Dr. Franz Kulovec, Feldkurat

[Žig]: K. u. k. 3. Armeekommando  
Quartiermeisterabteilung  
Feldsuperiorat  
E. N. 1498 Pr. 11./7. 1916  
[podpis] (Martin) Gùta

*Poročilo za december 1915.*

[Žig] Militärseelsorge des  
K. u. k. Infanterieregimentn Ritter von Milde Nr. 17.

### **Bericht über gottesdienstliche Handlungen bei IR 17 im Dezember 1915.**

- 1. Dez. 1. hl. Messe mit Ansprache: gegen 250 Kommunionen.
- 2. Dezember: 1. Hl. Messe mit Ansprache. Gegen 250 Kommunionen.
- 6. Dezember: 1 hl. Messe mit Ansprache.
- 12. Dezember: 2. Hl. Messen mit 2 Ansprachen. Gegen 350 Kommunionen.
- 25. Dezember: Feldmesse hinter der Schwarmlinie.
- 26. Dezember: 2 hl. Messen mit 2 Ansprachen. Gegen 250 Kommunionen.
- 30. Dezember: hl. Messe mit Ansprache. Gegen 200 Kommunionen.

Dr. Franz Kulovec, Feldkurat verte ./.. [na hrbtni strani]

Begraben: 40 Mann.

Sterbesakramente: an 24 Mann.

Zweimal an die Reserve Ansprache gehalten unmittelbar, bevor sie vorgegangen ist.

Im Felde, 30. Juni 1916.

[podpis] Dr. Franz Kulovec, Feldkurat.

*Poročilo za januar 1916.*

[Žig] Militärseelsorge des

K. u. k. Infanterieregimtn Ritter von Milde Nr. 17.

### **Bericht über gottesdienstliche Handlungen bei IR 17 für Jänner 1916.**

- 1. Jänner: 2 hl. Messen u. drei Predigten. Kommunion: gegen 250 Mann.
- 16. Jänner: 2 hl. Messen mit 3 Predigten. Kommunionen: gegen 200.
- 20. Jänner: 1 hl. Messe mit 2 Predigten. 200 Kommunionen.
- 23. Jänner: 2 hl. Messen mit 3 Predigten. 300 Kommunionen.
- 28. Juni (sic!)<sup>1130</sup>: 2 hl. Messen mit 3 Ansprachen. 150 Kommunionen.
- 25. Juni: 1 hl. Messe mit Predigt: gegen 100 Kommunionen.

Begraben: 50 Mann: Sterbesakramente gespendet an 35 Mann.

Im Felde, am 30. Juni 1916.

[podpis] Dr. Franz Kulovec, Feldkurat.

*Poročilo za februar 1916:*

[Žig] Militärseelsorge des

K. u. k. Infanterieregimtn Ritter von Milde Nr. 17.

### **Bericht über gottesdienstliche Handlungen bei IR 17 im Februar 1916.**

- 12. Februar: 1 hl. Messe mit Ansprache: 100 Kommunionen.
- 13. Februar: 2 hl. Messen mit 2 Ansprachen. Gegen 250 Kommunionen.

<sup>1130</sup> Pisec se je gotovo zmotil zaradi tega, ker so vsa poročila bila pisana v juniju.

21. Februar: 2 hl. Messen mit 3 Ansprachen. 250 Kommunionen.  
 27. Februar: 2 hl. Messen mit 2 Ansprachen. 300 Kommunionen.  
 Begraben: 25 Mann. Die hl. Sterbesakramente gespendet an 20 Mann.  
 Im Felde, am 30. Juni 1916.

[podpis] Dr. Franz Kulovec, Feldkurat.

*Poročilo za marec 1916.*

[Žig] Militärseelsorge des  
 K. u. k. Infanterieregimentn Ritter von Milde Nr. 17.

### **Bericht über gottesdienstliche Handlungen bei IR 17 im März 1916.**

In der ersten Märzwoche empfing das Regiment die hl. Ostersakramente. Von der Mannschaft beteiligt sich daran 99% d. i. 2. 800 Kommunionen wurden ausgeteilt. Ferner half ich bei allen anderen Truppen der 6. I. T. D. aus bei der Spendung der Ostersakramente. Mir holten die H. Feldkuraten d. 6. I. T. D., besonders aber die Zivilgeistlichen der Umgebung.

5. März: 2 hl. Messen mit 2 Ansprachen. Gegen 300 Kommunionen.

12. März: 2 hl. Messen mit 3 Ansprachen. 200 Kommunionen.

19. März: 1 hl. Messe mit einer Ansprache.

26. März: 2 hl. Messen mit 2 Ansprachen. Gegen 150 Kommunionen.

Viele Soldaten beteiligten sich auch am Rosenkranze u. Litaneien in der Kirche.

Im Felde, am 30. Juni 1916.

[podpis] Dr. Fr. Kulovec,  
 Feldkurat.

*Poročilo za maj in junij 1916.*

[Žig] Militärseelsorge des  
 K. u. k. Infanterieregiment Ritter von Milde Nr. 17.

### **Bericht über gottesdienstliche Handlungen bei IR 17 im Mai u. Juni.**

6. Mai: Beichte für die Mannschaft, die die hl. Ostersakramente noch nicht empfangen konnten. Allgemeine Beichte: Beteiligung gegen 500 Mann.

7. Mai: 2 hl. Messen mit 3 Ansprachen. Kommunion: Beteiligung: gegen 400 Mann (ein Baon war ausgerückt).

11. Mai: Beichte für eine Munition Kolonne. Beteiligung: gegen 100 Mann.

12. Mai: Messe, Kommunion u. Ansprache für die obgenante Munitionskolonne.

13. Mai: Beichte für IR 17: Beteiligung 40 Mann von der eben angekommenen Maschिंगewehr Abt., die noch nicht der Osterpflicht nachgekommen sind u. gegen 100 andere Soldaten.

14. Mai: 3 hl. Messen mit 6 Ansprachen. Kommunion: Beteiligung gegen 600 Männer.

23. Mai: Feldgottesdienst (zweimal) mit Generalabsolution.

Seit 27. Mai bis Ende Juni steht das Regiment ununterbrochen im Gefecht oder es war auf Marschen nach den verschiedensten Teilen der Front. Es stand die ganze Zeit in erster Linie, deshalb konnte kein Gottesdienst abgehalten werden. Nur am Fronleichnamsfeste war eine Kompanie in Reserve u. für die wurde eine Predigt gehalten.

Begraben wurden von mir gegen 75 Männer u. dabei 10 Leichenreden gehalten.

Die hl. Sterbesakramente an 42 Mann gespendet.

Im Felde, am. 30. Juni 1916.

[podpis] Dr. Fr. Kulovec,  
Feldkurat

### **Priloga, dokument št. 21:**

*Poročilo polkovnega kurata 27. črnovojniškega domobranskega pehotnega polka Pavla Zavادلala o duhovni oskrbi v mesecu avgustu 1917.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 233, Ausweis über den im Monate August 1917 abgehaltenen Militärgottesdienst und Religionsunterricht, Zavادلal Paul.

[žig] Militärseelsorge

des k. k. Landsturminfanterieregiments Laibach Nr. 27.

Ex. Nr. 603.

### Ausweis

### **über den im Monate August 1917 abgehaltenen Militärgottesdienst und Religionsunterricht.**

| <b>Wann?</b> | <b>Wo?</b>  | <b>Für welche Truppen?</b>  | <b>In welcher Sprache?</b>                 | <b>Welcher Thema?</b>                         | <b>Wer?</b>             | <b>Anmerkung.</b> |
|--------------|---|---|--|---|-------------------------|-------------------|
| Am 5.        | Im Taslauler Walde Nord Lager u. Nord Westlager bei Jarutea | Für den II. Bataillon d. Ldst. I. R. 11 u. für die Technische Komp. d. Ldst.-I. R. 27 | Deutsch u. croatisch deutsch u. slovenisch | Von d. Militärischen Tugenden                 | Paul Zavادلal Feldkurat |                   |
| Am 7.        | Im Peciu bei Odobesti                                       | Für die Professioniste d. Ldst. I. I. 27  | Deutsch u. slovenisch                      | Von der Geduldenen Kerb und Verreihung Gottes | Paul Zavادلal Feldkurat |                   |
| Am 15.       | Bei Clipicesti nordwestlich [kota] 276                      | Die technische Komp. dl Ldstm. I. R. 27   | Deutsch u. slovenisch                      | »Refugiem peccatorum ora pro nobis«           | Paul Zavادلal Feldkurat |                   |

Am 12. 17. 19. August konnte kein Gottesdienst abgehalten werden weil der Regiment am Marsche was und am 26. IX. wo sich der Regiment teilweise in der Stellung theilweise in der Reserve im Walde östlich von Straysen konnte auch nicht der militärgottesdienst statt finden wegen großen feindl. Fliger tätigkeit.

Feldpost 426, am 1. September 1917

[zig] Militärseelsorge des k. k. Ldst. Inftr. Regt. Nr. 27

[podpis] Paul Zavadlal  
k. u. k. Feldkurat

[zig] Feldsuperiorat des k. u. k. Quartiermeisterabteilung N.

PRäs: Feldpost 411, am 8. Okt. 1918

Exh. Nr. 2382.

Gesehen!

[podpis] Peter (?) Okt [Oberfeldkurat]

### **Priloga, dokument št. 22:**

*Kratko poročilo polkovnega kurata 2. gorskega strelskega polka Antona Gnidovca (p. Mohor) o duhovni oskrbi v mesecu oktobru 1917.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 234, Ausweis über die im Monate Oktober 1917 abgehaltenen geistlichen Funktionen, 17. Nov. 1917, Gnidovec Anton.

[zig]: Röm. kath. Militärseelsorge  
des k. k. Gebirgschützenregiments Nr. 2  
Exh. Nr. 668.

### Ausweis

#### **über die im Monate Oktober 1918 abgehaltenen geistlichen Funktionen:**

| Wann?         | Wo?                 | Für welche Truppen?       | In welcher Sprache?  | Welches Thema?                  | Wer?                     | Anmerkung               |
|---------------|---------------------|---------------------------|--|---------------------------------|--------------------------|-------------------------|
| 1./2. Oktober | Reifenberg (Britof) | II. Baon d. G. Sch. R. 2. | Hl. Beichte und Hl. Communion (mit kurzer Ansprache)                                   |                                 | Gnidovec Anton Feldkurat | Sehr viele ertschienen! |
| 2./3. Oktober | Tabor (Lager)       | I. Baon d. G. Sch. R. 2   | Hl. Beichte und hl. Communion  |                                 | dtto                     |                         |
| 7. Oktober    | Tabor (Lager)       | I. Baon d. G. Sch. R. 2   | Sloven.  | Maria, Trösterin der Beteübten! | dtto                     |                         |
| 7. Oktob.     | Reifenberg (Britof) | II. Baon G. Sch. R. 2     | Zum Gottesdienste in Britof, abgehalten von Divisionspfarrer d. k. k. 44. Sch. T. Div. |                                 |                          |                         |

Feldpost 646, am 17. Nov. 1917

[podpis] Gnidovec Anton  
Feldkurat

**Priloga, dokument št. 23:**

*Koledar praznikov v državi priznanih veroizpovedi za čas od 1. februarja 1917 do 31. januarja 1918.*

**Vir:** ÖSTA/KA, KM 1917, Abt. 9, karton 1171, 11/10–14/1/390, Nr. 4621, Feiertage in der Zeit vom 1. Februar 1917 bis 21. Jänner 1918 neuen Stiles.

**Übersicht über die in der Zeit vom 1. Februar 1917 bis 31. Jänner 1918 neuen Stiles, nach Diensteszulässigkeit freizugebenden Feiertage.**

| Jahr               | Monat       | Bezeichnung          | Römisch-katholisch | Griechisch-katholisch (ung. Rum. Ruth.) aus den     |                      | Griechisch – orientalisches (orth.) rum., ruth., serb. | Alt-katholisch     | Evangelisch A. B. H. (ref.) B. | Unitarisch         | Israelitisch       | Islamitisch           |     |
|--------------------|-------------|----------------------|--------------------|---|----------------------|--|--------------------|--------------------------------|--------------------|--------------------|-----------------------|-----|
|                    |             |                      |                    | Diözesen: Stanislau, Eperjes, Hajdudorog u. Munkacs | Übrige Diözesen      |  |                    |                                |                    |                    |                       |     |
| 1917               | Februar     | -                    | -                  | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | -                     |     |
|                    | März        | -                    | -                  | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | -                     |     |
|                    | April       | Ostern               | 6., 7./NM. U. 8.+  | 6., 7./NM. U. 8.+                                   | 13., 14./NM. U. 15.+ | 6., 7./NM. U. 8.+                                      | 6., 7./NM. U. 8.+  | 6., 7./NM. U. 8.+              | 6., 7./NM. U. 8.+  | 6. NM. 7. U. 8.    | -                     |     |
|                    |             | Christi Himmelfahrt. | -                  | -   | -                    | -  | 17.                | -                              | -                  | -                  | -                     | -   |
|                    | Mai         | Pfingsten            | 27.+               | 27.+  | -                    | -  | 27.+               | 27.+                           | 27.+               | -                  | -                     |     |
|                    |             | Offenbarungsfest     | -                  | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | 27.+ u. 28.        | -                     |     |
|                    | Juni        | Pfingsten            | -                  | -   | 3.+                  | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | -                     |     |
|                    |             | Fronleichnam         | 7.                 | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | -                     |     |
|                    | Juli        | Ramazan bajram       | -                  | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | 21., 22., 23.         |     |
|                    | August+++   | Verklärung Christi   | -                  | 19.+  | 19.+                 | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | -                     |     |
|                    |             | Neujahrsfest         | -                  | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | 17. u. 18.         | -                     |     |
|                    | September   | Versöhnungsfest      | -                  | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | 25./NM. u. 26.     | -                     |     |
|                    |             | Kurban bajram        | -                  | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | 27., 28., 29. U. 30.+ |     |
|                    | Oktober     | Reformationsfest     | -                  | -   | -                    | -  | -                  | 31.                            | 31.                | -                  | -                     |     |
|                    | November    | -                    | -                  | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | -                     |     |
|                    |             | Weihnachten          | 24./NM. 25. U. 26. | 24./NM. 25. U. 26.                                  | -                    | 24./NM. 25. U. 26.                                     | 24./NM. 25. U. 26. | 24./NM. 25. U. 26.             | 24./NM. 25. U. 26. | 24./NM. 25. U. 26. | -                     | -   |
|                    | Dezember+++ | Mewlut               | -                  | -   | -                    | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | -                     | 26. |
|                    |             | Heil. Drei Könige    | 6.+                | 6.+   | -                    | 6.+  | 6.+                | 6.+                            | 6.+                | 6.+                | -                     | -   |
|                    | Jänner      | Weihnachten          | -                  | -   | 6.+/NM., 7. U. 8.    | -  | -                  | -                              | -                  | -                  | -                     | -   |
| Ercheinung Christi |             | -                    | -                  | 19.   | -                    | 19.  | -                  | -                              | -                  | -                  | -                     |     |

Anmerkung:

+ Sonntage

++ Für ungarländische Truppen ist auch der 20. August (St. Stephan) nach Dienstes-zulässigkeit freizugeben.

+++ Für russ. orth. Kriegsgefangene ist der 19. Dezember neuen Stiles (Namens-tag des Zaren) freizugeben, weil auch unseren Kriegsgefangenen in Russland, die Feier des Allh. Geburtstagen gestattet wurde.

**Pro domo:** Für jede der in Betracht kommenden Konfessionen entfallen 8 Feiertage.

Das AFV. Hat diesem Entwurfe zugestimmt.

Der k. k. ev. ObKirchenrat hat gebeten diesmal das Reformationsfestnehmen. Aus diesem Grunde wurde der Feiertag »Trinitatis« gestrichen.

Die Sonntage (Freitage, Samstage) als »Ruhetage« der Christen (Islam. Juden) wurden in die Übersicht nicht aufgenommen.

Der Geburtstag Sr. Majestät des Allh. Kriegsherrn erscheint gleichfalls nicht aufgenommen.

./.

Der 20. August (St. Stephan) als Feiertag für die ungarl. Truppen wurde aufgenommen, andere »Landespatrone« hingegen wurden nicht aufgenommen.

Für die russ. orth. Kriegsgefangenen wurde auch der 19. Dezember n. St. als der Namenstag des Zaren freigegeben, weil seitens Russlands den östrr. Ung. Kriegsgefangenen in Russland die Feier des Geburtstages Sr. Majestät unseres Kaisers und Königs gestattet wurde.

Laut teleph. Mitteilung des Vertreters des k. ung. LVM. Beim KM. (Obstl. V. Algya) ertreckt sich nunmehr die Einföhrunf des gregorianschen Kalenders in den Diözesen Eperjes, Hajdudorog und Munkacs auf alle gr. Kath. Glabu-ensangehörigen ohne Unterschied der Muttersprache, somit auch suf die Rumänen.

Die Seinerzeitige Mitteilung des k. ung. Ministerpräsidenten wonach die Rumänen dieser Diözesen von der Einföhrung des gregorianschen Kalenders nicht betroffen sind, beruht auf einem Irrtum und es wird von ihm als unerklärlich bezeichnet, wieso diese Anschauung beim k. ung. Ministerpräsidium platzgreifen konnte, unsomehr als die, bezüglich Einföhrung des gregorianschen Kalenders dem k. ung. Ministerpräsidium vorgelegte bischöfliche Eingabe zweifellos die Ausdehnung der Reform auf die gr. Kath. Glaubensangehörigen der genannten Diözesen ohne Unterschied der Zunge erstreckt.

**Priloga, dokument št. 24:**

*Poročilo Ludvika Lacine o duhovni oskrbi vojaštva v mesecu decembru 1915.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 216, Gottesdienstausweis für den Monat Dezember 1915, Ludwig Lacina.



[žig] MILITÄRSEELSORGE

der K. u. K. 7. KAVALLERIETRUPPENDIVISION

E Nro. 3 ex 1916

Gottesdienstausweis pro Dezember 1915

Feldkurat Ludwig Lacina

**Gottesdienstausweis  
für den Monat Dezember 1915.**

2. Dezember. Hl. Messe mit Ansprache und hl. Segen für das k. u. k. Ulanenregiment Nr. 2 in den Schützengraben /: Seine wie stets stark im Vertrauen auf Gott; deutsch, polnisch./
5. Dezember. Hl. Messe mit Ansprache und hl. Segen für den Divisions train der 7. K. I. D. in Sokól /: Bereiten wir unsere Herzen zur Einkehr des Heilandes/ D. b./
8. Dezember. Hl. Messe mit Ansprache und hl. Segen für die Stabskompagnie der 7. K. I. D. in Sokól; /: Maria, die verehrte Jungfrau sei unsere Mutter im Weltkriege/ deutsch, böhmisch.
12. Dezember. Hl. Messe mit Ansprache und hl. Segen: für die Zivilkutscher, Sträflinge, Kommando – trainzug und Offiziere der 7. K. I. D. /: Halten wir mutig aus im Vertrauen auf gültige Hilfe Gottes;/ deutsch, polnisch.
19. Dezember: Hl. Messe mit Ansprache und hl. Segen für die Sanitätsmannschaft, Gefechtstrain und den Stab der 7. K. I. d. in Roschiszeze /: Vorlesung des Hirtenbriefes Sr. Bischöflichen Gnaden Emerich Bjelik;/ deutsch, polnisch.
25. Dezember. Hl. Messe mit Ansprache und hl. Segen für den Divisionstrain, Gefechtstrain und Zivilkutscher in Peremylj /: Vorlesung und Erklärung des Hirtenbriefes Sr. Bischöflichen Gnaden Emerich Bjelik/ - deutsch, böhmisch.
26. Dezember: zeitig früh Abmarsch.

[podpis] Ludwig Lacina  
Feldkurat.

**Priloga, dokument št. 25:**

*Poročilo vojaškega kurata vojaške bolnišnice 9/8 dr. Franca Wallanda o pastoralnem delu v mesecu januarju 1916.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 217, Aüsweis über die im Monate Jänner 1916 bei dem k. u. k. Feldspital 9/8 vorgenommenen geistlichen Funktionen: Walland Franz.

Militärseelsorge

Des k. u. k. Feldspitals 9/8

Feldpost.Nr. 608

Exh. Nr. 43

**Monatbericht**  
**Aüsweis über die im Monate Jänner 1916 bei dem k. u. k. Feldspital 9/8**  
**vorgenommenen geistlichen Funktionen:**

| <b>Gottesdienst</b>    |                          |                                       |                             |   |                    |   |
|------------------------|--------------------------|---------------------------------------|-----------------------------|---|--------------------|---|
| <b>Zeit</b>            | <b>Ort</b>               | <b>Weise</b>                          | <b>Truppen</b>              | <b>Thema</b>  | <b>Priester</b>    | <b>Anmerkung</b>  |
| 1/1                    | Spital<br>Zhörl          | Messe,<br>Predigt,<br>Kaisergebet     | Kranken-<br>zimmer<br>Nr. 4 | Gedanken bei d. Jahreswende   | Der Gefertigste    | Gepredigt wurde deutsch<br>und slovenisch   |
| 1/1                    | "                        | " biniert                             | " Nr. 5-6                   | dto   |                    | Deutsch   |
| 2/1                    | "                        | Messe<br>Predigt<br>Kaisergebet       | " Nr. 1.                    | dto   |                    | Deutsch   |
| 6/1                    | "                        | "                                     | Nr. 4.                      | Üb. Die große Gabe des Gläubens.<br>Besondere Bedeutung für den<br>Krieger, f. den Vermindeten                                  |                    | Deutsch u. slov.  |
|                        |                          |                                       |                             |   |                    | 14. Tagig Urlaub  |
| 26/1                   | Pfarr-<br>kirche<br>Lees | Messe<br>Predigt<br>Kaisergebet       | Formation-<br>kolonnen      | Sonntagsevang.: Flücht der<br>Sünde bes. des Flüchens u. der<br>Unkeuscheit. Lebendige Glauben.<br>Vertrauen Liebe zum Heiland. |                    | Magyarisch und polnisch<br>–<br>Gelegentlich während des<br>Urlaubes vorgenommene<br>Funktion                                   |
| <b>II. Hl. Beichte</b> |                          |                                       |                             |   |                    |   |
| <b>Zeit</b>            | <b>Ort</b>               | <b>Poenitenten</b>                    |                             |   | <b>Beichtvater</b> | <b>Anmerkung</b>  |
| Vom 1- 5/1             | Feldspital<br>9/8        | Verwundete u. Kranke Soldaten 10 Mann |                             |   | Der Gefertigste    | Es wird getrachtet, daß<br>sämtliche Soldaten die<br>etwas länger im Spitale<br>verbleiben zu den hl.<br>Sakramenten hintreten. |
| 5/1                    | "                        | "                                     | "                           | 50 Mann   |                    |   |
|                        |                          | "                                     | "                           | 10 Mann   |                    |   |

### III. Sonstige Begebenheiten

Unterfertiger ist weiter um Herbeischaffung und Austeilung guter Lektüre in verschiedenen Sprachen besorgt, erledigt die Korespondenz schwer verwundeter oder schwer Kranken Soldaten, hat den Familien der Verstorbenen Nachricht über die letzten Stunden ihrer verstorb. Angehörigen erleiht, hält die Evidenz des Spitalstandes für das öster. ung. Rote Kreuz, führt d. Kataster über die Soldatengräber.

Feldpost 608, am 9. Feber 1916.

[podpis]Dr Walland Franz

k. u. k. Feldkurat des Feldsp. 9/8

[žig] Militärseelsorge des k. u. k. Feldspitales N° 9/8.

[žig] Feldsuperiorat der k. u. k. 10. Armee

Feldpost No. 606.

Präs: am: 14. II. 1916

Exh: No: 1087 mit \_ Blgn.

[podpis]: Überprüft! Ignaz Medek

FEOK [Feldoberkurat]

### **Priloga, dokument št. 26:**

*Poročilo vojaškega kurata Leopolda Turšiča o duhovni oskrbi 27. domobranskega pehotnega polka za mesec februar 1916. V tem času se je polk nahajal na soškem bojišču.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 217, Pastoralbericht für den Monat Februar, LIR 27, 5. April 1916, Leopold Turšič.

[žig] MILITÄRSEELSORGE

des k. k. Landwehr-Infanterie-Regiments Laibach No. 27.

Feldpost 53, am 5. April 1916.

E. No. 62

### **Pastoralbericht für den Monat Februar.**

1. Hl. Messe mit Predigt wurde an allen Sonn- und Feiertagen abgehalten und zwar: am 2. /II. (zugleich Regimentsgedenktag an den schönen Erfolg am Kastelik vrh in Nord Ungarn), am 6./II., 13./II., 20./II., 27./II.

Themata der Predigten: 2./II. Maria, das Licht unseres Vertrauens;

6./II.: Guter und schlechter Same unter den Soldaten

13./II.: Das Senfkörnlein des Gebetes für den Soldaten.

20./II.: »Viele sind berufen, aber wenige sind auserwählt.«

(Soldatenauszeichnungen.)

27./II.: Geduld und Ausdauer, des Soldaten Schmuck

Beteiligung: Je eine oder zwei Kompanien. Von den Offizieren nahm immer nur der Rgts Kmdt am Gottesdienste teil, andere Offiziere waren selten zu sehen.

2. Ja; jedoch war das Beichthören in der Hochgebirgsstellung wegen Mangel an zutreffenden Räumlichkeiten äusserst erschwert. An die neueingerückten Soldaten wurde beim Ankommen vom Feldkuraten eine ermunternde Ansprache gehalten; viele wurden mit Rosenkranzen beschenkt.

Die Rgtsseelsorge hat täglich das slovenish-christliche Tagblatt »Slovenec« in 10 Exemplaren zirkulieren lassen. Das periodische slovenische Flag 1 Soldaten Flugblatt »Grüsse aus der Heimat an unsere Krieger im Felde«, das massenhaft (50 Exmpl. pro Kompanie) verteilt wurde, erfreute sich grosser Beliebtheit.

Sämtliche Stellungen wurden im Februar 2 mal besucht. Die Toten des Abschnittes wurden kirchlich eingeseget; bei den weitdetachierten Kompanien konnte das wegen äusserst ungünstiger Wegverhältnisse nicht geschehen.

Für den Abschnitt ist ein zierlicher Soldatenfriedhof errichtet worden. Die Gräber wurden immer im Stande gehalten und mit Kreuzen und dauerhaften Inschriften geschmückt.

[podpis] Leopold Turšič  
KK. Feldkurat.

[žig] MILITÄRSEELSORGE  
der k. k. 44. Landwehr-Infanterie – Truppendivision.  
Präs: am 8. April 1916  
Exh. Nr. 382 mit 1/2 Blg.  
K. u. k. Feldsuperiorat der k. u. k. 10. Armee  
Vorgelegt 8. 4. 1916

Der Divisionspfarrer  
Artur Posch Fk.[Feldkurat]

[žig]Feldsuperiorat der k. u. k. 10. Armee  
Feldpost No. 606  
Präs: am 21. IV. 1916  
Dl. No: 2449 mit 1/2 Blg.  
29067/16 [podpis] Ignaz Medek, FOK [Feldoberkurat]

**Priloga, dokument št. 27:**

*Poročilo polkovnega vojaškega kurata Leopolda Turšiča za mesec marec 1916.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 218, Pastoralbericht für den Monat März 1916, Turšič Leopold.

[žig] MILITÄRSEELSORGE  
des k. k. Landwehr-Infanterie-Regiments Laibach No. 27.  
E. Nr. 81 Feldpost 53, am 28. April 1916

**Pastoralbericht  
für den Monat März 1916:**

Gottesdienst (hl. Messe mit Predigt) wurde am folgenden Sonn- und Feiertagen abgehalten: 5. März, 19. März, 25. März und 26. März. Am 12. März musste der Gottesdienst entfallen, weil die Feldkapelle tagsvorher wegen Abmarsches des Truppenkörpers dem Train übergeben werden musste.

Themata der Predigten:

5. März: Der Soldat in der Fastenzeit.

19. März: Gebet zu Josef!

25. März: Unser Vertrauen zu Maria.

26. März: Wegen Abmarsches keine Predigt.

Beteiligung:

Dienstfreie Mannschaft mit je einem Offizier pro Unterabteilung; nur am 25. März beteiligte sich ein Bataillon Korporativ sammt Unterabteilungskommandanten am Gottesdienste.

Hl. Beichte und Kommunion<sup>1131</sup>:

Vom 22. -24. März wurde unterabteilungsweise die Osterbeichte abgenommen und zwar beim Rgtsstab, bei der 6., 9., 10., 11., und 12. Kompanie. – Beteiligung: 50% (500 Mann.)

Anmerkung: Wegen erfolgter Verschiebung, des Truppenkörpers entfallen die übrigen Punkte.

[podpis] Leopold Turšič

KK. Feldkurat des Lir. 27

An die hochw. Militärseelsorge der 44. L. I. T. D.

Feldpost 53.

**Priloga, dokument št. 28:**

*Poročilo vojaškega kurata Franca Bonača o njegovem delovanju v vojaških bolnišnicah v Knittelfeldu v začetku leta 1916.*

Vir: ÖSTA/KA,AFV, karton 217, Pastoralbericht für den Monaten Feber 1916, Bonač Franz.

Militärseelsorge des k. u. k. \_\_\_\_\_ Spitales in Knittelfeld

Exib. N. 13

**Pastoralbericht für den Monaten Feber 1916. Nach dem Formular 2.**

Knittelfeld, am 1. März 1916.

Seit dem Bestande des k. u. k. Spitales, Ende Juli 1915 bis Ende Feber 1916 wurden gegen 10.000 Militär-Personen in die Spitals-Pflege aufgenommen.

Nach Konfession waren mehr als 3 Viertel Katholiken und griech. Kath., sodann folgen die griechisch-orthodoxen, evangel., reform., moham., israel.

Nach Nationalität war die Ordnung folgende: Von den 10.000 waren 2400 von der deutschen Gruppe, 2300 gehörten der ungarischen, 2500 der slawischen, 700 der lateinischen (Rumänen – Italiener) Gruppe. Im vergangenen Monat Feber befanden sich hier 2370 im Krankenzustande; am 28. Feber kam ein Transport wiederum von 224 Mann; so dass im ganzen einige 2600 Personen aufgenommen worden sind.

<sup>1131</sup> Ob strani pozneje označeni ta del s strani takratnega pregledovalca poročila.

Nach Nationalität waren von 2600 Personen 816 Deutsche, 715 Ungarn und Rumänen, 256 Čehen, 203 Polen, 120 Ruthenen (Ukrainer), 230 Croaten, 180 Slovenen und einige 40 Kriegsgefangene Russen und Reichsitaliener die aber nachher ins hiesige Russenspital übergingen.

Todesfälle im ganzen auch das Russenspital in Lager A mitgerechnet, waren pro Feber: 46, von denen Kath. und gr. Kat. = 15, griech.-orient. 5 von unsrigen, 19 von den Russen, 2 reform. - unsrige, 1 evang. Russe, 2 moham., 1 israel. unser, 1 israel. Russe.

Zur Militärseelsorge gehört auch das hiesige Wachbataillon, Militär-Bauleitung (circa 300 beschäftigte Mil. Personen), Bergungsstelle (circa 140 Personen). Die Mannschaft ist meistens deutsch, sehr viele Slovenen, ziemlich viele Italiener.

Die heilige Messe wird tagtäglich um 6. Uhr in der Früh gelesen. An Sonn und Feiertagen wird biniert; die erste Messe um 8 Uhr für die slavisch und italienisch sprechende Mannschaft, die zweite um 10. Uhr für die deutsch und ungsprechende Mannschaft. Die Spitals-Kapelle bietet Raum für 400 Personen und viele /besonders von der deutschen Mannschaft/ werden jeden Sonntag in die städtische Pfarrkirche geführt.

Auf der isolierten Abteilung, wo sich gewöhnlich immer circa 800 Kranken befinden (in den verschiedensten Baracken) wird gewöhnlich einmal monatlich ein Gottesdienst abgehalten und zwar auf Baracke 21, Zimmer 17. Es wird jedoch Sorge getragen, dass, wenn möglich und den fachmännische, ärztliche Ratschläge berücksichtigend, noch öfters der Gottesdienst erfolgen wird.

Wann immer der Gottesdienst auf der isol. Abt. Erfolgt, kommt ein geistlicher Herr aus der Stadt (die hiesige Geistlichkeit ist laut Schreiben vom 14/1/1916 des k. u. k. Ap. Feldvik. Mit Milit. – Jurisdiktion ausersehen) übernimmt den Gottesdienst der Spitals-Kapelle um 10. Uhr und der gefertigte hält den Gottesdienst in der isol. Abteilung.

Themata der Predigten:

Am 2. Feber:

Wir fürchten nicht der Hölle Macht,  
Nicht Pulverdampf und Blei;  
Wir ziehen lachend in die Schlacht,  
Maria steht uns bei ...!

Am 6. Feber: Jesus unter unseren Soldaten im Felde und in den Spitalern.

Am 13. Feber: Der Flucher zieht zeitlichen und ewigen Strafen auf sich und seine Umgegend; er ist eine Schande für die Armee.

Am 20. Feber: Prostitution die schlimmste Pest des Krieges.

Am 27. Feber: Wurden Gebete verrichtet in den verschiedensten Sprachen der Monarchie.

Gepredigt wird nach der Vorlesung des Evangeliums in verschiedenen Sprachen; in jenen Sprachen aber die der Feldkurat noch nicht so gut beherrscht dass er predigen könnte, werden Gebete verrichtet. Die Soldaten haben doch eine riesige Freude manchmal beim Gottesdienste, der doch offiziell immer deutsch ist, ihre Muttersprache zu hören. Und wenn ein Feldkurat eine Sprache nicht so gut beherrscht und wenn er wenigstens in einer der slavischen und lateinischen gut eingeübt ist, Gebete wird er doch immer in der betreffenden laut vorsprechen können und schon das gefällt den Soldaten, so dass sie dann vertrauensvoll dem Feldkuraten in ihrer Muttersprache ihre Wünsche ausdrücken, besonders aber die Beicht ablegen. Der Feldkurat wird sie immer verstehen, da ihm noch der Usus Chartarum in allen Monarchie-Sprachen zur Verfügung steht.

Die Abendandacht wird pünktlich jeden Tag um 4. Uhr nachm., an Sonn und Feiertagen um 3. Uhr nachm. Abgehalten, und noch das Rosenkranzgebet zugefügt.

Lektüre. Dem Punkte 153 des Dienstbuches A 16 c, zufolge habe ich verschiedensten Bücher und Zeitungen in allen möglichen Sprachen verteilt. Besonders anziehend wirkten: /Alte und Neue Welt 10 Jahrgänge, Immergrün, der Fels etc. Die herrlichen Broschüren: Am Lagerfeuer herausgegeben von Herman Acker S. J. (23. Heften bis jetzt) wurden auf sämtliche Baracken ausgegeben. Gebetbücher schon Tausende ausgeteilt in allen Sprachen. Eines der schönsten und passendsten /in allen Beziehungen/ ist ohne zweifel das slovenische Gebetsbuch: Krščanski vojak. Die Katoliška bukvarna von Laibach hat mir schon mehr als 500 Exempläre umsonst zugeschickt. Fast alle slovenischen Soldaten besitzen schon das herrliche Büchlein. Ausserdem werden Toties-quoties Kreuzlein, Medaillchen, Rosenkränze etc. besonders an jene Kath. Militärpersonen (aus Bosnien-Herzogovina, Bukowina) ausgeteilt die nicht lesen können.

Zeitungen kommen jeden Tag umsonst aus allen Gauen unserer geliebten Monarchie; die Rumänen und Ruthenen bekommen jedoch weniger.

Die Verwundeten und Kranken werden täglich besucht und getröstet, besonders zum Empfange der h. Sacramente aufgemuntert.

Bei den vielen Objekten die sich hier befinden, werden dieselben auf 3 Teile geteilt, so dass jeden Tag ein anderer Teil besucht wird. Spezielle Aufmerksamkeit wir sehr schwer Kranken und verwundeten, besonders aber der isolierten Abteilung gezollt.

Im vergangenen Monat wurden 136 versehen, einige 380 meldeten sich aufgemuntert, frei, zum Empfange der h. Sakramenten. In der Frist eines hal-

ben Jahres weigerte sich bis dato zum Empfange der Sakramenten nur ein schwer Kranker, sonst ein braver Mensch, ein Slovener, der immer und immer behauptete, dass er schon und zwar vor 2 Monaten versehen worden wäre und dies genüge ihm. Er starb auch Kurz nachher.

All die übrigen liessen sich aber immer gerne, sehr gerne versehen. 2 starben eines so plötzlichen Todes, gegen allen ärzlichen Erwartungen, ja gut aussehend, dass die Spendung der h. Sakram. Nicht mehr erfolgen konnte. Die Verstorbenen werden alle kirchlich eingesegnet und begraben. Für die Militär-Personen anderer Konfessionen werden Feldkuraten bzw. Rabbiner oder Imams aus Graz telegraphisch gerufen.

In Orte befindet sich angrenzend am Zivil-Friedhofe, ein geschmücktes Helden-Massengrab sämtlicher verstorbener Soldaten im k. u. k. Spitale. Ein grosses Kreuz kennzeichnet die Ruhestätte der für das Vaterland verstorbener Helden. An Allerseelentage wurde sämtliche Mannschaft am Friedhof kommandiert; die Gräber waren alle beleuchtet, es wurde eine Ansprache gehalten, gesungen, gebetet, die Gräber eingesegnet; das Kreuz schmückte ein herrlicher Kranz mit österreichischen und ungarischen Schleifen von der Mannschaft spendiert und ein anderer Kranz mit der Aufschrift: Den bis zum Tode getreuen, der hiesige Feldkurat.

In der Nähe ist auch der Russenfriedhof. Es wird auch Sorge getragen dass auch die Kath. vers. Kriegsgefangenen zum Gottesdienste erscheinen.

Ein Gräberkataster wird geführt.

Von den barmherzigen Schwestern ist eine dazu bestimmt um die Kirchenparamente und Utensilien im reinen Zustande zu halten.

Im Russenspitale befanden sich am 24/2/16 12 Katholiken, die auch alle versehen worden sind.

Anstaltskommandant: Ober-Stabs-Arzt, univ. Prof. Dr. Arnold Wittek.

Knittelfeld, am 1. März 1916.

[podpis] Franz Bonač, k. u. k. Feldkurat.

**Priloga, dokument št. 29:**

*Poročilo polkovnega vojaškega kurata 87. pehotnega polka Antona Peršuha o duhovni oskrbi enote v mesecu aprilu 1916. Poročilo je bilo zapisano na tiskan obrazec.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 218, Gottesdienst – Ausweis für Monat April 1916, Peršuh Anton.

[žig] Militär – Seelsorge des

k. u. k. Inf. –Reg. Freiherr von Succovaty 87.

Nr.



**Gottesdienst – Ausweis  
für Monat April 1916**

| Abgehalten |                               |  |                        |  |                          |
|------------|-------------------------------|--|------------------------|--|--------------------------|
| wann       | wo                            | bei welcher Truppe                                       | in der Sprache         | über welches Thema                                     | von                      |
| 16. April  | Cost' Alta<br>Militärfriedhof | Inf. Reg. 87   | Deutsch,<br>slovenisch | Generalabsolution, deren<br>Redeutung und Wirksamkeit. | Anton Peršuh, Feldkurat. |
| 18. April  | Cost' alta                    | Pionier – und Minenwerfer-<br>abteilung des Inf. Reg. 87 | Deutsch,<br>slovenisch | Vom reinen Gewissen                                    |                          |
| 19. April  | Cost' alta                    | Inf. Reg. 87, 10. und 12. Komp.<br>Hl. Kommunion         | Slovenisch             | Die Gnaden der<br>hl. Kommunion                        |                          |
| 20. April  | Costa' alta                   | Inf. Reg. 87, 4. Komp.<br>Hl. Kommunion                  |                        |  |                          |
| 23. April  | Sterzinger- Lager             | Arbeiterabteilungen                                      | Deutsch                | Christi Auferstehung, unsere<br>Auferstehung           |                          |
|            | Costa' alta                   | Inf. Reg. 87. (5. U. 6. Komp. Hl.<br>Kommunion           | Deutsch,<br>slovenisch |  |                          |
| 24. April  | Cost' alta                    | Inf. Reg. 87   |                        |  |                          |
| 26. April  | Cost' alta                    |  |                        |  |                          |
| 27. April  | Cost' alta                    | Inf. Reg. 87, 9. Komp.<br>Hl. Kommunion                  | Slovenisch             | Jesus – unser Trost                                    |                          |
| 28. April  | Cost' alta                    | Inf. Reg. 87, 11. Komp.<br>(Hl. Kommunion)               | Deutsch,<br>slovenisch | Jesu- Gegen- wärtigkeit im<br>allhl. Altarsakramente   |                          |
| 29. April  | Cost' alta                    | Inf. Reg. 87   |                        |  |                          |
| 30. April  | Cost' alta                    | Inf. Reg. 87, 7. u. 8. Komp.<br>Hl. Kommunion            | Deutsch<br>slovenisch  | Jesus, unser friede.                                   |                          |

Feldpost 73, am 2. Mai 1916

[podpis] Anton Peršuh,  
Feldkurat.

**Priloga, dokument št. 30:**

*V habsburškem imperiju so se z večjezičnostjo soočili tudi vojaški duhovniki, saj je to lahko povzročalo težave zlasti pri spovedovanju. Zato so imeli kot pripomoček na voljo Confessarius polyglotus. Knjižico so večkrat ponatisnili in deloma spremenili, kljub temu pa so med njimi bila tudi spovedna vprašanja v slovenskem jeziku. V prilogi je primer takšnih vprašanj, natisnjen še pred začetkom prve svetovne vojne.*

**Vir:** Confessarius polyglottus examen conscientiae brevissimum in tredecim linguis modernis pro confessariis in extremis attritionis preces continens, compilatum a Cooperatore Carolo SchwarzVindobonae, Vindobonae 1910, str. 16.

## -slovenice -

1. Hvaljen bodi Jezus Kristus! Spovejte se!
2. Vprašal vas bom in odgovorite »ne« ali »da« ali s prsti kažite, kajti ne razumem jezika.
3. Kdaj ste bili zadnjikrat pri spovedi? To leto? Pretečeno leto? Pred koliko leti?
4. Ali ste se spovedali vseh grehov?
5. Ali ste poročeni? pri katoliški cerkvi?
6. Ali živite sami? Skupaj (z možem) z ženo? koliko let? mesecev?
7. Opuščali ste molitev? Dostikrat?
8. Dvomili ste o resnican [sic!] svete vere? Verujte v Jezusa Kristusa, odrešenika našega?
9. Ali ste obupavali nad svojim zveličanjem?
10. Ali ste preklinjali?
11. Ali ste opuščali svete maše ob nedeljah in praznikih? včasih? dostikrat? vselej?
12. Ali ste v petek meso jedli? včasih? dostikrat? vselej?
13. Ali ste imeli nespodobne misli?
14. Ali ste storili kaj nesramežljivega? s seboj? s poročenimi?
15. Ali ste lagali?
16. Ali ste obrekovali?
17. Ali ste kradli?
18. Ali ste bili jezni?
19. Ali ste bili vinjeni?
20. Kesajte se kar ste zagrešili!
21. Molite z menoj: O moj Bog, žal mi je hudo, da sem grešil(a), ker sem zaslužil(a) biti kaznovan(a) in ker sem tebe, najboljšega očeta, razžalila. Nikdar ne bom več grešil(a), odpusti mi moje grehe! Moj Jezus, usmiljenje!
22. Za pokoro molite (tri) očenaše in Češčene Marije!
23. Morate priti kmalu zopet spovedi!
24. Bog vas blagoslovi!
25. Vam dam sveto poslednje olje, poljubite križ.
26. Vam dam popolni odpustek; in molite z menoj: moj Jezus, usmiljenje!

- 
1. Der Ton ruht gewöhnlich auf der vorletzten Silbe.
  2. Die aussprache der
    - a) Konsonanten:  
c = z, č = tsch, h= ch, lj, nj, =lj, nj, s= ss, š= sch, v=v kurz, z= s weich, ž = sch weich;
    - b) Der Vokale:  
ê=ä, û= u

**Priloga, dokument št. 31:**

*Poročilo vojaškega kurata Janka Cegnarja za mesec marec leta 1915.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Pastoralbericht Feldspital 9/3, marec 1915, Cegnar Janko.

**Monatsbericht über die seelsorgliche Tätigkeit  
im Feldspitale 9/3. im Monat März.**

Kranke sind im Monat März ins Spital angelangt über 2000. Von diesen waren 30% romisch-kath., 20% griechisch-kath., 30% evangelisch A. B. und ev. ref., 15% griechisch.-ort., 5% unitarii, 3 israelitischer Konfession. Der Nationalität nach waren sie Magyaren und Rumänen, 10 Deutsche, 2 Kroaten 3 Italiener und 1 Slovener.

Gestorben sind 23, von diesen 1 rom.-kath. Konfession unversehen, da er unverhofft schnell gestorben ist. Im ganzen wurden versehen 131 (Röm.-kath. 50, griech.-kath. 46). Auf ihr eigenes Verlangen, nach Abbeten des katholischen Glaubensbekenntnisses wurden versehen 14 evang. ref, 6 evang. augsb. 8 unitarii, 6 griech.-ortod. Konfession. Ein Schwerkranke, der nicht reden konnte, dessen Religion nicht festgestellt wurden konnte, wurde bedingungsweise versehen. Die Osterkommunion empfangen 23 Kranke.

Da, der Feldkurat der ungarischen und rumänischen Sprache nicht mächtig ist, so ist die Erfüllung der seelsorglichen Pflicht sehr erschwert. Auch die Beichtzetteln des Confessarius polyglottus haben sich größtenteils nicht bewährt, da die einigen Kranken laut lesen, die anderen sehr langsam lesen, die anderen wiederum überhaupt nicht lesen können. Den Infektionskranken darf man überhaupt die Zettel nicht in die Hand geben, um nicht die Krankheit weiter zu verschleppen.

Die Osterkommunion mußte eingestellt werden, weil den Feldkuraten der Meißwein ausgegangen ist, und er denselben nirgends beziehen kann. Aus Laibach, von wo er die Hostien und das hl. Öl bezieht, kann es den Wein nicht bekommen, weil die Post die Olesendung nicht übernimmt.

[zig] K. u. K. FELDSPITAL 9/3

SEELSORGE

[podpis] Janko Cegnar  
k. u. k. Feldkurat.

**Priloga, dokument št. 32:**

*Za nekatere vojaške kurate so ohranjeni bolj obsežni personalni zapisi oziroma tabelarični zaznamki za različna časovna obdobja. Kot primer je podan zapis, ki se v Vojnem arhivu najde za vojaškega kurata Jožefa Bulovca. Ta je ob*

opravljanju svojega poslanstva zbolel in za posledicami bolezni tudi umrl konec leta 1916 tudi umrl.

Vir: ÖSTA/KA, Quali, karton 309, Bulovec Josef.

[žig] K. und. k. Feldsuperiorat in Graz  
(Kommando, Behörde, Anstalt.)

**Vormerkblatt für die Qualifikationsbeschreibung  
für die Zeit vom 1. Juli 1915 bis 31. Mai 1916**

|    |   |   |  |  |  |
|----|---|---|--|--|--|
| 1  | Auszufüllen durch den Beschriebenen   | <b>Charge, Standesverhältnis</b>  | k. u. k.<br>Feldkurat a.<br>d. K.  | Bei nichtaktiven (Landsturm-)<br>Gagisten letzter ständiger<br>Friedensaufenthalt: |  |
| 2  |   | <b>Vor- und Zuname</b>  | Josef Bulovec  |  |  |
| 3  |   | <b>Standeszuständiger Truppenkörper<br/>(Militärkommando [Landwehrgruppe]<br/>bzw. Landsturmbezirkskommando)</b>                              | Erg. Bez. Kor Laibach  |  |  |
| 4  |   |   | K. u. k. Militärkommando Graz  |  |  |
| 4  |   | Auszufüllen durch den Beschriebenen   | <b>Befördert (womöglich PVBI.)</b>   | 17./III. 1915 k. u. k. Kriegsminist. Abt. 9 N° 4197<br>PVBI. N° 51.                |  |
| 5  | <b>Im Laufe des Krieges verliehenen<br/>Allerhöchste Auszeichnungen, dann<br/>Belohnungen vom Divisionskommando<br/>aufwärts (womöglich Anführung des<br/>PVBI. oder Befehls)</b> |   | ./.  |  |  |
| 6  | <b>Kurze Beschreibung betreffs Charakter,<br/>militärischer Eigenschaften, Verhalten<br/>im Gefechte, besondere Waffentaten und<br/>Tätigkeiten</b>                               |   | Ein vorzüglicher Priester in allen Beweisen der<br>Militärseelsorge zur allheitigen Zufriedenheit<br>verwendbar. |  |  |
| 7  | Auszufüllen durch den Beschriebenen,<br>eventuell<br>Kommission   | <b>Eignung zur Führung des nächsthöheren<br/>Kommandos. Funktionen. Besondere Eignung<br/>für bestimmte Dienstweige oder Posten</b>           | ./.  |  |  |
| 8  |   | <b>Einwirkung auf Untergebene, Eignung zur<br/>Führung von Offizierskorps, Anstalten etc.</b>   | ./.  |  |  |
| 9  |   | <b>Anmerkung</b>  | Gestorben am 23. Dezember 1916 in Smokuč Bezirk<br>Radmannsdorf in Krain [podpis] A. Jaklič<br>25./12 1916       |  |  |
| 10 | Auszufüllen vom unmittelbaren<br>Vorgesetzten der Beschriebenden  | <b>Datum und Unterschrift des (der)<br/>Verfasser(s); hiebei bestätigen, für<br/>welche Zeit die Beschreibung von jedem<br/>derselben gut</b> | Anton Jaklič<br>Feldsuperior   |  |  |
| 11 |   | <b>Begutachtung</b>   |  |  |  |

| Verwendung im Kriege (chronologisch geordnet) |  |   |  |   |
|---|--|---|--|---|
| Auszufüllen vom Beschriebenen                 |  |   |  |   |
| von bis                                       | Dienstverwendung (Kommando, Truppe, dienstliche Stellung)  | In dieser Verwendung mitgemachte Gefechte, Operationen, besondere größere Arbeiten etc. | Vorgesetzte im nebenstehenden Dienstverhältnis (Augenzeugen besonderer Waffentanten) | Verwendungen, Erkrankungen (in welchen Sanitätsanstalten, Urlaube, wo?)   |
| 12  | 1. VII. 1915<br>28. XI. 1915   | Kanzleidiensnt und Pastorierung beim k. u. k. Feldsuperiorate Graz                      |  | Lungentuberkulose. Heilshütte Enzenbruch und Militär-Hilf Spital der Barmh. Brüder in Graz von 1. März bis 31 Mai 1916 in der Heilshütte Enzenbruch |
| 13  | Unterschrift des Beschriebenen, womit derselbe für die Richtigkeit der selbst gemachten Angaben hat:<br>[podpis] Jos. Bulovec, Fdkt. |   |  |   |

**Priloga, dokument št. 33:**

*Za duhovnike, ki so jih vpoklicali v aktivno vojaško službo v času vojne, se med personalnimi mapami največkrat najde le tabelarične formularje o njihovi aktivni službi. Primer takšnega formularja je personalna mapa Janeza Jalna.*

Vir: ÖSTA/KA, Quali, karton 1209, Jalen Johann.

**Kommando, Truppenkörper, Anstalten:**

**Gegenwärtig eingeteilter Seelsorger:** Johann Jalen, Janez«

K. u. k. Lagerspital in Lebring.

(Vor und Zuname, der Ordensname in Klammer)

**Charge (k. u. k., k. k., k. u.):** k. u. k. Feldkurat i. d. R.

| Aus welcher Diözese oder Ordensprovinz | Letzter Zivilaufenthaltsort                          | Wann und mit welchem Erlaß (P.-V.-Bl.) zum Feldkurat ernannt, und zwar ob des k. u. k. Heeres, der k. k. Landwehr oder der k. u. Honvéd | Wann und mit welchem Erlaß zur Dienstleistung einberufen | Besitz folgende Auszeichnungen | Laut P.-V.-Bl. Nr. | Bisherige Einteilungen  |   | Namen der vorher beim obgenannten Kommando, (Truppenkörper, Anstalt) eingeteilt gewesen Feldgeistlichen | Dieselben waren eingeteilt in der Zeit vom bis | Die Seelsorge hat die Feldkapelle Nr. .... od. Privateigentum |
|--|--|---|--|--------------------------------|--------------------|-------------------------|---|---|--|---|
|  |  |   |  |                                |                    | Datum vom bis           | Bei welchem Kommando (Truppenkörper, Anstalt) |   |  |   |
| Aus der Diözese (sici) Laibach         | Mitterdorf in der Wochein Bez. Radmannsdorf in Krain | 13/10 1917, P.V. Bl 192 zum Feldkuraten in der Reserve auf Kriegsdauer des k. u. k. Heeres  | Einberufen am 4./5 1917                                  | ./.                            | ./.                | 6/5 1917 bis 3/7 1917   | Reservespital Nr. 2 in Graz                   | Leopold Erzin   | 1/3 1916 bis 27/9 1916                         | Privateigentum  |
|  |  |   |  |                                | ./.                | 3/7 1917 bis 25/10 1917 | Reservespital Nr. 1 in Graz                   | Rovtar Anton  | 10/7 1916 bis 26/10 1917                       |   |
|  |  |   |  |                                |                    | 25/10 1917              | Lagerspital in Lebring                        |   |  |   |

### Feldsuperior der Q. Abt. Nr. [Zig] Feldsuperiorat in Graz....

Nr. 1082. präs. am 14. März 1918.

Überprüft.  
[nećitljiv podpis višjega kurata] FOK.

Um die Evidenzprotokole auf ihre Richtigkeit zu überprüfen und zu ergänzen und auch die Nachforschungen in Matrikenangelegenheiten zu erleichtern, hat jeder röm.- und griech. kath. Feldgeistlicher das vorstehende Evidenzblatt auszufüllen und **umgehend** dem vorgesetzten Feldsuperiorate vorzulegen, welches die Blätter auf ihre Vollständigkeit revidieren und gesammelt an das Apostolische Feldvikariat leiten wird.

**E. Bjelik**, m. p.  
Bischof, Apostolischer Feldvikar.

**Priloga, dokument št. 34:**

*Poročilo vojaškega kurata Alojzija Dejaka o duhovni oskrbi 97. pehotnega polka v mesecu avgustu 1916.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 222, Pastoralbericht für August 1916, I.R. 97, 31.  
August 1916, Alois Dejak.

**Pastoralbericht für August 1916.**

Im Monate August habe ich für unser Regiment 3 Messen abgehalten; vor der Messe habe ich gepredigt deutsch – slowenisch und italienisch.

Tema war: Gegen Gotteslästerung

" : Über Muttergottes 15/8 1916

" : Über Kaiser Franz Josef als leuchtendes Beispiel [sic!] der Soldaten.

In die Stellung bin ich gegangen jeden zweiten Tag, ich habe mich immer beim Regiments-Hilfsplatz aufgehalten, vonn habe ich auch die Bataglions [sic!] Hilfsplätze besucht.

Von 81 verstorbenen habe ich 48 begraben von denen habe ich 37 versehen.  
Feldpost 63, am 31. August 1916.

[podpis] Alois Dejak, Feldkurat des I. R. 97.

**Priloga, dokument št. 35:**

*Ob prazniku vseh vernih rajnih, novembra 1917, je vojaški kurat Jožef Ogris imel odmeven nagovor v spomin na padle vojake v župnijski cerkvi v Trientu. Govor je poveljstvo 11. armade dalo prevesti v različne jezike in to posebej zabeležilo tudi v uradnih poveljih.*

Vir: ÖSTA/KA, KM 1917, Abt. 9, karton 1171, 11–14, Gedächtnisrede des Feldkuraten Josef Ogris vom 2./11 1917 für die Gefallenen.

**Armeekommandobefehl Nr. 198.**

K. u. k. Feldpost 511, am 9. November 1917.

/.../

|  |   |
|--|---|
| <p>2. Gedächtnisrede des Fldk. Ogris Für die Gefallenen. Ausgabe. Res. Nr. 1838.</p> | <p>Anlässlich der Gedächtnisfeier für unsere Gefallenen und infolge Kriegsstrapazen erlegenen Kameraden hat Feldkurat <i>Josef Ogris</i>, zugeteilt dem Feldsuperiorat, in der Domkirche in Trient am 2. November l. J. eine formvollendete Gedächtnisrede gehalten, welche durch ihren tief religiösen und patriotischen Inhalt bei allen Zuhören einen bleibenden und tiefen Eindruck hervorrief.</p> <p>Ich habe die Drucklegung dieser Rede in deutscher, ungarischer, tschechischer, polnischer, ruthenischer, serbo-kroatischer, rumänischer, italienischer und slovenischer Sprache angeordnet und befehle die Ausgabe derselben an die Truppen.</p> |
|--|---|

### Nagovor

Katerega je imel dne 2. listopada 1917 v domu v Trientu vojni kurat Josip Ogris povodom spominske slavnosti vseh mrtvih vojnih tovarišev.

Častiti gospodje tovariši, vojaki!

Zopet plove danes čolnič našega življenja mimo onega otoka, ki skrivnostno štrli iz morja večnosti – mimo otoka mrtvih, ki nam je viden vsled pojašnjujoče besede božjega razodetja in po vodilni roki sv. Cerkve. Je dan samotne tihe žalosti, ko se v mislih ustavimo pri tem mračnem otoku, na katerem ležijo in ginejo ruševine človeške sreče in zemeljske lepote, dan, kateri naj bode posvečen popolnoma le mrtvim kajti: »En dan v letu je mrtvih.«

Vseh naših mrtvih dragih se spominjamo danes v spoštovanju, vseh katerim dolgujemo kot otroci, bratje, prijatelji, učenci, podložniki večkrat tako globoko zahvalo. Gospod sam naj bode njih obilno plačilo! Prav posebno pa stojimo danes v duhu ob grobovih naših mrtvih tovarišev v tovariški ljubezni in zvestobi, pa tudi v ponosnem zadoščenju in z odločnostjo vseh onih, ki so se v skoraj 40 mesecih bojevanja pridružili na božje povelje neizmerni četi mrtvih. 'Naš duševni pogled obsega danes vse njih neštete grobove! In to ogromno pokopališče junakov je tako silno veliko! Na severu ga obrobujata Sund in Belt, na vzhodu ga omejujejo ukrajinske planjave, na jugu ga obdajajo sanjajoči valovi solnčne Adrije, na zahodu ga obkroža venec proti nebu se vspenjajočih Alp. Nad to ogromno pokopališče bo nekdanj napisala svetovna zgodovina z železnimi znamenji besede, ki sem jih čital nekdanj nad vhodom nekega junaškega pokopališča: »Tukaj počivajo od zadnjega težkega boja in čakajo dneva večnega vstajenja možje, ki so umrli za domovino.«

V tovariški ljubezni hočemo premisliti te tri besede! Naši tovariši »počivajo od zadnjega težkega boja!« V življenju se sliši večkrat stavek, ki je navidezno tako neznamenit: Življenje je boj! Zelo priprosta modrost, kaj ne? Toda vsa sila življenja mu podaja pravo težo. Življenje je boj in še povrh temu oster in trd boj! Ko smo bili še majhni, nismo še poznali tega boja. Takrat smo sedeli v materinem naročju in vprašali: »Mati, od kod so gube na tvojem čelu?« In mati je trudno se smehljaje odgovorila: »Otrok, to so znamenja, katere vdolbe skrb v čelo vsakega človeka, dokler jih smrt zopet ne pogladi z milo roko!« In videli smo, kako je bilo gub vedno več na očetovem in na materinem obrazu, kako se vkradle srebrne nitke v njih lase, dokler jih niso pobelile kot zimski sneg.

In potem je prišel dan, ko so nam pokopali očeta in mater, in morda še prej je prišel dan, ki nas je peljal v boj življenja, v boj za naš obstanek in napredek, v boj za uspeh in priznanje, v boj za blago in imetje, v boj morda za ženo in otroke, za otroke v zibeli, za otroke v tujini, za zdrave in bolne in naposled za take, ki so legli, da bi umrli.



Da, smrt, življenja zadnji, veliki konec, življenja zadnji boj, boj, ki nas pravzaprav le zato ne prime tako v notranjost, ker ga vidimo vsak dan, da vsako uro. Ali pa v resnici ni strašno ako si moramo reči: Od toliko in toliko sto milijonov, ki danes živijo, bode večino v kratkih desetletjih že pokrivala zemlja. Naše hiše bodo še stale, pa mi ne bomo več stanovali v njih, zlato klasje bode ravno tako dozevalo kot danes, svetle cvetke bodo enako cvetele kot danes, častitljivi hrastovi gozdovi bodo ravno tako šumeli kot takrat, ko smo se po njih sprehajali, toda nas več ne bode. Mi bomo v majhni hišici stesani iz šestih desek. Križ nad nami bo polagoma sprhnel, mi bomo pozabljeni. Le eden še pride k večjemu k nam, grobokop. Njegova lopata bode z groznim vdarjanjem trkala na naše stanovanje in govorila:

»Prebudi se, mrtvaška kost,  
tudi k tebi pride novi gost,  
počival bo ~~ob tvoji strani~~ tu v jami,  
dokler vas stvarnik in gospod [sic!]  
k življenju novemu od tod  
in k sodbi ne predrami.«

To je življenja zadnji veliki boj. Naši junaki so ga častno dobojevali do konca! Povejte, ali ni življenje res tako? Ne recite mi, da imamo tudi solnčne ure – da – toda teh je zelo malo! In naši mrtvi tovariši, večina njih je poznala le senčne in težke strani življenja, le malo se jih je veselilo njegove svetlobe in veselja. In sedaj, nekje tam leži grob, morda nad njim majhen križ, napis, kdo notri počiva! Pokopani so tedaj, podsuti, pozabljeni! In o koliko naših tovariših ve le vojaška pesem:

»Če ležal bom pod laško tam ledino  
in prsi krogla bode mi prebila  
in umrl bom za cesarja in za domovino  
in duša bode žalo slast čutila –  
tedaj mi križ priprosti postavite  
na grob tam na ravani,  
in nanj besede te le zapišite:  
Tu spi junak neznani!«

Da, junak neznani! Usoda človeka, usoda vojaka!  
In pri kolikih naših tovarišev lahko le vprašamo:  
»Kje so junakov grobi?  
Le Bog to ve in zna!

Kje križ stoji  
in vabi nas k molitvi?  
Drevo, ki sred poljan štrli!«

Povejte mi, li smemo po zadnjem vzdihljeju postaviti piko, konec, da bi bilo stem [sic!] vse končano? Končano tudi za naše tovariše? Ali bi to ne bilo brez tolažbe in obupno? Če bi naše srce ne bilo za drugo kot da bije »v jutru ljubezni in bije pred poročnim altarjem,« da bije ob zibelki otroka, in da bije ob krsti vseh dragih v neizrečeni bolesti in da potem nekega dne neha biti, ne da bi bilo nasitilo svojo žejo po neizpremenljivi sreči? Če bi naše oko ne bilo za drugo, kot da nekaj let pije zlate solnčne žarke in se potem nekje raztopi? Ne, to ni mogoče, to konec ni. Tu nam da tolažilni odgovor drugi stavek napisa: Tukaj počivajo od zadnjega težkega boja in čakajo dneva večnega vstajenja moške, ki so umrli za domovino. Da, čakajo dneva večnega vstajenja naši mrtvi tovariši! Križ, ki stoji na njih grobovih kot znamenje zmage in upanja, ta daje njim in nam nepremakljivo oporo resnice božje obljube: Človek, ti nisi ustvarjen le za boj za pozemsko pozemeljsko bogastvo, temveč tvoj pravi namen je večno življenje tvoje duše v blaženi popolnosti.

To upanje je, ki pelje danes človeštvo na grobove, to upanje je tudi nas pripeljalo sem na ta sveti prostor, da se blaženo spominjamo naših mrtvih tovarišev. To upanje nam pravi, da med nami in med njimi ni pretrgana vsaka zveza vez. Kajti ljubezen, ki je po zatrditvi sv. pisma (sic!) močnejša kot smrt, postavlja most od groba, v katerem počiva telo drage osebe, tja v kraljestvo duhov, v deželo večnega Očeta, kjer ni več bolesti. In mi upamo, da so šli naši tovariši v to domovino kot zmagovalci! Kajti o njih velja tretja ponosna beseda: Možje so, ki so umrli za domovino! Umrli so v sveti, od Boga zaželjeni službi za domovino, po svetem ukazu božjem! In gotovo bode kri, ki so jo prelili nedolžno, bolečine, ki so jih Bogu udano prenašali, oprale vse, kar je bilo v božjih očeh na njih še nečistega! Ako pa kdo še naše pomoči potrebuje, nam kliče: Tovariš, spominjaj se me, spominjaj se me v molitvi! In ravno danes vleče kot skrivnostno pihljanje duhov semkaj od sivih poljskih poljan ravan, tam, kjer počivajo naši tovariši, njihov klic doni kot tužno ječanje jesenskega vetra preko galiških polj poljan, klic njihov duhov doni po karpatskih gozdovih in odmeva mogočno po alpskih dolinah, ostri kraški veter ga nosi po krvavi srbski zemlji, v sredozemskem morju se sliši in bobneči valovi Adrije ga prinašajo nazaj z valovi na domače valove bregove: Vse to kipi skupaj v mogočno prošnjo: Tovariši, ne pozabite nas in imejte nas radi!

Ne, naša tovariška beseda! Mi vas ne pozabimo! Vas se spominjamo vedno, dokler bode še hvala na zemlji, z mislimi, besedami, z deli. Danes vam pošiljamo svoje pozdrave, danes vam posvetimo dar molitve! In v duhu stojimo danes

z našimi tovariši na vaših zadnjih počivališčih in ovijamo venec zmage okoli vašega nagrobnega križa, ki je najgotovejši čuvaj in stražnik vaših svetih grobov. Naj bode simbol one nevenljive krone, s katero venča Gospod čela svojih zvestih, kateri so, kakor vi, na zemlji doprinesli največji dokaz svoje ljubezni po besedah: »Večje ljubezni pa nima nikdo – kakor ta, ki da svoje življenje za svoje prijatelje.«

Tovariši, vi ste to izvršili! Vi ste umrli za svoje drage, vi ste umrli za nas, vi ste umrli za našega vse-ljubljenga, junaškega, viteškega cesarja, vi ste umrli za veliko, krasno, staro domovino! Zato tovariši na onem svetu, mi vas pozdravljamo in molimo: »Mir Gospodov bodi z vami.« Amen.

Für die richtige Übersetzung Dr. Alois Bratkovič,<sup>1132</sup> Fhr.[ Fähnrich] b. Gericht des 11. AK

### **Priloga, dokument št. 36:**

*Obsežen sistematičen zapis o duhovni oskrbi pripadnikov 87. pehotnega polka je za čas od 26. januarja 1915 do 16. julija 1916 spisal njihov vojaški kurat Marko Krajnc. Dokument je oštevilčen, kar je nakazano z oglatim oklepajem v transkripciji.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 216, Bericht über die Ausübung der Seelsorge beim k. u. k. Inf. Reg. Nr. 87 in der Zeit von 26. Jänner 1915 bis Juli 1916 durch den Feldkuraten Marko Krajnc.

[žig] K. u. k. Feldsuperiorat  
des Seelsorgebezirkes von Innsbruck

Marko Krajnc, k. u. k. Feldkurat.

### **Bericht über die Ausübung der Seelsorge beim k. u. k. Inf. Reg. Nr. 87 in der Zeit von 26. Jänner 1915 bis 16. Juli 1916 durch den Feldkuraten Marko Krajnc.**

#### **I. Gottesdienst.**

##### **a) Galizien**

1915. Februar: Mangels einer Feldkapelle konnte kein Gottesdienst abgehalten werden.

März–April: Nachdem anfangs März dem Regimente vom hochwürdigsten k. u. k. Apostolischen Feldvikariate durch das Militärkommando Graz die Feldkapelle Nr. 246 zugestellt worden war, wurde in dem griechisch-katholischen Kirchen von Regetow Wyzny und Wysowa südlich von Gorlice fast täglich für die

<sup>1132</sup> Morda gre za dr. Alojza Bratkoviča (1876–1937), znanega odvetnika in dolgoletnega medvojnega župana Slovenj Gradca. Za opozorilo se zahvaljujem zgodovinarju Klemenu Lužarju.

jeweilig aus der Schwarmlinie in die Reserve gekommenen Abteilungen, zweimal in der Schwarmlinie der Gottesdienst abgehalten. In diesen zwei Monaten verrichteten auch zwei Drittel des Regimentes die hl. Osterbeicht und empfangen die hl. Osterkommunion.

Mai–Juni: Wegen fortwährender Bewegungen war ein Gottesdienst für das Regiment nur selten möglich, soviel es geschehen konnte, empfing [1] gleichzeitig noch der Rest des Regimentes die hl. Osterkommunion. Zur Verrichtung der hl. Beicht aber wurde den Leuten auch auf den Märschen Gelegenheit geboten.

Juli (zweite Hälfte) – August (erste Hälfte): In der Stellung bei Dąbki-Daleszowa-Siemakowce nördl. Horodenka wurde täglich für die in der Reserve sich befindlichen Abteilungen die hl. Messe gelesen und die hl. Sakramente gespendet.

b) Isonzo.

August (zweite Hälfte): Nach der Ankunft des Regimentes vom nördlichen Kriegsschauplatze an die Isonzofront war uns eine 14 tägige Retablierung beschieden; die Mannschaft benützte in großer Zahl (ca. 1000 Mann) diese Gelegenheit zum Empfang der hl. Sakramente in den Kirchen von Sv. Križ bei Triest und Nabrežina.

September: In der nächsten Retablierung (6. – 24. Sept.) wurde in der Ortschaft Korite bei Doberdob täglich die hl. Messe gelesen und empfangen von dem unserem Regimente zugeteilten X. Marschbataillone des Inf. Reg. Nr. 17 ca 500, von unserem Regimente wieder über 350 Mann die hl. Sakramente.

Oktober –November: Während der italienischen Offensive (unser Regiment blieb vom 24. Sept. bis 30. November ununterbrochen in der Stellung) konnte ein Gottesdienst überhaupt nicht gehalten werden, wohl aber verrichtete auch in dieser Zeit zahlreiche Mannschaft die hl. Beichte.

Dezember (erste Hälfte): die 14 tägige Retablierung zu Gorjansko benützten wir zur hl. Advent-andacht. Über 1000 Mann verrichteten die hl. Beichten und traten zur hl. Kommunion. [2] In dieser Zeit wurde fast täglich abwechselnd bei den einzelnen Bataillonen der Gottesdienst abgehalten.

Dezember (zweite Hälfte) 1915 – Jänner – Februar (erste Hälfte) 1916: In der Stellung bei S. Martino war das Regiment je 10 Tage in der Schwarmlinie, je 10 Tage in der Reserve im Lager Segeti. In der Schwarmlinie war ein Gottesdienst unmöglich, auch die hl. Beichte konnte nicht abgenommen werden, dafür wurden immer die Tage der Reserve zur Abhaltung des Gottesdienstes und zum Empfang der hl. Sakramente benützt, wozu in jeder 10 tägigen Reserveperiode allen Abteilungen Gelegenheit geboten wurde.

## c) Tirol.

Februar (zweite Hälfte) – März (Retablierung im Oberloitsch in Krain und Übersetzung an die Tirolerfront) empfingen gegen 1000 Mann kompagnieweise die hl. Ostersakramente. Da ich Ende März erkrankte, übernahm die Regimentsseelsorge der neu einberufene Herr Feldkurat Anton Peršuh, welcher in den Monaten April und Mai in der Stellung auf Cost' alta bei Borgo über 800 Mann das Sakrament der Buße und des Altars spendete. Nach meiner Rückkehr zum Regimente (Mitte Mai) begann die Tiroleroffensive; es war in dieser Zeit nur einigemal möglich den Gottesdienst abzuhalten und die hl. Sakramente zu spenden.

Juni (Ende)–Juli (bis Mitte) war das Regiment in Retablierung in Roncegno bei Bargo, welche Zeit für die Abhaltung [3] des Gottesdienstes und Spendung der hl. Sakramente benützt wurde. Von Mitte Mai bis Mitte Juli empfingen die hl. Sakramente über 600 Mann.

Ansprachen wurden nach Möglichkeit an Sonn- und Feiertagen, auch sonst bei größerer Beteiligung am Gottesdienste, gelegentlich der Erteilung der Generalabsolution, vor Spendung des hl. Sakramentes der Buße gehalten. Bei Osterkommunionen wie überhaupt bei gemeinsamen Kommunionen wurden eucharistische Ansprachen gehalten.

Beteiligung am Gottesdienste. Die Mannschaft benützte sehr eifrig jede Gelegenheit zur Teilnahme am Gottesdienste. Von den Offizieren wohnte dem Gottesdienste regelmäßig der Regimentskommandant Oberst Hossner und der Stabsarzt Dr. Kőszeghy-Nedorost bei; die übrigen Offiziere mit sehr wenigen Ausnahmen gewöhnlich nur auf Kommandierung, einige hie und da auch sonst – aus Rücksicht auf den Regimentskommandanten.

## II. Empfang der hl. Sakramente

1915. Im ganzen Jahr 1915 wurden im Regimente die hl. Sakramente der Buße und der Altars ca 6000 mal gespendet; davon ca 2000 zur Osterzeit (mit wenigsten Ausnahmen von der Mannschaft alle in der Schwarmlinie Stehenden), ca 1000 zur Adventzeit, ca 3000 während des Jahres. [4]

1916. Vor der Osterzeit (Jänner u. Februar) empfingen die hl. Sakramente ca 1636, für die Osterzeit (März bis Juli) ca. 2350 Mann, zusammen wurden also die hl. Sakramente bis Juli 1916 gegen 4000 mal gespendet.

Von den Offizieren empfingen im Jahre 1915 die hl. Sakramente: vom eigenen Regimente 3, vom 20. Feldjägerbaone 1, außerdem der Brigadier von Haustein und sein Ordonanz-offizier. Im Jahre 1916 bereitete dem Seelsorger diese Freude nur ein dem Regimente zugewiesener Standeschützenleutnant (öfters). Wohl aber zeigten die meisten Offiziere beim Abhalten der hl. Beicht, wie überhaupt bei der Ausübung der Seelsorge unter der Mannschaft Entge-

genkommen. Großen Dank schuldet der Regimentsseelsorger dem Regimentskommandanten Obersten Hossner, welcher ihn in der Ausübung des Seelsorgedienstes immer und in jeder Hinsicht in hervorragender Weise unterstützte.

Beim Beichthören waren die slovenischen Zivil-seelsorger hinter der Isonzofront mit größtem Eifer behilflich.

Generalabsolution. Den neu angekommenen Marschbataillonen wurde sofort nach ihrer Ankunft, wenn die Verrichtung der hl. Beichte unmöglich war, die Generalabsolution erteilt. Ebenso von Zeit zu Zeit den einzelnen Abteilungen des Regimentes, wenn die hl. Beicht längere Zeit nicht abgenommen werden konnte.[5]

### **III. Friedhöfe.**

Die Leichen der Gefallenen wurden je nach Möglichkeit in der Schwarmlinie oder hinter der Schwarmlinie auf Friedhöfen beerdigt. Letzteres geschah besonders seit Juni 1915: In den Stellungskämpfen bei Dąbki – Daleszowa – Siemakowce in Galizien in den Monaten Juni – Juli – August 1915 auf dem Pfarrfriedhofe zu Siemakowce; auf der Isonzofront vom Oktober 1915 bis Februar 1916 und auf der Tirolerfront vom April bis Juni 1916 auf eigenst errichteten, gewöhnlich umzäunten Soldatenfriedhöfen, welchen der Regimentskommandant Oberst Franz Hossner besondere Aufmerksamkeit und Obsorge widmete. Die Gräber (Einzelgräber; -Massengräber wurden nur im Notfalle errichtet - ) wurden mit Kreuzen und Aufschrifttäfelchen versehen, außerdem wurde für den ganzen Heldenfriedhof ein großes Kreuz (zu Siemakowce in Galizien ein schönes Denkmal aus Stein) aufgestellt. Die Friedhöfe wurden immer, die in der Schwarmlinie errichteten Gräber nach Möglichkeit eingesegnet.

### **IV. Mein Standort.**

Auf der galizischen Front, wo gewöhnlich für das ganze Regiment ein gemeinsamer Hilfsplatz errichtet wurde, hielt ich mich ständig am Regimentshilfsplatz auf. Auf der Isonzo – und Tirolerfront, wo die Hilfsplätze nach Bataillonen geteilt waren, besuchte ich die Hilfsplätze von meinem Standorte beim Regimentskommando aus. [6]

### **V. Die Religiosität der Mannschaft**

Bereitet dem Seelsorger außerordentlich große geistliche Freuden. Die Erkenntnis und Bekenntnis, welche ich oft aus dem Munde der Verwundeten hörte, daß das Leiden im Kriege die verdiente Strafe Gottes sei, die aus dieser Erkenntnis quellende Ruhe und Ergebung bei noch so argen Verwundungen, zahlreiche Gebetbücher und Medaillchen, die sie sorgsamst aufbewahren und hüten, die Freude, mit der sie immer und immer wieder nach dem Rosenkranz

greifen, welchen sie gemeinsam in den Deckungen, manche mehrmals am Tage beten, den sie um den Hals gehängt haben und den sie in den schrecklichen Stunden des eigenen oder feindlichen Angriffes vertrauensvoll in der Hand drücken (als ich nach einem heißen Gefechte die Leichen der Gefallenen einsegnete, fand ich tote Helden noch mit Rosenkranz in der Hand), die Verehrung der Mutter Gottes und das unerschütterliche Vertrauen auf ihren Schutz und Hilfe, die Andacht zum heiligsten Herzen Jesu, die Gewissenhaftigkeit, mit der sie am Gottesdienste teilnahmen, wenn sie Gelegenheit dazu finden – alles das zeugt genug von der hohen Stufe des religiösen Bewußtseins der Mannschaft unseres Regimentes. Der beste Maßstab für den religiösen Sinn ist der Empfang der hl. Sakramente: unsere Männer benützten jede Gelegenheit zur Verrichtung der hl. Beichte, sei es wo immer: in der Stellung, im Freien, in der armseligen Hütte, in der hölzernen, für die Not zusammengefügt Kapelle, in der Kirche; und viele mit einer Andacht und zarten Gewissenhaftigkeit, wie man sie, besonders bei Männern selten findet. Oft ward ich gerührt von ihrer Sehnsucht nach dem eucharistischen Heiland und [7] ihrer Traurigkeit, wenn ich ihnen hie und da nach der hl. Beichte nicht auch die hl. Kommunion spenden konnte.

Die praktische Glaubensbetätigung unserer Mannschaft mochte auch auf die Zivilbevölkerung, unter die wir während der Retablierungen gekommen sind, einen überaus erbaulichen Eindruck. Einer der Herren Zivilgeistlichen an der Isonzofront, die durch ihre eifrige und uneigennützig Hilfsleistung bei der Ausübung der Militärseelsorge mit den Soldaten der verschiedensten Teile Österreich-Ungarns in Berührung kommen, sagte zur mir: »Danken Sie Gott, daß Sie ein solches Regiment haben; dieses Glück haben andere Feldkuraten nicht.« Ein anderer Herr Pfarrer schreibt mir: »Die Tage, da Sie mit Ihren Soldaten bei uns waren, waren für unsere Pfarre die rührendsten der ganzen Kriegszeit. Oft, wenn ich den Kommunionstich schaue, erinnere ich mich der Hunderte Ihrer Soldaten. An Schlusse des Krieges, wenn unsere Männer nach Hause kommen, rufe ich ihnen das herrliche Beispiel der slovenischen Steierer in Erinnerung.« Ein zweitesmal schrieb mir derselbe Herr Pfarrer: »Die Szenen des Soldatenglaubenseifers aus dem Monate August (1915) wiederholten sich nicht mehr. Glückliche der Hirt, der eine solche Herde hat.«

Geradeso haben die Religiosität und die Glaubensinnigkeit unserer Männer nüchtern denkende Offiziere, auch andersgläubige, bewundert, betont und zu schätzen gewusst, sie konnten ja gerade im jetzigen Kriege wiederholt die Erfahrung machen, daß wahrer Heldenmut, Kaiserstreue und Verlässlichkeit, durch welche Eigenschaften sich unser Regiment immer ausgezeichnet hat, nur in den Söhnen eines vom Glauben durchdrungenen, von seinen Priestern religiös, sittlich und eben darum auch patriotisch erzogenen Volkes sich findet.

[podpis] Marko Krajnc, k. u. k. Feldkurat. [8]

**Priloga, dokument št. 37:**

*Poročilo vojaškega kurata Antona Klasinca o duhovni oskrbi mariborskega 26. črnovojniškega polka, ki je bil meseca marca 1917 na položajih na planini Duplje.*

**Vir:** ÖSTA/KA, AFV, karton 227, Pastoralbericht für den Monat März 1917, k. k. Landsturminfanterieregimentes Marburg 26, Klasinc Anton.

[žig] Militärseelsorge des k. k. Landsturminfanterieregimentes Marburg 26.  
E. Nr. 32.

**Pastoralbericht**  
**für den Monat März 1917.**

**Gottesdienst.**

1. Wurde wenigsten jeden Sonn- und Feiertag Gottesdienst abgehalten? – Ja, am 18. III. und 25. III. mit Predigt in deutscher und slovenischer Sprache.
2. Themata der Predigten: »Sei treu deinem Heiland auch im Felde«
3. Wurden die Soldaten zur hl. Beicht und Kommunion aufgemuntert? – Ja, bei jeder Gelegenheit.
4. Wie groß war die Beteiligung der Offiziere und der Mannschaft? – Immer zahlreich.
5. Wie viele haben gebeichtet und kommuniziert? – Am 27. III. 36, am 28. III. 14, am 29. III. 28, am 30. III. 63 und am 31. III. 11 Mann.

**Religiös-sittliches Leben.**

6. Wie wird das religiös.sittliche Leben der Soldaten gehalten? – Durch Ansprachen und Verteilung guter Soldatenlektüre und Gebetbücher in allen Muttersprachen, sowie durch persönlichen Verkehr, Aufmunterung und Ermahnung.

**Sorge um die Toten.**

7. Werden die Toten kirchlich beerdigt? Werden die Soldatengräber in Ordnung gehalten und mit Kreuzen und dauerhaften Inschriften versehen? Wird ein Gräberkataster geführt? – Wegen der ungeheueren Schneemassen von 7 m Höhe auf dem hiesigen Militärfriedhofe werden die Toten auf Befehl des hiesigen Gruppenkommandos Duple nicht hier, sondern in Blaz (Gruppe Zagrebenom) beerdigt.

**Feldkapelle.**

10. Wird die Kirchennväsche gewaschen? – Je nach Bedarf.

Feldpost 220, am 9. April 1917.

[žig] Militärseelsorge des k. k. Landsturminfanterieregimentes Marburg 26.



[podpis] Anton Klasinc  
k. k. Feldkurat

[žig armadnega feldsuperiorata] Feldsuperiorat der k. u. k. 10. Armee  
Präs: 14. April 1917 Dl. No. 2425.

**Überprüft:**

[podpis] Franz Spaček,  
Feldsuperioratsleiter

**Priloga, dokument št. 38:**

*Poročilo dr. Izidorja Cankarja o večernih pobožnostih v zasilni rezervni bolnišnici št. 2 v Gradcu.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 215, Abendandacht, 5. September 1915, dr. Isidor Cankar.

**Militärseelsorge des k. u. k. Notreservespitals Nr. 2 in Graz  
Feldkurat D<sup>r</sup> Isidor Cankar.**

An das hochwürdigste k. u. k. Apostolische Feldvikariat in Wien.  
Graz, am 5. September 1915.

Ad Erlass Nr. 21548 vom 19. Juli 1915 wird gemeldet, dass die anbefohlene Marienandacht im Monate August l. J. wöchentlich zweimal, u. zw. Dienstag und Samstag in den Baracke VIII. abgehalten wurde. An der Andacht nahm ein grosser Teil der Kranken deutscher Nation teil.

[podpis] Dr Isidor Cankar  
Feldkurat.

Präs: 6. September 1915

Ex Nr. 4600 mit / Blg.

[podpis]: Gesehen!

Graz, am 6. September 1915.

A. Jaklič

Feldsuperior

**Priloga, dokument št. 39:**

*Poročilo Jerneja Hafnerja o delovanju pri 7. pehotnem polku meseca maja 1917.  
V poročilu omenja tudi opravljanje cenzorske službe.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 229, Ausweis über die von der Militärseelsorgedes k. u. k. Inf. Reg. No. 7 im Monate Mai 1917, 31. Mai 1917, Bartholomaeus Hafner.

[žig] Militärseelsorge des  
k. u. k. Infanterieregiments Nr. 7.  
E. N. 106

**Ausweis**  
**über die – von der Militärseelsorge des k. u. k. Inf. Reg. N<sup>o</sup> 7 – im Monate Mai  
 1917 verrichteten geistlichen Funktionen.**

**1. Gottesdienst.**

| <b>Zeit</b> | <b>Ort</b>        | <b>Art</b>                   | <b>Truppe</b>                          | <b>Inhalt</b>  | <b>Priester</b>  | <b>Sprache</b>   |     |
|-------------|-------------------|------------------------------|--|--|--|--|-----|
| 1. V.       | Weissenbach       | Hl. Messe                    | Reserve u. Frontdeputat.               | Soldatengehorsam   | Feldkurat  | deutsch<br>slovenisch                                  |     |
| 4. V.       | Kleine Schlishtel | "<br>hl. Kommun.             | Besatzung                              | Die Kraft der Gnade Gottes                                 | Dragutin Pukler  | "/"  |     |
| 5. V.       | Köngishütte       | "/"                          | "                                      | "  | Der »Gruppe Raibl i. V.«                               | "/"  |     |
| 9. V.       | Pfarrkirche Raibl | Hl. Messe<br>Soldaten-gebete | Garnison                               | Festrede auf das Geburtsfest Ihrer Maj. Kaiserin Zita      | Bartholomaeus Hafner,<br>K. u. k. Feldkurat i. d. Res. | deutsch  |     |
| 12. V.      | Spital Raibl      | "                            | Spitals-<br>insassen                   | Sonntagevang. -<br>Bittwoche                               |  | deutsch -<br>sloven.                                   |     |
| 13. V.      | Pfarrkirche Raibl | "                            | Garnison                               | Die heutige Bedeutung des Gebetes                          |  | "/"  |     |
| 16. V.      | Spital            | "<br>hl. Kommun.             | Spitals-<br>insassen                   | Von der Himmelfahrt Jesu.                                  |  | "/"  |     |
| 17. V.      | Pfarrkirche Raibl | "<br>sagr. Segen             | Garnison                               | »Christus musste zuerst leiden ...«                        |  | "/"  |     |
| 18. V.      | Paradewiese Rabil | Feldmesse                    | Garnison                               | Predilfeier (asistiert)                                    |  | Celebrant: Pfarrer<br>Dr. Platte[r?]                   |     |
| 20. V.      | Pfarrkirche Raibl | Hl. Messe                    | "                                      | Wie die zu Hause arbeiten und beten                        |  | deutsch/<br>slovenisch                                 |     |
| 24. V.      | Spital            | "                            | Spitals-<br>insassen                   | Vom Hl. Geiste   |  | "/"  |     |
| 27. V. I.   | Weissenbach       | "<br>hl. Kommun.             | Reserve u. Frontdeputat.               | Wozu wir besonders heute der Gaben des Hl. Geiste bedürfen |  | Bartholomaeus Hafner,<br>K. u. k. Feldkurat i. d. Res. | "/" |
| II.         | Pfarrkirche Raibl | "<br>sagr. Segen             | Garnison                               |  |  |  | "/" |
| 28. V. I.   | Pfarrkirche Raibl | Hl. Messe<br>hl. Kommun.     | Ldst. Arb. Abt.<br>2/1<br>Artil. Train | »Wer mich liebt, bei dem werde ich Wohnung nehmen ...«     | deutsch,<br>slov.<br>böhm.                             |  |     |
| II.         |                   | Hl. Messe<br>sagr. Segen.    | Garnison                               | »Meinen Friedengebe ich Euch ...«                          | deutsch -<br>sloven.                                   |  |     |
| 29. V.      | Spital            | Hl. Messe                    | Insassen                               | -  | -  |  | -   |

### ***2. Hl. Beichte.***

| <b>Zeit</b> | <b>Ort</b>        | <b>Poenitenten</b>               | <b>Beichtvater</b>                    | <b>Anmerkung</b>              |
|-------------|-------------------|----------------------------------|---------------------------------------|-------------------------------|
| 3. V.       | Schlichtel        | Besatzung                        | Dragutin Pukler,                      |                               |
| 5. V.       | Königshütte       | Besatzung -<br>Arbeiterabteilung | Feldkurat der »Gruppe<br>Raibl« i. V. |                               |
| 16. V.      | Spital Raibl      | Insassen - Sanitätssoldaten      | Bartholomaeus                         |                               |
| 26. V.      | Weissenbach       | Reserve – ½ Kompagnie            | Hafner,                               |                               |
| 27. V.      | Pfarrkirche Raibl | Ldst. Arb. Abtlg. – Artil. train | Feldkurat i. d. Res.                  | Geholfen: F.Kurat dr. Walland |

### ***3. Kirchenwäsche.***

der Feldkapelle N<sup>o</sup> 7 befindet sich in reinem Zustande.

### ***4. Besondere Tätigkeit.***

Das Soldatenheim der »Gruppe Raibl« wurde mit neuer Lektüre versehen, mit Bildern ausgestattet, sein Betrieb geregelt, des öfteren Zigaretten verteilt. Die Stellungen sind besucht worden und dabei wurde besonders auf tröstende Fühlungnahme mit Unzufriedenen geachtet. Lektüre ist an alle grösseren Hilfsplätze der Stellungen gesendet worden. Durchschnittlich 4 Stunden täglich wurden der Cenzur slovenischer, Kroatischer, polnischer u. ruthenischer Post gewidmet. Herr Feldkurat Dragutin Pukler der »Gruppe Raibl« wurde für die Zeit (vom 8. bis 29 Mai) seiner Beurlaubung in seinem Wirkungskreise vertreten, insbesondere ist die vorgeschriebenen Abendandacht in Werkspitale Raibl regelmässig abgehalten worden. In der zeit vom 1. bis 7. Mai ist der Gefertigte beurlaubt gewesen.

Feldpost 608/R, am 31. Mai 1917.

[podpis] Bartholomaeus Hafner,  
K. u. k. Feldkurat i. d. Res.

[žig] Militärseelsorge des k. u. k. Inf. Regt. Nr. 7.

### **Priloga, dokument št. 40:**

*Poročilo vojaškega kurata Franca Hitija o duhovni oskrbi pri 5. dragonskem regimentu za mesec julij 1917. Poročilo je napisano na tiskanem formularju, na levi strani so natisnjena vprašanja, na desni so pisani odgovori.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 232, Röm.-kath. Militärseelsorge des Dragoner-Regiments Nr. 5, Hiti Franz.

### **Röm.-kath. Militärseelsorge des Dragoner-Regiments Nr. 5.**

E. Nr. 21.

Feldpost 284, am. 1., August 1917.

[žig] Dl. Nr. 2220 mit / Blg.  
Gesehen! K. u. k. Feldsuperiorat der 2. Armee  
Feldpost 240, am 10. August 1917  
[podpis] Vidav (?)

### Pastoralbericht für den Monat Juli 1917.

|  |   |
|--|---|
| <p>1. Wurde wenigstens an allen Sonn- und Feiertagen Gottesdienst (hl. Messe mit Predigt) abgehalten? Wann (Datum)?</p> <p>Themata der Predigten:</p> <p>Wie gross war die Beteiligung der Offiziere und Mannschaft?</p> <p>2. Wurden die Soldaten zur hl. Beicht und Kommunion aufgemuntert?</p> <p>Wie viele haben gebeichtet und kommuniziert?</p> <p>Was wurde in religiös-sittlicher Beziehung für die neueingerückten Soldaten getan?</p> <p>Wurden die in Schützengräben stehenden, bzw. die im Lager befindlichen Soldaten in den Kampfpausen besucht, gebeichtet und kommuniziert?</p> <p>Wurde den Soldaten eine bestimmte Beichtgelegenheit geboten?</p> <p>Wurden die auf den Hilfsplatz gebrachten Verwundeten getröstet, gebeichtet und versehen?</p> <p>Wie viele (im vorigen Monate)?</p> <p>Was wurde für die Hebung des religiös-sittlichen Lebens der Soldaten getan?</p> <p>3. Wurden die Toten (wie viele) kirchlich eingesegnet und begraben?</p> <p>Werden dieselben nach Vorschrift auf den nächsten Ortsfriedhof oder auf einem passenden, abgegrenzten Raum beerdigt?</p> <p>Wird dafür gesorgt, dass anständige Gräber errichtet und dieselben mit Kreuzen und dauerhaften Inschriften gesckmückt werden?</p> <p>Wird ein Gräberkataster geführt?</p> <p>4. Wird dafür die Sorge getragen, dass die Feldkapelle sich in der Nähe des Kuraten befindet?</p> <p>5. Wird die Kirchenwäsche gewaschen?</p> <p>6. Falls die Feldkapelle nicht vorhanden, welche Schritte wurden gemacht, um in den Besitz derselben zu gelangen? Oder welche Andachten wurden abgehalten?</p> <p>7. Welche Erfahrungen und Beobachtungen wurden in religiös-sittlicher Hinsicht gemacht?</p> <p>8. Allgemeine Bemerkungen und Wünsche:</p> | <p>Jeden Sonntag zwei Messen:</p> <p>1.) 1./7.: 6 Offz., 345 Mann;</p> <p>Thema der Predigt: † Franz Ferdinand – ein Vorbild des christl. Soldaten – Erteilung der Gen. Absolution.</p> <p>2.) 8./7.: 4 Offz., 260 Mann;</p> <p>Thema: Rette deine Seele!</p> <p>3.) 15./7.: 2 Offz., 140 Mann;</p> <p>Thema: Wie soll das Gebet der Soldaten beschaffen sein?</p> <p>4.) 22./7.: 4 Offz., 320 Mann;</p> <p>Thema: Durch Leiden führt der Weg zum Himmel.</p> <p>5.) 29./7.: 3 Offz., 140 Mann;</p> <p>Thema: Der Weltkrieg als Führer zu Gott zurück.</p> <p>Die Soldaten wurden bei jeder Predigt zum Empfang der hl. Sakramente aufgemuntert. Gebeichtet haben 8 Mann.</p> <p>Es sind Zeitschriften und Gebetbücher unter die Mannschaft verteilt worden.</p> <p>Von den Verwundeten, die auf den Hilfsplatz gebracht wurden, sind alle besucht, getröstet, und von diesen zwei Schwerverwundete auch versehen worden.</p> <p>In diesem Monate waren 3 Tote; alle drei sind kirchlich eingesegnet und begraben worden, und zwar auf dem nächsten Ortsfriedhof.</p> <p>Ja.</p> <p>Ja.</p> <p>Da eine ärarische Feldkapelle nicht zu bekommen war, ist die Seelsorge des Regiments durch die Vermittlung des Feldkuraten der 4. K. D. in den Besitz einer privaten Feldkapelle gekommen. Dadurch wird manches, was bis jetzt mangelhaft war, behoben werden.</p> <p>./.</p> <p>./.</p> |
|--|---|

[žig]: Präs: Fp. 284 am 4. Aug. 1917.  
Militärseelsorge der k. u. k. 4. K. D.  
Ex. No. 393. mit – Blg.  
Gesehen! [podpis]

Unterschrift:  
Franz Hiti Fdkt.

**Priloga, dokument št. 41:**

*Poročilo o duhovni oskrbi islamskih vojakov pri 5. armadi. V poročilu je vojaški imam omenil tudi svoje delo cenzorja vojaških pisem.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 223, Islamitische Militärseelsorge der k. u. k. 5. Armee, Tätigkeitsbericht, Salih Atiković.

[žig] Islamitische Militärseelsorge  
der k. u. k. 5ten Armee.  
Ex. N<sup>o</sup> 63–196.  
Tätigkeitsbericht

**An das k. u. k. Kriegsministerium,  
Abteilung 9 in Wien**

Feldpost 339, am 19. Oktober 1916.

Im Sinne des Erlasses des k. u. k. Kriegsministeriums Abt. 9 Zahl 15069 ex 1915. wird folgender Bericht vergelegt:

Eine der wichtigsten Aufgaben war die Organisation der Militärseelsorge des Bereiches der 5. Armee, damit an allen nötigen Stellen auch die Seelsorger verfügbar seien, im die seelische Kraft der Soldaten zur opferfreudigen Hingabe im Kampf und zu Gottergebener Geduld auf dem Krankenbette auf das Höchste zu steigern. Was für eine religiöse Minderheit in dieser Hinsicht geschehen kann, ist getan worden. Die den Kampftruppen zugeteilten Seelsorger wurden verhalten, mit Wort und Tat die Liebe zur Heimat und zum gemeinsamen Vaterland den Soldaten einzuprägen sowie Tapferkeit, Tüchtigkeit und Treue als hehrste Soldatenfugenden ihnen immer wieder aufs neue lebendig vor Augen zu stellen. Es kann mit Genugtuung festgestellt werden, dass sie dieser Aufgabe nach bestem Wissen und Gewissen nachgekommen sind. Die in Laibach und Sternthal bei Pettau in der Verwundeten- und Krankenseelsorge tätigen Militärimame haben an ihrem Teil mit Hingabe den aus Krankenbett gefesselten Stärkung der Seelse und inneren Trost gebracht und so manchem Sterbenden die Sterbestunde erleichtert.

Überall, wo sowohl bei Kampftruppen als auch in Spitälern keine eigenen Seelsorger zugeteilt waren, habe ich selbst die geistliche Versorgung übernommen und zu diesem Zwecke monatlich zur Abhaltung von Gottesdiensten und

zu Krankenbesuchen systematisch Bereisungen gemacht, die mich durch den ganzen Armeebereich geführt haben. Fünfmal war ich vom 5. Armee-Komdo (Q. Abt.) in besonderer Mission bei den Truppen zur Regelung von Verköstigungsangelegenheiten und zur Abhaltung von besonderen Gottesdiensten. Beerdigungen habe ich im Vorjahre 38, in diesem Jahr 21 vorgenommen. Ausserdem versah ich im Standort den vorgeschriebenen Kanzleidienst und erledigte die laufenden Aktenstücke. Viel Zeit erforderte auch die Zensur der in türkischer Schrift geschriebenen Briefe der Soldaten in arabischer, türkischer und kroatischer Sprache.

So war ich redlich bemüht, als Geistlicher meinem Vaterland und meinen Glaubensgenossen zu dienen und als Leiter der islamitischen Seelsorge der 5. Armee das Tunlichste zu leisten.

[podpis] Salih Atiković  
 Militärimam.

[žig] Islamitische Militärseelsorge der k. u. k. 5ten Armee.

[žig] K. u. k. 5. Armeekommando (Q. Abt.)

Präs. Feldp. 508, am 21/10 1916.

Dl. Q. Nr. 80319\_Blg.

### **Priloga, dokument št. 42:**

*Poročilo višjega vojaškega kurata Huberta Ranta, vodje superiorata pri 3. armadi v začetku leta 1917.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 231, Pastoralbericht für die Monate: Februar, März, April 1917, Rant Hubert.

[žig] K. u. k. 3. Armeekommando (Q. Abt.)

Feldsuperiorat

E. N. 1733

### **Pastoralbericht für die Monate: Februar, März, April 1917**

1) Gottesdienste: Im Februar wurden Milgottesdienste am jeden Sonntag und Feiertag in den Standorten des 3. A. K. und der Q Abt. 3 abgehalten. Im März wurde das Feldspital 1315 im Standorte des 3. A. K., als nicht etabliert erklärt, infolgedessen wurden die geistlichen Funktionen bei dem Armeekommando und den dort kantonierenden Formationen an den Seelsorger dieses Spitals, Feldkuraten Springer, übertragen.

Der Hirtenbrief des hochwürdigsten Apostolischen Feldvikars mit Verlautbarung der Osterandacht wurde an alle MilGeistliche der 3. Armee über-

sendet und sofort Vorsorge getroffen, daß alle Kampfgruppen, Abteilungen und Formationen die Osterandacht rasch und planmäßig verrichten können. Nach Eintreffen aller Meldungen über den Vollzug der Osterandacht wird ein detaillierter Bericht vorgelegt werden.

2.) Erlässe des hochwürdigsten k. u. k. Apostolischen Feldvikariates wurden sinngemäß durchgeführt oder verlaublich.

- a) Nr. 17364 vom 27. Februar 1917 (Förderung des Witwen- und Waisenfonds, Aufforderung zum Zeichnen der Kriegsanleihen) vervielfältigt an alle MilGeistlichen übersendet.
- b) Nr. 21670 vom 27. Februar 1917, Nr. 24030 vom 7. März 1917 (Reitpferde-Belassung), den Frontgeistlichen verlaublich, der diesbezügliche Erlass des AOK im AK Befehle veröffentlicht.
- c) No. 24394 vom 12. März 1917 (Bewilligung zum Zelebrieren der hl. Messe st. Joannis Chrysostomi für griech. kath. MilGeistliche) den griech. kath. Feldkuraten: Berecz, Morariu, Vančik verlaublich.
- d) Nr. 29274 vom 19. März 1917 (Aufforderung zur Abhaltung der Missionsvorträge, Abend-, Mai- und Herz Jesuandachten) allgemein verlaublich.
- e) No. 33219 (Bez. Erl. Abt. 9 Nr. 42432/16 vom 3. Jänner 1917) vom 3. April 1917 – vervielfältigter Wortlaut dieses Erlasses mit nötigen Weisungen an alle MilSeelsorger ergangen.
- f) Nr. 31988 vom 29. März (Berichte über gefallene, gestorbene, verwundete und in Ausübung ihres Dienstes schwer erkrankte MilGeistliche) in eigenem Berichte nach Einholung der diesbezüglichen Meldungen seitens aller Seelsorger entsprochen.
- g) Nr. 35635 vom 12. April 1917 (Bilder zur Verteilung) nach Nationalitäten verteilt und bedeutet, daß diese Bilder und Gebete als Andenken von Sr. Exzellenz, dem Apostolischen Feldvikar, besonders hochzuschätzen sind. Durch die Divisionsseelsorger sprechen die tapferen Frontsoldaten ihrem Feldoberhirten für sein liebevolles Gedanken den wärmsten Dank aus!
- h) Ad. Res. Nr. 318 vom 12. April wird nach eingezogenen diesbezüglichen vertrauten Meldungen Bericht erstattet werden.

3.) Kommandierungen der MilGeistlichen zur Vertretung der beurlaubten Feldkuraten wurden folgende vorgenommen:

Für Feldk. Orszagh des Epid. Spitals 13 an Wochentagen Feldk Springer des Feldspitals 1315, Feldk. Krepel des Feldspit. 1312, an Sonntagen Feldk. Vaua des Feldsuperiorates der 3. Armee.

Für Feldk. Kopasz des Feldspit. 601 Feldk. Dumbovic des Feldsp. 1303. Für Feldk. Potocki des Epid. Spit. Kolomca in Dolina Feldk. Gamba des nicht etablierten Feldspit. 214.

Außerdem wurde Feldk. Petrak von den Marschformationen der 3. Armee als Seelsorger zum k. u. k. L.I.R. 25 an Stelle des erkrankten Feldk. Milic transferiert.

Es wurde auch Sorge getragen, daß jede bei einem fremden Kommando eingeteilte Formation durch einen der Sprache derselben mächtigen MilGeistlichen missionsweise pastoriert wird. Die Seelsorge bei der Rt. Art. Div. 2 (ungarisch), welche bei der 21. Schütz.Tr.Div. eingeteilt ist, wurde dem Divisionspfarrer der 15. I.D. Gaugl, bei der der 5. I. D. unterstellten kroatischen Mannschaft (Artillerie, SappeurKompagnien) dem Divisionspfarrer der 42. ung. L.I.T.D. Dikšić übertragen.

4.) Bei Behandlung der Heiratsangelegenheiten hat sich das Feldsuperiorat, da die meisten Seelsorger Feldkuraten i. d. Reserve sind, die genaue Kontrolle jedes einzelnen Falles vorbehalten. Die nicht dringenden Fälle werden wie früher hieramts behandelt. Und nur bei wirklich dringenden erteilen die Regimentsseelsorger die nötigen Dispensen, wozu ihnen einheitliche Formulare zugesendet wurden, müssen jedoch jeden Fall sofort dem Feldsuperioraten melden. In dieser Weise wurde es erreicht, daß jede Heiratsangelegenheit richtig und rasch erledigt wird.

5.) Begräbnisse. Es hat sich ein Fall ereignet, daß ein im Etappenraum außerhalb eines Spitals verstorbener Soldat ohne Begleitung durch einen MilGeistlichen begraben wurde. Daraufhin sind sämtliche Etappenkommandos, Arb. Abteilungen etc. im Namen des Armeekommandanten beauftragt wurden, jeden Todesfall unverzüglich der nächsten Seelsorge, welche einzeln angegeben wurde, bekanntzugeben, die betreffenden MilGeistlichen wurden wiederum angewiesen, bei jedem ihnen so gemeldeten Todesfalle Begleitung und Einsegnung zu leisten.

6.) Allen Anforderungen der MilGeistlichen an Kanzleimaterial, Hostien u.a. wurden postwendend Folge geleistet. Die hl. Öle wurden vom fürst-erzb. Ordinariate Wien verschafft und an die Seelsorger verteilt.

7.) Anfangs April l. J. ist Feldk. Dr. Schmidt im Allerhöchsten Auftrage bei der 3. Armee erschienen, um sich über die Anzahl und den Bestand der Soldatenheime zu überzeugen. Das Feldsuperiorat sorgte um dessen rasche Fortbringung zu allen Kommandos und gab ihm die nötigen Informationen. Derselbe überzeugte sich, daß den Anlaß zur Errichtung der Soldatenheime ausschließlich durch die MilGeistlichkeit der 3. Armee (auf Grund des diesbezüglichen Erlasses des hochwdgsten Apost. Feldvikariates und der darauffolgenden Pastoralkonferenz) gegeben wurde und auch jetzt die Geistlichen durch Leistung und Beaufsichtigung derselben sich große Verdienste erwarben.



8. Inspiziert wurden:

- a) Am 13. Februar das Feldspital 601 behufs Eruirung der Gründe, warum die geistlichen Krankenpflegerinnen transferiert worden sind und den Dienst im wenerischen Frauenspital nicht versehen wollten – diesbezüglich wurde eigene Meldung vorgelegt.
- b) Am 26. Februar dasselbe Spital anlässlich der Übergabe der Seelsorge an den provisorischen Vertreter Feldk. Dumbović.
- c) Am 1. März das Epidemiespital Kolomea in Dolina aus demselben Grunde.
- d) Am 11. März das Epidemiespital N. 13 – hier und bei den früher genannten Spitälern sprachen sich die Kommandanten über den Dienstleister der betreffenden Seelsorger sehr belobend und anerkennend aus.
- e) Am 26. März bei der 5. I.T.D. in der Angelegenheit Bebar – Dr. Parsch, in der ein ausführlicher Bericht vorgelegt wurde. Der Feldsuperioratsleiter wollte sich auch die Meinung des Divisonärs holen, fand denselben besonders dem Divisionspfarrer sehr wohlgeneigt und veranlaßte daher, daß auch er die Bitte um Belassung der beiden MilGeistlichen auf ihren Posten dem Armeekommandanten vorlegte. Kurz darauf ist die ursprüngliche Bestrafung derselben annulliert und angeordnet worden, daß die beiden mit Berücksichtigung ihres langmonatlichen segensreichen Wirkens an der Front und der Fürsprache Sr. Exzellenz, des Apostolischen Feldvikars (sowohl der Divisionspfarrer Bebar als auch Fkt. Dr. Parsch) auf ihren bisherigen Dienstposten verbleiben.

Feldpost 220, am 26. April 1917

[podpis] Hubert Rant  
Feldsuperioratsleiter

PRÄS; WIEN, am 1/5 1917

K. und k. Apostolisches Feldvikariat.

Nr. 42129. mit – Blg.

**Priloga, dokument št. 43:**

*Poročilo armadnega superiorja Janeza Klobovsa o vojaških domovih pri 5. armadi.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 192, Soldatenheime.

[Žig]: Feldsuperiorat der k. u. k. 5. Armee

Feldpost Nr. 339

Ex. Nr. 1095.

Soldatenheime

### An das Hochwürdigste k. u. k. Apostolische Feldvikariat in Wien.

Feldpost 339, am 10. 3. 1917.

Auf dst Erl. Nr. 87652 vom 19. Dez. v. J. wird berichtet, dass am 9. Jänner d. J. in Laibach zwecks Errichtung der Soldatenheime eine Konferenz stattfand, an der sich alle Divisions-, Brigade-, Abschnittspfarrer und Landesausschuss Msgr. Lampe beteiligt haben.

Auf Grund dieser Besprechung wurde unter h. a. ex No. 44 vom 10. Jänner d. J. dem 5. A. K. (Q. Abt.) das Referat erstattet, in welchem die Errichtung der Soldatenheime in folgender Weise empfohlen wurde:

1.) Soldatenheime hinter der Front in den Reservestellungen. 2.) Soldatenheime bei den Marschformationen. 3.) Bereits bestehende Rekonvaleszenzhäuser könnten zu Soldatenheimen erweitert und hiezu angestattet werden. 4.) Einige Spitäler könnten zu Rekonvaleszentenhäusern erweitert und zu Soldatenheimen adaptiert werden. 5.) Größere Soldatenheime in den Städten mit eigenem Statut (Triest, Laibach, Marburg, Cilli, Pettau).

Die größeren Soldatenheime könnten auch von Soldaten, die sich auf der Durchreise befinden, von einzeln stehenden Soldaten, sowie von Soldaten aus Gegenden, die vom Feinde besetzt sind besucht werden.

Die Leitung der Soldatenheime würdet einem Mil. Geistlichen, einem Offizier und einem Arzt obliegen. Bedienung hätten Rekonvaleszenten (schwächliche Mannschaftspersonen) unter Aufsicht eines Mil. Invaliden, der beim Mil. Kmdo Graz oder Zagreb anzusprechen wäre, zu besorgen.

Im übrigen wären die in der Anleitung zur Errichtung von Soldatenheimen enthaltenden Direktiven anzuwenden.

Das Referat, welches zur Begutachtung der Armee Sanitäts Chef zugewiesen bekam, wurde wie h. a. bekannt, im großen und ganzen acceptiert.

Die Soldatenheime empfahl ich nicht nur gelegentlich der Pastoralkonferenzen der Fürsorge der Mil. Geistlichkeit, trug auch das Anliegen verschiedenen Kommanden vor, sprach in der Angelegenheit bei s. Exzell. dem hochwürdigsten Fürstbischof in Marburg und dem Abte in Cilli, sowie bei den Bürgermeistern der genannten Städte vor.

In Laibach fand am 6. d. M. unter dem Vorsitze des Herrn Landeshauptmannes eine Sitzung statt, in der beschlossen wurde, folgende Soldatenheime zu errichten:

Ein großes in Laibach, sodann in den Städten Radkersburg, Admont, Judenburg (Kaders der einheimischen Regimenter); ferner wurde beschlossen, an die Soldatenheime an der Front, welche von Soldaten slovenischer Nationalität besucht werden. Bücher, Zeitungen und Zeitschriften in slovenischer Sprache zu senden.

Vom Herrn Feldkuraten Streit wurde ich mündlich und schriftlich verständigt, daß im Bereiche aller Korps Kommanden und bei den Marschformationen die Errichtung der Soldatenheime bereits im Entstehen sei.

Im Bereiche des 16. Korps (58. I. T. D. und 43. L. I. T. D.), wo sich Divisionspfarrer von Mixich der Sache mit Eifer und Verständnis annimmt, und in Opčina konnte ich mich persönlich überzeugen, daß die Soldatenheime bereits im Entstehen begriffen sind. In Triest ist das Soldatenheim unter Mitwirkung des Feldoberkuraten Machowich bereits eröffnet worden.

Auch im Bereiche des 23. Korps (9. 10. 16. I. T. D. und 44. L. I. T. D.) wo ich die Militär Seelsorgen noch im Laufe dieses Monates inspizieren und Pastorkonferenzen abhalten werde, werden die Soldatenheime zuversichtlich in kürzester Zeit errichtet werden. Überhaupt wird die Errichtung der Soldatenheime von allen Kommanden im Princip sehr sympathisch begrüßt, die Notwendigkeit und Nützlichkeit der Soldatenheime von allen anerkannt. Das Haupthindernis in der Durchführung ist der Mangel an Lokalen, an Gebäuden, an Baracken, deren Aufstellung nicht nur mit großen Auslagen verbunden ist, sehr oft mangels an Material erschwert oder geradezu unmöglich gemacht wird. Am 13. d. M. beabsichtige ich auch diesbezüglich in Adelsberg zu referieren. An der Errichtung und bei der Leitung der Soldatenheime wirken die Militärgeistlichen überall mit. Hiezu sind die Divisionspfarrer, und wenn die Soldatenheime vom Korps Kommando aufgestellt werden, namentlich jener Divisionspfarrer, der als Bindeglied unter den Divisionspfarrern eines Korps Kommando bestimmt ist, berufen. Die bei den Marschformationen eingeteilten Feldkuraten sind vom 5. Armee Kommando ausdrücklich beauftragt, bei der Errichtung und Leitung der Soldatenheime mitzuwirken. Ebenfalls sind die bei den Spitälern, welche sich im Bereiche der Marschformationen befinden, eingeteilten Feldkuraten beauftragt, sich an der Errichtung der Soldatenheime zu beteiligen. Ohne jemanden vorgreifen oder mir ein maßgebendes Urteil in der Beziehung aneignen zu wollen, bitte ich immerhin die Ansicht äußern zu dürfen, dass Herr Feldkurat Streit, der mit der Aufsicht über die Soldatenheime an der Tiroler- und Isonzo-Front, in Dalmatien, Bosnien Herzegovina ermächtigt ist, einen zu großen Wirkungskreis haben dürfte, um so mehr, weil er nicht über genügende Orts- und Personen kenntnis verfügt und weil er mit den militärischen Verhältnissen und mit der militärischen Organisation doch nicht ganz vertraut ist. Die Folge davon ist, daß Anordnungen getroffen werden könnten, die nicht immer durchführbar sind und Anlaß zu Verlegenheiten geben. Auch wäre es empfehlenswert zu wissen, ob Feldkurat Streit ein Amt und welches bekleidet, und in welchem Dienstverhältnisse er zum betreffenden Armee-Feldsuperior steht.

[podpis] Jos. [sic!] Klobovs  
Feldsuperior

[Žig]: Feldsuperiorat der k. u. k. 5. Armee  
 Feldpost Nr. 339  
 Ex. Nr. 1289.  
 Soldatenheime

**An das Hochwürdigste k. u. k. Apostolische Feldvikariat in Wien.**

Feldpost 339, am 25. März 1917.

In Ergänzung des h. a. Berichtes ex. Nr 1095 vom 10. d. M.

Folgende Soldatenheime sind im Beriche der 5. Armee bereits:

I. im Betrieb:

**1.) 23. K. K.:**

- a) An der Front: Mavhinje, Volčji Grad, Veliki dol, Krajna vas, Opčina.
- b) Bei den Marschformationen: Klanc

**2.) 7. Korps Kommando:**

- a) An der Front: Reifenberg, St. Daniel, Tomaževica

**3.) 16. Korps Kommando:**

Bei den Marschformationen: Rakek

**4.) 17. Korps Kmdo:**

- a) An der Front: Čepovan

**5.) 15. Korps Kmdo:**

- a) An der Front: Tolmein
- b) Bei den Marschformationen: Wocheiner Feistritz.

**6.) Abschnitt IV:** Triest, Muggia,

**7.) Abschnitt V:** Fiume.

II. In Aufstellung begriffen:

**1.) 23. Korps Kmdo:**

- a) An der Front: Vižovlje, Selo,
- b) Bei den Marschformationen: Corgnale, Bač, Dolina, Padrič,

**2.) 7. Korps Kmdo:**

Bei den Marschformationen: St. Peter in Krain, Stein.

**3.) 16. Korps Kmdo:**

- a) An der Front: Ajsovcica, Loke, Osegliano, Šempas, Osek, Černiče, Žablje.
- b) Bei den Marschformationen: Wippach, Planina, Zirknitz, Krainburg.

**4.) 17. Korps Kmdo:**

- a) An der Front: Trušnje, Zelenik, Ravne
- b) Bei den Marschformationen: Loitsch, Hotederschitz.

**5.) 15. Korps Kmdo:**

- a) an der Front: Pologar Lager, Podmelec, Lubino;

b) bei den Marschformationen: Lees.

**6.) Abschnitt IV:**

Sistiano, Salvore.

**7.) Im Etappenbereiche:**

Laibach, Oberlaibach.

Weiters wird berichtet:

Die allgemeine Leitung der Soldatenheime bei jedem Korps Kmdo obliegt einem Generalstabsoffizier; bei den einzelnen S. H. ist bezüglich der Leitung die Stellung des Mil. Geistlichen gewahrt.

Auch jene S. H., die von der Civilbevölkerung errichtet werden unterstehen nach der Errichtung den Mil. Behörden.

In Laibach, wo ein internationales S. H. aufgestellt wird, wurden zur Mitwirkung auch die Landesregierung und Personen deutscher Nationalität gebeten. Außerhalb Krains werden vom Kommittee in Laibach keine S. H., wie berichtet, errichtet sondern unterstützt werden.

Mit Rücksicht darauf, daß, wie berichtet, bei einem jeden S. H. der Mil. Geistliche mitzuwirken hat und ihm zumeist hauptsächlich die Leitung der S. H. obliegt, wurde Feldkurat Karl Streit gebeten, den betreffenden Mil. Geistlichen an die Hand zu gehen und betreffs Beistellung der inneren Ausstattung der S. H. beim Kriegsfürsorgeamt oder sonst zu vermitteln.

[podpis] Klobovs Sup.[erior]

**Priloga, dokument št. 44:**

*Poročilo Janeza Jalna za mesec julij 1917. Tedaj je Jalen nastopil svojo službo vojaškega kurata v rezervni bolnišnici št. 1 Gradec-Eggenberg.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 232, Pastoralbericht für den Monat Juli 1917.

[Žig]: Militärseelsorge des k. u. k. Reserve Spitales Nr. 1

Graz Eggenberg.

Ex. Nr. 542.

**Pastoralbericht für den Monat Juli 1917.**

Ich bin vom 3. Juli 1917 dem obigen Reserve Spital zugeteilt.

|  |   |
|--|---|
| <p>1. Zahl der Verwundeten, bezw. Kranken nach Konfession und Nationalität geordnet in obigen Monate?</p>  | <p>Zahl der Verwundeten bezw. Kranken 15277.<br/> Der tägliche Durchschnittsstand 1100<br/> Nach Konfession geordnet:<br/> Katholiken: 65%<br/> Orthodoxe: 30%<br/> Evangelische: 1%<br/> Mohamedaner: 2%<br/> Verschiedene Konfessionen: 2%</p> <p>Nach Nationalität geordnet:<br/> Deutsche: 22%<br/> Slovenen: 19%<br/> Kroaten: 11%<br/> Tschechen: 3%<br/> Polen: 2%<br/> Magyaren: ½%<br/> Rumänen: 13%<br/> Russen: 21%<br/> Italiener: 8%<br/> Franzose: 1 -</p>  |
| <p>2. Wie viele Todesfälle (nach Konfessionen geordnet)?</p>   | <p>Katholische: 17<br/> Orthodoxe: 14<br/> <u>Muchamedanische [sic!]: 1</u><br/> Zusammen: 32</p>   |
| <p>3. Wird die hl. Messe in den verschiedenen Krankenzimmern abwechselnd zelebriert?<br/> Wann wurde die hl. Messe gelesen?<br/><br/> Wird biniert?<br/> Wie viele haben beigewohnt?<br/> Nimmt auch das Sanitätspersonal teil?<br/> Wird bei der Messe die Predigt abgehalten?<br/><br/> Themata der Predigten:</p> | <p>Ja, jeden Sonntag.<br/><br/> <u>Am Wochentagen um 7<sup>30</sup>; Sonntags um 8 und um 10<sup>30</sup>.</u><br/> <u>[podčrtano v originalu]</u><br/> Ja.<br/> 5 – 200<br/> Ja<br/> Ja, bei beiden hl. Messen an Sonn und Feiertagen in deutscher und slovenischer Sprache.<br/> Am 1. 7. (Feldkurat Šavelj für den abwesenden Feldkuraten Baznik) Vom Werte des Leidens. (In der Hauskapelle)<br/> (Feldkurat Ogarek, deutsch und polnisch) Vom Troste der Kranken. (In einem Schwerkrankenzimmer.)<br/> Am 8. 7. Das Glück des Menschen ist jenseits des Grabes.<br/> Am 15. 7. Alles für den Glauben.<br/> Am 22. 7. Alles für das Vaterland.<br/> Am 29. 7. Alles für den Kaiser.</p> |
| <p>4. Werden besondere Andachten abgehalten?</p>   | <p>Täglich die Abendandacht.</p>  |
| <p>5. Werden die Verwundeten und Kranken täglich besucht und getröstet?<br/> Was wird zur Hebung des religiös-sittlichen Lebens derselben getan?</p>   | <p>Ja<br/><br/> Es werden Gebetbücher, gute Bücher und Zeitschriften und Devotionalien verteilt.</p>  |

|  |  |
|--|--|
| 6. Werden die Kranken und Verwundeten zum empfangen der hl. Sakramente aufgemuntert?   | Ja, besonders bei der hl. Messe in den Schwerkrankenziimmern.  |
| 7. Wurden die Kranken und Verwundeten versehen?<br>Wie viele?<br>Werden die Verstorbenen kirchlich eingesegnet und begraben? | Ja<br>47<br>Nein, da alle Leichen der in Graz verstorbenen katholischen <u>Militärpersonen dem Garnisonsspital Nr 7 zur Einsegnung überlassen werden.</u>  |
| 9. Werden die Kirchenparamente und Utensilien in gutem und reinem Zustande gehalten?   | Ja   |
| 10. Allgemeine Bemerkungen:  | Ich habe auch in dem Reserve Spital Nr. 2 und 3, welche ganz neben dem Reserve Spital Nr. 1 liegen, ausgeholfen, wenn die dortigen Feldkuraten dienstlich von dem Spital abwesend waren. In der Kanzlei habe ich im Monate Juli 170 Dienststücke erledigt. |

Graz, am 3. August 1917.

[žig duhovne oskrbe rezervne bolnišnice Graz-Eggenberg]

[podpis] Johann Jalen,  
Feldkurat.

#### **Priloga, dokument št. 45:**

*Poročilo o stanju pastoralne oskrbe v ujetniškem taborišču Sigmundsherberg.*

*Vojaški kurat v taborišču je bil Hygin Waldemarin, duhovnik goriške nadškofije.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 180, Kriegsgefangenenlager Sigmundsherberg.

#### **Kriegsgefangenenlager Sigmundsherberg**

**Inspiziert am 21. Juni 1918.**

Stand derzeit 18. 000 kgf. Italienische Mannschaft und 1000 Offiziere.

Kommandant Oberst Edler von Buresch

Feldkurat Hygin Waldemarin der Diöz. Görz.

Außer unseren Feldkuraten befinden sich noch im Lager 17 italienische kgf. Priester, welche in der Seelsorge (ausgenommen die Predigt) aushelfen.

Im Lager sind folgende Kappelen vorhanden:

- 1.) Große Barackenkappelle im Lagerspital, 2.) eine im Isolier spital [sic!] und 3.) in der Kriegsgefangenen-Offiziersabteilung. Außerdem befindet sich in der Theologenabteilung ein Lokal mit einem Hausaltar pro alltägliche Messe für die Theologen und Gymnasiasten.

Der Hauptgottesdienst mit Predigt wird in der großen Barackenkappelle allsonntäglich und an den Feiertagen von dem Feldkuraten Waldemarin abgehalten. Das Programm ist so eingeteilt, daß ein jeder Kriegsgefangene allmonatlich mindestens einmal der Predigt beiwhonen kann. Bei den Gottesdiensten wirkt die Musikkapelle und der Gesangschor der Kriegsgefangenen mit.

Es werden sowohl in der Lagerspitalskapelle als auch in jener des Isolierospitals täglich mehrere hl. Messen von den kriegsgefangenen italienischen Priestern gelesen, wobei den Kriegsgefangenen stets Gelegenheit geboten wird, die hl. Sakramente zu empfangen. Auch in den Schwerkrankenzimmern wird allwöchig ein bis zweimal das hl. Opfer dargebracht, die Kranken versehen. Abendandachten finden täglich in den Kapellen statt.

Im Lager befinden sich auch 23 Theologen und 21 Gymnasialschüler, die als italienische Soldaten in Kriegsgefangenschaft geraten sind. Diese und 8 Priester bewohnen eine für sie abgesonderte Baracke, wo die Theologen ihren theologischen und die Gymnasiasten philosophischen Studien unter der Leitung ihrer eigenen Priester, wobei einer die Agenden des Spirituales versieht, obliegen. Die Oberaufsicht übt Fdkt. Waldemarin auch da aus.

Die Kapellen sind mit den nöthigen Utensilien (auch zwei italienische Feldkapellen im Gebrauche) versehen. Die Kirchengeräte sind zwar bereits etwas abgenützt, aber noch gebrauchsfähig. – Die Kirchenwäsche könnte reinlicher seinder Feldkt. entschuldigt sich mit dem täglichen Gebrauche und Fehlen der Wäscheseife. Die Wände, Fußboden der Hauptkapelle ziemlich reparaturbedürftig; der Kommandant hat Abhilfe versprochen.

Feldkurat Waldemarin ist in der Versehung seines Amtes fleißig und wird vom Kommandanten gelobt. Die nimia familiaritas mit den italienischen Priestern – umsomehr weil er ein Görzer Priester ist – mit denen er manchmal bis spät in die Nacht aufbleibt, wurde ihm verboten. In der Matrikelführung wurden ihm einige Belehrungen erteilt, die Anlegung eines Gottesdienstprotokolles (Beschäftigungsjournal) anbefohlen; in der Führung des Exhibitenprotokolles Winke gegeben.

Die Kriegsgefangenen sowohl Offiziere als auch die Mannschaft kommen in Allgemeinen gerne zur Kirche, empfangen die hl. Sakramente, benehmen sich nunmehr während der Predigt ruhig und begegnen mit Hochachtung dem Feldkuraten.

[podpis] (Anton) Babuschek

### **Priloga, dokument št. 46:**

*Poročilo dr. Antona Jeharta, napisano ob njegovi vrnitvi v začetku leta 1918, o delovanju v sprva srbskem, nato pa v italijanskem vojnem ujetništvu.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 247, Bericht über meine Gefangenschaft die erlittene Behandlung und über die Ausübung der Militärseelsorge während der Gefangenschaf



**Bericht!**  
**über meine Gefangenschaft, die erlittene Behandlung und über die Ausübung  
der Militärseelsorge während der Gefangenschaf.**

I.

Die Gefangenschaft (Daten und erlittene Behandlung).

Ich bin am 24. 10. 1914 zum Feldkuraten des L. I. R. Nr. 27 ernannt u. am 12. 10. 1914 (sic!) dem Stab der kombinierten Geb. Brigade XV. (Oberst v. Wieden zugeteilt worden). Gefangen beim Brigadespital am 6. 12. 1914 von einer serbischen Patrouille in der Nähe von Kostuniči (die Serben hatten in der Nacht 5. auf 6. 12. unsere Front durchbrochen, die Brigade hatte sich zurückgezogen u. wir bekamen keine Nachricht davon) blieb ich in Čačak interniert vom 8. 12. 1914 bis 1. 7. 1915. Ich konnte mich in der Stadt frei bewegen, erhielt gar keinen Gehalt, wohnte in einem Privathause mit zwei kriegsgef. Ärzten u. verpflegte mich auf eigene Kosten im Hotel. Am 1. 7. 1915 wurde ich mit den beiden Ärzten in einem Reservespital der Stadt unter Bewachung interniert u. durfte dasselben nicht verlassen. Des Fluchversuches u. der Spionage verdächtig wurde ich am 28. 8. 1915 nach Skoplje transferiert u. unter den elendsten Verhältnissen eingekerkert. Ich meldete mich krank u. kam in ein englisches Spital, von wo ich am 1. 10. 1915 durch Vermittelung der Lady Pagel, Gemahlin des ehemaligen engl.[ischen] Gesandten, nach Niš ins Offizierslager überbracht wurde. Ich bewohnte mit 54 Herren ein dunkles Zimmer, einen ehemaligen Pferdestall. Durch die österr.[eichische] Offensive gezwungen mussten die Serben das Offizierslager Niš am 18. 10. 1915 räumen u. transportirten uns über Kuršumlija, Priština, Prizren, Ljum Kula – Debar – Ochrida – Elbasan – Kavaja – Vojuša nach Valona, wo wir am 16. 12. 1915 ankamen. Unterwegs schlieffen wir unter Zelten, in Albanien unter freien Himmel. Der serbische Transportkommandant sorgte nicht um unsere Verpflegung. Wir durften uns Essen kaufen, hatten aber die meisten kein Geld, und ich musste oft tagelang ohne Essen bleiben. Ich machte die ganze Reise zu Fuss, das letzte Drittel durch Sumpfe und Flüsse von Südalbanien u. kam ohne jegliches Gepäck völlig ermattet u. dysenteriekrank in Valona an.

Italien übernahm uns u. schaffte uns nach Asinara (Ankunft 18. 12. 1915). Noch dysenteriekrank wurde ich 31. 12. 1915 in das Koleralagaer der Kriegsgefangenen Mannschaft die von Serbien gekommen war, zur Seelsorge kommandiert. Dort verblieb ich bis 4. 4. 1916 Ich wohnte während dieser winterlichen Regen- und Sturmperiode in einem Mannschaftszelt, schlief auf Stroh und hatte nur schwache Verköstigung. Ich holte mir dort meinen chronischen Darmkatarrh. Am 4. 4. 1916 wurde ich nach Cagliari zur Seelsorge in ein Typhuslager kriegsgefangener Mannschaft kommandiert, weil mein Vorgänger, ein italienischer Kurat, an Typhus gestorben war. Ich blieb dort bis 26. 5. 1916. Zurück

auf Asinara gebracht, wurde ich am 14. 7. 1916 in das inzwischen gebildete Offizierslager gebracht u. dortselbst interniert bis zu meiner Lungenerkrankung anfangs Juli 1917. Im Offizierslager wurde ich als kombattanter Offizier behandelt und bewohnte mit 17 anderen Herren ein Zimmer. Ich durfte das Lager nur im Seelsorgedienste u. mit besonderer, von Fall zu Fall gegebener Erlaubnis des Komandanten verlassen, in letzter Zeit nur in Begleitung eines Soldaten. Von 7. 7. 1917 an bis 3. 1. 1918 war ich als Lungenkranker im Spital interniert. Am 4. 1. 1918 erfolgte mein Abtransport ins Sammellager der Austauschinvaliden nach Calci bei Pisa. Am 20. 1. 1918 wurde ich dem Schweizer Roten Kreuz übergeben u. betrat am 21. 1. 1918 früh österreichischen Boden wieder.

## II.

### Militärseelsorge während meiner Gefangenschaft:

#### In Serbien:

Ich war im Felde zwar mit allem Nötigen versehen. Die Serben aber nahmen mir meine Diensttasche mit dem Oleum infirm. ab, u. weil mir auch Messwein u. Hostien fehlten, konnte ich in Serbien keine Sakramente spenden u. war dazu noch das ganze Jahr 1915 ohne hl. Messe. Zudem verbot mir der serb. Spitalskommandant den Besuch der Spitäler. Nur wenn jemand mehrmals dringend nach mir verlangte, durfte ich ihn besuchen. In solchen Fällen konnte ich aber mangels alles zur Seelsorge nötigen nur die hl. Beichte abnehmen. So war eine Seelsorge in Serbien fast unmöglich.

#### In Italien:

Das ital. Kommando erlaubte im Prinzip Seelsorgedienste, der ital. Feldbischof sandte ital. Feldkapellen u. setzte einen eigenen ital. Feldkuraten zum Leiter der Militärseelsorge unter den ö. u. Kriegsgefangenen auf Asinara ein. Von ihm wurden wir auch mit Messwein, Hostien, oleum infirm., Kreuzen, Medaillen u. s. w. versorgt. Da hl. Vater schickte in grossen Zahl eigene kleine Gebetbücher im allen Sprachen, eigens für die Kriegsgefangenen verfasst, kleine Bildchen wurden in schwerer Zahl unter den Kriegsgf. verteilt, auch Rosenkänze.

Ich leistete Seelsorge:

- vom 1. 1. 1916 – 4. 4. 1916 im Kolerlager Asinara
- vom 4. 4. 1916 – 26. 5. 1916 im Typhuslager Cgliari
- vom 26. 5. 1916 – 6. 7. 1917 in Officierslager Asinara u. in einem der 4. Mannschaftslager.

Der Dienst teilte sich in, die Sonntagsmesse, Spendung der hl. Sakramente den Gesunden, u. Spitalsbesuch.

Sontagsmesse: Ich las die hl. Messe anfangs im freien, wobei sie bei schlechtem Wetter ausfallen musste, später erbaute ich im Mannschaftslager eine hölzerne im Offizierslager eine steinerne Kapelle. Für die letztere sandte der hl. Vater die ganze Ausrüstung u. der Erzbischof von Sassari weihte sie ein. Die Teilnahme an den Sontagsmessen war eine sehr rege. Im Officiers- u. im Mannschaftslager bildeten sich Kirchenchöre in deutscher, kroatischer, tschechischer u. ungarischer Sprache u. sangen während der hl. Messe. An grossen Feiertagen hatten wir im Offizierslager gesungenes Amt mit lat. Messgesängen. Auch Sonntagspredigt war erlabut.

Hl. Sakramente: An Sonn- u. Feiertagen, hauptsächlich aber zu Ostern, Weihnachten u. Pfingsten konnten die Gefangenen zu den Sakramenten kommen. Viel zu leider hatte ich beim Beichthören vom schlechten Wetter, weil [1] die Kappelle nur den Altar fasste. -Notgedrungen hörte ich Beichte in allen Sprachen der Monarchie, u. musste zu dem Zwecke selbst ungarisch u. etwas rumänisch lernen.

Statistik der Osterbeichten:

1916: Mannsch. Lager Asinara: Seelen 4800, Katholisch 3100, Komunion 2200.

Typhuslager Cagliari: Krankstand: 550, Kathol. 350, Kommunion: 350.

1917: Mannsch. Lager Asinara: Seelen 4000, Kathol. ca. 2000, Kommunion 1400.

Spitalsbesuch (in den Mannschaftslagern, meist unter Zelten, erst in letzten Zeit in Häusern). Ich besuchte die Spitäl während der grossen Epidemien (Kollera, Typhus, Malaria) einmal täglich. Einmal in der Woche las ich in jedem der Spitalszelte die hl. Messe; während derselben spendete ich die hl. Kommunion. In dringenden Fällen brachte ich das Viaticum aus der Kapelle beim ital. Kommando (für ital. Soldaten bestimmt), wo das Allerheiligste aufbewahrt wurde. Die dienstleistenden österr. kriegsgef. Ärzte u. die meisten der dort bediensteten ital. Ärzte giengen mir bei Beurteilung der schweren Fälle willig an die Hand.

Ich bemerke, dass die Sterbematriken u. Fridhofsregister vom ital. Kommando geführt wurden. Nur während der Kolleraepidemie machte ich selbst auch Zeichnungen, die ich aber bei meiner Abreise nach Cagliari dem Inselkdo übergaben musste.

Moglicherweise zu behebende Schwierigkeiten der Militärseelsorge auf Asinara:

- 1) Das Betreten des Mannschaftslager war mir verboten. Jede unmittelbare Aussprache mit der Mannschaft war ausgeschlossen, die Aufmunterung zum Besuch der Sontagsmesse, zum Empfang der Sakramente, eine Beeinflussung des moralischen u. religiösen Lebens der Mannschaft unmöglich. Die Verständigung der

Mannschaft für den Kirchgang u. für Beichte übernahm irgendwie ital. Lageroffizier, der entweder darauf vergass, od. die Sache nachlässig betrieb. Die Mannschaft klagte mir oft, dass sie gar nichts erfahre, wann Sonntagsmesse oder Beichtgelegenheit sei. – Andersgläubige u. die schlechten Mitgenossen machen somanchen Kopfschen, weil der Priester nicht in die Nähe darf.

- 2) Die Sonntagsruhe wird in Asinaralager nicht gehalten. Mannschaft wird selbst Sonntag vormittag zur Arbeit kommandiert. So können viele nicht zur hl. Messe. In unmittelbarer Nähe der Kapelle wird während des Gottesdienstes gearbeitet.

Mir mir wirkten auf Asinara unter Selbstaufopferung u. grossem Erfolge die Kurate: Mellan (bereits zu Hause), Cvitanovič, Hulka. Mein Bericht bezieht sich nur auf meine eigene Tätigkeit.

Admont, beim Ers. Baons. Kdo Geb. Schützen Reg. 2, am 11. Feber 1918.

[podpis] Dr. Anton Jehart  
Feldkurat

### Priloga, dokument št. 47:

*Predlog za podelitev duhovniškega zaslužnega križca 2. razreda polkovnemu vojaškemu kuratu Jerneju Hafnerju.*

Vir: ÖSTA/KA, BA, NBA, OBA, 88563, karton 94.

Standeszugehörigkeit und richtige namensschreibweise wird bestätigt.

Kommando

des k. und. k. Infanterieregiment Graf von Khevenhüller Nr. 7

Zu Nr.

### Belohnungsantrag

|   |   |   |
|---|---|---|
| 1 | <b>Charge</b>   | k. u. k. Feldkurat in der Reserve   |
| 2 | <b>Vor- und Zuname</b>  | Bartholomäus Hafner   |
| 3 | <b>Standeskörper</b>  | IR. N° 7  |
| 4 | <b>Diensteseinteilung</b>   | Regimentseelsorger  |
| 5 | <b>Personaldaten</b>  | Rangdaten nicht bekannt   |
| 6 | <b>Anlaß<br/>(Waffentat, Dienst-leistung<br/>usw.) bei<br/>Angabe von Ort un Zeit</b> | Seit 1.3.1915 ununterbrochen im Felde, seit 26.5.1915 beim Rgte eingeteilt, zeichnete er sich jederzeit durch besondere Gewissenheit, Opfermut und Hilfsbereitschaft aus. Sowohl auf den Hilfsplätzen des Rgts., als auch in allen Gefechtsstellungen, sowohl in den Karpathen, <u>am Dniester und Sereth</u> , als auch auf <u>Mt. S.Michele</u> und <u>Kärntens Bergen scheute er wieder Mühe noch Gefahr</u> , um den tapferen Soldaten in schweren Kämpfen geistlichen Trost und Zuspruch zu bringen. |

|    |   |   |
|----|---|---|
| 7  | <b>Seit wann im Felde (von – bis)</b>                               | Seit 1./3. 1915 ununterbrochen  |
| 8  | <b>Verwundet, gefallen, vermißt oder kriegsgefangen</b>             | ./.   |
| 9  | <b>Etwa unerledigter Antrag</b>                                     | ./.   |
| 10 | <b>Besitzt bereits inländische Friedens- und Kriegsdekorationen</b> | ./.   |
| 11 | <b>Antrag des Verfassers</b>  | Geistliches Verdienstkreuz 2. Klasse am rotweißen Bande   |
| 12 | <b>Datum und Unterschrift des Verfassers</b>                        | Feldpost 608, am 13./3. 1916<br>[podpis] (Friedrich) Scotti Obstlt. [Oberstleutnant]  |
| 13 | <b>Begutachtung und Antrag des</b>                                  | <b>Brigadiers</b><br>.... am ..... 191  |
| 14 |   | <b>Divisionärs</b><br>Res. N° 2397<br>Einverstanden! Beantrage geistliches Verdienstkreuz 2. Klasse am rotweißen Bande. [podpis] (Johann) Fernengel Generalmajor<br>Feldpost 608, am .... 14. /III. 1916 K. u. k. 92. Infanterie-<br>Truppendivisionskommando |
| 15 |   | <b>Korps-Kommandanten</b><br>.... am ..... 191  |
| 16 |   | <b>Armee Kommandanten</b><br>Feldpost 606, ... am 15./3. 1916. Res. DI. Nr. 2626<br>Ich beantrage ihm für:<br>Geistl. VK. 2. Klasse rw. Bd. Rohr, GK [General der Kavallerie]   |
| 17 |   | <b>Für eventuelle Bemerkungen und Anträge sonstiger</b><br>Feldsuperior:<br>Einverstanden<br>(Ignaz) Medek, FOk. [Feld-Oberkurat]   |

### Priloga, dokument št. 48:

*Mornariški superior Ivan Koršič je posmrtno rezervnemu vojaškemu kuratu Franzu Krischu posvetil naslednji sestavek.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 272, Feldkurat der Reserve Franz KRISCHE.

Am 28. September 1917 hat im Marinespitale zu Pola ein edler Priester, Feldkurat der. Res. Franz Krische seine unsterbliche Seele ausgehaucht.

Er war geboren am 29. März 1883 zu VINICA in Unterkrain, wurde am 14. Juli 1908 zu Laibach zum Priester geweiht, wirkte in der Seelsorge seiner Diözese in St. Martin bei Littai vom 1. Oktober 1908 bis 31. Juli 1912, in Vodice vom 1. Augsut 1912 bis 30. September 1913, sodann bei St. Jakob in Laibach vom 1. Oktober 1913 bis 18. Oktober 1916.

Der Verewigte gehörte zu jener auserlesenen Zahl von Priestern, die ihre priesterliche Tätigkeit nicht auf den Raum innerhalb der vier Kirchenwände beschränken, sondern auch im socialen Leben den ihrer Fürsorge anvertrauten Seelen mit Rat und Tat beistehen.

Am 18. Oktober 1916 zur aktiven Dienstleistung nach Pola berufen, erwarb sich der Heimgegangene gleich am ersten Tage die Sympathie aller Kameraden.

Dem Festungs – Spitale Nr. 3 zugeteilt übernahm er die Seelsorge des im Mädchenlycäum untergebrachten teiles des erwähnten Spitales und versah dieselbe mit ausnehmendem Eifer und Geschick. Mit manschen Schwierigkeiten errichete er sich eine schmucke Kapelle, las in dieser taglich für die Kranken die heilige Messe, hielt dort Abendandachten, ging in den Krankenzimmern von Bett zu Bett, hatte für jeden Kranken stets ein liebes Wort und erleichterte den Sterbenden den schweren Gang ins Jenseits.

Doch diese Tätigkeit erschöpfte die Arbeitslust der Verstorbenen nicht. Da er sah, daß beim Marinesuperiorate die Arbeit in der Seelsorge und in der Kanzle (sic!) überhand nimmt, bot er seine Kräfte an, um mit Liebe und Freude überall mitwirkend auszuhelfen. So finden wir ihn in seiner freien Zeit in der Kanzlei unverdrosenmithelfen, an Sonn und Feiertagen bei jedem Wetter auswärts auf den Festungswerken Gottesdienst halten und zwar gerade auf jenen Werken, wohin zu kommen die Schwierigkeiten die größten waren.

Nur ein Beispiel von der eisernen Willenskraft dieses edlen Priesters. Am Karfreitag 1917 machte er sich erbötig in der Marinekirche die Karfreitagpredigt zu halten. Am Mittwoch vorher erlitt er infolge eines Defekte san der Gasleitung in seiner Wohnung einen Unfall, deri hm bald das Leben gekostet hätte. Am Gründ-donnerstage litt er an den Folgen der Gasvergiftung und trotzdem wollte er davon nicht wissen, als andere Kollegen die Predigt übernehmen wollten, sondern hielt dieselbe, die wirklich eine Glanzleistung von Kanzelberedbarkeit war, selbst. Später stellte sich noch heraus daß diese Predigt, die er vor einer auserlesenen Zuhörerzahl hielt, die erste des Verstorbenen in deutscher Sprache war.

Im Spitale unter seinen Kranken holte sich der Feldkurat seine Todeskrankheit, eine heimtückische Kriegskrankheit warf ihn auf das Krankenlager. Während dieser Krankheit gab er, der so oft seine Kranken zur Geduld aufgefordert, selbst das erhabenste Beispiel von Geduld und Gottesergebenheit. Wenn es sein Zustand erlaubte, empfing er die heiligen Sakramente. Zu wiederholtenmalen hatte es den Anschein der Kranke würde genesen, Gott dem Herrn hatte es aber gefallen, ihn zu sich in ein besseres Jenseit abzubrufen. So ging ein Seelenhirte hinüber, der gleich seinem Meister und Herrn sich nicht scheute sein Leben für die ihm anvertrauten Seelen hinzugeben.

Er ging hinüber, um dort aus seines Schöpferhand den Lohn zu empfangen, für all das Gute, daß er während seines kurzen aber an Früchten reichen Wirkens beim Militär geleistet hatte.

Pola, den 25. April 1918.

[podpis] Joh. Koršič,

Msp. [Marinesuperior]

**Priloga, dokument št. 49:**

*Zaskrbljena vprašanja in kritika o duhovni oskrbi v vojski s strani krajevne duhovščine. Prispevek je bil objavljen v Vzajemnosti leta 1917, in sicer pod psevdonimom.*

Vir: Vzajemnost, 1917, 1–2, str. 6.

**Kako je z dušnim pastirovanjem v vojski?**<sup>1133</sup>

Imam večkrat opravka z vojaki, možmi in mladeniči, ki prihajajo domov na dopust, in confessionali kakor tudi izven nje. Vprašam navadno vsakega, kako je poskrbljeno v vojni za vojaške duše, če kdaj vidijo gospoda kurata, pridejo z njim v stik, če morejo k sv. maši in kako je s prejemanjem svetih zakramentov.

Naravnost povem: odgovor je redko zadovoljiv, prav pogosto se pa čujejo žalostne stvari, tuintam kar neverjetne. Govorim predvsem o položaju na fronti. Pri sv. maši morejo biti na sila redke čase. Na cesarjev god, o božiču, o priliki odlikovanj in še tuintam kako nedeljo. Kaj pa s spovedjo? »Od začetka vojske nisem bil«, »eno leto že ne«, »poldrugo leto.« Prav redki so, ki bi bili pred pol leta. Tudi za veliko noč jih prav veliko ni moglo zadostiti svoji verski dolžnosti. Ni dolgo, kar je nekdo naravnost izjavil: »Gospod so prišli sicer včasih maševat k nam v bližino strelskih jarkov in so razumeli naš jezik, pa niso nobenega nikoli spovedali in obhajali, dasi sem bil gori poldrugo leto.«

»Pa bi bil šel, če bi bili kaj rekli?« »Pa kako rad in tudi drugi.«

Če bi jih bil g. kurat povabil k sv. zakramentom, gotovo bi bil našel hvalen odmev pri fantih. Izmed sto bi se bil vsaj eden brezdvomno oglasil. In v strelskem jarku so vojaki še posebno potrebni odveze in pa tolažbe. Gre jim za večnost.

Pripovedovali so ranjenci iz Galicije, da ves čas boja in še potem tako dolgo niso videli nobenega duhovnika, dokler niso prišli v ogrske bolnišnice v Budimpešto ali drugod v bližini, kjer je morebiti enkrat na teden šel skozi sobo ogrski duhovnik, ki ni razumel besedice slovenščine. Umrlo jih je več precej, ko so jih prinesli na obvezovališče, ne da bi bili videli duhovnika.

Govorim kot duhovnik.

To da misliti. Od kod to pomanjkljivo, nezadostno dušno pastirstvo? In vendar hoče najvišja volja, da se zadosti poskrbi za vse vojake tudi v dušnem oziru. Kje je torej krivda? Ali primanjkuje vojnih kuratov? Vpoklicanih je bilo veliko, tudi slovenskih sorazmerno zelo veliko. Jih morebiti primanjkuje le na fronti? V zaledju jih ne manjka. Pridi v Ljubljano: vsakih deset korakov srečaš enega. Ali pa morda ne morejo do njih? Kdo ve! Gospodje vojni kurati, ki so

<sup>1133</sup> Ta člančič se bo morda zdel pisan preodkrito ali preostro. Pa naj se enkrat zapiše, kar se tolikokrat sliši. Naj nam gg. vojni kurati to reč pojasnijo, da se ne bo komu brez potrebe krivica delala.

bolj posvečeni v vojaške zadeve, bodo vedeli morda podati pravi vzrok nedostatkov. In potem bo lahko kaj storiti za izboljšanje neveselih razmer, če ne civilni, pa vojaški duhovščini.

–r.

### **Priloga, dokument št. 50:**

*Odgovor polkovnega vojaškega kurata 7. pehotnega polka Jerneja Hafnerja na vprašanja o pomanjkljivi duhovni oskrbi vojaštva.*

Vir: Vzajemnost, 1917, 5–6, str. 51–53.

#### **Kako je z dušnim pastirovanjem v vojski?**

(– r. u.: Jernej Hafner, t. č. vojni kurat.)

Članek tega naslova v »Vzajemnosti« (št. 1,2, 1917) izjavlja indirektno, napol odkrito in negotovo, kar se po izjavi pod črto označuje kot precej razširjeno mnenje, da je v vojski vzlic najboljšim tozadevnim ukazom najvišjega vojnega gospoda zelo slabo poskrbljeno za duše naših vojakov in je temu kriva indolenca ter slaba razdelitev vojnih kuratov. Veseli me, da se je eden gospodov oglasil javno; ker godrnjanja, ki izhaja iz popolnega nepoznanja vojnih razmer in neinformirane gorečnosti za duše, izročene v oskrbo, tega godrnjanja je že malo preveč. Več tovarišev, ki so bili na ta način neusmiljeno napadeni in obsojeni, se je že izrazilo, da treba napraviti temu konec. Zlasti ker so menda tudi pri višjih gospodih vojni kurati bolj slabo zapisani in sploh menda nastaja nekak prepad med vpoklicanimi in nevpoklicanimi gospodi, tako da se nekateri resno pomišljajo, bi li ne bilo bolje prestopiti v stalni stan vojnih kuratov, kar bi nikaikor ne bilo v interesu škofij.

Zato se mi zdi primerno, da napišem o tem vprašanju pojasnilo, dasi se mi je že nekaterikrat primerilo, da so se gospodje, ki se vojskujejo doma, na moje odgovore o vojnih razmerah izražali na tak način, da sem nevoljen moral pustiti ta pogovor, ker so oni vse bolje vedeli, kako je s stvarmi, o katerih so mene izpraševali. In vendar je povsem jasno, da more temeljiti zanesljiva sodba le na pravih sklepih in ti le na stvarnih premisah, ki morejo biti stvarne le, ako so pojmi popolni in jasni. Oporekal pa mi ne bo nihče, če trdim, da mož, ki ni sam dalj časa, v raznih krajih in položajih, živel v vojski in ne pozna notranjega ustroja in vojskinih odnosov, ki torej nima popolnih in jasnih pojmov, ni usposobljen izrekati zanesljivih in pravičnih sodb o zadevah, ki se tičejo vojske. Življenje in delo vojnih kuratov v bojnem ozemlju pa je kar najtesneje zvezano z vojsko samo in od nje bistveno odvisno. Tudi možu, ki zaslišava doma vojaške iz vojske o vojskinih razmerah, odrekam to usposobljenost in upravičenost. Priprost vojak tako malo ve, v kakšnih razmerah živi kurat, kaj mu je možno in kaj ne, kakšni so njegovi pripomočki in ovire, da ni usposobljen izrekati sodbe o njem in tudi ne podati tako zanesljivih in popolnih podatkov, da bi na podlagi



teh kdo drug mogel soditi kurate. O kuratih na bojnem polju – in za te menda predvsem gre – more in sme soditi edinole njih nadkurat ali superior, oziroma kateri tovarišev, ki poznajo delokrog in delo njihovo. Kogar torej muči misel, da kurati ne izpolnjujejo po svojih močeh svojih dolžnosti, naj se obrne pojasnilo na imenovane predstojnike ali tovariše – pa moli naj zanje. – Nekaterim sodnikom, se mi zdi, je temeljni vzrok krive sodbe napačni supositum: čete vojnega kurata so jim župnija, kakor je župnija, koder pasejo oni; premalo pa vpoštevajo, da te čete niso verni, svobodni kmetje, naseljeni okoli cerkve, kakor tudi kurat ni župnik na fari. Marveč se vse to nahaja v vojski, ki ni navezana na nobeno ozemlje, noben čas, nikakršen stalen red; da službe božje v praktičnih podrobnostih ne določa toliko kurat sam, kolikor razmere neredne vojske, ne škof, ampak poveljujoči častnik, da igrajo razno vlogo stotere nepredvidene možnosti, o katerih civilni župnik ne misli, ker jih zanj ni.

Nastavljenih je v splošnem zadosti vojnih kuratov (dne 30. sept. 1916 jih je bilo v vojni službi 1874). Seveda razdelitev povsod in vsak čas ni najboljša, ker vsled nenadnih razvrstitev čet ni mogoča. Polki pehote, domobranstva in črne vojske, domobranski, črnovojniški in prostostrelski bataljoni (samostojni) imajo po enega kurata; pri vsaki brigadi in diviziji je nastavljen za čete, ki dotičnemu poveljstvu pripadajo in nimajo lastnega kurata (lovci, konjica, topništvo, delavski in ženijski oddelki, tren itd.) eden ali več kuratov; pri vsakem vojnem superijoratu obstoja osebna rezerva; koder se občuti pomanjkanje, se telegrafično vpokličejo novi duhovni v vojno službo. V nobeni državi v tem oziru ni tako dobro preskrbljeno kakor v naši. Seveda razdelitev tu in tam ozir jezikovnega znanja in množine čet ni dobra; pa kjer je le mogoče, se izravna to z medsebojno pomočjo.

Da marsikateri vojak v fronti delj časa ne more biti pri sv. maši in prejeti sv. zakramentov, utegne tu in tam biti krivda kuratova. Največkrat ne. Službo božjo ovira, oziroma onemogoča: premikanje, neposredna bližina sovražnika v slabo utrjenih postojankah, negotov položaj; mnenje poveljnika: da taktični razlogi, nujno delo, utrujenost moštva tega ne dopušča; slabo vreme, prevelika raztresenost čet, pomanjkanje primerne prostora itd. Od mojega polka n. pr. sta skupaj le dva prapora, drugi bogve kje. Ta dva (nad dva tisoč mož) držita visokogorsko ozemlje, ki ju razbija v 17 postojank, za katere treba maševati posebej, kadar dopuščajo razmere. Nikdar pa ne more biti niti polovica mož dotičnega odseka pri sv. maši, ker so nekateri na straži v jarkih, drugi na predstražah, tretji pri delu, v bolnici, na dopustu itd. Normalno mi je v teh stalnih razmerah mogoče približno dvanajstkrat na mesec opraviti službo božjo pri oddelkih, oziroma v postojankah. Posameznih postojank po več mesecev ni mogoče obiskati, ker so večkrat vsled snega odrezane po delj časa in se ne smem izpostavljeti nepriliki, da bi cel mesec sedel, spal in jedel pri majhnem

oddelku, ki je sam v pomanjkanju, vse druge pa pustil na cedilu. Sem zdrav, mlad, vaje gor, bil sem eno leto vojak, zdaj sem že dvajset mesecev pri istem polku, tudi se ne zavedam kaznjive lenobe – in vendar dosti možakov lahko tudi o meni približno take stvari pripoveduje, ki dajo misliti, kakor so drugi pripovedovali o drugih kuratih, ki morebiti nimajo tako ugodnih predpogojev za uspešno službovanje kakor jaz. Poznam dosti slovenskih kuratov v fronti in menim, da me navedena dejstva in lastnosti usposablja izreči sodbo, da največ vojnih kuratov v fronti dobro vrši svoje dolžnosti, v kolikor sploh vojne razmere (katerih kurat ne more panati<sup>1134</sup>) dopuščajo. Če pa kateri ne izpolnjuje, kar more in je dolžan, so poklicani njegovi predstojniki, ki so usposobljeni v to, da sodijo. In ti so že večkrat sodili; morebiti kdaj celo pretrdo. Morebiti pa sploh dokazujem, kar ni treba – in gre le za »škandalozno« življenje vojnih kuratov? Rad priznam, o custodes hominum, da kateri naše častite družbe ni, kakor bi moral biti, dasi se ravno slovenski kurati posebno dobro drže in imajo pravega duha. Vprašam pa tudi, če so – doma – vsi – svetniki?

»Neki gospod je maševal, pa ni spovedoval.« – Pred letom sem bival v bližini tovariša, ki je pogosto biniral. Drugo sveto mašo je imel navadno, po napornem potu, okoli poldneva; večkrat se je potil od slabosti. Rad bi ga videl, ki bi v takih razmerah pred sveto mašo še spovedoval! Tudi nihče še ni pridobil ničesar na tak način, da se je v enem mesecu izgaral; kakšna je korist od enkratnega forsiranja, če vsled tega moram zboleti in cele tedne ali mesece ležati? V vojski doseže uspeh le tisti, ki zna gospodariti z danimi silami; neomejenih naravnih sredstev nima nihče na razpolago; na čudeže se ne sme nihče zanašati.

»Tako in tako dolgo nisem bil pri spovedi.« - Ne enkrat sem naletel na oddelke, ki že dolgo niso imeli službe božje. Če mi je bilo mogoče, sem takoj vse potrebno ukrenil, da jih napasem. Neposredno noč ali dan prej, ali pa v času, ko se je to imelo vršiti, jih je povelje odneslo bogvekam. – Lansko zimo v gorovju ni bilo mogoče dosti storiti. Pomladi sem moral oditi za tri mesece drugam. Par tisoč mož ni imelo v velikonočnem času skoro nobene dušne oskrbe v teh gorah, dočim sva bila prej in pozneje dva kurata v dotičnem odseku. Kriva je bila pa – vojska.

Pripotil sem se bil visoke skale na obisk v prvo črto, lačen in žejen, prijazno vabil može k sveti spovedi. Pa so rekli nekateri slugi: »saj nismo arestanti, da bi nas kdo gonil k spovedi.« - Pretečeni teden sem se oglasil v strmem gozdu pri stotnijskem poveljniku. Sam je letal okoli mož, več ordonanc je poslal v zakope, tudi sam sem šel okoli vabit. Čakam nato, nihče ne pride. Še enkrat lete ordonanci. Vsak mož ve, da čakam nanj. Za dobršen čas pride – eden. In ta mi razodene, da je – Srb, pravoslaven. – Govorim intimno s častnikom, znanim

1134 Panati – ukrotiti, obvladovati.

iz gimnazije. »Veš,« mi reče, »tvoji ljudje te nimajo nič kaj radi.« »Zakaj pa ne, so ti kaj rekli?« »Pravijo, da jih preveč priganjaš k spovedi in maši.« - Službe božje napovedujem v »Regimentsbefehlu«, naš polkovnik skoro vselej pride in pazi, da možje hodijo k službi božji. Po njegovem povelju morajo vsi, ki niso za službo nepogrešljivi, priti. Ko po sv. maši pridem iz kapele, mi pa večkrat kakšen možak potoži, da bi bil rad in lahko prišel, pa ni vedel, da je služba božja. Zakaj ni vedel? Ko se je oglasilo, ni bil poleg, ravnotako ne, ko so drugi odhajali. Vzrok – vojska.

Boji v Galiciji. Kurat mora po predpisu (kakor je tudi najbolje) biti na polkovnem obvezovališču. Kogar tja prineso (dva do tristo korakov), tega lahko prevedi. Kdor pade v črto, umrje na obvezovališču pri stotnji ali bataljonu, oziroma med potjo, ga ne more. Če se oddalji od svojega mesta na drugo (n. pr. v črto samo) mu jih še več uide, če je sploh gibanje mogoče vsled ognja in ga poveljnik pusti. Pogosto pa je položaj čet tak, da enega dela črte ranjenci sploh ne tangirajo polkovnega obvezovališča, ker jim je priročneje, ako se direktno odvedejo v prvo bolnico. Vse se vrši v ognju, mrzlično hitro. Ranjenci se prekladajo, donašajo, odvažajo. Marsikdo se v tem metežu lahko prezre ali dvakrat prevedi, zlasti nezavestni. Umrje jih pa brez dvoma v premikajoči se vojski največ neprevidenih. Krivda leži – na vojski. O prvih mesecih vojske sploh ne govorim. – Kdo se je tedaj spoznal v vojnem metežu? Kurat našega polka je kot prvi našel svoje mesto – v mrliški knjigi († Val. Rozman). Trdim: četudi dobi vsak vojak svojega kurata in bo ta kurat svetnik, še vedno bo dosti mož umrlo neprevidenih. Tako je na farah v vojski; da se kaj takega ne bo prigodilo doma, vigilate fratres!

»V zaledju kuratov ne manjka.« – Ta trditev najbolj neprijetno zadene, ker je najbolj krivična in neresnična. Ali je šel kdaj skozi vse prostore, kjer leže farani teh sobratov? Ali je videl njih težko, mučno delo? Če bi ga bil, bi ne bil tako pisal. Jaz ne menjam z nobenim teh kuratov, dasi sem bil v Galiciji v času bojev, na Vrhu sv. Mihaela v času ofenzive in se gibljem že nad eno leto v višavah 900 – 2666 metrov zelo divjih gora. To je sicer nevarneje, a le časoma zelo naporno, ker naštete ovire ne dopuščajo, da bi se storilo vse dobro, kar bi se pa rade volje storilo, če bi bilo mogoče. Pa če tudi per accidens kateri kuratov nima dela, temu navadno ni kriv sam, ampak – vojska.

Objekcij in dvomov se lahko napiše z ozirom na obsežnost vprašanja debela knjiga; odgovor bi moral obsegati deset debelejših knjig, kar pa ne gre, kajti še vedno velja stara modrost, da: eden lahko vpraša stvari, ki mu jih deset ne more zadovoljivo odgovoriti. Verjemite mi, da je lažje dvomiti in oporekati, modrovati in soditi, kakor v vojski z vidnimi uspehi pastirovati, in veliko lažje, kakor dokazovati, da ni vse tako kakor se njemu dozdeva. Sprevidim pa, da bi bilo zelo potrebno, da se splošno bere članek vojnega ku-

rata (prof. moralke) dr. Parscha v »Pastoralblatt für k. u. k. kathol. Mil. u. Mar. – Geistlichkeit« (Wien 1916, Buchdruckerei »Reichpost«, Wien VIII.), ki odgovarja na obravnavano vprašanje v članku: Aufgaben des Feldseelsorgers an der Front, čegar oceno sem doposlal v dec. 1916 »Duh. Pastirju«. Bratje! Podpirajmo, vsaj z molitvijo, eden drugega.

V. pošta 608/R, na god sv. Antona 1917

**Priloga, dokument št. 51:**

*Na vojaški vikariat je leta 1916 prispelo anonimno pismo o vojaški duhovščini in pritožba, da so duhovniki velikokrat premladi za to službo. Čeprav se vojaški škof na takšna pisma po navadi ni odzival, pa je tokrat ravnal nekoliko drugače.*

Vir: ÖSTA/KA, MfLV – Mil. Teil, karton 2389, K. u. k. Apostolisches Feldvikariat Nr. 52703, Res.

K. u. k. Apostolisches Feldvikariat.  
Nr. 52703 Res.

**Liebevolles Benehmen den Soldaten gegenüber.**

An das hochwürdige k. u. k. Feldsuperiorat in Wien, am 10. August 1916.

»Obwohl anonyme Eingaben nicht immer einer weiteren Behandlung würdig sind, so erachte ich es doch für meine Pflicht allen hochwürdigen Herren MilGeistlichen einige Ausführungen aus einer mir anonym zugesendeten Zuschrift zur Kenntnis und Erwägung zu verlautbaren. Ein Soldat hat angeblich über seine Erlebnisse im Kriegsdienste folgendes geschrieben:

»Gerade von jener Seite, wo man Liebe, Milde, Trost und Barmherzigkeit, wie dies unsere hl. Religion lehrt, erwarten soll, vermisst man diese edlen Bestrebungen. – So mancher junge Kaplan, der plötzlich als Feldgeistlicher in den Hauptmannsrank kam, mag sich etwas erhaben dünken und behandelt oder kommt den Soldaten dann nicht mit jener Lieber und Freundlichkeit entgegen, wie es seine hl. Pflicht ist. Man muss doch bedenken, daß die meisten Soldaten ältere Männer sind, die in ihrer fernen Heimat Frau und Kinder haben und durch Kummer und Sorgen und Mühsale aller Art schwer an Leib und Seele darniedergedrückt sind ...«

Ich empfehle eindringlich diese Worte allen hochwürdigen Herren Feldgeistlichen im Felde und im Hinterlande als einen recht dankbaren Gegenstand der Selbprüfung und gewärtige, dass alle Herren, als treue Nachfolger und Diener des göttlichen guten Hirten ihr heiliges Amt in wahrhaft apostolischer Weise ausüben und sich nie durch andere nebensächliche Momente zu schroffem, lieblosem Benehmen gegen die ihnen anvertrauten Seelen verleiten lassen werden.

Dieser Erlaß ist allen unterstehenden Herren ehetunlichst zu verlautbaren.  
Ergeht gleichlautend an alle Feldsuperiorate bei der Armee im Felde und im Hinterlande und an das Marinesuperiorat.

[podpis] BJELIK, m. p.  
Bischof, Apostolischer Feldvikar

Für die richtige Abschrift! [podpis]  
28. 8. Lentner Hptm. [Hauptmann]

**Priloga, dokument št. 52:**

*Disciplinski postopek zoper vojaškega kurata Ludvika Lacino.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 273, Feldkurat Lacina – disziplinarwidriges Genehmmen.

305. Res.

**Feldkurat Lacina – disziplinarwidriges Genehmmen**

An das k. u. k. K. M. in Wien.

20. Oktober 1916

Der Feldkurat Ludwig Lacina des Mob. ResSpitals Nr. 2/10, welcher schon von meinem Vorgänger wegen seiner Lauheit im Dienste und Pflichtvergessenheit oft gemahnt und gerügt, wiederholt strafweise versetzt und wegen grober Verletzung der Standesehre auch mit einem strengen Verweise bestraft, von den namentlich jüngeren Offizieren aber, - weil er ein guter Gesellschafter, Klavierspieler und kein Spassverderber war – gerne in Schutz genommen wurde, ist mit Befürwortung des 2. AKmdos von der 7. KTD zur Beförderung in die VIII. Rangklasse außer der [Bar. ?] beantragt worden. Er ist am 18. I. Mts. bei mir erschienen und hat sich auf den vorerwähnten Antrag berufen und um seine Beförderung gebeten.

Ich habe unter Hinweis auf sein so oft beanständetes Verhalten vor dem Kriege die Erfüllung dieser Bitte abgelehnt und musste dies, als er unter Hervorhebung seiner 10-jährigen Dienstzeit und seines Alters das Ansuchen mit heftigem, ungebührendem Ton und eben solcher Haltung wiederholte als eine Dreistigkeit und Kränkung seiner wohlverdienten Vordermänner energisch zurückweisen.

Er gebärdete sich aber in ungehöriger Art weiter und warf mit verletzendem Ton und anmassender Haltung vor, dass ich ihn verfolge und verfluchte mich, die Mutter Gottes solle mich strafen und sie werde es auch tun, wie es auch dem verstorbenen Weihbischof Marschall gesehehen, dem er auch gleiches gewünscht habe.

Ich bringe dieses achtungswidrige, die Auktorität und Disziplin tief verletzende Benehmen des Feldkuraten Lacina zur Kenntnis und bitte, - da es sich

um meine Persone handelt, - von einer härteren Ahndung absehen und ihn nur mit einem strengen Verweise und Verwarnung bestrafen lassen zu wollen.

Bjelic,  
Bischof, Apostolischer Feldvikar

[ročni zapis] V. Nr. 86493/16  
Wegen vernachlässigten Sge im Mob. R. Sp. 2/10  
(:kranken nicht gebeichtet)  
von Várady Rüge verteilt

**Priloga, dokument št. 53:**

*Pastoralno poročilo vojaškega kurata Ludvika Šavlja o duhovni oskrbi pri 17. pehotnem polku januarja 1918.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 237, Pastoralbericht für den Monat Jänner 1918, Šavelj Ludvik.

[Žig] K. u. k. Infanterieregiment [ročno dopisano]»Kronprinz« No 17  
E. No 30.

Feldpost 369, am 15. Febr. 1918

**Pastoralbericht**  
**für den Monat Jänner 1918**

I. Gottesdienstliches:

Am Neujahrstag hielt ich den Gottesdienst beim I. u. II. Baon. Es nahmen daran teil, alle, die nicht irgendwie durch den Dienst verhindert waren. Bei 80 Mann empfing dabei die hl. Kommunion. Bei der Ansprache machte ich einen Rückblick in das vergangene Jahr worauf ich, die Ermunterung anschloß auch in der Zukunft – im neuen Jahr das Vertrauen auf Gott nicht sinken zu lassen.

Am Sonntag den 6. Jänner war der Gottesdienst beim 2. Baon. Kommunizierende - über 100 Mann. Das Thema der Predigt: der Glaube der 3 Waisen soll auch für uns ein Vorbild sein.

Damstag den 12. Jänner hielt ich für die in Val dei Ronchi befindliche Mannschaft der S. H. B. 60/I einen Gottesdienst ab. Derselbe war sehr gut besucht; zumal die Polen und Kroaten, die anwesend waren, hatten eine große Freude.

Sonntag 13. Jänner wurde der Gottesdienst beim Rgmtstrain abgehalten, - sehr gut besucht. Dabei spielte die Rgmtsmusik.

Montag den 14. Jänner war ein Gottesdienst bei G. H. B. 20/II. und 20/IV. Trotz dem, daß der Feind angefangen hatte in die Nähe zu schießen verlief der Gottesdienst ohne Störung. Kein einziger Mann verließ vor der beendeten Amtshandlung seinen Platz. Als Thema der Predigt nahm ich in diesem 3

Tagen: die Verehrung des Namens Jesu. Selbe hielt ich in deutscher und slov. eventuell kroatischer Sprache.

Am Sonntag den 20. Jänner war der Gottesdienst beim 1 und 2. Baon. Auch diesmal ging die Großzahl der Anwesenden zur hl. Kommunion. Das Thema der Ansprache: Vorbereitung auf die hl. Osterbeicht.

Sonntag den 27. Jänner war das Rgmt auf dem Marsche in die Retablierung.  
Sonstige Beschäftigung:

In diesem Monat war es etwas schwerer die Mannschaft, in der Stellung die noch nicht ausgebaut wurden, zu besuchen. Man konnte nur in der Nacht zu ihnen hinaus. Trotzdem ging ich auch in dieser Zeit 2mal am Abendhinaus um den Soldaten, beim Graben der Stellungen einige Trostworte zu sprechen. Umso öfter erschien ich in ihrer Mitte in der Reserve – Stellung. Die Mannschaft war in dieser Zeit infolge der Kälte und anderen Strapazen sehr herabgekommen und bedurfte sehr des Trostes. – Die letzten 2 Wochen war ich besonders damit beschäftigt den gefallenen Helden eine würdige Ruchestätte zu bereiten. Auf Mte Zomo allein begrab? ich mit einer Abteilung vom 15 Mann über 50 Mann Italiener und 17 Tiroler.

Am 26. in der Nacht ging das Regiment in die Retablierung.  
Feldpost 369, am 15. Februar 1918

[podpis] Ludvik Šavelj  
Feldkurat

[Žig] Militärseelsorge  
der k. u. k. 6. Infanteriedivision

Exh. No. 137.

[Podpis] Gesehen!

F. Kulovec, Div. Pf.

[Žig]: Feldsuperiorat der k. u. k. 11. Armee

EN. 1568 praes. 7. III. 1918.

Gúta (Martin)

### **Priloga, dokument št. 54:**

*Pastoralno poročilo, ki ga je o pastoralni oskrbi lovskih bataljonov napisal Jožef Poje<sup>1135</sup> februarja 1918.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 237, Pastoralbericht der Mil. Seelsorge des k. u. k. F. J. B. No 7 über die im Monate Jänner l. J. abgehaltenen geistlichen Funktionen, Poje Josef.

[Žig] Militärseelsorge des K. u. k. Feldjäger Baon Nr. 7  
Exh. N<sup>o</sup> 41.

1135 Jožef Poje, r. 9. 2. 1889, Osilnica; m. 14. 7. 1914; † 31. 5. 1977, Ljubljana Šentvid. V: *Letopis 2000*, str. 461.

**Pastoralbericht**  
**der Mil. Seelsorge des k. u. k. F. J. B. N° 7 über die im Montate Jänner I. J.**  
**abgehaltenen geistlichen Funktionen.**

Feldpost 2, am 22. Februar 1918.

Josef Poje,  
k. u. k. Feldkurat

[druga stran]

Inhalt:

Das Feldjägerbaon N° 7 ist am 27. XII. 1917 aus Campo Mulo in die Stellung auf Mte Sisemol abgegangen. Der Hilfsplatz des Bataillons was aufgestellt in Val Ronchi. Darselbst wurde in der Marodenbaracke täglich die hl. Messe gelesen. Am 13. I. 1918 fans ein Gottesdienst state bei der IV. Komp. des Jg 7, am 14 I. bei der III. Komp., am 15. I. bei der II. Komp., am 16. I. bei der I. Komp. und am 17. I. bei der M. G. Komp. – Bei allen Kompagnien wurde zugleich ein Vortrag gehalten in deutscher und slov. Sprache. Der Inhalt des Vortrages: Der Blick auf das hl. Kreuz und auf den Gekreuzigten ist die beste Vorbereitung auf eine gute Osterbeichte und auf einen würdigen Empfang der Osterkommunion. - am 20. I. wurde ein Gottesdienst mit dem Vortrag: Der Blick auf das hl. Kreuz verleiht uns Mut, Er. gebung und Ausdauer.« Bei der Sapp. Komp. 2./3. – gehalten. – Am 22. I. hielt ich einen Gottesdienst bei einer Geb. Kan Bat. bei Eck und am 27. I. bei der Geb. Kan. Bat. 2/g 10 und 4/G 10 bei Stenfle. Überall bei den genannten Batt. hilte ich einen Vortrag über das Thema: Das hl. Kreuz sei unsere Hilfe! Die beteiligung der Offiziere und der Mannschaft war höchst erfreulich. - Am 28. begann die ital. Offensive gegen Sisenol Val di Bella und Col Rosso. Während der Offensive war ich tätig auf dem Hilfsplatz Jg 7 und auf dem Reg. Hilfsplatz des I.R. 81.

Feldpost 2, am 22. Februar 1918.

[podpis] Josef Poje,  
k. u. k. Feldkurat

**Priloga, dokument št. 55:**

*Poročilo dr. Franca Kulovca, divizijskega župnika 6. pehotne divizije, za mesec januar 1918.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 237, Pastoralbericht der Mltseelorge d. 6. I. D. für den Monat Jänner 1918, dr. Fr. Kulovec.

[Žig]: Militärseelsorge  
der k. u. k. 6. Infanteriedivision  
Exh. N° 134.



## Pastoralbericht der Mltseelsorge d. 6. I. D. für den Monat Jänner 1918.

### I. Feldgottesdienste:

1.) 1./I. Circumcisio Doni: hl. Messe in Campo Mulo für Train, Bespannungen, Stabs-Kompagnie: Thema: Und sein Name und genannt werden: Wunderbar, Ratgeber, starker Gott, Vater der Zukunft, Friedensfürst. Is. 9, 6. Deutsch u. slovenisch [sic!].

2.) 6./I. Epiphania Dom.: hl. Messe für FH Rgt 6 auf Longara. Thema: Ich bin das Licht der Welt, wer mir folgt, wandelt nicht in Finsternis, sondern hat das Licht des Lebens. Joh. 8, 12. Deutsch u. slovenisch.

3.) 13./I. Dies oct. Epiphan.: hl. Messe für Fjb 20, Train u. Stabs Komp. in Campu Mulo. Thema: Wer unter euch der erste sein will, der sei der Diener aller, gleichwie auch der Menschensohn nicht gekonnen ist, sich bedienen zu lassen, sondern zu dienen. Mark. 10, 44. Deutsch u. slovenisch.

4.) 14./I.: hl. Messe für die ~~Motor~~-Automob. H. Batt. 21. Thema: Einen anderen Grund kann niemand legen als den, welcher gelegt ist: Christus Jesus. Deutsch u. slovenisch.

5.) 17./I.: hl. Messe für Train. Thema: Wie oben.

6.) 20./I. Dom. II. p. Epiph.: hl. Messe für Munitionskolonnen. Thema: Soldaten! Es nacht die Zeit der Osterpflicht! Deutsch u. slovenisch.

### II. Seelsorgerliches:

Im Jänner war die Lage bei der Division sehr unruhig. Die Mannschaft hatte keine oder sehr dürftige Unterstände. Unter der eingebetenen großen Kälte litten die Soldaten sehr. Die Fdkuraten hatten in diesen Verhältnissen mehr als genug Gelegenheit zu Trostunoten und Aufmunterung.

Bei Mangel an Unterkünften mußte der Gottesdienst stets in Freien abgehalten werden. Und da ereignete sich stets, daß der Meßwein bei einem Gottesdienste um 9 Uhr Vormittag im Kelche gefror. Später konnten wegen der regen Fliegertätigkeit keine Gottesdienste mehr stattfinden. In der Nov.–Dez. Offensive sind hunderte von unseren und italienischen Soldaten gefallen, die beim Vormarsch in diesen unwirtlichen Steingegenden nicht alle begraben werden konnten. Es um den Abteilungen erwirkt, die die Toten im Beisein der Feldkuraten zu begraben begannen. Leider gign die Bestattung beim großen Mangel an Arbeitskräften nur langsam von statten.

In der Zeit waren bei den Formationen der Division zeitweise 12 Feldkuraten tätig. Ich besuchte die meisten und gab ihnen Anleitungen.

Unter die Mannschaft wurden viele Gebetbücher und Zeitschriften verteilt.

### III. Kanzlei:

Beim Bewegungskriege stößt die Anlage der Gräberkaster auf die größten Schwierigkeiten. Der Feldkurat ist auf sich selber angewiesen, die Truppe

stellt ihm nur in den allerwenigsten Fällen trotz der vielen ergangenen Befehle Skizzen von Begräbnisorten der gefallenen zur Verfügung. Obwohl vier Jahre Krieges bald voll werden, bekommt der Feldkurat die Lgtbl [Legitimationsblatt] meistens nicht vorschriftmäßig ausgefüllt in die Hand. Das alles häuft die Kanzleiarbeiten in bedeutendem Maße an und verzögert die rechtretige Erledigung derseben.

Feldpost 369, am 31. Jänner 1918.

[žig duhovne oskrbe 6. divizije]

[podpis] Dr. Fr. Kulovec, Div. Pf.

**Priloga, dokument št. 56:**

*Poročilo vojaškega kurata Petra Juraka o velikonočni spovedi pripadnikov 1. gorskega strelskega polka leta 1918.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 240, Osterbeichte – Bericht. Geb. Sch. Rgt. 1, 4. April 1918, Peter Jurak.

[žig] Röm. kath. Mil. Seelsorge  
des k. k. Gebirgsschützenregiments Nr. 1.

Ex. Nr. 314.

Osterbeichte – Bericht

**An**

**das Hochwürdigste Feldsuperiorat der k. u. k. Isonzo-Armee**

Feldpost 646, am 4. April 1918.

Feldpost 487.

Die Osterbeichte ist nach Kompagnien absolviert worden. Jeden Tag ist eine Kompagnie an die Reihe gekommen. Nachmittags war immer vor der Beicht eine kurze Ansprache und ebends sacramentaler Segen mit Litanei. Die Leute haben sehr gerne daran teilgenommen. Für die Mannschaft, welche aus irgen welchem Grunde verhindert war, an dem für die Kompagnie bestimmten Tage teilzunehmen, waren dann mehrere Tage bestimmt, damit auch die ihren Osterpflicht nachkommen konnten. Im ganzen haben die hl. Osterkommunion 2 376 Mann empfangen, also über 90% des gesammten Standes des Regimentes.

Auch beim Sturmbataillon der 44. Schützendivision wurde die hl. Osterbeicht im gleiche Weise werichtet. Die hl. Osterkommunion haben über 600 Mann des Sturmbataillons empfangen. hier haben mir die Herren Feldkuraten: Alois Auer des Sch. R. Nr. 21 und Anton Gnidovec des Geb. Sch. R. Nr. 2 ausgeholfen.

[žig] Röm. kath. Mil Seelsorge des k. k. Gebirgsschützenregiments Nr. 1.

[podpis] Peter Jurak  
Feldkurat

**Priloga, dokument št. 57:**

*Poročilo vojaškega kurata Janeza Kocipra o velikonočnih praznikih v Latisani leta 1918.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 240, Osterandacht, 10. April 1918, Johann Ev. Kociper.

[žig] MilSeelsorge

des k. u. k.

Etappenstationskdos Latisana.

Osterandacht.

E. Nr. 2.

**An das Hochwürdigste Feldsuperiorat des Kisa (Q. Abt.)**

Feldpost 487, am 10. april 1918.

Feldpost 487.

Auf dst. E. Nr. 613 vom 10. Febr. 1918.

Nachdem das Marschbaon des I. R. 20 unter der Leitung der MilSeelorge der Ma Fo am 21. und 23. Februar 1918, bei welcher Gelegenheit auch ich beim Beichthören der Polen aushalt, seine Osterandachtverrichtet hatte, wurde für die kath. Mannschaften der übrigen Formationen der Garnison Latisana vom 4. bis 7. März l. J. in der renovierten Garnisonskirche die hl. Osterandacht abgehalten. Die Formationen wurden in drei Gruppen A B C eingeteilt und jede Gruppe wurde an einem der Nachmittage um 3<sup>h</sup>, wie es im Stationskdos-Befehle von Latisana Nr. 101 vom 28. Febr. 1918 anbefohlen war, zur hl. Beichte und am darauffolgenden Morgen um 6<sup>30h</sup> am zur hl. Kommunion geführt. Der hl. Beichte wurde stets eine eingehende Belehrung »Im Bußsakramente waltet der hl. Geist« und bestmögliche Vorbereitung im 4 Sprachen vorausgeschickt und ebenso wurde vor der hl. Kommunion eine warmgefühlte Ansprache über den Empfang der hl. Osterkommunion gehalten. Im Beichthören haben mir ausgeholfen: Fkt. Thom. Fogadić für die kroat. Mannschaft, Fkt. Ludwig Kanyó für die ung. Mannschaft (auch mit Ansprache), Fkt. Blasius Kottfis für die polnische Mannschaft (auch mit Ansprache); Deutsche, Slovenen, Čechen u. Slovaken haben in der überwiegenden Mehrheit bei mir gebeichtet. Die Beteiligung war recht zufriedenstellend; es wurden 409 hl. Kommunionen gespendet. Hervorzuheben wäre, daß die Slovenen, die Kroaten und die Deutschen das Hauptkontingent abgaben. Außerdem kamen vereinzelt Soldaten meiner Aufmunterung nach und empfangen an Wochentagen morgens 7<sup>h</sup> gelegentlich der hl. Frühmesse in der Abteipfarkirche in Latisana die hl. Sakramente. Das Benehmen der Mannschaft war dem Ernst der Zeit und der Heiligkeit der Handlung entsprechend und sehr auferbaulich. – Ganz in der gleichen Weise hatte das gegen Ende März angekommene k. u. k. Brückenbaon Nr. 1 die hl. Beichte

am 4. April 3<sup>h</sup> am und die hl. Kommuinon am 5. April 6<sup>30h</sup> am. Teilnehmer waren 95.

[podpis] Johann Ev. Kociper,  
k. k. Feldkurat.

**Priloga, dokument št. 58:**

*Poročilo Jožefa Krantza o duhovni oskrbi taborišča za vračajoče se vojake iz ruskega ujetništva.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 247, Pastoralbericht für Juni 1918, Heimkehrlagers Nr. 701.

[Žig] Militärseelsorge d. k. u. k. Heimkehrlagers Nr. 701

Ex. Nr. 21.

Pastoralbericht für Juli 1918.

**An das hochw- Feldsuperiorat des k. u. k. 4. Generalkommandos**

Leordina, am 31. Juli 1918.

Feldpost 354.

Es wird gemeldet:

1. Im Sinne der Ex. Nr. 3415 des k. u. k. 7. Gen. – Kmmdos v. 1918 wurde die Seelsorge der Heimkehrer des obigen Lagers vom Unterfertigten am 18. Juni d. übernommen.

2. Die Zahl der Heimkehrer war 599, und zwar dem Religionsbekenntnisse nach: 369 Römisch; und Griech. – katholische, 135 Gr. – orientalische, 61 Evangelische H. C., 17. Evangelische A. C., 1 Unitarius, 8 Izraeliten, 7 Mohamedaner; der Sprache nach: 45 Deutsche, 247 Ungarn, 123 Kroaten, 136 Serben, 17 Slovenen, 12 Ruthenen, 8 Slovaken, 14 Rumänen.

3. Der Gottesdienst wurde eine Zeit – die Sonntage ausgenommen – in der gr.-katholischen Pfarrkirche, nach Vollendung der L.-Kapelle im Lager, und zwar täglich 7h gelesen, das ist die Heimkehrer auch an Wochentagen der hl. Messe beiwohnen können, was ihnen der L.-Kommandant: k. u. k. Hauptmann Andor v. Rónay durch die Erlaubnis ermöglichte, dass die am Gottesdienste Teilnehmenden – und bloss sie – statt 7 Uhr nach Beendigung der hl. Messe ihre Arbeit beginnen sollen.

Wegen der grossen Beschäftigung beim Barackenbauen wurde bloss an 4 Sonntagen gepredigt, und zwar – Predigtthemen:

am 1. Sonntage: vom Eide und Vaterlandsliebe;

2. , " : die Härte unseres Weltkrieges – Gott mit uns;

am 3.-ten Sonntage: Das Vertrauen des Christen zur göttlichen  
Vorschung im Lichte des Krieges;

am 4.-ten Sonntage: von Tapferkeit.

6. Die Heimgekehrten wurden bei der Arbeit und sonst besucht. Es war bei ihnen sichtbar, wie es ihnen wohl tut – wenn sich man für die vergangene Zeit ihrer Kriegsgefangenschaft und ihre Familie interessiert. Das Soldatenheim leistete auch mir einen neuen Bereich, mich mit den Leuten noch intensiver zu beschäftigen und ihrer Seele näher zu kommen. Als ein Grundprinzip gilt es hier, dass der Seelsorger hauptsächlich mit seinem persönlichen Verkehr die Sympathie, die Liebe, die Seele der Gläubigen gewinnt, was eine unbedingt nötige Bedingung des gewünschten Erfolges sei.

7. Ein Teil (zirka 1/4) der Katholiken hat die hl. Beichte bei uns verichtet. Andere haben angeblich von kurzer Zeit gebeichtet; waren auch solche, die sich mit der Begründung fernhielten, sie wollen dieser Pflicht in ihrer heimatlichen Kirche nachkommen.

8. Der seelische Zustand des ersten Transportes war subjektive religiös und auch objektive sehr gut. Wegen ihres anständigen Benehmens und ihrer fleissigen Arbeit erreichten sie eine allgemeine Zufriedenheit und Achtung der Vorgesetzten. – Der Urteil über den zweiten Transport dieses Monats ist unbedingt ein ungünstiger, doch nicht gefährlich schlecht.

9. Im ganzen grossen kann es behauptet werden: die lange Zeit im fremden Lande verliess in der Seele der Heimkehrer ihre Spur, es ist aber unbedingt zu erfahren: die Leute haben eine sehr grosse Sehnsucht nach ihrer Familie und ihrem heimatlichen Boden, was für sie ein gutes Zeugnis, für Vaterland ein Vorteil ist.

[pripis ob strani]: *Veranlaßt* 10. Es wird gebeten, besonders für die kroatischen und slovenischen Heimkehrer Gebet-, und Lesebücher besorgen zu wollen – es sind nämlich keine solche vorhanden – und auch die ungarischen Lesebücher möglichst zu vermehren für den Fall, wenn es viele Heimkehrer kommen dürften. Vorläufig sind sie gut besorgt. Ausser ihnen bekamen wir mit dem letzten Transporte – die 30 Deutscher ausgenommen – bloss Serben und Rumänen, für welche am Lesestoppe nicht zu erzielen ist und auch nichts gereicht werden konnte.

[podpis] Josep [sic!] Krantz  
Feldkurat.

[žig] Feldsuperiorat des k. u. k. 4. General kommandos  
Praes. am. 10. August 1918  
Nro. 325/H. mit / Blgen.

**Priloga, dokument št. 59:**

*Poročilo vojaškega kurata Antona Klasinca (p. Engelberta) o duhovni oskrbi pri 117. pehotnem polku meseca junija 1918.*

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 243, Pastoralbericht für Juni 1918, Mil. Seelsorge d. Inf. Regts. 117, 2. VII. 1918, Anton Klasinc.

### Pastoralbericht für den Monat Juni 1918.

1. Am 3. VI. 1918 habe ich die Seelsorge des Regimentes übernommen. Vom 6. VI. bis 12. VI. während meiner Absentierung war mein Stellvertreter Feldkurat Vukotić von der San. Kol. der k. u. k. 18. I. D.

2. Am 14. VI. wurde bei jeder Kompagnie eine Ansprache im deutscher und slovenischer Sprache abgehalten und darauf die allgemeine Absolution erteilt.

3. Gottesdienst mit der Predigt in deutscher und slavischer [sic!] Sprache konnte nur am 23. VI. abgehalten werden. Thema der Predigt: »Die Kriegsleiden ertragen aus Liebe zu Gott – ein gutes Werk.« Die Beteiligung der Offiziers und Mannschaft am Gottesdienste war sehr erfreulich.

4. Am 16. VI. war Feldgottesdienst wegen des feindlichen Trommelfeuers, wegen der blutigen Kämpfe und Regengüsse unmöglich. Am 29. VI. ist die Ablösung stattgefunden. Über dies waren 29. und 30. VI. Marschtags, verbunden mit starken Regengüssen.

5. Für das religiös-sittliche Leben der Soldaten wurde meist durch persönlichen Verkehr, Aufmunterungen und Ansprachen gesorgt.

6. Vielen Verwundeten wurden die hl. Lossprechung und die letzte Ölung erteilt.

7. Viele Tote wurden kirchlich begraben, ihre Gräber mit Kreuzen versehen, nach Möglichkeit auch mit Inschriften. Es wurden nämlich meist Massengräber errichtet und Gefallene verschiedener Regimenter und Brigaden zusammen begraben und vom nächststehenden Feldkuraten eingesegnet.

8. Die Feldkapelle ist für ein Feldregiment viel zu schwer und zu groß. Nimmt man die Sachen im Rucksack mit, leiden wieder Kirchengeräte und Kirchenwäsche viel zu viel. Dies was auch diesmal der Fall.

Feldpost 613, am 2. VII. 1918.

[Žig]: K. u. k. Mil. Seelsorge d. Inf. Regts. 117

[podpis] Anton Klasinc,  
k. k. Feldkurat.

### Priloga, dokument št. 60:

*Poročilo vojaškega imama o duhovni oskrbi v drugem četrtletju leta 1918 pri soški armadi.*

Vir: ÖSTA/KA, KM 1918, Abt. 9, karton 1364, Islamitische Militärseelsorge der k. u. k. Isonzo Armee, Res. E. Nr. 189/918, Tätigkeitsbericht.

[Žig]: Islamistische Militärseelsorge  
 der k. u. k. Isonzo-Armee.  
 Res. E. Nr.  $\frac{189}{918}$

### Tätigkeitsbericht

An

das k. u. k. Kriegsministerium (Q.=Abt.)

Feldpost 487 am 26. Juli 1918. .... WIEN.

Ueber das zweite Quartal des Jahres 1918 lege ich folgende Bericht vor:

1) Stand der islamitischen Mil. Geistlichen am 1. Juli im Bereiche der k. u. k. Isa beträgt 6 Seelsorger u. zwar: Mil. Imam Salih Atiković Leiter der islamitischen Mil. Seelsorge der k. u. k. Isa bei Kisa Q. Abt., Mil. Imam Salih. ef. Hadžibegić bei der 58. Inf. Div. Mil. Imam Hasan ef. Krivokapa beim Feldspital Nr. 1004, Mil. Imam Ejub ef. Ademović beim Abschnittskommando Triest, Mil. Imam Derviš ef. Korkut beim Feldspital Nr. 1313 und Mil. Imam Ali ef. Pašić beim Stadtkommando Udine.

2) Transferiert wurde Mil. Imam Hasan ef. Krivokapa vom Feldspital Nr. 1205 zum Feldspital Nr. 1004.

3) Inspizierung: Im Laufe des zweiten Quartals habe ich alle fünf islamit. Seelsorgen inspiziert und alle in voller Ordnung gefunden u. zw.: Die islamit. Mil. Seelsorge der 58 Inf. Division am 1. und 2. April [1]918. in Fontanelle und Temn[nadpisano: i]o an der Piave; die islam. Mil. Seelsorge des Feldspitals Nr. 1205 am 29. April in St. Vito, die islam. Mil. Seelsorge des Abschnittskommandos Triest am 10. und 11. Mai in Triest; die islam. Mil. Seelsorge des Stadtkommandos Udine am 29. Juni in Udine und die islam. Mil. Seelsorge des Feldspitals Nr. 1313 am 30. Juni in Udine.

Während der Inspizierung habe ich jedesmal eine besondere Sorge getragen, mit der Mannschaft bei den Truppen, oder sonstigen Formationen in Berührung zu kommen, um ihnen belehrende Aufklärungen bezüglich der Pflichterfüllung erteilen zu können, wobei ich denselben geraten habe, sich stets von jeder politischen Bewegung und Agitation fern zu halten, bzw. sich von niemanden beeinflussen zu lassen, insbesondere aber, bei Beurlaubungen in der Heimat mit guten Beispiele voranzugehen.

4) Gottesdienste: Im Raume der zweiten Quartals – abgesehen von kürzeren verrichteten Andachten in Spitälern und sonstigen Gebeten – wurden 81 öffentliche Gottesdienste abgehalten, worauf die Predigten ausschliessend erfolgten.

5) Begräbnisse: Es wurden während dieser Zeit 8 Begräbnisse verrichtet.

6) Krankenbesuche: Die Kranken wurden durch die Mil. Imame fleissig besucht. (Laut eingelangten monatlichen Tätigkeitsberichten der Mil. Imame

im Bereiche der Isa haben in der Zeit von drei Monaten 462 Krankenbesuche stattgefunden). Es wurden ihnen Tröstungen und dergleichen beigebracht, bei jeder Gelegenheit Bücher und Zeitungen gegeben und Zigaretten, oder Tabak verteilt.

Der Armeebereich ist tunder den Mil. Imamen territorial aufgeteilt, so dass einem jeden Möglichkeit geboten wird, seine Pastorierung bei den Glaubensgenossen durchführen zu können und religiöse Bedürfnisse zu befriedigen. Dabei wird volle Rechnung getragen, dass bei einem Zuwachs von Truppen die Pastorierung durch Zuweisung eines Imams versehen wird und bei einem Abgang derselben der Mil. Imam anderwärtige Verwendung findet. Die moralische Verfassung der islamit. Soldaten ist tunder den gegebenen Verhältnissen durch gute Einwirkung der Mil. Imame auf dieselben die denkbar beste.

7) Matriken: Die Sterberegister aus dem Bereiche der hiesigen Seelsorgen wurden revidiert, alle Namen registriert und die revidierten Sterberegister dem k. u. k. Kriegsministerium vorgelegt.

8) Sonstige: Die Zahl der im Exhibiten-Protokoll eingelaufenen und bereits erledigten Dienststücke im Raume des zweiten Quartals beträgt 67 Stück. –

[podpis] Salih Atiković  
Mil. Imam d. Isa.

[Žig]: Kommando der k. u. k. Isonzo – Armee (Q. Abt)

Praes. Feldpost .465, am 31./7. 1918

Q. Nr. 41948 mit - / Blg.

Für den Kommandanten A. B.: [podpis]

[Žig]: K. u. k. Kriegsministerium

Präs. Wien. 6. VIII. 1918

Abt. 9. Nr. 32402, mit ./ Blg.

### **Priloga, dokument št. 61:**

*Četriletno poročilo o delovanju evangeličanskih vojaških kuratov pri soški armadi leta 1918.*

**Vir:** ÖSTA/KA, KM 1918, Abt. 9, karton 1364, Evangelische Militärseelsorge der k. u. k. Isonzo-Armee 11 –  $\frac{3}{64}$ .

[Žig]: Evangelische Militärseelsorge  
der k. u. k. Isonzo – Armee

E. N. 293 – 1918 [Preko tega žiga še žig: 1918 9. A.] [ročna beležka]: 11 –  $\frac{3}{64}$



**An das k. u. k. Kriegsministerium Abt. 9 in Wien.**

Feldpost 487 am 15.ten Juli 1918.

Über das zweite Quartal des Jahres 1918 lege ich den folgenden Bericht vor:

Stand der protestantischen Militärgeistlichen am 1.ten Juli im Bereiche der k. u. k. Isonzo-Armee war 21, darunter 13 evang. A. B. und 8 reformiert.

Transferiert war: Stefan Thalgott evang. Feldkurat [nadpisano ob tem 1557 K] vom Res. Spital Gynlafehérvár aus dem Militärkommandobereich Nagyszeben zum Feldspital 808. Innerhalb des Armeebereiches hat keine Transferierung stattgefunden.

Mit ihren Truppenkörpern sind gekommen: reform. Feldkurat Béla Takács, eingeteilt bei der 70. Honvéd-Division, bzw. H. I. R. 313 [ob tem pa nadpisano: 13/336 Honv.]; evang. Feldkurat Johann Hering, eingeteilt bei derselben Division, bzw. H. I. R. 315; evang. Feldkurat Johann Szolkovy, eingeteilt bei der 51. Honvéd-Division, bzw. Honvéd-Feldart. Regiment 151; evang. Feldkurat Karl Katula [podpisano ob tem 620 K], eingeteilt bei der 46. Schützen-Division.

Ins nichtaktive Verhältnis wurde versetzt: evang. Feldkurat Friedrich Möckesch, eingeteilt gewesen beim Felspital 808 [podpisano ob tem: 657 Res.].

Inspizierung: Ich habe 3 Seelsorgen inspiziert und alle in Ordnung gefunden, u. z.: die evang. Militärseelsorge des Feldspitals 305 in S. Stino di Livenza am 26. April; die evang. Militärseelsorge der 33. Division in Mareno di Piave am 13.ten Mai und die reform. Militärseelsorge des k. u. k. 19. Inf. Regiments bei Tezze am 14. Mai.

Gottesdienst: Abgesehen von den kürzeren Andachten in den Spitälern und Sanitätsanstalten und von den sogenannten volkstümlichen Vorträgen wurden 436 öffentliche Gottesdienste abgehalten. Den Inhalt der Predigte haben in den meisten Fällen die folgenden Themas gebildet: Osterpredigte; Treue gegenüber der Dynastie (anlässlich der Namens- und Geburtstage S<sup>t</sup> Majestät, der Kaiserin), Ermahnung gegen Raub, Plünderung und Diebstal; Soldatentugenden.

Begräbnisse: Es wurden 36 Begräbnisse gemeldet, welche bei 32 verschiedenen Truppenkörpern statgefunden haben. In dieser Zahl sind aber die Todesfälle aus Juni noch nicht eingerechnet; sie werden erst jetzt matrikuliert. Die Matriken werden revidiert, alle Namen registriert und die Angehörigen der Toten verständigt.

Krankenbesuche: Die Kranken und Verwundeten wurden durch die Geistlichkeit fleissig besucht und unterer ihnen viele Gebet- und Lesebücher und Zeitungen verteilt. Während der Kämpfe haben sich die bei den Regimenten eingeteilten Geistlichen auf dem Hilfsplatz aufgehalten, die Verwundeten getröstet und in vielen Fällen auch bei dem Verbinden Hilfe geleistet.

Die moralische Verfassung der protestantischen Soldaten ist befriedigend. Abgesehen von einigen Desertionen sind keine grösseren Exzesse und Strafen vorgekommen.

[podpis] Karl Pálfi  
k. u. k. Feldoberkurat.

[Žig]: Kommando der k. u. k. Isonzo-Armee (Q. Abt.)

Praes. Feldpost 465, am 17/7 1918.

Q. Nr. 39636 mit / Blg.

[Žig vojnega ministrstva]:

K. u. k. Kriegsministerium

Präsentiert

Wien, 21. Juli 1918.

Abt. 9, N° 29749

mit ./.. Beilagen.

### **Priloga, dokument št. 62:**

*Dokument in poročilo vojaškega superiorja Klobovsa o stanju vojaškega dušnega pastirstva v ljubljanski škofiji v začetku leta 1919.*

Vir: NŠAL/ŠAL V, fasc. 315, št. 409.

[Žig]: Vojni superijorat Ljubljana

Št. 409

### **Voj. dušno pastirstvo.**

Škofijski ordinarijat v Ljubljani.

Ljubljana, 26. februarja 1919.

Na tamk. odlok št. 1195 z dne 22. t. m. se poroča:

1) Na ozemlju ljubljanske škofije s Področico je sedaj aktivnega vojaštva: 404 častnikov in 10.350 mož; od teh

- |                        |              |              |
|------------------------|--------------|--------------|
| a) Srbov:              | 61 častnikov | in 1.448 mož |
| b) v bolnicah          | 57 "         | in 1.809 "   |
| c) v invalid. oddelku: | 10 "         | in 300 "     |

Posamezni oddelki so nameščeni:

- |               |              |                     |
|---------------|--------------|---------------------|
| a) Ljubljana: | 301 častnik  | in 7737 mož; od teh |
| a) Srbov      | 54 častnikov | in 1162 mož         |
| b) v bolnicah | 57 častnikov | in 1809 mož         |

- |                        |              |           |
|------------------------|--------------|-----------|
| b) Zalog:              | 6 častnikov  | in 82 mož |
| c) Kranj:              | 8 "          | in 194 "  |
| d) Kočevje:            | 2 "          | in 12 "   |
| e) Selo pri Ljubljani: | 1 častnik    | in 55 "   |
| f) Radovljica:         | 10 častnikov | in 192 "  |

- g) Jesenice: 4 " in 76 " ,
- h) Boh. Bistrica: 1 " in 15 " ,
- i) Področica: 37 " in 968 " ,
- j) Podkoren 4 " in 115 " ,
- k) Lesce: 2 " in 72 " ,
- l) Ljubelj (Tržič):11 " in 276 " ,
- m) Žiri: 1 " in 26" (Srbov)
- n) Brezovica in Borovnica: 3 " in 130 " ,
- o) Trbovlje: 3 " in 130 " .

Opomba: vojaki iz Področice prihajajo vsaketoliko na odmor na Jesenice.

## 2) Vojaške bolnišnice:

### a) V Ljubljani:

α) garnizijska bolnica se sledečimi objekti: garnizijska bolnica, I. jugoslovanska bolnica (preje poslopje belgijske vojašnice), Marijanišče in Marijin dom. Skupaj v teh objektih: 47 častnikov in 1500 mož.

β) invalidni oddelek v obrtni šoli: 10 častnikov in 300 mož.

b) V Kandiji pri Novem mestu: število bolnikov tukaj ni znano. Stražo preskrbujejo Srbi.

## 3) Na Kranjskem so sedaj sledeči voj. duhovniki:

a) Janez Klobovs, voj. superijor.

b) Rikard [sic!] Zajc, voj. kurat prideljen voj. superijoratu, oskrbuje tudi dušno pastirstvo v invalidnem oddelku in je v pomoč za dušeskrbje ljubljanske garnizije.

c) Karel Kokolj mornar. superijor oskrbuje dušno pastirstvo v garnizijski bolnici.

d) Franc Bonač voj. kurat v rez. prideljen morn. sup. Kokolj za službo v bolnicah.

e) Alojz Dejak, voj. kurat v rez. prideljen poveljstvu za zapadno Koroško v Radovljici.

## 4) Za dušno pastirstvo vojakov je preskrbljeno:

a) glede nedeljske službe božje

α) V Ljubljani je vsako nedeljo in praznik sv. maša s pridigo ob 8. uri dop. v cerkvi sv. Petra.

β) Voj. kurat Dejak opravlja nedeljsko službo božjo v vseh štacijah podrejenih poveljstvu za zapadno Koroško.

γ) V manjših garnizijah se vojaštvo udeležuje civilne službe božje.

δ) II. voj. okrožje v Ljubljani je odredilo, naj se vpliva na moštvo, da izvršuje svoje verske dolžnosti in da naj dajejo častniki dober vzgled in naj se z moštvom udeležujejo službe božje. – Odredilo se je tudi,

da se kedar se vojaki zaprisežejo, pokliče duhovnika in naj se združi s prisego pridiga.

- ε) Voj. duhovniki obiskujejo tudi popoldne, zlasti ob nedeljah in praznikih vojašnice kakor sploh prostore kjer se nahajajo vojaki in skušajo v zasebnem razgovoru vplivati na vojake.
- ζ) V postnem času se bodo določili dnevi za velikonočno spoved s katero bodo združene postne pridige.
- η) Vsako nedeljo in praznik imajo vojaki priložnost prejeti sv. zakramente. Pri vsem tem pa se opaža, da vojaštvo ne obiskuje službe božje tako, kakor bi to lahko storilo, pač pa da je še vedno razširjeno pijančevanje, nepokorščina itd. Vzrok temu pomanjkanje discipline in nepripoznanje avtoritete. Upati pa je, da se razmere zboljšajo če ne prej, gotovo po sklepu miru.

b) glede duhovnega oskrbovanja bolnic: v voj. bolnicah se daruje vsak dan sv. maša. Ob nedeljah in praznikih binirajo voj. duhovniki in opravljajo tudi popoldansko službo božjo. bolnike obiskujejo vsak dan in jim dajo priliko k vsakdanjemu sprejemu sv. zakramentov. Tudi za dobre knjige je preskrbljeno. V garniz. bolnici so vsako nedeljo in praznik po tri sv. maše s pridigo in poleg tega še posebej v Marijanišču in v Marijinem domu. Ravno tako je v invalidnem oddelku vsako nedeljo in praznik sv. maša s pridigo. V Kandiji oskrbuje dušno pastirstvo domači duhovnik.

[podpis] Janez Klobovs  
voj. superijor

## 14. VIRI IN LITERATURA

### 14.1 Arhivski viri:

#### Arhiv Pomorskega muzeja "Sergej Mašera" Piran (PMSMP)

- Avstro-Ogrska, Mornariški superior Ivan Koršič, osebni dokumenti, inv. št. P3614, Izkaznica, 4. studenog 1918.

#### Arhiv Republike Slovenije (ARS)

- ARS 1193, t. e. 60.
- ARS 584, Jugoslovanski poslanski klub na Dunaju, fasc. 5.

#### Arhiv slovenske frančiškanske province (ASFP)

- personalna mapa, Gvido Rant (GR).
- Žurga, Janez. 2000. Mozaik mojega življenja (ur. p. Darko Žnidaršič). Brezje- Ljubljana (ASFP).
- personalna mapa, pater Kokolj Hadrijan.
- personalna mapa, Rant Avgust, p. Hubert.

#### Arhiv slovenske province Družbe Jezusove (ASPDJ)

- ASPDJ, osebni dokumenti – Auer Anton.
- ASPDJ, osebni dokumenti – Battig Andrej.

#### Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani (AUSL)

- Klementina Kastelec, *Vojna kronika 1914–1918*, fasc. 9.

#### Nadškofijski arhiv Ljubljana

- NŠAL 32, f. 76: Katalogi slušateljev za študijska leta 1913/1914/1915–1917/1918.
- NŠAL 332, zapuščina A. B. Jeglič, šk. 13, Jegičev dnevnik (JD).
- NŠAL 461 – Zapuščine dr. Gregorij Pečjak, škatla 1.
- NŠAL, Matične knjige, MMK Choleraspital – Korytniki 1914.
- NŠAL, ŽA Breznica, prepisi RMK Breznica, l. 1871.
- NŠAL, ŽA Sv. Helena – Dolsko, RMK 1808–1849; MMK 1846–1893.
- NŠAL, ŽA Postojna, šk. 1, Kronika.
- NŠAL, ŽA Dovje, šk. 2, Kronika Dovje.
- NŠAL/ŠAL Razno, Službene tabele duhovnikov: fasc. 7, 8, 9, 10.
- NŠAL/ŠAL V., fasc. 310.
- NŠAL/ŠAL V., fasc. 314–315.
- NŠAL/ŠAL V., fasc. 51, Duhovniki–tuji 1875–1944.
- NŠAL, *Necrologium cleri saecularis et regularis archidioeceseos Goritiensis ab anno 1823*, Gorica, 1914 – ročne beležke.

#### Nadškofijski arhiv Maribor

- NŠAM, Fond Škofijska pisarna, F 112, šk. 9.
- NŠAM, Kartoteke duhovnikov.
- NŠAM, RMK Cirkovce 1879–1900.
- NŠAM, RMK Križevci pri Ljutomeru 1870–1892.

- NŠAM, RMK Ormož 1867–1901.
- NŠAM, RMK Poljčane 1882–1897.
- NŠAM, RMK Sevnica 1856–1870.
- NŠAM, RMK Sv. Barbara v Halozah 1871, 1887.
- NŠAM, RMK Videm-Krško 1881–1835.
- NŠAM, Službeni listi duhovnikov, fasc. 3, 5, 7.
- NŠAM, Šematizmi, Šematizmi *Strigoniensis et Sabariensis*, šk. 1.
- NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Golec Januš, šk. 1, Spomini.

### Österreichisches Staatsarchiv

- Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ÖSTA/HHStA),
  - HA GVK Geistliches Verdienstkreuz, 1911–1918
- Kriegsarchiv (ÖSTA/KA):
  - Apostolisches Feldvikariat (AFV): kartoni 32, 161, 165, 179, 180, 186, 192, 196, 215–219, 221–223, 225, 227, 229–232, 234, 235, 237, 240, 242, 243–247, 268, 269, 271, 272–274, 276.
  - Belohnungsakten (BA): Neue Belohnungsakten (NBA): Offiziersbelohnungsanträge (OBA): kartoni 25, 74, 94, 344.
  - ÖSTA/KA, Conduite–Liste, CL 1853, Tomše Johann.
  - ÖSTA/KA, Conduite–Liste, CL 1856, Koschar Franz.
  - ÖSTA/KA, Conduite–Liste, CL 1857, Tomše Johann.
  - ÖSTA/KA, Conduite–Liste, CL 1874, Zitz Nikolaj.
  - ÖSTA/KA, Conduite–Liste, CL 1879, Ivanetič Franz.
  - ÖSTA/KA, Conduite–Liste, CL 1879, Hrovat Franz.
  - ÖSTA/KA, Conduite–Liste, CL 1880, Huth Karl Ludwig.
  - ÖSTA/KA, Conduite–Liste, CL 1880, Kranjec Heinrich.
  - ÖSTA/KA, Conduite–Liste, CL 1885, Zitz Nikolaj.
- Kriegsministerium (KM):
  - KM 1909, Abt. 9, karton 140.
  - KM 1915, Abt. 9, karton 767.
  - KM 1917, Abt. 9, karton 1171, 1182.
  - KM 1918, Abt. 9, karton 1370, 1364.
  - K. k. Ministerium für Landesverteidigung (MfLV), Hauptreihe (HR), Militärischer Teil, kartoni 2381–2387, 2389, 2394, 2395.
  - MfLV, Sonderreihe (SR), karton 423.
  - Militärkanzlei Seiner Majestät des Kaisers (MKSM): kartoni 1312, 1376.
  - Pers Quali: kartoni (Nr.) 580, 813, 1206, 1265, 1385, 1429, 1526, 1618, 1650, 1732, 1746, 1902, 1925, 1940, 2258, 2379, 2674, 3215, 3457, 3884,
  - Pers Quali – Marine: Nr. 2901, 4224, 4513.

### Tržiški muzej

- Novejša zgodovina, fasc. 1. svetovna vojna, ovoj 12, Nekaj spominov, kako se je začelo samo gibanje za upor proti bivši Avstriji 1918.

### Vojni arhiv Srbije:

- Registar sveštenika, fond 5, k – 210, f – 8.

## Župnijski arhiv Črniče (ŽA Črniče)

- Kronika Črniče.

### 14.2 Drugi tiskani viri

- *Catalogus cleri et beneficiorum ecclesiasticorum dioecesis Labacensis inuenta anno: 1868, 1901, 1917.*
- *Cerkveni zaukaznik 1914.*
- *Confessarius polyglottus examen conscientiae brevissimum in tredecim linguis modernis pro confessariis in extremis attritionis preces continens, compilatum a Cooperatore Carolo Schwarz Vindobonae, Vindobonae 1910.*
- Čuček, Filip in Martin Moll. *Duhovniki za rešetkami: poročila škofu o poletju 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih*. V: *Viri 22*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2006.
- *Dienstvorschrift für die Militärgeistlichkeit vom Jahre 1887., c. 1887*. Wien: Kaiserlich-königlichen Hof und Staatsdruckerei.
- *Dienstvorschrift für die Militärgeistlichkeit vom Jahre 1904*. 1904. Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei.
- K. K. Armee. 1869. *Die Militär-Seelsorge*. V: *K. K. Armee Verordnungsblatt, Normal-Verordnungen*, 15. 1. 1869, 2–5. Wien: s.n.
- Kaiserlich Königlichen Hof und Staatsdruckerei. 1860. *Dienst-Reglement für die kaiserlich-Königliche Infanterie, Erster Theil*. Wien, Kaiserlich Königlichen Hof und Staatsdruckerei.
- *Kirchliches Verordnungs-Blatt für die Laibacher Diözese, XXIV*. 1870. Ljubljana: s.n.
- *Laibacher Diöcesanblatt (Lj Db)*, 1883.
- Lampe, Evgen. 2007. *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta 1898–1918*. Matjaž Ambrožič, ur. *Viri 26, 39*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000 (Letopis 2000)*. 2000. Ljubljana: Nadškofija Ljubljana.
- *Ljubljanski škofijski list (LŠL)*, 1906, 1912, 1914–16, 1919.
- Martin Moll, 2006. »Župnik smrdi po srbski krvi.« Vojni pohod proti slovenski duhovščini, poletje in jesen 1914. V: *Duhovniki za rešetkami: poročila škofu o poletju 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih*. V: *Viri 22*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Nadrah, Ignacij. 2010. *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraha*. Matjaž Ambrožič, ur. *Viri 30*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- *Necrologium cleri saecularis et regularis archidioeceseos Goritensis ab anno 1823, Goritiae: [s.n.], 1914.*
- *Necrologium Sacerdotum Archidioecesis Goritiensis 1900–2013*, ur. Michele Tomasin, Gradisca d' Isonzo, 2013.
- *Nekrologium des Säkular und Regularklerus der Diözese Seckau vom 1. Jänner 1890 bis 31. Dezember 1946*. Graz, 1947.

- *Necrologium cleri saecularis et regularis unitarum Dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ab anno 1830-1912*, Pisini, 1912.
- *Novus confessarius polyglottus: examen conscientiae in quatuordecim linguis ad usum sacerdotum cum pretiunculis*. – 2 éd. – Prague: [s.n.], [1914] (Prague: Typografia Cyrillo-Methodiana).
- *Okrožnica duhovnikom in vernikom ljubljanske (nad)škofije* (Okrožnica LJ), 1950, 1966, 1967, 1968.
- *Pastoralblatt für die k. u. k. Katholische Militär – u. Marinegeistlichkeit* (Pastoralblatt), 1909, 1916–17.
- *Personalstand der Säkular- und Regular-Geistlichkeit der Diözese Gurk in Kärnten* (Personalstand Gurk), 1916.
- *Personalstand der Sekular und Regulargeistlichkeit der Diözese Seckau in Steiermark im Jahre 1933*, Graz, 1933.
- *Personalstand des Fürstbistums Lavant in Steiermark für das Jahr ...* (Personalstand Lavant), 1877, 1914-1919.
- *Primorski slovenski biografski leksikon* (PBSL). V. snopič, 1978-.
- *Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno* (Prospectus), 1881.
- *Schematismus cleri Sabariensis*, 1940.
- *Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegsmarine für 1914*, Wien, 1914.
- *Slovenski biografski leksikon* (SBL). Ljubljana I (1925) - IV (1991).
- *Status personalis et localis Archi-dioeceseos Goritiensis: ineunte anno ...* (Status personalis), 1853, 1920, 1923, 1931.

### 14.3 Rokopisi, neobjavljeno gradivo (diplomska dela, doktorske disertacije)

- Houlihan, Patrick Joseph. 2011. Clergy in the trenches: Catholic military chaplains of Germany and Austria-Hungary during the First World War. Doktorska disertacija. University of Chicago.
- Hribar, Sergeja. 2007. Rusko ujetništvo avstroogrskih vojakov v veliki vojni. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Lužar, Klemen. 2010. Zgodovina celjskega c. in kr. pešpolka št. 87: (1883–1919). Diplomsko delo. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Pangerl, Irmgard. 2008. Die Kreta-Mission der k. u. k. Kriegsmarine. Diplomsko delo. Univerza na Dunaju.
- Sluga, Miha. 2007. Kot Triglav nikdar ne omahne, Slovencu vdanost ne usahne«: slovenski vojaki med prvo svetovno vojno - lojalnost in dojemanje vojne v njihovih avtobiografskih zapiskih. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Steiner, Peter. 1992. Militärseelsorge in Österreich: Aufbau, Gliederung und Organisation (1848 bis 1992). Diplomsko delo. Univerza na Dunaju.

### 14.4 Časopisi in revije

- *Amerikanski Slovenec*, 1934.



- *Avtonomist*, 1924.
- *Bogoljub*, 1907, 1913–15, 1919, 1940.
- *Bojevnik*, 1931, 1935.
- *Cvetje z vrtov sv. Frančiška*, 1905.
- *Čas: revija Leonove družbe*, 1915.
- *Dolenjski list*, 1963.
- *Domoljub*, 1890, 1914–16.
- *Dolenjske novice*, 1916
- *Dom in svet*, 1888, 1905.
- *Edinost*, 1914–16, 1923.
- *Glasnik najsvetejših Src*, 1914.
- *Gorenjec*, 1915.
- *Gorica*, 1904, 1911.
- *Ilustrirani glasnik*, 1915–17.
- *Jutro*, 1924, 1936.
- *Jugoslavija*, 1918.
- *Kmetijske in rokodelske Novice*, 1854–55, 1863–64.
- *Koledar družbe sv. Mohorja*, 1945.
- *Laibacher Diöcesanblatt*, 1883.
- *Marburger Zeitung*, 1920.
- *Marijin list*, 1935.
- *Nova doba*, 1919, 1939.
- *Pozdrav iz domovine našim vojakom na bojišču* 1917.
- *Primorski dnevnik*, 1968.
- *Slovenec*, 1883, 1886, 1887, 1889–1891, 1896, 1900, 1903–1905, 1909, 1911, 1914–1919, 1928, 1931–1932, 1943, 1945.
- *Slovenski gospodar*, 1878, 1914–1917, 1919–1920, 1922, 1929, 1933.
- *Slovenski narod*, 1882, 1889, 1893–94, 1908, 1911, 1914, 1916, 1918, 1920, 1923, 1940.
- *Slovenski prijatelj*, 1859–60.
- *Svetovna vojska*, 1915.
- *Tedenske slike*, 1916.
- *Učiteljski tovariš*, 1900, 1903.
- *Vzajemnost*, 1915, 1917, 1918.
- *Zbornik svobodne Slovenije*, 1968.
- *Zgodnja danica*, 1863, 1867.

## 14.5 Literatura

- Abel, Kornel. 2008. *Kras, knjiga o Soči*. Doberdob: Društvo Rat – Sloga PromoSKulturE.
- Achleitner, Wilhelm. 1997. *Gott im Krieg: Die Theologie der österreichischen Bischöfe in den Hirtenbriefen zum Ersten Weltkrieg*. Wien: Böhlau Verlag.
- Adelheid, Janschitz in Manfred Tagini. 1983. *Preganjanje slovenskih duhovnikov v Zilski dolini med prvo svetovno vojno*. V: *KMD* 1983, 49–54.

- Ambrožič, Matjaž. 2003. Ljubljanski knezoškof dr. Janez Zlatoust Pogačar: njegova verska, kulturna in politična vloga za zgodovino Slovencev. V: *AES* 25. Ljubljana: Inštitut za zgodovino cerkve pri Teološki fakulteti.
- Ambrožič, Matjaž. 2005. Profesorski zbor. V: France M. Dolinar, ur. *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, 423–466. Ljubljana: Družina.
- Ambrožič, Matjaž. 2010. Teološki študij na Slovenskem od konca 18. stoletja do prve svetovne vojne. V: *AES* 32, str. 99–120. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti.
- Andrejka, Jernej. 2004. *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878*. Ljubljana: Karantanija.
- Avsenak, Vinko. 2006. Mošeja v Logu pod Mangartom. *Na fronti: revija za vojaško zgodovino* (Šempeter), november (4), 45–50.
- Balkovec, Bojan. 1992. *Prva slovenska vlada 1918–1921*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Bell, Daniel M. Jr. 2009. *Just War as Christian Discipleship: Recentering the Tradition in the Church rather than the State*. Ada, Michigan–Grand Rapids: Brazos Press.
- Benedik, Metod. 2002. Lambert Ehrlich za slovenski narod. V: *AES* 24, 647. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve.
- Bergen, Doris L., ur. 2011. *The Sword Of The Lord: Military Chaplains from the First to the Twenty–First Century.*, Indiana: University of Notre Dame.
- Bevk, France. 1957. Doživel sem upor v Radgoni. *Svet ob Muri*, št. II/2, 57–61.
- Bielik, Emmerich. 1901. *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge und des Apostolischen Feld–Vicariates*. Wien: Selbstverlag.
- Bielik, Emmerich. 1905. *Handbuch für die k. u. k. Katholische Militärgeistlichkeit, Apostolisches Feldvikariat*. Wien: St. Norbertus Buch- und Kunstdr.
- Bielik, Imrich. 1913. *Dobrodošli / vojakom – novincem*. Ljubljana: s. n.
- Biwald, Brigitte. 2002. *Von Helden und Krüppeln*. Wien: Öbv et Hpt..
- Bloch, Marc. 1996. *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic*. Ljubljana: Inštitut za humanistične vede.
- Bobič, Pavlina. 2005. V dolini smrtnih senc: vera kot zatočišče slovenskega vojaka. V: Peter Vodopivec in Katja Kleindienst, ur. *Velika vojna in Slovenci: 1914–1918*, 129–130. Ljubljana: Slovenska matica.
- Bobič, Pavlina. 2012. *War and faith: the Catholic Church in Slovenia 1914–1918*. Leiden, Boston: Brill.
- Bogožalec, Toni. 2011. Duhovnik Jernej Hafner – za dom, vero in cesarja. V: *20. stoletje. 2. del, Življenje v Kropi in Kamni Gorici, Vigenjc: glasilo Kovaškega muzeja v Kropi*, 25–36. Radovljica: Muzeji radovljiške občine.
- Brumen, Adrijan. 1918. Duhovniki in vojska: vplivni činitelji. V: *Vzajemnost*, 3–4, 34–36.
- Budkovič, Tomaž. 2009. *S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču: iz pisem poročnika Vladimirja Bregarja*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Capuder, Karl. 2005. *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*. Ljubljana: Karantanija.
- Cegnar, Janko. 1915. Z bojišča. V: *Vzajemnost*, 5, 69–73.
- Ciceron, Mark Tulij. 2011. *O dolžnostih*. Ljubljana: Študentska založba.

- Clemenzenz, Majda, Slapar, Janez. 2009. *Frančišek Premru: ob 100-letnici smrti*. Tržič: Tržiški muzej.
- Cornwall, Mark. 2000. *The undermining of Austria-Hungary: the battle for hearts and minds*, Basingstoke: Macmillan.
- Deák, István. 1990. *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918*. New York - Oxford: Oxford university Press.
- Dolinar, France M. 2002. Cerkvenoupravna podoba Slovenije. V: Metod Benedik in drugi, ur., *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*, 7-24. Ljubljana: Družina.
- Drexel, Karl. 1949. *Feldkurat in Sibirien, 1914-1920*. 3d ed. Innsbruck: F. Rauch.
- Durmišević, Enes. 2009. Imami u austro-ugarskoj vojsci. V: Zbornik radova Muharem Omerdić, ur., *Zbornik radova sa okruglog stola »Imamska služba u vojsci«*, 68-88. Sarajevo: El-Kalem.
- Fiennes, Peter. 2012. *To War with God: The Army Chaplain Who lost his Faith*. Edinburgh: Mainstream Publishing.
- Fischer, Jasna, ur. 2005. *Slovenska novejša zgodovina I: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Fussel, Paul. 2013. *Velika vojna in moderni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Galič, Lovro. 2005. Metodološka pojasnila k popisom padlih na območju XV. korpusa. V: Petra Svoljšak et al., ur. *Tolminsko mostišče II*, 107-111. Tolmin: Tolminski muzej.
- Gorgolini, Luca. 2012. *Kriegsgefangenschaft auf Asinara: Österreichisch-ungarische Soldaten des Ersten Weltkriegs in italienischem Gewahrsam*. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.
- Grahek, Anton. 2001. *Spomini na prvo svetovno vojno in ujetništvo*. Ljubljana: Mladika.
- Guštin, Damijan. 1997. Poraz na Koroškem. V: Marjan Drnovšek in Drago Bajt, ur. *Slovenska kronika XX. stoletja: 1900 - 1941*, 230-231. Ljubljana: Nova revija.
- Guštin, Damijan. 2011. Vojno stanje kot suspenz demokratične ureditve in človekovih pravic: Avstro-Ogrska slovensko ozemlje 1914. *Prispevki za novejšo zgodovino* (1): 47-62.
- Hacin, Janko. 2002. *Vsi ti mladi fantje*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Hafner, Jernej. 1917. Kako je z dušnim pastirovanjem v vojski? V: *Vzajemnost* (5-6), 51-53.
- Hafner, I. 1915. Skrb za verskega duha vojaštva. V: *Čas: znanstvena revija Leonove družbe* (Ljubljana), IX, 170-174.
- Hafner, Jernej. 1914. *Slovenskim fantom za slovo na pot v cesarsko službo*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- Hafner, Jernej. 1915. Kaj bo? V: *Vzajemnost* (9), 134-135.
- Hafner, Jernej. 1917. Naloge vojaškega duhovnega pastirja na bojni črti. V: *Duhovni pastir*, 134-135.
- Ham, Claudia. 2001. Von den Anfängen der Militärseelsorge bis zur Liquidierung des Apostolischen Feldvikariates im Jahr 1918. V: Gröger, Roman Hans, Ham, Claudia, Sammer, Alfred, *Zwischen Himmel und Erde, Militärseelsorge in Österreich*, 13-98. Wien-Köln: Verlag Styria.
- Hameršak, Jože. 1994. *Skoz prvo svetovno*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hašek, Jaroslav. 2004. *Dobri vojak Švejk 1 in 2*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Heberling, Stefanie. 2007. *Die Kleruskritik im Kontext der Kriegssatire am Beispiel des Romans »Die Abenteuer des braven Soldaten Schwejk«*, Studienarbeit. München: Grin Verlag.
- Hmelak, Ivan. 1968. *Soška fronta*. Koper: Založba Lipa.
- Hodik, Milan in Landa Pavel. 2006. *Švejk – fikce a fakta*. Praga: Naše vojsko.
- Hohnjec, Josip. 1915. Vojska. Nauk sv. Avgušтина in sv. Tomaža Akvinca. V: *VBV XVIII*, 21–51.
- Homer. 1950. *Iliada*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jagodic, Jože. 1974. *Mojega življenja tek: spomini*. Celovec: samozaložba.
- Jenkins, Philip. 2014. *The Great and Holy War: How World War I Became a Religious Crusade*. New York: HarperCollins Publishers.
- Jereb, Janez. 2007. Jerebova kronika župnije Škocijan pri Turjaku. V: *AES 29*. Družina: Ljubljana.
- Jurca, Karel. 2008. *Vojni dnevnik desetnika*. Trst: Mladika.
- Jurišič, Karlo. 1984. *Gabro Cvitanović i njegov ratni dnevnik: 1914–1918*. Split: Zbornik »Kačič«.
- Kastelic, Franc. 2004. *Meksikajnerska ekspedicija*. Murska Sobota: Eurotrade Print.
- Kavčič, Fridolin. 1898. Zlatomašnik Frančišek Lavrenčič. V: *Koledar družbe sv. Mohorja za navadno leto 1898*, 31–34.
- Koblar, Anton. 1893. Vojska kranjskih konjnikov in domobrancev l. 1591. V: *IMK 1893* (3), 115–116.
- Koláčny, Ivan. 2006. *Řády a významení Habsburské monarchie*. Praha: Elka Press.
- Kolar, Bogdan. 1995. *Delo Družbe sv. Frančiška Saleškega na Slovenskem do leta 1945 s posebnim poudarkom na vzgojno–izobraževalnih ustanovah: disertacija*. Ljubljana: Katehetski center.
- Komel, Andrej. 1884. *Osnova vojstva cesarskim i kraljevskim vojakom v pouk v vprašanjih i odgovorih = Heeres–Organisation zur Belehrung der k. und k. Soldaten in Fragen und Antworten: slovenisch–deutsch*. Kroměříž, samozaložba.
- Košir, Marko. 2011. Dušni pastirji v župniji Preserje po letu 1803. V: France M. Dolinar, ur. *Župnija Preserje skozi čas*, 165–184. Preserje: Župnija Preserje.
- Kragl, Viktor. 1936. *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič: Župni urad.
- Kralj, Franc. 1991. Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda. V: Metod Benedik, ur. *Zgodovina Cerkev na Slovenskem*, 173–194. Celje: Mohorjeva družba.
- Kraus, Karl. 2014. *Die letzten Tage der Menschheit: Büchchenfassung des Autors*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Leisching, Peter. 1985. Die römisch – katholische Kirche in Cisleithanien. V: Adam Wandruszka in Peter Urbanitsch, ur. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Bd. IV: Die Konfessionen*, 1–247. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Likar, Sebastjan. 2005. Valentin Oblak, kronika župnije Kropa 1914–1918. V: *AES 27*, 181–347. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti in Družina.
- Lipusch, Viktor. 1938. *Österreich–Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg*. Wien: Goeth.
- Lukan, Walter. 2008. Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni. V: *ZČ* (1/2), 91–149.

- Maček, Jože. 2006. *Kranjski verski sklad: organizacijski, gospodarski in premoženjsko-pravni posegi državnih organov in Kranjskega verskega sklada v cerkvene strukture na Kranjskem in v Avstrijski Istri od 1782 do 1809*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Malgaj, Franjo. 2009. *Vojni spomini: 1914–1919*. Maribor: Pro-Andy.
- Matičič, Ivan. 1966. *Skozi plamene prve svetovne vojne*. Ljubljana: Borec.
- Matičič, Ivan. 2006. *Na krvavih poljanah: trpljenje in strahote z bojnih pohodov bivšega slovenskega planinskega polka*. Ljubljana: Karantanija.
- Melik, Vasilij. 1998. *Slovenske dežele v Avstro-Ogrski*. V: Marko Jesenšek in Bernard Rajh, ur. *Dajnkov zbornik: Referati s simpozija v Črešnjevcih (Zora 3)*, 27–34. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- Milčinski, Fran. 2000. *Dnevnik 1914–1920*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Milkić, Miljan. 2011. *Vojni sveštenici u srpskoj vojsci 1914-1918*. V: Milan Terzić, ur. *Prvi svetski rati i Balkan – 90 godina kasnije*, str. 118–125. Beograd: Institut za strategijska istraživanja.
- Mlinar, Anton. 1995. Teologija miru in pojem »pravične vojne«. V: *BV* (4), 451–486.
- Mole, Vojeslav. 1970. *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Mrkun, Anton. 1995. *Homec. Faksimilirana izdaja*. Ljubljana: Kulturno društvo »Jože Gostič«.
- Naši rajni duhovniki*. 1968. Celovec: Krščanska kulturna zveza.
- Nemanič, Ivan. 2002. Upori slovenskih vojakov v maju 1918: Judenburg–Murau–Radgona. V: *Arhivi* (1), 137–143. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Novak, Pavel. 1915. *Nemščina brez učitelja I. del: nemška slovnica za samouke, tretja, predelana izdaja*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- Pančur, Andrej. 2001. *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje.
- Pečjak, Gregorij. 1916. *Krščanski vojak*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- Pepernik, Amandus. 2005. *Doberdob, slovenskih fantov grob*. Ljubljana: Karantanija.
- Perovšek, Jurij. 1998. *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan.
- Perovšek, Jurij. 2006. Iz Avstro-Ogrske. V: Jasna Fischer, ur. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 173–174. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pibernik, France. 2003. *Janez Jalen: življenjska in pisateljska pot v dokumentih, pričevanjih in razlagah*. Celje: Mohorjeva družba.
- Pichlík, Karel. 1968. *Iz ruskega ujetništva v boj proti vojni*. Ljubljana: Borec.
- Piekalkiewicz, Janusz. 1996. *Prva svetovna vojna*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Placschka, Haselsteiner, Horst Haselsteiner in Arnold Suppan. 1974. *Innere Front: Militärassistentz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918, Band 1 in 2*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik.
- Pleterski, Janko. 1971. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Pleterski, Janko. 1980. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917*. Poročili vojaške in vladne komisije. V: *Viri* (1–2). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Plut, Jože et al., ur. 2010. *Vojaški vikariat: 10 let delovanja*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije.

- Plut, Jože. 2002. *Za pravice človeka*. Ljubljana: Družina.
- Podbersič ml., Renato. 2010. Ivan Koršič. V: Pavlina Bobič et al., ur. *Tvorci slovenske pomorske identitete*, 137–147. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Pollard, John F. 2005. *Benedict XV: The Unknown Pope and the Pursuit of Peace*. London: Bloomsbury Publishing PLC.
- Prežihov Voranc. 1950. *Doberdob*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Rachamimov, Alon. 2002. *POWs and the Great War: captivity on the eastern front*. Oxford; New York: Berg Publisher.
- Radovanovič, Sašo, 2007. *Ponovno doma: zgodovina 47. mariborskega pešpolka*. Maribor: Založništvo Sašo Radovanovič.
- Rahten, Andrej. 2005. *Zaveznštva in delitve: Razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848–1918*. Ljubljana: Nova revija.
- Rahten, Andrej. 2009. *Izidor Cankar: diplomat dveh Jugoslavij*. Ljubljana: SAZU.
- Rahten, Andrej. 2014. *Prestolonaslednikova smrt: po sledih slovenskih interpretacij sara-jevskega atentata*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rothenberg, Gunther. 1998. *The Army of Francis Joseph*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press.
- Rozman, Valentin. 1911. *Krščanski vojak*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila.
- Rueh, Franc. 1999. *Moj dnevnik 1915–1918*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Rugále, Mariano in Preinfalk, Miha, *Blagoslovljeni in prekleti: plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana, 2010: Viharnik.
- Ruhmesblätter der k. u. k. Militärgeistlichkeit aus dem Weltkrieg 1914–1917*. 1917. Wien: Reichspost.
- Sattner, p. Hugolin. 1914. Trinajsta nedelja po binškoštih. Vojska. V: *Duhovni pastir*, 474–478.
- Schalek, Alice. 2005. *Posočje: marec do julij 1916*. Ljubljana: Karantanija.
- Schubert, Peter. 2001. *Piava 1918: Zadnja bitka Avstro-Ogrske*. Celovec–Ljubljana–Dunaj: Mohorjeva družba.
- Senin, Aleksandr. Russian Army Chaplains during World War I. V: *Russian Studies in History*, 32, št. 2, 1993, str. 43–53.
- Simić, Marko. 1996. *Po sledeh soške fronte*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Simoniti, Vasko. 1999. *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. Stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Sittler, Alto. 1995. »Josef Bader. 1887–1983. Ein Priesterleben, zusammengestellt aus dem Nachlaß in drei Teilen: T. 2. – o.O. – Photomechanisch vervielf. – 2. Kriegstagebuch. 1915–1918«. Wien – Staatsarchiv (KA), signatura Br. 9504.
- Sluga, Miha. 2011. Vtakni ga, ja, ma ne prav v vsak lajben: nekaj drobcev o spolnem življenju avstro-ogrskih vojakov med prvo svetovno vojno. V: *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* (2), 12–13.
- Snoj, Andrej. 1917. Privilegij osebne imunitete klerikov, v kolikor se tiče vojaške službe. V: *Vzajemnost* (5/6), 44–51.
- Spitzl, Brunno. 1938. *Die Rainer. Als Feldkurat mit IR 59 im Weltkrieg*. Innsbruck, Wien, München: Tyrolia.

- Steiner, Peter. 2014. Namensliste der Feldrabbinen in der österreichisch-ungarischen Armee des Ersten Weltkriegs. V: Marcus Patka, ur. *Weltuntergang: jüdisches Leben und Sterben im Ersten Weltkrieg*, str. 74–79. Wien–Graz–Klagenfurt: Styria.
- Stergar, Rok. 1999. *Vojski prijazen in zaželen garnizon: ljubljanski častniki med prelo-mom stoletja in prvo svetovno vojno*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Stergar, Rok. 2004. *Slovinci in vojska, 1867–1914: slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.
- Symersky, Josef. 1874. *Die Verehelichung der Stellungspflichtigen und der Militärpersonen*. Olmütz: Kramar u Prochazka.
- Šehić, Zijad. 2006. Vojni imami u bosanskohercegovačkim jedinicama u okviru austro-ugarske armije 1878–1918. V: *Godišnjak BZK Preporod*, 309–321.
- Šifrer, Živko. 1962. Izseljevanje s slovenskega ozemlja. V: *Prikazi in študije* 8 (2), 1–24.
- Šimac, Miha. 2011. Vojaška zdravstvena in duhovna oskrba v Ljubljani 1914–1918. V: Miha Šimac in Katarina Keber. *Patriae ac humanitati*, 13–152. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Škerjanec, Martin. 1916. Več skrbi za vojake v zaledju. V: *Vzajemnost* (3–4), 30–31.
- Škerjanec, Martin. 1919. *Imenik vojn timer ljubljanske pehote 17 po prevratu leta 1918*. Ljubljana: samozaložba.
- Škulj, Edo, ur. 2002. *Ehrlichov simpozij v Rimu*. Rim in Celje: Slovenska teološka akademija in Mohorjeva družba.
- Štepec, Marko. 2008. *Vojne fotografije: 1914–1918: iz fotografske zbirke Muzeja novejš e zgodovine Slovenije*. Ljubljana: Defensor.
- Švajncer, Janez J. 2011. *Marko Štepec: Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918*. V: Janez J. Švajncer, ur. *Vojnozgodovinski zbornik*, 45, str. 114.
- Ude, Lojze. 1968. Anton Hafner, voditelj upora slovenskega vojaštva v Judenburgu 12. maja 1918. V: *Loški razgledi* (15), 78–88.
- Ude, Lojze. 1968. Upori slovenskega vojaštva v avstro–ogrski armadi. V: *Zgodovinski časopis* (3–4), 185–205.
- Ude, Lojze. 1977. *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919*. Maribor: Obzorja.
- Vanček, Jasna. 2009. 'Vojne poroke' med prvo svetovno vojno. V: *Zgodovina za vse* (1), 40–47.
- Veltzé, Alois. 1915. *Unsere Offiziere (Officiere). Episoden aus den Kämpfen der österr. –ungar. Armee im Weltkrieg 1914/15*. Wien: Manz.
- Verhey, Jeffrey. 2000. *The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vodopivec, Peter. 2006. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.
- Vogrič, Ivan. 2009. Radgonski upor leta 1918 in vloga desetnika Antona Žvaba. V: *Koledar za leto 2009*, 79–84. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Vogt, Arnold. 1984. *Religion im Militär. Seelsorge zwischen Kriegsverherrlichung und Humanität. Eine militärgeschichtliche Studie*. Frankfurt am Main: Lang Verlag.
- Vrišer, Sergej. 2001. Uniforme vojaških duhovnikov. V: Janez J. Švajncer, ur. *Vojnozgodovinski zbornik* 6, 50–57. Logatec: Vojni muzej.

- Wagner, Walter. 1987. Die Militärseelsorge. V: Adam Wandruszka in Peter Urbanitsch. *Die Habsburgermonarchie: 1848–1918. Bd. 5, Die bewaffnete Macht*, 532–539. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Wandruszka, Adam. 1985. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band IV: Die Konfessionen*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Zakar, Péter. 2010. *A tábori püspökség története 1773–1868*. Szeged: Gerhardus Kiadó.
- Zlobec, Andrej. 2008. *V viharju soške*. Kobarid: »Fundacija Poti miru v Posočju«.
- Zupančič, Franc. 1998. *Dnevnik 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Zweig, Stefan. 2008. *Včerajšnji svet*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Žontar, Josip. 1956. Arhiv poveljstva armadne skupine maršala Svetozarja Boroevića. V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* (1), 39–46.

## 14.6 Spletni viri

- Albano, G. Coglitore Garufi, F. Fabrizi, *Cappellani militari 1915–1917*. Dostopno tudi na spletu: <http://www.alfamodel.it/modules/smartsection/item.php?itemid=197> (pridobljeno 1. 6. 2014).
- Andrioli pl. Franc Ksaverij. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi129930/> (pridobljeno 2. 5. 2014).
- Avstrijski državni arhiv–Vojni arhiv. AT–OeStA/KA Matr Militärmatriken (Matr), 1618–1938 (Bestandsgruppe). <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=3102> (pridobljeno 17. 8. 2012).
- Belopotoczky Koloman: <http://www.zupa-nevesinje.com/index.php?mod=vijest&vijest=433> (pridobljeno 10. 1. 2013).
- Bezkov, Kronika 1914: [http://www.bezkov.cz/kronika/1911\\_20/1914.htm](http://www.bezkov.cz/kronika/1911_20/1914.htm) (pridobljeno 2. 1. 2013).
- Bjelik, Emmerich. V: *ÖBL 1815–1950, Bd. 1, 1954, 90*. [http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl\\_B/Blaas\\_Eugen\\_1843\\_1931.xml](http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_B/Blaas_Eugen_1843_1931.xml) (pridobljeno 17. 12. 2012).
- Burger, Boštjan. [http://www.burger.si/TriglavNationalPark/Javorca/Uvod\\_Javorca.htm](http://www.burger.si/TriglavNationalPark/Javorca/Uvod_Javorca.htm) (pridobljeno 1. 2. 2013).
- Državni zakonik 1889, XV.,99–100. Dostopno tudi na spletu: <http://alex.onb.ac.at/cgi/content/alex?aid=rsl&datum=1889&page=125&size=45> (pridobljeno 1. 9. 2012).
- Državni zakonik 1912, LIV, –422. Dostopno tudi na spletu: <http://alex.onb.ac.at/cgi/content/alex?aid=rsl&datum=1912&page=446&size=45> (pridobljeno 1. 9. 2012).
- Fanning, William. »Irregularity.« *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 8. New York: Robert Appleton Company, 1910. 17.12.2012 <<http://www.newadvent.org/cathen/08170a.htm>>. (pridobljeno 17. 12. 2012).
- <http://forum.prohereditate.com/viewtopic.php?t=2039> (pridobljeno 3. 2. 2013).
- <http://prohereditate.com/gallery2/v/clani/pinkfloyd/IR97> (pridobljeno 3. 2. 2013).
- [http://sf1517.yuku.com/topic/611/Kapela-Svete-Trojice-Golobar-1918-Holy-TrinityChurch?page=1#.URt\\_umf-gms](http://sf1517.yuku.com/topic/611/Kapela-Svete-Trojice-Golobar-1918-Holy-TrinityChurch?page=1#.URt_umf-gms) (pridobljeno 1. 2. 2013).
- [http://www.glaskoncila.hr/knjizara\\_detaljno.html?knjiga\\_ID=597](http://www.glaskoncila.hr/knjizara_detaljno.html?knjiga_ID=597) (pridobljeno 3. 2. 2013).
- Im Thurn, Franz X. August. [http://www.res.icar-us.eu/index.php?title=Im\\_Thurn,\\_Franz\\_X.\\_August\\_%281881-1966%29](http://www.res.icar-us.eu/index.php?title=Im_Thurn,_Franz_X._August_%281881-1966%29) (pridobljeno 1. 3. 2014).



- Kandut, Ciril. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi264856/> (pridobljeno 14. 5. 2014).
- Kaučič, Fridolin. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi268274/> (pridobljeno 3. 5. 2013).
- Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907; IV. Covention respecting the Laws and Customs of War on Land. 2008. [http://avalon.law.yale.edu/20th\\_century/hague04.asp#art2](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#art2) (pridobljeno 5. 2. 2013).
- Les Amouniers militaires. <http://hleno.revues.org/389> (pridobljeno 3. 5. 2014).
- Maierhofer, Janko. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi340162/> (pridobljeno 3. 12. 2013).
- Napotnik, Mihael. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi384701/> (pridobljeno 2. 5. 2014).
- Ovčak, Tomaž, Neznana kapela pod Vršičem. <http://portal.prohereditate.com/clanki/clanek001.htm> (pridobljeno 1. 2. 2013).
- Ribnikar, Peter. Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921. 1. del: Od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919. <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:768> (pridobljeno 2. 2. 2013).
- Rišpl (Rüpschl), Karl Dragotin Ferdinand. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi509001/> (pridobljeno 1. 5. 2014).
- Strnad, Alfred A. Anton Freiherr von Marensfeld und Schönegg. V: *Neue Deutsche Biographie* 16 (1990), str. 149. NDB (16) 1990, 149. Dostopno na spletu: <http://www.deutsche-biographie.de/pnd137324243.html> (pridobljeno 20. 7. 2012).
- Van Neste, Berit. 2006. Cicero and St. Augustine's Just War Theory: Classical Influences on a Christian Idea. <http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4978&context=etd> (pridobljeno 17. 12. 2012).
- Weltkriege.at. Wehrgesetz für das Heer in der ö-u. Monarchie. <http://www.weltkriege.at/Justiz/wehrgesetz.htm> (pridobljeno 6. 1. 2013).

#### 14.6.1 Elektronska pisma:

- Mach, Mag. Stefan. Elektronsko pismo z dne 15. 2. 2013 (hrani avtor).
- Davidek, Msgr. Martin. Elektronsko pismo z dne 26. 7. 2012 (hrani avtor).
- Krampač, Tone. Elektronsko pismo z dne 4. 8. 2014 (hrani avtor).
- Ruhri, Dr. Alois (vodja). 2012. Dopis Škofijskega arhiva Gradec (Lengsfeld Eduard, e. 27. Nov. 1946; Z: 08834), 15. 2. 2012 (hrani avtor).
- Tandarić, p. Miroslav. Elektronsko pismo z dne 25. 7. 2013 (hrani avtor).
- Tropper, Dr. Peter G.. Protokoll des Gurker Ordinariates, 1917, Bemerkung sub Zl. 4040. Elektronsko pismo z dne 23. 6. 2014 (hrani avtor).

## 15. IMENSKO KAZALO

### A

Ademović, Ejub 383  
 Aleksander, kralj (kraljevine SHS) 257  
 Algya, V. 320  
 Aljaž, Jakob 189  
 Allmer, Anton 19  
 Ambrož, Frančišek Serafin 212  
 Ambrožič, Matjaž 18, 23, 29, 58, 98, 127,  
 391, 394  
 Ambrož, škof 91  
 Andolšek, Janez 126, 210, 262, 268

### B

Babuschek, Anton 275, 360  
 Bader, Josef 99, 100, 398  
 Batič (Battig), Andrej 33  
 Bebar, Gottlieb 353  
 Beck-Rzikowsky, Friedrich 45  
 Bell, Daniel M. Jr. 91, 394  
 Belopotoczky, Koloman 58, 59, 60, 75, 400  
 Benedik, Metod 27, 28, 231, 394, 395, 396  
 Berecz, Stefan (Stephan) 351  
 Bergen, Doris L. 30, 394  
 Berger, Alfred 105, 134  
 Bethman-Hollweg, Theobald 107  
 Bevk, France 235, 236, 394  
 Billig, Vincenz 36  
 Biwald, Brigitte 183, 186, 189, 394  
 Bjelik (Bielik), Emmerich 21, 30, 31, 32, 33,  
 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 46, 47,  
 49, 52, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 68,  
 69, 70, 71, 73, 75, 79, 92, 94, 96, 118, 119,  
 120, 121, 122, 127, 138, 139, 141, 143,  
 145, 155, 169, 174, 182, 187, 193, 199,  
 203, 204, 218, 222, 223, 224, 230, 240

### C

Cadorna, Luigi 86  
 Cankar, Izidor 20, 193, 345, 398  
 Capuder, Karol 39, 70, 71, 394  
 Car, Pavel 18  
 Cegnar, Janko (Ivan) 97, 113, 115, 158, 159,  
 175, 177, 181, 182, 331, 394  
 Cepuder, Vladimir 105, 122, 133, 200, 262, 268

Andrioli, Franc (Ksaverij) 41, 400  
 Aristotel 90  
 Atiković, Salih 194, 238, 349, 350, 383, 384  
 Attems, grof Aleksander 71  
 Attems, grof Henrik 304  
 Auer, Anton 33, 389  
 Auer, Alois 378  
 Avguštin, škof 91  
 Avsenak, Vinko 18, 157, 394

241, 248, 249, 272, 274, 288, 293, 321,  
 334, 373, 374, 394, 400  
 Bloch, Marc 150, 394  
 Bobič, Pavlina 22, 90, 127, 146, 150, 394,  
 398  
 Bockenheim, Franz 292  
 Bogovič, Janez 134  
 Bogožalec, Toni 80, 394  
 Bonač, Franc 172, 178, 193, 225, 226, 251,  
 325, 328, 387  
 Boroevič von Bojna, Svetozar 116, 204, 212,  
 236, 237, 400  
 Bratanič, Rajmund 200, 201, 247  
 Bratkovič, Alojz 339  
 Bregar, Vladimir 168, 213, 394  
 Brocško, Georg 69  
 Brumen, Adrijan (Adrianus) 148, 150, 394  
 Brvar, Ignac 187  
 Budin, Jožef 141  
 Budkovič, Tomaž 168, 213, 394  
 Bulovec, Jožef 17, 211, 332, 333  
 Bytzek, Franz 244

Chajes Perez, Hirsch, rabin 303  
 Cicero, Mark Tulij 90, 91, 394, 401  
 Crüts von Creits, Gottfried Josef 35, 36  
 Cvelbar, Jože 185  
 Cvitanovič (Cvitanović), p. Gabro 220, 364,  
 396

## Č

Čarman, Franc (Frančišek) 17, 41  
 Čeh, Avgust 208  
 Čibašek, Tomaž 41

## D

Davídek, Martin 18, 20, 144, 401  
 Deák, István 52, 54, 55, 57, 66, 67, 82, 395  
 Deak, John 18  
 Dejak, Alojzij 19, 20, 133, 171, 180, 190,  
 191, 208, 254, 256, 335, 387  
 Deutsch, David Aron 302, 303, 304  
 Deutsch, Ernst 302, 303, 304  
 Diamant, Bela 302, 303, 304  
 Diego von Karwinsky, Gustav Wilhelm  
 Johann 128  
 Dikšič, Vladimir 352

## E

Ehrlich, Lambert 231, 394

## F

Fabijan, Jožef 211, 212  
 Fabijančič (Fabjančič), Franc 167  
 Farkas, Andreas 166  
 Fastroyd, Heinrich 32  
 Fernengel, Johann 365  
 Fiennes, Peter 151, 395  
 Fischer, Jasna 26, 248, 305, 395, 397

## G

Gala (Galla), Ludvik 144  
 Galić, Lovro 186, 187, 188, 395  
 Gamba, Karl 351  
 Gasser, Josef 214  
 Gavi, Girolano 70  
 Glavina, Ivan Nepomuk 29  
 Gnidovec, Anton 211  
 Gnidovec, Anton (p. Mohor) 134, 163, 171,  
 245, 317, 378  
 Gnidovec, Josip (Jožef) 97  
 Godnič, Jožef 191  
 Gogala, Janez (Ivan) 133, 185, 215, 218

## H

Hacin, Janko 90, 395  
 Hadžibegić, Salih 383  
 Hafner, Anton 234, 235, 399  
 Hafner, I. 147  
 Hafner, Jernej (Bartholomej) 80, 81, 82, 132,  
 147, 148, 151, 152, 156, 163, 164, 165,

Čížek, Alojzij 125  
 Čuček, Filip 107, 111, 112, 391

Ditmajer, Nina 18  
 Doktor, Elizabeth 221  
 Dolák, Franz 96  
 Dolinar, France, Martin 27, 117, 127, 394,  
 395, 396  
 Dollinger, Andreas 105  
 Drexel, Karel 21, 395  
 Dumbović (Dumbovic), Johann 351, 353  
 Durmišević, Enes 50, 140, 194, 395  
 Dwertitsch, Adam 34

Erzin, Leopold 97, 117, 118, 176, 334

Fišer, Andrej 112  
 Fogadić, Thomas 379  
 Franc Ferdinand, prestolonaslednik, 60, 65,  
 88  
 Franc Jožef, cesar 44, 172, 194, 206, 226  
 Frank, Josef 303, 304  
 Fussel, Paul 150, 395

Golec, Janez (Januš) 95, 97, 101, 102, 106,  
 107, 113, 114, 115, 129, 133, 183, 390  
 Golf, Anton 126  
 Gorgolini, Luca 201, 395  
 Gottfried, kapucinski pater 122  
 Grahek, Anton 240, 241, 242, 395  
 Grubisich, Johann 41  
 Gruden, Josip 121  
 Gruscha, Anton Josef 52, 53  
 Guštin, Damijan 107, 251, 395  
 Gùta (Guta), Martin 313, 375

168, 169, 174, 175, 177, 180, 191, 194,  
 205, 214, 215, 216, 238, 239, 253, 345,  
 346, 347, 364, 368, 394, 395  
 Ham, Claudia 21, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37,  
 38, 44, 46, 48, 49, 51, 60, 61, 62, 63, 64,  
 69, 76, 90, 92, 93, 94, 119, 120, 131, 242

- Hamersak, Jože 113, 230, 395  
 Haspinger, Joachim 70  
 Hašek, Jaroslav 19, 20, 396  
 Hausner, Bernard 302  
 Heberling, Stefanie 19, 396  
 Hefter, Adam 28, 110, 231  
 Hering, Johann 385  
 Hiersche, Franc 121  
 Hinke, Johann 72  
 Hiti, Franc 228, 347, 349  
 Hittmair, Rudolf 117  
 Hmelak, Ivan 150, 396  
 Hodik, Milan 19, 396  
 Hohenwart, Sigismund Anton 36, 37, 38,  
 69, 258, 264
- I**
- Im Thurn, Franz X. Avgust 222, 400
- J**
- Jagodic, Jože 173, 179, 216, 217, 396  
 Jaklič, Anton 53, 74, 95, 130, 217, 219, 259,  
 266, 332, 345  
 Jalen, Janez 20, 126, 218, 236, 239, 333, 335,  
 357, 359, 397  
 Jarc, Anton 127, 293  
 Jastrobnik, Venčeslav 128, 129, 223, 274  
 Jeglič, Anton Bonaventura 23, 28, 89, 91,  
 92, 101, 110, 118, 119, 129, 130, 141, 155,  
 166, 192, 193, 196, 218, 240, 250, 389  
 Jehart, Anton 201, 202, 262, 268, 360, 364  
 Jenkins, Philip 146, 396
- K**
- Kahn, Joseph 28  
 Kalan, Janez 100, 121  
 Kaltner, Balthasar 28  
 Kampmüller, Ignac 33, 34  
 Kandut, Ciril 171, 172, 186, 190, 252, 401  
 Kanyó, Ludwig 228, 379  
 Kapistran, Janez 69  
 Karel I., cesar 88, 158, 194, 195, 203, 248  
 Karel VI., cesar 33  
 Karlin, Andrej 28  
 Kastelic, Franc 71, 396  
 Katula, Karl 385  
 Katz, Otto 19  
 Kaučič (Kavčič), Fridolin 41, 70, 396, 401  
 Keil, Franz Ritter von 294
- Hohnjec, Josip 91, 396  
 Homer 30, 396  
 Hossner, Franz 341, 342  
 Hötzendorf, v. Franz Conrad 203  
 Houlihan, Patrick J. 18, 19, 21, 84, 121, 131,  
 132, 137, 139, 140, 142, 146, 150, 153,  
 160, 161, 166, 169, 197, 209, 216, 217,  
 221, 223, 243, 392  
 Hrast, Anže 18  
 Hren, Jožef 220  
 Hribar, Sergeja 229, 392  
 Hrovat, Franc 73, 390  
 Hulka, Miloslaus 364  
 Huth, Karl Ludvik 41, 57, 390  
 Hybašek, Vojteh 29
- Ivanetič, Franc 57, 390
- Jereb, Janez 101, 146, 396  
 Jerko, Josef 18, 122, 235  
 Jerše, Valentin 165, 208  
 Jesenšek, Marko 26, 397  
 Joepfen, Heinrich 121  
 Jožef II. 34, 36, 43, 98  
 Jožef, Avgust – nadvojvoda 119  
 Jurak, Peter 105, 134, 166, 228, 378  
 Jurca, Karel 213, 396  
 Juričič (Jurischisch), Jurij (Georg) 31  
 Jurišič, Karlo 202
- Kerens, Heinrich Johann 34, 36, 37, 39, 258,  
 264  
 Kermavner, Dušan 233  
 Kirchwald, Karl, baron Knopp 97  
 Kladnik, Tomaž 4, 17  
 Klajnšček, Franc 117  
 Klasinc, Anton (p. Engelbert) 129, 134, 186,  
 237, 238, 240, 344, 345, 381, 382  
 Kleindienst, Katja 146, 394  
 Klein, Georg 69  
 Klobovs, Janez 74, 75, 95, 120, 127, 131,  
 195, 218, 249, 250, 252, 253, 254, 259,  
 262, 266, 268, 272, 294, 295, 353, 355,  
 357, 386, 387, 388  
 Kobal, Benno (p. Irenaeus) 122, 133

- Kociper, Janez 118, 133, 172, 194, 228, 251, 252, 379, 380  
 Kocjančič, Klemen 18  
 Kokić, Mehmed 50  
 Kokol(j), Franc (p. Hadrijan) 207, 389  
 Kokolj, Karl 96, 144, 249, 254, 312, 313, 387  
 Koláčny, Ivan 207, 396  
 Kolar, Bogdan 17, 18, 28, 396  
 Komel, Andrej, pl. Sočebnan 216, 396  
 Kompolšek, Franc 162, 310, 311  
 Kopasz, Anton 351  
 Kopler, Leopold 225  
 Koren, Ivan 121  
 Koren, Janez 121  
 Korošec, Andrej 41  
 Korošec, Anton 109, 233  
 Koršič, Ivan 127, 207, 221, 250, 293, 365, 366, 389, 398  
 Kos (Kósz), Vinko 173, 219, 220  
 Kőszeghy-Nedorost, Zeno 341

## L

- Lacina, Ludvik 19, 20, 165, 223, 224, 320, 321, 373  
 Lampe, Evgen 23, 89, 100, 101, 106, 107, 195, 354, 391  
 Landa, Pavel 19, 396  
 Lavrenčič, Franc (Francišek) 41, 70, 396  
 Lavrič, Alfred 251, 415  
 Leisching, Peter 27, 28, 396  
 Lenardič, Miroslav 106  
 Lendovšek, Bogdan 135, 253  
 Lengsfeld, Eduard (Edvard) 80, 133, 144, 401  
 Leon XIII., papež, 28, 59  
 Leonhard, Johann Michael 36  
 Leopold I., cesar, 33  
 Les, Anton 211

## M

- Mach, Stefan 401  
 Machen, Arthur 150  
 Machowich (Machovich), Josef 355  
 Maček, Jože 39, 40, 397  
 Maierhofer (Marhofer), Janko (Johann) 107, 108, 109, 110, 111, 401  
 Maister, Rudolf 248, 252  
 Maksimiljan I., cesar 30, 31  
 Maksimilijan nadvojvoda, mehiški cesar 71, 72  
 Malgaj, Franjo 251, 397  
 Košar, Franc 56  
 Košir, Marko 117, 396  
 Kotfis, Blasius 379  
 Kragl, Viktor 41, 57, 396  
 Krajnc, Marko 111, 112, 133, 174, 184, 185, 191, 339, 343  
 Kralj, France 28, 29, 84, 396, 416  
 Krampač, Tone 18, 401  
 Kranjec, Henrik 58, 390  
 Krantz, Josef (Jožef) 231, 232, 381  
 Kraus, Karl, 13 19, 396  
 Kren, Franc 115, 205  
 Krische, Franc 211, 365  
 Krivokapa, Hasan 383  
 Kulovec, Franc 97, 126, 129, 130, 131, 133, 155, 157, 158, 163, 167, 174, 175, 176, 180, 181, 192, 204, 205, 210, 214, 227, 306, 313, 314, 315, 316, 375, 376, 378  
 Kuralt, Ivan 72  
 Kutchera, Heinrich 205  
 Letonja, Franc 125, 126, 171, 292  
 Leyer, Friderik 39  
 Lier, Friedrich 185  
 Likar, Sebastjan 93, 396  
 Lipusch, Viktor 21, 30, 36, 63, 69, 73, 80, 117, 118, 126, 139, 140, 145, 146, 154, 155, 161, 191, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 203, 206, 209, 210, 211, 214, 225, 234, 396  
 Löbl, Johann 291  
 Logonder, Konrad 71  
 Lukan, Walter 18, 88, 107, 397  
 Lukman, Franc Ksaver 174  
 Lužar, Klemen 18, 72, 116, 167, 185, 242, 245, 339, 392  
 Maračić (Maračić), Ivan 198  
 Marenzi, Anton 32  
 Marija Terezija, vladarica 33  
 Marinčič, Ignac 134, 253, 256, 262, 268  
 Marko iz Aviana 69  
 Markovič, Zvezdan 18  
 Marold, Jožef 134, 213, 214  
 Martinčič, Andrej 97, 116, 188, 200, 201, 247  
 Marzidovšek, Jakob 73, 74, 128  
 Mathisen, W. R., 22 30

Matičič, Ivan 113, 170, 171, 172, 237, 239, 244, 397  
 Matoušů, Ludvik 134  
 Mayer, Dominik 36  
 Medanhodžić, Muhamed 221  
 Medek, Ignaz 323, 324, 365  
 Mejak, Jakob 135  
 Melihen, Andrej 234, 235  
 Melik, Vasilij 26, 397  
 Mellan, Adolf 134, 364  
 Mente, Konrad 235  
 Milčinski, Fran 212, 213, 397  
 Milic, Franz 352  
 Milkić, Miljan 18, 86, 255, 258, 397  
 Mintsek, Anton 95, 144, 209

## N

Nadrah, Anton 135  
 Nadrah, Ignacij 98, 121, 391  
 Nagl, Frančišek Ksaver, škof, kardinal 28  
 Napotnik, Mihael, škof 28, 50, 90, 92, 401  
 Nastran, Franc 133  
 Nemanič, Ivan 233, 397

## O

Oblak, Valentin 93, 396  
 Ogarek, Julian Johann 358  
 Ogris, Jožef 184, 335, 336  
 Olip, Boštjan 234, 235

## P

Pálfi, Karl 238, 386  
 Pančur, Andrej 65, 397  
 Parsch, Johann 151, 152, 156, 159, 169, 185, 187, 216, 353, 372  
 Paskal(j), Nikolaj 33  
 Pašić, Ali 383  
 Pauer, Josef Chrysostomus 36  
 Paulik, Adalbert 222, 223  
 Pavel I., ruski car 86  
 Pavlič, Franc 246  
 Pavlič, Franc Ksaverij 135  
 Pawlikowski, Ferdinand Stanislav 80, 225, 248  
 Pečjak, Gregorij 166, 175, 177, 191, 389, 397  
 Pepernik, Amandus 183, 397  
 Perovšek, Jurij 248, 397  
 Peršič, Franc 41  
 Peršuh, Anton 133, 176, 188, 329, 341  
 Peterlin, Alojzij 252

Missia, Jakob 28, 29  
 Missio, Francesca 141  
 Mlakar, Janez (Ivan) 134  
 Mlinar, Anton 91, 397  
 Möckesch, Friedrich 385  
 Mole, Rudolf 102, 397  
 Mole, Vojeslav 102  
 Moll, Martin 107, 111, 112, 391  
 Montmorency, Edward 151  
 Morariu, Michael 351  
 Možina, Karl 234  
 Mrevlje, Anton 242, 243  
 Mrkun, Anton 128, 149, 397  
 Müglitz, Anton Brus 32

Nemec, Wenzel 75, 239  
 Novak, Alojzij 214  
 Novak, Franc 97, 181, 214, 234, 235  
 Novak, Johann 234  
 Novak, Pavel 78, 397

Orszagh, Alexius 351  
 Osterc, Franc Ksaverij 168  
 Ott, Franz 41  
 Ovčak, Tomaž 157, 401

Peterman, Janez 189  
 Petrak, vojaški kurat 352  
 Petritsch, Constantin 41  
 Pibernik, France 126, 218, 397  
 Pichlík, Karel 229, 230, 233, 397  
 Piekalkiewicz, Janusz 229, 397  
 Piffel, Friedrich Gustav 195  
 Pij VI., papež 34  
 Pij IX., papež 84  
 Pij X., papež 226  
 Pinda, Leon 210  
 Pinter, Anton 130, 133  
 Pinter, Jožef 133, 181, 210, 211  
 Pipan, Anton 72  
 Piringer, Johann 69  
 Platter, duhovnik 346  
 Pleterski, Janko 106, 107, 108, 229, 230, 233, 397

Plut, Jože 22, 30, 31, 33, 35, 156, 248, 257,  
397, 398  
Pogačar, Janez Zlatoust, 58, 59, 394  
Pogačnik, Josip 248  
Poje, Jožef 375, 376  
Poljanec, Ivan (Janez) 254  
Pollard, John F. 398  
Porsche, Gottfried 41

**R**

Rachamimov, Alon 229, 230, 398  
Račić, Jurij 71, 72  
Radetzky, Johann, Josef, Wenzel, Anton,  
Franz, Karl, feldmaršal 70  
Radovanovič, Sašo 39, 398  
Rahten, Andrej 20, 88, 398  
Rajh, Bernad 26, 397  
Rantaša, Anton (p. Ludvik) 141  
Rant, Hubert 53, 54, 94, 95, 116, 117, 127,  
128, 144, 241, 256, 270, 271, 294, 350, 353  
Rendl, Leonardus (Leonhard) 274, 275, 291

**S**

Sagaj, Marko 132, 154, 164, 188  
Sattner, Hugolin 93, 398  
Savec, Franc 132, 237  
Scapinelli, Raffaele di Leguigno, kardinal 197  
Schachtner, Josef Alois 36  
Schalek, Alice 183, 398  
Schmidt, vojaški kurat 352  
Schmidt, Georg 41  
Schmidt, Wilhelm 194  
Schönborn Chotek, grofica 156  
Schüller, Ignaz 41, 42  
Schwarz, Karl (Carolo) 329, 391  
Schwarz, Moses 302, 303, 304  
Schweiger, Albert 302, 304  
Scotti, Friedrich 365  
Sedej, Frančišek Borgia, 28, 142  
Senin, Aleksandr 87, 398  
Sever, Jožef 80  
Simić, Marko 157, 398  
Simoniti, Vasko 31, 398

**Š**

Šavelj, Ludvik 133, 179, 216, 217, 227, 228,  
247, 358, 374  
Šehić, Zijad 50, 399  
Šifrer, Živko 26, 399  
Šimac, Miha 18, 116, 179, 399

Posch, Artur 324  
Potocki, Adolf 352  
Potočnik, Rudolf 199, 252  
Premru, Frančišek 50, 395  
Pribovšic, Pribošič (Pribosic, Pribouschitz)  
Janez (Ivan) 41  
Pukler, Dragutin 346, 347

Reuss-Plauen, grof Henrik 39  
Rezman, Alojzij 133  
Ripšl, Karl (Dragotin), Ferdinand 41, 42  
Rohr von Denta, Franz 365  
Rothenberg, Gunther E. 45, 398  
Rozman, Valentin 132, 180, 187, 209, 210,  
262, 268, 280, 371, 398  
Rožić, Ferdo 262, 268  
Rueh, Franc 158, 239, 398  
Ruhri, Alois 80, 401  
Rupnik, Peter 147

Simonović, Mate (Matthias) 69  
Sittler, Alto 99, 100, 398  
Slaje, Milan 235  
Sluga, Miha 196, 232, 233, 392, 398  
Smiljanić, Krsta 253  
Snoj, Andrej 93, 399  
Sobolta, Modest 209  
Spaček, Franz 345  
Spitzl, Brunno 21, 399  
Staicha, Ladislav 221  
Steiner, Peter 35, 37, 38, 42, 63, 78, 79, 80,  
140, 393, 399  
Stergar, Rok 45, 54, 69, 399  
Stich (Štich, Štih), Jožef (Josef) 235  
Streit, Karl 217, 355, 357  
Svetina, Ivan 50  
Svoljšak, Petra 186, 395  
Swykovski, kanonik 207  
Symersky, Josef 31, 32, 47, 49, 399  
Szolkovy, Johann 385

Šimec, Tomaž 18  
Škerjanec, Martin 125, 126, 128, 133, 135,  
149, 165, 173, 192, 216, 217, 218, 219, 242,  
243, 247, 253, 254, 290, 291, 292, 399

Škofič, Marko 100, 107, 108, 115, 122, 133,  
161, 279, 281

Šlibar, Štefan (p. Avguštin) 145

Štefanič, Alojz 234

## T

Tagini, Manfred 107, 394

Tajek, Jakob 104, 105, 116, 117, 120, 279

Takács, Béla 385

Tauber, Meier 157, 302, 303, 304, 305

Tomše, Janez 53, 55, 56, 390

Tönnemann, Georg 33

## U

Ude, Lojze 233, 234, 244, 245, 251, 399

Ukovič, Rudolf 234, 235

## V

Valenčič, Rafko 17

Valmagini, Ernest 55

Vanček, Jasna 18, 101, 102, 103, 399

Vančik, Ilias 351

Várady, vojaški superior 224, 374

Várady, Viktor 307

Vardjan, Kristina 18

Veltzé, Alois 204, 399

Vencajz, Ivan 66

Vene, br. Jona 135

Verhey, Jeffrey 90, 399

## W

Wagner, Michael Johann 36

Wagner, Walter 51, 52, 60, 61, 66, 79, 395,  
400

Waldemarin (Valdemarin), Hygin (Iginio)  
197, 198, 359, 360

Walland, Franc 133, 185, 188, 205, 237, 321,  
322, 347

## Z

Zajc, Rihard (Rikard) 158, 238, 251, 254,  
256, 387

Zakar, Péter 21, 44, 400

Zaplotnik, Janez 244

Zavadlal, Pavel 134, 247, 253, 316, 317

## Ž

Žagar, Pavel 133, 150, 236, 247

Žic, Nikolaj 41, 56, 57, 70

Žnidarič, Avgust 208

Žontar, Josip 236, 400

Štepec, Marko 18, 215, 238, 399

Šterk, Andrej 28

Štrukelj, Alojzij 235

Švajncer, Janez J. 215, 399

Toth, Josef 38

Trampuš (Trampus), Marius 140

Tropper, Peter G. 141, 411, 412

Turšič, Leopold 134, 135, 153, 167, 169, 170,  
171, 213, 323, 324, 325

Urban VIII., papež 264

Vidav, Anton (p. Benedikt) 135, 206, 349

Vodopivec, Peter 146, 250, 394, 399

Vogrič, Ivan 234, 399

Vogt, Arnold 146, 399

Volčjak, Jure 18

Voranc, Prežihov 234, 398

Vrečko (Wretschko), Anton 41, 42

Vrečko, Jožef 134, 140

Vrišer, Sergej 42, 63, 399

Vukovič, Janko pl. Podkapelski 80

Weinlechner, zdravnik 212

Weiterschütz, Josef 159

Wieden Edler von Alpenbach, Heinrich  
Ludwig 201, 361

Wittek, Arnold 328

Wittgenstein, Ludwig 150

Wölfel, Blaž 134

Zlobec, Andrej 179, 400

Zupančič, Franc 135, 157, 169, 213, 232,  
400

Zver, Ludvik 200

Zweig, Stefan 88, 90, 400

Žurga, Franc, 99, 104, 115, 116, 129, 140,  
154, 207, 208, 239, 240, 282, 283, 389



## 16. SEZNAM PRILOG

|                                |     |                                |     |
|--------------------------------|-----|--------------------------------|-----|
| Priloga, dokument št. 1:.....  | 270 | Priloga, dokument št. 32:..... | 331 |
| Priloga, dokument št. 2:.....  | 271 | Priloga, dokument št. 33:..... | 333 |
| Priloga, dokument št. 3:.....  | 272 | Priloga, dokument št. 34:..... | 335 |
| Priloga, dokument št. 4:.....  | 274 | Priloga, dokument št. 35:..... | 335 |
| Priloga, dokument št. 5:.....  | 277 | Priloga, dokument št. 36:..... | 339 |
| Priloga, dokument št. 6:.....  | 279 | Priloga, dokument št. 37:..... | 344 |
| Priloga, dokument št. 7:.....  | 282 | Priloga, dokument št. 38:..... | 345 |
| Priloga, dokument št. 8:.....  | 284 | Priloga, dokument št. 39:..... | 345 |
| Priloga, dokument št. 9:.....  | 288 | Priloga, dokument št. 40:..... | 347 |
| Priloga, dokument št. 10:..... | 290 | Priloga, dokument št. 41:..... | 349 |
| Priloga, dokument št. 11:..... | 292 | Priloga, dokument št. 42:..... | 350 |
| Priloga, dokument št. 12:..... | 293 | Priloga, dokument št. 43:..... | 353 |
| Priloga, dokument št. 13:..... | 294 | Priloga, dokument št. 44:..... | 357 |
| Priloga, dokument št. 14:..... | 296 | Priloga, dokument št. 45:..... | 359 |
| Priloga, dokument št. 15:..... | 301 | Priloga, dokument št. 46:..... | 360 |
| Priloga, dokument št. 16:..... | 306 | Priloga, dokument št. 47:..... | 364 |
| Priloga, dokument št. 17:..... | 306 | Priloga, dokument št. 48:..... | 365 |
| Priloga, dokument št. 18:..... | 310 | Priloga, dokument št. 49:..... | 367 |
| Priloga, dokument št. 19:..... | 312 | Priloga, dokument št. 50:..... | 368 |
| Priloga, dokument št. 20:..... | 313 | Priloga, dokument št. 51:..... | 372 |
| Priloga, dokument št. 21:..... | 316 | Priloga, dokument št. 52:..... | 373 |
| Priloga, dokument št. 22:..... | 317 | Priloga, dokument št. 53:..... | 374 |
| Priloga, dokument št. 23:..... | 318 | Priloga, dokument št. 54:..... | 375 |
| Priloga, dokument št. 24:..... | 320 | Priloga, dokument št. 55:..... | 376 |
| Priloga, dokument št. 25:..... | 321 | Priloga, dokument št. 56:..... | 378 |
| Priloga, dokument št. 26:..... | 323 | Priloga, dokument št. 57:..... | 379 |
| Priloga, dokument št. 27:..... | 324 | Priloga, dokument št. 58:..... | 380 |
| Priloga, dokument št. 28:..... | 325 | Priloga, dokument št. 59:..... | 381 |
| Priloga, dokument št. 29:..... | 328 | Priloga, dokument št. 60:..... | 382 |
| Priloga, dokument št. 30:..... | 329 | Priloga, dokument št. 61:..... | 384 |
| Priloga, dokument št. 31:..... | 331 | Priloga, dokument št. 62:..... | 386 |

## Navodila sodelavcem AES

1. AES objavljajo še neobjavljene ali težko dostopne vire za slovensko cerkveno zgodovino (vključno fotografije, slike in razpredelnice).
2. Objava virov v originalnem jeziku se ravna po pravilih ekdotike. Sam dokument ali skupino dokumentov predstavi avtor v uvodni razpravi.
3. Uredništvo si pridržuje pravico do jezikovnega lektoriranja besedil. Za vsebino sestavka in točnost dokumentov odgovarja avtor sam.
4. Avtor pošlje uredništvu računalniški izpis.
5. Na začetku besedila naj avtor navede svoj akademski naziv, poklic, delovno mesto in delovno organizacijo (ustanovo) ter njen polni naslov z naslovom svoje e-pošte.
6. Čistopisu naj avtor priloži izvleček in povzetek razprave. Izvleček in povzetek bosta objavljena v slovenščini in v enem od tujih jezikov.
7. Slikovnega gradiva ne lepite v besedilo, temveč označite ime in priimek avtorja, naslov dela ter zaporedno številko slike ali fotografije. Legenda slikovnega gradiva naj bo priložena na posebnem listu.
8. Opombe naj bodo pisane enotno pod črto na dnu strani po naslednjih smernicah:
  - I. Pri dobesednem navajanju literature (v narekovajih):
    - a) Pri navajanju iz knjige navedemo podatke po naslednjem zaporedju:
      - Začetnica imena avtorja, priimek avtorja (naslove, npr. prof., dr., kard. itd. izpuščama), *naslov knjige v ležečem tisku - tudi podnaslov*, kraj in letnica izdaje ter stran; npr. F. Oražem, *Teologija duhovnosti*, Ljubljana 1993, str. 171.
      - Ime založbe izpustimo in ga navedemo v seznamu bibliografije pred krajem in letnico izdaje.
      - Lahko dodamo tudi naslov zbirke v oklepaju in v navadnem tisku; npr. F. Oražem, *Teologija duhovnosti*, (Teološka knjižnica. 8.), Ljubljana 1993, str. 171.
      - Ko drugič na istem mestu navajamo isto knjigo ali članek, lahko uporabljamo izraz »prav tam« ali pa napišemo začetnico imena in priimek avtorja ter dodamo smiselno okrajšani naslov in stran; npr. F. Oražem, *Teologija duhovnosti*, str. 172. Okrajšane naslove nakažemo na koncu prve navedbe knjige ali članka; npr. F. Oražem, *Teologija duhovnosti*, (Teološka knjižnica. 8.), Ljubljana 1993, str. 171 (Dalje: F. Oražem, *Teologija duhovnosti*).
      - Ko drugič navajamo različne knjige istega avtorja, moramo, da se dela ločijo med seboj, začetnici imena in priimku avtorja dodati še (logično okrajšani) naslov knjige, takoj za tem pa stran. Na to opozorimo v okle-

- paju že pri prvem navedku; npr. F. Oražem, *Leto Kristusovih skrivnosti*, str. 173.
- b) Pri navajanju iz znanstvene revije ali časopisa navedemo podatke po naslednjem zaporedju:
- Začetnica imena, priimek avtorja, *naslov članka oziroma razprave v ležeči pisavi*, nato za vejico »v:« *in v ležeči pisavi naslov (kratico) revije, številka letnika, v oklepaju letnica (pri časopisu datum), vejica in številka ter stran[i]*; npr. J. Krašovec, *Filozofsko-teološki razlogi za odpuščanje, v: Bogoslovni vestnik* 51(1991), št. 4, str. 273; ali J. Krašovec, *Filozofsko-teološki razlogi za odpuščanje, v: BV* 51(1991), št. 4, str. 273.
  - Pri ponovnem navajanju istega članka ali različnih člankov istega avtorja ravnamo kakor pri navajanju knjige.
  - Posamezna navedena dela v isti opombi ločujemo s podpičjem; npr. A. Nadrah, *Evharistija in življenje, v: BV* 36(1976), str. 153; V. Truhlar, *Pokoncilski kato liški etos*, Celje 1976, str. 125.
- c) Pri navajanju iz zbornika navedemo podatke po naslednjem zaporedju:
- Začetnica imena, priimek avtorja, *naslov razprave v ležeči pisavi*, nato za vejico »v:« *in v ležeči pisavi naslov zbornika, začetnica imena in priimek urednika, kraj in letnica izdaje ter stran[i]*; npr. F. M. Dolinar, *Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, v: Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert*, ur. W. Drobesh in P. G. Tropper, Celovec-Klagenfurt 2006, str. 215-217.
2. Pri navajanju, ki ni dobesečno, dodamo pred navedkom »Prim.« (z veliko začetnico); npr. Prim. J. Krašovec, *Filozofsko-teološki razlogi za odpuščanje, v: Bogoslovni vestnik* 51(1991), št. 4, str. 273.
3. V seznamu bibliografije navajamo dela podobno kot v opombah, le da zaradi abecednega reda na prvo mesto postavimo priimek z vejico in za njim ime, nato *naslov knjige v ležečem tisku – lahko tudi podnaslov, naslov zbirke v oklepaju in v navadnem tisku, ime založbe, kraj in letnico izdaje*; npr. Oražem, France, *Teologija duhovnosti*, (Teološka knjižnica. 8.), Družina, Ljubljana 1993. Pri člankih in razpravah, ki so del znanstvenih revij ali zbornikov, se navedejo tudi strani in založba; npr. Krašovec, Jože, *Filozofsko-teološki razlogi za odpuščanje, v: BV* 51(1991), št. 4, str. 273-285; Dolinar, France M., *Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, v: Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert*, ur. Werner Drobesh in Peter G. Tropper, Mohorjeva-Hermagoras, Celovec-Klagenfurt 2006, str. 215-230.

4. Številka opombe stoji vedno za ločilom, ne glede na to ali gre za piko, vejico, dvopičje, podpičje ali narekovaj.
5. Sveto pismo, cerkvene dokumente ali kako drugo pogosto navedbo lahko na vajamo tudi med besedilom:
  - če je besedilo v navednicah, damo navedek za navednico in pred ločilo, npr. »Baraba pa je bil razbojnik« (Jn 18, 40).
  - če besedilo ni v navednicah, dodamo pred navedkom »prim.« (z malo začetnico), npr. Evangelist Janez piše, da je bil Baraba razbojnik (prim. Jn 18, 40).
9. Na kratice moramo opozoriti na začetku razprave ali v prvi opombi. Pri domačih kraticah se držimo določil *Slovenskega biograjskega leksikona*, pri tujih pa tistih, ki jih v prvem zvezku navaja *Lexikon für Theologie und Kirche*.
10. Kadar navajamo založbo, lahko pri slovenskih založnikih navedemo samo kratice (CZ, DZS, MK, SM). Kjer je več mest izdaje, mesta navajamo povezana z vezajem; npr. Ljubljana-Celovec-Dunaj. Ponovne izdaje knjige navedemo s številko, nadpisano nad letnico; npr. Ljubljana 1979
11. Pri navajanju prispevkov in del, ki so objavljeni na medmrežju, navedemo kratico imena in priimek avtorja, *naslov prispevka ali dela v kurzivu*, nato za vejico "na:" medmrežni naslov in v oklepaju datum pridobljenega prispevka ali dela, npr. I. Pančević, *Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteteta u Beogradu*, na: [http:// www.sr.wikipedia.org](http://www.sr.wikipedia.org) (Pridobljeno: 22. 5. 2010).
12. Pri navajanju arhivskih virov v opombah ali v seznamu arhivskih virov ni razlike v vrstnem redu elementov ali postavljanju ločil. V opombi pod črto na dnu strani navedemo:
  - kratico arhiva (npr. NŠAL; AS 1211);
  - ime fonda (npr. Fond Bogoslovno semenišče). Če je fond ali zbirka oštevilčena, dodamo številko fonda kratici arhiva (npr. AS 1211 = Arhiv Republike Slovenije, Fond Komisija Republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi);
  - tehnično enoto: številka tehnične enote, številka arhivske škatle (šk.), mape (m.), fascikla (fasc.) oziroma številka ali opis arhivske enote (a. e.) ali signatura (sig.) (npr. t. e. 30, a. e. 761; šk. 15, m. 3; šk. 645, dok. 85/60; sig. R-69); dokument: ime ali oznaka dokumenta z ustreznimi podatki, kakor sta številka dokumenta, kraj, datum, številka strani ali lista (f.) (npr. Poročilo Huga Skale ministru za prosveto, Ljubljana, 18. I.1947, f. 5)

Pri razpravah, ki se sklicujejo na arhivske vire, ob koncu besedila v poglavju Arhivski viri sistematično navedemo vse vire, na katere se sklicujemo

v opombah. Po potrebi ločeno navedemo tudi objavljene vire, časopise, ustne izjave idr.

Arhivsko gradivo v seznamu arhivskih virov uredimo po abecednem redu arhivov. Navedemo le arhiv in fond, po potrebi tudi tehnično enoto. V abecedno urejenem seznamu arhivov razložimo kratico posameznega arhiva, uporabljeno v opombah (npr. ŠAK-Škofijski arhiv Koper; AS 1211 -Arhiv Republike Slovenije).

Primeri navajanja arhivskega gradiva v opombah in v seznamu arhivskih Virov:

Opomba    <sup>št. op.</sup> **Kratica arhiva, ime ali številka fonda ali zbirke, številka arhivske škatle ali fascikla, tehnična enota, ime dokumenta, kraj izdaje, datacija in številka.**

Seznam    **Kratica arhiva, ime fonda ali zbirke, po potrebi številka arhivske škatle ali fascikla in oznaka tehnične enote.**

#### **Primer 1**

Opomba    <sup>15</sup> AS 1799, šk. 28, m. 2, Vpliv klera na mladino, november 1950.

Seznam    AS 1799 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Centralni komite Ljudske mladine Slovenije.

#### **Primer 2**

Opomba    <sup>15</sup> AS, Fond Gubernijski arhiv, reg. I, odd. 1, fasc. 4, Ustanovna listina ljubljanskih filozofskih študij, 1704.

Seznam    AS- Arhiv Republike Slovenije, Fond Gubernijski arhiv, reg. 1, odd. 1, fasc. 4.

#### **Primer 3**

Opomba    <sup>15</sup> NŠAL 332, šk. 22, Birme in vizitacije, Usmiljeni Samarijan, Ljubljana, 5. 9. 1943, št. 934.

Seznam    NŠAL 332- Nadškofijski arhiv Ljubljana, Fond Gregorij Rožman.

#### **Primer 4**

Opomba    <sup>15</sup> NŠAM, F 27, šk. 3112, Direktorat, Maribor, 2. 12. 1831, št. 21.

Seznam    NŠAM- Nadškofijski arhiv Maribor, F 27 Škofijska pisarna.

#### **Primer 5**

Opomba    <sup>15</sup> ZAP, sig. R-69, Statut mesta Ptuj 1513, f. 24r.

Seznam    ZAP- Zgodovinski arhiv Ptuj, Fond Rokopisna zbirka.

#### **Primer 6**

- Opomba <sup>15</sup> NUK, ms. 156, Historia Seminarii labacensis.  
Seznam NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Fond Rokopisni od-  
delek, ms. 156.

V primeru nejasnosti glede navajanja literature in arhivskih virov naj se avtor obme na urednika *AES*.

13. Rokopisov in ilustracij uredništvo ne vrača.

14. Prispevke pošljite na naslov:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani  
Uredništvo *AES*  
Poljanska c. 4, p. p. 2007  
SI-1001 Ljubljana

## Publikacije Inštituta za zgodovino Cerkve

### ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 1, 1979**, 188 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Instrukcija papeža Klemenena VIII. za obnovo katoliške vere na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem z dne 13. aprila 1592; France M. Dolinar, Jožefinci med Rimom in Dunajem - Škof Janez Karel Herberstein in državno cerkven stvo; Bogo Grafenauer, Etnična vprašanja ob preureditvi lavantinske škofije na Štajerskem; Ivan Škafar, Jezuitski misijoni v krajini med Muro in Rabo za časa katoliške obnove 1609-1730; Ivan Škafar, Oda Jožefa Košiča iz leta 1813.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 2, 1980**, 231 strani. **Maksimilijan Jezer-nik**, Friderik Baraga (Zbirka rimskih dokumentov).

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 3, 1981**, 172 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (1); France M. Dolinar, Zapisi škofa Janeza Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji; Ivan Škafar, Gradivo za zgodovino kalvi nizma in luteranstva na ozemlju belmurskega in bek-sinskega arhidiakonata.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 4, 1982**, 255 strani. **Jože Gregorič**, Pisma Petra Pavla Glavarja Jožefu Tomlju 1761-1784.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 5, 1983**, 331 strani. **Miscellanea:** Jože Mli-narič, Prizadevanje sekovskih škofov Martina Brennerja in Jakoba Eber-leina kot ge neralnih vikarjev salzburških škofov za katoliško versko prenovu na Štajerskem v luči protokolov 1585-1614 in vizitacijskih za-pisnikov iz 1607, 1608 in 1617-19; Ivan Zelko, Gradivo za prekmursko cerkveno zgodovino; Ivan Zelko, Frančiškani v Murski Soboti.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 6, 1984**, 225 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (2); Martin Jevnikar, Ivan Trinko, pokrajinski svetovalec v Vidmu 1902-1923; Vilko Novak, Iva-nu Škafarju v spomin – Njegovo življenje in delo; Ivan Škafar, Priloge: Izvirna poročila, regesti in zapisi o delovanju luteranov (evangeličanov) na Petanjcih 1592-1637.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 7, 1985**, 288 strani. **Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih.** Ob 1100-letnici Metodove smrti: Bogo Graf-

enauer, Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev – *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*; France Perko, Italska legenda; France M. Dolinar, Pisma rim skih papežev Hadrijana II., Janeza VIII. in Štefana V.; Metod Benedik, Žitje Konstantina (Cirila) in Žitje Metoda; France M. Dolinar, Pohvala sv. Cirila in Metoda; Janez Zor, Anonimna ali Metodova homilija v Clozovem glagolitu.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 8, 1986**, 395 strani. **Rajko Bratož**, Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske Cerkve od začetkov do nastopa verske svobode.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 9, 1987**, 463 strani. **Jože Mlinarič**, Župnije na Slovenskem Štajerskem v okviru salzburške nadškofije v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656-1774.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 10, 1988**, 254 strani. **Miscellanea**: Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (3); Primož Kovač, Začetki kapucinskega sa mostana v Škofji Loki; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupniji Radovljica in Kranj.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 11, 1989**, 239 strani. **France M. Dolinar**, Slovenska cerkvena pokrajina.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 12, 1990**, 432 strani. **Ana Lavrič**, Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631-1632.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 13, 1991**, 116 strani. **Ivanka Tadina**, Ignacij Knoblehar 1819-1858. Veliki pionir krščanske civilizacije in odličen apostol črnih.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 14, 1992**, 190 strani. **Miscellanea**: Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (4); Bogdan Kolar, K zgodovini malega seme nišča v Kopru; Vinko Škafar, Prošnje salzburškemu nadškofu F. Schwarzenbergu za priključitev slovenskih dekanij sekovske (graške) škofije k lavantinski škofiji leta 1848; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupnija Mengeš; Marko Senica, Slovenske pridige kapuci na p. Angelika iz Kranja iz let 1766-1771.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 15, 1993**, 221 strani. **Matjaž Ambrožič**, Zvonarstvo na Slovenskem.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 16, 1994**, 726 strani. **Metod Benedik–Angel Kralj**, Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja štajerska kapucinska provinca.

**Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 17, 1995**, 600 strani. **France Baraga**, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva.



- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 18, 1996**, 363 strani. **Ivan Likar**, Slovenski liturgični jezik v obrednikih s poudarkom na obredniku škofa Wolfa (1844). **France Baraga**, Kazalo krajevnih in osebnih imen k AES 16-Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 19, 1997**, 537 strani. **France Baraga**, Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena; **Metod Benedik-Angel Kralj**, Protokoli škofa Hrena 1614-1630; **Bogdan Kolar**, Sinode škofa Hrena; **Edo Škulj**, Bogoslužna besedila v Hrenovih komih knjigah.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 20, 1998**, 396 strani. **Metod Benedik-Angel Kralj**, Škofijske vizitacije Tomaža Hrena 1597-1629 in poročilo Apostolskemu sedežu o stanju škofije leta 1607; **France Baraga**, Arhiv Glavarjevega beneficija; **Lojzka Bratuž**, Korespondenca Attems – Glavar 1753-1772; **Janez Höfler**, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani; **Darja Mihelič**, Izročilo Konverzije, ki je doseglo Valvasorja in Schönlebna.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 21, 1999**, 776 strani. **Branko Kurnjek**, **Marjan Maučec**, **Iztok Mozetič**, Dnevno časopisje o duhovniških procesih na Slovenskem 1945-1953.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 22, 2000**, 385 strani. **Lilijana Žnidaršič Golec**, Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 23, 2001**, 391 strani. **Damjan Hančič**, Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 24, 2002**, 712 strani. **Lambert Ehrlich**, Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20; Spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 – za objavo pripravila **Marija Vrečar**. **Metod Benedik**, Lambert Ehrlich za slovenski narod.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 25, 2003**, 462 strani. **Matjaž Ambrožič**, Ljubljanski knezoškof dr. Janez Zlatoust Pogačar. Njegova verska, kulturna in politična vloga za zgodovino Slovencev.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 26, 2004**, 244 strani. **Metod Benedik**, Pisma Janeza Evangelista Kreka; **Janez Höfler**, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupnija Cerknica; **Bogdan Kolar**, Začetki cerkvene organiziranosti Slovencev v Kaliforniji.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 27, 2005**, 347 strani. **Marko Benedik**, Dokumenti p. Antona Prešerna D. J. o škofu Antonu Vovku; **Sebastjan Likar**, Valentin Oblak, Kronika župnije Kropa 1914-1918.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 28, 2006**, 300 strani. **Metod Benedik**, Janez Evangelist Krek v spisih sodobnikov; **Bogdan Kolar**, Iz kronike župnije Grahovo pri Cerknici v času župnika Alojzija Westra (1910-1928); **Edo Škulj**, Kronika župnije Turjak.

- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 29, 2007, 541 strani. **Edo Škulj**, Jerebova kronika župnije Škocijan pri Turjaku.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št.30, 2008, 371 strani. **Damjan Debevec**, Karikature v boju proti veri in Cerkvi 1945-1960.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 31, 2009, 260 strani. **Edo Škulj**, Kronika župnije Turjak; **Edo Škulj**, Iz turjaške oznanilne knjige.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št.32, 2010, 528 strani. **Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema na Slovenskem**: Matjaž Ambrožič, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje v samostanskih skupnostih cistercijanov, kartuzijanov, avguštincev, dominikancev in trapistov; Metod Benedik, Teološko izobraževanje od reformacije do vključno centralnih semenišč; Matjaž Ambrožič, Teološki študij na Slovenskem od konca 18. stoletja do prve svetovne vojne; Bogdan Kolar, Teološka fakulteta – del Univerze v Ljubljani; Miran Špelič, Visoko šolstvo v redu manjših bratov od ustanovitve vikarije-province sv. Križa do ustanovitve Univerze v Ljubljani; Metod Benedik, Kapucinske teološke šole; Bogdan Kolar, Visoka teološka šola na Rakovniku; Matjaž Ambrožič, Prva teološka fakulteta in knezoškofijsko Bogoslovna učilišče v Ljubljani; Fanika Krajnc-Vrečko, Visoka bogoslovna šola v Mariboru 1859-1941; Fanika Krajnc-Vrečko, Bibliografija del in arhivski viri s področja teološkega izobraževanja na Slovenskem.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 33, 2011, 204 strani. **France M. Dolinar**, Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina), I. del: 1589-1675.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 34, 2012, 424 strani. **France M. Dolinar**, Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina), II. del: 1685-1943.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 35, 2013, 232 strani. **Bogdan Kolar**, Misijonska hiša pri Sv. Jožefu nad Celjem. Kronika ustanove od 1852 do 1925.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 36, 2014, 422 strani. **Miha Šimac**, Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom.

Povzetki in vsebine vseh števil znanstvene publikacije AES so dostopni na medmrežju: <http://www.teof.uni-lj.si/?viewPage=61>

---

## Redovništvo na Slovenskem

- Redovništvo na Slovenskem, 1. zvezek**, 250 strani. Benediktinci, kartuzijani, cistercijani. [Zbornik predavanj na simpoziju: Stična, Pleterje, Kostanjevica, od 23. do 25. maja 1984], Ljubljana 1984.
- Redovništvo na Slovenskem, 2. zvezek**, 256 strani. M. Smiljana Kodrič - B. Natalija PaJac, Šolske sestre svetega Frančiška Kristusa Kralja. Zgodovina, poslanstvo, življenje, Ljubljana 1986.
- Redovništvo na Slovenskem, 3. zvezek**, 295 strani. Jezuiti. Zbornik simpozija, Ljubljana 1992.
- Redovništvo na Slovenskem, 4. zvezek**, 306 strani. Jezuitski kolegij v Ljubljani. Zbornik razprav (Soizdajatelj: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU in Provincialat slovenske province Družbe Jezusove), Ljubljana 1998.
- Redovništvo na Slovenskem, 5. zvezek**, 416 strani. Marija Jasna Kogoj, Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo, Ljubljana 2006.

## Rimski simpoziji

Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani in Slovenska teološka akademija v Rimu sta pripravila in objavila naslednje znanstvene simpozije:

- 01- Slomškov simpozij v Rimu, Ljubljana 1983.
- 02 - Ivanocyjev simpozij v Rimu, Ljubljana 1985.
- 03 - Trinkov simpozij v Rimu, Ljubljana 1986.
- 04- Sedejev simpozij v Rimu, Celje 1987.
- 05 - Missiev simpozij v Rimu, Celje 1988.
- 06- Gnidovčev simpozij v Rimu, Celje 1989.
- 07- Mahničev simpozij v Rimu, Celje 1990.
- 08 - Jegličev simpozij v Rimu, Celje 1991.
- 09 - Krekov simpozij v Rimu, Celje 1992.
- 10- Napotnikov simpozij v Rimu, Celje 1993.
- 11- Wolfov simpozij v Rimu, Celje 1994.
- 12- Kleklov simpozij v Rimu, Celje 1995.
- 13 - Karlinov simpozij v Rimu, Celje 1996.
- 14- Einspielerjev simpozij v Rimu, Celje 1997.
- 15 - Hrenov simpozij v Rimu, Celje 1998.
- 16- Glavarjev simpozij v Rimu, Celje 1999.
- 17- Baragov simpozij v Rimu, Celje 2000.
- 18- Rožmanov simpozij v Rimu, Celje 2001.
- 19- Ehrlichov simpozij v Rimu, Celje 2002.
- 20- Grivčev simpozij v Rimu, Celje 2003.
- 21 - Herbersteinov simpozij v Rimu, Celje 2004.
- 22- Vovkov simpozij v Rimu, Celje 2005.
- 23 - Ukmarjev simpozij v Rimu, Celje 2006.
- 24 - Torošev simpozij v Rimu, Celje 2007.
- 25 - Tomažičev simpozij v Rimu, Celje 2008.
- 26- Trubarjev simpozij v Rimu, Celje 2009.
- 27- Sklop razprav- Knezoškof Stepišnik, v: *BV70* (2010), št. 1, str. 25 sl.



## Acta Ecclesiastica Sloveniae

**Izdajatelj / *Publisher:***

Inštitut za zgodovino Cerkev  
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani

**Naslov uredništva / *Address of Editorial:***

Inštitut za zgodovino Cerkev  
Poljanska c. 4, pp. 2007, SI – 1001 Ljubljana  
e-pošta: izc@teof.uni-lj.si

**Glavni in odgovorni urednik / *Editor in Chief:***

Dr. Bogdan Kolar

**Uredniški odbor / *Editorial Board:***

Dr. Matjaž Ambrožič  
Dr. Metod Benedik  
Mag. France Baraga  
Dr. France M. Dolinar  
Dr. Janez Marolt  
Dr. Jože Mlinarič

**Lektorica slovenskega besedila / *Slovenian language editing:***

Rosana Čop

**Oblikovanje / *Cover Design:***

Anton Štrus

**Prelom / *Computer Typesetting:***

Salve, Rakovniška 6, 1108 Ljubljana

**Tisk / *Printed in Slovenia*****Naklada / *Number of copies printed:***

300 izvodov

**Izvuečke prispevkov objavlja / *Abstracts are included in:***

Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO Library, Santa  
Barbara, California, USA  
EBSCO Publishing, Inc., 10 Estes Street, Ipswich, Massachusetts, USA  
Tübinger Zeitschrift, Universität Tübingen, Nemčija

**Založba / *Publishing House:***

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani  
Poljanska c. 4, pp. 2007  
SI-1001 Ljubljana  
e-pošta: dekanat@teof.uni-lj.si

**Za založbo / *Chief Publisher:***

Dr. Christian Gostečnik